

**УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ**

**УЛОГА ТУЖИЛАШТВА У СУПРОТСТАВЉАЊУ
ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ**

- докторска дисертација -

Ментор:

проф. др Војислав Ђурђић

Кандидат:

мр Александар Фалацић

НИШ, 2010. ГОДИНЕ

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
I МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП.....	5
1. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА.....	5
2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА.....	12
3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА.....	17
4. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА.....	18
5. НАЧИН ИСТРАЖИВАЊА.....	19
6. НАУЧНА И ДРУШТВЕНА ОПРАВДАНОСТ ИСТРАЖИВАЊА.....	23
II ПОЈАМ, ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ И КРИВИЧНОПРАВНО ДЕФИНИСАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА.....	25
1. ПОЈАМ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА.....	25
1.1. Теоријско одређење појма организовани криминалитет у страниј литератури.....	29
1.2. Теоријско одређење појма организовани криминалитет у Србији.....	32
2. ИСТОРИЈСКИ АСПЕКТ РАЗВОЈА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА.....	35
3. НОРМАТИВНИ-ПРАВНО ДЕФИНИСАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА.....	42
3.1. Дефинисање организованог криминала од стране међународних институција.....	51
4. ПРОБЛЕМ ДЕФИНИСАЊА И РАЗГРАНИЧЕЊА ПОЈМОВА У ВЕЗИ СА ОРГАНИЗОВАНИМ КРИМИНАЛОМ.....	57
4.1. Транснационални и организовани криминалитет.....	57
4.2. Међународни (интернационални) и организовани криминалитет.....	60
4.3. Професионални и организовани криминалитет.....	61
4.4. Криминалитет „бијелог оковратника“ и организовани криминалитет.....	63
4.5. Однос организованог криминалитета према дјелима злоупотребе моћи и политичком криминалитету.....	64
5. ОРГАНИЗОВАНЕ КРИМИНАЛНЕ ГРУПЕ И КРИМИНАЛНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ.....	65
III КРИВИЧНОПРАВНЕ И КРИМИНОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА.....	71
1. ЕТИОЛОШКА ОБИЉЕЖЈА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА.....	71
2. КАРАКТЕРИСТИКЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА.....	76
2.1. Криминолошка и кривичноправна схватања.....	76
2.2. Карактеристике према међународним документима и националним законодавствима.....	78
2.3. Дефинисање битних карактеристика организованог криминала.....	81
2.3.1. Криминална организација (криминални синдикат) – као удружење више лица.....	81
2.3.2. Хијерархија у организацији и односима.....	84
2.3.3. Мрежна структура.....	88
2.3.4. Флексибилност у раду.....	91
2.3.5. Инфилтрирање у државне и привредне структура.....	93
2.3.6. Веза са органима власти и другим институцијама.....	95

2.3.7.	Насилје као метод	100
2.3.8.	Профит као циљ	102
2.3.9.	Професионализам у раду.....	104
3.	ФЕНОМЕНОЛОГИЈА КРИМИНАЛНИХ ПОЈАВА У ОБЛАСТИ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА	105
3.1.	Организовани криминалитет у државама САД	106
3.2.	Организовани криминалитет у Европи.....	109
3.2.1.	Организовани криминалитет у појединим земљама Западне Европе.....	110
3.2.2.	Организовани криминалитет у појединим земљама Централне Европе	114
3.2.3.	Организовани криминалитет у појединим земљама Источне Европе.....	119
3.3.	Организовани криминалитет у појединим земљама Азије.....	124
3.4.	Организовани криминалитет у државама насталим распадом СФР Југославије	126
4.	ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ИСПОЉАВАЊА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА У СРБИЈИ И БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ	134
4.1.	Илегална производња и промет опојних дрога.....	136
4.2.	Трговина људима и илегалне миграције	146
4.3.	Кријумчарење моторних возила.....	152
4.4.	Кријумчарење оружја и муниције	153
4.5.	Кријумчарење акцизне и високотарифне робе	156
4.6.	Фалсификовање новца.....	159
4.7.	Прање новца	160
4.8.	Корупција.....	167
4.9.	Тероризам	176
IV ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО У СУПРОТСТАВЉАЊУ ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ У САВРЕМЕНИМ ДЕМОКРАТСКИМ ПРАВНИМ ДРЖАВАМА .. 184		
1.	ОПШТИ ОСВРТ НА ПРОБЛЕМАТИКУ СУПРОТСТАВЉАЊА ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ	184
1.1.	Кривичноправни оквири за борбу против организованог криминала у Босни и Херцеговини и Републици Србији.....	186
2.	МЕЂУНАРОДНА КРИВИЧНОПРАВНА САРАДЊА КАО СРЕДСТВО БОРБЕ ПРОТИВ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА	192
2.1.	Међународни правни акти као основа заједничког реаговања држава у борби против организованог криминала.....	198
2.1.1.	Универзални акти	199
2.1.2.	Регионални акти.....	203
3.	САВРЕМЕНЕ МЕТОДЕ И АКТИВНОСТИ ТУЖИЛАШТВА У СУПРОТСТАВЉАЊУ ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ	205
3.1.	Превентивна дјелатност у супротстављању организованом криминалу.....	205
3.2.	Репресивна дјелатност у супротстављању организованом криминалу	209
3.3.	Савремене методе у супротстављању организованом криминалу предвиђене нормативно-правним актима Босне и Херцеговине и Србије.....	210
3.3.1.	Савремене методе у супротстављању организованом криминалу предвиђене нормативно-правним актима Босне и Херцеговине.....	212
3.3.2.	Савремене методе у супротстављању организованом криминалу предвиђене нормативно-правним актима Србије	215

3.3.3.	Сличности и разлике између рјешења у БиХ и Србији која се односе на савремене методе у супротстављању организованом криминалу	230
3.4.	Одузимање прихода стечених криминалном дјелатношћу као средство у борби против организованог криминала.....	234
3.5.	Заштита и пружање помоћи жртвама и свједоцима организованог криминала у Босни и Херцеговини и Србији	243
V	ОРГАНИЗАЦИЈА И УРЕЂЕЊЕ ОРГАНА ЗА СУПРОТСТАВЉАЊЕ	
	ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ	249
1.	ОПШТА РАЗМАТРАЊА О СУБЈЕКТИМА СУПРОТСТАВЉАЊА	
	ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ	249
2.	НАДНАЦИОНАЛНИ МЕХАНИЗМИ СУПРОТСТАВЉАЊА	
	ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ	252
3.	СУБЈЕКТИ СУПРОТСТАВЉАЊА ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ У	
	БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И СРБИЈИ.....	273
3.1.	Субјекти супротстављања организованом криминалу у Босни и	
	Херцеговини	274
3.1.1.	Министарство безбједности Босне и Херцеговине	279
3.1.2.	Државна агенција за истраге и заштиту.....	282
3.1.3.	Гранична полиција.....	284
3.1.4.	Министарство унутрашњих послова Републике Српске	286
3.1.5.	Министарство унутрашњих послова Федерације Босне и Херцеговине	287
3.1.6.	Полиција Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине.....	288
3.1.7.	Суд као субјект супротстављања организованом криминалу у Босни и	
	Херцеговини	289
3.1.8.	Остали субјекти у спречавању и сузбијању организованог криминала у	
	Босни и Херцеговини.....	290
3.2.	Субјекти супротстављања организованом криминалу у Србији.....	293
3.2.1.	Министарство унутрашњих послова Републике Србије.....	294
3.2.1.1.	Организација полиције Републике Србије	297
3.2.2.	Остали субјекти супротстављања организованом криминалу у Србији	301
VI	ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО КАО СУБЈЕКТ У СУПРОТСТАВЉАЊУ	
	ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ	306
1.	ОПШТА РАЗМАТРАЊА О ТУЖИЛАШТВУ КАО СУБЈЕКТУ	
	СУПРОТСТАВЉАЊА ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ	306
2.	НАСТАНАК И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ТУЖИЛАШТВА	307
2.1.	Основни историјски типови кривичног поступка	310
2.1.1.	Акузаторски (оптужни) кривични поступак	310
2.1.2.	Инквизиторски (истражни) кривични поступак	312
2.1.3.	Мјешовити или савремени (оптужно-истражни) кривични поступак.....	313
2.1.4.	Актуелни модел кривичног поступка у Босни и Херцеговини	315
3.	ПРАВНА ПРИРОДА ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА.....	316
4.	НАЧЕЛА СПЕЦИФИЧНА ЗА ОРГАНИЗАЦИЈУ ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА	318
4.1.	Начела кривичног поступка у БиХ везана за положај и улогу тужиоца	326
4.1.1.	Начело легалитета кривичног гоњења.....	327
4.1.2.	Начело акузорности (оптужно начело).....	328
4.1.3.	Начело једнакости у поступању	329

4.1.4. Начело мутабилитета.....	331
5. ЈАВНОСТ У РАДУ ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА	332
6. ПОЛОЖАЈ И УЛОГА ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА У СУПРОТСТАВЉАЊУ ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ У УПОРЕДНОМ И МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ.....	335
6.1. Положај и улога јавног тужиоца у Хрватској	336
6.2. Положај и улога јавног тужиоца у Словенији	340
6.3. Положај и улога јавног тужиоца у Црној Гори.....	341
6.4. Положај и улога јавног тужиоца у Њемачкој.....	342
6.5. Положај и улога јавног тужиоца у Француској	344
6.6. Положај и улога јавног тужиоца у Италији.....	346
6.7. Положај и улога тужиоца пред Међународним кривичним судом.....	348
6.8. Положај и улога тужиоца пред Међународним кривичним судом за бившу Југославију.....	350
7. ОРГАНИЗАЦИЈА И УРЕЂЕЊЕ ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И ТУЖИЛАШТВА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.....	352
7.1. Тужилаштво у Босни и Херцеговини.....	352
7.1.1. Унутрашња организација Тужилаштва Босне и Херцеговине	355
7.1.2. Активности Тужилаштва на сузбијању и истрази кривичних дјела организованог криминала у Босни и Херцеговини.....	358
7.2. Јавно тужилаштво у Републици Србији	362
7.3. Компаративни приказ надлежности и овлаштења тужилаштва у Босни и Херцеговини и Србији у супротстављању организованом криминалу	368
VII ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ - ОСТВАРИВАЊЕ УЛОГЕ ТУЖИЛАШТВА У СУПРОТСТАВЉАЊУ ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ У БИХ.....	373
1. УОПШТЕНО О ЕМИРИЈСКОМ ИСТРАЖИВАЊУ.....	373
2. КРИВИЧНО ДЈЕЛО ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ	375
3. КРИВИЧНА ДЈЕЛА НЕОВЛАШЋЕНА ПРОИЗВОДЊА И СТАВЉАЊЕ У ПРОМЕТ ОПОЈНИХ ДРОГА.....	381
4. КРИВИЧНА ДЈЕЛА ТРГОВИНА ЉУДИМА И ИЛЕГАЛНЕ МИГРАЦИЈЕ	385
5. КРИЈУМЧАРЕЊЕ АКЦИЗНЕ РОБЕ ПРЕКО ДРЖАВНЕ ГРАНИЦЕ	391
6. КРИВИЧНА ДЈЕЛА ПРАЊЕ НОВЦА И КОРУПЦИЈА.....	396
7. СТАВОВИ И МИШЉЕЊА ЕКСПЕРАТА ИЗ ОБЛАСТИ БОРБЕ ПРОТИВ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА.....	404
VIII ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	410
XI ЛИТЕРАТУРА.....	422

УВОД

Од времена када је настало па до данас *јавно тужилаштво* представља једну од најважнијих институција од јавног интереса. Његова улога у друштву се мијењала, попримала различите форме и садржину али су његове неке битне особености сачуване без обзира на вријеме или простор о којем говоримо. Као заштитник јавног интереса јавно тужилаштво је вијековима било и остало стуб стабилности друштва са основним задатком очувања јавног реда и мира, безбједности и откривања и процесуирања особа које врше законом забрањене радње, пред надлежним судовима. У реализацији своје мисије јавно тужилаштво се ослања на државне органе принуде, прије свега на полицију. Јавно тужилаштво и полиција, као орган принуде у друштву, су носиоци таквих овлаштења чија примјена, боље речено начин примјене веома често најбоље одсликава опште стање друштва, нарочито степена његове цивилизованости и демократичности.

Промјене које је носило историјско вријеме са собом неминовно су утицале и на облике и видове испољавања криминалитета што је неминовно утицало и на само јавно тужилаштво. Криминалитет представља укупност свих злочина у одређеном времену и простору који, као друштвено негативна појава, прати људско друштво кроз све епохе његовог развоја. Са развојем друштва мијењају се облици и видови испољавања криминалног дјеловања. На данашњем степену развоја људског друштва криминалитет се појављује са сасвим новим нивоом друштвене опасности, тј. пријети да у потпуности преузме власт, стичући финансијску и политичку моћ.

Најопаснији облици испољавања криминала у савременом свијету названи су *организовани криминал*. Организовани криминал врше организоване криминалне групе чији чланови заједнички дјелују, по правилу дужи низ година, на основама властитих норми, стандарда понашања и схватања о вриједностима, што им омогућава да успјешније врше криминалне активности. Циљ дјеловања ових криминалних организација је стицање добити по сваку цијену.

Организовани криминал се одликује одређеним специфичностима, које нису карактеристичне и типичне за друге појавне облике криминала. Рад криминалних организација карактерише чврста организованост, са успостављеним хијерархијским односима, и велика брзина и снажљивост у криминалним подухватима. Организоване криминалне групе «не признају» државне границе у вршењу својих дјела, покушавајући при том да остваре утицај и доминацију над државним институцијама, не презајући ни од тога да, користећи се свим расположивим средствима и методама, дођу до свог циља. Политички и друштвено-економски потреси у цијелости иду у прилог експанзији организованог криминала, који у сваком облику испољавања угрожава безбједност држава у самим њиховим основама, а кад већ постане саставни дио друштва не може се више одстранити.

Карактеристична поља дјеловања организованог криминала су: кријумчарење и послови с илегалним прометом дрогама, кријумчарење и послови с илегалним прометом оружјем, радиоактивним и другим опасним материјалом, скуповјеним возилима, трговина људима ради сексуалне злоупотребе или имовинске експлоатације, илегалне миграције, илегално усвајање дјецe, фалсификовање новца и вриједносних папира међународних размјера, недозвољене трансакције новцом, шверц акцизном робом, стечајне преваре, преваре у осигуравајућим друштвима, пиратство, корупција и сл.

Појава нових облика организованог криминала нужно захтијева изналажење адекватног одговора од стране, прије свих, јавног тужилаштва и полиције као најважнијих државних органа гоњења. Да би овај одговор могао да получи резултате у борби против организованог криминала, неопходно је да буде заснован на научноистраживачком раду.

Једно од важнијих обиљежја савременог, посебно организованог криминала, је транснационалност и све јача повезаност криминалних група на међународном нивоу, што упућује државе на узајамну помоћ и међусобну сарадњу у циљу његовог успјешног сузбијања. Процес глобализације и међународних интеграција, као и стварања јединственог економског простора, захтијева хармонизацију прописа, с тим да се овај процес, не односи само на богате, тј. неопходно је да буде отворен и за треће државе. У том смислу, и методологија рада органа кривичног гоњења мора се заснивати на јединственим стандардима и на међународној сарадњи.

Савремени транснационални криминал убрзано се шири и развија, тако да је данас алармантно висок и угрожава основне функције многих држава, а нарочито држава у развоју и тзв. транзицијских држава. При томе се организовани криминал користи предностима глобализације, слободне трговине и наглог развоја нових технологија, а с циљем вршења различитих кривичних дјела. Новим начинима и методама вршења кривичних дјела, која се све више врше употребом савремених софистицираних средстава, те организованом и планском подјелом улога у оквиру криминалне групе, криминалци покушавају да спријече државне органе да их открију и изведу пред суд.

Државе као одговор на ове тенденције развоја организованог криминала настоје изнаћи одговарајуће инструменте који ће им омогућити успјешно сузбијање овог друштвеног зла. Организовани криминал као савремени феномен присутан је у кривичноправној, кривичнопроцесној, криминолошкој и криминалистичкој проблематици готово свих земаља савременог свијета. Органи власти многих држава покушавају доношењем одговарајућих закона, формирањем посебних органа и тијела и остваривањем одређених облика међународне сарадње, као и предузимањем ад-хок акција да се супротставе организованом криминалу.

Супротстављање организованом криминалу је изузетно сложен процес и огледа се у превенцији и репресији ове друштвено штетне појаве од стране, прије свега државних органа гоњења надлежних за супротстављање криминалу и то кроз проактивно и реактивно дјеловање на националном и наднационалном нивоу. Дуалистички карактер супротстављања организованом криминалу и нужно јединство кривичнопроцесних и криминалистичких елемената намећу потребу за теоријским и практичним сагледавањем улоге јавног тужилаштва.

Босна и Херцеговина и Србија се налазе у централном дијелу западног Балкана. То је подручје које пролази кроз процес транзиције и на којем су се у посљедњој деценији 20-тог вијека одвијали међунационални оружани сукоби, праћени насилним миграцијама и осиромашењем становништва. То је, уз економске и политичке санкције, умногоме допринијело слабљењу владавине права и јачању организованог криминала. Успостављање мреже организованог криминала на подручју Босне и Херцеговине и Србије везано је управо за тај период, када на ово подручје долази већи број страних плаћеника, као и већа количина оружја. Страним плаћеницима придружују се локални криминалци и авантуристи, који формирају паравојне формације. Појединци из државног и полицијског врха користе те паравојне формације, стварајући спрегу са њима, при чему остварују огромне зараде и покушавају да преузму политичку моћ.

Поставља се питање улоге јавног тужилаштва, њене садржине, циљева и вриједности у складу са тежњом ка општој демократизацији друштва. Овакви захтјеви подразумијевају да та улога буде прилагођена потребама демократског друштва за владавином права и правном државом, што подразумијева стварање амбијента опште сигурности грађана и изградње свијести да се чињење криминала не исплати. Положај институције јавног тужилаштва у правосудном систему државе, са посебним освртом на његов однос са органима извршне власти, и у вези с тим, намјеру, обим и врсту утицаја извршне власти на дјелатност, оспособљеност и организацију јавног тужилаштва, представљају примарна питања који битно детерминише степен самосталности и ефикасности јавног тужилаштва у супротстављању криминалу. Проблем самосталности и однос према извршној власти јавног тужилаштва посебно долази до изражаја у раду јавног тужилаштва на супротстављању организованом криминалу због неспорне тежње за успостављањем везе са органима власти од стране носилаца организованог криминала. Досљедна примјена закона, усмјеравање рада јавног тужилаштва у правцу заштите интереса грађана и друштва као цјелине су само нека од питања која се чују кад се говори о улози јавног тужилаштва у супротстављању криминалу. Расправе о овим питањима су постале бројне, при чему значајан дио тих расправа сагледава само појединачна питања, што намеће потребу за његовим цјеловитим сагледавањем.

Намјера је да овим радом покушамо да улогу јавног тужилаштва посматрамо управо тако – као цјелину, уважавајући и разматрајући сва она питања која сматрамо значајним за његово правилно разумјевање.

Друштвени значај истраживања дефинише се кроз значај развоја друштвене реакције према организованом криминалу као друштвено опасној појави и то тако што истраживање овог проблема може пружити одговарајући допринос научном сазнању, а преко њега и пракси.

Расположиви фонд научног сазнања не располаже са систематским конкретним истраживањем овог проблема оваквом научно-теоријском методологијом, те ће се у изради поћи од општих и сродних научних сазнања и истраживања. На тему организованог криминала урађен је одређени број кривичноправних, криминолошких и криминалистичких теоријских и емпиријских истраживања. Нека од њих су, проучавањем организованог криминала на националном и међународном нивоу, дотакла његове различите облике, и то претежно са међународног аспекта. Један број радова се односи на

фазе реализације различитих облика организованог криминала, као и функције организованих криминалних група као њихових носилаца, затим постоје радови који се односе на начине супротстављања (превенција и репресија) и узроке који погодују настанку и развоју организованог криминала. Поред наведених стручних радова који су се бавили истраживањем организованог криминала, - облицима, методама и субјектима супротстављања и нужности међународне кривичноправне сарадње у борби против овог зла савременог друштва, од значаја за ово истраживање биће и позитивни законски акти у Босни и Херцеговини и Србији, њихови потписани билатерални и мултилатерални споразуми, који регулишу област овог истраживања, као и међународни документи - уговори, протоколи, конвенције и други релевантни акти.

Посебно значајан материјал, за ово истраживање, биће подаци из званичних извјештаја и саопштења за јавност државних органа гоњења а посебно тужилаштва у Босни и Херцеговини и Србији, као и међународних организација које у свом раду третирају организовани криминал.

Свјесни чињенице да демократске државе и њихови правни системи не успијевају да у потпуности схвате и сузбију организовани криминал, резултати овог истраживања могу указати на правце даљег научног истраживања, изналажења рјешења и начина практичног супротстављања.

Г ДИО

МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП

1. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА

Криминалитет као друштвено негативна појава прати људско друштво кроз све епохе његовог развоја. Са развојем друштва мијењају се облици и видови испољавања криминалног дјеловања. На данашњем степену развоја људског друштва криминалитет се појављује на сасвим новом нивоу друштвене опасности, тј. пријети да у потпуности преузме власт, стичући финансијску и политичку моћ.

Криминалитет представља укупност свих злочина у одређеном времену и простору¹. У наведеној дефиницији криминалитета под злочином се сматра сваки појединачни акт понашања којим се крши закон. Да би одређена радња представљала кривично дјело, она као таква мора бити прописана важећим законом².

Тежећи да не буду откривени у вршењу кривичних дјела, починиоци изналазе могућности да усаврше начине и облике извршења кривичних дјела, те скривања након извршења. Новим начинима и методама вршења кривичних дјела, која се све више врше употребом савремених софистицираних средстава, те организованом и планском подјелом улога у оквиру криминалне групе, криминалци покушавају да спријече државне органе да их открију и изведу пред суд.

Најопаснији облик испољавања криминала у савременом свијету јесте *организовани криминал*. Организовани криминал, као друштвено-негативна појава, има изузетну способност да користи повољне услове за своје инфилтрирање у легалне друштвене структуре, те да се вјешто прилагођава конкретној друштвено-политичкој и економској ситуацији, не само унутар једне државе, већ и на међународном плану. Чињеница да се организовани криминал не испољава у свим државама у истом облику највјероватније је допринијела да не постоји јединствена и општеприхваћена дефиниција појма организовани криминал, како у политичкој, тако ни и у криминолошкој и кривичноправној литератури.

Сви облици организованог криминала, без обзира на специфичне карактеристике нису независни и ван утицаја друштвених односа и њихових промена, посебно у политичкој и економској сфери живота. Напротив, ови облици имају своје корјене који указују на њихову узрочно-посљедичну везу са одређеним друштвено-економским и политичким промјенама и утицајима у оквиру једне државе, више држава или на глобалном плану. Корјени и суштински узроци организованог криминала садржани су у друштвено-материјалним и постојећим привредним, политичким, социјалним, историјским, географским и другим битним односима у

¹ Игњатовић Ђ.: Криминологија, Београд 1998. године, стр. 4.

² Nullum crimen, nulla poena sine lege – нема кривичног дјела ни казне уколико оно није законом било прописано прије него што се догодило.

једном друштву, односно, узроци проистичу из противријечности друштвено-економских, политичких и других односа, који условљавају поједине облике организованог криминала у зависности од културних, правних и других момената. Сви ти токови утичу и доприносе криминалним и другим асоцијалним и антисоцијалним понашањима у разним сферама и фазама друштвеног развоја.

Организовани криминал се одликује одређеним специфичностима, које нису карактеристичне и типичне за друге појавне облике криминала. Организовани криминал врше организоване криминалне групе чији чланови заједнички дјелују, по правилу дужи низ година, на основама властитих норми, стандарда понашања и схватања о вриједностима, што им омогућава да успјешније врше криминалне активности. Циљ дјеловања ових криминалних организација је стицање добити по сваку цијену.³ Рад ових криминалних организација карактерише чврста организованост, са хијерархијским односима, и велика брзина и сналажљивост у криминалним подухватима. Организоване криминалне групе «не признају» државне границе у вршењу својих дјела, покушавајући при том да остваре утицај и доминацију над државним институцијама, не презајући ни од тога да, користећи се свим расположивим средствима и методама, дођу до свог циља користећи медије, државне органе и органе правосуђа.

Политички и друштвено-економски потреси у цјелости иду у прилог експанзији и јачању организованог криминала који у сваком облику испољавања угрожава безбједност државе у самим њеним основама, а кад постане саставни дио друштва изузетно тешко се одстрањује. Карактеристична поља дјеловања организованог криминала су: кријумчарење и послови с прометом дрогама, кријумчарење и послови с прометом оружјем, радиоактивним и другим опасним материјалом, скупоцјеним возилима, трговина људима ради сексуалне злоупотребе или имовинске експлоатације, илегалне миграције, илегално усвајање дјете, фалсификовање међународних размјера, недозвољене трансакције с новцом, шверц акцизном робом, стечајне преваре, преваре у осигуравајућим друштвима, пиратство, корупција и сл.

Организоване криминалне групе покушавају изнаћи нове облике и садржаје, с циљем долажења до материјалне користи, чинећи радње које до тада важећим правним нормама нису санкционисане и регулисане као недозвољене. С обзиром на то да су у савременом друштву готово све радње регулисане законом, то је организованим криминалним групама остало да, коришћењем нових метода, облика организовања и средстава, изналазе модусе вршења криминалних радњи с циљем остваривања материјалне користи. Организатори ових криминалних група најчешће не учествују непосредно у извршењу кривичног дјела, већ воде рачуна о томе да групу заштите од откривања и санкционисања. За остварење циљева, организованом криминалитету посебно одговара стање у којем не функционише у потпуности правна држава и гдје је изражена «сива економија», јер тада лакше може да ступи у спрегу са појединцима из државних и других органа и субјеката, који ће им и обезбиједити одговарајућу заштиту⁴. То је, између осталог, и допринијело настанку организованог криминала.

Појава нових организованих облика криминала нужно захтијева изналажење адекватног одговора од стране, прије свих, државних органа гоњења. Да би овај

³ Modly D., Коражлић Н.: Криминалистички рјечник, Тешањ 2002. године, стр. 410.

⁴ Бошковић М.: Организовани криминалитет-реалност и визија, Копаоник 1996. године, стр. 1-2.

одговор могао да получи резултате у борби против организованог криминала, неопходно је да буде заснован на научноистраживачком раду. Процес глобализације и међународних интеграција, као и стварања јединственог економског простора, захтијева хармонизацију прописа, с тим да се овај процес, не односи само на богате, тј. неопходно је да буде отворен и за треће државе. Како Кривокапић В., правилно примјећује «националне и иностране статистике показују да криминалитет нагло расте у свим земљама, како у оним које се налазе на путу изграђивања нових демократских односа, или су одавно демократске, тако и у онима гдје демократски процеси нису ни почели, или су угушени».⁵ У том смислу, и методологија рада органа кривичног гоњења мора се заснивати на јединственим стандардима и на међународној сарадњи. Ово нарочито када се има у виду интернационализација организованих криминалних група, међународни аспект кријумчарења дрогом, оружјем, акцизном робом, илегалне миграције, кријумчарења лица итд.

Организовани криминал као савремени феномен присутан је у криминолошкој, кривичноправној, кривичнопроцесној и криминалистичкој проблематици готово свих земаља савременог свијета. Органи власти многих држава покушавају доношењем одговарајућих закона, формирањем посебних органа и тијела и остваривањем одређених облика међународне сарадње, као и предузимањем ад-хок акција да се супротставе организованом криминалу. Супротстављање организованом криминалу је изузетно сложен процес и огледа се у превенцији и репресији ове друштвено штетне појаве од стране, прије свега државних органа гоњења надлежних за супротстављање криминалу и то кроз проактивно и реактивно дјеловање на националном и наднационалном нивоу. Дуалистички карактер супротстављања организованом криминалу и нужно јединство кривичнопроцесних и криминалистичких елемената намећу потребу за теоријским и практичним сагледавањем улоге јавног тужилаштва. Што се тиче државних органа гоњења ту се прије свега мисли на тужилаштво, суд, полицијске и обавјештајне агенције.

Тужилаштво је значајан државни орган гоњења и у Босни и Херцеговини има искључиву надлежност за спровођење истраге за извршена кривична дјела као и за гоњење учинилаца пред надлежним Судом. Надлежност црпи из Устава БиХ којим је предвиђено успостављање ентитетских тужилаштва, док је Тужилаштво БиХ успостављено накнадно као институција са посебном надлежношћу за поступање пред Судом БиХ. Тужилаштво БиХ је *sui generis* институција чија је кривична надлежност прописана Кривичним законом БиХ и без обзира што из самог назива произилази да је највиша тужилачка инстанца у БиХ није надређен ентитетским тужилаштвима. Према важећем Закону о Тужилаштву БиХ⁶ успостављено је у циљу осигурања ефикасног остваривања прописа из надлежности Босне и Херцеговине, поштовања људских права и законитости на њеној територији. Улога и обавеза тужиоца у директној је вези са примјеном начела акузаторности које предвиђа да се кривични поступак може покренути и провести само по захтјеву надлежног тужиоца. Према Закону о кривичном поступку БиХ вођење истраге у потпуности је повјерено тужиоцу као и подизање и заступање оптужнице. Овлаштена службена лица у другим државним органима гоњења БиХ у истрази раде под надзором тужиоца из чега произилази

⁵ Кривокапић В.: Криминално организовање, тероризам и мере супротстављања, Организовани криминалитет, стање и мере заштите, Научно-стручни скуп, Београд 2005. године, стр. 9.

⁶ Закон о Тужилаштву Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ број 42/02, 3/03 и 37/03

надређеност тужиоца над њиховим радом на откривању и доказивању кривичних дјела и њихових извршилаца. Под овлашћеним службеним лицима у смислу Закона о кривичном поступку БиХ подразумевамо лица која имају одговарајућа овлаштења унутар полицијских органа БиХ, судске и финансијске полиције, као и унутар царинских органа, пореских органа и органа војне полиције у БиХ. Такође, под овлашћеним службеним лицима подразумјевамо и стручне сараднике и истражитеље Тужилаштва БиХ који раде по овлаштењу Тужиоца. Општа тенденција развоја савременог кривичног процесног права иде у правцу изналагања рјешења у којима ће бити иста или слична позиција тужилаштва и у другим државама западног Балкана. Тако је и законодавац у Републици Србији Закоником о кривичном поступку из 2006. године⁷ предвидио увођење тужилачке истраге (тужилачко-полицијске) и напуштање судског концепта истраге. У Републици Србији примјена наведеног законика је више пута одгођена, да би Скупштина Србије 31.08.2009. године усвојила Закон о измјенама и допунама Законика о кривичном поступку Србије из 2001. године⁸ којим је дефинитивно стављен ван снаге законик из 2006. године тако да Србија још увијек није прешла на тужилачку истрагу. Министарство правде формирало је радну групу за израду новог Законика о кривичном поступку Србије којим ће и дефинитивно у Србији бити уведен тужилачки (тужилачко-полицијски) концепт истраге. Ова интенција одражава мишљења и ставове стручне и научне јавности у Србији.

Босна и Херцеговина је сложена држава, коју чине два ентитета (Република Српска и Федерација Босна и Херцеговина) и Дистрикт Брчко. Сложеност државне заједнице одражава се и на организацију тужилаштва које је успостављено у складу са политичко-административним устројством земље. Тако у Босни и Херцеговини егзистирају:

- Тужилаштво Босне и Херцеговине,
- Републичко тужилаштво Републике Српске, са окружним тужилаштвима,
- Федерално тужилаштво Федерације Босне и Херцеговине, са кантоналним тужилаштвима,
- Јавно тужилаштво Дистрикта Брчко БиХ.

С аспекта улоге тужилаштва у Босни и Херцеговини у супротстављању организованом криминалу посебно је битно истаћи да у оквиру Тужилаштва БиХ егзистира Посебан одјел за организовани криминал, привредни криминал и корупцију који има искључиву надлежност за истраживање и процесуирање кривичних дјела организованог криминала прописаних Кривичним законом Босне и Херцеговине а у оквиру Републичког тужилаштва Републике Српске егзистира Посебно одјељење за сузбијање организованог и најтежих облика привредног криминала при Окружном тужилаштву Бања Лука - Специјално тужилаштво које је надлежно за истраживање кривичних дјела организованог криминала која нису у надлежности Тужилаштва Босне и Херцеговине а која су почињена на територији Републике Српске.

У Републици Србији према општој уставној и законској дефиницији о јавном тужилаштву, оно је самосталан државни орган који гони учиниоце кривичних дјела и других законом одређених кажњивих дјела и улаже правна средства ради заштите

⁷ Законик о кривичном поступку Р Србије, Службени гласник РС број 46/06

⁸ Закон о измјенама и допунама Законика о кривичном поступку Србије, Службени гласник РС број 72/09

у уставности и законитости. Према Закону о јавном тужилаштву⁹ у Републици Србији постоји Републичко јавно тужилаштво, окружна јавна тужилаштва и општинска јавна тужилаштва. С аспекта улоге тужилаштва у Републици Србији у супротстављању организованом криминалу посебно је битно истаћи да у оквиру Окружног јавног тужилаштва у Београду егзистира Посебно одјељење за сузбијање организованог криминала – Специјално тужилаштво. Специјалним тужилашвом руководи Специјални тужилац и територијално је надлежно за подручје цијеле Републике Србије за кривична дјела организованог криминала. Јавном тужилаштву, према Законику о кривичном поступку Републике Србије из 2006. године, чија примјена је након више одлагања дефинитивно стављена ван правне снаге¹⁰, дата су нова и знатно већа овлаштења и улога у односу на Законик о кривичном поступку из 2001. године. Јавном тужиоцу дато је да спроводи истрагу и да издавањем обавезујућих налога или непосредним привођењем усмјерава радње полиције у предходној истрази (некадашњи предкривични поступак). Јавном тужиоцу дато је и потпуно ново овлаштење, а то је да доносе рјешења о спровођењу истраге и да вршењем доказних радњи спроводи истрагу (члан 45 ЗКП). Та наглашена руководећа улога јавног тужиоца у предходној истрази видљива је и из обавезе полиције и других државних органа надлежних за откривање кривичних дјела да поступе по сваком захтјеву надлежног јавног тужиоца, као и о посљедицама непоступања поменутих органа. Наиме, тужилац има могућност у складу са чланом 46. ЗКП да захтијева покретање дисциплинског поступка против припадника полиције или другог државног органа који током предходне истраге не поступи по његовом захтјеву. ЗКП из 2006. године давао је јавном тужиоцу знатно одговорнију улогу у предходној истрази која започиње предузимањем прве доказне радње и у тој фази посебно долази до изражаја активни надзор и руководећа улога јавног тужиоца.¹¹

Босна и Херцеговина и Србија се налазе у централном дијелу западног Балкана. То је подручје које пролази кроз процес транзиције и на којем су се у посљедњој деценији 20-тог вијека одвијали међунационални оружани сукоби, праћени насилним миграцијама и осиромашењем становништва. То је, уз економске и политичке санкције, умногоме допринијело слабењу владавине права и јачању организованог криминалитета. Успостављање мреже организованог криминала на подручју Босне и Херцеговине и Србије везано је управо за тај период, када на ово подручје долази већи број страних плаћеника, као и већа количина оружја. Страним плаћеницима придружују се локални криминалци и авантуристи, који формирају паравојне формације. Појединци из државног и полицијског врха користе те паравојне формације, стварајући спрегу са њима, при чему остварују огромне зараде и покушавају да преузму политичку моћ.

⁹ Закон о јавном тужилаштву Р Србије, Службени гласник број 63/01

¹⁰ Због великог броја недостатака на која су указивала стручна и научна јавност у Републици Србији Законик о кривичном поступку Србије из 2006. године неће ступити на правну снагу већ ће се кренути у израду новог Законика о кривичном поступку Србије који ће, такође, предвиђати увођење тужилачке истраге (тужилачко-полицијске) и напуштања судског концепта истраге. Више: Ђурђић В.: Концепцијска доследност тужилачке истраге према новом Законику о кривичном поступку, Примена новог Законика о кривичном поступку Србије, Удружење за кривично право Србије, Београд, 2007. година, стр. 77-94.

¹¹ Обрадовић Д.: Примена ДНК вештачења од стране јавног тужиоца према новом Законику о кривичном поступку, www.informator.co.yu

На основу напријед наведеног, проблем овог истраживања може се исказати кроз питање:

Који су карактеристични облици испољавања организованог криминала у Босни и Херцеговини и Србији и да ли тужилаштво у значајнијој мјери доприноси елиминисању овог феномена или најопаснијих његових појавних облика?

При рјешавању овог проблема требало би поћи од сљедећих премиса:

- Криминал, као друштвено негативна појава, постоји у свим друштвима и у свим политичким системима;
- Криминал представља један од унутрашњих неоружаних облика угрожавања безбједности државе и друштва;
- Организовани криминал се по својим специфичносима разликује од других облика криминала;
- Организовани криминал је најопаснији облик испољавања криминала;
- Организовани криминал има не само национални већ и међународни карактер;
- Организовани криминал стиче велике количине новца вршењем кривичних дјела;
- Организовани криминал настоји да изађе из националних оквира, у циљу остваривања веће зараде и моћи;
- Организовани криминал је сложен кривичнопроцесни и криминалистички проблем;
- Организовани криминал постоји и има погодно тло за експанзију на подручју западног Балкана, због географског положаја;
- Босна и Херцеговина и Србија се налази у средишту простора западног Балкана и преко њихове територије пролазе кријумчарски путеви ка западној Европи;
- Облици и видови испољавања организованог криминала на подручју западног Балкана карактеристични су за ово подручје;
- Облици и видови испољавања организованог криминала у Босни и Херцеговини и Србији истих су карактеристика;
- У Босни и Херцеговини и Србији постоје савремени облици супротстављања организованом криминалу који су аналогни облицима држава у Европи;
- Организовани криминал користи уходане кријумчарске канале за кријумчарење дрога, оружја, људи и сл.;
- Тужилаштво, судови, полицијске и обавјештајне агенције представљају најважније институције у супротстављању организованом криминалу у Босни и Херцеговини и Србији;
- Државе у борби против организованог криминала морају међусобно сарађивати;
- Развијене државе западне Европе крајња су дестинација за највећи дио кријумчарених роба и лица преко западног Балкана;
- Развијене државе западне Европе имају интерес да помажу западнобалканским државама у борби против организованог криминала.

Друштвени значај истраживања дефинише се кроз значај развоја друштвене реакције према организованом криминалу као друштвено опасној појави и то тако што истраживање овог проблема може пружити одговарајући допринос научном сазнању, а преко њега и пракси.

Расположиви фонд научног сазнања не располаже са систематским конкретним истраживањем овог проблема оваквом научно-теоријском методологијом, те ће се у изради поћи од општих и сродних научних сазнања и истраживања. На тему организованог криминала урађен је одређени број кривичноправних, криминолошких и криминалистичких теоријских и емпиријских истраживања. Нека од њих су, проучавањем организованог криминала на националном и међународном нивоу, дотакла његове различите облике, и то претежно са међународног аспекта. Један број радова се односи на фазе реализације различитих облика организованог криминала, као и функције организованих криминалних група као њихових носилаца, затим постоје радови који се односе на начине супротстављања (превенција и репресија) и узроке који погодују настанку и развоју организованог криминала. Поред наведених стручних радова који су се бавили истраживањем организованог криминала, - облицима, методама и субјектима супротстављања и нужности међународне кривичноправне сарадње у борби против овог зла савременог друштва, од значаја за ово истраживање биће и позитивни законски акти у Босни и Херцеговини и Србији, њихови потписани билатерални и мултилатерални споразуми, који регулишу област овог истраживања, као и међународни документи - уговори, протоколи, конвенције и други релевантни акти.

Посебно значајан материјал, за ово истраживање, биће подаци из званичних извјештаја и саопштења за јавност државних органа гоњења а посебно тужилаштва у БиХ и Србије, као и међународних организација које у свом раду третирају организовани криминал.

Свјестан чињенице да демократске државе и њихови правни системи не успијевају да у потпуности схвате и сузбију организовани криминал, резултати овог истраживања могу указати на правце даљег научног истраживања, изналажења рјешења и начина практичног супротстављања.

2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Прелиминарно одређење предмета истраживања - Водећи рачуна о проблему истраживања, извршиће се анализа теоријских сазнања из области организованог криминалитета, као и његова конкретизација и операционализација, чиме ће се одредити предмет истраживања. Самим насловом тезе одређен је предмет истраживања: *Улога тужилаштва у супротстављању организованом криминалу*.

Прецизније, потребно је да се утврди каква је улога тужилаштва у супротстављању организованом криминалу у Босни и Херцеговини и Србији, као све присутнијег фактора који негативно утиче на њихов друштвени, политички и економски живот, те, уколико је улога значајна - у којој мјери и на који начин. Основна претпоставка безбједности једне државе почива на њеној унутрашњој кохезији и стабилности. Јачањем економске, политичке и сваке друге моћи држава се најефикасније брани од свих облика угрожавања, а самим тим и од организованог криминала. Са аспекта кривичноправних и криминалистичких наука, организовани криминал представља један од друштвено најопаснијих облика криминалног дјеловања, док са аспекта безбједносних наука, организовани криминал представља један од најопаснијих унутрашњих неоружаних облика угрожавања државе и друштва, који пријети да ослаби и саме темеље демократске власти, те ће као такав и бити предмет овог истраживања.

Улога тужилаштва и облици супротстављања организованом криминалу биће истражени мултидисциплинарно и то са криминалистичког и кривичноправног аспекта.

Теоријско одређење предмета истраживања – Бројне дефиниције постоје о организованом криминалу али су оне често нејасне, тако да нпр. Државна књиговодство канцеларија, истражни орган америчког конгреса, закључују да се ријечи као што су мафија, банда, синдикат, дружина и одред неријетко користе да се њима означи организовани криминал, али се прецизно значење ових термина често губи у дискусијама о његовим појавним облицима и идентитету.

У анализи *Franck Hagan*, урађеној 1983. године, издвојио је заједничке елементе који постоје у различитим описима организованих криминалних група. Он је том приликом евидентирао тринаест различитих дефиниција, уз опште сагласје да су се сви усредсредили на четири примарна елемента: трајна организација, организација која рационално ради због профита, коришћење силе или пријетње и потреба за корупцијом да би се очувао имунитет од примјене права. Много мање сагласности постоји око јавног захтјева за услугама, контроле монопола, забрана у вези са учлањивањем, идеологијом, специјализацијом, тајности, обим и ниво планирања, механизми вођења, унутрашња хијерархија¹².

За потребе овог истраживања користићемо дефиницију коју даје *H. Abadinsky*: *«Организовани криминал је неидеолошко удружење једног броја лица, која међу собом остварују врло блиске друштвене интеракције, организовано на хијерархијској основи, од најмање три нивоа/ранга, а у циљу обезбијеђења профита и моћи, захваљујући учешћу у незаконитим и законитим активностима. Позиције у хијерархији и позиције*

¹² Hagan F.: The organized crime continuum: After specification of a new conceptual model, Criminal Justice Review broj 8, 1983. godina, str. 54.

*функционалне специјализације морају да буду пренесене (преузете), обзиром на вјештину онога коме се одређена позиције додјељује».*¹³

Кључни појмови који ће преовладати у овом истраживању су: тужилаштво, тужилац, полиција, полицајац, државни органи гоњења, криминалитет, годишњи криминалитет, организовани криминал, организована криминална група, кривично дјело, извршилац кривичног дјела, кријумчарење, кријумчари, корупција, етиологија криминалитета, феноменологија криминалитета, приходи од криминала, криминалистичка стратегија, интеграциони процеси, кривичноправна сарадња, билатерални и мултилатерални споразуми, као и улога (мали, средњи и велики значај).

Тужилаштво је самостални државни орган надлежан за откривање и гоњење учинилаца кривичних дјела и других по закону кажњивих дјела и улаже правна средства ради заштите законитости. Положај тужилаштва у кривичном поступку детерминисан је правима и дужностима које има као државни орган и странка у поступку.

Тужилац је професионални припадник тужилаштва чија је основно право и дужност откривање и гоњење учинилаца кривичних дјела и снабдјевен је „тужилачким овлашћењем“.

Полиција је сложени систем професионалног типа који је организован ради одржавања јавног реда и поретка у друштву и који је у те сврхе снабдјевен законским овлашћењима и потребним средствима, укључујући и средства принуде.

Полицајац је професионални припадник полиције снабдјевен «полицијским овлашћењима».

Државни органи гоњења су сви државни органи који у свом раду поступају у складу са Законом о кривичном поступку и другим позитивним правним прописима на откривању и доказивању кривичних дјела и његових починилаца.

Криминалитет представља скуп свих појединачних друштвено негативних понашања на одређеном подручју и за одређено вријеме, која су позитивним законским нормама предвиђена као инкриминисана, тј. забрањена.

Годишњи криминалитет је укупност свих кривичних дјела и прекршаја извршених у једној години на одређеном простору.

Организовани криминал (не постоји у свијету јединствена дефиниција појма организовани криминал). Тако у Републици Србији организовани криминал представља вршење кривичних дјела од стране организоване криминалне групе или њених припадника за које је предвиђена казна затвора од четири године или тежа казна¹⁴. По словеначкој дефиницији, организовани криминал је на предузетнички начин проведена дјелатност злочиначког удружења, која користи насиље или корупцију за постизање имовинске користи или стицање друштвене моћи¹⁵. По хрватској радној (оперативној) дефиницији, организовани криминал обухвата систематски припремана, подјелом посла плански и професионално извршена тежа кривична дјела, која могу учинити најмање три међусобно повезана судионика, удружена у криминално удружење, чија је сврха стицање и повећање финансијске добити и друштвене моћи, трајним, тајним и заједничким дјеловањем чланова, без

¹³ Abadinsky H.: Organized Crime, Thrid Edition, «Nelson-Hall», Chicago, 1990. godine, str. 3-6.

¹⁴ Члан 3. Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, Службени гласник Р Србије бр. 42/2002, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04. 58/04, 45/05, 61/05 и 72/09.

¹⁵ Добовшек Б.: Организовани криминал, Љубљана 1997. године.

поштивања међународних граница, кориштењем насиља, застрашивања или корупције за осигурање свог илегалног опстанка, односно развоја криминалне дјелатности¹⁶. По њемачкој дефиницији, организовани криминал представља планско учињење кривичних дјела, с циљем постизања добити или моћи, које су појединачно или укупно врло значајне. У њима, на основу подјеле рада, на дуже или неодређено вријеме, учествује више од два учесника: а) користећи специјализоване занатске вјештине или структуре сличне послодавственим, или б) примјењујући насиље или друга средства застрашивања, или ц) у спрези са политиком, медијима, јавном управом, правосуђем или привредом¹⁷.

Организована криминална група представља групу од три или више лица, која постоји одређено вријеме и дјелује у складу с циљем да почини једно или више тешких кривичних дјела или прекршаја установљених у складу с конвенцијом Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, ради стицања, директно или индиректно, финансијске или друге материјалне користи.

Кривично дјело је противправно дјело којим се повређују или угрожавају заштићене вриједности и које је, због своје опасности, у закону одређено као кривично дјело и за њега прописана кривична санкција.

Извршилац кривичног дјела је вино лице, које је извршило кривично дјело - радњом чињења или нечињења.

Кријумчарење је илегално преношење робе веће вриједности преко државне границе, на организован начин и у виду занимања.

Кријумчари су особе које се професионално баве кријумчарењем. Врло ријетко дјелују сами. Добро су организовани и постоји подјела улога и конспиративно дјеловање.

Етиологија криминалитета представља скуп узрока и услова (извора угрожавања) који доприносе његовом настанку, одржању и развоју.

Феноменологија криминалитета представља појавне облике криминалитета уопште и криминала који се односи на организовани криминал.

Приходи од криминала подразумевају сву имовину која је добивена или стечена, директно или индиректно, чињењем прекршаја.

Криминалистичка стратегија је грана криминалистике која на глобалном нивоу проучава које су оперативно-тактичке мјере најуспјешније у борби против будућег криминала. Основна стратешка усмјерења су репресија и/или превенција.

Корупција представља нечије предузимање или пропуштање предузимања одређених радњи при или у склопу обављања његових дужности и то као одговор на примљене или захтијеване поклоне, обећање или подстицаје, или усљед незаконитог примања истих након обављања или пропуштања обављања таквих радњи.

Интеграциони процеси су регионална и субрегионална повезивања која представљају облик подјеле интереса, у којем државе настоје да остваре најповољније резултате у остваривању тих интереса. Интеграције су резултат односа између држава, организација и савеза у међународној заједници у области политике, економије, безбједности, науке, културе, као и у осталим областима друштвеног живота.

Билатерални споразуми су они споразуми који су закључени између двију држава и који их обавезују да поступају по њима.

¹⁶ Сачић Ж.: Организовани криминал у Хрватској, МУП Р Хрватске, Загреб 1997. године, стр. 10.

¹⁷ Pfeiffer С.: Krivično pravo i organizovani kriminalitet, Izbor br. 1. MUP R Hrvatske, Zagreb 1997. godine

Мултилатерални споразуми су они споразуми који су закључени између више држава. Имамо двије врсте мултилатералних споразума: регионални и универзални. Универзални су они споразуми који су склопљени на нивоу Уједињених нација. Државе потписнице су код ових споразума наведене по абecedном реду, а садржај споразума обавезује државу потписницу, када га ратификује законодавни национални орган.

У овом истраживању под улогом ће се подразумевати утицај дјеловања тужилачких одлука, мјера и радњи као и надзор над радом других органа гоњења на остварене резултате у борби против организованог криминала: на подручју Босне и Херцеговине од 2003. године кад је измјенама Закона о кривичном поступку Босне и Херцеговине спровођење истраге дато у искључиву надлежност тужилаштву, а Србије према нормама Законика о кривичном поступку из 2006. године којим је био предвиђен прелазак на тужилачки концепт истраге.

Постоји читав низ научних теорија и праваца који третирају предмет истраживања. Предмет занимања ових теорија су безбједност државе, етиологија и феноменологија криминалитета, политика сузбијања криминалитета, методи борбе против криминала, интеграциони процеси. Сузбијање организованог криминала са кривичноправног и криминалистичког аспекта и поред великог интересовања бројних научних и публицистичких радова који се њим баве спада у недовољно истражено поручје које обилује бројним стереотипима а не поузданим чињеницама.

Истраживање организованог криминала на нашем подручју започело је крајем осамдесетих и почетком деведесетих година ХХ вијека управо у вријеме кад је дошло до распада друге Југославије уз оружане сукобе. Све то је изузетно негативно утицало на квалитет истраживања тако да се може констатовати да наука у области сузбијања организованог криминала у Босни и Херцеговини и Србији као и на подручју западног Балкана поприлично заостаје у односу на државе западне Европе. На подручју западног Балкана објављен је већи број радова који третира област организованог криминала и који се могу сврстати у неколико категорија. Највећи број бави се организованим криминалом кроз тумачење норми позитивног кривичног права и који се односе на његову контролу и специфичности дјеловања органа формалне социјалне контроле. Следећу групу чине радови који се односе на заштиту људских права и организовани криминал а трећа се односи на транснационални организовани криминал. Радова о организованом криминалу дакле има али нема оних који емпиријски проучавају тај феномен, тако да исправно примјећује професор Ђ. Игњатовић кад констатује да се проблему организованог криминала не приступа емпиријски тако да чак ни млади истраживачи не покушавају да анализирају бројне податке и изводе из њих закључке.

Операционално одређење предмета истраживања - Предмет истраживања је, према изложеном, усмјерен на конкретну *Улогу тужилаштва у супротстављању организованом криминалу*. Реалне димензије садржаја предмета истраживања биле би, према томе, одређене сљедећим дијеловима предмета:

1. Историјат и кривичноправно дефинисање организованог криминала,
2. Кривичноправне и криминолошке карактеристике организованог криминала,
3. Феноменолошка обиљежја организованог криминала,
4. Супротстављање организованом криминалу у савременим демократским правним државама,

5. Кривичноправни и криминалистички аспект супротстављања организованом криминалу,
6. Субјекти супротстављања организованом криминалу у БиХ и Србији,
7. Резултати истраживања, са анализом улога тужилаштва у супротстављању организованом криминалу у Босни и Херцеговини и
8. Закључна разматрања са приједлогом мјера.

Временско одређење - Истраживање се врши за период од 2003. до 2008. године, након што је усвојен Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине¹⁸ којим је вођење истраге у цијелости повјерено тужилаштву а напустио се концепт вођења истраге од стране истражног судије. Такође, поменути закон уграђене су нове методе у борби против сложених облика савременог криминала и убрзан је кривични поступак што је у складу са савременим тенденцијама супротстављања организованом криминалу и корупцији.

Ово временско одређење предмета истраживања у потпуности задовољава могућност успјешног појмовног одређења организованог криминала и облике и субјекте супротстављања.

Просторно одређење - У ужем смислу, истраживање се односи на подручје Босне и Херцеговине и Србије, а у ширем у циљу компарирања на државе западне Европе и државе западног Балкана, сагледавајући њихова искуства и сазнања о третираној проблематици.

Дисциплинарно одређење - Предмет истраживања је мултидисциплинаран, будући да је теоријски покривен са већим бројем различитих научних дисциплина, а првенствено кривичноправном науком, криминалистиком, безбједносном науком, криминологијом, социологијом, као и осталим сродним научним дисциплинама.

У криминалистици у дијелу који се односи на истраживање, сузбијање, детектовање и откривање дјеловања организованог криминала и њихових припадника. Кривичнопроцесном праву у дијелу који се односи на органе и методе прикупљања доказног материјала у држави, правне помоћи на међународном нивоу између држава или са међународном организацијом. Кривичном праву у оном дијелу који се односи на законску инкриминацију кривичних дјела која врше организоване криминалне групе. Међународном јавном праву у дијелу који третира проблематику организованог криминала у међународним актима (уговори, конвенције, споразуми, декларације и протоколи) као и ставови међународних организација и тијела. Криминологија проучава организовани криминал и организоване криминалне групе као криминалне феномене. Основе безбедности и социјална патологија проучавају дио који се односи на заштиту људских права и слобода, експлатација и поступање са жртвама првенствено трговине људима али и проституције, као и негативне посљедице по породицу које из тога проистичу. Социологија посматра организовани криминал као специфична противдруштвена понашања одређених друштвених група. Историја проучава настанак и развој организованог криминала.

¹⁸ Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ бр. 3/03

3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Основни циљ овог истраживања јесте теоријска и емпиријска спознаја организованог криминала, као најопаснијег вида криминалног дјеловања по безбједност државе и њених грађана, карактеристике и облици испољавања организованог криминала у Босни и Херцеговини и Србији, стицање сазнања која би се могла примјенити у одређивању облика супротстављања, те сагледавање улоге тужилаштва као примарног субјекта у борби против организованог криминала у Босни и Херцеговини и Србији са егзактим истраживањем те улоге у БиХ у периоду од 2003. до 2008. године.

Научни циљ овог истраживања је да се изврши научна дескрипција, са класификацијом и научним објашњењем феномена званог организовани криминал у свијету, са освртом на подручје Босне и Херцеговине и Србије, као и на методе и облике супротстављања организованом криминалу у свијету, Босни и Херцеговини и Србији, с акцентом на улогу тужилаштва као примарног органа гоњења у Босни и Херцеговини и Србији. На тај начин употпуниће се и систематизовати научно-теоријска сазнања о феномену организованог криминала и методима и субјектима супротстављања истом.

Практични циљ овог истраживања јесте спознаја што више чињеница о природи, карактеристикама и димензијама организованог криминала уопште, а посебно о његовим специфичностима на подручју Босне и Херцеговине и Србије као јединственог безбједносног простора и стварање свијести о нужности унапређења криминалистичке и кривичноправне праксе у спречавању и сузбијању организованог криминала. Циљ је обезбједити сазнања на основу којих државни органи, најприје влада, парламент, тужилаштво, суд и полицијске агенције могу реално сагледати тренутну дјелатност организованог криминала, што омогућује доношење правовремених одлука које се првенствено односе на превенцију узрока настајања и дјеловања организованог криминала. С друге стране, резултати добијени овим истраживањем могу допринијети иницирању нових законских и подзаконских рјешења, организације појединих државних органа а што би довело до смањења простора за опстанак организованог криминала на минимум и такође може дати допринос приликом израде државне стратегије за спречавање и сузбијање организованог криминала. Резултати истраживања могу послужити и у едукацији службеника државних органа гоњења уопште о проблему организованог криминала и облицима његовог испољавања и субјектима и методама супротстављања.

4. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

ОСНОВНА (ОПШТА) ХИПОТЕЗА

Организовани криминал представља комплексан облик криминалног организовања и дјеловања који је нашао погодно тло за развој на подручју Босне и Херцеговине и Србије и који захтијева заједничку реакцију свих државних органа гоњења у супротстављању истом, а међу којима тужилаштво, обзиром на своју надлежност, заузима значајну улогу.

ПРВА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА

Комплексност организованог криминала огледа се у специфичном мјесту које заузима у феноменологији и етиологије криминалног дјеловања као и у сложености структуре и процеса његове реализације.

ДРУГА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА

Настанку и развоју организованог криминала у Босни и Херцеговини и Србији погодвали су транзициони процеси, распад СФР Југославије (уз оружане сукобе) и њен географски положај.

ТРЕЋА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА

Организовани криминал на подручју Босне и Херцеговине и Србије интернационализује се и остварује финансијску добит која му омогућава стицање политичке и економске моћи, тако да му се мора супротставити синхронизованом дјелатношћу свих државних органа заједно са другим заинтересованим државама у погледу превентивног и репресивног дјеловања.

ЧЕТВРТА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА

Тужилаштво у Босни и Херцеговини и Србији (према ЗКП Србије из 2006. године) као орган који је искључиво надлежан за откривање кривичних дјела и његових починилаца као и за вођење кривичних истрага има значајну улогу у супротстављању организованом криминалу у Босни и Херцеговини и Србији.

5. НАЧИН ИСТРАЖИВАЊА

Оквир и садржаји истраживања условили су примјену низа општих и посебних научних метода.

Планирано истраживање има теоријски и емпиријски карактер и засновано је на анализи свих доступних извора који разматрају: различите облике испољавања организованог криминала, његова етиолошка и феноменолошка обиљежја у Босни и Херцеговини и Србији, проблематику савременог система супротстављања организованом криминалу као и субјекте супротстављања организованом криминалу са акцентом на улогу, значај и остварене резултате тужилаштва у Босни и Херцеговини и Србији, као органа који има примарну улогу у откривању и доказивању кривичних дјела и његових извршилаца. Начин истраживања, као и избор метода, условљени су дефинисаним проблемом истраживања, теоријским и операционализованим предметом истраживања, дефинисаним циљевима и хипотезама истраживања. Сложеност и специфичност предмета истраживања опредјељује примјену комбинације теоријског сагледавања и емпиријског истраживања, што захтијева и употребу већег броја теоријско-емпиријских метода истраживања.

Због наведене сложености и вишезначности, организовани криминал као ријетко који други предмет истраживања, пружа могућност примјене интердисциплинарног приступа у коме мјесто налазе бројне научне методе. Правилан избор метода истраживања треба да обезбиједи све атрибуте научног уклона, а то су објективност, општост, поузданост, прецизност и систематичност. Организовани криминал и супротстављање овом феномену, са кривичноправног и криминалистичког аспекта представља комплексну појаву због чега истраживање захтијева мултидисциплинаран приступ. Сви извори података корелативном методом требају дати цјеловит увид у кривичноправни и криминалистички аспект метода и субјеката супротстављања организованом криминалу у Босни и Херцеговини и Србији.

Методе истраживања

Опште научне методе - Садржај рада и његово одређење у овој теми захтијевају примјену дијалектичко-логичке методе, као генералне методе. Ова метода ће се користити као општи приступ у истраживању безбједносног аспекта организованог криминала, с акцентом на његову специфичност на подручју Босне и Херцеговине и Србије, као и на улогу тужилаштва у Босни и Херцеговини у супротстављању овом облику криминала. Поред ове методе, користиће се и начела структурализма и функционализма, као општих оријентација у оквиру друштвених наука. Начела структурализма ће се примијенити за дефинисање процеса настајања и развоја организованог криминала на подручју Босне и Херцеговине и Србије, док ће се начела функционализма примијенити за дефинисање улоге тужилаштва на успјешност у супротстављању организованом криминалу на подручју Босне и Херцеговине.

Посебне научне (логичке) методе - Од посебних научних метода користиће се:

- аналитичко-синтетички метод, приликом истраживања теоријских ставова домаћих и страних стручњака који су истраживали феномен организованог криминала и методе и субјекте супротстављања истом.
- индуктивно-дедуктивни метод, у поступку извођења закључака из теоријских ставова и мишљења компетентних аутора, као и искуствено прикупљених података из кривичноправне и криминалистичке праксе.
- дефиниција и класификација, за дефинисање појма организованог криминалитета, као и за класификацију облика испољавања, метода и субјеката супротстављања организованом криминалу на подручју Босне и Херцеговине и Србије, те улоге у супротстављању истом.

Емпиријске методе

Статистичка метода биће коришћена за утврђивање стања криминалитета, и то на годишњем нивоу као и заступљености појединих облика организованог криминала у оквиру годишњег извјештаја. Након што се овакви подаци добију, они ће моћи даље да се обрађују и упоређују коришћењем метода анализе садржаја и компаративне методе. Овом методом ће се одредити типологија и структура појавних облика организованог криминала карактеристичног за Босну и Херцеговину као и други параметри везани за тај феномен. Резултати добијени овом методом користиће се и у главном дијелу рада као илустрација успјешности рада и важности улоге тужилаштва у Босни и Херцеговини у супротстављању организованом криминалу.

Анализа садржаја - Метода анализе садржаја биће кориштена за проучавање обимне литературе која се са различитих аспеката бави третираном проблематиком. Ова метода ће бити незаобилазна приликом проучавања нормативно-правних аката (домаћих и међународних), кривичних уписника, евиденција и годишњих извјештаја институција које се баве предметом истраживања на подручју Босне и Херцеговине. Статистички, као и други доступни подаци, обрадиће се овом методом. Такође, и сви подаци до којих се дође методом дубинског интервјуа биће даље обрађени овом методом.

Увид у досадашњу литературу, као метод је незаобилазан у проучавању организованог криминала, а подаци, знања и закључци до којих се дошло ранијим истраживањима драгоцјени су за ово истраживање. Битно је напоменути да је научним истраживањима, проблематика кривичноправних и криминалистичких аспеката сузбијања организованог криминала готово запостављена, а да је пажња истраживача била првенствено усмјерена на проблематику супротстављања и то у смислу промјене законске регулативе као и на неке домене реакције државних органа против тих појава и слично. Та чињеница иде у прилог овом истраживању с обзиром да је његов акценат на улози тужилаштва, као примарног субјекта у супротстављању организованом криминалу у Босни и Херцеговини. Ово истраживање ће обрадити и аспекте сузбијања организованог криминала, и то првенствено оне које предузима тужилаштво, али и други субјекти у оквиру своје надлежности.

Упоредна (компаративна) метода ће се користити за упоређивање свих података добијених претходним коришћењем статистичке методе и анализе садржаја, а који се односе на бројчане показатеље о стању организованог криминала, везано за одређене облике испољавања и значај улоге тужилаштва у супротстављању овом феномену у Босни и Херцеговини, а који потичу од различитих извора. Овом методом ће се извршити и упоредно-правна анализа законских рјешења у неколико различитих држава Европе и региона западног Балкана и аката неких међународних организација, чија се материја односи на типологију организованог криминала и методе и субјекте супротстављања, с акцентом на улогу тужилаштва у Босни и Херцеговини. Такође, комбиновањем ове методе и анализе садржаја, појам организованог криминала ће се разграничити од терминолошки сличних појава.

Дубински интервју - Ова метода ће се користити за добијање вриједносних судова који се односе на организовани криминал као најопаснији облик испољавања криминалног дјеловања, затим за добијање ставова о битним елементима супротстављања организованом криминалу са кривичноправног и криминалистичког аспекта као и на значај улоге тужилаштва у супротстављању истом у Босни и Херцеговини.

Дубински интервју биће обављен са компетентним представницима тужилаштва у Босни и Херцеговини и то на државном и ентитетском нивоу, такође са представницима судова у Босни и Херцеговини, на државном и ентитетском нивоу, са еминентним научним радницима из области кривичног права и криминалистике, представницима свих полицијских агенција Босне и Херцеговине који раде на пословима сузбијања организованог криминала, затим са представницима невладиних организација, као и са представницима међународних организација које имају мандат „помоћ домаћим органима власти у борби против организованог криминала“ у БиХ. Употреба овог метода неопходна је за добијање адекватне грађе и сазнања о субјективним искуствима припадника наведених институција, а наручито тужилаштва, у процесу примјене репресивних и превентивних мјера и радњи и супротстављању организованом криминалу.

Студија случаја - Метод *студије случаја* биће коришћен приликом презентовања у раду специфичних случајева организованог криминала из праксе тужилаштва и судова као и других државних органа укључујући полицијске агенције и невладине организације, а на основу којих се, општим научним методама генерализације, индукције, дедукције, анализе и синтезе, може доћи до закључака о неким битним елементима, природи и карактеристикама организованог криминала у Босни и Херцеговини, субјектима и облицима супротстављања.

Правни метод је један облик методе анализе садржаја кога карактерише постојање посебних правила за тумачење значења садржаја правних норми садржаних у домаћим правним актима (законским и подзаконским) и међународним правним актима. У оквиру овог метода користе се правила граматичког, логичког, језичког, догматског и аутентичног тумачења правних норми.

Извори података

С обзиром на сложеност проблема истраживања, комплементарно ће се користити већи број извора, како постојећих тако и извора који ће се припремити за потребе овог истраживања.

Од *постојећих* извора података, за ово истраживање посебно су значајни:

- стручни и научни радови о организованом криминалитету у Европи, а нарочито за подручје Босне и Херцеговине и западног Балкана, као и радови који обрађују област супротстављања организованом криминалу за исто подручје из области кривичног права (материјалног и процесног), криминалистике, криминологије, међународног јавног права, међународних односа, безбједности, социологије, социјалне патологије;
- нормативна документа која третирају област организованог криминалитета;
- институционални извори које друштво ствара независно од научних интереса (базе података), а који се односе на:
 - статистичке извјештаје који третирају тему истраживања;
 - документа из архива државних институција: тужилаштва, полиције, суда, криминолошког института, библиотека;
 - кривични уписници и евиденције тужилаштва, полиције и суда;
 - евиденције НЦБ ИНТЕРПОЛ Сарајево;
 - подаци и евиденције Министарства безбједности БиХ;
 - међународни документи - протоколи, уговори и конвенције у вези са организованим криминалом;
 - подаци и евиденције невладиних организација који третирају тему истраживања.
- искуства страних истраживања првенствено ЕУРОПОЛ, ОЕБС, СЕЦИ Центра, центра УН у Бечу за превенцију и истраживање криминала;

Извори података непосредно створени за ово истраживање биће шире искуствене евиденције које се не исцрпљују подацима из постојећих извора. То ће бити они подаци до којих ће се доћи радом у току истраживања – вриједносни судови.

Основни циљ нам је да постигнемо могућност триангулације добивених података, чиме се повећава прецизност већ добијених података и резултата.

Варијабле и индикатори

Независна варијабла - као независна варијабла истраживања узима се организовани криминал као комплексан облик криминалног организовања и дјеловања и глобални облик угрожавања безбједности, који се испољава у различитим облицима, у зависности од специфичности државе и окружења.

Зависна варијабла, у овом научном истраживању је активности тужилаштва, и његова улога у супротстављању организованом криминалу у Босни и Херцеговини и Србији.

Индикатори – Будући да је један од циљева самог истраживања откривање и идентификација индикатора који указују на специфичности улоге и значаја тужилаштва у супротстављању организованом криминалу у Босни и Херцеговини и Србији навешћемо само неке основне индикаторе који указују на поменути улогу. Као вјеродостојни извори индикатора који ће се користити у овом истраживању јесу правни прописи, извјештаји, анализе и службене евиденције домаћих органа као и међународних организација и институција које се баве проблемом организованог криминала у Босни и Херцеговини и Србији¹⁹.

Подаци из позитивних правних прописа, извјештаја, евиденција и анализа наведених институција и организација користиће се као индикативни и служиће за одговарајућа неопходна поређења у истраживању.

6. НАУЧНА И ДРУШТВЕНА ОПРАВДАНОСТ ИСТРАЖИВАЊА

Научна и друштвена оправданост овог истраживања произилази из циљева који се истраживањем желе постићи.

Научна оправданост истраживања - Савремено друштво је суочено са глобалним проблемом организованог криминала, који захтијева адекватан како национални тако и глобални одговор и перманентно планско и организовано супротстављање овој опасној друштвеној појави на националном и међудржавном нивоу. Научна оправданост овог истраживања огледа се у доприносу верификовању научно недовољно познатих и проучених специфичних чињеница и веза феномена организовани криминал и метода и субјеката супротстављања при чему ће се посебан акценат ставити на улогу тужилаштва, као примарног субјекта супротстављања организованом криминалу у Босни и Херцеговини. Ово истраживање, захваљујући сазнањима до којих ће се доћи, требало би да представља основу која омогућава даља истраживања у третираној области, и то не само са аспекта криминалистичких и кривичноправних наука, већ и: социолошких, криминолошких, безбједносних, међународноправних, дефектолошких и других. Истраживање употпуњује теоријска знања о етиологији и феноменологији организованог криминала у Босни и Херцеговини и западном Балкану и методама супротстављања истом, као и о субјектима супротстављању организованом криминалу, с акцентом на улогу тужилаштва у временском периоду од 2003. године до данас. Сазнања добијена овим истраживањем могу бити од користи наставним плановима и програмима образовно-школских установа универзитетског образовања. Резултати истраживања велики значај имали би и у едукацији људства у субјектима супротстављања организованом криминалу на подручју западног Балкана.

Друштвена оправданост истраживања у тијесној је вези са научном оправданошћу. Студенти би се, кроз редовно школовање, а касније и кроз

¹⁹ Извори за индикаторе биће набројани у изворима података, те их овдје нећемо посебно помињати.

специјалистичко стручно усавршавање, упознали са овом актуелном проблематиком. С обзиром на то да су лица која се професионално баве проблемом организованог криминала претходно завршила студије, то ће им сазнања до којих се дошло овим истраживањем бити од користи приликом специјалистичких курсева и обука, као и за магистарске и докторске студије. Такође, ово истраживање може им послужити у обављању редовних радних послова и задатака. Стручњаци који се баве политиком сузбијања криминалитета моћи ће ово истраживање искористити прије свега за изналажење адекватних превентивних, али и репресивних метода којима се елиминишу фактори који утичу на настанак организованог криминала, те и за изналажење ефикасних инструмената у борби против истог.

Друштвена оправданост овог истраживања односи се и на утврђивање пропуста, слабости и недостатака у постојећем програму организованог супротстављања у превенцији и искорјењивању организованог криминала на подручју Босне и Херцеговине и западног Балкана.

Законодавац је дужан да, на основу етиологије и феноменологије организованог криминала, изнађе ефикаснија законска рјешења, као и да организацију и надлежност тужилаштва, полицијских органа као и друге органе гоњења прилагоди новонасталим потребама.

II ДИО

ПОЈАМ, ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ И КРИВИЧНОПРАВНО ДЕФИНИСАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

1. ПОЈАМ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

Криминалитет као друштвено негативна појава прати људско друштво кроз све епохе његовог развоја. Са развојем друштва мијењају се облици и видови испољавања криминалног дјеловања. На данашњем степену развоја људског друштва криминалитет се појављује на сасвим новом нивоу друштвене опасности, тј. пријети да у потпуности преузме власт, стичући финансијску и политичку моћ. Реч криминалитет потиче од латинске речи *crimen*, што у преводу на наш језик значи злочин, преступ. Овај израз је у употреби још из времена старог Рима и у ширем смислу означавао је неприхватљиво понашање.

Многе научне дисциплине бавиле су се криминалом и покушавале су да одреде његов појам. Према најопштијим дефиницијама, криминалитет је друштвена појава која обухвата вршење кривичних дјела од стране појединаца, чиме се он тумачи као појединачни акт и друштвени феномен. У првом случају, испољава се у свом квалитативном смислу, као индивидуални случај, а у другом као његов квантитативни израз, тј. збир деликата блиских по битним обележјима појаве.²⁰

Криминал је, са аспекта безбједности, унутрашњи облик угрожавања безбједности државе и друштва, а његове форме (нарочито организовани криминал) један су од најозбиљнијих безбједносних изазова, ризика и пријетњи модерном човјечанству.²¹ Са аспекта правних наука под појмом криминалитет подразумејемо низ активности временски и просторно детерминисаних које су опасне за једно друштво, јер су у супротности са позитивним правним прописима, те су одређене као кривична дјела за која је и предвиђена одговарајућа санкција.²² При том, постоји ужа и шири дефиниција појма криминалитета. У ужем смислу, то су само радње које представљају кривична дјела, а у ширем, све противправне кажњиве радње, што значи, поред кривичних дјела, и прекршаји и преступи. У кривичноправној литератури, преовладава ужи, формалистички приступ, који полази од става «*une action de fendue par loi*», што значи, ако нешто није кривично дјело, није ни злочин, а самим тим, ни криминал.

Са криминолошког аспекта под појмом криминал подразумејемо се оно противправно понашање које угрожава универзалне друштвене вриједности, а које је као такво кривично санкционисано.

²⁰ Бошковић М.: Социјална патологија, Правни факултет, Нови Сад, 2002. године, стр. 93.

²¹ Ковач М.: Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности – теоријске основе, Београд 2003. године, стр. 11.

²² Бошковић М.: Транснационални организовани криминалитет, Полицијска академија, Београд 2003. године, стр. 2.

То значи, да неку појаву можемо означити криминалом, ако има следећа заједничка својства:

- да представља скуп индивидуалних догађаја, да има друштвени карактер, с обзиром на распрострањеност у простору и времену;
- да је у питању негативна друштвена појава, јер се њоме крше неке правне норме и угрожавају вредности;
- да је реч о историјској појави, карактеристичној за одређене или све периоде друштва и
- да је реч о универзалној појави својственој свим облицима државних заједница, појави која не познаје државне границе.²³

Милан Милутиновић сматра да се криминалитет испољава у појединачном понашању, које је инкриминисано у позитивном законодавству. То су конкретно извршена кривична дјела. Његови основни елементи су дјела и извршиоци тих дјела. Преко појединачно извршених дјела испољава се квалитативна страна криминалитета, која се односи на сва извршена кривична дјела у одређеном времену и на одређеном простору, као и на лица која су извршила та дјела. Квантитативна страна криминалитета изражава се кроз статистичке анализе извршених кривичних дјела. Као један од често примењиваних квантитативних показатеља служи квота криминалитета, која се изражава у броју кривичних дјела, који пада на одређени број становништва. Међутим, криминолози не своде криминалитет само на статистички приказ извршених кривичних дјела и делинквенцију, тј. на квантитативну страну и њене показатеље. Он има и многа друга обележја – етиолошка, феноменолошка и слична, која га чине специфичном и посебном друштвеном појавом. Та обележја се посебно испољавају у разним друштвима и друштвеним структурама.²⁴

Ђорђе Игњатовић истиче да је злочин појединачно криминално понашање (чињењем или нечињењем). Уобичајено, злочин се сматра акт којим се крши кривични закон. Као последица тог кршења, злочин може бити праћен кажњавањем. Његова битна црта јесте да је појединачна појава. Криминалитет је укупност свих злочина у одређеном времену и простору. За разлику од злочина он је масовна појава.²⁵

Према томе, криминалитет није прост збир индивидуалних деликата, већ масовна и негативна друштвена појава, а задатак криминологије је да утврди њене узроке, факторе утицаја, структуру (извршиоца и дјела) и законитост.

Најопаснији облици испољавања криминала у савременом свијету названи су *организовани криминал*. Он постоји у скоро свим земљама и показује тенденцију повећања. У складу са тим, земље у којима је најизраженији свакодневно се суочавају са потребом спречавања и сузбијања. Организовани криминалитет је предмет разматрања експерата разних научних дисциплина. Присутност и утицај организованог криминала на готово све облике друштвеног и јавног живота, условила је извесне заблуде и недоумице у схватању његове суштине код многих аутора. Посебно што се организовани криминал од почетка одвијао иза паравана - невидљиво,

²³ Бошковић М.: Социјална патологија, оп. цит., стр. 94-95.

²⁴ Милутиновић М.: Криминологија, VI издање, Савремена администрација, Београд 1988. године, стр.165.

²⁵ Игњатовић Ђ.: Криминологија, оп. цит., стр. 4.

па је долазило до стварања нејасноћа и противуречности о самом феномену ове активности.

Код већине људи, размишљање о организованом криминалу најчешће је инспирисано америчким гангстерским филмовима, амбијента романтичне хијерархијске «мафијске» фамилије, које потичу из «старе земље» Сицилије и где доминира италијански имигрант Кум. У општем утиску *Cosa Nostra* је симбол општег и заједничког за све видове организоване криминалне дјелатности. Насупрот томе, је проблем његове стварне суштине. Проблем, који настаје при проучавању организованог криминала су недовољна истраживања овог подручја, углавном због његове природе да остане тајни у својим операцијама. Многи аутори указују на чињеницу да унутар полицијских и безбедносних установа и даље постоји митски утицај мафијашког кума на организовани криминал. То онемогућава покушаје криминолога да дају реалну дефиницију организованог криминала која би обухватила комплексност његовог садржаја. Отуда у криминолошкој, као и криминалистичкој литератури, велики број аутора и не дефинишу организовани криминал, већ га представљају кроз одређене услове, основне карактеристике или облике испољавања.

Такође, организовани криминал, као друштвено-негативна појава, има изузетну способност да користи повољне услове за своје инфилтрирање у институционалне државне структуре, те да се вјешто прилагођава конкретној друштвено-политичкој и економској ситуацији, не само унутар једне државе, већ и на међународном плану. Чињеница да се организовани криминал не испољава у свим државама у истом облику највјероватније је допринијела да не постоји јединствена и општеприхваћена дефиниција појма организовани криминал, како у политичкој, тако ни у безбједносној, криминалистичкој, криминолошкој и кривичноправној литератури. Собзиром да је тема рада претежно кривичноправне и криминалистичке орјентације, појам организованог криминала, првенствено, ћемо дефинисати с тог аспекта. Са криминалистичке тачке гледишта важно је утврдити специфичности откривања и доказивања кривичних дјела организованог криминала, а са кривичноправног аспекта битно је нормативно урамљивање овог феномена (дефинисање) и одређивање посебних (модификованих) кривичнопроцесних правила за вођење поступка против лица за која постоји основана сумња да су учиниоци кривичних дјела, из области организованог криминала, у односу на општа правила.

Организовани криминал се одликује одређеним специфичностима, које нису карактеристичне и типичне за друге појавне облике криминала. Организовани криминал врше организоване криминалне групе чији чланови заједнички дјелују, по правилу дужи низ година, на основама властитих норми, стандарда понашања и схватања о вриједностима, што им омогућава да успјешније врше криминалне активности. Циљ дјеловања ових криминалних организација је стицање добити по сваку цијену²⁶. Рад ових криминалних организација карактерише чврста организованост, са хијерархијским односима, и велика брзина и снажљивост у криминалним подухватима. Организоване криминалне групе «не признају» државне границе у вршењу својих дјела, покушавајући при том да остваре утицај и доминацију над државним институцијама, не презајући ни од тога да, користећи се свим расположивим средствима и методама, дођу до свог циља.

²⁶ Modly D., Корајлић Н.: Криминалистички рјечник, оп. цит., стр. 410.

Организовани криминал у знатној мјери плијени пажњу органа кривичног поступка, науке и јавности уопште. Ближе одређење појма организовани криминал повезано је са знатним тешкоћама прије свега због његових веома различитих појавних облика. Такође, приликом дефинисања организованог криминала разликују се супротстављена мишљења већег броја стручњака и научних радника, како домаћих тако и страних, која се испољавају у томе да ли сви облици организованог криминалног дјеловања представљају истовремено и организовани криминал, односно који су то битни услови који су нужни за постојање организованог криминала, при чему је основно питање да ли постоји организовани криминал и када није успостављена веза криминалне организације са представницима државних, политичких, финансијских и других релевантних структура. Стога није изненађујуће да се у научним и стручним радовима могу наћи различите дефиниције организованог криминалитета.

Већина аутора који са научног основа третирају организовани криминал изражавају доктринарни став да је његово дефинисање веома тежак проблем из разлога велике феноменолошке разноврсности, тако да се већина законодаваца приликом креирања посебних кривичноправних и кривичнопроцесних норми везаних за организовани криминал упустила у веома широко његово дефинисање. Основни проблем односи се на прецизност садржаја термина организовани, који може имати више значења. У том смислу, често се под исти појам сврстава и организована криминална група, организовано криминално удружење или организација, па све до типа класичне мафије. И поред наведеног, у стручним круговима постоји сагласност око одређених базних услова које је потребно задовољити да би се у конкретном случају радило о организованом криминалу. Најважнији међу њима је да се ради о облику професионалног криминалитета чија је сврха стицање или увећање финансијске добити или моћи.

Приликом дефинисања појма организовани криминалитет од стране теоретичара издвајају се два различита приступа тј. уже и шире схватање појма организовани криминалитет. Шире схватање обухвата оне облике организованог криминалног дјеловања, обиљежене постојањем криминалне организације и организованим приступом у фази припреме и извршења кривичних дјела, с циљем прибављања противправне имовинске користи, док уже схватање појма организованог криминалитета своди само на оне облике дјеловања гдје је дошло до успостављања одређених веза између шефова криминалних организација и представника државне власти и њених органа.²⁷

²⁷ Бошковић М.: Организовани криминалитет, Први део - криминолошки и криминалистички аспекти, Полицијска академија, Београд 1998. година, стр. 7-8.

1.1. Теоријско одређење појма организовани криминалитет у страниј литератури

Општеприхваћено је мишљење да данас не постоји контроверзнији појам у области кривичног права од појма организовани криминал. Бројни су разлози за ову тврдњу, прво, ради се о новој неконвенционалној форми криминала, која је чврсто повезана са легалним економским, политичким и другим активностима државе, и друго, о феномену који трансцендира на поједине облике криминалног понашања. Не постоји организовани криминал сам по себи, већ постоји нпр. организована разбојништва, организована корупција, организована трговина људима, организована производња и промет наркотицима итд.

Феноменом и појмом организованог криминалитета бави се велики број страних аутора од чега већина сматра да организовани криминалитет укључује везаност за дјеловање у оквиру јавних институција и повезаност са органима власти. Такође, при дефинисању организованог криминалитета разликујемо ауторе који наглашавају организовани, квантитативни аспект (криминално удруживање), док други аспект стављају на квалитативне елементе појма организовани криминалитет.

Тако, *М.А. Eliot* и *Н.Н. Schneider* наглашавају да организовани криминалитет у свом садржају, поред организованости, планирања, подјеле задатака, дисциплине и одговорности унутар криминалне организације чији је циљ остваривање добити и профита, обухвата и одређену везу са државом и појединим њеним органима, у виду сарадње органа за примену закона са онима који не поштују и желе да изиграју закон (*Eliot*)²⁸, односно у виду неутралисања полиције и правосуђа и корумпирања власти, чиме организовани криминалитет настоји да неоткривен уђе у легални пословни свет (*Schneider*)²⁹.

М.А. Eliot сматра да је организовани преступ смишљен друштвени поремећај у коме група која има власт да примени закон, сарађује у гажењу закона. У вези са тим, поменути аутор наводи да се под организованим преступом, у ствари «подразумева узајамни договор професионалних преступника да се на разне начине помажу. При томе, посебно се мисли на прећутне споразуме који се закључују између професионалних преступника и других службеника који се старају о примени закона, а да би се ови први заштитили од хапшења и кажњавања».

Познати италијански теоретичар *Н. Piacente*³⁰ као битну одредницу организованог криминала сматра организацију чији припадници предузимају активности привредног типа (криминална корупција) уз примјену насиља ради очувања позиција монопола у циљу ширења профита, уз финансирање убистава како би се спријечила примјена права или доношења политичких одлука које би их могле угрозити, као и вршење корупције полиције, судства и политичара.

При дефинисању организованог криминалитета, поједини аутори полазе од тога да под овим појмом треба сматрати злочиначка удружења која не морају имати компоненту и структуру везе са јавним институцијама и органима власти, већ је довољно да је у питању организована дјелатност заснована на криминалном дјеловању

²⁸ Eliot M. A.: *Crime in Modern Society*, 1962. godine, str. 114.

²⁹ Schneider H. N.: *Kriminologie*, Berlin, New York, 1977. godine, str. 106-118.

³⁰ Piacente N.: *Fighting Organized Crime: National and Transnational experiences*, Genova 2004. godine, str.187.

са одређеним политичким циљем и остваривањем «криминалног профита». Тако, *J. C. Mc Kinney* и *E. Rosmann* истичу да је довољно да криминална организација врши поједине криминалне дјелатности (рекетирање, проституцију, коцку, кријумчарење дроге) – (*Kinney*)³¹ или да је реч о криминалној организацији са чврстом структуром, подјелом посла, одговорношћу и планирањем криминалне активности (*Rosmann*)³².

Квалитетну дефиницију организованог криминалитета конструисао је и познати њемачки теоретичар *Karl-Heinc Lehnard* који наводи: Организовани криминалитет је, ради постизања добити или моћи, планско чињење кривичних дјела, која су појединачно или у својој укупности од знатног значаја и када више од двојице учесника у дужем или неодређеном периоду саучествују у подјели рада: а) унутар хијерархијских и пословних структура, б) уз примјену насиља или других подесних начина застрашивања, в) уз утицај на политику, масовне медије, јавну управу, правосуђе или привреду.³³

*D. Taft*³⁴ и *M. Fullkrug*³⁵ инсистирају на лидерству, дисциплини, планирању и конспиративности у оквиру криминалне организације, али то повезују са стицањем одређеног статуса у политичким и економским структурама друштва, из чега се може извући закључак да се оставља могућност повезивања добро организоване криминалне организације са представницима државе и њених органа.

Према *Жељку Сачићу* организовани криминалитет обухвата припремана, подјелом посла, плански и професионално извршена тежа кривична дјела, која могу починити најмање три међусобно повезана учиниоца удружена у криминално удружење, чија је сврха стицање и повећање финансијске добити и друштвене моћи, трајним, тајним и заједничким дјеловањем чланова, без поштовања међународних граница, уз примјену насиља, застрашивања или корупције за осигурање свог илегалног опстанка, односно развоја криминалне дјелатности.³⁶

В. Камбовски дефинише организовани криминал као извршење кривичних дјела од стране злочиначког удружења у циљу остваривања профита и (или) моћи, употребом насиља, друге силе, или притиска, коришћењем корупције и инволвирањем у легалне економске и политичке активности и остваривања утицаја на политику, бизнис, медијуме и судство ради лакшег остваривања профита и моћи и заштите од кривичног гоњења.³⁷

О. Boettcher наглашава да се «организовани криминалитет одликује уређеним заједничким дјеловањем више лица (која теже да оно буде трајно) са циљем да се остваре директно или индиректно пословно покривени профити или пак утицај у области јавног живота тако што ће прибавити и нудити законом забрањене или контролисане производе и услуге, преузимати, односно контролисати легална

³¹ Kinney J. C. Mc.: *Constucted Typology and Social Theory*, New York, 1966. godine, str. 203.

³² Rosman E.: *Taschenlexicen der Kriminologie*, Hamburg, 1974. godine, str. 145.

³³ Lehnard K. H.: *Kriminalistik, Das organisierte Verbrechen*, No. 3/91, Heidelberg, 1991. godina, str. 228.

³⁴ Taft D.: *Criminology*, The Macnilton Company, New York, 1956. godine, str. 233.

³⁵ Fullkrug M.: *Moglichkeiten und Greuzen der Bekamfung organisierten kriminalitat*, Die Polizei-Wisbaden broj 2/88, str. 33.

³⁶ Сачић Ж.: Организовани криминалитет у Р Хрватској, оп. цит., стр. 10.

³⁷ Камбовски В.: Међународно-правни оквир сузбијања организованог криминала, Зборник радова са међународног научног скупа «Примена међународног кривичног права-организовани криминал», одржаног на Тари у мају 2007. године у организацији Удружења за међународно кривично право, стр. 11.

предузећа, вршити кривична дјела (ради обogaћивања), тежећи да илегалним методама остваре стварне монополе».³⁸

E. Savona, према мишљењу многих, један од најбољих познавалаца ове проблематике у Европи, појам организованог криминалитета третира на основу његових битних карактеристика: организованост и кооперативност више преступника; коришћење насиља и корупције ради лакшег вршења њихове дјелатности; прикривање криминалних активности кроз легалне дјелатности и корпорације; главни циљ организације јесте прибављање профита; транснационална природа – њихове дјелатности прелазе националне границе.³⁹

Одличну и свеобухватну дефиницију организованог криминалитета дао је *H. Abadinsky*⁴⁰: «Организовани криминалитет је неидеолошко удружење једног броја лица, која међу собом остварују врло блиске друштвене интеракције, организовано на хијерархијској основи, од најмање три нивоа/ранга, а у циљу обезбјеђења профита и моћи, захваљујући учешћу у незаконитим и законитим активностима. Позиције у хијерархији и позиције функционалне специјализације морају да буду пренесене (преузете) на основу сродства или пријатељства, или рационално пренесене (повјерене) с обзиром на вјештину онога коме се одређена позиција додјељује. Сталност чланства се подразумијева, а чланови теже да очувају интегритет свог удружења и активност у слијеђењу циљева организације. Организација избјегава надметање (конкурвенцију) и тежи монополу у односу на одређену индустријску грану, односно на територијалној основи. Организација је вољна да употреби насиље или да се служи подмићивањем ради остварења својих циљева, или ради обезбјеђења дисциплине. Чланство је рестриктивног карактера, мада нечланови могу да буду укључени у активности у изузетним ситуацијама. Постоје експлицитна правила, вербална или писана, чија се примјена обезбјеђује пријетњом одређеним санкцијама, што укључује и убиство.»

Анализом изнесених дефиниција у односу на садржај појма организовани криминал можемо закључити да постоје одређене заједничке карактеристике за све ауторе и да око њих постоји општи консензус. Те карактеристике су: постојање хијерархијски добро организоване криминалне организације временски организоване на дужи период, вршење кривичних дјела са прецизно подјељеним задацима између чланова, циљ је остваривање профита и моћи.

Најзначајнија размислажења између аутора презентованих дефиниција организованог криминала се односе на нужност постојања одређених веза и спрега између криминалне организације с једне стране и државе односно појединих државних органа са друге стране као нужне карактеристике да би се дјеловање криминалне организације могло сматрати организованим криминалом. За један број научника постојање везе између криминалне организације и државе је неопходна и ограничавајућа карактеристика да би се уопште могло говорити о организованом криминалу док други наводе да је то само једна од могућих карактеристика којима

³⁸ Петровић Д.: Организовање злочиначких удружења, Српско удружење за кривично право, Београд 1996. године, стр. 31-32.

³⁹ Игњатовић Ђ.: *Организовани криминалитет - други део*, Полицијска академија, Београд, 1998. године, стр. 22.

⁴⁰ Abadinsky H.: *Organized Crime, Third Edition*, «Nelson-Hall» Chicago, 1990. година, стр. 3-6.

теже носиоци организованог криминала али не и нужно потребна да би уопште постојао организовани криминал.

Анализирајући наведене одреднице и поштујући адекватна мишљења и ставове еминентних стручњака у области криминалитета, мишљења смо да се организовани криминал може дефинисати као облик професионалног криминалитета којег карактерише добро организована криминална организација од најмање три члана, са подјелимим пословима и задацима те изграђеном хијерархијом, чији је циљ остваривање профита и моћи криминалним дјеловањем и легализација остварене добити различитим облицима коруптивне дјелатности која укључује и остваривање веза са појединим државним органима и њеним представницима уз тежњу да се дио криминалне организације временом инфилтрира у носиоце или представнике органа власти.

1.2. Теоријско одређење појма организовани криминалитет у Србији

У Србији при дефинисању организованог криминалитета уочавамо два основна приступа која се разликују у експлицитном довођењу у везу државе са организованим криминалитетом.

Кад су у питању аутори који експлицитно доводе у везу државу са организованим криминалитетом ту се прије свега мисли на Ђорђа Игњатовића, Владимира Водинелића, Добривоја Радовановића, Здравка Скакавца, Драгане Петровић, Мила Бошковића и Мићу Бошковића.

Ђорђе Игњатовић организовани криминалитет дефинише као врсту имовинског криминалитета, који карактерише постојање криминалне организације која обавља континуирану привредну дјелатност користећи при том насиље и корупцију носилаца власти. Заступа стајалиште да постоји ужа и шира дефиниција организованог криминалитета.

О организованом криминалитету у ширем смислу може се говорити увијек када одређене криминалне дјелатности обавља група људи. У ужем смислу, организовани криминалитет поред постојања групе криминалаца, подразумева постојање још неколико услова и то: постојање (чвршће или еластичније) криминалне организације са јасном подјелом посла између чланова, обављање континуиране привредне (легалне и илегалне) дјелатности усмјерене на стицање профита, употреба (или пријетња) насиља као средства за постизање циљева, контакт са полицијом, правосуђем и извршном влашћу засноване на њиховом корумпирању, ради обезбјеђења политичког имунитета од кривичног гоњења.⁴¹

Владимир Водинелић доводи у везу организовани криминалитет са појединим државним органима, привредним и финансијским структурама већег значаја и јачег утицаја у пословном свијету.⁴²

⁴¹ Игњатовић Ђ.: Организовани криминалитет - други део, оп. цит., стр. 25.

⁴² Водинелић В.: Криминалитет са мрежном структуром и организовани криминалитет профита, Безбедност број 1/1992, МУП РС, Београд 1992. година, стр. 21.

Добривоје Радовановић сматра да организовани криминалитет мора бити у спречи са државом и да њега нема без сарадње са властима, независно од тога која партија је на власти и који режим је у питању. Од способности организованог криминалитета зависи колико ће доспети у врх власти и које ће структуре освојити, но по правилу се рачуна на полицију, судство, али и на парламент, да би се могло утицати на битне закључке, доношење закона и важне привредне одлуке.⁴³

Према мишљењу Драгане Петровић, за постојање организованог криминалитета потребно је да буду испуњени одређени услови, односно елементи: трајно удружење већег броја особа; циљ криминалне дјелатности који подразумева остваривање огромних профита, односно прибављање што веће добити; хијерархијска организациона структура, субординација и надређеност; планско поступање обиљежено вршењем кривичних дјела по начелима подјеле рада и специјализације; савитљиво, прилагодљиво бављење илегалним пословима, који су, дакле, увек прилагођени тражњи од стране становништва; флексибилна криминална технологија и разноврсност при избору криминалних метода у вршењу бројних кривичних дјела – рекет, проституција, коцка, кријумчарење дроге, изнуде, уцјене, убиства и тјелесне повреде, терор, подмићивање и друго; интернационализација и обавезна мобилност; спрега организованог криминала са државом и њеним политичким врхом. Због своје основне претпоставке, овај услов је одлучујући у тоталитету тих активности организованог криминалитета.⁴⁴

Здравко Скакавац дефинише организовани криминалитет као: «врста професионалног криминалитета који карактерише постојање чврсте и флексибилне, хијерархијски организоване криминалне организације мрежне структуре, са прецизном подјелом рада и уређеним унутрашњим односима, одређеном за вршење најтежих криминалних дјела, уз примјену подмићивања, насиља и сличних метода, са циљем остваривања екстремне профитабилности и политичке моћи и утицаја.»⁴⁵

Мило Бошковић под појмом организованог криминалитета подразумијева врсту деликвенције и типологију криминалних појава везану за активност професионалних криминалних организација. То је дјелатност «привредног типа» коју врше криминална удружења са строго утврђеном хијерархијом, дисциплином и нормама понашања. Појава се испољава у виду дјеловања организованих или полуорганизованих група и других облика удруживања, колективног вршења кривичних дјела, у спречи са представницима локалне или виших инстанци државне власти, односно њених органа и институција. Осим тога, носиоци организованог криминалитета могу бити у посредној вези «пословног односа» са представницима финансијских институција, привредних компанија и политичких странака. Мило Бошковић даље закључује да садржај појма организованог криминалитета обухвата организовано криминално дјеловање са циљем прибављања противправне имовинске користи и остваривања профита, али исто тако под овим појмом подразумијева и оне облике организованог криминалног дјеловања гдје је криминална организација успјела да успостави одређене везе са државом и њеним органима. Управо успостављање криминалне везе

⁴³ Радовановић Д.: Криминалце штити држава, дневне новине «Вечерње новости» 25.10.1993. године, стр.6

⁴⁴ Петровић Д.: *Организовање злочиначких удружења*, оп. цит., стр. 31.

⁴⁵ Скакавац З.: Појам и појавни облици организованог криминалитета, магистарски рад, Нови Сад 2003. године, стр. 61.

са државом и њеним органима даје посебно квалитетан садржај таквој криминалној организацији, јер таква веза организованом криминалитету омогућава бољу заштиту илегалне и вршење легалне дјелатности, одређене концесије, остваривање значајног профита, што све ствара услове да поједини његови шефови испоље интересовање и настоје да уђу у неке структуре политичке власти.⁴⁶

Поједини аутори не наводе изричито везу државе са организованим криминалитетом, али се то може посредно закључити анализирајући њен садржај. Тако, Зоран Стојановић организовани криминал дефинише као «структуру која обухвата друге форме криминалитета или искоришћава различите секторе или сфере илегалне економије, инфилтрирајући се у привредни, па и у политичко-административни свет».⁴⁷

Владан Василијевић у одређивању садржаја појма организовани криминалитет полази од заједничких елемената оне групе кажњивих радњи које указују на њихову организованост као битно обиљежје и које се сусреће код свих облика организованог криминалитета; а ти елементи су: трајније удруживање већег броја лица, циљ удруживања те врсте је слојевитост организације (руковођење, планирање, обезбјеђење послова, извршење планиране дјелатности); подмиривање потребе грађана или ширих и ужих група, укључујући ту и државу, супротно важећим прописима (односно легализованих и противзаконитих дјелатности); средства и поступци у вршењу забрањене дјелатности.⁴⁸

Према напријед изнесеним теоријским одређењима организованог криминалитета можемо се сложити да постоји шире и уже схватање појма организовани криминал. Дефиниција организованог криминала која је заснована на консензусу аутора који се баве овом проблематиком гласи: организовани криминалитет је трајан криминални подухват који се рационално обавља ради профита од нелегалних активности и његово трајно постојање одржава се кориштењем силе, пријетњама, контролом монопола или корумпирањем јавних званичника.⁴⁹

Неспорно је да организовани криминалитет представља добро организовану криминалну организацију, са строгим хијерархијом, дисциплином, одговорношћу, лојалношћу и подјелом задатака, чији је циљ остваривање што већег профита криминалном дјелатношћу и легализација незаконито стечене имовине, а чија се дјелатност одвија и у међународним размјерама, те се најчешће испољава кроз разноврсне активности транснационалних криминалних група.

Основне карактеристике које омогућавају организованом криминалу опстанак и дјеловање у дужем временском периоду односе се на примјену насиља и застрашивања, односно на успостављање веза са органима власти, државним органима, легалним пословним, привредним и финансијским субјектима и утицајним политичким партијама, чиме се стиче значајан утицај и одређени друштвени углед. Успостављена веза организованог криминала са наведеним органима може бити чвршћа и лабавија, у зависности од тога да ли органи сарађују активно или пасивно и

⁴⁶ Бошковић М.: Социјална патологија, оп. цит., стр. 129.

⁴⁷ Стојановић З.: Организоване форме криминалитета, Безбедност и друштвена самозаштита број 5, Београд 1990. година, стр. 62-63.

⁴⁸ Василијевић В.: Превенција и репресија организованог криминала, Безбедност и друштвена самозаштита, број 12, Београд 1990. година, стр. 30-35.

⁴⁹ Бошковић М.: Организовани криминалитет и корупција са посебним освртом на Републику Српску, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука 2004. године

прећутним односом дозвољавају одређене видове дјелатности организованог криминала. Везу са државним органима и другим релевантним субјектима не одржава цијела криминална организација, већ само њени поједини чланови који се налазе у врху организације и који сами, најчешће, не учествују непосредно у вршењу криминалне дјелатности.

2. ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

Израз *организовани криминал* први пут је употребљен у Енглеској, почетком XVIII вијека, када је дјелатност једне банде крадљиваца на чијем се челу налазио Џонатан Вилд (*Jonathan Wild*) названа управо тим именом. Криминалних банди било је и раније али је Вилдова банда испољила неке специфичности и то: Вилдови људи прво су крали ствари, да би их «газда» касније «проналазио» и враћао власницима уз велику накнаду. У противном продавао их је преко своје мреже, не само у Енглеској, већ и у Француској, Холандији и Белгији. Ова организована група имала је заштиту од стране тадашњег енглеског краља Џорџа I, и тек кад је овај умро Вилдова банда бива разбијена, а вођа оптужен и објешен.⁵⁰ Тако је дјелатност једне банде која је своје криминалне активности обављала као посао са везама изван своје државе и под заштитом носилаца државне власти добила назив организовани криминал.

Историја повезивања државе са одговарајућим криминалним структурама сеже и у ранија времена а као најизразитији примјер је ситуација која је настала у Европи након открића Америке од стране Кристофера Колумба и открића која је извршио Васко де Гама. Наведена открића дала су примат Шпанији и Португалу у морнарици, као и уопште у богаћењу у односу на друге државе Европе, прије свега Енглеске, Француске и Холандије. Наведене државе суочене са пребацивањем центра моћи и богатства на Пиринејско полуострво кренуле су у закулисне радње уз помоћ «својих» гусара које су се првенствено односиле на пљачкање великих товара блага који су путовали из Латинске Америке ка лукама у Шпанији и Португалу. Тако су, и поред чињенице да је за гусарство била прописана смртна казна, од стране Енглеске ангажовани сер Ричард Хокинс и сер Френсис Дрејк да организују гусарске посаде у својим колонијама које су имале задатак да нападају и пљачкају шпанске и португалске бродове. Тако је само у једној пљачки коју је организовао сер Дрејк уз помоћ француских гусара која је извршена 1573. године, којом приликом је опљачкано централно складиште злата и сребра у Јужној Америци отуђено толико злата и сребра да су се од тога финансирали сви седмогодишњи издаци британске владе.

Појава организованог криминала у савременом облику уочава се на тлу Европе, најпре у Италији крајем XIX вијека, и то у организационим облицима мафије. Мафија је терминолошки синоним за све видове криминалног организовања. Када је у питању значење речи мафија, постоји неколико различитих мишљења. У Малој просветној енциклопедији наводи се да је мафија прво био назив за тајно разбојничко удружење на острву Сицилији 1860. године, да би касније овај термин био коришћен за

⁵⁰ Игњатовић Ђ.: Организовани криминалитет – други део, оп. цит., стр. 13.

означавање сваке опасне, криминално организоване групе. Међутим, у Етимолошком речнику италијанскога језика истиче се да је ова реч настала раних шездесетих година XIX века и да је означавала нешто шармантно, мило, драго и томе слично. У том периоду, стање безакоња навело је власнике великих поседа да препусте управљање својом земљом енергичним силецијама који су деспотски владали над тероризованим сељаштвом. Мафија се сматра класичним феноменом организованог криминалитета уопште, а у Италији поприма нека од данашњих обиљежја организованог криминалитета крајем XIX века.

Почетак и разлог стварања мафије криминолошка наука налази у отпору сељачког становништва Сицилије суровом властодржју, крајем XVIII века. Организацијски облици мафије профилирали су се у борби против омражене владавине италијанске власти коју су Сицилијанци често доживљавали као страну владавину. То је тада био феномен организације «државе» у држави, подељене на «породице», којима је руководио *Падроне*, чији су чланови били подвргнути чврстој дисциплини, слиједој послушности и ћутању.

Почетком XX вијека мафија је проширила своју дјелатност и у САД, као тајна организација криминалаца, формирана међу италијанским имигрантима, првобитно за илегалну производњу и трговину алкохолем, а затим за контролу рекета, као и за послове илегалне трговине наркотика, организовање коцке и проституције. Највећи талас италијанских имиграната заплуснуо је Америку између 1890. и 1910. године и управо у таквим заједницама досељеника појавило се изнуђивање новца – рекет, од богатих сународника, који је у почетку организовала тајна организација «*La Mano Nera*» – «Црна рука».

Међу најпознатијим традиционалним мафијашким организацијама данас су италијанска *Cosa Nostra*, *Ndrangheta*, *Camorra*, *Nuova Sacra Corona Unita*, кинеске Тријаде, јапанске Јакузе, колумбијска наркомафија, руска и албанска мафија.

Cosa Nostra - Наша ствар је једна од најпознатијих мафијашких организација. Острво Сицилија за које се традиционално везује ова мафијашка организација било је у току историје у рукама Арапа, Шпанаца и Француза, па су ради ослобађања од тих завојевача настале тајне организације локалног становништва, које се сматрају претечама данашње мафије.

Као главна, иако неписана, правила понашања припадника *Cosa Nostra* су лојалност организацији, ћутање, информативна непорозност, непреклапање са интересима другог члана «фамилије» или организације, рационалност, тимски рад, неупштање у борбу с неизвјесним исходом, поштење, част, поштовање жена и старијих особа, будност, опрез, самоконтрола, независност и углед.⁵¹

Споран је назив ове организације јер, према мишљењу неких аутора, потиче из арапског језика, други наводе да му је корен у грчком, трећи га виде у различитим дијалектима италијанског језика, док четврти сматрају да је настао спајањем почетних слова парола које су на Сицилији настале ради мобилисања становништва за борбу.

У књизи «Ствар не само наша - светска мрежа Сицилијанске мафије», *K. Sterling* наводи како је од 1957. године једна мала организација за коју се мислило да дјелује само у границама једног средоземног острва, постала мултинационални картел за хероин, који послује на читавој планети. Реч је о великој злочиначкој криминалној

⁵¹ Cressey D. R.: *Treft of the Nation: The Structure and Operations of Organized Crime in America*, «Harber and Row», New York 1969. godine, str. 21.

организацији која је способна да огромне количине дроге (хероин и кокаин) пребацује са континента на континент, а њени «часни људи» заузели су стратегијске положаје у свим значајним државама и кључним градовима на свим континентима, било убацивањем или корумпирањем.

На Сицилијанску мафију фашизам се околио у два наврата с циљем да се народ ослободи власти мафије, да буде вијеран фашизму. Међутим, с обзиром на то да је то била борба између двеју мафија, након краха фашизма створени су услови за настајање нове мафије. Због такве ситуације *Cosa Nostra* се брзо престојила и реорганизовала стварајући мале криминалне фамилије, где је кохезија постојала јача, а избор нових чланова је драстично поштрен. Нова мафија бави се шверцом дроге, оружја, муниције, рекетом, шпекулацијама са некретнинама, проституцијом и посебно концесијама за одређене послове и предузетништво, држањем монопола над одређеним областима привређивања, корумпирањем органа власти и државних органа, давањем разних провизија у веома великим вредностима. У таквим околностима изграђиван је и профил новог мафијаша, као «човека од поштовања», који не прима клијенте, нити се бави «јавним пословима» у средини у којој живи. Он је стручњак који дјелује «испод жита», на начин близак немафијашком преступништву, али са подршком мафије. Познато је да је у последњој деценији XX вијека ова мафијашка организација убила већи број судија, полицајаца, официра, партијских лидера и других, што је узнемирило јавност и приморало државу да предузме потребне активности и енергично се супротстави мафији.

Ndrangheta име изводи из грчког језика на коме *андра gameo* значи «понашати се као прави човек». Ова калабријска мафијашка организација вуче порекло из XVII века, када су барони и други припадници горњег сталежа водили рат против сељака ради земље, а сељаци су унајмили разбојнике ради заштите. Почетком XIX века, ови «бранитељи» су створили, по сицилијанском моделу, тзв. «часно друштво», за које су важила чврста правила и сложени ритуали примања у чланство, нпр, убијањем некога на лукав, бескрупулозан и «храбар» начин, након чега би стекао титулу «човек од поштовања».⁵² *Ndrangheta* је организована на принципу конфедерације више мафијашких породица (*andrine*), које заједно представљају «друштво уважених». Унутар «породице» јасно је изражена хијерархија, а сви њени чланови имају прецизно одређене улоге. Вођа фамилије је *Mamma Santissima* – најсрећнија мајка, а уз њега је и неколико најближих «сарадника».

Camorra је старија од Италијанске мафије, зачета је у Шпанији, а на Италију се проширила за време владавине династије Боурбона. Укоренила се у Напуљу и одатле ширила утицај, да би касније своју криминалну дјелатност развила и у САД. *Camorra* је организација којом руководи комитет «главешина» чији чланови сами одређују своје наследнике, а владају помоћу гвоздене дисциплине. Она је стриктно криминална организација од свог настанка, а чланство је регрутовала у затворима, где је почињала обука за професионалне разбојнике и плаћање убица. Имала је процват у XIX веку, када њене чланове нису чинили само сиромашни људи из доњих друштвених слојева. У то време и млади људи који су потицали из средњих и горњих слојева сматрали су да је часно бити «камориста». Кроз историју било је више покушаја да се она искорени, али су сви били неуспешни, па чак и кампања коју је лично водио краљ *Viktor Emmanuel II* и када је похапшен највећи број њених истакнутих вођа. Неуспех је

⁵² Сачић Ж.: *Организовани криминалитет у Р Хрватској*, оп. цит., стр. 7.

доживео и Бенито Мусолини. Због великих прогона један број њених чланова је побегао у Америку где су даље раширили дјелатност. У пословима рекетирања једно време су били ривали Италијанској мафији, нарочито на подручју Њујорка, Чикага, Њу Орлеанса и Сент Луиса.

Тријаде (грч. триас, триадос – тројство, скуп три лица или «црна друштва» – *black societies*), тајне кинеске организације, основане у XVII веку, као вид политичког и војног отпора династији *Манџи*. Са свргавањем династије, посебно почетком прошлог века Тријаде су се преобразиле у мафијашке организације и криминална братства са огранцима у САД, Канади, Аустралији и Енглеској. Организација почива на систему грозда, сачињене од «ћелија» коју чини «пешадија», предвођена «великим братом». Старе су више од 2000 година, али савремени облици потичу из XVIII века.⁵³ Клановска структура мафијашке организације је велика предност за њене чланове, када уђу на криминално тржиште, зависне од недостатка моћи јавности, у ствари, те организације се базирају на систему поверења међу члановима. Нов идентитет чланова на ауторитативни начин, церемонијом иницијације и апаратом легитимизације, у датој организацији, знатно умањује могућности за издају или превару унутар ње саме. Односи поверења и солидарности, које стварају везе ритуалног сродства, помажу скривање материјала и људских извора за постизање заједничких циљева, као и развој економских трансакција, чак и међу члановима, који се не познају лично.

Поврх тога, када процес социјализације не успе, владајућа тела, које има свака група, а која припадају члановима конфедерације за кажњавање насиља способни су да брзо мобилишу војни апарат да одбране групу и њене интересе од спољних претњи. Чланови криминалних организација уживају својеврсну заштиту криминалних синдиката због строгих правила: омогућавање бекства из затвора; улагање великих свота новца и ангажовање најугледнијих адвоката; ношење код себе унапред припремљених овлашћења за адвокатско заступање; понуда високе кауције; угрожавање и «омекшавањем» оштећеног и сведока; сведока «нема» или се не могу «пронаћи»; типично застрашено ћутање оштећених и сведока; наступање сведока одбране; брига за најближе сроднике и брачног друга члана лишеног слободе; прихватање после пуштања на слободу.⁵⁴

Тријаде су тако назване због изражене ритуалне употребе бројева која потиче од веровања у њихово магично значење. За њих посебан значај има број три (отуда и назив «тријаде»). Симбол организације је једнакостранични троугао чије стране симболизују три основне концепције о: рају, земљи и човеку. Легенда каже да су прве Тријаде настале 1674. године у једном будистичком манастиру у провинцији *Fukicu*. Чинило их је 128 монаха који су били изванредно обучени за борилачке вештине, са нарочитом врстом самоодбране под називом Кунг-фу. Касније су тријаде под називом Прва хармонија и Правда водиле *Боксерски устанак* против европских завојевача. После Кинеске револуције 1949. године, највећи број припадника Тријада нашао се у Хонг Конгу и на Тајвану. У Хонг Конгу су се развиле три снажне криминалне групе: «Зелени ганг», «*Chiu Chan*» и «14 К», од којих су прве две ушле у посао са опијумом из «Златног троугла» (Бурма, Лаос, Тајланд). Хонгконшка полиција сматра да клан «*Chiu Chan*» контролише највећи део тог посла у југоисточној Азији. У XIX веку у

⁵³ Бошковић М.: *Социјална патологија*, оп. цит., стр. 136.

⁵⁴ Водинелић В.: Криминалитет са мрежном структуром и организовани криминалитет профита, оп. цит., стр. 23.

Америци, међу кинеским досељеницима створене су посебне организације – братства под именом TONGS (у смислу – «градска већница, хол»), које су по природи биле некриминалне. Међутим, после Другог светског рата на том основу појавиле су се опасне криминалне банде, попут «Летећих змајева» (*The Flying Dragons*), «Сенки духова» (*Chost Shadows*) и слично. Посебно су биле активне у Кинеским четвртима у Сан Франциску, Ванкуверу и Амстердаму.

Јакузе су криминалне организације чија је активност била посебно присутна на јапанској криминалној сцени седамдесетих година прошлог вијека. Оне вуку корјене још из 1612. године када су их људи познавали као «*kabuki-mono*» (луди момци).

Kabuki-mono су били ексцентрични самураји, који су узимали разноврсна имена за своје банде, као и за себе саме. Јакузе су настале да би се штитили градови. Ране Јакузе се нису појављивале до 1700. године. Њихово чланство је било сачињено од *bakuta* (коцкара) и *tekia* (уличних подводача). Ови термини се и данас користе како би се означила припадност Јакузама. Назив ове криминалне организације потиче од речи *YAKUZA* - што на јапанском значи гангстер, а у слободном преводу «никакав човек». Модернизација Јакуза почиње 1867. године поновним успоном Јапана. У том периоду Јакузе стварају нову конструкцију чланства, као и дотадашњих послова. Међутим, ствари су се променуле бомбардовањем Перл Харбура, када су америчке окупаторске снаге у постратном периоду Јапана у Јакузама увидјеле претњу њиховим пословима и безбедности. Америчке снаге су 1950. године признале да нису у могућности да заштите јапански народ од Јакуза. Од 1958. до 1963. године број припадника Јакуза повећао се за 150%. Тако да се данас процјењује да *Yakuze* дјелују у преко 2.650 криминалних гангова, а имају око сто десет хиљада чланова.

Историјски гледано, о настанку и развоју организованог криминалитета у САД постоје два схватања. Према првом схватању, он се веже за период прохибиције, а према другом, корени ове појаве постојали су у многим америчким градовима много пре него што је Конгрес 1919. године усвојио познати XVIII амандман, који даје правни основ да за годину дана од доношења, противзаконитим буде проглашена продаја и дистрибуција алкохола. Чини се да већина истраживача прихвата ово друго схватање.

Коријени организованог криминала постојали су у многим америчким градовима много прије усвајања познатог XVIII амандмана којег је Конгрес донио 1919. године, а којим је противзаконитом проглашена производња и дистрибуција алкохола. Циљ овог амандмана, који је назван Прохибиција, није био да се забрани конзумирање алкохола грађанима због њиховог «очишћења» већ да би се власт «очистила» од корупције која је у том периоду попримила алармантне размјере. Главни извор новца за подмићивање долазио је од прихода тзв. салуна. Иронија је у томе што је прохибиција имала сасвим супротан ефекат, тј. довела је до стварања изузетно јаких и добро организованих криминалних организација које су остваривале све веће приходе, док је, са друге стране, као посљедица прохибиције, држава потрошила огроман новац из свог буџета. Тако је овај недовољно осмишљен и непопуларан законски експеримент произвео катастрофалне посљедице не само кроз јачање криминалних организација већ и због чињенице да је велики број грађана исказивао поштивање и лојалност тим криминалним организацијама.

Почетком тридесетих година прошлог века, сва мафијашка удружења у Америци прихватила су јединствен назив Коза Ностра (*Cosa Nostra*) – Наша ствар или Наши интереси.

На пример, *Samuel Walker* тврди да је криминалитет имао црте организованости на многим подручјима Америке још у XIX веку, посебно у урбаним центрима, који су се нагло развијали. Према његовом мишљењу, постојала је стална потреба за алкохолом, коцком и проституцијом. Организоване групе које су их нудиле биле су у почетку састављене од Ираца, затим од Јевреја, да би на крају доминирали Италијани.⁵⁵

Када је ријеч о Русији и другим земљама Централне и Источне Европе, верује се да је организовани криминалитет настао још прије доношења одлуке да се уђе у процес реформи, назван *Перестројка*, односно пропашћу «реалног социјализма», који је пропраћен напуштањем планске привреде и политичког монизма. *H.D. Schwind*, сматра да зачеци организованог криминалитета на подручју бившег СССР, сежу у Хрушчовљево еру владавине, када су партијски функционери у привредним организацијама, тзв. бијели оковратници, били изложени претњама и уцјенама криминалних група под вођством тзв. «легалних лопова или кумова», који су од њих тражили дио годишњег прихода и остварене добити, а за узврат су им пружали «заштиту» и контролисали руско тржиште.⁵⁶

Наиме, карактеристика социјалистичке економије је стални недостатак робе широке потрошње због чега се формира «сиво тржиште» преко кога се шверцованом робом задовољава тај недостатак на легалном тржишту. Већи дио домаћих производа се «склања» из легалног промета још у фабрици или у транспорту и одлази на сиво тржиште гдје се продаје по знатно већој цијени у складу са односом понуде и потражње. У цијену робе је урачунат и ризик шверцера као и новац за потребе корумпирања органа државне контроле.

Распадом бившег Совјетског Савеза, на подручју Русије и других земаља овог региона, формиране су многобројне криминалне групе и организације са веома чврстом организацијом. Њихова криминална дјелатност у почетку се манифестовала на том подручју, али је брзо пренета и на друге земље Средње и Западне Европе.

Интернационализацијом руске, украјинске и друге криминалне банде и мафијашке организације са ових подручја, врло брзо су стекле реноме најпознатијих и најјачих мафијашких организација. Руска мафија је организација новијег датума, настала после распада бившег СССР која дјелује не само на простору Русије, него и у западноевропским и земљама Северне Америке. Верује се да су зачеци организованог криминала на овом простору постојали и у раздобљу претходног, прелазног периода, а има и мишљења да је он саставни део руског друштва, и то још од Руске револуције 1917. године, па чак и пре тога. Основна дјелатност унутар земље су финансијске и банкарске трансакције коришћењем услова нерегулисаних процеса својинске трансформације за богаћење, илегални промет дрога, оружја и нуклеарног отпада и организоване проституције.

Своје активности руска мафија је интернационализовала деведесетих година XX века. Тако је 1993. године на острву Аруба у Карипском мору, скуп организација «руске мафије» успоставио везу и пословне односе са колумбијском и сицилијанском мафијом око трговине дрогом.⁵⁷ Руска мафија негује имиџ патриотске организације,

⁵⁵ Игњатовић Ђ.: *Организовани криминалите - други део*, оп. цит., стр. 14-22.

⁵⁶ Сачић Ж.: *Организовани криминалитет у Р Хрватској*, оп. цит., стр. 13.

⁵⁷ Према неким полицијским подацима међународне везе руске мафије имале су 1991. године 75 банди, следеће године 174, 1993. године већ 307, а 1994. године 461 банду више од осам хиљада злочиначких група. Види: Интернет: Курсоваја работа – www.referats.corbina.ru, стр. 12.

која економски дјелује уместо неорганизованог легалног тржишта, спроводи «ред и закон», посебно у вријеме кад нису функционисале институције државе. Маркетинг је област којој ове групе посвећују посебну пажњу. У јавности и медијима представљају се као породични људи и угледни бизнисмени. Појављују се као мецене и добротвори спортских клубова, стипендирају младе уметнике и ствараоце. Као особе које се баве «легалним» пословима, негују добре односе са јавношћу и представницима јавне ријечи, представљају се као лични и пословни пријатељи угледних људи. Једном ријечју стварају искривљену слику о себи која је у функцији прикривања криминалног дјеловања.

Данас се руска мафија, поред основних мафијашких дјелатности, бави и једном од најопаснијих дјелатности, кријумчарењем нуклеарних сировина намењених за израду атомских или других бомби за масовно уништење људи и живота на земљи.

У Русији има евидентираних око 5.700 организованих група, од којих је око 30% специјализовано за нелегалне финансијске трансакције. Групе су активне и у области кријумчарења дрога, умјетничких дјела, старина, незаконитом извозу природних богатстава, сировина и капитала. Постоје подаци да је око 85% руских банака директно повезано са криминалним круговима, а у вријеме пропасти СССР напредује и шверц илегалних емиграната (радне снаге) у земље западне Европе. Процес тзв. транзиције ишао је неслућеном брзином и само је 1994. године приватизовано око 10.000 предузећа, што је дало простора за дјеловање организованих група. Мафија «посткомунистичког» друштва је поље дјеловања почела да проширује на САД и западну Европу, и тако угрозила постојеће организације и изазвала праву панику.⁵⁸

Албанска мафија спада у ред етничких скупина организованог криминалитета, али са разгранатом мрежом криминалне дјелатности како у самој Албанији тако и у иностранству. Организовани криминалитет под надзором албанске мафије је озбиљан проблем великог броја европских земаља у којима се настанио многобројни албански живаљ радника, имиграната и азиланата. Сматра се да су албанске организације најсличније сицилијанској мафији: у свом раду уносе политичке амбиције, културне назоре и форме социјалне организације, какве не постоје у савременом грађанском друштву. Уз то, ефикасности заштите битно доприносе ауторитарна породична хијерархија и племенска солидарност. Албански кланови контролишу трговину дроге из азијских земаља у многим западноевропским државама. У вези са тим, албанска мафија, у партнерским односима, тесно сарађује са италијанском мафијом, посебно у кријумчарењу дроге и присутна је кроз читаву Италију, до Француске, Немачке, Британије и осталих западних земаља.

Колумбијска наркомафија заузима значајно место у сфери организованог криминала. Према неким подацима сваки десети грађанин Колумбије обавља неки посао који је у вези са дрогом, а познато је да Колумбија производи око десетину кокаина у свету. Бизнис са производњом и дистрибуцијом дроге у САД водила су два картела у Меделину и у Калију. Почетком деведесетих година прошлог века Меделин је био најопасније место на западној хемисфери са великим бројем нерасветљених кривичних дјела. Најпознатији бос у граду, који је владао градом био је *Pablo Emilio Escobar*, у то време највећи послодавац у држави. Био је један од најопаснијих криминалаца прошлог века, коме се на душу стављају хиљаде убистава. За кратко

⁵⁸ Фатић А.: *Криминал и друштвена контрола у источној Европи*, Институт за међународну политику и привреду, Београд 1997. године, стр. 237-244.

време, Ескобар је створио организацију која је снабдевала северноамеричко и европско тржиште дрогом користећи при том врло једноставан принцип: треба их бомбардовати толиком количином дроге да се, без обзира на напоре органа задужених за сузбијање шверца, на тим тржиштима у сваком тренутку нађе огромна количина робе. Меделинов картел је једно време, све до ликвидације Ескобара 1993. године, контролисао чак осамдесет процената тржишта кокаина у САД.

У Калију је, такође, организована група ради трговине дрогом, слична организацији у Меделину. Картел у Калију формирао је *Gilberto Rodriguez Orejuela*, банкар, његов брат Мигуел, адвокат, «офицер» *Jose Santa Cruz Londono* и ранији професионални киднапер *Geraldo Moncada*. Ова група је била велики ривал Меделинском картелу, а дјеловала је као конзорцијум – лабава асоцијација трговаца дрогом.

Акције Америчке полиције против Колумбијске мафије нису уништиле наркодилере, већ су их приморале да промене начин дјеловања, а у своје дјелатности укључене су и друге државе Јужне Америке, у првом реду Венецуела, а затим Мексико, Аргентина и Боливија. Тако је само проширен круг држава које знатан део својих прихода стичу из послова повезаних са трговином дрогом, због чега се у свету за такве земље одомаћио израз «наркоекономије».

3. НОРМАТИВНО-ПРАВНО ДЕФИНИСАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

Савремено кривично законодавство дуже времена је било у дилеми да ли је организовани криминал као криминолошки феномен неопходно уградити у позитивне законске норме одређивањем његовог појма и инкорпорирајући га кроз одговарајуће институте материјалних и процесних закона, што би нужно проузроковало и њихове одговарајуће промјене, као последица настојања да се изнађу адекватна рјешења која су прилагођена његовим особеностима. У највећем броју националних правних система преовладало је становиште да је потребно организовани криминал лоцирати у подручје кривичног права схваћеног у ширем смислу.

Кривичноправно нормирање организованог криминала, које обухвата одређивање и дефинисање услова и околности неопходних за постојање овог криминалног феномена, као и садржину дјелатности његовог сузбијања, правнотехнички је могуће учинити на два начина:

- доношењем посебног закона о организованом криминалу, који би представљао *lex specialis* у односу на остале норме кривичног законодавства и
- задржавањем и нормирањем ове проблематике у оквиру постојећих позитивних норми кривичног материјалног, процесног, извршног и организацијског права.

Конципирање стратегије за сузбијање организованог криминала, без обзира на коју се правнотехничку могућност одреди законодавац, као једини исправан редослијед поступака намеће се, прво дефинисање организованог криминала, односно појмовно

одређење, затим примјена општих института кривичног материјалног права и потом изградња кривичноправне процедуре адекватне за његово откривање и доказивање. Организовани криминал је због начина испољавања и неопходних мјера за сузбијање «револуционирао» кривично законодавство.

Један од важнијих проблема у борби против организованог криминала уопште представља недостатак адекватне кривично-правне дефиниције тог појма. О појму организовани криминал често се расправља у научној и стручној литератури о чему је већ било говора у предходним излагањима. Није риједак случај да државе имају и законе посебно креиране за борбу против организованог криминала, а да сам појам организованог криминала није уопште или није у потпуности тим законима одређен. Ова чињеница посебно има своју тежину кад се зна да је за успјешну борбу против организованог криминала потребно предузети низ посебних процесних мјера и радњи у циљу откривања, разјашњавања и доказивања, а да се наведене мјере и радње могу подузети само кад се у конкретном случају одреди да се ради о кривичном дјелу организованог криминала. Чињеница да се организовани криминал не испољава у свим државама у истом облику вјероватно је допринијела непостојању јединствене и општеприхваћене дефиниције појма организовани криминал. Умјесто тога, постоје бројне дефиниције, сличне и различите, што недвосмислено указује на неусаглашеност ставова о томе шта све обухвата садржај појма организовани криминал. Прецизна дефиниција организованог криминала не би директно помогла његовом супротстављању, али би одредила основна исходишта за даљње дјеловање и за уједињавање међународне борбе против организованог криминала.

Услијед великог проблема у дефинисању организованог криминала бројни су случајеви у којима се и самим посебним законима, којима се третира област борбе против организованог криминала, не дефинише појам организованог криминала. Наведено представља својеврстан раритет с обзиром да је поприлично неуобичајно да се појам који је кључан за одређени законски акт не дефинише. Тако, нпр. Законом о контроли организованог криминала САД из 1970. године уопште се изричито не дефинише организовани криминал. Битне одредбе овог закона односе се на:

- рекет - криминалну дјелатност која се забрањује, како би се произвео ефекат застрашивања професионалних учинилаца, пре свега групе гангстера,
- кажњавање за случај претварања илегалног коцкања у бизнис,
- забрану кориштења поштанских средстава комуникације за застрашивање,
- давање имунитета свједоку у замјену за то да се појави у улози свједока,
- увођење једног новог кривичног дјела које се састоји у коришћењу саобраћајних или транспортних средстава између државе САД и иностранства, уколико се то ради с циљем реализације рекета и
- прописивање таквог кривичног дјела које обухвата сваку дјелатност која се манифестује у облику рекетирања или прикупљања нелегалних дугова.⁵⁹

Државе које дуже времена на својој територији имају присутан феномен организованог криминала изналазе низ нових законских рјешења како би борбу против истог учиниле ефикаснијом. Тако, на примјер, законодавство у САД даје одреднице организованог криминала, кроз криминално дјеловање, са сврхом

⁵⁹ Бошковић М.: Транснационални организовани криминалитет, оп. цит., стр. 25-26.

успоставе монопола на неком географском простору од стране двије или више особа, који доноси добитак или стални финансијски приход, уз употребу застрашивања, терорисања или насиља над онима који се супротстављају његовом развоју, уз поткупљивање јавних службеника, чије је учествовање нужно за даљи илегални опстанак и развој криминалне дјелатности.⁶⁰ Појавни облици организованог криминала у САД обухватају: утају државне имовине, противзаконите манипулације и преваре у банкарском, монетарном и економском пословању, осигуравајућим друштвима, надзор и вођење илегалних коцкарница, проституције, трговине људима и дјеловима људског тијела, разна кријумчарења, наручена убиства, пружање «заштите», отмице, рекетирање, корупцију, пљачке, тероризам, посебно кријумчарење оружја, експлозива, нуклеарних ствари и крађу нуклеарног оружја, компјутерски криминал, фалсификовање међународних размјера, организовање и контролу незаконите производње наркотика.

Конгрес САД усвојио је 1968. године Закон за одобравање финансирања централних и локалних организација за организовање, едукацију и припремање специјалних јединица за борбу против организованог криминала.⁶¹ Према том закону, организовани криминалитет обухвата илегалне активности чланова високо организоване, дисциплиноване групе које се баве прибављањем илегалне робе и услуга, укључујући, али не ограничавајући се на: коцку, проституцију, дрогу рекет, зеленаштво и друге незаконите активности чланова организације.

Карактеристично за нормативну регулативу организованог криминала у САД је и чињеница да се он веома различито дефинише у законима појединих савезних држава што изазива велике проблеме агенцијама за супротстављање тој врсти криминала у САД. Тако, нпр. имамо два потпуно различита приступа дефинисања организованог криминала у Мисисипију и Калифорнији. Дефиниција организованог криминала у Мисисипију је веома једноставна: «двоје или више лица која се завере да заједно врше кривична дјела ради остваривања профита на континуираној основи».⁶² Овакво дефинисање организованог криминала омогућава и велику ширину у тумачењу организованог криминала а што у коначници може довести и до широког и арбитрерног примјењивања законских одредби које су посебно донесена за борбу против организованог криминала од стране државних органа гоњења и самим тим до угрожавања основних права и слобода грађана.

У Калифорнији је примјењен знатно шири приступ, са елементима таксативног набрајања конкретних криминалних активности, па се у тој држави под појмом организовани криминал подводи читав низ случајева, што се своди на следећу дефиницију: «организовани злочин се састоји у удруживању два или више особа, које у циљном континуитету, учествују у једној или више следећих активности: -промет илегалне робе или услуга, то јест, проституција, зеленаштво итд; - користољубиви (грабљиви) криминалитет, то јест, крађе, напади итд.»⁶³

⁶⁰ Кокољ М.: Осврт на стање организованог криминалитета у неким државама света, организовани криминал и корупција, Копаоник, 1996. године, стр. 39.

⁶¹ Овај закон «Омнибус закона о контроли криминала и сигурним улицама», садржи већи број одредби устројених с циљем борбе против проблема пораста криминала.

⁶² Шкулић М.: Организовани криминалитет – Појам и кривичнопроцесни аспекти, Београд 2003. године, стр. 87.

⁶³ Игњатовић Ђ.: Организовани криминалитет-други део, оп. цит., стр. 124.

У овим дефиницијама организованог криминала не инсистира се на елементу повезаности експонената организованог криминала са појединцима из државних структура, односно на елементу корупције у односу на дио државног апарата, а што иначе представља једну од важних особености организованог криминала према схватању великог броја теоретичара.

Амерички ФБИ као дефиницију организованог криминала користи дефиницију америчког криминолога *D.R. Cressey*: «Организовани злочин је било који злочин извршен од стране особе која припада одређеном криминалном естаблишменту, тј. укључена је у одређену подјелу рада и заузима позицију која укључује вршење кривичних дјела, а при чему таква подјела рада такође укључује најмање једног од могућих више положаја – положај онога који корумпира, положај онога који је корумпиран и положај онога који дјелује на одређени начин у оквирима криминалне организације.»⁶⁴

Америчка председничка комисија (*President's Commission of Law Enforcement and Administration of Justice*) 1988. године даје дефиницију организованог криминалитета и наводи: «Организоване групе криминалаца учествују у свакој илегалној дјелатности која обећава максимум профита, уз минималан ризик мијешања од стране правосуђа. Они нуде такву робу и услуге које желе милиони Американаца, чак и када законодавство квалификује ту робу и услуге као противзаконите. Организовани криминалитет обухвата хиљаде преступника који дјелују у оквиру сложених таквих структура, као што је свака велика корпорација. Његове радње нису импулсивне природе, него се прије јављају као резултат сложених прикривених операција, које се врше током многих година с циљем да себи потчини читаве области дјелатности и тиме неизмјерно повећава свој профит».

Европско законодавство обилују такође великим бројем покушаја дефинисања организованог криминалитета. За разлику од америчких, европска законодавства одређеније дају појам организованог криминалитета.

Њемачка је увела у своје законодавство кривично дјело само за чланство у групама организованог криминала, док су за низ дјела предвидјели отежавајућу околност ако су извршена од стране организованог криминала. Према Кривичном закону Њемачке, извршење следећих кривичних дјела указује на постојање везе са организованим криминалом: производња и кријумчарење опојних дрога, производња и кријумчарење оружја, трговина људима, проституција, криминалитет у привреди, прање новца, илегално одлагање отпада или промет нуклеарним стварима.

За Њемачку је карактеристично и то да се различито дефинише организовани криминал од стране полиције и правосуђа што додатно компликује и отежава успјешност у супротстављању организованом криминалу. Полиција у Њемачкој дефинише појам организовани криминал веома широко при чему се руководи претежно његовим криминолошким и феноменолошким аспектом а који су правнички гледано недовољно прецизни. Министарство унутрашњих послова Њемачке дало је 1990. године дефиницију организованог криминалитета према којој се о овом типу криминала може говорити: када се кривична дјела врше плански; ради стицања профита; ако више од два учесника дјелују заједно дјелећи посао; при чему

⁶⁴ Cressey D. R.: *The Functions and Structure of Criminal Syndicates*, Washington, 1967. године, стр. 57.

употребљавају силу или друга средства застрашивања; или врше утицај на политичаре, медије, јавну управу, правосуђе и привреду.⁶⁵

Дефиницију организованог криминала дала је и «*Bundeskrimilant*» у годишњем извјештају о организованом криминалу за 2004. годину: «планско извршавање казних дјела са циљем стицања профита или моћи, ако више од два учесника поступају заједно на принципу подјеле рада са индустријским и пословним структурама, употребом насиља или других средстава застрашивање или путем утицаја на политику, медије, јавну управу, правосуђе и бизнис.»

Нормативним актима Италије није дефинисан појам организованог криминала иако садрже одредбе које се односе на његово сузбијање. У италијанском Кривичном закону постоји дефиниција криминалног удружења мафијашког типа, из чијег се садржаја види да такво удружење чине најмање три или више особа, које користе везе засноване на застрашивању, принуди и закону шутње који произилази за дјела усмјерена на директно или индиректно управљање или контролу привредних дјелатности, концесијских овлаштења, тендера и јавних служби или за постизање нелојалних профита или добитка за себе или друге особе.⁶⁶ Такође, исти закон дефинише и злочиначко удружење од три или више лица која су се удружила ради извршења тешких дјела, као и општу одредбу о поштравању казне ако је број саучесника у кривичном дјелу пет или више лица, као и за организатора таквог удружења.

Ни у *Великој Британији* није усвојена законска дефиниција организованог криминалитета. Међутим, радну криминалистичку дефиницију поставио је *National Criminal Intelligence Service (NCIS)*, према којем: «Организовани криминалитет чини свако удружење или скупина особа, које су удружене ради трајног противзаконитог дјеловања, с главном сврхом стицања и повећања финансијске добити, без поштовања закона или међународних граница.»⁶⁷

У *Холандији*, такође не постоји јединствена правна, нити криминолошка дефиниција овог појма, већ га неки аутори препознају по следећим критеријумима: хијерархијска структура криминалних организација грађена је на подјели посла и одговорности; употреба интерног система санкција; употреба насиља; подмићивање државних службеника у свим дјеловима државне власти; усмјеравање илегално стечене добити у легалне токове (прање новца); дјеловање криминалних организација усмјерено је на дугорочно раздобље; криминално дјеловање се манифестује на разне начине, извршењем различитих кривичних дјела. У Холандији је овај проблем давно уочен, па је холандски Парламент још 1955. године основао тзв. *Fidžnaunt grunu*, која прецизније дефинише организовани криминал, као групу или мрежу људи који су примарно усмјерени на нелегално стечен профит, и на системски начин чине серијске злочине са великим последицама. Према њима, организовани криминал спада у две јасне злочиначке категорије: снабдјевање незаконитог потрошача робом (дрого) и услугама, с једне стране и с друге, инфилтрација у легитимни бизнис, као што су

⁶⁵ Игњатовић Ђ.: Организовани криминалитет - други део, оп. цит., стр. 20.

⁶⁶ Ахић Ј.: Механизми и институције превенције и сузбијања организованог криминалитета у југоисточној Европи. Сарајево 2003. године, стр. 49.

⁶⁷ Сачић Ж.: Организовани криминалитет у Р Хрватској, оп. цит., стр. 18.

банкарство, индустрија токсичних отпада, транспортовање, индустријске конструкције и остало.⁶⁸

У *Русији* је прихваћено да организовани криминалитет обухвата стварање и функционисање организованих криминалних група, чије су криминалне дјелатности трајно усмјерене на чињење кривичних дјела за остваривање финансијске добити.⁶⁹

У *Украјини* су, Законом о организацијско правној основи борбе против организованог криминалитета из 1993. године дате правне смјернице укупне државне политике и правнотехничке основе борбе против организованог криминалитета. У закону, под организованим криминалитетом подразумевају се сви преступи који се почине у вези са стварањем и дјелатношћу организованих преступничких група.⁷⁰

Пољска криминалистичка пракса под појмом организованог криминалитета подразумева криминално дјеловање злочиначке организације, чији је циљ остваривање финансијске добити извршењем различитих кривичних дјела уз коришћење метода подмићивања, застрашивања, уцењивања и отвореног оружаног насиља. С тим у вези, Пољска полиција је евидентирала 11 битних обележја криминалних организација или удружења: мотиви за криминалну дјелатност припадника криминалних организација налазе се у стицању финансијске добити и моћи; намера за дуготрајним вршењем кривичних дјела; подјела задатака и криминалних улога; посебно организована структура криминалних организација и удружења; извршење кривичних дјела по наруђбини; конспиративност, дисциплина и контрола припадника криминалног удружења; извршење тешких кривичних дјела; употреба насиља и других облика застрашивања; коришћење моћи у политици, управи, судству и полицији; криминалне дјелатности прелазе границе матичне државе; прање новца.⁷¹

У *Мађарској* још није усвојена правна дефиниција појма организованог криминалитета, али се то донекле подводи под отежавајућом околношћу извршења кривичног дјела од стране криминалног удружења. Према кривичном законнику ове земље, криминално удружење постоји ако две или више особа чине кривична дјела на организован начин или имају намеру да то учине. У вези са тим, мађарска судска пракса дала је јединствено тумачење појма организованог криминалитета, под којим подразумева специфично извршење добро планираних и професионално изведених кривичних дјела у групама и организацијама, које су хијерархијски структуриране, тајно вођене, с извршењем криминалне дјелатности у дужем трајању, специјализоване за извршење појединих врста кривичних дјела, укључујући и убиства, те повезане са сличним криминалним удружењима изван Мађарске ради остваривања финансијске добити.⁷²

У *Хрватској* организовани криминал се јединствено дефинише од стране полиције, министарства правде и правосудних органа, та дефиниција гласи: «систематски планирана и припремана, на принципу подјеле рада извршена казнена дјела од стране криминалне организације која је створена на дугорочној основи, коришћењем застрашивања, насиља или корупције, без обзира на државне границе, са намером за стицања финансијске користи или друштвене моћи».

⁶⁸ Сачић Ж.: Организовани криминалитет у Р Хрватској, оп. цит., стр. 17.

⁶⁹ Сачић Ж.: Организовани криминалитет у Р Хрватској, оп. цит., стр. 13.

⁷⁰ Сачић Ж.: Организовани криминалитет у Р Хрватској, оп. цит., стр. 12 -13.

⁷¹ Сачић Ж.: Организовани криминалитет у Р Хрватској, оп. цит., стр. 21.

⁷² Сачић Ж.: Организовани криминалитет у Р Хрватској, оп. цит., стр. 12.

Србија појам организованог криминала није дефинисала позитивним законским нормама све до усвајања Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала (ЗОНДОСОК).⁷³ Овај процесни закон узима у прерогативу да одређује појам и карактеристике организованог криминала – иначе института који по традиционалној диоби кривичног права на материјално, процесно и извршно право припада стриктно области материјалног права.⁷⁴ Тим законом регулисано је који државни органи откривају, кривично гоне и суде учиниоце кривичних дјела када постоје елементи (чл.1 и 2):

- кривичног дјела организованог криминала,
- кривичног дјела против уставног уређења или безбједности Србије,
- кривичног дјела против службене дужности, када је окривљени, односно лице којем се даје мито, службено или одговорно лице које врши јавну функцију, на основу избора, именована или постављена од стране Народне скупштине, Владе, Високог савета судства или Државног већа тужилаца,
- кривичног дјела злоупотребе службеног положаја када вриједност прибављене имовинске користи прелази износ од 200 000 000 динара,
- кривичног дјела међународног тероризма и кривичног дјела финансирања тероризма,
- кривичног дјела прања новца, ако имовина која је предмет прања новца потиче из горе наведених кривичних дјела и
- кривичног дјела против државних органа и кривичних дјела против правосуђа ако су извршена у вези са горе наведеним кривичним дјелима.

Елеменат организованог криминала, у смислу наведеног закона (члан 3.), постојао је када постоји неки од елемената дјела удруживања ради вршења кривичних дјела, договор за извршење кривичног дјела који су одређени у КЗ СР Југославије и злочиначко удруживање које је одређено КЗ Републике Србије. Законом о измјенама и допунама закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дјела⁷⁵ из 2009. године извршене су битне промјене у дефинисању организованог криминала. Промијењени су поменути чланови (2. и 3.), који по новом закону гласе: «Организовани криминал у смислу овог закона представља вршење кривичних дјела од стране организоване криминалне групе или њених припадника за која је предвиђена казна затвора од четири године или тежа казна. Под организованом криминалном групом подразумијева се група од три или више лица, која постоји одређено вријеме и дјелује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дјела за која је предвиђена казна затвора од четири године или тежа казна, ради стицања, посредно или непосредно, финансијске или друге користи».

До недавно важећим Законом о измјенама и допунама ЗКП из 2001. године из 2002. године⁷⁶ била су уређена посебне одредбе о поступку за кривична дјела организованог криминала, дефинисани критеријуми на основу којих су се одређивали и потврђивали или негирало постојање организованог криминала. Наиме, према том законском

⁷³ Службени гласник Републике Србије број 42 од 19.07.2002. године

⁷⁴ Јовашевић Д., Гајић-Гламочлија М.: Кривично дело прања новца, Беосинг, Београд 2008. године, стр.164.

⁷⁵ Службени гласник Републике Србије број 72/09

⁷⁶ Закон о измјенама и допунама ЗКП, Службени лист СР Југославије број 68 од 19.12.2002. године

оквиру организовани криминал постоји уколико су испуњена најмање четири од следећих девет услова, с тим што је први нужан услов:

1. извршено кривично дјело је резултат организованог дјеловања више од два лица чији је циљ вршење тешких кривичних дјела ради стицања добити или моћи,
2. сваки члан криминалне организације имао је унапријед одређени задатак или улогу,
3. дјелатност криминалне организације планирана је на дуже или неограничено вријеме,
4. дјелатност организације заснива се на примјени одређених правила интерне контроле или дисциплине чланова,
5. дјелатност организације планира се или врши у међународним размјерама,
6. у вршењу криминалне дјелатности примјењује се насиље или застрашивање или постоји спремност за њихову примјену,
7. у вршењу дјелатности користе се привредне или пословне структуре,
8. користи се праће новца или незаконито стечена добит и
9. постоји утицај организације или њеног дјела на политичку власт, медије, извршну или судску власт или на друге друштвене или економске чиниоце.

Законик о кривичном поступку Србије⁷⁷ из 2006. године⁷⁸ појам организованог криминала даје у посебном члану 21 према коме израз «организовани криминал» ограничава на случајеве кад постоји основана сумња да је кривично дјело за које је прописана казна затвора од четири године или тежа казна, резултат дјеловања три или више лица удружених у криминалну организацију, односно криминалну групу, чији је циљ вршење тешких кривичних дјела ради стицања добити или моћи, кад је поред тога, испуњено још најмање три од следећих услова:

- да је сваки члан криминалне организације, односно криминалне групе имао унапријед одређени, односно очигледно одредиви задатак или улогу;
- да је дјелатност криминалне организације планирана на дуже вријеме или за неограничени временски период;
- да се дјелатност организације заснива на примјени одређених правила унутрашње контроле и дисциплине чланова;
- да се дјелатност организације планира и врши у међународним размјерама;
- да се у вршењу дјелатности примјењује насиље или застрашивање или да постоји спремност за њихову примјену;
- да се у вршењу дјелатности користе привредне или пословне структуре;
- да се користи праће новца или незаконито стечене добити;
- да постоји утицај организације или њеног дјела на политичку власт, средства јавног информисања, законодавну, извршну или судску власт или на друге важне друштвене или економске чиниоце.

⁷⁷ Службени гласник Р Србије, број 46/2006

⁷⁸ Због великог броја недостатака на која су указивала стручна јавност у Републици Србији Законик о кривичном поступку Србије из 2006. године неће, одлуком Народне скупштине од 31.08.2009. године (Службени гласник 72/09), ступити на правну снагу већ ће се кренути у израду потпуно новог Законика о кривичном поступку Србије.

Тек, Законом о измјенама и допунама Законика о кривичном поступку Србије из 2001. године од 31.08.2009. године, којим је дефинитивно Законик из 2006. године стављен ван правне снаге а да практично никад није ни ступио на снагу, дефинисан је појам организовани криминал идентично као и Законом о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дјела.⁷⁹ Овакво дефинисање организованог криминала у сагласности је и са међународним стандардима и преузетим обавезама државе Србије, а прије свега са критеријумима који су предвиђени Конвенциом УН против транснационалног организованог криминала која је усвојена 2000. године у Палерму.

Из горе наведеног може се закључити да у Србији појам организовани криминал се дуго времена различито дефинисао у различитим законским актима. Неусклађеност Законика о кривичном поступку и Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дјела потребно је превазићи и приликом изреде новог Законика о кривичном поступку Србије, при чему је потребно водити рачуна да је Законик о кривичном поступку *lex generalis* закон, док је Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала *lex specialis* у односу на њега.

Треба истаћи да Кривични законик из 2005. године који има правно дејство у Србији не познаје термин организованог криминала, али он санкционише свако организовано вршење кривичних дјела: саучесништво, договарање, односно организовање и дјеловање удружења за вршење кривичних дјела. У овим схватањима има елемената организованог криминала у ширем смислу, али су она доста шира у односу на већ дефинисани појам организованог криминала.

Кривично дјело «Организовани криминал» као такво није било прописано у кривичном законодавству у *Босни и Херцеговини* све до 2003. године, када је Кривичним законом Босне и Херцеговине одређен, у глави XXII-Договор, припремање, удруживање и организовани криминал. Кривични закон БиХ одређује кривично дјело организованог криминала на начин што је регулисао да ово кривично дјело постоји у случају ако неко лице кривично дјело прописано законом Босне и Херцеговине изврши као припадник организоване групе криминалаца. Закон дефинише садржај појма организоване групе криминалаца, под којим подразумијева организовану групу људи од најмање три лица, која постоји неко вријеме, дјелујући у циљу учињења једног или више кривичних дјела за која се по закону може изрећи казна затвора до три године или тежа казна. Овако дефинисан појам организованог криминала сувише је широк, јер отвара могућност да се организованим криминалом прогласи и оно што нема ни елементарне карактеристике тог криминалитета. С друге стране, овако дефинисан организовани криминал исувише је узак, јер не предвиђа одговорност за само стварање организоване групе криминалаца, будући да се тражи и извршење, односно покушај одређеног кривичног дјела. Исто важи и за припадност (чланство) тој групи, с обзиром на то да је потребно да та група заједничким дјеловањем учини или покуша учинити кривично дјело прописано законом Босне и Херцеговине.

Кривичнопроцесно одређење организованог криминала у БиХ није прецизно одређено обзиром да важећим Закономима о кривичном поступку се не дефинише појам организованог криминала. ЗКП Босне и Херцеговине у Глави IX – Посебне истражне

⁷⁹ Службени гласник Р Србије, број 72/09

радње наводи мјере и радње које су потребне за сузбијање организованог криминала као и услове и начин примјене и коришћења у кривичним поступцима. На подручју Републике Српске усвојен је посебни Закон о сузбијању организованог и најтежих облика привредног криминалитета⁸⁰ као *lex specialis*, у циљу ефикасног сузбијања организованог и најтежих облика привредног криминалитета. Овим законом се уређује оснивање, организација, надлежност и овлашћења посебних организационих јединица тужилаштва и суда, те других државних органа у Републици Српској, те се уређују други услови ради ефикасног откривања и кривичног гоњења учинилаца кривичних дјела одређених тим законом.

Чланом 3. одређују се кривична дјела у погледу којих ће се примјењивати Закон о сузбијању организованог и најтежих облика привредног криминалитета, и то кривично дјело из члана 383а КЗ Републике Српске, те кривична дјела са елементима организованости, као и кривична дјела повезана са тим дјелима или учиниоцима таквих дјела, а у случајевима када за поступање није надлежно Тужилаштво и Суд БиХ. Такође, инкриминација овог закона односи се и на најтеже облике кривичних дјела против привреде и платног промета, и против службене дужности када је због околности извршења дјела или посљедица дјела кривично гоњење од посебног значаја за Републику Српску, те кривичних дјела повезаних са таквим дјелима или учиниоцима таквих дјела, као и за сва кривична дјела за која је запређена најмања казна затвора у трајању од пет година а кад је због околности извршења дјела или посљедица дјела кривично гоњење од посебног значаја за Републику Српску, те кривична дјела повезана са таквим дјелима или учиниоцима.

Кривични закон Републике Српске дефинише организовану криминалну групу као групу од најмање три лица, формирана ради вршења кривичних дјела за која се може изрећи казна затвора од три године или тежа казна.

3.1. Дефинисање организованог криминала од стране међународних институција

При дефинисању организованог криминалитета у националним законодавствима очигледно постоје различити приступи, које заступају њихови творци. Због тога се у његово дефинисање укључују институције Уједињених нација и Европске уније, па и поједина међународна удружења и форуми, настојећи да укажу на те заједничке црте које организовани криминалитет манифестује у свим дјеловима света у којима је развио своју дјелатност. Овај међународно-правни аспект је све израженији у националним законодавствима уз све већи ниво хармонизације и унификације казних законодавстава.

Основни извори међународног права су међународне конвенције које са аспекта њихове примјене дјелимо на конвенције-законе и конвенције-уговоре. Конвенције-закони садрже когентне норме које имају универзални значај и примјењују се без обзира на однос националног законодавства према обавезама за њихову

⁸⁰ Службени гласник Републике Српске број 37/06 и 69/06

имплементацију у домаћем закону, нпр. кажњавање геноцида, злочин против човјечности, агресија и сл. У односу на ове норме успостављен је и систем међународног права као што је нпр. стални Међународни кривични суд, ад-хок суд нпр. Хашки трибунал.

Конвенције - уговори садрже одредбе за које држава потписница преузима обавезу да их трансформише у националне законске норме, када се ради о нормама материјалног кривичног права или да их непосредно примјењује када се ради о одредбама о узајамној сарадњи држава у сузбијању криминала. У прву групу спадају све конвенције које се односе на организовани криминал, тероризам, производњу и кријумчарење наркотика, трговину људима, корупцију, праће новца итд, док у другу групу спадају конвенција о узајамној правној помоћи, екстрадицији, трансферу кривичног поступка итд.). Иза ових конвенција и обавеза за њихову имплементацију не стоји никакав систем међународне кривичне правде, али обзиром да се они дотичу проблема од првобитног заједничког интереса за цијелу међународну заједницу – ефикасно сузбијање криминала, слобода и ширина избора држава у адаптирању њихових норми или њихове евентуалне модификације је де факто искључена.⁸¹

Тако је, *Комитет за организовани криминалитет Међународног удружења шефова полиције (Internacional Association of Chiefs of Police – IAPC)* одредио четири такве битне карактеристике: структурна организација; постојање формално организоване и дисциплиноване групе чији лидер није лично укључен у вршење кривичних дјела, што обезбеђује сталност организације у случају затварања, убиства или других облика елиминације било кога од чланова банде; континуирано прибављање профита; иако припадници таквих криминалних група могу узгредно вршити и другачија дјела (као што су киднаповање или пљачка банака), њихов примарни извор прихода је обезбеђење илегалних добара или услуга као што су: дрога, коцкање, лихварење, проституција или друге активности које опстају захваљујући људским пороцима. Ова дјела такозвани «деликти без жртве» (*e. victimless crimes*) обично обезбеђују високе профите, и то уз мањи ризик од откривања и прогона; монопол: недостатак конкуренције гарантује увећање профита, због чега се за очување такве позиције користе најефикаснија средства – застрашивање и подмићивање; имунитет: он почива на равнодушности и незнању. Уз то, жртве и сведоци се најефикасније неутралишу подмићивањем и застрашивањем. Најзад, покушава се са корумпирањем полиције, тужилаца, судија, посланика, затворског особља и службеника задужених за надзор над условно отпуштеним лицима.

Будући да организовани криминал, као облик перманентног вршења тешких облика криминалитета који не познаје границе између држава, па ни границе између појединих континената, представља појаву која опасно подрива и угрожава систем међународне, па и регионалне безбједности, односно владавину права и основне постулате правне државе, то је логично што се и међународна заједница укључила у напоре да се спријечи, предуприједи, односно сузбије ова пошаст савременог друштва на почетку трећег миленијума.⁸² Тако је у оквиру и под окриљем Уједињених нација предузето низ активности у циљу јединственог дефинисања организованог криминала и заједничког сузбијања на глобални ниво. Послије континуираног опсервирања на

⁸¹ Камбовски В.: Међународно-правни оквир сузбијања организованог криминала, оп. цит., стр. 7-8.

⁸² Бошковић М.: Савремене тенденције у превенцији организованог криминала, Криминалистичке теме број 3-4. Сарајево 2003. године, стр. 103-116.

конгресима ОУН за превенцију криминала који су одржани у Милану 1985. године и Хавани 1990. године, сузбијање организованог криминала је на нивоу глобалног проблема подигнут 1994. године у Наполију, на Министарској конференцији о организованом транснационалном криминалу.

На конференцији је усвојен Глобални план за акцију којим је утврђено да не постоји јединствена дефиниција појма организовани криминал и наведене су основне његове карактеристике:

- организација групе за извршење кривичног дјела;
- хијерархијски односи у групи који допуштају њеном вођи да је контролише;
- насиље, застрашивање и корупција као средство за остваривање профита или контроле територије или тржишта;
- праће нелегално остварене добити и њено инфилтрирање у легалној економији;
- способност за експанзију у било коју нову активност и ван националних граница;
- сарадња са другим транснационалним групама.

Најзначајнији резултати ове конференције и примјене Акционог плана су: званично признање постојања проблема организованог криминала у међународним размјерама и почетак законодавних реформи.⁸³

Главни импут за хармонизацију различитих и неуједначених националних приступа на глобалном нивоу дат је усвајањем у ОУН Конвенције против транснационалног организованог криминала, којом се све државе обавезују да инкриминишу транснационална озбиљна дјела (дјела за која је запријеђена казна затвора од најмање четири године), корупција, праће новца и опструкција правде, учињене од организоване криминалне групе. Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, Палермо 2000. године, дефинише организовану групу као «групу која се састоји од три или више лица, која постоји једно извјесно вријеме и која дјелује са циљем извршења једног или више озбиљних кривичних дјела ради непосредног или посредног остваривања новчане или неке друге материјалне користи».⁸⁴ Озбиљна кривична дјела дефинисана су као она за која је предвиђена казна затвора дужа од четири године. Деликт је транснационалан ако је извршен у двије или више држава, почињен у једној држави али су значајни елементи његове припреме, планирања, усмјеравања или контроле изведени у другој држави, затим, ако је извршен у једној држави али је укључена криминална група која дјелује у више држава и ако је деликт извршен у једној држави али има знатне посљедице у другој држави.

На основу Конвенције, кривичним дјелима из области организованог криминала сматрају се учешће у групама које се у континуитету баве криминалом, корупцијом, праћем новца, проституцијом, трговином људима, дрогом, царинским преварама и сл. Знатан број теоретичара заступа став да је за постојање организованог криминала, поред организованости, планирања, подјеле задатака, дисциплине и одговорности унутар криминалне организације, чији је циљ материјална добит, потребно и постојање одређене везе са државом и њеним појединим органима. Та веза огледа се у

⁸³ Камбовски В.: Међународно-правни оквир сузбијања организованог криминала, оп. цит., стр. 12.

⁸⁴ Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, Службени лист СРЈ – Међународни уговори бр. 6. од 27.06.2001. године.

виду сарадње државних органа који примјењују закон са онима који га крше, односно у виду неутралисања полиције и правосуђа и корумпирања власти, чиме носиоци организованог криминала желе да се неоткривени инфилтрирају у легални пословни свијет.

Конвенцијом је дата само минимална дефиниција која је ограничена прије свега на транснационалне облике организованог криминала који предпостављају присуство међународног елемента (извршење кривичног дјела на територији двије или више држава, транснационални састав групе и сл.). Дефиниција Конвенције из Палерма је прихваћена и од стране Савета Европе (Препорука РЕЦ (2001) 11 Комитета министара из 2001. године) и Европске уније с тим што она није ограничена искључиво на транснационална кривична дјела.

Под утицајем Конвенције већина држава потписница је интензивирала реформе кривичног законодавства у циљу његовог прилагођавања тим преузетим међународним обавезама и то у неколико праваца:

- прво, у инкриминисању као кривичног дјела организовања и учешћа у организованој криминалној групи, прања новца, корупције и опструкције правде;
- друго, у правцу прихватања уједначених инструмената узајамне сарадње у гоњењу учинилаца ових дјела (екстрадиција и други облици);
- треће, у примјени мјера потраге, замрзавања и конфискације криминалних приноса;
- четврто, у примјени програма за заштиту свједока и
- пето, у примјени мјера превенције.

Радна група Интерпола је 1988. године дефинисала организовани криминалитет као сваку асоцијацију или групу људи која учествује у континуираној илегалној активности с циљем стицања профита, без обзира на националне границе. Ова дефиниција организованог криминала оспорена је од стране већег броја еминентних стручњака, из разлога што је изоставила веома битан елемент организованог криминала – командну структуру. Уважавајући наведену примједбу, Интерпол је израдио нову дефиницију организованог криминала, која гласи: «Свака група која има структуру корпорације чији је примарни циљ прибављање новца кроз противзаконите активности, која се одржава на застрашивању и корупцији».⁸⁵

Интерпол је у публикацији «Правила Интерпола у борби против организованог криминала» из 2000. године дефинисао организовани криминал као: «Сваку асоцијацију или групу људи која учествује континуирано у илегалним активностима ради профита, а не обраћа пажњу на националне границе».⁸⁶

Европска унија је започела са интензивнијим активностима у борби против организованог криминала 1997. године кад је у Амстердаму договорено да се трећи стуб ЕУ-судска и полицијска сарадња у кривичним стварима, стави у контекст одређења за развијање ЕУ као подручја слободе, безбједности и правде. Од стране Савјета министара ЕУ, Европске комисије, Еуропола, Европске судске мреже и државе чланице усвојен је 2000. године заједнички документ: «Превенција и контрола

⁸⁵ Blakesley C.: *The criminal Justice Systems Facing the challenge of Organized Crime*, RIDIO/IRLP br. 3-4/1996., str. 581.

⁸⁶ The Rule of INTERPOL in Fighting Organized Crime, Lyon, 2000. године, str. 17.

организованог криминала: Стратегија ЕУ за почетак Новог миленијума». Нормативним актима Европске уније третирају се кривична дјела која угрожавају њено функционисање као «простора слободе, безбедности и правде» и најчешће се називају организовани криминал и под тим термином третирају следећа тешка кривична дјела: наркокриминал, трафикинг, секс-трафикинг, финансијски криминал (прање новца, корупцију и фалсификовање новца), *high-tech* криминалитет, пореске преваре, сексуална злоупотреба дјеце и еколошки криминалитет. С обзиром на специфичности Европске уније ова дјела имају нужно транснационалну димензију. Као највећи проблем у супротстављању криминалу у ЕУ преставља чињеница да је кривично право у искључивој надлежности држава чланица.

Правни основ за активности ЕУ у области супротстављања криминалитету јесу одредбе о полицијској и правосудној сарадњи чији је основни стратешки циљ обезбјеђење високог нивоа заштите грађана развојем заједничких активности држава чланица у области полицијских и правосудних послова у кривичним стварима и спречавању ксенофобије и расизма.

Полицијска сарадња обухвата заједничку дјелатност полицијских, царинских и других специјализираних органа гоњења и то директном сарадњом или сарадњом посредством Еуропола. Сарадња се односи на предузимање оперативних активности у циљу спречавања, откривања и истраживања кривичних дјела организованог криминала, тероризма, спречавања и борбе против трговине бјелим робљем и кријумчарења људима, производње и кријумчарења дрога и оружја, кривичних дјела против дјеце, корупције, недозвољених финансијских трансакција и кривотворења. Такође, сарадња се одвија и у области полицијске едукације, размјени службеника и специјализоване опреме.

Сарадња правосудних органа у кривичним стварима усмјерена је првенствено на олакшавање и убрзавање сарадње између надлежних органа држава чланица и то директно или посредством Ероцаста у вези са поступцима и спровођењем одлука, на олакшавању екстрадиције између држава чланица, усклађивању прописа, на предупређење сукоба надлежности између држава чланица.⁸⁷

Европска унија је, у настојању да утврди тенденције међународног организованог криминала, сачинила једанаест критеријума за идентификацију организованог криминала:⁸⁸

1. учествовање више од два лица,
2. свако има своју одређену улогу,
3. дјеловање у дужем или неодређеном периоду,
4. коришћење неких облика дисциплине и контроле,
5. осумњичени су за тежа кривична дјела,
6. дјелују на међународном нивоу,
7. коришћење насиља или других средстава застрашивања,
8. коришћење трговинских структура или структура сличних пословним,
9. умјешаност у прање новца,
10. утицање на политику, медије, јавну управу, правосудне органе или привреду,

⁸⁷ Соковић С.: Искуство ЕУ у сузбијању тешких облика криминалитета, XVI семинар права Будва 2004. године, стр. 177.

⁸⁸ Ton van der Heijden: Proučavanje in primerjalni vidiki policijske dejavnosti u svetu, Visoka policijsko – varnosna šola, Ljubljana 1998. godine, str. 234-254.

11. тежња за профитом и моћи.

Наведене критеријуме саставио је европски Одбор стручњака за кривично право и криминолошке аспекте организованог криминалитета а да би се извршено кривично дјело могло третирати као организовани криминал, мора бити присутно најмање шест наведених елемената, од којих су обавезни они који су наведени на првом, петом и једанаестом мјесту.⁸⁹ Државе чланице Европске уније обавезале су се да ће националним законодавствима инкриминисати руковођење и учешће у криминалној организацији, као и да ће предвидјети казнену одговорност правних лица.

У Европи је крајем XX вијека присутно и схватање о организованом криминалитету као посебној врсти криминалитета мрежне структуре. У том смислу један број европских теоретичара пишу о криминалитету са мрежном структуром и организованом криминалитету профита, гдје се кроз стварање читавог низа структурних веза између различитих криминалних организација, стварају паралелни центри моћи, у односу на које не постоји један центар који би се наметнуо као доминантан, већ различите организације постоје паралелно и дјеле тржиште, с тим да наравно, део профита се усмјерава ка одређеним корумпираним експонентима државне организације, који се захваљујући томе не упуштају у ометање егзистенције и пословања криминалних организација.⁹⁰

Општеприхваћено законско дефинисање организованог криминала у националним законодавствима је неспорно нужна потреба која је наметнута и најновијим тенденцијама заједничке борбе међународне заједнице против организованог криминала, која ће бити и у функцији одређивања судске надлежности и надлежности тужилаштва и полицијског органа као и других државних органа надлежних за откривање и спречавање организованог криминала као што су царина, финансијска полиција и сл.

Такође, позитивно-правно дефинисање организованог криминала има и друге нужне функције, које се у својој цјелости односе на:

- фиксирање правног основа надлежности за поступање тих органа, односно посебних јединица за борбу против организованог криминала у њиховом саставу;
- прецизирање правног основа за примјену посебних истражних и других процесних мјера и поступака;
- постављање правног оквира за примјену нових доказних правила које се односе на доказну вриједност посебних доказа и одступања од пресумпције невиности у казненом поступку и
- примјена судском пресудом посебних санкција или мјера (конфискација, професионалне забране итд).

Неспорно је да оперативна законска дефиниција мора да буде компатибилна са дефиницијом Конвенцијом из Палерма, која је последице ратификације дио унутрашњег правног поретка, као и са сличним дефиницијама ЕУ.⁹¹

⁸⁹ Ова дефиниција је послужила законодавцу у Р Србији да чланом 504. Законика о кривичном поступку дефинише услове за постојање кривичног дјела организовани криминал – Службени лист СРЈ бр. 8/02.

⁹⁰ Шкулић М.: Организовани криминалитет – Појам и кривичнопроцесни аспекти, оп. цит., стр. 36-37.

⁹¹ Камбовски В.: Међународно-правни оквир сузбијања организованог криминала, оп. цит., стр.17.

4. ПРОБЛЕМ ДЕФИНИСАЊА И РАЗГРАНИЧЕЊА ПОЈМОВА У ВЕЗИ СА ОРГАНИЗОВАНИМ КРИМИНАЛОМ

При дефинисању организованог криминала постоји, као што је напријед наведено, толико различитих приступа да се са сигурношћу може констатовати да не постоји јединствена и општеприхваћена дефиниција појма организовани криминал. Већина докумената везаних за истраживање организованог криминала базирана је на емпиријском проучавању, а резултат тога су дескриптивне дефиниције појаве које су првенствено орјентисане на посматрање појединих појавних облика. Многи проблеми приликом покушаја дефинисања појма организовани криминал изазвани су мјешањем појмова традиционални криминал, професионални криминал, криминал «бијелог оковратника» и транснационални организовани криминал са организованим криминалом, као и појмови организоване криминалне групе, криминалне организације и мафија као суштински субјективитет криминалитета. Неспорно је да организовани криминал има низ заједничких особина са наведеним типовима криминалне дјелатности из којег је разлога неопходно анализирати линије разграничења између њих.

У теоријској и стручној литератури постоје извјесне недоумице у вези са појмовима транснационални и организовани криминал, као и организовани криминал и појмови професионални, политички и криминалитет «бијелог оковратника». Ови појмови се односе на подручја која се једним дјелом подударују, али и разликују. Фигуративно, они се могу показати као више скупова који се међусобно сијеку при чему њихови пресеци имају више или мање заједничких елемената. Елемент који је свима заједнички јесте организованост, с тим што она негдје више, а негдје мање долази до изражаја.

4.1. Транснационални и организовани криминалитет

Транснационални криминалитет је свакако форма организованог криминалитета, али није сваки организовани криминалитет и транснационални. Концепт «*трансационалног криминала*» постоји више од четврт века и датира из 1975. године када је у Женеви одржан Пети конгрес Уједињених нација о спречавању криминала и третирању преступника. Тадашњи Огранак Уједињених нација за спречавање криминала и кривичног правосуђа установио је овај термин у намери да се именује одређени феномен криминала, који превазилази међународне границе, угрожавајући законе неколико земаља или има утицај на друге земље. Треба напоменути да термин транснационални криминал тада није имао, а и сада нема правно значење, већ је то криминолошки термин, под који може да се подведе много тога што је различито и другачије дефинисано у казним законима земаља, али са заједничким атрибутом појаве која превазилази надлежности, било које дате државе.

У намери да се термин транснационални криминалитет што више прецизира Секретеријат Уједињених нација уложио је 1994. године велике напоре да оцијени присуство и ширење транснационалног криминала. Транснационални криминал је тада дефинисан као «прекршај чији почетак, спречавање и или директни или

индиректни ефекти утичу или ангажују више од једне земље».⁹² Међународна конвенција против транснационалног организованог криминала усвојена у Палерму децембра 2000. године, под тим појмом подразумева кривично дјело учињено у више држава, или је у вези или производи битне последице у више држава.

Организација, састав и дјелатност криминалних група, дружина или банди, није увек национално хомогена и оријентисана или лоцирана само на подручју сопствене земље, већ често много шире, чак и на великој удаљености. Савремени криминал не показује границе, а криминалне групе из једне земље лако се повезују са сличним групама или организацијама других земаља, тако да то поприма једну нову димензију у криминалном свијету. Та веза није ограничена само на локалном нивоу, већ се одвија у сусједним или удаљеним државама, што томе даје понекад и међуконтинентални карактер. Повезаност криминалних група или организација није увек условљена потребом сарадње у криминалној дјелатности у заједничком циљу, већ се често формирају криминалне групе мијешовитог састава у којима има држављана више земаља. Таква активност има за циљ наметнути се на ширем криминалном плану, освајањем криминалног «тржишта», јачањем криминалних организација и стварањем услова за дуже криминално дјеловање.

За разлику од транснационалних организација – типа мафије тренд криминалних група или организација у свијету, јесте да у свом саставу имају држављане разних земаља, разних етничких и националних група. Национална припадност није лимитирајући фактор за криминалну активност на ширем међународном плану. У зависности од циља криминалне организације, у њен састав улазе појединци различитог степена образовања, година живота, пола, расе и слично. У литератури и даље не постоји потпуна сагласност о томе како назвати поједине облике организованог криминалитета које карактерише блиска сарадња криминалних група или банди из различитих држава. Ипак, највише се користи израз *транснационални организовани криминалитет*, иако има и других назива: *мултинационални организовани криминалитет*, *прекогранични организовани криминалитет*, *међународни организовани криминалитет* и слично.

Италијански национални биро за борбу против Мафије сматра да су «транснационални» и «интернационални» криминал два различита појма. Овај други односи се на криминалне групе које дејствују не само на територији државе из које потичу, већ своју активност спроводе и изван ње (нпр., познато је да су породице *Ndrangheta* активне и у Француској, Немачкој, Аустралији итд.). Насупрот томе, термин «транснационални» односи се на криминалне групе које припадају различитим националностима и које међусобно сарађују ради успешније контроле одређених криминалних тржишта.

Значајан број теоретичара не слаже се са наведеном подјелом и као аргумент наводи да се одређени прекршаји могу класификовати као интернационални због понашања прекршиоца. Примјера ради, припреме за вршење неког кривичног дјела могу се учинити у једној земљи, док се дјело може извршити у једној или више других земаља. Осим тога, слични прекршаји могу бити учињени један за другим у неколико различитих земаља. И коначно, извршилац прекршаја може после учињеног дјела побјећи преко границе, може пренијети незаконито стечену добит у иностранство, или

⁹² A. CONF. 169/15/Add. 14. 04.1995. godine, paragraf 9.

може сакрити предмете или документа које је користио за чињење прекршаја, у другој земљи.⁹³

Распрострањеност и разноврсност криминалних банди или група различитих држава разлог је што неки аутори сматрају да је то једна од карактеристика организованог криминалитета у савременим условима. Према мишљењу тих аутора, једна криминална организација је дио организованог криминалитета само под условом да има непосредне међународне везе са сличним бандама или организацијама. Ипак, таква схватања нису у потпуности прихватљива и не одговарају увек стварном стању организованог криминалитета.

Дакле, најчешће се користи израз транснационални организовани криминалитет, у вези са чим бивши Генерални секретар Интерпола А. *Bossard* у књизи «Транснационални злочин и кривично право», која је 1990. године објављена у Чикагу, наводи да је један злочин, са правног становишта, међународни само уколико је таква антисоцијална активност забрањена законима дотичне државе. Према томе, међународни карактер дјелу даје:

- чињеница да је преступник да би га извршио морао прећи бар једну националну границу;
- природа дјела (као међународна трговина дрогом), њихове консеквенце (кривотворене банкноте једне државе циркулишу у другим земљама), или транснационални карактер неке активности одређује сам извршилац (целарош, да би извршио дјело, прелази из једне државе у другу).

Према мишљењу овог аутора, конститутивни елементи транснационалног злочина су: прелазак државне границе од појединаца (криминалаца или жртава), ствари (оружја, новац намењен «прању») или криминалне намјере (компјутерска превара код које је учинилац дао налог у једној држави да се изврши новчана трансакција у другој); међународно признање да је у питању злочин на националном плану, неко антисоцијално понашање може се сматрати злочином само ако је као такво предвиђено у кривичном закону (принцип *Nullum crimen, nulla poena sine lege*). На међународном плану, потребно је да се дјело сматра кривичним у најмање двије државе. До тога долази ако су обадвије земље прихватиле одређене међународне конвенције, ако је такав случај предвиђен у уговору о екстрадицији и ако из других разлога постоји сагласност одредаба националног законодавства.

Bossard због тога наводи као један од основних проблема успјешног дјеловања у овој области управо чињеницу да су дјела о којима говори међународног, а кривично право националног карактера. Када указује која дјела долазе у обзир да буду сврстана у категорију међународних кривичних дјела полази од класификације Интерпола и разврстава их у пет група:

1. дјела против појединца:
 - убиства и тјелесне повреде,
 - злочин против права човјека (дјела угрожавања људских права и ропство),
 - порнографија и
 - тероризам.

⁹³ Souheil E. Z.: What is international crime?, 75 years of international police co-operation, Kensington Publications, LTD, 1988. година, стр. 27-30.

2. дјела против имовине:
 - разбојништво, провале, изнуде,
 - цепарење као међународна криминална дјелатност,
 - крађе са транснационалним последицама (крађе моторних возила, културних добара и сл.).
3. дјела међународног криминалитета бијелог оковратника:
 - преваре,
 - дјела компјутерског криминала
 - «прање новца».
4. дјела фалсификовања:
 - кривотворење умјетничких и индустријских добара,
 - фалсификовање докумената,
 - кривотворење страног папирног и металног новца.
5. кријумчарење:
 - недозвољена трговина опојним дрогама,
 - шверц других добара (и људи).

Bossard сматра да наведена дјела спадају у транснационални организовани криминалитет под условом да криминални гангови испуњавају следеће услове: перманентност (стварају се да би трајали годинама), одлучну структурисаност, стриктну хијерархију и тајновитост.⁹⁴

Дајући овако, релативно прецизно, значење транснационалног криминалитета и компарирајући их са битним обележјима организованог криминалитета, можемо закључити да транснационални криминалитет може бити, мада није увек по својим својствима и организовани криминалитет, и обратно.

4.2. Међународни (интернационални) и организовани криминалитет

Појам међународни криминалитет се неретко користи као синоним за транснационални криминалитет, али они у кривичноправном и криминолошком значењу нису исто.

Међународни криминалитет у криминолошком смислу јесте криминалитет криминалних организација или група које дјелују на простору више држава или се последице њихове активности одражавају у више држава. У том смислу, он је веома близак појму транснационални криминалитет.

Међутим, правна природа та два појма је битно различита. У кривичноправном смислу међународним криминалитетом сматрају се деликти којима се чине повреде међународног права, обичајног и уговорног који повлаче одговорност за учиниоца. Поред међународних деликата у општем смислу, у условном значењу постоје и

⁹⁴ Bosard A.: *Transnational Crime and Criminal Law*, Chicago 1990. godina, str. 31.

деликти за које је међународна заједница посебно заинтересована и које као такве и прописује. Ови прописи свој извор налазе у 1). међународним правним актима (актима међународне заједнице који су донијети у оквиру међународних универзалних или регионалних организација као и уговорима између појединих земаља са кривично правном проблематиком) и 2). националном кривичном законодавству (међународна кривична дјела чија се обиљежја бића састоје у кршењу прописа међународног права).⁹⁵

Међународно кривично дјело се може одредити као друштвено опасно и противправно понашање виног учиниоца које је прописима одређено као кривично дјело и за чијег учиниоца је прописана кривична санкција. Постоји више врста међународних кривичних дјела. Уобичајена је подјела на међународна кривична дјела у ужем смислу (права или чиста) и међународна кривична дјела у ширем смислу (неправа или мјешовита).⁹⁶

Међународна кривична дјела у ужем смислу представљају дјела којима се крше норме међународног ратног и хуманитарног права. То су кривична дјела: злочин против мира, ратни злочин и злочин против човјечности. Другу врсту међународних кривичних дјела чине дјела којима се крше правила међународног права и која међународна заједница жели да инкриминише и санкционише у оквиру националног кривичног законодавства. Ту спадају кривична дјела у вези са опојним дрогама или нуклеарним материјама, безбједношћу ваздушног саобраћаја, у вези са проституцијом, порнографијом, трговином људима, трговином оружјем и сл.⁹⁷

Појам интернационални криминал не дефинише се као такав искључиво због тога што су одређене радње дефинисане као недозвољене и кажњиве међународним конвенцијама већ имамо одређене прекршаје који се могу класификовати као интернационални због понашања учиниоца кривичног дјела. Наиме, интернационални криминал је онај који је на било који начин повезан са иностранством, односно које изазива резонанцију у међународним релацијама. Све ово указује да сваки интернационални криминал не представља уједно и организовани криминал као и да се у правној теорији јасно разликују појмови међународни криминалитет, интернационални криминалитет од организованог криминалитета.

4.3. Професионални и организовани криминалитет

Трећи појам који се често среће у текстовима у вези са организованим криминалитетом јесте професионални криминалитет. Обично се једна од тих појава третира обликом друге, а неретко се сматра да те појаве припадају истом феномену, тако да је изузетно тешко повући прецизно границу између њих.

Професионални криминалитет је врста делинквенције и типологија криминалних појава којима се баве професионални извршиоци кривичних дјела. Обухвата дјела у

⁹⁵ Јовашевић Д.: Коментар Кривичног закона СРЈ, Службени гласник, Београд 2002. године, стр. 345-368.

⁹⁶ Ова подјела је први пут усвојена на 14. Конгресу Међународног удружења за кривично право који је одржан 1989. године у Бечу.

⁹⁷ Јовашевић Д.: Систем одговорности и кажњивости за међународна кривична дјела, XVI семинар права Будва 2004. године, стр. 346-347.

поврату чије извршавање захтева одређену специјалност, стручност и коришћење посебних метода и техничких средстава. У основна обележја професионалног криминалитета савремена криминолошка теорија убраја четири карактеристике: сталност преступничког заната; неопходност знања и стицања навика; преступништво као извор егзистенције и постојање везе личности делинквента са асоцијалном средином. Прво обележје сматра се најбитнијим и њега карактеришу многобројни индикатори, а пре свега: сталност и систематичност делинквентног понашања са циљем стицања материјалних добара ради материјалне егзистенције и других потреба. Из тога се код личности стварају навике и норме понашања, на шта указују две чињенице - специјални поврат и криминални стаж.

Професионални криминалац је особа којој је криминалитет основни вид занимања, коме је криминална дјелатност главни или претежни извор прихода. У питању је вишеструки повратник, са израженим склоностима и развијеним навикама, за исту или сродну врсту криминалних деликата. Његова криминална активност је континуирана и има своју специјалност при извршавању кривичних дјела. Такође, извршиоца карактерише да испланира детаљно извршење кривичног дјела, избор објекта напада и изврши кривично дјело на начин да у многим случајевима избјегне откривање. Спретан је у високом степену и сналажљив, често услијед интензивног тренинга на свом специјалном подручју. Често се регрутује међу технички верзираним особама. Психолошки је «нормалан», кривична дјела планира, мијења мјеста на којима их извршава, настоји да што мање остави трагова, најчешће ради сам или у групи од 4 особе. Сви чланови или професионални криминалци не припадају организованом криминалитету. Професионални извршиоци значајног броја деликата су индивидуалци због чега их је теже открити.

У литаратури се истиче да однос ова два типа криминалитета се мијења у појединим историјским раздобљима што додатно отежава њихово разграничење.

У основна обилежја професионалног криминалитета савремена криминалистичка теорија убраја: сталност преступничког заната, неопходност знања, стицање навика, преступништво као извор егзистенције, везе делинквентата са асоцијаном средином.

Карактеристике овог облика криминалитета се могу свести и сагледати у:⁹⁸

- начину извршења ових кривичних дјела;
- у свим случајевима постоји и поврат, елеменат иностраности;
- ријетко се појављује као самосталан вид дјелатности појединца или група, у последње вријеме се све чешће користи насиље, пријетња, употреба оружја за постизање циљева,
- професионални криминалци теже да имају изграђену етику, кодекс понашања као и посебан ријечник као вид споразумевања.

Овај облик криминалитета као и код организованог криминалитета најчешће се врше облици имовинског криминалитета.

Основне дјелатности организованог криминала су: трговина дрогама, трговина оружјем и експлозивима, крађа и кријумчарење аутомобила, бродова и др., проституција, кријумчарење људи, игре на срећу, кредитирање и утјеривање дугова, зависност од кредитера и вршење услуга изнуде, кријумчарење нуклеарних супстанци,

⁹⁸ Игњатовић Ђ.: Организовани криминалитет – други део, оп. цит., стр. 27.

трговина дјецом, трговина људским органима, рачунарски криминал, фалсификовање, прање прљавог новца, корупција итд.

У вези са тим питањем, може се рећи да је професионални криминалитет шири појам а да је организовани криминалитет само један од његових облика. Професионализам је битна карактеристика организованог криминала, он дакле може, у неким својим формама бити организовани, али не увек.

4.4. Криминалитет «бијелог оковратника» и организовани криминалитет

Криминалитет «бијелог оковратника» (бијеле крагне, бијелих рукавица) је следећи термин значајан за разграничење појмова блиских организованом криминалитету.

Криминалитет «белог оковратника» је врста професионалног криминалитета, тзв. криминалне елите коју је први дефинисао *E. Sutherland*. Под тим појмом подразумевају се деликтне радње извршилаца кривичних дјела који се налазе на позицији друштвене хијерархије где се доносе значајне привредне или политичке одлуке, држи монопол власти или неке друге позиције моћи. У питању је посебна област криминалних појава у привреди, пословним и владајућим структурама и везаност за одређену врсту занимања у чијој су надлежности дискреционе одлуке, овлашћења контроле и извршења службених, пословних, државних и финансијских послова.

Национални савјетодавни комитет за стандарде и циљеве криминалистичког правосуђа САД из 1976. године истиче да има више сличности него разлика између организованог криминала и такозваног «криминала бијелих оковратника». «У складу са тим, уз већ постојећи елемент конвенционалних рекеташа, у починиоце криминалних дјела из области организованог криминала могу да спадају и корумпирани бизнисмени, људи из одређених струка, јавни званичници и функционери или припадници било које друге струковне групе». Према томе, било каква разлика између организованог криминала и «криминала бијелих крагни» је вјештачка у оној мери у којој обје ове врсте криминала укључују важне елементе организације (на пример, већи број учесника), рационалан криминалан мотив и коришћење корупције и/или насиља с циљем одржавања имунитета пред законом.⁹⁹

Преовладавају два међусобно супротстављена мишљења о међусобној повезаности организованог криминалитета и криминалитета бијелог оковратника. Према првом, криминалитет бијелог оковратника представља везу између организованог криминалитета и легалних пословних активности. Заступници супротног мишљења сматрају да је најшири појам криминалитет бијелог оковратника и да он обухвата сумњиве трговинске трансакције, рекет и организовани криминалитет. Анализирајући ова два међусобно супротстављена мишљења највећи број теоретичара сматра да је организовани криминалитет најшири појам, док је криминалитет бијелог оковратника ужи појам и да његово подвођење под појам организовани криминалитет зависи од самог начина извршења, односно да би се третирао као вид организованог

⁹⁹ Albanese J. S.: *The causes organized crime, Jurnal of Conteporary Criminal Justice, Thousand Oaks* број 4/2000, стр. 409 - 423.

криминалитета мора да испуни нужне елементе који карактеришу садржај појма организовани криминалитет.

Криминалитет бијелог оковратника је вид професионалног криминалитета који врше припадници горњих, владајућих и пословних кругова, користећи свој утицај и везе у друштву за вршење кривичних дјела која им доносе огромну материјалну корист, а грађанима и друштву наносе велике штете.

Најчешће се криминалитет бијелог оковратника повезује уз државне институције: инспекцијске или пореске службе, полицијске и царинске органе, као и за медицинско особље. Поред тога, његови корени сежу и у област привредних корпорација, банкарства, осигурања, железнице и трговине. Ова појава је веома распрострањена у сваком друштву а њени стварни упливи у друштво су много већи него што се таква дјела откривају и пресуђују (велика «тамна бројка» криминалитета). Сматра се посебно тешким облицима делинквенције, јер се великим трансакцијама (утаја пореза, директни и индиректни облици корупције) наносе знатно веће штете него класичним облицима криминалитета. Уз то, због друштвеног утицаја и позиције, такве личности су дијелом ван закона и поштеђене одговорности. Према неким проценама, у развијеним земљама штете од ове врсте криминалитета су и на десетине милијарди долара годишње.

Повезивање појма организованог криминалитета са овим обликом најдиректније је у области коруптивних деликата. Организовани криминалитет је најшири појам који обухвата корупцију и криминалитет бијелог оковратника под условом да ови облици криминалитета у себи садржавају све елементе који карактеришу организовани криминалитет. То значи, да се корупција и криминалитет бијелог оковратника могу испољити и као кривична дјела организованог криминалитета, али и да се могу извршити и као кривична дјела која немају обиљежја организованог криминалитета.

4.5. Однос организованог криминалитета према дјелима злоупотребе моћи и политичком криминалитету

Криминалитет злоупотребе моћи и политички криминалитет је следећи термин који је битно разграничити у односу на организовани криминалитет. У литератури се често наводи како организовани криминал тежи не само стицању профита, већ и моћи уопште. Поставља се питање његовог односа са криминалитетом злоупотребе моћи. Мишљења сам да на почетку излагања треба напоменути да криминалитет злоупотребе моћи многи неоправдано и кривично правно нетачно сматрају политичким а не имовинским криминалитетом. Ради се превасходно о дјелима код којих припадници доминантних друштвених слојева користе власт да би се незаконито обогатили а не да би се обрачунали са својим идеолошким противницима. Поред чињенице да су власт и незаконито богаћење често повезани – јасно је да се ради о два различита типа криминалне активности.

Криминалитет злоупотребе моћи чине кривична дјела против службене дужности, злоупотреба службеног положаја или овлаштења, превара, проневијера и корупција. Политички криминалитет чине кривична дјела против политичког добра из политичких побуда: политичка убиства, тероризам, саботажа, диверзија, шпијунажа.

Власт представља посебан тип моћи тј. институционалну моћ. Као и код других случајева моћи ријеч је о могућности да се утиче на понашање других, да се другима наметне своја воља. Специфичност власти је што се заснива на односу у којем једна страна има право заповједања (наредбе) у односу на другу коју обавезује послушност. Власт представља средство којим се осигурава моћ.

Моћ представља изгледе (шансу), вероватноћу да се у оквиру једног друштвеног односа спроведе своја воља упркос отпору (других учесника) без обзира на чему се заснивају ти изгледи. Бављење кривичара и криминолога о овим дјелима трајало је све до VII конгреса Уједињених нација за спречавање злочина и поступања с преступницима који је одржан у Милану 1985. године и на коме је усвојена посебна декларација о основним принципима правде за жртве злочина и злоупотребе моћи која је указала да милиони људи широм свијета пате од злочина и злоупотребе моћи. Све више аутора у различитим земљама скреће пажњу на овај до скоро занемарени вид криминала.¹⁰⁰

Криминалитет моћних је вршење кривичних дјела злоупотребом власти односно економске, финансијске, привредне и других власти, службених и јавних овлашћења. Као извршиоци ове врсте криминалитета јављају се лица која су носиоци ових овлашћења а која су им у име друштва повјерена у раду.

Однос организованог криминалитета са тероризмом најједноставније и најпрецизније нам објашњава ове разлике, у њему се изричито наводи да иако криминалци и терористи имају заједничких карактеристика укључујући и типове злочина које врше, организациону структуру, дјелатност терористичких група не спада у организовани криминалитет јер је усмјерен ка политичким промјенама. Основни критеријум је то што први представља вид политичког а организовани криминал је вид имовинског криминалитета. Овде се крије и разлог што тероризам није сврстан у насилнички криминалитет. Примјена насиља према људима и оштећење имовине у већем обиму је само средство за остварење политичког циља.

5. ОРГАНИЗОВАНЕ КРИМИНАЛНЕ ГРУПЕ И КРИМИНАЛНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

На крају, теоријског дефинисања организованог криминала, као веома битно питање при разјашњавању појма организовани криминалитет односи се на дефинисање и разграничење термина *организоване криминалне групе* и *криминалне организације*. Када се уопште говори о тешкоћама при појмовном одређењу и дефинисању великог броја различитих криминолошких појмова и мишљења, треба рећи да је један од битних проблема везан и за одређење и разграничење појмова организоване криминалне групе и криминалне организације. Основни проблем односи се, пре свега, на дефинисање ријечи организовани, који може имати више значења.

Организованим се може сматрати било који тим џепароша или лопова, унутар којег све функције и односи чине дио заједничког посла организације. Организовање

¹⁰⁰ Игњатовић Ђ.: Организовани криминалитет – други део, оп. цит., стр. 28.

криминалних банди и група, ради вршења кривичних дјела, поред неких сличности, не може се поистовјетити са криминалним организацијама. Било које злочиначко удружење, које одликује висок степен организованости и јасна опредјељеност - вршење неодређеног броја кривичних дјела и прибављање противправне имовинске користи, представља извесну опасност од прерастања у поједине видове организованог криминалитета. С тим у вези постоје мишљења да сваку активност унутар криминалне групе која захтијева сарадњу, треба дефинисати као организовани криминал. Хипотетички посматрано, организовано криминално дјеловање је, по свом садржају, шири појам од организованог криминалитета, па сходно томе, ни сви облици организованог криминалног дјеловању не могу представљати и организовани криминалитет. Криминално удруживање се може испољити у разним облицима, али је најчешће у виду организација, група и банди.¹⁰¹

Криминалне групе могу бити привременог карактера, али исто тако те групе могу да прерасту у криминалне банде, као чвршћи и трајнији криминални састав који има свог шефа са хијерархијским односом и са основним циљем - вршење кривичних дјела. Додуше, појам банде је више везан за криминалне групе које врше кривична дјела с елементима насиља. Једна организована криминална група не мора бити велика да би имала такав статус. Два или више учесника су довољна, и није неопходно да су они дио неке већ постојеће криминалне групе. Према томе, завјера у оквиру неке корпорације, или завјера коју организује и чини нека корпорација је организовани криминал онда када је у складу и са другим елементима који су прописани у нормативном дефинисању организованог криминала.

На сличан начин, криминал може да буде организован (нпр., случајеви илегалног кријумчарења имиграната у друге земља), а при томе није дио криминалног дјеловања неке шире криминалне групе.¹⁰² Није обавезно да организоване криминалне групе буду национално хомогене као што је то случај са традиционалном Мафијом, чија удружења су обављала и легалне и нелегалне активности. Када организоване криминалне групе добију организационе форме чврсте структуре, планску усмјереност на стицање профита, амбиције друштвеног утицаја, мрежне и хијерархијске структуре оне попримају карактер криминалних организација. Према томе, криминална организација је највиши облик структурираности криминалних група.

Повремено организоване групе криминалаца трансформишу се у криминалну организацију високог степена организованости, при чему свака има своје подручје и уско специјализовану активност. Разлика између њих је у степену и чврстини организације. Према италијанском законодавству, криминалне организације су дефинисане као стална и структурирана удружења, која дјелују у намери да почине кривично дјело или неки други прекршај, кажњив затвором или хапшењем, за који је запријеђена казна од четири године или теже казне, било да је дјело учињено само за себе или је средство за добијање тренутних или будућих материјалних користи, уз утицање на неадекватно дјеловање јавних власти. Криминална организација може бити различитог састава и структуре, са мањим или већим степеном дисциплине, одговорности и хијерархијске потчињености, односно могућности индивидуалне

¹⁰¹ Скакавац З.: Појам и појавни облици организованог криминалитета, магистарски рад, Нови Сад 2003. године, стр. 51.

¹⁰² Chin K. L.: Chinatown gangs: Extortion, enterprise and ethnicity, Oxford University Press, New York, 1996. година, стр. 27.

криминалне дјелатности појединих њених чланова. Оне чине основну ћелију организованог криминалитета. Јављају се у великом броју и могуће су њихове различите подјеле према: традицији и дужини трајања; поријеклу; правцу дјеловања и начину вршења престапа приликом својих активности и најзад према степену организованости.¹⁰³ То је организација «на дуге стазе» и подразумијева континуирану криминалну активност.

Криминалну организацију значи, не чине неколицина организованих појединаца, већ је то чврсто структурирана организација заснована на принципима хијерархијске подређености и надређености, групне дисциплине, сарадње и планирања. У својим активностима приоритетни су јој изналажење начина и могућности да се заштите криминалци и њихова криминална активност. Да би то остварила, сматрају неки аутори, организација се повезује са локалним политичарима. Она у почетку трага за политичком странком чију ће предизборну кампању финансирати, без обзира на то што није њен поштовалац. Политичар који пристане на ту врсту подршке, када се укаже потреба, испуњава обавезу насталу из тог савеза, чиме се успоставља блиска сарадња. Резултат тога је да криминалне организације врше своје криминалне активности несметано и под заштитом људи задужених да примјењују закон.¹⁰⁴ Организација се свесредно труди да има своје везе у полицији, органима кривичног гоњења, чак и у судству. С тим у вези, криминална организација добро разрађеним криминалним планом и техником успијева да обустави истрагу, издејствује некажњавање својих чланова, блаже кажњавање или привилегије и погодности за оне који су осуђени. Криминална организација је посебна врста пословног предузећа која има корјене у политичко-економским условима друштва. Таква организација је ефикасна и опасна из истих разлога из којих је и велика индустријска организација или политичка партија потенцијално ефикасна или опасна.¹⁰⁵ Организација уноси у домен криминала факторе лидерства, групне дисциплине, послушности, сарадње и планирања, што је иначе услов ефикасности и у политичком, економском и, уопште, друштвеном животу.¹⁰⁶

Према степену унутрашње чврстине и начину дјеловања организованог криминалитета, Интерпол познаје четири типа криминалних организација:

- први је традиционални-породични, који чине мафијашке породице, организоване по принципу хијарархије, са строгим унутрашњим правилима живота и норми понашања, са извесном разновршношћу законитих и нелегалних активности. Оне у себе укључују најшире и најразноврсније злочиначке организације;
- други тип чине тзв. професионалне организације, специјализованих чланова са циљем испуњавања одређених злочиначких дјелатности. Такве организације нису сталне и немају строге форме организовања и правила као претходне. Оне се баве крађама аутомобила, фалсификовањем новца, разбојништвима, изнуђивањем, рекетирањем и слично;

¹⁰³ Милутиновић М.: *Криминологија*, оп. цит., стр. 236.

¹⁰⁴ Милутиновић М.: *Криминологија*, оп. цит., стр. 238.

¹⁰⁵ Spencer J.: *White Collar Crime, Criminology in transition*, Essays in honour of Hermann Mannheim, Tavistock publications, London 1965. година, стр. 262.

¹⁰⁶ Taft D.: *Criminalogy*, The Macmillan Company, New York 1956. година, стр. 233.

- трећем типу припадају организације чија се дјелатност одражава на међународном плану, али са језгром хомогених етничких скупина какве су «тријаде» и «јакузе»и
- четвртом скупином сматрају се интернационалне терористичке организације.¹⁰⁷

Подјела злочиначких организација на такав начин није строго утврђена зато што се оне често преплићу и садрже поједине карактеристике свих типова.

W. Reckless у дјелу «*The Criminal Behavior*» дјели криминалне организације према:

- традицији и дужини трајања. Једне имају дужу традицију а друге су нове;
- поријеклу. Једне воде поријекло из ратова и других друштвених потреса, друге су настале због самоодбране, треће су имале у почетку политички карактер и слично;
- правцу напада и карактеру престапа приликом вршења кривичних дјела. Једне се међусобно обрачунавају око сфера своје активности, друге су усмерене на друштвене институције, групе и појединце, треће примењују сва средства и облике насиља у својој криминалној пракси итд.;
- степену организованости и интерпретације унутар група - почев од неформалних облика, стварних на бази договора и међусобне помоћи за вршење кривичних дјела, до формално оргнизованих група и злочиначких подземних организација, које могу опет бити различите по степену и чврстини своје организованости.¹⁰⁸

У најдиректнијој вези са појмом криминалне организације је појам мафије. Они се често користе као синоними. Мафија је термин којим се означавају само традиционалне криминалне организације (*Cosa Nostra*, Јакузе и Тријаде). Изван стручне литаратуре мафија се неретко користи за сваки облик организоване криминалне групе. Организовани криминалитет као најшири појам обухвата разне облике добро организоване криминалне организације. У том смислу, мафија је специфичан и највиши облик криминалне организације у склопу организованог криминалитета, према неким мишљењима, на већем степену организованости и ефикасности дјеловања у односу на друге облике њихове организованости. Њене основне карактеристике су хијерархијска структура организације, принуда у одржавању унутрашње дисциплине и остваривању интереса, тијесне корупцијске везе са представницима власти. Централно мјесто заузима породица на чијем је челу *boss* - кум. Под мафијом се подразумијева систем насиља, усмјерен ка акумулирању моћи. Она такође користи културне кодексе и ужива подршку извијесних дјелова друштва.

Мафија има разноврсне аспекте: криминални, економски, политички, културни и социјални. Постојећа криминална организација је дио измрежених односа, који су много опсежнији: социјални блок са међукласним саставом који се протеже од најнижих до највиших социјалних слојева. Постоји много разлога који у неком друштву производе мафију. У немогућности да оствари друштвене циљеве легалним путем многи насиље и незаконитост чине прво обликом преживљавања а касније и начином стицања улоге у друштву. Када насиље и незаконитост остану некажњени, и

¹⁰⁷ Kendall R. E.: *Les organisations criminelles un probleme international*, R.I.P. C, Mars–Avril, str. 3 - 4, Vidi: Internet, Kursovaja Rabota - www.referats.corbina.ru,

¹⁰⁸ Милутиновић М.: *Криминологија*, оп. цит., стр. 236-237.

када је легална економија, сувише слаба да понуди адекватне могућности, државне институције постају далеке и доступне захваљујући посредовању криминалних организација. Криминалну организацију типа мафије «чине, чланови који користе силу застрашивања која проистиче из веза унутар чланства, стања потчињености и завјере ћутања, које почињени злочин намеће, како би се постигла директна или индиректна контрола економских активности, добијање дозвола за рад, ауторизације, уговора о јавним набавкама и услугама или стицања противзаконитог профита или користи за себе или друге или спречавање и опструкција слободног гласања или прибављање гласова за себе или друге на изборима.»¹⁰⁹

Moehn сматра да данас можемо тврдити да је мафија традиционално, конспиративно, професионално и хијерархијски устројено криминално удружење, које планирано, помоћу насиља, застрашивања или поткупљивања, остварује велику финансијску добит.¹¹⁰ Према врсти кривичних дјела и криминалитата који извршавају у италијанском законодавству се разликују:

1. обична криминална завјера коју врше организоване криминалне групе и
2. завјера типа мафије коју врше криминалне организације.

«Обична» криминална завјера према италијанском Закону о криминалу, из 1992. године, подразумева завјеру троје или више људи с циљем потчињавања неодређеног броја кривичних дјела. Завјера типа мафије представља завјеру троје или више људи који користе моћ застрашивања која проистиче из веза унутар чланова мафије и атмосфере присиле и завјере ћутања које се тако стварају за извршење криминалног дјела, с циљем директне или индиректне контроле економске активности, добијање дозвола за рад, ауторизације, обезбјеђивања јавних уговора и услуга или нелегално стицање профита или предности за себе или друге или спречавање или опструирање слободних избора или придобијање гласова за себе или друге на изборима. Док обична завјера захтева само стварање стабилне организације, мада рудиментарно, с циљем извршења неодређеног броја кривичних дјела, завјера типа мафија захтева још и да организација има моћ застрашивања. Од чланова организације се захтева да користе ову моћ која ствара стање подређености и завјере ћутања у односу на трећу страну с којом организација има контакт.¹¹¹

G. Vold и *T. Bernard* у својој књизи «Теоријска криминологија», такође разликују типове организације криминалне дјелатности које чине организовани злочин. То су: 1) привремено партнерство код којег два до три преступника дјелују заједно како би обавили одређени «посао»; 2) партнерство се може претворити у веће или стално удружење које се назива «ганг». Њега карактерише стабилна подјела рада у којој чланови, дјелујући под признатим вођом, употребљавају специјализоване вјештине у удруженом напору да остваре много теже и профитабилније «послове». Криминални гангови заузимају конфликтан однос према друштву, због чега се између чланова развија однос оданости и емоционалне подршке, који подсећа на лојалност групе војника у току борбе; највиши ниво криминалног организовања постоји у «синдикатима» – великим и сталним удружењима криминалаца која дјелују као пословне организације.

¹⁰⁹ Италијански закон о криминалу, 1992, e-mail dna@giustizia.it.

¹¹⁰ Сачић Ж.: *Организовани криминалитет у Р Хрватској*, оп. цит., стр. 6.

¹¹¹ Италијански закон о криминалу, 1992, e-mail dna@giustizia.it

На крају можемо закључити да критеријуми којима се идентификују организоване криминалне групе, криминалне организације и мафија су битна претпоставка разграничења датих појмова. У том смислу може нам као значајан послужити документ Комитета експерата Савета Европе који је дефинисао критеријуме којима се идентификују организоване криминалне групе. Ти критеријуми су обавезни (4) и необавезни (7).

Обавезни критеријуми су:

1. сарадња три или више појединаца;
2. дугорочна сарадња или сарадња на неодређени период;
3. сумња на вршење или вршење озбиљних кривичних дјела и
4. циљ да се задобије богатство и/или моћ.

Необавезни критеријуми састоје се у претпоставкама да:

1. сваки учесник има јасно одређену улогу или задатак;
2. примени неке форме унутрашње дисциплине или мјере надгледања;
3. примијени бруталну силу или друга насилна средства за застрашивање;
4. треба да прошири утицај на политичаре, медије, управу, криминалистичке службе, правосудне органе или на привреду корупцијом или на друге начине;
5. треба да користи трговинске или привредне структуре;
6. умеша се у прање новца и
7. оствари међународну сарадњу.

Заснована на наведеним критеријумима одређена група мора да испуњава све обавезне критеријуме и најмање два необавезна да би важила за организовану криминалну групу. Треба истаћи, да уколико је више необавезних критеријума, већи је степен организационе форме. Тако би се могло закључити, да ако су од седам, испуњена четири необавезна критеријума, реч је о криминалној организацији, а ако су сви заступљени, може се говорити о највишем степену организованости - мафији.

III ДИО

КРИВИЧНОПРАВНЕ И КРИМИНОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

1. ЕТИОЛОШКА ОБИЉЕЖЈА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

Сви облици организованог криминала, без обзира на специфичне карактеристике нису независни и ван утицаја друштвених односа и њихових промјена посебно у политичкој и економској сфери живота. Напротив, ови облици имају своје корјене који указују на њихову узрочно-последичну везу са одређеним друштвено-економским и политичким промјенама и утицајима у оквиру једне државе, више држава или на глобалном плану. Корјени и суштински узроци организованог криминала садржани су у друштвено-материјалним и постојећим привредним, политичким, социјалним, историјским, географским и другим битним односима у једном друштву, односно, узроци проистичу из противријечности друштвено-економских, политичких и других односа, који условљавају поједине облике организованог криминала у зависности од културних, правних и других момената. Сви ти токови утичу и доприносе криминалним и другим асоцијалним и антисоцијалним понашањима у разним сферама и фазама друштвеног развоја.

Немогуће је тачно идентификовати све услове који утичу на настанак и егзистенцију организованог криминала, с обзиром на то да проблем организованог криминала постоји у свим земљама свијета без обзира на степен друштвеног развоја. Разлика је искључиво у појавним облицима испољавања организованог криминала и у чињеници да се он одлично прилагођава условима који владају у држави. Без обзира на напоре високоразвијених држава свијета он није искоријењен, а проблематика борбе против организованог криминала увијек је актуелна.

Политички и друштвено-економски потреси у цјелости иду у прилог експанзији и јачању организованог криминала који у сваком облику испољавања угрожава безбједност државе у самим њеним основама, а кад постане саставни дио друштва изузетно тешко се одстрањује. Карактеристична поља дјеловања организованог криминала су: кријумчарење и послови с прометом дрогама, кријумчарење и послови с прометом оружјем, радиоактивним и другим опасним материјалом, скупочјеним возилима, трговина људима ради сексуалне злоупотребе или имовинске експлоатације, илегалне миграције, илегално усвајање дјете, фалсификовање међународних размјера, недозвољене трансакције с новцом, шверц акцизном робом, стечајне преваре, преваре у осигуравајућим друштвима, пиратство, корупција и сл.

Организовани криминал је друштвено негативна појава која се вјешто прилагођава насталим друштвено-политичким и економским условима, а у овом раду ћемо покушати дефинисати узроке кроз анализу њихових откривених облика у свим сферама дјелатности. Позната је чињеница да организовани криминал због начина извршења, као и статуса појединих субјеката који се појављују као његови носиоци тешко откривају и доказују тако да *тамна бројка* заузима значајно мјесто у овој

области криминалитета, што у својој коначници има негативан утицај на свеобухватно сагледавање свих криминогених фактора као узрока настајања и развоја организованог криминала.

Индивидуални мотиви за стицање материјалне користи, који се касније трансформишу у моћ, углед и престиж, битни су фактори који утичу на појаву криминалних организација које дјелују у свим сферама живота које доносе огroman профит.

Свака криза у друштву погодује настанку и дјеловању организованог криминала, поготово што друштво тада није спремно и организовано за његово успјешно сузбијање.

Велике друштвене промјене у појединим државама, усљед либерализације тржишта и економске зависности, те интереси великих сила, доводе до трансформације друштвено-политичких и економских система у одређеним земљама, а такво новонастало стање највише погодује развоју и ширењу дјелатности организованог криминала.

Многи аутори сматрају да су основни узроци настајања криминалитета противрјечност друштвених односа које узрокују неадекватан материјални развој и друштвена подјела рада, што доводи до неравноправности у економској и политичкој сфери у оквиру једне земље и производи одређене импликације на међународном плану. Значи, узроци криминалитета уопште јесу и главни узроци настајања свих облика криминалитета, с тим што се са етиолошког аспекта посебно мора водити рачуна о њиховим специфичностима. С тим у вези, потребно је посебно обратити пажњу на узроке и услове који погодују да «општи» криминал прерасте у организовани.

Опасност од организованог криминала посебно је изражена у земљама у транзицији, због великих друштвених промјена које су довеле до глобалних промјена вриједносних оријентација у тим земљама. Прелазне периоде иначе карактерише непостојаност изграђеног, стабилног и дефинисаног система, значајно опадање правне свијести и културе, а тиме и слабљење државних механизма контроле и кривичноправне заштите од криминала. При томе, полицијски и правосудни органи повремено дјелују неорганизовано, а повремено и непримјерено и недоследно што доприноси повећању стопе класичног и појави организованог криминала. Прелазак на тржишну привреду и отворено тржиште у транзицијским државама истовремено значи и отвореност за организовани криминал и испољавање криминалитета у форми прања новца, корупције, криминал у оквирима међународних финансијских трансакција, утају пореза, шверц и сл. Такође, присутан је и криминал везан за процес приватизације државне и друштвене имовине, производња и промет производима опасним за здравље људи, еколошки криминалитет, електронско пиратство и отуђење интелектуалне својине.

У вријеме власничке трансформације, јачања државне и приватне својине, престанка доминантне улоге друштвене својине и виднијег улагања државног и приватног капитала у разне нове послове, у «транзицијским» државама испољавају се и неки нови облици криминалитета који се стално развијају, покушавајући да ступе у одређену везу са државом и њеним органима, што свакако представља латентну опасност да прерасту у нове облике организованог криминалитета. Стварањем слободног тржишта до изражаја долази функционисање тржишних закона, односно економских закона понуде и потражње, па држава, која је у економској кризи, није у

фактичкој могућности да усмјерава одређене економске законитости и да потпуно контролише тржиште. То оставља слободан простор за дјеловање организованог криминалитета који ће, својим начином криминалног дјеловања, настојати да преузме контролу и да усмјерава ток слободног тржишта, тим пре, што му такву дјелатност олакшава и немогућност државе да у свим областима потпуно правно делује. У том контексту треба посматрати и нпр. појаву «црног тржишта» које снабдијева потрошаче дефицитарном и другом робом по слободно формираним цијенама, као и испољавање одређених видова «сиве економије». Тако, због недостатка неопходних артикала, или - услијед дејства «сиве економије» - превисоке цијене у легалној продаји - грађани (потрошачи) су приморани да је купују на црном тржишту. У таквој ситуацији оно настоји да добије легалне форме пословања, без обзира на то што је роба набављена избјегавањем разних царинских и пореских обавеза према држави, и што је тиме умањен друштвени производ. Присуство «сиве економије» у већем обиму, у одређеном смислу, представља повољан услов за појаву организованог криминалитета, а уколико поједине форме организованог криминалитета већ постоје, онда настоји да успостави потпуно контролу над свим токовима «сиве економије» посебно оних који доносе профит.

Поред тога, посебно у државама у транзицији као што су државе југоисточне Европе, државна структура све више функционално ретардира. Државе региона убрзано флукутирају од једне политичке опције до друге, мијењају политичке приоритете без најаве и без изборне легитимације за нове програме, неспособни да обезбиједи ни ефикасан механизам контроле организованог криминала, ни озбиљну конкуренцију и алтернативу «индустрији» организованог криминала у тржишном смислу ријечи. Тако је, примјера ради, по цијелом региону изузетно раширено изнуђивање од привредних предузећа наплаћивањем «заштите» од банди могуће захваљујући неадекватној полицијској заштити. Слично томе, криминално и насилничко «убирање дугова» се може очекивати тамо где нема ефикасног правног система и практично је немогућа законска наплата дугова. Уопштено говорећи, тамо где не постоји бар осећај уважавања ефикасности правног система, ствара се «тржиште страха» које попуњавају криминалне организације.¹¹²

У зависности од различитости друштвених заједница, уопштени узроци који погодују организованом криминалитету најчешће су:

- недостатак нормативно-правне регулативе,
- прописи углавном нису донесени благовремено и нису одговарајући за ту проблематику, што отвара простор за криминал, а органи супротстављања нијемо посматрају негативне дјелатности. Услјед недостатка правних прописа мали је или никакав ризик за криминалце, а последице су велика зарада, корупција, чему погодује недостатак обучености службеника који проводе закон,
- економска и привредна дестабилизација,
- поремећени односи понуде и потражње на тржишту, па долази до потражње јефтине радне снаге, потражње сексуалних услуга, сиромаштво, незапосленост, недостатак информација, појава црног тржишта и сиве економије, прање новца,
- друштвено-политички конфликти,

¹¹² Фатић А.: Организовани криминал и обриси нове структуре безбедности у Европи, Безбедност Београд број 6/04, стр. 56.

- друштвена и културна пракса - јављају се потчињеност жена и дјевојака, породична продаја дјеце и жена, продаја дјеце ради уговорних бракова.

Све наведене околности погодују организованом криминалу да дјелује и развија своју криминалну дјелатност, са циљем стицања користи и материјалне добити.

Као повољни услови који организованом криминалу помажу да дјелује на међународном плану могу се навести:

- глобализација тржишта,
- појава великих компанија које дјелују на великом простору,
- регионални ратови,
- увођење различитих санкција од стране Организације уједињених нација,
- кризе у међународним односима,
- присутно ривалство међу појединим државама, гдје је организовани криминалитет ослонац за дјеловање страних обавјештајних служби,
- недовољна сарадња надлежних органа на међународном плану.

Основни узроци који су погодовали настанку и развоју организованог криминала на подручју западног Балкана су:

- крвави рат током распада СФР Југославије укључујући и оружане сукобе у Хрватској, Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији који су допринијели стварању окружења које је погодно за развој организованог криминала. Као посљедица рата дошло је до опадања животног стандарда становништва, великог броја избјеглица, слабљење државних институција и измјене система вриједности (искривљено схватање морала). Ратни профитери у послеријатном периоду постају финансијски моћници и настављају да увећавају своје богатство добрим дјелом бавећи се организованим криминалом,
- велика незапосленост и ниске плате, уз постојање великих количина оружја код становништва, погодују да се све већи број лица, нарочито млађе популације, одлучује за бављењем организованим криминалом,
- географски положај Балкана, који погодује свим облицима кријумчарења,
- недостатак нормативно-правне легислативе, што је нарочито дошло до изражаја у току првих неколико година по престанку рата током распада СФР Југославије и осамостаљења држава,
- корумпираност државних органа и остале друштвено негативне појаве које прате транзицијске процесе кроз које пролазе државе настале распадом СФР Југославије,
- појава сиве економије, нарочито у граничним областима и дуж међуентитетске линије разграничења у Босни и Херцеговини,
- инфлација која се испољавала у различитом интензитету и која је пропраћена спекулаторским понашањем и смањењем кредибилности банака,
- тежња богатих и дужника за девалвацијом, богатих да би увећали вриједност свог капитала а дужника да би обезвриједили дуговање,
- власничка трансформација и приватизација друштвене својине,
- монополистички положај великих пословних система и «одабраних» правних лица.

Стварање тржишта за организовани криминал кроз недостатке у организацији легитимних друштвених структура повећава «добит» у претпостављеној криминалној калкулацији уложеног ризика и могуће добити. Слабост контролних институција, која су карактеристична за све транзицијске земље, истовремено смањује «ризик» у тој калкулацији, и на тај начин дјелује на комплементаран начин са друштвеним неуспјесима. Све транзицијске земље пате од кризе и ерозије институција, укључујући и оне које су пресудне за успјешну контролу организованог криминала (судство, медији, полиција, итд.).

Друштвене и политичке кризе на Балкану, примјера ради, проузроковале су рушење стандарда судског интегритета, који, и поред тога што на Балкану никада није постојала традиција независног и професионалног судства на вишем нивоу, пријети да земље региона практично лиши било какве стварне судске функције и заштите становништва. Судови су загушени случајевима, многе судије су корумпиране, постоји контрола судства од извршне власти, а закони се не примјењују. Медији у региону су такође показали недостатак интегритета у многим приликама, постајући умијешани у кампање које подстичу криминализацију друштва, насиље и разарање. Ово се посебно односи на медије под контролом политичких елита. Приватни сектор је у многим дијеловима региона постао испреплетен са организованим криминалом, док међународна сарадња у контроли организованог криминала једно време није укључивала поједине југоисточноевропске земље, као што је то био случај са СР Југославијом, чија је сарадња са Интерполом и здруженим међународним контролним организацијама престала са увођењем такозваног «спољног зида» међународних санкција на земљу почетком деведесетих година.¹¹³

На основу наведеног, мишљења сам да ефикасно сузбијање организованог криминала подразумијева познавање услова који доприносе његовом настајању и развоју. Због тога је битно благовремено откривање свих криминогених фактора који узрокују настајање и развој свих облика организованог криминалног дјеловања на конкретном подручју. На основу тих фактора је потребно да се планирају конкретне превентивне и репресивне мјере и радње, што би у коначници омогућило одређену контролу настанка и развоја организованог криминала и спречавање његових изненадних појавних облика, као и ефикасније откривање његових конкретних облика и прикупљање доказа.

¹¹³ Фатић А.: Нови међународни односи, Службени лист СРЈ, Београд 1999. година, стр. 158.

2. КАРАКТЕРИСТИКЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

2.1. Криминолошка и кривичноправна схватања

Будући да у криминолошкој и кривичноправној литетатури, не постоји јединствена дефиниција организованог криминалитета, нема ни јединствених мишљења о његовим основним обиљежјима односно карактеристикама.

У немогућности да дају одговарајућу (реалну) дефиницију организованог криминалитета, теоретичари често прибјегавају методолошком поступку при одређивању његове феноменолошке структуре, уз набрајање свих сложених елементата тог појма. У овом дјелу рада осврнућемо се само на неке од њих.

Тако, познати њемачки криминолог *G. Kaiser* у раду *Криминологија* (1983), као битна обиљежја организованог криминалитета наводи: трајније удруживање већег броја лица; хијерахијску организациону структуру; планско обављање дјелатности уз подјелу рада; вршење илегалне дјелатности која је прилагођења одређеним потребама становништва; флексибилну криминалну технологију и разноврсност при избору криминалних метода искоришћавања, пријетње, изнуде, сила, присилна заштита, терор све до активног подмићивања; тежњу ка економској и политичкој моћи; интернационалност; мобилност.¹¹⁴

Њемачки аутори *O. Boettcher*, *H. W. Krim*, *H. J. Schneidern* и *G. Kaisern*, на основу индиција утврђују постојање организованог криминалитета. Индиције су у ствари опште карактеристике којима се одређује ова појава и наводе следећа обиљежја: трајно удруживање већег броја особа; хијерархијска организациона структура обиљежена строгим стилем руковођења, дисциплином чланова и бригом за њихову сигурност; планско поступање са подјелом рада; бављење илегалним пословима који су увек прилагођени захтевима становништва; савитљива прилагодљива техника и тактика вршења бројних кривичних дјела (израбљивање, изнуде, уцјена, пријетње разних врста, убиства и тјелесне повреде, рекетирање, принудно штићење, терор, подмићивање итд.); постављање циља да изборе позицију привредне или политичке моћи; интернационализација и свакако мобилност (интерлокални кривци)¹¹⁵.

J. S. Albanese указује на то да је пажња вићине аутора који истражују проблем организованог криминалитета усмјерена на четири његове основне карактеристике: трајна организација; организација која рационално ради због профита; коришћење силе или пријетње и потреба за корупцијом да би се очувао имунитет од примјене права. Много мање сагласности постоји око јавног захтева за услугама, контроле монопола, забрана у вези са учлањивањем, идеологије, специјализације, тајности, обима и нивоа планирања.¹¹⁶

На битне карактеристике организованог криминала, посебно кроз елементе - обиљежја криминалних банди које се баве организованим криминалом у Италији указао је *A. Beria di Arghentine*, председник Националног центра за друштвену одбрану

¹¹⁴ Kaiser G.: *Krimilogie*, Heidelberg, 1983. godine, str. 174.

¹¹⁵ Водинелић В.: Криминалитет са мрежном структуром и организовани криминалитет профита, оп. цит., стр. 21.

¹¹⁶ *Albanese J. S.: The causes organized crime*, op. cit., str. 409 - 423.

из Милана. Он је навео следеће карактеристике: дјела која врше углавном су плод заједничког дјеловања; злочини манифестују солидарност чланова удружења, постојање тајних веза између њих усмерени су ка постизању циљева који су за чланове групе битни; овакви злочини који су плод заједничког дјеловања утичу на развој криминалних организација, јер подразумијевају стварање облика функционалног удруживања, често врло сложених; извршени злочини увек показују извјесну мјеру повезаности организације са административном и политичком влашћу; најзад, ријеч је о таквим формама криминалне дјелатности које потпуно негирају механизме демократског консензуса.¹¹⁷

Према мишљењу које су изнијели *P. Wickman* и *P. Whitten*, организовани криминалитет карактерише: хијерархијска структура у којој између актера постоје узајамне обавезе и привилегије; монополитичка контрола релативно стабилних и дефинисаних подручја утицаја између различитих организација унутар специфичних географских сфера; застрашивање пријетњом или употребом насиља како би се одржао монопол, али и дисциплина и сарадња; висок степен имунитета од интервенције и мијешања снага реда и других правосудних органа; тежња за специјализацијом у једном или више «бизниса», који се обављају из користољубља.¹¹⁸

Према схватањима *M.G. Jimenez* организовани криминалитет се одликује следећим карактеристикама: «њихов циљ је новац и моћ и нема друге сврхе ни приоритета; постоји јака хијерархијска структура, са максимално два или три ранга и сталним ауторитетом (сталном влашћу); ограничен је број чланова са различитим врстама умијећа и строг је процес избора; трајност у времену без обзира на животни вијек чланова; коришћење насиља и корупције подразумијева испуњење њихових циљева; извођење операција по развијеном принципу што подразумева обављање задатака од стране њихових елемената који су међусобно повезани, и у вези са својим вишим каналима, а позиције су добро утврђене и повезане су са квалификацијама њихових чланова; они увек покушавају да успоставе власт на одређеном географском подручју или над одређеном илегалном активношћу; унутрашња наређења се дају усмено или у писаном облику и сви чланови морају да их се придржавају.»¹¹⁹

Слична схватања имају и наши познати аутори З. Стојановић и Д. Петровић.

Тако, З. Стојановић, као доминирајући елемент истиче организованост, а као битне карактеристике следећа обилежја: трајније удруживање већег броја људи са хијерархијско – организационом структуром; планску дјелатност уз подјелу рада; вршење легалне дјелатности која је прилагођена одређеним потребама становништва; флексибилност и разноврсност у избору криминалних метода искоришћавања, пријетњи, изнуде силе и присилне заштите; терор; мобилност; интернационализам и подмићивање, све с циљем постизања економске и политичке моћи.¹²⁰

Д. Петровић сматра да су за постојање организованог криминалитета неопходни следећи услови, односно елементи: трајно удружење већег броја особа; циљ криминалне дјелатности који подразумијева остваривање огромних профита, односно

¹¹⁷ Argentine di A.: *The Mafias in Italy – u: Mafia Issues: Analyses and proposals for combatting the mafia today* (ed. Savona E.), Milano, 1993. godine, str. 19.

¹¹⁸ Wickman P., Whitten P.: *Criminology - Perspectives on Crime and Criminality*, Lexington 1980. godine, str. 237.

¹¹⁹ Jimenez M.G.: *Legislative reforms project against organized crime in Mexico*, Реферат са VII међународне конференције о анти - корупцији, Пекинг, 1995. године, стр. 6 - 10.

¹²⁰ Стојановић З.: *Организоване форме криминалитета*, оп. цит., стр. 62 - 63.

прибављање што веће добити; хијерархијска организациона структура, субординација и надређеност; планско поступање обиљежено вршењем кривичних дјела према начелима подјеле рада и специјализације; савитљиво, прилагодљиво бављење илегалним пословима, који су, дакле, увек прилагођени потребама становништва; флексибилна криминална технологија и разноврсност у избору криминалних метода при вршењу многобројних кривичних дјела – рекет, коцка, проституција, кријумчарење дроге, изнуде, уцјене, убиства и тијелесне повреде, терор, подмићивање и др.; интернационализација и обавезна мобилност; спрега организованог криминалитета са државом и њеним политичим врхом. При чему посебно инсистира на последњем услову и сматра да је он одлучујући, неопходни услов у тоталитету тих активности организованог криминалитета.¹²¹

2.2. Карактеристике према међународним документима и националним законодавствима

За утврђивање феноменолошких карактеристика организованог криминала, од посебног су значаја ставови међународних тијела и законодавна рјешења у појединим земљама. Тако је, Европска унија, у настојању да утврди тенденције међународног организованог криминала, сачинила једанаест критеријума за идентификацију организованог криминала:¹²²

1. учествовање више од два лица,
2. свако има своју одређену улогу,
3. дјеловање у дужем или неодређеном периоду,
4. коришћење неких облика дисциплине и контроле,
5. осумњичени су за тежа кривична дјела,
6. дјелују на међународном нивоу,
7. коришћење насиља или других средстава застрашивања,
8. коришћење трговинских структура или структура сличних пословним,
9. умјешаност у праће новца,
10. утицање на политику, медије, јавну управу, правосудне органе или привреду и
11. тежња за профитом и моћи.

Наведене критеријуме саставио је европски Одбор стручњака за кривично право и криминолошке аспекте организованог криминалитета а да би се извршено кривично дјело могло третирати као организовани криминал, мора бити присутно најмање шест наведених елемената, од којих су обавезни они који су наведени на првом, петом и једанаестом мјесту. Ови критеријуми су послужили и законодавцу Србије да дефинише услове за постојање кривичног дјела организовани криминал одредбом члана 504. Законика о кривичном поступку – Службени лист СРЈ 68/02.

На Осмом конгресу УН, на Међународном семинару борбе против криминала 1991. године, у завршном документу овај феномен окарактерисан је као «релативно

¹²¹ Петровић Д.: Организовани криминалитет између визије и стварности, оп. цит., стр. 39.

¹²² Ton van der Heijden: Proučavanje in primerjalni vidiki policijske dejavnosti u svetu, Visoka policijsko-varnosna šola, op.cit., str. 234-254.

масовна група отпорних (издржљивих) и управљајућих друштава криминалаца који се баве криминалом као занатом и који стварају систем заштите од социјалне контроле са искоришћавањем таквих незаконитих средстава као што је насиље, застрашивање, корупција и широкоразмјерне крађе.»

У реферату под насловом «Утицај криминалне дјелатности на друштво уопште» Генералног секретара УН, на Другом засједању Комисије за сузбијање криминалитета Економског и социјалног савјета ОУН (13-23 април 1993) дати су, истовремено, и дефиниција и описи криминалних феномена ове појаве. У том извештају се наводи:

а) «организовани криминал – то је дјелатност удружених криминалаца или групација, које су се ујединиле на економској основи ... путем чињења незаконитих услуга и робе;

б) организовани криминал подразумева конспиративну злочиначку дјелатност, у поступку којег се уз помоћ хијерархијских постављених структура координира планирање и остваривање незаконитих акција или постизање законитих циљева уз помоћ незаконитих средстава;

ц) организовани криминал не ограничава се само на незаконите дјелатности и чињење незаконитих услуга. Оне укључују такође такве специфичне дјелатности као што је прање новца;

д) организовани у групе злочинци користе у свом послу разноврсне мјере, које могу бити прикривене или префињене, или насупротив грубе, директне и отворене. Они се употребљавају за установљавање монопола на снабдијевање незаконитих услуга и роба, за пробијање законите врсте дјелатности, за корумпирање функционера.»¹²³

Министарство правде САД је такође дефинисало шест основних карактеристика, типичних за дјеловање криминалних организација у области организованог криминалитета: њихове илегалне активности су конспиративне, тј. те активности укључују двије или више особа; барем у дијелу њихових активности они чине или пријете да почине акте насиља, или друге акте као што је економско изнуђивање; своје активности изводе на методичан, систематичан, односно дисциплинован и тајни начин; своје вођство штите од директне умијешаности својом компликованом организационом структуром; труде се да утичу на власт и политику кроз корупцију, мито и основни циљ им је економски интерес не само кроз илегалне активности, већ и кроз процедуру «прања» њихових зарада кроз инвестиције у легалне послове.

Федерални биро за алкохол, дуван и ватрено оружје указује на следеће карактеристике организованог криминалитета: самоодржавање; чврста структура, дисциплина и подмићивање. Поред тога, овај биро наводи следеће карактеристике криминалних организација: нелегалне дјелатности су конспиративне; крајње средство које у својим активностима користе јесте вршење насиља (или њиме пријете) или других дјела која имају за циљ да застраше; своје активности спроводе методично, систематски, крајње дисциплиновано и тајно; вођство је одвојено од непосредне умијешаности у нелегалне активности захваљујући замршеној организационој структури група; покушавају да остваре утицај на владу, политичаре и тржиште користећи корупцију и легитимна средства; економска добит им је основни циљ који остварују не само предузимањем очигледно незаконитих радњи какве су трговина

¹²³ Бошковић М.: Социјална патологија, оп. цит., стр.130 - 132.

дрогама, коцкање и зеленаштво него и активности као што су прање нелегално стеченог новца и улагање у легитимни бизнис.¹²⁴

Карактеристике организованог криминалитета у основи су идентичне другим појавним облицима, док га специфични елементи - обиљележја издвајају и чине опаснијим.

Стручна комисија Криминалистичке полиције Њемачке наводи тзв. опште индиције организованог криминалитета: квалитет извршења кривичних дјела (брижљиво и педантно планирање, стручно извршење, рационално коришћење оствареног профита); повезаност при извршењу кривичних дјела (интеррегионална и интернационална); прилагодљивост тржишту; унутрашњи односи формиран на основама подређености, ауторитета и хијерархије; конспиративност у начинима извршења кривичних дјела (прикривање извршилаца, кривичних дјела, предмета кривичних дјела, идентитета, промјена имена и лажна имена, надимци, шифроване поруке, фалсификати свих врста); заштита осумњиченог лица (коришћење веза, давање мита, ангажовање скупих бранилаца, полагање високих кауција за условно пуштање на слободу, брига око блиских особа осумњиченог лица); недоступност сведока оптужбе, њихова елиминација и доступност «свједока одбране»; апстиненција оштећених («ћутање») и сумње на корупцију.¹²⁵

Као што се види приступи су различити, мада се у извјесном смислу могу разграничити. Тако, *J. S. Albanese* један од познатијих аутора у овој области сматра да је општи консензус свих истраживача који се баве проблемом организованог криминала концентрисан на његова четири примарна елемента: трајну организацију; организацију која рационално ради због профита; коришћење силе или претњи; и потребу за корупцијом да би се очувао имунитет од примјене права.¹²⁶

J. Starbek, директор Еуропола на IV Међународној конференцији *NCIS* – Националне криминалистичке обавештајне службе Велике Британије одржаној у Лондону од 13. до 15. новембра 2001. године, истакао је да се данас суочавамо са високим нивоом организованог криминалитета, а његове главне одлике су: флексибилност – претпоставља да се многе криминалне групе баве различитим врстама организованог криминалитета, а њихова флексибилност се огледа у брзом пребацивању дјелатности са једне врсте организованих криминалних дјела на другу; интернационализација мреже – карактеристика интернационализације огледа се у чињеници да је данас мало група које своје криминалне активности ограничавају унутар граница своје државе. Не само да су међународно повезане, већ су избрисале и етнички карактер дјеловања; екстремна профитабилност-код појединих облика организованог криминалитета као што су: организовани имиграциони криминалитет; наркотици класе А; преваре и малверзације; прање новца; педофилија и употреба деце у нелегалне сврхе и «*haj-tek* криминалитет.»¹²⁷

¹²⁴ Игњатовић Ђ.: Организовани криминалитет - други део, оп. цит., стр. 15.

¹²⁵ Игњатовић Ђ.: Организовани криминалитет - други део, оп. цит., стр.15.

¹²⁶ Albanese J. S.: *The causes of organized crime*, op. cit., str. 409 - 423.

¹²⁷ «*Haj-tek* криминалитет» - добра организованост криминалаца у примјени научно - технолошких достигнућа.

2.3. Дефинисање битних карактеристика организованог криминала

Правцем дефиниција појединих аутора и међународних и националних тијела иду и савремена законодавна решења идентификације појединих карактеристика организованог криминалитета и криминалних организација. Имајући у виду изложене дефиниције организованог криминалитета, и опште и посебне карактеристике појединих аутора, међународних и националних тијела, те законодавна рјешења, мишљења смо да су битна обиљежја (карактеристике) организованог криминала:

- постојање криминалне организације (криминални синдикати);
- хијерархија у организацији и односима;
- мрежна организација;
- флексибилност у раду
- инфилтрација у државне и привредне структуре;
- везе са органима власти и других институција;
- профит као циљ;
- употреба насиља као метод;
- подјела рада;
- професионализам у раду.

2.3.1. Криминална организација (криминални синдикат)-као удружење више лица

Организовани криминал представља појаву која се састоји у чињењу кривичних дјела од стране организованог криминалног удружења, што у ствари значи, да је основни појам који треба дефинисати организовано криминално удружење, односно криминална организација, док сва кривична дјела која се чине у оквиру тог криминалног удружења (криминалне организације) представљају дјела организованог криминала. Постоје двије врсте дјела која представљају организовани криминал и то: 1. кривична дјела самог организовања криминалног удружења и 2. дјела која чине припадници организованог криминалног удружења а која се заснивају на циљевима због којих је и удружење основано и због којих и даље егзистира.

Дакле, први услов према свим критеријумима познатих аутора националних и међународних докумената за конститутивни елемент организованог криминала јесте постојање одређене организације – удружења криминалаца или организованих криминалних група. Али то није свака организација, већ специфични облик коју у форми карактеришу:

- организовање на типу криминалних синдиката;
- веома чврста структура организације;
- укључивање већег броја лица у организацију;
- разнолика структура чланства (старосна, образовна, полна, језичка и др.) и
- породични тип односа и етнички карактер састава.

Термин «више лица» у свом граматичком смислу представља најмање двије особе, међутим за праву криминалну организацију потребно је постојање више од двије особе, па и три и четири особе само у изузетним околностима представљају криминалну организацију. У кривичноправном смислу проблем броја припадника одређене криминалне организације се рјешава примјеном квантитативног критеријума, тако нпр. према тумачењу Врховног суда Србије од 31. маја 1993. године «када се у кривичном закону у опису обиљежја кривичног дјела употребљава израз више лица и већи број људи, онда треба подразумијевати: више лица као најмање два лица; група, као најмање три лица; већи број људи, као најмање десет лица».

Криминална организација има «тајни карактер» што је и логично с обзиром на њен циљ и чињеницу да се до циља долази нелегалним активностима. Тајност може бити апсолутна и релативна, при чему је апсолутна тајност практично немогућа обзиром да увијек постоји група људи која зна за њено постојање нпр. жртве организованог криминала. Релативна тајност је могућа и своди се на то да надлежни државни органи нису упознати са постојањем и дјеловањем криминалне организације.

Организација важнијих традиционалних криминалних организација говори о стандардном обрасцу управо наведених елемената. Тако нпр. *Cosa Nostra* по узору на модерне државе почива на три основна принципа: народ, територија и влада. «Народ» је друго име за њене чланове; територију чине углавном сеоска подручја на подручју Сицилије, због чега је њена организација добрим дјелом била заснована на моделу организације породице. Више фамилија образују округ, више округа провинцију. На челу регионалних заједница су комитети који чине део пирамидалне структуре, његову базу чине шефови фамилија, а на челу је регионални комитет, попут оног у Палерму, који има и командну улогу сличну улози владе. Чланови организације не сматрају се поданицима државе већ организације.

По правилу криминална удружења су заснована на везама традиционалног сродства, што није нимало налик модерним пословним фирмама, а то да оне не бирају чланове само за добробит својих практичних циљева - што би «модерне фирме» или бирократија нормално чиниле већ су засноване на принципу који *M. Weber* назива «статусни уговор». То је пакт за цео живот. Као што је *Dovani Falkone* рекао, приступање у *Cosa Nostra* «обавезује човека за цео живот. Постајање чланом мафије је подједнако посвећивању свог живота некој религији. Никада не престајете да будете свештеник, а ни мафиосо.»¹²⁸

Као и код свих «уговора по статусу» они који се склапају са мафијом су уговори братства, са којим новајлије улазе у систем веза и постају чланови братства или групе чланова и део су режима «генерализоване реципрочности» са њима. Чланови мафијашких породица имају обавезу да помажу једни другима и материјално и морално када је тражено или у случајевима када је потребно и без грешака да се држе принципа искрености и коректности у њиховим међусобним односима, док поштовање реципроцитета кроз тврдње још није дефинисано. Ове везе попут сродничких успостављају се уз одређени ритуал.¹²⁹ Улазак у свет поменуте организације, у ствари, подразумијева церемонију пријема, која чини прави «обред

¹²⁸ *Falcone G., Padovan M.: Cose di Cosa Nostra, Milan, Rizzoli, 1991. godina*

¹²⁹ Код јапанских Јакуза, и мање или више калабријанских *Ndrangeta* и кинеских Тријада, таква доживотна посвећеност обиљежава се тетоважама. Придружени чланови Јакуза често имају истетовирана цела леђа и груди, и то кроз веома спор и болан процес који може да траје годину дана.

проласка» у организацију. Ритуал обиљежава промјену позиција, оних који се ритуалу подвргавају и њиховог пријема као новог члана братства.¹³⁰

Интересантно је да су неки елементи, који имају важност високе симболике, заступљени у свим криминалним организацијама традиционалног типа. Сваки од њих има неке проширене карактеристике иконографије и терминологије религије која је доминантна у организацији.¹³¹ У свим каснијим церемонијама крв се појављује као важан мотив. Евидентно је симболично значење овог елемента: религиозна карактеристика има за циљ да ритуалу да сакралну вредност и да потврди његове императиве, док крв представља снажно међусобно повезивање. У суштини, крв симболише процес поновног рођења, кроз који кандидат пролази, и указује на неку врсту «природног сродства», коме сви чланови припадају и наглашава строге казне које су загарантоване у случају издаје. Везе сличне сродничким, створене у обреду иницијације, у будућности су јачане симболима и законима који проистичу из језика сродства и начина сродничке комуникације. Тако нпр., основне јединице сицилијанске и америчке *Cosa Nostra* су породице. У Јапану је веза између шефа Јакуза (*oyabun*) и новајлије у групи (*kobun*), одсликана као у породичној вези односа између оца и сина.

У удружењима мафијашког типа, везе ритуалног сродства ојачане су њиховим велом тајности. Свака заклетва на тајност карактерисала је организације кроз њихову историју. Све оне, саветују својим члановима да се придржавају обичајних норми, које подразумевају чување тајни и да се не откривају послови групе особама које нису њихови чланови. Смисао заклетви је одржавање кохезије групе. У суштини, дефинишући своје спољашње границе полагањем заклетве на тајност, група, поставља себе за «живи тоталитет», јединствени, ограђени, самодовољни свет у супротности великом свијету, у чијем је саставу. Потпуна независност од спољашње контроле је постулирана: група се поставља пред јавношћу као потпуна и тоталитарна институција.

Преко уговора на основу братства, који су ојачани тајношћу, као императивом, свака група удружена са мафијашким конзорцијумима има за циљ да представља оно што је *Dirkem* назвао «клан»: то је, организација, која има мјешавину у својој природи, у исто време и породична и политичка. Породица је у смислу тога да чланови, који је чине, сматрају једни друге рођацима, а клан је «фундементална политичка јединица: главе кланова су једини друштвени ауторитети». Руководство за своје има апсолутни ауторитет над члановима и над свим њиховим животним питањима.

Припадници криминалне организације су обавезни да поштују правила тајности и везани су заклетвом – *омерта*. Казна за кршење «закона ћутања» је смрт и то не само

¹³⁰ Главни тренуци у церемонији иницијације у нпр. *Cosa Nostra* су следећи: кандидат или кандидати представљени су пред цијелом породицом, од стране «човека од части», који је одговоран за њихову обуку и процену њихових способности да буду криминалци. Након што им глава породице објасни главна правила *Cosa Nostra*, сваки од новајлија је замољен да одабере кума, међу присутнима, који му затим начини мали рез на кажипрсту десне руке, тако да неколико капи крви падне на слику неког свеца. На крају се новообрађеник заклиње на оданост мафији, са сликом свеца која, гори у његовој руци. Много је комплекснији иницијациони ритуал који се примењује у Тријадама, од XIX вијека на овамо: током церемоније иницијације, нови чланови завршавају мистично путовање, поново уједињујући страст петорице оснивача братства, заклињу се на 36 заклетви, а затим пију мешавину крви и вина. *Albert K. Cohen: The Concept of Criminal Organization, The British Journal of Criminology, 1997. godina*

¹³¹ У церемонији коју обављају Кинези симболи су таоистички или будистички. У *Ndrangeta* церемонија је баптистичка, док је у свим удружењима у Јужној Италији круцијални моменат ритуала спаљивање слике свеца, над којом се појединац заклео

прекршиоца већ и његових чланова породице. Основна правила мафијашког закона ћутања - *омерте* су:

1. забрањено је давање предности било ком другом закону;
2. члан мафије има право да «узме закон у своје руке». Свако је дужан да поступа према правилима омерте;
3. за сваког мафијаша постоји дужност да под било којим околностима помогне свом брату у невољи, а такође ће помоћи и немафијашу ако он замоли за помоћ;
4. сваки члан је дужан да буде вјеран мафији до своје смрти. Немогуће је за живота иступити из организације, споразум је доживотан;
5. мафијаш има право да буде слободан и богат он има право да учини злочин;
6. мафијаш мора задобити за пријатеље људе који су утицајни, добростојећи и моћни. Тако мафија задобија моћ и утицај, те утиче на све позиције моћи и
7. највиши закон је апсолутна дужност ћутања. Најтежи злочин је издаја. «Ко говори умире. Ко ћути, њему мафија помаже.»¹³²

2.3.2. Хијерархија у организацији и односима

Битно обиљежје организованог криминалитета јесте строга хијерархијска организациона структура, из које проистичу многе његове карактеристике. Оне би се могле окарактерисати принципима:

- хијерархија - одговорност и субординација;
- руководство је најчешће одвојено од непосредне умешаности у активности;
- унутрашњи односи формиран на основама подређености и ауторитета;
- строга дисциплина међу члановима организације и веома ригорозне санкције за непослушност и непоштовање правила понашања и
- постојање кодекса понашања (писани или обичајни).

Хијерархијска утемељеност криминалне организације подразумијева изузетно чврсту дисциплину њених припадника и беспоговорно извршавање наређених задатака. Приликом издавања наређења, непосредни извршилац добија наређење од свог непосредног предпостављеног, који је опет, наређење добио од свог вишег старјешине итд. Све до самог лидера организације, који издаје наређења која имају особиту важност.¹³³

Криминална организација представља основну ћелију - субјект организованог криминала. То је организација која подразумева континуирану криминалну активност. Њу не чини група организованих појединаца, већ представља организацију чврсто структурирану, на принципима хијерархијске подређености и надређености, групне дисциплине, сарадње и планирања. У свим активностима приоритетно је изналажење начина и могућности да се заштите криминалци и њихова криминална активност. На врху те организације је вођа или колективно тело који оличава стални ауторитет, док су чланови извршиоци, који су по правилу подређени вишим ранговима и вођи. Сваки члан има јасно одређену улогу у планском вршењу кривичних дјела.¹³⁴

¹³² Mergen A.: *Die Kriminologie-Eine sisteatische Darstellung, 3. Auflage, Munchen*, 1995. godine, str. 259.

¹³³ Шкулић М.: *Организовани криминалитет – Појам и кривичнопроцесни аспекти*, оп. цит., стр.53.

¹³⁴ Скакавац З.: *Појам и појавни облици организованог криминалитета*, оп. цит., стр. 74.

Суштина овог система се огледа у томе да непосредни извршилац не зна или не може са сигурношћу тврдити од кога је проистекло наређење. Основна одлика оваквог система командовања је да се кривична одговорност хијерархијски виших припадника криминалне организације, а посебно самих лидера, веома отежано утврђује, тј. веома је тешко пронаћи доказе потребног степена доказног кредибилитета, који би јасно повезали та лица са одређеним кривичним дјелом које је извршио неки ниже рангирани члан криминалне организације.

Вођа сваке од тих организација може управљати и са неколико организованих гангова као дијелова јединствене организације или криминалних послова. Послушност чланова у односу на надређене је обавезна а у случају да одбије послушност или чак погријеши у извршењу добијеног задатка, или на неки други начин се огријеши о строга правила организације слиједује га санкције а тежина тих санкција зависи од тежине прекршаја. Најтежа казна је предвиђена за издају и она је увијек смртна казна која се често извршава након тешког мучења па и убијања чланова породице.

Сложеније криминалне организације имају формирана тзв. специјална одељења, која чине чланови организације чији је задатак извршавање одређених послова или врбовање нових људи. Осим тога, приступ организацији често је принудан, а припадност обавезује да криминалне организације, за те потребе, имају сопствени систем кажњавања који се примењује према члановима који покушају да изађу из организације, односно у случају издаје полицији или другим организацијама. Због тога се већина чланова и не усуђује да изађе из организације. Систем кажњавања непоузданих чланова креће се од смртних казни (чија је примена најчешћа), преко телесних казни, до казне смањења прихода. Наиме, сваки припадник криминалне организације има редовне приходе (унапред утврђене), с тим што задржава право да буде награђен од сваког специфичног посла.

У криминалним организацијама постоје одређена правила понашања која су првенствено намењена заштити организације, сваког од њих и самог «газде-вође», што овоме истовремено омогућава да ефикасније управља криминалном организацијом. Овај кодекс састоји се из следећих правила: буди лојалан члановима банде и не угрожавај интересе других; буди рационалан и «хладне главе» обављај нелегални бизнис на тих, безбедан и профитабилан начин и рјешавај спорове са члановима хладно, тихо и без насиља; поштуј жене и старије; буди одважан – не смеш одати без обзира на жестину полицијског третмана, претње или кажњавање; имај стила – не буди жутокљунац.¹³⁵

Руководство криминалних организација има механизам да примора чланове да се придржавају ових правила, познатих под називом «Кодекс о лојалности и ћутању» или завет ћутања - омерта. Она представља симболично прихватање обавезе да се ни под којим условима било коме изван организације, а посебно не истражним органима, не сме рећи било шта о њој, као што и непридржавање доводи до примене санкција од стране организације. На тај начин, код вође фамилије концентрише се огромна моћ која омогућава да припаднике ганга усмјерава и контролише. Оданост завјету је безусловна.¹³⁶

¹³⁵ Thio A.: *Deviant Behavior*, Cambridge, 1988. godina, str. 403.

¹³⁶ Италијански антимафијашки закон из 1982. године, први пут карактерише асоцијације типа Мафије следећим карактеристикама: моћ застрашивња; услов потчињености и омерта, која је изведена из застрашивања. У стању је да користи моћ систематским застрашивањем које је познато као *омерта*. То је

Посебан значај придаје се одабиру нових чланова. Базична основа су по правилу традиционални малољетнички гангови у градским гетима који су склони насиљу, који се уче да поштују ауторитет вође и организације. Криминална каријера се чак плански усмерава и планира. За организацију се врбују и ангажују особе које посједују посебна специјалистичка знања и вјештине, док се неки (млађи) упућују на универзитетско образовање да би касније користили криминалном синдикату.

Тиме се плански ствара криминална елита, док криминална каријера осталих припадника на нижим местима у хијерархији организације, не разликује се битније од осталих криминалаца.

У структури организације значајно мјесто имају пунољетни гангстери ангажовани у организованим насилничким криминалним групама као «кадрови» који су криминалну каријеру стекли у малољетничким бандама, као учесници у разбојничким крађама и обрачунима међу криминалним групама. Они се користе као «готови кадрови» за послове рекета, ликвидације противника и кажњавање непослушних чланова.

Организовани криминалитет може појединцу обезбједити могућност да му животна потреба буде злочин. Избор криминалне каријере «организованог криминалца», више од било које друге криминалне каријере, зависи од постојећих друштвених услова у којима појединац живи. Мало се зна о специфичној покретљивости са једног положаја у хијерархији организованог криминалитета на други. Основни разлог је у томе што нам историје криминалних каријера ових лица нису доступне због тајности и природе њиховог посла.¹³⁷

Ипак, постоје индикатори да у свету организованог криминалитета мобилност појединца варира у зависности од његовог положаја у хијерархији, па тако појединац задужен за «прављење новца» има веће шансе да напредује у хијерархији, од појединца задуженог за одржавање реда, јер је његово поље акције шире, а њихови приходи већи.¹³⁸

Свака озбиљнија криминална организација упркос високом степену независности коју формално гарантује члановима организација у економској сфери, ипак представља централизовану и јединствену организацију. Сложеније централизоване организације у суштини су конзорцијуми (удружења више независних институција)¹³⁹.

У економском смислу криминалне организације чине одвојена друштва. Често им недостају централни политички органи и прецизне друштвене границе са максималним бројем структурно хомогених јединица. Свака јединица има дјелимичну, а често и потпуну аутономију, а границе рада одређене су углавном према културном наслеђу организације и њеној структури.

«закон ћутања» и састоји се у обавези чланова да ћуте о тајни. Међутим, то се такође примењује и на сваког другог. Мафија има широко поље дјеловања и многи грађани, из навике или из страха, чак и када знају где се налазе мафиозе или су били свјedoци злочина мафије, не сарађују са снагама закона и реда. *Albanese J.S, Das D.K. and Verma A.: Organized Crime - World Perspectives, 2003. godina, upper Saddle River, New Jersey 07458.*

¹³⁷ Игњатовић Ђ.: *Организовани криминалитет - други део*, оп. цит., стр. 62.

¹³⁸ Игњатовић Ђ.: *Организовани криминалитет - други део*, оп. цит., стр. 62.

¹³⁹ Калабријска мафија је, нпр. састављена од око 90 мафијашких породица, колико има и сицилијанске *Cosa Nostra*, док америчка *Cosa Nostra* има око 24 породице. Број група у Јакуза организацијама прелази 3.000 иако то није прецизан број, претпоставља се да је неколико различитих организација Тријада активно у Азији, Америци и Аустралији. *Paoli L: The pledge to security: culture, structure and cation of mafija associations, doktorska disertacija Institut evropskog univerziteta, Firenca, 1997. godine*

У неколико организација централизација је заснована на сегментној структури.¹⁴⁰ С друге стране, нема централизације у хетерогеном универзуму кинеског организованог криминала.

Традиционалне италијанске организације захтевају од својих чланова апсолутну посвећеност и потпуну подређеност интересима и циљевима колектива. То је обезбеђено системом правила и механизма, укључујући и коришћење насиља да би их спровели.

Описујући структуру организованог криминалитета типа монополистичке корпорације (породица), *D. Cressey* наводи да се на њиховом челу налази газда (*boss, don*) чији је основни задатак да организује ред и максимално увећа профит. Он је неприкосновен а његов ауторитет апсолутан. Испод њега је његов заменик чији је задатак да преноси налоге газде потчињенима и доноси му поруке и податке. На истом нивоу са замеником налази се савјетник који је најчешће неко од старијих и искуснијих чланова фамилије који даје савјете свим члановима укључујући и газду и замјеника. Испод њих се налазе поручници који служе као веза између руководства фамилије и нижег персонала. Они преносе наредбе, примедбе и обављају новчане трансакције. У групу поручника спадају и шефови оперативних јединица, тзв. супервизори. На најнижем нивоу су војници који обављају криминалне послове.

Није само насиље оно што разликује мафијске организације од легалних фирми, већ је и њихова унутрашња организација и начин дјеловања сасвим различит. Мафијашке организације нису специјализоване за неке посебне врсте послова, којима може бити придодато неко ново име. Друго, ниједна од организација, о којима се овде расправља обично не учествује на црном тржишту као посебна колективна јединица. Свака јединица која чини *Cosa Nostru* или Јакузе, у ствари, има потпуну аутономију у планирању и предузимању економских подухвата.

Чак и они који су придружени појединачним породицама обично имају висок степен аутономије и слободни су у предузимању било које врсте посла, који оне сматрају профитабилним, у сарадњи са другим члановима, као и са онима који нису чланови организације. Нижи чланови у хијерархији Јакуза, нпр., морају да зарађују за свој живот и да воде независна економска предузећа користећи га као «маску», што представља и престиж његовој породици.

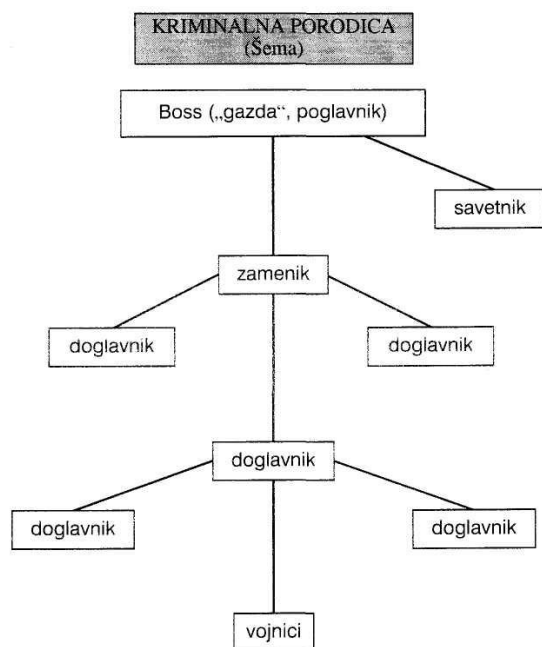
Слично томе, у Хонг Конгу и другим кинеским областима, чланови локалних Тријада су обично слободни у организовању економских подухвата, и на правој и на погрешној страни закона и да улазе у сарадничке договоре, било са другим члановима Тријада, било са другим особама који нису чланови, све док обезбјеђују одређени проценат своје зараде и дају га друштву удружених организација. И на крају, значајна предузетничка аутономија гарантована је придруженим члановима сицилијанске и калабријанске мафије.¹⁴¹

¹⁴⁰ Међу породицама које су удружене са америчком и сицилијанском *Cosa Nostrum* и, у скорије време, међу онима, које припадају калабријанској мафији, овај процес централизације довео је до институционализације суперординантних тела за координацију. У Јапану, три синдиката – *Jataguči-gumi, Sumijoši-rengo* и *Inagava-kai* успјели су да укључе две трећине од 3490 група, које постоје по подацима полиције. *Paoli L: The pledge to security: culture, structure and cation of mafija associations, op. cit.*

¹⁴¹ *Paoli L: The pledge to security: culture, structure and cation of mafija associations; op. cit.*

2.3.3. Мрежна структура

Једна од најважнијих карактеристика организованог криминалитета је његова мрежна структура. Мрежу чине групе са утврђеном «подјелом рада», територијом на којој дјелују и које су специјализоване за одређене врсте кривичних дјела. Повремено долази до сукоба ривалских група, али се страсти смирују ради остварења профита и међусобне сарадње.

Izvor: *President's Commission of Law Enforcement and Administration of Justice*, 1967, str. 9 (preneto prema V. Vodinečiću)

високи савјет, који има између девет и дванаест чланова и чине га «босови» породица. Представници имућнијих група имају предност при одлучивању код избора «дона» који је председник комисије.

Мрежна структура организованог криминала подразумева две области: мрежу послова и тржишта и мрежу организационе природе.

P. Williams мисли да постоји трећа парадигма за разумијевање транснационалног организованог криминала – заснована на мрежама, које организују снабдјевање нелегалном робом и услугама, крађу и кријумчарење легалне робе и неограничено трговање забрањеном робом. Он подвргава критици схватања у криминалистичким круговима и међу неким научним аналитичарима да се централизоване хијерархије третирају као синоним за организирани криминал као и да се мреже третирају као неорганизовани криминал. Сматра да је то грешка, те да су у ствари, високо софистицирана организациона форма.

Његова мишљења су прихватљива, јер правилно уочава да су мреже као низ кнедли, које су, на један или други начин, повезане једна са другом. То могу бити појединци, организације, фирме чак и компјутери, али поента је да међу њима постоје значајне везе. Мреже варирају у величини, облику, чланству, кохезији и својој сврси. Мреже могу да буду велике или мале, локалне или глобалне, домаће или

Амерички криминални синдикат је организација заснована на «криминалној конфедерацији» из 1931. године, коју чине криминалне групе и чланство од око 700 људи. На челу сваке «породице» налази се газда («*boss*») који руководи организацијом, координира рад, има апсолутну моћ и брине о «породичном моралу», «Породице» су организоване на завидном нивоу, а дисциплина и лојалност су значајни фактори унутрашње кохезије и остварења задатака. Сваки акт који је у супротности са њим кажњава се, укључујући и ликвидацију припадника породице.

У хијерархији криминалног синдиката највиши орган одлучивања је комисија, односно врховни или

трансационалне, кохезивне или дифузне, централизоване или веома децентрализоване, сврсисходне или без циља. Специфичне мреже могу бити уско и строго фокусиране на један циљ или широко орјентисане на многе циљеве. Мање поетски речено, оне поједностављују ток информација, знања и комуникација, као и много «пиपाвија» роба. Оне дјелују и у легалном сектору друштва као и у нелегалном.¹⁴²

Веза на основу које криминална предузећа може најбоље бити схваћена управо као мрежа више организација, јесте веза у оквиру кинеског организованог криминала. Иако постоји формална структура организација, која је отелотворена у кинеским Тријадама, криминалне активности се углавном спроводе преко неформалних мрежа и специфичног начина пословања, пре него преко таквих формалних структура. Често су те мреже трансационалне по природи и имају основу, коју чине велика, поуздана друштва Кинеза који живе ван матичне државе, који се веома ослањају на помоћ пријатеља, рођака и удружују послове да би повећали капитал. Неки од аспеката тих мрежа служе и да би подржали кинеска криминална предузећа.¹⁴³

Криминалне мреже почивају на језгру које чини управљачки механизам, преко којег је обезбијеђено функционисање специјализованих улога појединих дијелова и уређује друге кључне компоненте мреже.

J. Storbeck, директор Европола, на четвртој међународној конференцији - *NCIS* - националне криминалистичке обавештајне службе Велике Британије, одржаној у Лондону од 13. до 15. новембра 2001. године, говорећи о карактеристикама организованог криминала, између осталог, поменуо је и интернационализацију мреже. Карактеристика интернационализације мреже огледа се у чињеници да је данас мало група које своје криминалне активности ограничавају унутар граница своје државе. Не само да су међународно повезане, већ су избрисали и етнички карактер дјеловања.

T. Shibutani посматра комуникацију као дјелатност, која претпоставља узајамну координацију и адаптацију понашања појединаца, који се налазе у контакту. Сваки човек се налази у ткиву сложено испреплетених веза, а то важи и за сваког делинквента. Често се додирују и испреплићу криминалне и некриминалне мреже. Око криминалних група и банди, и међу њима, отвара се безброј замрежених односа и веза.¹⁴⁴

E. Weschke пише да у Њемачкој постоје облици криминалитета «који се састоје од мањих и већих груписања делинквената и појединих учинилаца, које означавамо у овој специфичној форми као мрежну структуру криминалитета.»¹⁴⁵

Једна од најважнијих карактеристика мрежне структуре везана је са «подјелом рада», у оквиру криминалне организације.

Да би се објаснила организација криминалних група морамо почети са примарним делинквентом који је касније прошао пут обуке тзв. «криминалну каријеру» и постао повратник (рецидивист). Такви појединци често ступају у заједнице криминалаца, као спонтане групе које се временом могу развити у банду.

Организована криминална група се дефинише као еластичан, лабав састав криминалаца, у којој не постоји хијерархијски однос, где је вођа у суштини први међу

¹⁴² *Williams P.: The nature of Drug Trafficking Networks*, Current History, 1998. године, стр. 154 - 159.

¹⁴³ Скакавац З.: Појам и појавни облици организованог криминалитета, оп. цит., стр. 78.

¹⁴⁴ *Shibutani T.: Society and Personality*, на руском, Moskva, 1969. година, стр. 126.

¹⁴⁵ *Weschke E.: Netzstruktur-kriminalitat*, Kriminalistik, broj 6/1986., стр. 297-317.

једнакима. Група је углавном привременог трајања, а њен састав се мијења. Она се распада и евентуално опет ствара, а прије свега је ситуационо условљена.

Банде су релативно чврсте организације и карактеришу се (релативном) трајношћу састава, постојањем вође (лидера), чланова и сапутника. Оне су снажно структуриране, теже да постоје трајно и окарактерисане су великом солидарношћу, властитим моралом, групном свијешћу, мјесном повезаношћу и чврстим ставом да врши кривична дјела.¹⁴⁶ Имају свој систем норми и санкционисања. Ријеч је о микроструктурној заједници, која се супротставља друштву.

Често се додирују и преплићу некриминалне и криминалне мреже. Око криминалних група и банди и међу њима ствара се безброј замрежених односа и веза. *E. Weschke, H. Georg Behr* и други криминалистички теоретичари истичу као битну компоненту подјелу рада, која се, међутим, не одвија у некој великој организацији, која би имала хијерархијско обиљежје, субординацију и надређеност. Подјела рада проистиче из постављеног циља: остваривања криминалног профита, а условљена је и специјализацијом криминалаца. Поред тога, догађа се да, захваљујући илегалној неформалној повезаности у криминалној мрежи, знању и специјализацији појединаца или банди, заинтересовани криминалац наручи од друге групе, банде, појединаца, да за његов рачун изврши неке операције или самостално кривично дјело, при чему нема «учлањења» у банду, која је ангажовала специјалисту. Појединци или групе односно банде, могу бити ангажоване за присмотру над неким чланом криминалне организације – наручиоца или за лагеровање украдене робе односно њено «утапање» или ликвидацију цинкароша и слично.

Апсолутност такве тврдње је јасно уочио јавни тужилац *Procura della Repubblica di Palermo*: «Од тренутка његове «*combinazione*» (то је ритуално приступање организацији), човек од части постаје свестан губитка значајног дијела његове аутономије и индивидуалности; он више «не припада себи», јер сада припада *Koza Nostri*, он је саставни дио система, који организује његов живот.»¹⁴⁷

E. Rosmann сматра да је «организовани криминалитет онај део криминалитета који врше чврсто структуриране групе, у складу са брижљивим планирањем, припремањем и подјелом улога. Карактеристично је за организовани криминалитет да себи придаје привид грађанског статуса и пристојности.»¹⁴⁸

Слика савременог организованог криминалитета данас се састоји од измрежености банди, група и појединих делинквената, који су у контакту и међусобно се помажу. Пошто врше кривична дјела према начелима подјеле рада и специјализације, а да при томе не стварају гигантске организације него задржавају своју појединачну, групну или самосталност банде, државним органима гоњења је веома отежано њихово откривање.

На IV Међународној конференцији *NCIS-a* – Националне криминалистичке обавештајне службе Велике Британије, који је одржан од 11. до 13. новембра 2001. године у Лондону, подручни координатор у *NCIS-u* г. *Nejdžel Kops*, анализирао је мрежу лица која омогућавају организовани криминал – тј. специјализованих лица у мрежи. Идентификује их као:

¹⁴⁶ *Eisenberg U.: Kriminologie, Köln, 1985. godine, str. 631.*

¹⁴⁷ *Procura della Repubblica di Palermo, Direzione Distrettuale Antimafia, Richesta di applicazione di misure cautelari nei confronti di Abbate Luigi +87 (23. децембар 1993).*

¹⁴⁸ *Rosmann E: Taschenlexicon der Kriminologie, Hamburg 1974. godine, str. 145.*

- газде (*Patrons*) – лица у мрежи која контролишу ресурсе;
- брокере (*Brokers*) – лица задужена за стратешке контакте са људима;
- сакупљаче (*Connectors*) – лица која сакупљају људе и корисне информације које касније продају;
- стручњаке (*Mavens*) – особе које поседују информацију и
- продавце (*Salesmen*) – лица која имају знање и продају идеје.

2.3.4. Флексибилност у раду

Постоје озбиљне предрасуде, чак и код многих теоретичара, да су криминалне организације, задржале традиционални образац круте организације која све ријешава насиљем. Без сумње неке су још такве, али савремени облици све више попримају вид легалних корпорација које се у методу рада, па и организације и односа, прилагођавају потребама. Оне то чине по принципима:

- брза промјена облика рада и криминалне дјелатности;
- веома лако прилагођавање савременим токовима и усвајање нових, савременијих појавних облика дјеловања;
- коришћење савремених научних и техничких достигнућа у раду;
- прилагодљивост тржишту;
- ширење криминалне дјелатности као циљ.

J. Albanese с правом учача да данас босови који се још увек крију и нове вође мисле да је много боље напустити модел проливања крви и вратити се класичном моделу Мафије који фаворизује посредовање умјесто рата, тајност умјесто јавности рада, мање насиља и више бизниса.¹⁴⁹

Прилагођавање друштвеним условима огледа се и у самом приступу његовог организовања. Тако је последњих година, простор који је окупиран великим криминалним картелима осамдесетих година, постепено попуњен низом мањих, мање видљивих организација. Мање организације су теже за идентификовање и борбу против њих. Они су усвојили стратегију скромних односа са јавним мњењем и властима. Више нагињу манипулацијама и корупцији, него пуцњави и бомбама.

Структуре организованог криминалитета постају много флексибилније и мање хијерархијске, као одговор на потребу да се схвате и искористе локални услови. *P. Williams* сматра да је то довело до динамичнијег менаџмента и веће флексибилности и спремности да се одговори на потребе тржишта, и да су у тој области криминална предузећа испред својих легалних конкурената. Нелегалност их је приморала да раде тајно и да се фокусирају мање на фиксне структуре и трошкове улагања, а више на флексибилне и прилагодљиве организационе структуре и на облике функционалне сарадње међу групама, са допунским вјештинама.¹⁵⁰

Флексибилност и адаптивност тих организација да се прилагоде промени политичких и економских услова може да буде потпуно узета у обзир, само ако се

¹⁴⁹ *Albanese J. S., Das D. K. and Verma A.: Organized Crime - World Perspectives, op. cit.*

¹⁵⁰ *Williams P.: The nature of Drug Trafficking Networks, op. cit., str. 154-159.*

мафија разматра као конзорцијум, који је функционално раширен. Они су резултат вековног процеса друштвеног уређивања, током којих су коришћени од стране њихових чланова да постигну мноштво циљева и да се употпуни мноштво функција. Као што је *D. Murej* рекао, чланови првих кинеских тајних друштава «почетно организованих у једну сврху су се повремено налазили и мобилисани у друге сврхе, и паралелно умешани у активности где је разлика између «легалног» и «нелегалног», «заштите» и «напада», «ортодоксног» и «хетеродоксног» нејасна.» Издвајање функције или циља, који карактерише криминалне активности мафије, кроз њено постојање, могуће је једино ако се жртвују искуствени докази.¹⁵¹

J. Storbeck, директор Европола, на IV Међународној конференцији Националне криминалистичке обавештајне службе Велике Британије - *NCIS*, одржаној у Лондону од 13. до 15. новембра 2001. године, говорећи о карактеристикама организованог криминала, посебно је нагласио да су његове главне одлике данас: флексибилност и интернационализација мреже. Флексибилност претпоставља да се многе криминалне групе, баве различитим врстама организованог криминала. Њихова флексибилност се огледа у врло брзом пребацивању дјелатности са једне врсте организованих кривичних дјела на другу.

Друштвена реакција и државне мјере имају ограничен карактер. Оне се редовно спроводе а мафија опстаје. У том смислу, *P. Arlacchi* примјећује да иако су у последње вријеме водећи мафијаши изгубили дјелиће својих међународних тржишта наркотицима, то није имало ефекта на њихову структуру и моћ. Он зато наводи за пример сицилијанску *Cosa Nostru*. Када је њихова прекоокеанска мрежа продаје хероина откривена, касних осамдесетих, организација је просто пренела центар својих активности са наркотика на изнуде и корупцију. Друге криминалне организације су се пребациле на нове послове, као што је праће новца. Неке су се окренуле новим формама посла – трговини бијелим робљем.¹⁵²

A. Mergen наглашава: «Организације располажу великим капиталом, који улажу у вредносне хартије и инвестирају у друга некриминална предузећа. Тако се гангстери инфилтрирају у велику индустрију. Дио капитала се оставља како би се одржала кохезија организације, покрили трошкови погона и испуниле текуће обавезе. Постоји властити буџет за адвокатске и медицинске трошкове, подмићивање, помагање затворених чланова, породица убијених итд. Суштински се може рећи: од отворених гангстера јучерашњице настали су прерушени и према правилима привредне науке организовани, криминални велики пословни људи.»¹⁵³

Организовани криминалитет користи разноликост и флексибилност привреде и тешко прегледне финансијске канале за прикривање својих махинација. Тако је, нпр., *Саторра* у Напуљу, између осталог, оснивањем предузећа (посебно у грађевинарству) и кроз спонзорства (избори, фудбал) поткопала регионалну привреду и створила снажни конзорцијум. Нагомилавањем привредне моћи у рукама организованог криминалитета угрожено је друштво у целини и појединачни грађанин.¹⁵⁴

¹⁵¹ *Paoli, L.: The pledge to security: culture, structure and cation of mafija associations*, op. cit.

¹⁵² *Arlacchi P.: Mafia Business: The Mafia Ethic and the Spirit of Capitalism*, Oxford University Press 1985. godina

¹⁵³ *Mergen A.: Die Kriminologie*, Munchen, 1978. godina, str. 236, 246.

¹⁵⁴ Поертинг К.: Сигурносна мрежа против «рак-ране организованог криминалитета», Избор бр 4/97, Загреб, стр. 365.

2.3.5. Инфилтрирање у државне и привредне структуре

У непосредној вези са принципом флексибилности јесте настојање да се легализују послови криминалних организација. У томе је и битна разлика у методу рада организованих криминалних група и криминалних организација – посебно мафије.

Многе криминалне организације се у новије време појављују као легална предузећа. На тај начин они покушавају да имитирају своје легалне конкуренте, померајући фокус својих активности са једног сектора на други – са нелегалне трговине краденом робом на фалсификовање новца, са трговине наркотицима на трговину људима, и тако даље – са лакоћом, која није била позната у прошлости.¹⁵⁵

Тако *G. O. V. Muler* каже се да сваки круг прања новца завршава инфилтрацијом у легалне послове, било да је то куповина деоница и обвезница, започињање послова било улазак у профитабилне операције владе. Евиденција о средствима и методама је повремена.¹⁵⁶ «Сасвим искрено ми не знамо у колико послова се често дневно инфилтрирају, или колико их у ствари поседује транснационалне организоване криминалне групе. Изгледи су само застрашујући, али ипак квантификација овог феномена је немогућа у овом тренутку.»¹⁵⁷

Неки сматрају да и савремени свјетски привредни процеси иду на руку организованом криминалу. *N. Passas* то доводи у везу са глобализацијом. Према његовом мишљењу, глобализација такође, доприноси условима, који потхрањују нову врсту криминала- «криминал без кршења закона». Правници, рачуновође, бивше владе или војни званичници, који могу да учествују као консултанци или приватни бизнисмени, након што напусте јавну службу, могу да понуде савјет како може да се спроводи ризична или штетна пракса, без кршења закона земаља у којима акција треба да се спроведе. Трансакције, које су кривично гоњене у многим дјеловима свијета су спровођене и у оним државама, које их дозвољавају или их поздрављају. Експерти професионалци могу да асистирају у структурном стварању трансакција, тако да закон ниједне земље не буде нарушен иако је коначни исход јасно неморалан и «криминалан». Корпоративне структуре могу да постану комплексне и издељене на одељке, тако да се одбрамбени зидови стално надграђују, штитећи и компаније и извршиоце од сазнања да «раде нешто погрешно» и одговорности за оно што раде. Финансијске трансакције које нису дозвољене или које морају бити пријављене, могу бити приписане спољним дјеловима, који су потчињени главном штабу или оградницама.¹⁵⁸

P. Williams то доводи у контекст везе ризика и профита, историјских парадигми илегалних послова. Он истиче да карактеристика нелегалних послова није у стицању профита јер све организације теже да максимално увећају своју добит, већ у ризицима

¹⁵⁵ *Arlachi P.: Mafia Business: The Mafia Ethic and the Spirit of Capitalism, op. cit.*

¹⁵⁶ Он то објашњава примјерима, да је цио круг прања новца, који функционише захваљујући мексичком «наркобарону», резултирао куповином права на препродају аутомобила у Мексику и Блокбастер видео производње у Хјустону-Тексас, као и инвестицијама у обезбјеђење.

¹⁵⁷ *Muler G. O. V.: Transnacionalni kriminal: Definicije i koncepti.* Из извештаја Секретеријата УН за Пети конгрес УН по питањима превенције криминала и третманима преступника, New York: UN 1976. година, A/CONF./ 56/10, званични број E.76.IV.2.

¹⁵⁸ *Passas N.: Structural Sources of International Crime: Policy Lessons from the BCCI Affair, Justice Quarterly, tom 12, broj 2/1995.*

са којима се транснационална организација суочава, од стране владе и полицијских служби. Ризици су, наравно, саставни дио посла. Легално пословање штити се од ризика осигуравајућим уговорима. Гледано кроз историју, осигурање је и настало да би заштитило трговце, као што су били Венецијанери, Холанђани и Британци, када су обављали послове ван надлежности политичких власти, које су биле у могућности да им обезбиједи и заштиту и арбитражу у случајевима када су се око нечега спорили. И то осветљава битну разлику између легалног и нелегалног пословања. У легалном пословању, слабост и неадекватност дјеловања државе довеле су до развоја осигурања; супротно томе, у нелегалном пословању, слабост и неадекватност државе су корисне за криминалне организације.¹⁵⁹

Преношење дјелатности из нелегалног пословања у сектор легалног ствара везу између подземља и «горњег свијета», што даје важну подршку криминалним предузећима, која су умијешана у разне нелегалне активности. На тај начин организовани криминалитет проширује своју мрежу укључујући професионалце правног, финансијског и банкарског типа, који им помажу и да сакрију величину своје добити и да ту добит инвестирају у нове послове. Мреже криминала једноставно проширују опсег својих дјелатности, јер преузимају појединце или организације, које им на одређен начин поједноствљују, проширују или штите активности. Повремено ће мреже једноставно врбовати појединце који су на моћним положајима или који имају јаке везе. У другим случајевима мреже организованог криминала – корупције су знатно институционалније по карактеру а успостављање веза међу њима је формалније.¹⁶⁰

У вези са инфилтрацијом су и други методи рада. Тако је *Sielaff* систематизовао индиције о постојању организованог криминалитета, између осталог, и у вези са радом у јавности поменуо:

- куповање за њих погодних чланака и информација у штампи;
- меценарство и
- његовање контаката са личностима јавног живота.¹⁶¹

Једна од карактеристика организованог криминалитета, која је уско везана за постигнути друштвени утицај и углед, јесте онемогућавање уочавања незаконитости у одређеним пословним односима, мада није ријетка појава да је тешко разликовати неке легалне организације од појединих облика организованог криминалитета.¹⁶²

Постојање било какве наклоности (активне или пасивне), државних органа и утицајних друштвених субјеката према појединим криминалним организацијама, представља основ статусне моћи у датом друштву.¹⁶³ Циљ сваке организације је да

¹⁵⁹ Williams P.: *The nature of Drug Trafficking Networks*, op. cit., str. 154-159.

¹⁶⁰ Примјер који већ дуго илуструје ово је мрежа која представља везу између Мафије и Хришћанске демократске партије у јужној Италији. Из везе је корист партији била помоћ Мафије у придобијању гласова, а Мафија је, с друге стране, имала политичку заштиту и подршку, што је Италију чинило облашћу малог ризика за посао, у којој и из које је она водила своје послове, много већег опсега. Williams P.: «*The nature of Drug Trafficking Networks*», op. cit., str. 154-159.

¹⁶¹ Водинелић В.: *Криминалитет са мрежном структуром и организовани криминалитет профита*, оп.цит., стр. 25.

¹⁶² Мршевић З.: *Организовани криминал*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1993. година, стр. 90.

¹⁶³ Петровић Д.: *Организовање злочиначког удружења*, оп. цит., стр. 50.

може објективно да утиче на политичке одлуке и да буде толико моћна да дјелује на извесне политичке процесе, на постављање високих државних функционера, на изборе за разна представничка тијела и друго.¹⁶⁴

D. Cressey истиче да припадник криминалне организације, «учествујући у кривичном дјелу на радио-системској основи јесте човек кога сматрају угледним чланом друштва.»¹⁶⁵

Уочавајући ову тенденцију код организованог криминалитета, италијански Национални биро за борбу против мафије, уводи појам завјере - дјело које се по закону сматра кривичним. Завјера типа Мафије организује се са циљем придобијања директне или индиректне контроле над економским активностима, ауторизацијама, уговорима о јавним набавкама и услугама или профитом и другим незаконитим предностима за саму организацију или друге, или ради спречавања или опструирања слободних избора, односно придобијања гласова за себе или друге на изборима.

2.3.6. Веза са органима власти и другим институцијама

Оно што организовани криминал битно разликује од дјелатности других криминалних група, јесте њихова веза са државом и њеним органима без обзира на то да ли су ти органи активно сарађивали, или прећутно дозвољавали криминалну дјелатност. На основу тих веза, вођа и чланови криминалних организација посједују имунитет који им обезбјеђује несметано обављање илегалних активности.

Приликом теоријског дефинисања организованог криминалитета указано је на проблем његовог дефинисања. Основно је питање остваривања веза криминалне организације са државом, њеним органима, политичким, економским и финансијским субјектима. У том смислу може се закључити да постоје неслагања између аутора у погледу одређивања појма организованог криминала, што и опредељује два основна схватања, у зависности од тога да ли је успостављање одговарајућих криминалних веза услов за постојање организованог криминалитета - ужи или шири појам организованог криминалитета.

Већина теоретичара сматра да је један од битних услова настанка и постојања организованог криминалитета остваривање веза са органима власти, државним органима, легалним пословним субјектима и утицајним политичким партијама и странкама. Успостављање оваквих веза има за циљ да обезбједи што веће уступке и већи друштвени статус за шефове криминалних организација. Те везе се остварују на

¹⁶⁴ Чињеница да организоване криминалне групе користе утицај, забиљежена је у приближно половини држава чланица Европске уније. Расположиви подаци говоре да између 10 и 23% група користи утицај. У неким случајевима несумњиво можемо да говоримо о корупцији, док је у другим случајевима природа ове појаве много мање јасна. У Холандији утицај нарочито користе домаће групе као дио противстратегије за ометање полицијских и правосудних власти. Једна од скандинавских држава је извештавала да страх од мотоциклистичких банди спречава одговарајуће извештавање медија о њиховој активности. У Италији је употреба утицаја исто тако повезана са домаћим групама. Мафија традиционално комбинује застрашивање и употребу утицаја у институционалном и привредном животу; неколико суђења која су у току на Сицилији усредсређено је на могуће везе између мафије и политичко-трговинске мреже. Види: Тон ван дер Хеиден: Мерење организованог криминала у Западној Европи, Љубљана, 1998. година, стр. 243-254.

¹⁶⁵ Cressey D.R.: *The functions and Structures of Criminal Syndicates*, op. cit., str. 29.

различитим нивоима и структурама власти, без обзира на то да ли ти органи активно сарађују или прећутно дозвољавају такву активност ових организација.¹⁶⁶

Да би дошла до таквих веза, криминална организација користи различите методе, као што су корумпирања, уцене, притисци, изнуда и слично. Овако остварена спрега онемогућава уочавање незаконитости у пословним подухватима, а присутна је и појава да се средства добијена на незаконит начин користе за легалне послове. Постоје мишљења која оправдано истичу да је организовани криминалитет заснован на слабостима политичара. Доказ за то јесте појава да подмићивањем политичара и државника, вође организованог криминалитета, остварују монопол и обезбеђују његово неометано функционисање. Велики број аутора сматра да без повезаности и помоћи политике и политичара, организовани криминалитет не би могао да постоји.

Спрега организованог криминалитета са државом и њеним органима усмерена је ка парламенту, скупштинским телима, влади, министарствима, полицији, судовима, тужилаштвима, царини, инспекцијским органима, носиоцима локалних органа власти, али не према њима као целинама, већ према појединцима који су носиоци одговарајућих овлашћења и који пристају на сарадњу са носиоцима и појединцима из организованог криминалитета. При томе, појединци из организованог криминалитета увек настоје да остваре везу са лицима која им могу омогућити даље продирање у органе структуре власти и стварање адекватних веза са водећим личностима у одређеним областима. То значи да, представници државних органа који су пристали да сарађују са организованим криминалитетом могу бити на различитој љествици у хијерархијској структури тих органа, при чему је битно да имају овлашћења која омогућавају концесије и заштиту организованом криминалитету, с тим што се не смије изгубити из вида чињеница да организовани криминалитет увијек настоји да продре до руководећег слоја у овим органима. То могу да буду руководећи људи у овим тијелима и органима (предсједници, потпредсједници, министри, њихови замјеници, подсекретари, секретари, начелници и др.), али и друга лица из ових органа која обављају одређене послове из круга делатности органа (посланици, чланови радних тијела, судије, тужиоци и њихови замјеници, полицајци, цариници, инспектори и др.), уколико статус ових лица омогућава довођење организованог криминалитета у повољнији положај и стварање услова за његово даље продирање.

Неки од аутора тврде да ефикасност појединих криминалних организација није последица њихове организационе структуре, већ у доброј мјери резултат заобилажења званичних дозвола и захтева инспекцијских служби. То је и доказ да организовани криминалитет не може опстати, без бар прећутног толерисања представника власти, а поједине активности су у најмању руку неоствариве без квалификоване подршке појединаца из структура власти.

Веза између криминалног подземља и представника власти рефлектује се, према мишљењу америчких аутора, у принципу на два начина. У питању је или обављање «прљавих послова» за државу или је реч о корумпирању појединаца, најчешће носилаца јавних овлашћења.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Бошковић М.: Социјална патологија, оп. цит., стр. 129.

¹⁶⁷ Средином прошлог века у Америци су били веома актуелни контакти тајних служби (пре свега *CIA*) са вођама криминалног подземља. Тако нпр., агенти ове службе ангажовали су, између осталог, више професионалних убица из подземља да изврше атентат на кубанског председника Фидела Кастра у периоду између 1959 - 1965. године, али и поред више покушаја у томе нису успели Игњатовић Ђ.: *Организовани криминалитет - други део*, оп. цит., стр. 88 - 89.

Корумпирање носилаца јавних овлашћења, према мишљењима многих данас је веома присутно свуда у свету. На мети организованог криминала су политичари, судије, тужиоци, полицајци, министри, градоначелници и многи други.¹⁶⁸ Када су у питању политичари, подмићивање је највише изражено на нивоу локалне власти, а корумпирани политичари се најчешће откривају када дође до промјене власти.¹⁶⁹

Захваљујући великој финансијској моћи, организовани криминалитет настоји да утиче на креирање званичне политике у појединим земљама, за шта постоје многобројни примјери. Опште је познато да у предсједничким кампањама у доброј мери у финансирању учествује и организовани криминалитет.¹⁷⁰

С обзиром на огромну финансијску моћ коју организовани криминалитет има захваљујући криминалној дјелатности, посебно од трговине дрогом, оружјем, људима, организоване проституције и других облика овог криминала, шефови криминалних организација су у могућности да дио новца инвестирају у стварање свог лобија. На тај начин мафијашки босови успостављају своју инфраструктуру међу утицајним људима широм света. Међу њима се налазе министри, конгресмени, сенатори, судије, тужиоци, полицајци, лидери политичких странака, начелници општина и други утицајни људи.

Захваљујући енормним сумама новца, шефови криминалног подземља утичу и на јавно мњење, унутрашњу, па чак и на спољну политику једне земље. Тако је нпр. Пабло Ескобар, колумбијски краљ кокаина, понудио влади Колумбије да исплати њен спољни дуг од четири милијарде долара у замену за обустављање прогона њега и његове организације.

На везу криминалног подземља, односно организованог криминалитета са представницима власти указује и *W. Chambliss*, који је проучавајући организовани криминалитет у Сијетлу - САД дошао до два занимљива закључка:

- да организовани криминалитет у овом граду није под контролом мафије и
- да су у њему пословни људи, политичари и функционери система кривичног правосуђа укључени у «подземну, невидљиву индустрију», која се гради на илегалној коцки, дрогама, лихварењу, преварама у бизнису и проституцији.

Истраживање овог аутора указује на то да је криминално подземље формирано од разноврсних категорија људи, који прије свега настоје да се обогате помоћу својих криминалних дјелатности, без обзира на то што представљају «легитимне» чланове друштва и носиоце важних положаја у привреди, политици и правосуђу.¹⁷¹

¹⁶⁸ У литератури се посебна пажња посвећује случајевима подмићивања полицајаца, због чињенице да је полиција скоро увек прва у додиру са криминалним подземљем. Одређена истраживања у Америци седамдесетих година прошлог века (позната Кнапова комисија) показала су да је корупција полиције веома распрострањена. Игњатовић Ђ.: *Организовани криминалитет-други део*, оп. цит., стр. 88 - 89.

¹⁶⁹ Америчка искуства говоре да су у замку организованог криминалитета захваљујући корупцији доспјели многи политичари, чак до самог врха америчке извршне власти – односно Бијеле куће, а одређена истраживања у овој земљи говоре да су и неки амерички предсједници одржавали блиске односе на криминалним подземљем. Познати су и случајеви из неких других земаља, где су и предсједници влада били у посебној вези са шефовима подземља (пример Италије, Колумбије, Боливије и других).

¹⁷⁰ Према неким проценама, чак петнаест процената средстава за изборне фондове (на свим нивоима избора) формира се од «прилога» организованог криминала, Игњатовић Ђ.: *Организовани криминалитет-други део*, оп. цит., стр. 90 - 91.

¹⁷¹ Игњатовић Ђ.: *Организовани криминалитет-други део*, оп. цит., стр. 49-51.

Ова истраживања у својим коментарима верификовали су, такође и *Bierne* и *Meserchmidt*, који тврде да се јасно показује да организовани криминалитет није централизован у национални криминални синдикат и да бизнисмени и јавни функционери настављају да играју важну улогу у организовању и дјеловању криминалних синдиката.¹⁷²

Када је ријеч о успостављању веза организованог криминалитета у вишепартијском систему, врло је битно да се сагледају улога и значај, односно утицај појединих политичких странака, прије свега оних које имају политички утицај у друштву и одређени статус у структури власти, нарочито ако је ријеч о парламентарним странкама.¹⁷³

Такође је врло значајно успостављање веза и сарадње са појединим привредним и финансијским субјектима који им омогућавају стварање незаконите добити, легализацију криминалне дјелатности и одређену заштиту јер руководећи људи у овим привредним и финансијским субјектима својим утицајем на надлежне државне органе могу пружити одговарајућу заштиту носиоцима организованог криминалитета. Такав вид заштите подразумева утицај на надлежне државне органе, што на посредан начин ствара везу између организованог криминалитета и државних органа. На тај начин организовани криминалитет и даље опстаје и јача, настојећи да што дубље продере у структуру државних органа и органа власти, остварујући тако свој циљ - што већи профит и његову легализацију.

Истражујући тако успостављене везе између криминалних организација и већих привредних и финансијских субјеката и политичких партија и странака, долази се до закључка да постојање ове везе, у свакој ситуацији, не значи и испољавање појавних облика организованог криминалитета. Та веза несумњиво представља одређену опасност и повољан је услов за појаву организованог криминалитета, али да би постојао облик организованог криминалитета, она мора да има квалитет који ће омогућавати заштиту и гарантовати потребне уступке конкретној криминалној организацији. Да би се то постигло потребно је да руководећи састав у привредним и финансијским субјектима и политичким партијама и странкама има одређене позиције и утицај у органима власти и одговарајућим државним органима, како би могли удовољити захтевима организованог криминалитета у односу на заштиту њихове криминалне дјелатности. Тако успостављена веза између криминалних организација и наведених субјеката има тенденцију сталног ширења и јачања и успостављања односа који карактеришу организовани криминалитет који управо путем ових веза на посредан начин успоставља контакте са органима власти и државним органима, настојећи да ту спрегу претвори у непосредну везу.¹⁷⁴

Везу за државним и другим органима остварују само поједини њени чланови, углавном из шефовског врха организације, који се представљају као поштени и лојални грађани, чиме вешто прикривају своју криминалну дјелатност, настојећи да себи обезбиједи заштиту од оних који су дужни да примјењују законске мјере. На основу такве сарадње остварују се обострани интереси. Државни функционери и

¹⁷² Игњатовић, Ђ.: *Организовани криминалитет-други део*, оп. цит., стр. 49-51.

¹⁷³ Бошковић М.: *Организовани криминалитет - први део - криминолошки и криминалистички аспекти*, оп. цит., стр. 12.

¹⁷⁴ Тон ван дер Хеиден: *Мерење организованог криминала у Западној Европи*, оп.цит., стр. 243-254.

политичари постижу политичке и економске циљеве, а злочиначке организације остварују огромну добит, до које не би могли доћи законским путем.

Остваривање веза и подршке у друштвено утицајним институцијама постиже се корупцијом и подмићивањем, с једне стране, и принудом и застрашивањем, с друге стране, или комбинацијом оба метода.

Када је у питању држава и њени органи ова веза је најчешће усмјерена према парламенту, влади, скупштинским тјелима, министарствима, полицији, судству, тужилаштву, царини, инспекцијским органима и другима. Међутим, она није усмјерена према тијелима и органима као цјелинама, већ према појединцима који имају одговарајућа овлашћења и који су прихватили сарадњу са организованим криминалом. Та сарадња, једном прихваћена, не може се по својој вољи једнострано прекинути јер организовани криминал то не дозвољава. Да би избегли компромитовање, откривање криминалне дјелатности и сачували своје позиције, ти појединци немају другог избора осим да наставе сарадњу са организованим криминалом. Везе са државним и другим органима не одржавају цијеле криминалне организације, већ најчешће њихове вође, који најчешће не учествују у непосредној реализацији криминалне активности.

Веза између криминалаца и званичних представника власти расте сразмјерно значају и моћи коју остварују и имају криминалци у свом послу и званични представници на друштвеној лествици и положају. *Phill Williams* закључује да у таквим околностима, «веза размјене међу њима постаје много битнија, у смислу услуга које званичници чине криминалцима и исплата које ови њима дају. Званичници нису саставни дио криминалних предузећа, али су веома важан дио криминалних мрежа. Као такви они пружају веома важне услуге мрежама, укључујући и битна и правремена обавјештења о активностима власти и криминалистичких служби. У суштини, ако је довољно људи на важним позицијама власти корумпирано и врбовано на тај начин, мрежа може да рачуна на скоро потпуну заштиту од настојања да се спроведе.»

Везе између криминалаца и власти су према његовом мишљењу у многим државама постале једна од најозбиљнијих препрека у успостављању демократске управе и дјеловању економије слободног тржишта. Нераздвојиве везе, такође, постоје и на нижим нивоима, међу полицијом и царином, које примају мито да би обезбједили слободан пролаз разним врстама шверцоване робе. Мреже корупције, и на политичком и на оперативном нивоу су тајне и прожимају сваку дјелатност, што чини да је веома тешко борити се против тако организованог криминала.¹⁷⁵

Криминалне организације имају посебан интерес да се укључе у председничке и парламентарне кампање. Успјех на изборима људи иза којих они стоје омогућава им извлачење баснословних зарада, с једне стране, и осујећење функционисања законитог механизма, с друге стране. Криминални синдикати тачно знају шта треба да раде – боре се за реизбор својих пријатеља и помажу да партија коју они фаворизују добије што више гласова. Како ти синдикати имају огромну моћ и могу себи да допусте плаћање великих свота новца за намјештање избора, они то и чине подешавањем гласова за оне политичаре који су спремни да дају одређене олакшице које су потребне за наставак њихових високопрофитних операција илегалног бизниса (које су извор прихода за синдикате). Штавише, ти синдикати при вршењу својих «прљавих»

¹⁷⁵ Williams P.: *The nature of Drug Trafficking Networks*, op. cit., str. 154 - 159.

послова могу да оду и даље – да нареде или плате одређеној слободној банди коју повремено контролишу да изврши неки опасан посао (физичко насиље, тортура, онеспособљавање киселином, па ако је потребно и убиство), дакле, да одраде неки опасни задатак у који синдикати не желе да се мијешају.¹⁷⁶

Како наводи *Albanese*, у својим односима са државом и другим институцијама, мафија има два лица: она је изван државе и против ње, јер не признаје државни монопол над насиљем, прибегавањем убиству (постојање смртне казне у њеним прописима). Она је и унутар државе, јер је велики број њених активности повезано са употребом јавних финансија (нпр., уговори за јавне радове) и активним учешћем у јавном животу (избори и контрола државних институција)¹⁷⁷.

2.3.7. Насиље као метод

Криминална организација склона је да се користи насиљем и то, прије свега, функционалним насиљем којим се постиже или олакшава остваривање циљева организације. Коришћење насиља је повезано са многим аспектима организованог криминала. За неке облике криминала, насиље је битан услов, нпр., оружане пљачке, отмице возила, рекет и изнуђивање, наручена убиства и слично у другим облицима криминала, као што је трговина белим робљем и проституција, оно има секундарни значај. Насиље се понекад спроводи и на посебно бруталан начин и то с циљем да се криминалној конкуренцији, грађанима па и самим државним органима пошаље порука о њиховој снази, али и да се утиче на слабљење њихове воље да им се супротставе.

Дакле, насиље као једна од битних форми и обележја организованог криминалитета има вишеструки смисао као метод застрашивања противника; као начин одржавања дисциплине унутар организације; и као начин извршења криминалних радњи. То у суштини значи да се употреба насиља односи на три смијера активности у којима је она могућа. Прво је насиље унутар криминалне групе усмерено на чланове групе или организације с циљем очувања дисциплине и послушности. Друго је насиље између конкурентских организација и оно је усмерено од једне ка другој и обично настаје услед пословних територијалних или културних ривалстава. Трећи облик је насиље изван организације, усмерено на жртве изван криминалног синдиката и својствено криминалној активности ради остваривања профита.

Насиље се с обзиром на различите форме испољавања може подјелити према степену тајности на очигледно и латентно насиље, а према облику у којем се реализује од стране криминалне организације може свести на принуду – апсолутну или компулзивну и пријетњу, тј. примјену одговарајућих мјера, начина и облика застраживања.

Анализе организованог криминалитета у земљама Западне Европе указују на то да до насиља унутар криминалних организација долази због потребе одржавања

¹⁷⁶ Vold G.: *Theoretical Criminology*, New York, Oxford University Press, 1958. година, стр. 231.

¹⁷⁷ Albanese J. S: *The causes organized crime*, op. cit., стр. 409-423.

дисциплине. Оно у многим државама и варира од приближно једне петине у једној држави чланици, до главних група у другој држави. У неколико група страног порекла (турског, јужноамеричког, иранског и кинеског), које дјелују у једној држави чланици насиље ради унутрашње дисциплине преовладава над насиљем које је уперено на друге унутар криминалног света или изван њега. У Холандији је више група употребљавало насиље унутар сопствене групе него насиље између група.¹⁷⁸ Групе домаћег порекла користе насиље за сличне намене. Италијанске групе су у томе најзапаженије.¹⁷⁹

Насиље ради остваривања «пословног» интереса најчешће користе организације умешане у трговину дрогама, рекет и разбојништва.

Национални биро за борбу против мафије Италије уочава ове модалитете коришћења насиља и наводи да застрашивање може имати различите облике, од једноставног коришћења стања страха који потиче од постојања криминалне организације до извршења новог акта насиља или неке забране који појачавају већ постојећи страх.

Методe насиља које користи мафија, Закон о криминалу Италије дјели у три облика: остваривање криминалног циља; моћ застрашивања која потиче од веза организације; стање подређености и завера ћутања, од којих сви морају бити испуњени.

Коришћење насиља, дакле, код организованог криминала, није само себи циљ. Појединачно почињена кривична дјела, као што су, нпр., «сређивање рачуна» или активности усмерене против представника јавних институција део су шире стратегије којом треба да се постигне, увећа и консолидује економска моћ као начин пословања који не прави разлику између профита стеченог, на криминални начин и законског профита, а застрашивање и насиље сматрају се уобичајеним средствима рада.

У суштини, насиље је потенцијална потпора моћи мафије. У унутрашњем систему односа оно се користи да би се обезбедила послушност потчињених чланова и да се казне они који издају или не поштују ауторитет групе. С друге стране, рутински се примењује као средство претње, која чак и физички елиминише свакога ко угрожава позицију моћи и пословне активности групе. Помоћу претње или ефективног коришћења насиља, мафијашке организације су дуго покушавале - уживајући дуг период и велики успех у томе да наметну своја правила у друштву, на великој територији успеха.

Коришћење силе као средства, насиља као метода донекле је у супротности са савременим трендовима флексибилности и прилагођавања.

Издавање организација, које користе силу, у односу на организације које послују флексибилније различито је у развоју, али и другачије у различитим дјеловима

¹⁷⁸ Види: Тон ван дер Хеиден: Мерење организованог криминала у Западној Европи, *op. cit.* стр. 243-254.

¹⁷⁹ Главне криминалне организације (мафија, Самога, N'drangeta и организације из Пуље) током 1995. године убиле су више од 250 људи. Многи су убијени унутар група због понашања штетног за организацију. Уклањање кључних личности у успешним полицијским операцијама покренуло је унутрашње сукобе у којима је неколико лица убијено. У мотоциклическим групама значајан ниво достиже насиље између група. У Шведској су се догодила два таква убиства (у једном убиству страдао је вођа Бандидоса) која су проузроковала рат између Анђела пакла (*Hells Angels*) и Бандита (*Bandidos*). Још три друге државе чланице извештавале су 1995. године о «међубандитским» убиствима, чији број варира између осам у једној држави и 66 у другој држави (укључујући покушаје убиства).

Европе и остатка света. Како констатује *L. Paoli*, «у случају организација мафијашког типа, такав процес диференцијације данас има веома мали опсег. Касније се, у суштини, појавио у контекстима, где оваква диференцијација још није потпуно постигнута и у којима је коришћење средстава силе још увек неизбежан предуслов друштвеног функционисања и примењиво је од стране државних институција за издвајање у већим процесима. Не само да је коришћење насиља оно што разликује мафијашке организације од модерних фирми, већ је и њихова унутрашња организација и начин дјеловања сасвим различит.»¹⁸⁰

2.3.8. Профит као циљ

Циљ криминалне организације је стицање профита, тј. имовинске користи или постизање моћи, што се у крајњој линији такође по правилу, може имовински изразити, или индиректно доприноси повећању прихода криминалне организације.¹⁸¹

Профит је главни мотив организованог криминала и свака њихова активност усмерена је ка увећању добити. Максимизирање профита уз минимална улагања је основна девиза њиховог пословања. При томе они показују способност да се прилагођавају свакој промјени на тржишту, из чега се може закључити да посједују изузетну економску рационалност. Они дјелују на сваком подручју које може донети добру зараду и у том смислу увек изналазе профитно атрактивнија поља дјеловања. Технологија коју користе, често је ефикаснија од оне у легалном бизнису.

Иако у литератури има и другачијих ставова већина аутора изричито је у мишљењу да је први и основни мотив за бављење организованим криминалитетом - стицање профита. Свака друга активност непосредно или посредно усмерена је ка том циљу. Остваривање профита је могуће легалним, нелегалним или паралелним начинима. Легалне активности криминалне организације су често само параван за вршење кривичних дјела.

A. Thio тврди да је организовани криминалитет предузеће које годишње заради више од десет највећих америчких привредних корпорација (међу којима и *General Motors*, *Standard Oil* и *General Electric*). Та огромна средства дијеле се тако да највећи део колача присваја мали број људи који остварују огромне зараде. И поред тога, највећи број припадника средње класе не жели да се упусти у такве послове јер их сматрају «опасним, тешким и прљавим». Припадници ниже класе, немају тих скрупула. Њих фасцинира чињеница да су чак и припадници доњих слојева организованог криминалитета доларски милионери. Зато га *Thio* сматра лукративном дјелатношћу која је идеална за амбициозне људе из ниже класе.¹⁸²

Максималан профит уз минимална улагања је основна девиза пословања криминалних организација. При томе показују способност да се прилагођавају свакој промени на тржишту, из чега се може закључити да поседују изузетну економску

¹⁸⁰ Paoli L.: The pledge to security: culture, structure and cation of mafia associations, op. cit.

¹⁸¹ Шкулић М.: Организовани криминалитет – Појам и кривичнопроцесни аспекти, оп. цит., стр. 49.

¹⁸² Thio A.: Deviant Behavior, Cambridge, 1988. godina, str. 404.

рационалност. Они дјелују на сваком подручју које може донети добру зараду и у том смислу увек изналазе профитно прихватљивије дјеловања. Технологија коју они користе, често је ефикаснија од оне у легалном бизнису.

Неки чак сматрају да се савремена мафија, може дефинисати у суштини као финансијска мафија. Њен незаконити капитал усмерава се на финансијска тржишта где се обрће и затим поново инвестира у незаконите активности. Финансијска мафија има међународни домет активности. Процењује се да њена годишња незаконита зарада износи четрдесет пет билиона долара. Инфилтрацијом у финансијски систем мафија искоришћава међународна правила која омогућавају тајност банкарског пословања. Тиме се избегава контрола капитала, искоришћавају нове форме циркулације и прикупљања новца, тзв. «финансијске иновације», као што су трустови, нетипичне акције и заједнички фондови.¹⁸³

Председничку комисију САД у свом извјештају наводи (*Presidents Comision on Law Enforcement and Administration of Justice. Task Force Report: Organized Crime, p. 1,2*): «Организоване групе криминалаца учествују у свакој илегалној дјелатности, која обећава максимум профита, уз минимални ризик мешања од стране правосуђа. Они нуде такву робу и услуге, које желе милиони Американаца, чак и када законодавство квалификује ту робу и услуге као противзаконите. Организовани криминалитет обухвата хиљаде преступника, који дјелују у оквиру таквих сложених структура, као што је то свака велика корпорација. Његове радње нису импулсивне него су пре резултат сложених прикривених операција које се врше током многих година са циљем да себи потчини читаве области дјелатности и тиме неизмерно повећа свој профит.»¹⁸⁴

Са овим наводима предсједничке комисије не слаже се већи број криминолога који сматрају да по том основу нема смисла дијелити организације, јер ако дефинишемо организовани криминал као скупину криминалних организација, није сврсисходно повлачити арбитрарне линије између оних које су наводно умешане у активност, које су орјентисане на стицање профита и оних које нису¹⁸⁵.

Да је профит основни циљ, говори и податак да је организовани криминалитет најзаступљенији у високо развијеним земљама где је капитал и концентрисан. Отуда неки аутори с правом констатују да се трансанционалне криминалне организације нису премјестиле на богати запад у намери да подривају међународну безбедност, већ да нелегалним пословањем, зараде што више новца. У неким случајевима у питању су политички задаци, а у другим лична похлепа.¹⁸⁶

¹⁸³ Albanese J. S., Das D. K., Verma A.: *Organized Crime-World Perspectives*, 2003. upper Saddle River, New Jersey 07458.

¹⁸⁴ Schur E. M.: *Our Criminal Society*, ruski prevod M. 1977.godina, str. 298.

¹⁸⁵ Paoli L. *The pledge to security: culture, structure and cation of mafia associations*, op. cit.

¹⁸⁶ Bovenkerk F., Yesilgoz Y.: *De Maffia van Turkie*, Amsterdam, Meulenhoff, 1998. godina

2.3.9. Професионализам у раду

Битно обележје организованог криминалитета је висок ниво професионализма у извршењу кривичних дјела. Због те своје карактеристике организовани криминалитет смо и дефинисали као један од облика професионалног криминалитета.

Карактеристике појма организованог криминалитета када се узме у обзир професионализам у раду су: изузетно добра организованост; брижљиво и педантно планирање криминалних дјелатности; стручно извршење кривичних дјела; конспиративност, посебно у начину извршења кривичних дјела; прикривање извршилаца кривичних дјела (прикривање идентитета, промена имена, коришћење лажних имена и надимака, прерушавање, коришћење шифрованих порука у комуникацији и др.); вешто прикривање предмета кривичних дјела и уништавање трагова извршења; вешто прикривање криминалне дјелатности и појединаца који су откривени и њихово организовано пребацивање ван граница одређене земље; материјално - техничка опремљеност на највишем нивоу (возни парк, компјутерска и видео техника, камере, радио веза и слично); најчешће коришћене методе: врбовање, подмићивање, претње, застрашивање, насиље, подметање и слично; планско потискивање и елиминисање конкурентских организација, група и појединаца.

Стручна комисија *A. G. Kripo* разрадила је опште индиције које указују на постојање организованог криминалитета и, између осталог, навела: квалитет извршења дјела, који се изражава у брижљивом, педантном планирању и стручном обављању, као и рационалном коришћењу оствареног профита; конспиративни тактички и технички начин живљења и понашања делинквената (сви могући начини прикривања дјела, идентитета, контра-праћење, коришћење лажних имена и надимака, употреба писаних и говорних шифрованих порука, коришћење фалсификата, савремених научних и техничких средстава и метода.¹⁸⁷

Sielaff, говорећи о индицијама које указују на организовани криминалитет, између осталог, наводи: планирање и припремање дјела: прецизно планирање; прилагођеност потребама тржишта; рад по наруџбини; високе инвестиције, нпр., претходним финансирањем из нејасних извора. Извршење дјела: професионално, прецизно и висококвалификовано извршење дјела; примена сразмерно скупих, непознатих или тешко примењивих научних спознаја и метода; коришћење специјалиста (такође из иностранства); подјела рада. Конспиративно понашање делинквената: контрапраћење и опсервација уопште; прикривање дјела и чланова; лажна имена; усмена и писмена кодирања.¹⁸⁸

Тајност у раду и анонимност чланства спречавају полицијске акције прикривањем трагова о «глобалном прекршају». Нелегалне финансијске трансакције и губици, који морају бити пријављени, могу бити вођени или сакривени кроз «спољашње (који су ближе јавности)» дијелове глобалних предузећа. Тајност служи као «црна кутија», кроз коју све врсте нелегалних активности могу бити заштићене од кривичног гоњења или кажњавања. На тај начин су многа кривична дјела добро организована и

¹⁸⁷ Водинелић В.: Криминалитет са мрежном структуром и организовани криминалитет профита, оп. цит., стр. 21 - 22.

¹⁸⁸ Водинелић В.: Криминалитет са мрежном структуром и организовани криминалитет профита, оп. цит., стр. 22.

прикривена тако да нигде нису забележена у евиденцији. Мали број, ако их уопште има, спољних људи, зна да су она и почињена. У вези са тим *H. H. Schneider*, између осталог, наводи: «Систематски покушавају да неутралишу инстанце социјалне контроле, нпр., криминалистичку полицију и судове.»¹⁸⁹

Неки аутори сматрају да професионални криминалци у области организованог криминалитета достижу «врхунску каријеру» међу криминалцима, да се налазе у «врхунском разреду злочина», да су то «прворазредни злочинци», који веома лако и успешно обављају криминалне акције.¹⁹⁰

3. ФЕНОМЕНОЛОГИЈА КРИМИНАЛНИХ ПОЈАВА У ОБЛАСТИ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

Организовани криминалитет и његово сузбијање није само теоријско питање, већ и практични проблем и посебна форма криминалитета. У суштини организовани криминалитет је специфични облик савремених видова професионалног криминалитета који се по многим особинама разликује и од традиционалних видова злочиначког удружења, као и од класичних облика криминалитета како националних тако и међународних размјера. Његов теоријски значај проистиче првенствено из обиља форми у којима се манифестује у скоро свим државама света. Савремени облици организованог криминалитета нису заобишли ни територију Србије, Босне и Херцеговине и других бивших југословенских република. Отуда његов универзални карактер и интерес међународне заједнице за сузбијање и спречавање појаве.

У овом поглављу бавићемо се актуелном феноменологијом криминалних појава у области организованог криминалитета у појединим земљама. Свакако да је пажња усмјерена на земље где је ова област израженија, односно на државе које су на одређени начин и препознатљиве по појединим савременим феноменолошким облицима организованог криминалитета. У САД он се манифестује у комбинацији савремених и традиционалних форми испољавања, јужноамеричке државе, посебно Колумбија, као и држава Далеког истока као што су Лаос, Бурма, представљају образац дјеловања наркомафије. Азијске и афричке државе, а посебно исламске државе тог подручја, обиљежава ера тероризма и трговине људима. Државе средње и источне Европе обиљежавају мафијашке организације националног типа које су усмјерене на трговину наркотицима и људима, као и различитим облицима финансијског криминала везаног за процес приватизације и транзиције друштвеног и државног капитала.

¹⁸⁹ Schneider H. H.: *Handbuch der Kriminalistik*, Berlin, 1977. godina, str. 82 - 83.

¹⁹⁰ Милутиновић М.: *Криминологија*, оп. цит., стр. 234.

3.1. Организовани криминалитет у Сјеверној Америци

Сједињене Америчке Државе су према мишљењу многих стручњака и данас, класична земља организованог криминала, тако да постоји и теза да се може говорити о организованом криминалу као специфичном начину америчког живота.¹⁹¹ Организовани криминалитет се у САД најчешће везује за мафију, за коју се може рећи да је традиционална, професионална и хијерархијски уређена криминална организација која плански, уз коришћење насиља и застрашивања организовано врши многобројна кривична дјела, чиме остварује велику финансијску добит. Профит који остварује организовани криминал у САД превазилази профите које остварују велике корпорације, па чак и националне дохотке већине држава.

Крајем XIX вијека европски емигранти су насељавали САД-е у великом броју и том приликом су формирали јаке етничке заједнице које су бринуле за своје земљаке. Најкохерентнија заједница је била италијанска што је искористила мафија која се са Сицилије исељавала у већем броју под утицајем тадашње Мусолинијеве фашистичке власт. Тако је, према мишљењу многих криминолога, организовани криминалитет «увезен» у Сједињене Америчке Државе посредством исељеника са Сицилије, крајем XIX, односно почетком XX века. Мафија је у САД-а процват доживила за вријеме прохибиције, када је противзаконитим проглашена производња и промет алкохолом. Циљ закона је било спречавање корупције власти а извор новца за подмићивање долазио је из «салона» од точења алкохолом. Италијанска мафија добија у то вријеме и ново име «*La Cosa Nostra*», што значи наша ствар. *La Cosa Nostra* организована је по принципу породица које заједно чине криминални синдикат уз поштовање хијерархијске љествице међу члановима и породицама. Мафија ангажује и чланове који нису италијанског поријекла и они нису чланови породице а ангажују се искључиво за одређене послове.

Постоје докази да је организовани криминал у САД постојао и прије формирања италијанске мафије и прохибиције и то у великим градовима као као што су *New York* и Чикаго. У то вријеме организоване групе криминалаца у тим областима чинила су лица нижег социјалног статуса, национално релативно хетерогена, у почетку Грци и Јевреји и Сицилијанци који су се бавили, прије свега, утјеривањем дугова и рекетом.¹⁹²

Познато је да у Америци дјелује више криминалних организација мафијашког типа, међу којима се посебно издвајају сицилијанска *Cosa Nostra*, кинеске Тријаде, јапанске Јакузе, црначке, колумбијска, руска, албанска и друге.

Појавни облици организованог криминалитета у САД обухватају: утају државне имовине, противзаконске манипулације и преваре у банкарском, монетарном и привредном систему, осигуравајућим друштвима, надзор и вођење илегалних коцкарница, проституцију, трговину белим робљем, људским органима; разна кријумчарења, посебно дроге, оружја и експлозива; наручена убиства, пружање «заштите» – рекет, отмице, изнуде, уцјене, пљачке, корупцију, тероризам, кријумчарење нуклеарних супстанци и потенцијалне крађе нуклеарних оружја, компјутерски криминал, фалсификати међународних размера и друго.

¹⁹¹ Goppinger H.: *Kriminologie, Munchen* 1967. godina, str. 421.

¹⁹² Abadinsky H.: *The Mafia in America, An Oral History, New York*, 1981. godina

Коцкање је у САД најстарији извор прихода организованог криминалитета који је почео клађењем на коњским тркама и другим спортским такмичењима. Дио прихода стеченог на тај начин намијењен је за корупцију политичара, државних службеника, судија и полицајаца. Ради прикривања криминалних радњи организатори коцке промовишу човекољубље разним поклонима и инвестирањем у легалне послове.¹⁹³

Кријумчарење дроге доноси изузетно велику зараду криминалним организацијама. Хероин, кокаин и марихуана су најчешће коришћене дроге у САД, чијим се кријумчарењем бави велики број криминалних организација. Међутим, иако не постоји централизована дјелатност са дрогом, постоји читава мрежа малих, али врло ефикасних криминалних удружења која нису увек била успостављена по етничком принципу. Међу криминалним организацијама у САД постоји стална борба за контролу тржишта дрога. Посебно су изражени сукоби између италијанске *Cosa Nostra*, црначких кланова, колумбијских дилера и веома јаке албанске мафије. Марихуана је најunosнија биљна култура за узгој у САД пошто узгајивачима доноси већи приход него пшеница и кукуруз заједно.

Корупција је изузетно развијена, посебно у квартовима са јаким тржиштем дроге, алкохола, изражене проституције, коцке и слично. Из ове активности, сви наизглед имају користи: грађани добијају алкохол и дрогу, уживају у коцки и сексуалним услугама; етничке групе могућност социјалне мобилности; полиција и градски чиновници мито и тако се остварује непосредна финансијска корист.¹⁹⁴

Везе између политичара и организованог криминала временски су све нејасније, тако да «заштитници криминалаца» долазе у позицију да се баве рекетом, а рекеташа да заузму позиције политичара. Има аутора који сматрају да извршена истраживања дају основа за закључак да су операције раних криминалних организација биле координисане и да их је често контролисала локална политичка и полицијска машинерија.¹⁹⁵

Прање новца се појавило у САД у време прохибиције, као дјелатност организованог криминалитета коју су произвеле његове изворне дјелатности, као што су: проституција, клађење, коцка и дрога. Тако нелегални профити стечени овим недозвољеним активностима и данас посредством разних трансакција добијају легални карактер, пошто су убачени у регуларне послове инвестирања новца у области производње, снабдевања, поправке и продаје аутомобила, индустрије одијевања, угоститељства, или грађевинарства што знатно отежава откривање ове врсте криминалне дјелатности.¹⁹⁶

Лихварење је било, а и данас чини један од облика испољавања организованог криминалитета у САД, јер позајмљивање новца уз велике каматне стопе доноси велик профит.

Одлагање опасних материја је веома уносан посао којим се баве организоване криминалне групе у САД. Многа индустријска постројења и предузећа избјегавају складиштење отровних супстанци, према важећим прописима, већ уз одређену

¹⁹³ Кокољ М.: *Организовани криминалитет и корупција*, Српско удружење за кривично право, Копаоник, 1996. година, стр. 46.

¹⁹⁴ Игњатовић Ђ.: *Организовани криминалитет-други део*, оп. цит., стр. 34.

¹⁹⁵ Игњатовић Ђ.: *Организовани криминалитет-други део*, оп. цит., стр. 34.

¹⁹⁶ Скавацац З.: *Савремене феноменолошке тенденције и карактеристике организованог криминалитета*, Удружење за међународно кривично право, Тара 2007. године, стр 126.

новчану провизију ангажују организоване криминалне групе и организације које те материје складиште на илегалне депоније.

САД су искључиво земља дестинација за трговину људима из многих земаља свијета, првенствено из Јужне и Централне Америке, Кине и Индије, а као најзаступљеније криминалне активности су трговина женама и дјецом ради сексуалне експлоатације и трговина радно способним ради радне експлоатације. С тим у везу Стејт департмент је у свом годишњем извјештају о трговини људима за 2004. годину процјењује да је у САД уведено и продато између 14 500 и 17 500 особа током 2004. године.

Осим наведених облика организованог криминала у САД, о којима је претходно било речи, треба напоменути и друге облике, као што су: наручена и организована убиства, пљачке, отмице, тероризам, кријумчарење возила, оружја и експлозива, компјутерски криминал и слично.

Канада као огромна, богата и ретко насељена земља, са границом у дужини око 8.000 км према САД, веома тешко контролише ову границу од разних кријумчара. Истовремено, с обзиром на то да је реч о богатој земљи, има могућности које организовани криминал може да експлоатише, од потражње за наркотицима чија се вредност процењује на седам - десет билиона америчких долара до брзих електронских банкарских система који омогућавају прање новца.

Став Вашингтона је да Канада представља лаку мету и да то има озбиљне безбедносне импликације на САД. С тим у вези, године 1999. Луис Фри, директор ФБИ, описао је Канаду као «рај за хакере». Такође, 2000. године Министарство иностраних послова САД, уврстило је Канаду на своју листу 48 примарних земаља које треба узети у обзир када је реч о прању новца. Процене годишње количине опраног новца у Канади крећу се до износа од седамнаест билиона америчких долара.

Канада је земља транзита и одредница за трговину људима при чему највише жртава трговине људима је из Кине, Камбоџе, Вијетнама и других држава Азије али има велики број и из Латинске Америке и Источне Европе. У једном извештају *CIA-e*, канадски градови Ванкувер и Торонто идентификовани су као кључна места у Северној Америци за убацивање жена и деце као сексуалног робља, од којих већина долази из Источне Европе или бивших совјетских држава.¹⁹⁷ Мањи број жртава су радно способне особе које се тјерају на принудан рад а највећи број је само у транзиту кроз Канаду за САД.

У извештају једне обавештајне службе закључено је да постоји више од 18 великих транснационалних криминалних организација у Канади и да транснационални криминалитет представља озбиљну претњу по економску безбедност те земље. У складу са владиним проценама, на пример, малверзације на берзи повезане са организованим криминалом коштају Канаду више од три билиона америчких долара годишње, малверзације са мобилном телефонијом шесто педесет милиона америчких долара, а малверзације у области телемаркетинга четири билиона америчких долара.¹⁹⁸

Криминалне организације се не боре само због престижа, већ и због уносног тржишта дрогом, нарочито марихуаном. Мотоцикличке криминалне организације у

¹⁹⁷ Galeotti M.: *Canada: soft target for crime*, Janes intelligence review, Vol.13, no 2 (2001), str. 10 - 11.

¹⁹⁸ Радовић Н.: Специфичности организовања и метода деловања полиције у супротстављању организованом криминалитету - магистарска теза, Београд, 2001. година, стр. 41.

великој мери контролишу производњу веома цењеног «квебешког злата». Умерене процене говоре да је годишња производња марихуане у Канади 800 тона. Мотоциклическе криминалне организације имају такође ефикасне кријумчарске мреже до луке у Ванкуверу, и преко ње, као и у Монреалу, Квебеку и Халифаксу. Ови градови, а посебно Ванкувер, представљају кључна места за уношење азијског хероина и синтетичких дрога. Ове криминалне организације су такође постале дилери кокаина и метамфетамина. Промене структуре канадског подземља, условиле су да традиционални актери на улицама уступају место изгладнелим придошлицама, који су често спремни да употребе насиље и да се брзо прилагоде новим околностима. Сицилијанска мафија и њен пандам у Северној Америци, *Cosa Nostra*, и даље су моћне у овој земљи, а и напуљска група *Ndrangheta*, такође је присутна. Иако су још увек ангажоване у уобичајеним облицима уличног криминала, од зеленашења до илегалног коцкања, оне су у знатној мери прошириле своје активности. Тако, све више посредују у увозу дрога на велико и трговини људима, радећи са великим бројем партнера, од азијских до руских банди. Ванкувер је постао један од светских центара и кинеског организованог криминала где су заступљене тријаде. Поред тога, и вијетнамске организоване криминалне банде постају све активније на овом подручју, при чему им је пошло за руком да успоставе контролу над подземљем у Едмонтону и Калгарију, на пример, као и да контролишу већи део узгајања марихуане у Ванкуверу. У последње вријеме све су бројнији подаци и извјештаји који говоре да је и руска мафија пустила корјене на разним дјеловима Канаде.

3.2. Организовани криминалитет у Европи

Широко је прихваћено мишљење да се активност организованог криминала брзо шири у Европи. Последњих десет година сведоци смо великих промена у политичкој слици Европе, од којих су неке непосредно утицале на повећање организованог криминала.

За разлику од других држава и континената, организовани криминал у Европи је више транснационалног карактера, врло лако дијелује преко граница, стварајући проблеме који дотичу сва друштва у Европи. Припадници криминалних организација често живе у једној земљи, злочине чине у другој а нелегалну робу продају у трећој земљи. Осим тога, организоване криминалне групе у једној земљи склапају везе са сличним групама и организацијама у другим земљама и тако шире своја нелегална тржишта.

Премда организовани криминал није нова појава у европским земљама, он је много раширенији и сложенији због коришћења предности отворених граница и техничког напретка, првенствено у области комуникација. Он се брзо прилагођавао и искористио промене економског и политичког механизма у Европи, а посебно у вези са транзиционим процесима и економијама у земљама централне и источне Европе. Промене које су проистекле из «Перестројке» и распада социјалистичких система, почев од 1989. године довеле су до економског метежа, а многе земље овог региона постале су веома осетљива подручја за организовани криминал. Организовани криминал у Европи је по мишљењу већег броја криминолога високо предузимачки и

много суптилнији у начину испољавања у односу на САД. Наиме, они који организовани криминалитет идентификују са америчком мафијом, с правом сматрају да такав криминалитет у европским земљама не постоји.

Европске криминалне организације врше убрзане припреме средином осамдесетих година XX века за прилагођавање новој стварности. Традиционално заостајање и каскаће последњих година брзо се надокнађује прилагођавањем развоју и иновацијама у организовању, појавним облицима и начинима вршења кривичних дјела.

A.E. Brauneck је учила ову појаву још пре тридесет година када је рекла да у Европи појава сличних САД «организованих на савременим предузетничким методама има кудикамо мање него у САД, али можда не за дуго».¹⁹⁹

Европско подручје организованог криминала није јединствено по основним карактеристикама. У том смислу даћемо краћи осврт на специфичности западно-европског, централноевропског и источно- европског подручја, са посебним освртом на неке посебности и карактеристике бивших чланица СФРЈ.

3.2.1. Организовани криминалитет у појединим земљама Западне Европе

Када говоримо о организованом криминалитету, односно активностима криминалних организација у западноевропским земљама, неопходно је да се у први план истакне интернационална димензија ове појаве. Организовани криминалитет је велики проблем сваке државе у којој се јавља, на шта указује и чињеница да се две трећине полицијских истрага у Немачкој односи на дјелатност криминалних организација које се баве организованим криминалитетом. Криминалне организације које су умешане у организовани криминалитет по правилу су различитог етничког састава.

Историјски, културни и географски услови, поред заједничког циља – профита, свакако утичу као фактор зближавања појединих националних криминалних организација. На пример, Шпанци и Португалци уживају историјске и културне везе са јужноамеричким земљама, као што су Колумбија и Аргентина. Слична веза постоји између Холандије и њене некадашње колоније Суринам. Овакав однос између тих двеју земаља управо нам објашњава интензивно кријумчарење кокаина из Јужне Америке ка Холандији, Шпанији и Португалу.

Скоро 3/4 укупног кокаина, који се нађе у Холандији води порекло из Колумбије. Криминалне организације из Суринама су такође укључене у кријумчарење кокаина ка Холандији. Шпанија, Италија и Португалија су главни увозници кокаина у Европи. Португалија је важна транзитна земља за кокаин из Јужне Америке, хероина из Југозападне Азије хашиша из Северне Африке ка Западној Европи. У Шпанији већи део трговине дрога контролишу криминалне организације из Галије, региона у југозападном дјелу Шпаније где је дијалект сличан португалском. У полицијским

¹⁹⁹ Brauneck A.E.: *Allgemeine Kriminologie*, Reinbek, 1974. година, стр. 182 - 186.

извештајима је забележено да постоји блиска веза између колумбијских картела и галијских криминалних организација.²⁰⁰

У појединим земљама Европе одређене криминалне организације које су се традиционално бавиле употребом насиља приликом вршења одређених кривичних дјела, веома брзо су преусмериле своју дјелатност и почеле да се баве трговином дрога. Овакве појаве карактеристичне су за криминалне организације у Италији. Породице које су се бавиле традиционалним криминалом и биле умешане у киднаповања за откуп, одједном су почеле да успостављају директан контакт са одређеним транснационалним организацијама, ради трговине дрогом. Типичне врсте криминалних активности везане за организовани криминал јесу преваре, изнуде, крађе возила и трговина наркотицима и људима.

Чињеница је да има много етничких мањина које живе у европским државама. На то указује постојање турских и кинеских криминалних организација у више од десет европских држава. Основна дјелатност турских и кинеских криминалних организација јесте трговина кокаином. Међутим, ово указује и на то да нису све иностране криминалне организације пореклом са европског простора.

Трговина дрогом, прање новца, трговина људима, илегална имиграција и друге врсте криминалних активности све су организованије на глобалном европском нивоу. Криминалне организације које се баве трговином дрога најчешће су умешане у прање новца. Прање новца је један од облика кроз који се испољава организовани криминал у европским државама. Кроз дјелатност прања новца искоришћавају се поједине институције у којима су контролни механизми мање развијени. Криминалне организације на европском простору воде порекло из многих дијелова света, укључујући земље Централне и Источне Европе, Јужну Америку, Африку и Азију.

Чињеница је да су организације које се баве организованим криминалом, способне да заштите своје интересе користећи насиље и корупцију, као основне методе у свом раду, како би могле да елиминишу контролу одређених државних органа, пре свега полиције и судства. Све је више података који говоре у прилог томе да је број криминалних организација умешаних у организовани криминал последњих година у повећању.

Велика Британија је веома интересантно подручје за многе криминалне организације. Мафијашке организације увелико су захватиле и ову земљу, па се рачуна да је организовани криминал трећа велика «индустрија» Велике Британије преко које се обрће неколико десетина милијарди фунти. Најјача упоришта криминалних организација су у Лондону, где постоји: «споразумна» подјела територија и послова између 9 мафијашких организација.

Најјаче и најутицајнија је британска - са традиционалним «гангстерским породицама», са пословима рекета, контроле дроге у највећем дјелу Лондона, финансијске преваре. Британска мафија контролише централни, јужни и дио источног дјела Лондона. Турска мафија је друга по снази и утицају и она послове води у сјеверном дјелу Лондона. Ради се о веома затвореној организацији чији припадници су фамилијарно везани што умногоме отежава посао полиције јер не може да се инфилтрира у њихове редове, Ова криминална организација бави се претежно

²⁰⁰ Brough D.: Portugal Stuggles to Stop Jufloh of Drugs to Europe, in Reuters European Communitu Report, 1995. godina

снабдјевањем лондонског тржишта хероином и кријумчарењем илегалних миграната. Чланови су претежно припадници Курдске заједнице из Турске и Турци са Кипра. Турска мафија је посебно вјешта у прању новца које врши преко банака са Кипра и Турске. Турска мафија избјегава насиље и убиства и процјењује се да контролише око $\frac{3}{4}$ илегалног тржишта хероином и другим тешким дрогама и при том је блиско повезана са албанском мафијом.

Нигеријска мафија, која се бави пословним преварама и у вези је са јапанским Јакузама. Нигеријска мафија стационирана је у сјевернозападном Лондону, око Вемблија. Кинеска мафија, која се бави илегалним убацивањем имиграната, контролом спортских кладионица и крађама кредитних картица. Кинеска мафија своје послове води у јужном Лондону у Крајдону. Осим у лондону кинеска мафија има снажна упоришта и у Манчестеру и Хилу а поред наведених послова бави се и трговином дрогом, проституцијом, прањем новца, изнудама и видео пиратством. Колумбијска мафија бави се кријумчарењем кокаина при чему није директно укључена у кријумчарење кокаином, те активности препушта другима, али га контролише. Шесту криминалну организација представљају криминалци из Индије, Пакистана и Бангладеша, баве се пословима са дрогом и илегалним миграцијама, а криминалци из Бангладеша су познати по крађама и злоупотребама кредитних картица. Стационирани су углавном у источним и западним дјеловима Лондона.

Јарди – криминалци из бивших британских колонија у Карипском архипелагу баве се најчешће ситним криминалним пословима као што је крађа возила и улична препродаја дроге. Јарди су склони насиљу, бескрупулозности и суровости и убиства су честа у сукобима у којима учествују Јарди. Јарди су стационирани у Брикстону, у јужном Лондону, Хакнију и источним дјеловима града. Руска мафија, која се бави финансијским пословима, прометом некретнина, прањем новца и организованом проституцијом. Базирана је у Хампстеду у сјеверозападном Лондону који је познат као отмени дио Лондона. Руска мафија има тјесну пословну сарадњу са италијанском мафијом и позната је по великим улагањима у некретнине као и у Лондонску берзу. Девета мафија су «Анђели пакла», моторизоване организоване групе, које се баве растурањем кокаина и фалсификовањем исправа. За ову криминалну организацију карактеристично је да нема територијално сједиште.

У последње вријеме, у Великој Британији посебну пажњу заслужује албанска мафија која према извјештајима полиције биљежи све већу активност. Припадници албанске мафије долазе највећим дјелом са подручја Косова и Метохије и тијесно је повезана са турском, са којом се бави пословима препродаје дроге, оружја и организованом проституцијом. Албанска мафија са Косова преузела је трговину људима у Великој Британији, а углавном продају дјевојке из источне Европе.²⁰¹

Италија је земља у којој се организовани криминалитет најпре јавио и у том контексту има најдужи «стаж» у историји развоја и борбе против организованог криминала. Најпознатије криминалне организације мафијашког типа које постоје у Италији су: *Cosa Nostra*, *Camorra*, *Ndrangheta*, *Nuova Sacra Corona Unita*.

Италијанска мафија није просторно везана само за територију Италије, већ је њена криминална дјелатност присутна и у неким земљама Западне Европе, а нарочито у

²⁰¹ Скакавац З.: Савремене феноменолошке тенденције и карактеристике организованог криминалитета, оп. цит., стр. 133-134.

Сјеверној Америци, било кроз облике корпорацијског криминалитета, криминалитета белог оковратника, на илегалном тржишту дроге, у домену прања новца, као и у другим облицима организованог криминалног дјеловања који омогућавају максимално остваривање профита. Наведене највеће италијанске криминалне организације деведесетих година прошлог вијека имале су годишњи обрт капитала око 120 милијарди долара, што је чинило око 15 % друштвеног производа Италије.

Посебно су запажени напори италијанске мафије да контролише тржиште дроге не само у Италији, већ и у већим земљама Западне Европе, а према свезнањима италијанска и руска мафија су се договориле о стратегији заједничког дјеловања на том подручју.

Cosa Nostra је италијанска мафијашка организација која је настала на Сицилији у XIX вијеку и територијално није везана само за подручје Италије већ је њена криминална дјелатност присутна и у државама западне Европе и Сјеверној Америци. *Cosa Nostra* је веома активна у пословима са дрогом, оружјем, прању новца, корпорацијском криминалитету као и у другим облицима криминалног дјеловања које омогућава остваривање великог профита. Полиција у Италији процјењује да *Cosa Nostra* има око 1500 чланова и око 15000 сарадника на југу Италије, те поред велике економске моћи има и велики утицај на значајном броју политичара и пословних људи што је чини посебно моћном.

Ndrangheta је мафијашка криминална организација чија се основна криминална дјелатност везана за Калабрију али је активна и изван тог подручја у Италији, Сјеверној Америци и западној Европи. Основана је у XIX вијеку и у организационом смислу представља конфедерацију више мафијашких породица међу којима је изражена хијерархија. Таква организација без једног шефа има за последицу да се чешће унутар организације догоде крвави обрачуни између припадника различитих фамилија. Криминалне активности усмјерене су на вршење отмица, кријумчарење свих врста и препродају дроге, трговину некретнинама, као и изнуђивање пословних и богатих људи, као и отмице.

Ndrangheta често сарађује и обавља различите послове са осталим криминалним организацијама, посебно са колумбијским у пословима кријумчарења и промета кокаином. Према једној процени сматра се да постоји око 155 *Ndrangheta* породица и у оквиру њих око 6.000 чланова и сматра се да је тренутно најјача криминална организација у Италији. Велике суме новца инвестирају у некретнине у Француској, Белгији, Њемачкој и Аустралији и процјењује се да ће у наредном периоду ова криминална организација додатно ојачати кад «опере» новац који је инвестирала у некретнине.

Camorra своју криминалну дјелатност започела је у Напуљу, а осим у Италији дјелује у Холандији, Њемачкој, Румунији, Шпанији, Француској, Шкотској и Доминиканској Републици. *Camorra* у организационом смислу нема на свом челу неприсновеног шефа који влада и одлучује о активностима организације већ има комитет «главешина» чији чланови сами одређују своје насљеднике. Оваква организација доводи до повремених сукоба у организацији што слаби њену снагу и моћ.

Основна криминална дјелатност *Camorra* заснована је на проституцији, препродаји дроге, кријумчарењем цигаретама, изнуди, прање новца, пљачки итд. Традиционални послови *Camorre* су све врсте разбојништва, изнуђивања новца, киднаповање и

проституција. Данас *Camorra* највећи део свог прихода остварује кријумчарењем дрога, посебно кокаина и процјењује се да постоји 111 породица.

Nuova Sacra Corona Unita (Нова света заједничка круна) је криминална организација новијег датума и има неке религијске симболе сличне *Camorri*. Сматра се да је настала повезивањем са неким другим криминалним удружењима, тј. групама, које су припадале *Camorri* и *Ndrangheti*. Своју криминалну дјелатност базирала је на подручју Пуље, чије је главно средиште град Бари. Криминална дјелатност чланова *Nuova Sacra Corona Unita* стоји иза хиљаду прокријумчарених Албанаца у Италији и названа је «модерном трговином робља». Такође, ова организација организује проституцију албанских жена у Италији.

Њемачка је због свог изузетно повољног географског положаја, развијених путних комуникација и великог број аеродрома и лука веома интересантно подручје за организовани криминал. У Њемачкој дјелују три доминантна типа организованих криминалних група: језгровите, стандардне и регионалне хијерархије.²⁰² Њемачка је највећи потрошач дрога у Европи а такође је и земља преко које значајне количине дрога транзитирају ка другим земљама. Турска и албанска мафија су на плану кријумчарења дрогама посебно хероином и кокаином веома присутни на тлу Њемачке. У Њемачкој се доста користе амфетамини произведени у Пољској као и конопља и опијати из земаља Југозападне и Централне Азије.

Кријумчарење нуклеарног материјала карактеристично је за криминалне организације из Њемачке, као и умешаност криминалних организација из Источне Европе у њиховој препродаји. Влада Њемачке посебно је забринута због раширености ове појаве, јер она данас, представља главни пут за кријумчарење нуклеарног материјала из бивше Совјетске Уније.²⁰³ Такође, јако је присуство криминалних организација чији су припадници из држава насталих распадом Варшавског пакта.

Њемачка је транзитна и држава дестинација трговине људима посебно из држава источне и југоисточне Европе, Кине, Индије Мале Азије. Њемачка је крајња дестинација за убацивање жена и деце као сексуалног робља, од којих већина долази из Источне Европе или бивших совјетских држава. Мањи број жртава су радно способне особе које се тјерају на принудан рад а већи број је само у транзиту кроз Њемачку према скандинавским државама.

3.2.2. Организовани криминалитет у појединим земљама Централне Европе

Чешка је веома интересантна земља за многобројне организоване групе криминалаца, првенствено из земаља Југоисточне и Источне Европе као и неких азијских земаља. Колико су те криминалне групе присутне у Чешкој, најбоље показује организација чешке полиције за борбу против организованог криминала. Одељење за борбу против организованих криминалних група у овој земљи подељено је на три одељења, према посебним територијама. Тако се једно одељење бави криминалним

²⁰² Koch K.F.: Sicherheitschleier gegen, Kriminalistik br. 1/97, str. 6.

²⁰³ Ljunggren D.: *Russia Disowns Plutonium Seized in Germany*, in Renter News Service, 1994. godina

групама из бившег Совјетског Савеза, друго, групама из Бугарске, бивше Југославије и италијанским криминалним групама - мафијом, а треће, азијским криминалним групама, са подручја Вијетнама, Кине и арапских организација.

Криминалне организације из земаља бившег Совјетског Савеза су најорганизованије.²⁰⁴ Њихова активност је у Чешкој посебно повећана од 1996. године. Оне су организоване у тзв. «бригаде», чија имена углавном долазе од места њиховог порекла или порекла њиховог вођства. Њихови чланови се организују углавном на територији Украјине, где је и њихово језгро.

Криминална дјелатност задире у скоро све области заштићене чешким правним нормама. Насилна криминална активност, као што су уцене или изнуђивање, тзв. рекетирање без сумње преовладава. Ову дјелатност они обично називају именом «*Kriša*». До 1999. године «*Kriša*» је обезбеђивана углавном за пословне људе из бившег Совјетског Савеза који воде своје послове у Чешкој. Међутим, последњих година изражено је повећање осигурања «*Kriše*» за чешке и друге стране бизнисмене.

Успостављање визног режима, за неке од држава бившег Совјетског Савеза, проузроковало је повећање илегалних миграција које подржавају руске криминалне групе у Чешкој. Жене мигранти по доласку у Чешку Републику транспортују се у ноћне клубове и присиљавају на проституцију. Њима се обезбеђује «*Kriša*». Ове жене се као «профитабилна роба» продају другим земљама, као што су Немачка, Италија, Холандија.

Увођење визног режима изазвало је експанзију радионица за фалсификовање исправа у Чешкој. Оне се баве фалсификовањем докумената неопходних за добијање законитог боравишта, нпр., фалсификовањем пасоша, биљежничке документације потребне за оснивање предузећа, криминалних досијеа итд. У вези са овом врстом криминалне активности, чешки грађани су укључени у дјелатност руских група и чим добију новац, обезбеђују лажне потврде о боравишту странаца.

Чешки грађани се користе и у економским криминалним активностима као «бијела коњица», тако што по добијању новца или после «договора», закључују уговоре о закупу са трговцима аутомобила који се касније не извршавају а аутомобили се превозе у иностранство. Припадници «бијеле коњице» се касније ликвидирају као непожељни свјedoци.

Растурање дроге је још једна врста криминалне активности коју у овој земљи врше руске криминалне групе, а доказане су и везе са албанском и вијетнамском заједницом. Порекло дрога (белог хероина) је углавном из Авганистана, а кријучаре се у ову земљу кроз Бугарску, Мађарску и Словачку. Овде треба поменути и илегалну трговину оружјем, посебно на релацији између руских и албанских криминалних група. Оружје се углавном кријумчари из земаља бившег Совјетског Савеза и бивше Југославије.

Наведене криминалне активности доносе велики профит руским криминалним групама, што им омогућава да имају велики утицај на економију Чешке Републике. Поред тога, овај новац служи и за финансирање саме криминалне организације и њених активности. Да би се појачао утисак о легалним пословима чланова криминалних организација у овој земљи је неопходно извршити прање новца (легализовати профит), настао из криминалне активности. Уобичајено је да ти људи у

²⁰⁴ Према извештају чешке полиције са састанка експерата о источноевропском организованом криминалу, одржаног 29. и 30.11.2001. године у Хагу-Холандија.

очима других изгледају врло поуздано, да имају своје сопствено предузеће са просечним профитом, да воде рачуна о породици итд.

Да би легализовали средства добијена криминалном активношћу (прањем новца), у Чешкој Републици се користе фиктивно основана предузећа, најчешће на непостојећим адресама или на адресама чешких грађана који о томе не знају ништа. Рачуни тих предузећа користе се за пребацивање средстава, као и за транзит новца из њихове домаће државе у друге земље, нпр., Немачку, Француску, Шпанију (чланице Шенгенског споразума).

У Чешкој Републици у новије време блиско сарађују руске и чешке криминалне организације. Наиме, на подручју Чешке оснивају се лажна предузећа на имена људи из земаља бившег Совјетског Савеза. Та предузећа не врше никакву активност и само су регистрована на постојећим адресама. На имена тих људи врше се готовинске уплате у америчким доларима у различитим банкама у Чешкој Републици које одговарају основном депозиту у тим предузећима. Тако уплаћени новац подиже се одмах следећег дана и улаже у куповину некретнина у великом броју у Чешкој Републици. Пренос некретнина на та лица врши се без икакве контроле, а порекло финансијских средстава је веома тешко открити.

Последњих година у овој земљи су у повећању пљачке, посебно у финансијским институцијама, банкама, поштама, продавницама мобилних телефона, јувелирницама и продавницама за које се процењује да остварују висок дневни профит и да се украдена роба из њих може брзо продати. Откривено је да се главни део тих средстава даље прослеђује на виши ниво организације – бригаде. На подручју Чешке Републике открито је више криминалних организација типа бригада састављених од држављана Русије, Украјине, Дегестана, али има и оних које чине чешки држављани.²⁰⁵

Словачка је слично суседној Чешкој Републици такође постала веома привлачно подручје за многе организоване групе криминалаца, првенствено из земаља Источне Европе и бивше Југославије. У вези са појавним облицима организованог криминала који се у овој земљи испољавају, као и угрожености Словачке веома су значајна предвиђања словачке полиције о испољавању и експанзији појединих облика у будућности на овом подручју.²⁰⁶ У области трговине дрогом на територији Словачке актуелно је више од 120 организованих група. Њихов број се често мења. На територији ове земље веома су активне албанске националне групе са јаким националним, породичним и верским осећањима. Чланови криминалних организација чија је дјелатност промет дроге успоставили су добре односе и везе са сличним организацијама у другим земљама, посебно у Турској где обезбеђују пошиљке дроге и транспортују их у западну Европу. Ове директне везе иду из Турске кроз Источну и Средњу Европу до западне Европе и Америке. Главни снабдјевачи хероином у Словачкој су Албанци са Косова и Метохије, из Македоније и Хрватске. Стране

²⁰⁵ До сада су идентификоване следеће бригаде састављене од украјинских држављана: Луханска бригада, Киперска бригада, Мукачевска бригада, Львовска бригада, Усхородска бригада и Ирсавска бригада. Поред ових, најпознатија руска бригада је Солнчевска бригада, а идентификована је и по једна дегестанска и чешка бригада: Према извештају чешке полиције на састанку високих експерата у вези са источноевропским организованим криминалом, одржаним у Хагу-Холандија 29. и 30.11.2001. године.

²⁰⁶ Према извештају словачке полиције са састанка високих експерата у вези са источноевропским организованим криминалом, одржаног у Хагу-Холандија 29. и 30.11.2001. године.

наркобанде остварују везе са словачким организованим групама и словачким емигрантима у САД и Канади.

На подручју Словачке откривене су и активности Нигеријаца, Румуна, Турака, као и лица појединих земаља Латинске Америке. Организатори трговине дрогом покушавају да остваре утицај у полицији, адвокатури и правосуђу подмићивањем. Пошто су власници клубова обично власници ресторана, разних фирми, то им омогућава да изврше прање новца – легализују илегално стечен новац. Организована илегална имиграција, лица из «трећих земаља,»²⁰⁷ кроз Словачку, према западу, има високо организовани карактер.

У области финансијског криминалитета и рекета на подручју ове земље дјелује више организованих група. Оне су веома активне на подручју целе Словачке, а њихове активности су веома распрострањене и угрожавају стабилност домаће валуте.

Организоване криминалне групе у Словачкој имају у преовлађујућем броју случајева хијерархијску структуру, често са породичним односима између чланова и све чешће са странцима као дјелом организације. Главне групе чине криминалци из Украјине, Русије, Чешке, Албаније и Мађарске.

Мађарска: Организовани криминал је велики проблем у Мађарској, упркос успеху транзиције ове земље ка демократији и тржишној економији у последњих двадесет година. Криминалне организације у Мађарској учествују у великом броју операција. Та активност потиче још од услова који су владали под социјалистичким режимом пре 1989. године који су створили од ње погодно тле за развој криминалитета. Користећи слабост централно-планске економије, криминалне организације у овој земљи знатно су се ангажовале у једном веома разгранатом црном тржишту и кријумчарењу седамдесетих година.

Ограничена приватизација неких привредних активности у Мађарској током осамдесетих година омогућила је велике криминалне инвестиције у економији. Од тог периода криминалци су могли да користе предности процеса посткомунистичке транзиције да би увећали своје богатство, моћ и утицај. Процењује се да су чак 60% мађарских фирми (укључујући и многе водеће финансијске институције) под контролом организованог криминалитета.²⁰⁸ Многе од тих криминалних организација повезане су са сличним у Русији, Србији и Бугарској, којима је Мађарска стратешка капија за улаз у Европу. Тако је, нпр., према последњим извештајима органа унутрашњих послова, позната руска криминална организација - *Солтсевскаја* са седиштем у Москви проширила је своје операције и у Будимпешти.²⁰⁹

Значај мађарских криминалних организација објашњава се једним дијелом стратешким значајем ове земље. Пошто се налази у центру Европе, организације које воде међународне операције кријумчарења дрога, оружја, возила и уметничких дјела са истока често користе Мађарску као важну транзитну станицу. Мађарска покрива део «Балканског пута» који је постао популаран за кријумчаре разне врсте роба након

²⁰⁷Према горњем извештају у 2000. години 6629 лица је прешло или илегално покушало да пређе словачку границу. Међу тим лицима, највише је из Авганистана (1.406), Индије (1.201), Кине (519), Румуније (925), Вијетнама (622), Шри Ланке (494), Пољске (187), Ирака (165), Пакистана (162), Молдавије (158) итд.

²⁰⁸Према последњим извештајима постоји између 160 и 180 криминалних организација које дјелују у Мађарској, од којих су многе концентрисане у Будимпешти и око ње, а престоница се дефинише као «златна кока за мафију».

²⁰⁹Hignett K.: *Hungary takes on the mafia*, Janes intelligence review, Vol 13, no.1, 2001. година, str. 10 - 11.

избијања рата у бившој Југославији. Овај пут се најчешће користи за кријумчарење дрога намењених Западној Европи, из Азије и Турске, преко Румуније и Мађарске у Европу.

Осим тога, значајне активности обухватају трговину илегалним оружјем и возилима. Мађарску као земљу погодну за вршење криминалних операција све више користе и криминалне организације које се баве кријумчарењем илегалних имиграната у Европу. У овој области Мађарска је имала двоструку улогу: као место дестинације за велики број тих миграната (од којих се многи одају проституцији коју често контролишу исти они криминалци који су им обезбедили транспорт), али и као транзитна станица за оне који су настојали да отпутују у Западну Европу.

Релативан успех економске транзиције у Мађарској и томе придодата тајност банкарских и финансијских трансакција учинили су да Мађарска постане привлачна за криминалне организације, као место које је одлично за прање њихових илегално стечених средстава. Током последње две године Мађарска је као земља била позната по случајевима две велике преваре везане за прање новца.²¹⁰

Пољска: Акутни проблем организованог злочина, у средњој и источној Европи и његове међународне димензије одразиле су се и на Пољску која је у међувремену постала окосница за контакте и функције помоћу којих се чине услуге организованом криминалу. Томе припада и коришћење пољског финансијског система за прање новца. Гангстери из земаља бившег Совјетског Савеза откривају Пољску као транзитну земљу према западу, са припадајућом инфраструктуром напуштених станова. Заједно са пољским криминалцима пребацују украдена луксузна западна возила и електронику на исток, док са истока ка западу иду антиквитети и дрога (хашиш и «пољски специјалитет»- амфетамин).

Познато је, да руске и украјинске криминалне организације кријумчаре преко Пољске екстракт коре натимуса који западни хиропрактичари користе као терапију код оболелих од карцинома.

У Пољској, организовани криминалитет испитује и користи своје шансе у дјелимично анархистичним условима средње и источне Европе. Облици организованог криминалитета, као кријумчарење цигарета и алкохола, организоване крађе моторних возила, трговина оружјем и украденим културним добрима, повреде ауторских права, кријумчарење отровним отпадом и трговина дрогом, све су израженији у овој земљи, што Пољску са овог аспекта неминовно везује са Европом.

Организоване криминалне групе и удружења чине и друге активности, као што су притисци за плаћање заштитнине (рекета), отмице и трговина људима, илегалне игре и трговине фалсификованим новцем, као и утаје свих врста.²¹¹

²¹⁰ Према извештају мађарске полиције са састанка високих експерата у вези са источноевропским организованим криминалом, одржаног у Хагу-Холандија 29. и 30.11.2001. године.

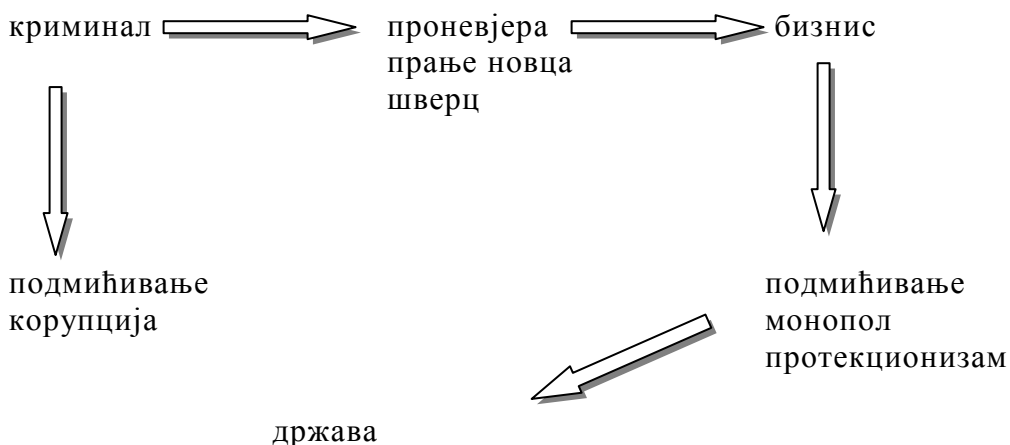
²¹¹ Према извештају пољске полиције са састанка високих експерата у вези са источноевропским организованим криминалом, одржаног у Хагу-Холандија 29. и 30.11.2001. године.

3.2.3. Организовани криминалитет у појединим земљама Источне Европе

Русија: Организовани криминал у Русији није нова појава. Он је као феномен посебно занимљив након распада Совјетског Савеза, када се његов утицај посебно осетио у земљама Европске уније, па и шире.

Ситуација у Русији, где не само да постоји опште сиромаштво, већ и изразита поларизација у расподјели богатстава – мање од 10% руске популације је изузетно богато, док је већина у категорији сиромашних – иницирало је потребу за проналажењем нових незаконитих начина стицања новца. Тиме је криминализација руске државе постало питање од посебног значаја. Криминализација је, између осталог, довела до: повећаног нивоа корупције; повећања сиве економије; раздвајања незаконите и законите економије; већег утицаја криминала на приватизацију у Русији; великог одлива капитала; неуравнотежене расподјеле власништва.

Поједини аутори ову појаву називају криминално-политичком везом, а професор *Louise Shelley* илустровала је графички на следећи начин:²¹²

Веза руског организованог криминалитета са политичким утицајем и економским животом Русије описује се у јединственом социјалном систему који је познат под називом мафиократија.²¹³ Њене основне карактеристике су: неколико моћних криминалних организација имају потпуну контролу над читавом националном економијом; корумпирана власт и представници правосуђа служе као оруђе за криминалне групе; државни званичници су неспособни и невољни да се боре против организованог криминалитета и корупције; одсуство демократских установа и механизма, парализа правног система; потискивање тржишних механизма.

Овај криминалитет у Русији постао је динамичан облик модерног организованог криминала и представља низ лабавих и флексибилних мрежа полунезависних криминалних предузимача. Руском организованом криминалитету недостају елементи

²¹² Russian organised crime, Europol analysis unit, file N: 2520-2531, од 06.09.2001. године, стр. 8 (професор Louise Shelley је директор Центра за изучавање Транснационалног организованог криминала и корупције на Америчком универзитету).

²¹³ Russian organised crime, Europol analysis unit, file N: 2520-31, од 06.09. 2001. године, стр.11.

типа сицилијанске мафије и кинеских тријада. Више га чини скуп банди, дружина и организација које у највећој мери дјелују аутономно.

Неке криминалне организације из Русије дјелују у иностранству у три основна облика:²¹⁴ 1. «снажан продор», кроз непосредну инфилтрацију; 2. «слаб продор», кроз економску активност; 3. стратешко партнерство са постојећим криминалним групама.

«Снажан продор» је највидљивији у северној и средњој Европи, Израелу и дијеловима САД. То је често организован процес, координиран од стране високих представника појединих организација и група које дијелују уз сагласност руске криминалне елите. «Слаб продор», као облик активности, карактеристичан је на Кипру, у Швајцарској и Енглеској, али са озбиљном претњом ка експанзији. У земљама у којима су чврсто утемељени, развијају везе са локалним гангстерима, којима омогућавају вршење одређених послова – набављају им проститутке, наркотику, оружје, и омогућавају коришћење других услуга: наручивање убистава, праће новца, сајбер криминал. На тај начин стичу везе, савезнике и утицај, чак и у земљама у којима имају мало непосредног продора, као што су Енглеска, Аустрија, Француска, што постаје основа за директнији продор.

Друштвена и политичка нестабилност у источној Европи, нарочито у Русији, подстиче ширење организованог криминалитета у земље ЕУ, са посебном претњом за земље кандидате за улазак у ЕУ. Тако се може рећи да се он већ инфилтрирао у већини земаља чланица ЕУ, а у неким преферира да постане и доминантан (Мађарска, Аустрија).

Основне дијелатности криминалних организација из Русије су: праће новца, имовински деликти, трговина људима, проституција, шверц цигарета, алкохола и друге робе, трговина украденим возилима, трговина дроге, преваре, корупција – подмићивање, нелегална трговина оружјем, фалсификовање, крађа уметничких дјела, изнуђивање, заштитно рекетирање, инфилтрација у легалне послове и друго.

Посебно је изражена активност трговине различитим наркотицима из земаља Источне Европе: хероином из Централне Азије, Авганистана и Пакистана; синтетичким дрогама из Русије и балтичких држава; и канабисом из Русије и земаља Централне Азије.²¹⁵ Бивши Совјетски Савез је стожер илегалне имиграције са истока према западу.

Трговина белим робљем под окриљем криминалних организација из Русије је евидентна, тако да се довођење жена из источне Европе у земље ЕУ ради проституције последњих година стално повећава.

Кријумчарење је и даље битан облик криминалних дјелатности организованих група криминалаца из Русије. Илегално изношење новца и извоз оружја и природних ресурса се наставља, а истовремено се увозе украдени аутомобили и компјутери. Руски организовани криминал највише кријумчари цигарете и дуван, алкохол, уметничка дјела и антиквитете, дијаманте, злато, драгоцене метале, гориво, девизе (посебно амерички долар), нуклеарни материјал и друго.

²¹⁴ Извештај Руског МУП-а говори о 11 великих организација које чине 243 организоване групе са око 50.000 чланова у 44 земље–Russian organised crime, Europol analysis unit, file N:2520-2531, 6.9.2001, стр.12.

²¹⁵ Од 1998 до 2000. године, 80% хероина, 84% хашиша, 60% опијума и 53% марихуане, заплених у Русији, воде порекло из земаља Централне Азије, а према извештају Међународног борда за контролу наркотика из 1998. године, око 65% опијума, морфијума и хероина произведених у Авганистану, преноси се кроз централноазијске државе, највише преко авганистанско-таџикистанске границе. Види: Russian organised crime, Europol analysis unit, file N: 2520-2531, 6. септембар 2001. године, стр. 15.

Промет украдених возила, првенствено из западноевропских земаља усмерен је првенствено ка Русији и другим источноевропским државама. С обзиром на то да је најчешће реч о возилима високе вредности и квалитета и да се број крађа повећава, нема сумње да је руски организовани криминал успоставио изузетно добру сарадњу са домаћим криминалцима.²¹⁶

Финансијски криминал, који овде подразумева фалсификовање, прање новца и преваре је облик криминала који највише утиче на земље чланице ЕУ, а у који су руски криминалци знатно уплетени. Руски финансијски извори су предвидели да ће се у овој земљи развити два основна извора финансијског криминала. Први чине лажна кредитна писма (за куповину и недозвољену заплелу природних ресурса, нарочито нафте), а други извор представља фалсификовање западних валута.²¹⁷ Руско тржиште је веома «доларизовано», што фалсификовање америчких долара чини крајње привлачним.²¹⁸

Када је у питању прање новца, према подацима Канцеларије УН за контролу дрога и спречавање криминала, процењује се да се у Русији сваке године опере око деведесет милијарди евра. Тешко је рећи, колико је то заслуга организованог криминала насупрот појединачним случајевима криминала-избегавања пореза.²¹⁹

Преваре које врше организоване криминалне групе у Русији крећу се од суптилиних обмана усмерених против потенцијалних страних улагача, па све до пиратерије маркиране робе свих врста, од компјутерских софтвера, до лекова.

Корупција и остваривање утицаја у органима власти, је важно оружје бројних криминалних група, јер помажу високо профитном циљу. У Русији, корупција цвета кроз тзв. «Крише (кров систем)», где су скоро све економске трансакције праћене «непредвиђеним исплатама».²²⁰ Руски криминал се у доброј мери одределио и за

²¹⁶ Према подацима једног руског осигуравајућег друштва, процењује се да се око 700.000 украдених возила сваке године допреми у источну Европу. – Види: Russian organised crime, Europol analysis unit, file N: 2520-2531, 6. септембар 2001. године, стр. 17.

²¹⁷ У 1989. години забележено је око 60 случајева фалсификовања, 1983. године било их је 7.061, да би се 1994. године тај број удвостручио. Следеће године руске власти су заплениле девет и по милијарди фалсификованих рубаља. Исте године заплењено је 105.000 лажних новчаница, од којих су 80.000 биле новчанице од 50.000 рубаља, а 21.000 новчаница од 100.00 рубаља. Заплењено је и 4.300 новчаница лажних америчких долара, као и мањих апоена немачких, шведских и других валута у вредности око пет милиона долара. – Russian organised crime, Europol analysis unit, file N: 2520-2531, 6. 9. 2001. године, стр. 19

²¹⁸ Тако на пример, амерички борд за федералне резерве и тајна служба процењују да је у Русији у оптицају око осам милиона четиристо хиљада лажних долара.

²¹⁹ Ако се има у виду чињеница да руски организовани криминал врши утицај на главне дјелове руске економије, укључујући око 40.000 предузећа и индустријских послова, 50-80% руских банака и 60% јавних предузећа, јасно је колике су размере ове криминалне дјелатности. Руски организовани криминал врши прање новца и за друге криминалне групе, због способности да дјелују и у руском државном и приватном банкарском систему, који су у једном дјелу у њиховој контроли. Управа руске берзанске банке, пошто ју је преузела Солтневскаја, криминална група, септембра 1992. године, врши прање новца, проневере и друге криминалне активности и несумњиво представља високог представника мафије, тзв. белог оковратника. Рачуновође ове банке су тако постали пре чиновници руског организованог криминала и морали су да предузимају разне нелегалне активности по наређењу руководства банке. Тако је руски банкарски систем постао један од светских центара за прање новца, превазилазећи чак и Панаму, која је омиљено финансијско место за међународне криминалне картеле.

²²⁰ Према Конањкину и Гречевој: Политичка стварност у Русији данас искључује могућност постојања некорумпираних државних званичника, што се доводи у везу са чињеницом да је већина руских бирократа служила и комунистичкој власти, за коју је корупција, што је добро познато, била начин рада.» – Види: Russian organised crime, Europol analysis unit, file N: 2520-2531, 6. 9.2001. године, стр. 22.

улагања капитала ван граница Русије, у новим финансијским центрима, попут Лондона, Париза, Кипра, Дубаија и Латвије.²²¹

Украјина: Према извештају Европске уније тешко је направити разлику између руских и украјинских организованих криминалних група и организација.²²² Већина ових група била је повезана са структурама локалне владе. Те групе су имале своја одељења за кажњавање које су водиле криминалне банде у Севастопољу. Те ћелије су коришћење за мучење продаваца, не би ли их натерали да плате новац за заштиту.²²³

У новембру 1998. године, руски министар унутрашњих послова је истакао да је «Будимпешта била команда источноевропског организованог криминала који потиче из Русије и Украјине». Такође, на основу извештаја Ладислава Питнера, министра унутрашњих послова Словачке из марта 1999. године, указано је да источноевропски организовани криминал који потиче из Украјине, продире и у ову земљу, ово је праћено убиством неколико словачких криминалаца, за које се верује да су жртве покушаја да «власт» у овој земљи преузме група источноевропског организованог криминала, пре свега из Украјине.

У последње време украјинске криминалне групе су се специјализовале за испоруку људских органа за трансплатацију према Западу. Они су кријумчари без скрупула, а даваоци органа су сиромашни слојеви, међу којима су и деца. Криминална организације Украјине постале су специјалисти да задовоље све захтеве трансплатационе хирургије.

Румунија: Еволуција криминалних и њихова експанзија у земљама Источне Европе, свакако се одразила и на Румунију. У овом периоду Румунија је забележила изузетно висок проценат криминалних радњи које генеришу «прљав новац», као што је кријумчарење алкохола, кафе, цигарета, фиктивни банкрот и разне злоупотребе на финансијском пољу. Осим тога, кријумчарење опојних дрога, оружја и луксузних аутомобила украдених у земљама Западне Европе, проституција, фалсификовање новца и илегална имиграција, такође су на подручју ове земље били изузетно изражени.²²⁴

Када је у питању трговина опојним дрогама, Румунија се може посматрати двосмерно. Један смер је промет опојних дрога, првенствено хероина, балканским

²²¹ Годишњи одлив капитала од 1989. до 1992. био је око двадесет милијарди долара, затим је у наредних 4 -5 година вредност пала до једанаест милијарди долара. Међутим, од 1997. до 1999. године вредност се повећала до петнаест - двадесет милијарди долара. Цифре се од тада повећавају, а један амерички стручњак процењује да ће 2001. године из Русије изаћи четрдесет седам милијарди долара. Види: Russian organised crime, Europol analysis unit, file N: 2520-2531, 6. 9. 2001. године, стр. 22.

²²² Оне су, првенствено концентрисане у области Одесе и њене луке и имају јаке везе са облашћу Њујорка која се зове *Brighton Beach*, која је једно време била тежиште америчке примене закона против источноевропског организованог криминала. Услед недостатка контроле на границама, област Одесе је нарочито позната по трговини дрогама произведеним у југозападној и централној Азији, а намењеним Европи.

²²³ У фебруару 1999. године, Микола Дзхуха, министар унутрашњих послова Украјине, на конференцији за штампу, објавио је да у тој земљи дјелује 200 криминалних банди, од којих је 49 имало етничку основу. Официјелне статистике показују да је 1998. године преко 1.157 криминалних група са 4.856 чланова расформирано. Оне су биле одговорне за 9.000 злочина који су обухватили 127 убиства, 670 напада, 468 случајева изнуђивања и 648 случајева крађе државне и комуналне имовине.

²²⁴ Према извештају румунске полиције са састанка високих експерата о источноевропском организованом криминалу, одржаног 29. и 30.11.2001. године у Хагу-Холандија.

путевима са истока на запад. Други смер је везан за кретање дроге са запада на исток, првенствено када је у питању амфетамин и његови деривати. Количина одузете дроге се у овој земљи повећава последњих година, што указује на то да су организоване криминалне групе на овом подручју веома активне.²²⁵

Фалсификовање новца, како домаће валуте, тако и стране, на подручју Румуније је такође изражено и бележи тенденцију повећања.²²⁶

Трговина женама ради подвођења и проституције везана је за три трасе, и то:

- а) Украјина – Молдавија – Румунија – Хрватска – Италија;
- б) Румунија – Македонија – БиХ – Албанија – Италија и
- ц) Румунија – Бугарска – Грчка – Кипар.²²⁷

Такође, Румунија је укључена у међународне путеве трговине украденим аутомобилима из западноевропских земаља. Неки од крадених аутомобила су продати у Румунији, док су се други даље превозили у Украјину, Русију, Молдавију, земље истока и балканске земље.

Када је у питању илегална миграција,²²⁸ Румунија је позната као транзитна земља на релацији земаља Блиског и Далеког истока и земаља Западне Европе.

У вези са прањем новца у Румунији, карактеристично је да се новчани износи који произлазе из незаконитих радњи, перу кроз финансијско-банкарске системе који прелазе државне границе и који се често депонују у разне off-shor компаније које су изван пореске јурисдикције.

Албанија: Албанска мафија спада у ред етничких скупина организованог криминала, али са разгранатом мрежом криминалне дјелатности како у самој Албанији тако и у иностранству. О томе сведочи чињеница да скоро у свакој од европских и северно-америчких држава организовно дјелују кланови албанске мафије.

Организовани криминал под надзором албанске мафије је озбиљан проблем великог броја европских земаља, где се настанио многобројни албански живаљ радника, имиграната и азиланата. Сматра се да су албанске организације најсличније сицилијанској мафији. Њихови кланови контролису трговину дроге из азијских земаља у многим западноевропским државама, а осим тога интензивно се баве пословима тероризма (Косово и Метохија и Македонија), илегалним пребацивањем имиграната (Белгија, Енглеска, Немачка), кријумчарењем и препродајом оружја, украдених аутомобила, «прањем новца» преко сопствених и легалних банака (Швајцарска и Немачка), организованом проституцијом (Белгија, Енглеска, Италија и Косово и Метохија) и другим формама криминалитета.

²²⁵ За првих девет месеци 2001. године, у Румунији је одузето 1397. кг дроге од 943 особе, а које су узроковале 669 кривичних поступака, у поређењу са 407 кг одузетих у целој 2000. години од 242 особе, које су узроковале покретање 160 кривичних поступака. – Према извештају румунске полиције са састанка високих експерата о источноевропском организованом криминалу, одржаног 29. и 30.11.2002. године у Хагу-Холандија.

²²⁶ Према истом извештају за девет месеци 2001. године у Румунији је одузето седамсто педесет милиона румунских леја, у поређењу са шесто шездесет милиона током целе 2000. године. Истовремено, регистровано је фалсификовање 183.000 америчких долара, у поређењу са 289.000 током 2000. године.

²²⁷ Према истом извештају, током првих девет месеци 2001. године у другим државама је регистровано 78 дјела проституције и 94 дјела подвођења, која су учинила лица која потичу из Румуније.

²²⁸ За девет мјесеци 2001. године у Румунију је враћено 15.385 лица из других земаља, највише из Мађарске, Њемачке, Италије, Француске, Аустрије и Грчке.

3.3. Организовани криминалитет у појединим земљама Азије

Турска: Турска је због свог географског положаја веома интересантно подручје за многе видове организованог криминала. Повезујући Азију и Европу, Турска је изузетно погодан и повољан правац за разне врсте криминала. Ипак, најзначајнији облици организованог криминала су: трговина дрогом и илегална имиграција; трговина људима и трговина возилима; финансијски криминал и шверц оружја и муниција.

Трговина дрогом је значајно везана за Турску, односно балкански правац којим се посебно дистрибуира хероин из Азије у западноевропске земље. Трговина потиче из земаља Југоисточне Азије (где се у великим количинама гаје опијум и мак) а одвија се у два правца - преко Ирана и Турске. Процењује се да се више од 80% укупне количине хероина у Европи, транспортује балканским правцем. Због тога, балканске државе играју значајну улогу као складиште и транзитна зона за хероин.

Групе организованог криминала које функционишу у овом региону изградиле су изузетно добре везе са синдикатима дроге у западним земљама и остварили одговарајућу мрежу дистрибуције. На путу према западним земљама, велике количине хероина складиште се у источноевропским државама, као што су Чешка, Словачка, Мађарска, Албанија, Бугарска и Румунија, пре секундарне дистрибуције у земље Западне Европе.

Осим наведених правца за кријумчарење дроге, у новије време кријумчарске маршруте померају се кроз регионе где механизам контроле још није адекватно постављен. Тако је нова алтернативна маршрута формирана на региону Црног мора, након распада Совјетског Савеза, кроз Русију, Украјину, Белорусију и Пољску, на сва тржишта западне Европе.²²⁹ Поред наведеног, Турска је предмет расправе у међународној заједници због тзв. «дуплог прилива», на који утичу трговина природних дрога са истока ка западу и кријумчарење хемикалија и синтетичких дрога са запада ка истоку.

Трговина људима, проституција и илегална имиграција су врло изражени на подручју Турске. Проституција – сексуална експлоатација обезбеђује изузетно велики профит организаторима ових активности.²³⁰ Распадом Совјетског Савеза, велика економска криза, међународни конфликти и слично допринели су у знатној мери да ове криминалне дјелатности узму све више маха.

Кина: Кинески криминални синдикати појавили су се у протекле две деценије, када су постали субјекти велике забринутости за власти у САД, Канади, Аустралији и

²²⁹ У извештају Контролног одбора УН за интернационалне наркотице 1998. године поменуто је да 65% хероина, морфијума и опијума поријеклом из Авганистана, доспијева у земље Западне Европе правцем преко централне Азије, Русије, Бјелорусије и балтичких земаља – Види: Извештај МУП-а – Генералног директорија турске националне полиције са састанка о источноевропском организованом криминалу, одржаног у Хагу-Холандија, 29. и 30.11. 2001. године. Види: Е-маил interpol@egm.gov.tr.

²³⁰ Преко 20.000 странаца евидентирано је у службеној документацији МУП-а Турске у задњих пет година који су учествовали у сексуалној експлоатацији, те је због тога у овој земљи висок проценат проституције у односу на остале облике криминала. - Према извештају МУП-а Турске–Генералног директорија турске националне полиције са састанка високих стручњака о источноевропском организованом криминалу одржаног у Хагу-Холандија, 29 и 30.11.2001. године, Види: Е-маил interpol@egm.gov.tr.

Европи. Разне кинеске организоване групе, које се често сматрају «кинеском мафијом», као што су тријаде, тонге, уличне банде, групе за трговину наркотицима и кругови трговине људима, различите су по својој структури и у активностима. Сматра се да су највеће транснационалне активности организованих криминалних група са овог подручја - нелегална трговина наркотицима и кријумчарење људи. Тријаде са седиштем у Хонг Конгу су наводно највећа, најопаснија и најбоље организована криминална група у свету.²³¹

У последњих десетак година, под утицајем и уз финансијску подршку од организованих криминалних организација из Хонг Конга и Тајвана, развиле су се многе организоване банде широм Кине. Ове групе су умешане у: трговину наркотицима из Златног троугла у Хонг Конг и на тржишта Кине; кријумчарење Кинеза у Хонг Конг, Тајван, Јапан, Аустралију и на Запад; кријумчарење цигарета и крадених аутомобила у Кину из Хонг Конга; управљање кућама за коцкање и проституцију; изнуде и искоришћавање легалних послова и друго.

Поред тога, за кинеске криминалне групе се тврди да су умешане у многе активности организованог криминала, као што су преваре са кредитним картицама, прање новца, пиратерија ауторских права, кријумчарење нелегалне робе и крадених аутомобила и друго.²³²

Јапан: Јапан је високо развијена земља у којој вишевековна традиција заузима битно место у целокупном друштвеном систему. Као снажни економски центар Јапан има велике проблеме да се супротстави организованом криминалитету. У Јапану дјелује више криминалних организација у сфери организованог дриминалитета. Међу њима су најпознатије *Yamaguchigumi*, *Jyade Wa Kai* и *Summiyoshi-Kai*. Ове криминалне организације познатије као јапанске Јакузе или како их другачије зову *Borukuidan*. За све њих је карактеристично да се служе насиљем и ликвидацијом, као основним методама засташивања.

Јакузе или јапанска мафија је према неким проценама тренутно једна од највећих криминалних организација у свету. Један број криминалних организација у Јапану дјелује само у националним оквирима док неке друге своје криминалне активности преносе и ван граница земље, на просторе других држава широм света. Своју криминалну дјелатност криминалне организације Јакуза пренеле су и на амерички континент.

Банде Јакуза имају двадесетоструко бројније чланство од америчке *Cosa Nostre* и у томе се можда, крије разлог извесног толерисања ових првих од стране јавности и политичара. Осим тога, Јакузе су веома повезане са десничарима, за ограничавање слободе штампе и говора. Организација је широко укључена у стварање сексуалног «белог робља»²³³

Недозвољена трговина дрогом постала је уносан посао за криминалне организације, које су створиле ново тржиште и на територији Јапана. Стране групе организованог криминалитета евидентно су се пребацивале из САД, због строге

²³¹ У Хонг Конгу постоји више од 50 фракција са око 160.000 чланова тријада. Скакавац 3.: Појам и појавни облици организованог криминалитета, оп. цит., стр. 138.

²³² Ко Лин Чин, Шелдон Занг, Роберт Ц. Кели: Активности кинеског транснационалног организованог криминала - Истраживање спроведено у периоду 1984 - 1988. године, Е-маил: cnpds.ispac@iol.it.

²³³ «Хиљаде углавном сиромашних жена и деце из Трећег света приморани су на поституисање у близини (америчких) војних база у Јапану, као и на пружање порнографских услуга и на венчање преко поште».

контроле и високог профита, с обзиром на високу цену наркотика у Јапану због његовог економског просперитета.

Трговина оружјем бележи успон у Јапану, јер то омогућава његов географски положај. Наиме, испорука се врши на отвореном мору Пацифика са страних бродова на јапанске бродове, који имају везу са групама организованог криминалитета. С обзиром на то да Јапан има строге прописе контроле поседовања оружја, цена оружја је повољна за групе организованог криминалитета. Осим тога, ове групе набављају оружје и за своје потребе применом силе или борбе са полицајцима.

Специфично подручје дјелатности ових група у Јапану је и организовање уласка страних радника у Јапан,²³⁴ а једно од класичних подручја дјелатности ових група је присилно ангажовање за проституцију девојака, које долазе са Филипина и са Тајланда. Оне се не могу вратити, јер групе држе њихове пасоше, и девојке су од њих посебно чуване.²³⁵

3.4. Организовани криминалитет у државама насталим распадом СФРЈ

Словенија: Политичке и друштвене промјене из деведесетих година прошлог вијека који су пропраћени распадом СФРЈ уз крваве ратове и промјена економског уређења допринијеле су експанзији криминала у Словенији. Географски положај Словеније и изграђена путна инфраструктура условили су да кроз њу пролазе бројни кријумчарски канали од истока ка западу Европе и обратно.

Организованим криминалитетом полиција у Словенији се озбиљније бави од 1990. године, када је дошло до реструктурисања криминалистичке полиције и увођења посебне линије рада која се бавила организованим криминалом. Према подацима Министарства унутрашњих послова Словеније у Словенији постоји око 20 организованих криминалних група које имају слиједеће карактеристике: 1. групе имају од 3 до 10, неке и до 20 чланова, старих од 20 до 40 година; 2. међу њима нема класичне мафијашке хијерархије; 3. национални састав није значајан; неке чине само Словенци, друге и припадници некадашњих југословенских република; 4. активност им није ограничена на одређено подручје, али је овисна од тренутних услова дјеловања и профита, које доноси поједина дјелатност; 5. јако је присутно интернационално трговање, а с тим у вези и повезивање са сличним групама у иностранству, прије свега у сусједним државама.²³⁶

Истраживањем организованих група криминалаца у Словенији, код већег броја њих откривене су одређене везе са другим организацијама изван граница ове земље, што им даје обележја транснационалног криминала. Те везе се углавном односе на земље бивше СФРЈ, али и Италије, Мађарске, Румуније, Бугарске, Турске, Албаније, Немачке, Холандије, Белгије, Француске, Шпаније, Велике Британије, па и

²³⁴ Ове групе тајно раде као брокери, посебно преко организације «Snake head» (змијска глава) из Хонг Конга, која обавља илегалан улазак кинеских радника коришћењем рибарских бродова. Кинески радник, нпр., остварује у Јапану десет пута већу плату, али у исто време осим плаћања улаза у земљу стално је експлоатисан након запошљавања од криминалних организација.

²³⁵ Кокољ М.: Организовани криминалитет и корупција, оп. цит., стр. 56.

²³⁶ Петровић Б., Добовшек Б.: Мреже организованог криминалитета, Правни факултет, Сарајево 2007. године, стр. 140.

скандинавских земаља. Без обзира на то, може се рећи да Словенија није тржиште већих криминалних организација изван њених граница.²³⁷

Када су у питању облици криминалних дјелатности са аспекта организованог криминала, онда се они посебно односе на трговину наркотицима из источноевропских земаља и Турске, подвођење и проституцију, као и илегалан промет жена у ту сврху, илегалну имиграцију, трговину украдених возила, незаконит промет дрога, трговину стратешким ресурсима, шверц оружја и друго. Такође, примјетан је тренд повећања криминалних група које се баве уцјенама, банковним преварама и преварама у осигурањима и прањем новца.

Када је у питању трговина дрогом, првенствено хероином, у Словенији постоји централизована организација са ћелијском структуром која има везе са криминалним организацијама из земаља Источне Европе. Осим трговине хероином, ова организација је умешана и у кријумчарење украдених возила из Италије у Украјину, као и у кријумчарење жена ради проституције из Украјине у Словенију и у Италију.

Трговина људима и илегална миграција су такође присутни на овом подручју. Тако се нпр. у Словенији преко организованих криминалних група запошљавају девојке из земаља Источне Европе, на пословима «забављања» и уметничког плеса.²³⁸ У већини случајева те девојке се приморавају на проституцију, не толико физичким насиљем колико много софистициранијим економским и социјалним притисцима.²³⁹

Кријумчарење украдених возила, посебно оних више класе актуелно је кроз Словенију, као транзитну земљу. Возила се најчешће кријумчаре у земље бивше Југославије, а затим у Мађарску, ради продаје на тржишту источне Европе.²⁴⁰ Када је у питању финансијски криминалитет, посебно прање новца, Словенија углавном служи као логистичка база за обављање ових послова, а финансијски промет се одвија изван територије ове земље, да би се потом пребацио на анонимне рачуне у Швајцарској, Аустрији и Лихтенштајну.²⁴¹

²³⁷ У току 2000. године, у Словенији је забиљежена активност 70 криминалних удружења са око 650 чланова. То су углавном организације организованог криминалитета са ћелијском структуром, чији су чланови обично окупљени око неке важне криминалне личности. – Према извештају МУП Словеније о источноевропском организованом криминалу од 21.11.2001. године.

²³⁸ У Словенији има око 250 - 300 дјевојака из Украјине, Молдавије, Русије, Румуније, Бугарске, Чешке и Словачке које имају дозволу за рад и које су ангажоване у ноћним клубовима. – Према извештају МУП-а Словеније о источноевропском организованом криминалу, од 21.11.2001. године.

²³⁹ Једна од тих организација је разоткривена и том приликом је ухапшено 25 лица, од којих је 10 у затвору. Међу њима је и један украјински држављанин који је представљао кључну особу при кријумчарењу жена из Украјине у Словенију. – Према извештају МУП-а Словеније о источноевропском организованом криминалу, од 21.11.2001. године.

²⁴⁰ Од девет регистрованих криминалних удружења у 2000. години, која су се бавила овим пословима, чак 95% је имало криминалне везе са криминалним групама у земљама бивше Југославије. 11.000 - 12.000 украдених возила (овај број је константан у последњих неколико година) је превезен у Мађарску ради продаје на тржишту источне Европе (доминирају словеначки држављани). – Према извештају МУП-а Словеније о источноевропском организованом криминалу, од 21.11.2001. године.

²⁴¹ Од 1995. године у Словенији су пречесуирана три већа криминална удружења због сумње да су починила кривична дјела, која се односе на прање новца. Ова удружења су кроз компаније мјешовитог власништва, чији су власници Словенци српског поријекла, правили веће промете који се односе на промет горива и хемијску индустрију. – Према извештају МУП-а Словеније о источноевропском организованом криминалу, од 21.11.2001. године.

Хрватска: Појавни облици организованог криминалитета у Хрватској конкретније се почињу сагледавати тек у последњој деценији прошлог века, након распада СФР Југославије и избијања ратног сукоба. Прво озбиљније истраживање у овој области везано је за период од 1991. до 1995. године.²⁴² Наиме, из статистике криминалитета за поменути период издвојени су подаци о стању и кретању извршења појединих кривичних дјела, која се уобичајено, у складу са криминалистичком праксом у Хрватској и другим државама, стављају у везу са организованим криминалом. Том анализом је констатован благи и стални пораст броја кривичних дјела у посматраном временском раздобљу која се доводе у везу са овим видом криминалитета (процент ових кривичних дјела кретао се од 13,7% -1991, до 25,4% -1995. године).

За вријеме рата у Хрватској је било изражено кријумчарење оружјем и муницијом и то већином преко Мађарске а кријумчарења су вршена под окриљем државног руководства. У то вријеме већи број носилаца хрватског подземља се враћа из иностранства и захваљујући рату и незаконоу који је владао нашли су погодно тло за ширење криминалних активности. Наркомафија у Хрватској је изузетно моћна и након што је остварила јак утицај корумпирајући државни апарат, своје послове шири кроз приватизацију јавних предузећа и куповину некретнина. Наркомафија има удјела и у власништву над појединим медијима а знатне приходе остварује и отварањем приватних кладионица. Такође, бројне су индиције да финансирају одређене предизборне кампање појединих кандидата и политичких странака. Носиоци организованог криминала у Хрватској имају добру сарадњу са криминалним организацијама држава у окружењу нарочито на пољу пружања уточишта, логистичке подршке а и бројне криминалне активности заједно раде. Веза између тих криминалних организација нарочито су видљиве код кријумчарења људи, оружја, дроге и украдених аутомобила. Криминалне групе су већином национално хетерогене, тј. чине их особе различитих националности. Уз Хрвате најчешће се јављају особе из БиХ, Србије, Албаније, Црне Горе и Италије.

Хрватска је првенствено транзитна држава за трговину женама ради сексуалне експлоатације, углавном са подручја источне Европе према државама западне Европе, а такође, је интересантна и као одредите и то нарочито за вријеме туристичке сезоне у приморским туристичким центрима.

Македонија је транзитна земља за трговину наркотицима, прије свега марихуане и хероина, са Блиског истока према западној Европи. Као и у другим државама насталим након распада СФР Југославије у Македонији је присутно кријумчарење и илегалан промет оружјем и муницијом. Бројни су случајеви да се приликом пресецања кријумчарског канала у Македонији у организацији криминалне организације откривао и припадник агенције за спровођење закона па и чланова Генералштаба војске и Министарства одбране Македоније.²⁴³

Македонија је једна од главних транзитних земаља, али и земља дестинација за трговину женама и дјецом ради сексуалне експлоатације из земаља бившег Совјетског Савеза и из источне Европе. Такође, Македонија је и транзитна држава за илегалне мигранте који преко њене територије настоје да се домогну западне Европе и Грчке.

²⁴² Сачић Ж.: Организовани криминалитет у Хрватској, оп. цит., стр. 48 - 69.

²⁴³ Дневне новине Политика, 17. децембар 2006. године

Босна и Херцеговина: У последњих двадесет година на подручју БиХ организовани криминал добио је нове, савремене форме захваљујући многобројним условима и узроцима који су у директној узрочној вези са организованим облицима криминалне делатности, као што су: ратови вођени на простору бивше СФР Југославије; економске санкције међународне заједнице; инфлација, односно хиперинфлација у појединим периодима; власничка трансформација и приватизација друштвене својине; смањење производње и понуде производа; пад стандарда; незапосленост; „сива економија” и „црно тржиште”; монополистички положај великих пословних система и појединих предузећа која су у власништву особа блиских власти; шпекулантско понашање и друго.

Процес транзиције и промјене у том процесу у Босни и Херцеговини могу се довести у директну везу са јачањем организованог криминала, нарочито због тога што је у БиХ процес транзиције покренут на два нивоа: од рата ка миру и од административно-централистичког ка демократском систему заснованом на тржишној економији. Такође, фактор који је посебно погодновао развоју организованог криминала у Босни и Херцеговини је оружани сукоб који је произвео низ повољних услова за дјелатност организованог криминала, као што је милитаризација друштва и власти, велика количина оружја и војне опреме, стварање парамилитантних група које су често биле ван команди регуларне војске и који су често били и носиоци криминалних дјелатности.

Организовано криминално деловање испољава се на различите начине при чему се може констатовати да су они облици организованог криминала где је дошло до сарадње са државом и њеним органима, на вишем нивоу организованости, тако да многе криминалне организације настоје да остваре одређену спрегу са државом и њеним органима.

Када се говори о етиолошким обиљежјима организованог криминала на подручју БиХ значајно је навести њену територијалну организацију на два ентитета чија линија раздвајања је дуго времена била подручје на којем је ескалирало црно тржиште и недозвољен промет опојних дрога, оружја и муниције, али и проституција и финансијске преваре.

Висок степен конспирације, изузетна организованост у којој је присутна подјељеност задатака и дисциплина свих актера, такође су значајне одлике учесника криминалних организација у савременим условима деловања у БиХ. Они се међусобно лако повезују и стварају добро организоване мреже криминалне организације у вези са чим административне границе и просторна удаљеност не представљају никакву препреку, тако да је интернационализација и међународни карактер криминалних организација из БиХ све чешћа појава на криминалној сцени. Албанско-санџачки и турски криминални лоби има посебно велики утицај на организовани криминал у Босни и Херцеговини гдје је изградио инфраструктуру користећи чињеницу да се већи број житеља са тог подручја трајно населио у БиХ и користи је приликом транзита тзв. Балканском рутом али и за складиштење кријумчарене робе, прије свега, опојних дрога и високотарифне робе, као и за кријумчарење људи.

У области општег криминалитета организовани видови криминалне делатности најчешће се испољавају при вршењу тежих имовинских кривичних дела: тешких крађа, разбојништва, отмица, разбојничких крађа, одузимања возила, превара и изнуда и убистава. У области привредног криминалитета поједини облици, такође су испољили нове, савременије форме са посебном опасношћу да успоставе одговарајуће

везе са представницима власти, финансијских и других јавних институција. Ова опасност посебно је дошла до изражаја за време нетранспарентне приватизације државних предузећа и имовине. Криминална делатност на овом плану најчешће се испољава у кривичним дјелима против службене дужности: злоупотреба службеног положаја, несавесног рада у служби, преваре у служби, фалсификовање службене исправе, проневере, послуге, примање и давање мита и слично.

Србија: На подручју Републике Србије присутни су сви облици дјелатности организованог криминалитета и њихова етиолошка обиљежја углавном су садржана у претходним и актуелним динамичним друштвеним промјенама и у постојећим друштвено-економским и политичким односима, и карактерише их сличност са узроцима организованог криминалитета у земљама у транзицији.

У последњих десет година прошлог вијека на подручју Србије организовани криминалитет добио је нове, савремене форме захваљујући многобројним условима и узроцима који су у директној узрочној вези са организованим облицима криминалне дјелатности, као што су: ратови вођени на простору бивше СФР Југославије; економске санкције међународне заједнице; инфлација, односно хиперинфлација у појединим периодима; власничка трансформација и приватизација друштвене својине; смањење производње и понуде производа; пад стандарда; незапосленост; «сива економија» и «црно тржиште»; неконвертибилна домаћа валута и нералан девизни курс; смањење кредитбилности банака; монополистички положај великих пословних система и појединих предузећа; шпекулантско понашање и друго.

Економска и политичка криза условили су стварање слободног тржишта које држава у таквим условима није могла да контролише и усмјерава. Организовано криминално дјеловање у таквим условима испољава се на различите начине при чему су бројни примјери да је дошло до сарадње са државом и њеним органима, као и да бројне криминалне организације настоје да остваре одређену спрегу са државом и њеним органима, у вези са чим су и настојања шефова криминалних организација евидентна.

Облици организованог криминалитета у области општег и привредног криминалитета у новије време попримају нове форме и карактеристике, а посебно се испољавају на веома дрзак начин са израженим степеном друштвене опасности. Професионалност, перфидност, дрскост, упорност, насиље и безобзирност све су израженије карактеристике многих облика организованог криминала у Србији тако да све више поприма карактеристике које подсећају на мафијашко дјеловање. Висок степен конспиративности, изузетна организованост у којој је присутна подјељеност задатака и дисциплина свих актера, такође су значајне одлике учесника криминалних организација у савременим условима дјеловања. Они се међусобно лако повезују и стварају добро организоване мреже криминалне организације у вези са чим административне границе и просторна удаљеност не представљају никакву препреку, тако да је интернационализација и међународни карактер криминалних организација из Србије све чешћа појава на криминалистичкој сцени. Учешће више извршилаца како у планирању тако и у извршењу кривичних дјела, уз строгу поделу задатака и централизовано руковођење целокупном криминалном дјелатношћу је оно што све криминалне организације разликује од класичних организованих криминалних група. У систему организованог криминалног дјеловања њени учесници се

професионализују, максимално остручавају и воде рачуна да не оставе или да униште материјалне трагове на мјесту извршења кривичног дјела.

Уколико је криминална организација остваривала одређену сарадњу са носиоцима јавних функција, настоје да криминалну дјелатност легализују или да се ставе под одговарајућу заштиту. У области општег криминалитета организовани видови криминалне дјелатности најчешће се испољавају при вршењу тежих имовинских кривичних дјела: тешких крађа, разбојништва, отмица, разбојничких крађа, одузимања возила, превара и изнуда и убистава. У једном периоду објекти напада (крађа, тешких крађа, разбојништва, разбојничких крађа и сл.), најчешће су биле банке, поште, робне куће, мјењачнице, бензинске пумпе, касе и челични ормари и слично. Међутим, за вријеме санкција које је међународна заједница увела СР Југославији и након тога, објекти напада у Србији су најчешће постали бутици, киосци, златаре, робне куће, станови, куће, транспорти новца, поштари, а у последње вријеме и бензинске пумпе, тј. бирају се објекти у којима се налази велика вриједност.

Деведесетих година прошлог вијека учестале су биле отмице лица које су вршене врло организовано, а жртве су биле имућна лица или чланови њихових породица, за која су тражена изузетно високе своте новца. Свака успјешна отмица, тј. она код које је за ослобађање отетог лица исплаћена извршиоцима велика сума новца, додатно је подстицала потенцијалне извршиоце ових кривичних дела да то чине. Овоме, у сваком случају допринијела и чињеница да су органи откривања на овом пољу још били недовољно ефикасни. Може се са сигурношћу рећи да су отмице управо биле најбољи пример организованог криминалног деловања у којима учествује већи број лица, добро организованих и ова дјела су све више изазивала неспокојство грађана.²⁴⁴

Када су у питању крвни деликти пажњу у Србији заслужују кривична дјела убиства која су последица оружаных обрачуна криминалистичких банди и организација у јавним објектима (кафићима, дискотекама, сплавовима и сл.) и на улицама, подметање експлозивних направа при чему је убијено више лица. Ова кривична дјела изазивају посебно узнемирење јавности, прије свега због чињенице да и органи откривања на овом плану нису у довољној мјери ефикасни. Посебну тежину овим дјелима дају индиције да је у појединим случајевима реч о политичким убиствима, посебно у случајевима када су убијени новинари, значајни актери политичког живота, високи чиновници полиције и други.²⁴⁵ Та убиства су обично била добро испланирана, извршиоци професионално припремљени, а на лицу места најчешће нису остајали значајнији трагови. Све то указује на професионализам и организовано криминално дјеловање криминалних организација и појединих припадника органа унутрашњих послова. Жртве ових дела су многе познате личности из криминалног подземља већих

²⁴⁴ У оквиру акције «Сабља» расвјетљено је више отмица познатих личности и привредника, а извршиоци су чланови тзв. «земунског клана».

²⁴⁵ Атентат на премијера Републике Србије, Зорана Ђинђића, 12. марта 2003. године; киндаповање и убиство бившег председника Председништва СР Србије, Ивана Стамболића 25. августа 2000. године; убиство новинара Славка Ђурувије 11. априла 1999. године и Милана Пантића 11. јуна 2001. године; покушај атентата на Вука Драшковића на Ибарској магистралаи 3. октобра 1999. године и у Будви 15. јуна 2001. године; убиства генерал – пуковника Радована Стојичића-Баце, генерал-мајора полиције Бошка Бухе, Милорада Влаховића, Павла Булатовића, Зорана Тодоровића, Желька Ражнатовића-Аркана, Момира Гавриловића. Види: Недељковић М., Васић Т.: Приказ активности по акцији «Сабља», Безбедност број 3/2003, стр. 295 - 302.

градова у Србији, посебно у Београду, Новом Саду и Нишу.²⁴⁶ Плаћене убице и наручена убиства су такође, карактеристика овог времена. Убиства целих породица, или свих затечених на одређеној локацији, чак и дјеце, да би се дошло до новца на који су указали „типери”, такође, нису била ријетка у Србији послје деведесетих година прошлог вијека.

Насиље, изузетна суровост, бруталност, безобзирност само су неке од карактеристика једног броја откривених организованих криминалних група у Србији, код којих је важило неписано правило да свједока не смије бити. Када су у питању обрачуни криминалних банди, мотиви убистава су различити: конкуренција, престиж, преваре у заједничким криминалним подухватима, дуговања и друго. Према једном од првих извјештаја аналитике Управе за борбу против организованог криминала у Србији је тад дјеловало 118 организованих криминалних група са 541 чланом. Највише криминалних кланова-група било је у Београду-13, затим Шапцу-10. Пожаревцу-9, Нишу, Краљеву и Смедереву – по 6, Новом Саду и Суботици по 1.²⁴⁷

Посебан проблем на овом пољу представља чињеница да се откривени извршиоци тешких кривичних дела на суду ослобађају од одговорности или веома благо кажњавају, јер се од стране криминалних банди и група организовано и перманентно врши утицај, подмићивањем и уцјенама судија, притисак на свједоке и оштећене, који под притиском, пријетњама и уцјенама или за новац често мијењају исказ. Све ово указује на то да је пракса државних органа недовољно ефикасна, да су криминалне групе све моћније, добро организоване и да постепено попримају све карактеристике мафијаштва. Подаци о откривеним разноврсним криминалним организацијама (групама и бандама) указују на различит степен њихове организованости и унутрашњу чврстину и дисциплину како пре извршења кривичних дела тако и за вријеме извршења кривичних дела и након тога.²⁴⁸

У области привредног криминалитета поједини облици, такође су испољили нове, савременије форме са посебном опасношћу да успоставе одговарајуће везе са представницима власти, финансијских и других јавних институција. Ова опасност посебно је дошла до изражаја у време економских санкција, а присутна је очигледно и након њихове суспензије. У том смислу евидентна је повезаност учинилаца кривичних дјела у оквиру једног или више предузећа, а тако и на ширем плану унутар земље, па и на међународном плану, нарочито у области економских односа са иностранством.

Криминална дјелатност на овом плану најчешће се испољава у кривичним дјелима против службене дужности: злоупотреба службеног положаја, несавјесног рада у служби, преваре у служби, фалсификовање службене исправе, проневијере, послуге, примање и давање мита и код кривичних дјела против привреде: несавјестан рад у привредном пословању, злоупотребе овлашћења у привреди, закључење штетног

²⁴⁶ У оквиру акције «Сабља» расвјетљено је 17 убистава, извршених у претходних десетак година, углавном у Београду, које су извршили чланови тзв. «земунског клана». Види: Недељковић М., Васић Т.: Приказ активности по акцији «Сабља», оп. цит., стр. 302.

²⁴⁷ Скакавац З.: Савремене феноменолошке тенденције и карактеристике организованог криминалитета, Примјена међународног кривичног права-организовани криминал, Тара 2007. године, стр. 151.

²⁴⁸ Активношћу МУП-а Републике Србије у акцији «Сабља» на подручју Србије откривена је и разбијена криминална активност организованих криминалних група, првенствено у Београду, као што су земунски, сурчински и раковички клан, у Новом Саду и Пожаревцу, огранак земунског клана, а у осталим већим градовима такође су идентификоване организоване криминалне групе, чија је активност раскринкана. Види: Недељковић М., Васић Т.: Приказ активности по акцији «Сабља», оп. цит., стр. 303 - 305.

уговора, недозвољена трговина, пореска утаја и слично. Конкуренција на домаћем тржишту се, углавном, нарушава монополистичким понашањем, нелојалном конкуренцијом, шпекулацијама и ограничавањем јединственог тржишта.²⁴⁹ Нарушавање конкуренције кроз наведене облике одвија се криминалним деловањем организованих група у предузећима и утицајним представницима органа власти које повезује заједнички интерес и чијим се дјеловањем злоупотребљава монополистички или доминантан положај на тржишту. Такво стање користи се за стицање неосноване имовинске користи, изазива поремећај на тржишту и ограничава размену робе и слободно наступање на тржишту.

Извесно вријеме је посебно била изражена појава да се одређена приватна предузећа баве илегалном производњом разних врста алкохолних пића сумњивог квалитета и здравствене исправности са фалсификованим етикетама познатих домаћих и страних произвођача, па се таква роба продаје на «црном тржишту», чиме се избегавају пореске обавезе и стиче велика имовинска корист. У питању су веома добро организоване криминалне групе и организације које настављају своју криминалну делатност. Организовани видови криминалитета посебно су дошли до изражаја у области увоза и извоза одређених роба као што су нафта, кафа, цигарете и алкохолна пића, који су се увозили из суседних земаља ради даљег извоза у Републику Српску и Федерацију БиХ. Међутим, роба је по правилу продавана на домаћем «црном тржишту», што је власницима омогућавало изузетно високу зараду.

У области кредитних односа са иностранством, такође постоје поједини облици организованог криминалитета, а одговарајући облици организоване криминалне делатности постоје и у области девизног пословања (случај Дафимент и Југоскандик банке), и то у платном промету са иностранством и у земљи. Ти облици испољавали су се у периоду прије увођења санкција, али су се у међувремену појавили и нови облици проузроковани тешком економском ситуацијом у земљи. У том периоду, настанку и развоју овог криминалитета погодвали су следећи услови: висока инфлација која је кулминирала крајем 1993. године; динар као средство плаћања фактички је био елиминисан из платног промета у земљи, цијене робе исказиване су у девизама; девизе, а прије свега њемачка марка постали су средство плаћања и наплаћивања у унутрашњем робном промету и у платном промету у економским односима са иностранством; увећана купопродаја девиза, и то по штицованом курсу; нису поштовани девизни прописи; неефикасност новчаних казни обезвређивањем динара стално растућом инфлацијом.

Анализа појавних области криминалитета у области девизног пословања указује на криминално повезивање унутар предузећа и других правних лица и на међусобну сарадњу криминалних организација, као и на присуство фалсификованих докумената којима се покушава прикрити организована криминална дјелатност. Криминално повезивање и дјеловање криминалних организација унутар банкарског система, њихово међусобно повезивање, као и криминално повезивање са одређеним предузећима и другим правним лицима чија се криминална дјелатност конкретизовала кроз поједина кривична дјела из области привредног криминалитета је, такође, било присутно у новије време, као вид организованог деловања.

²⁴⁹ Бошковић М.: Криминалистика–методика I, Полицијска академија, Београд, 1995. година, стр. 302-303.

4. ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ИСПОЉАВАЊА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА У СРБИЈИ И БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Организовани криминал успјешно се прилагођава свим промјенама у друштву, настојећи да увећа зараду, користећи илегалне и легалне начине стицања профита, те служећи се свим средствима како би стицање профита на незаконит начин одржао дужи временски период. Јасно је да се организовани криминал испољава у разним формама, и у различитом обиму и интензитету у многим областима привредне, ванпривредне и друге друштвене дјелатности.

У почетним фазама развоја организовани криминал био је организован на принципу гангстерских банди које су стицале добит само на незаконит начин, а данас су дјелатности проширене и прилагођене тако да се зарада од незаконитих дјелатности легализује уз помоћ мита, корупције, монопола у појединим областима друштвеног дјеловања, односно обављају се дјелатности на такав начин да се и не може уочити криминална активност организације.

Основни мотив криминалног дјеловања је богаћење а средства и методи доласка до зараде криминалне организације углавном прилагођавају степену развијености самог друштва и његове организованости и спремности за борбу против организованог криминала.

С обзиром на то да не постоји општеприхваћена дефиниција организованог криминалитета, као и да постоје битне разлике у погледу његових битних карактеристика то је разумљиво да не постоји ни јединствено и општеприхваћено мишљење у којим се све облицима испољава.

Облици организованог криминала су многобројни и разноврсни. Развијају се и мијењају прилагођавајући се тренутним друштвеним односима. Они су различити од земље до земље, а поједини облици су изражени у већини земаља. Илегалне дјелатности организованог криминалитета усмјерене су на области кријумчарења дроге, оружја, муниције, недозвољену трговину културним добрима и другом дефицитарном робом, илегалну трговину људима, пратећу проституцију, кријумчарење и складиштење радиоактивног отпада и других опасних материја, прање новца, корупцију, фалсификовање новца, информационе системе, при чему се не смије изгубити из вида његова дјелатност у домену легалног бизниса, инвестирања капитала, као и у области насилничког криминалитета.²⁵⁰

Кривична дјела која својим збиром чине организовани криминал, представљају његову основну криминалну садржину, док облици саучесништва у којима се манифестују извршења појединих кривичних дјела организованог криминала, представљају кривичноправне манифестације испољавања, односно непосредне реализације те садржине. Саучесништво се сматра значајном особеношћу организованог криминала и под њом се подразумијева заједничко остваривање кривичног дјела од стране више лица уз постојање свијести код њих да заједнички дјелују.²⁵¹

²⁵⁰ Бошковић М.: Транснационални организовани криминалитет, оп. цит., стр. 125-126.

²⁵¹ Стојановић З.: Коментар кривичног законика, Службени гласник, Београд 2007. година, стр. 145.

Организовани криминал се испољава у разним облицима и то у области општег, привредног, политичког и еколошког криминалитета, Америчка председничка комисија за примену закона и администрацију правосуђа из 1968. године сматра да се дјелатности организованог криминала могу подјелити на: илегалне, тј. задовољавање потреба (коцкање, лихварење, наркотици и друга добра и услуге) и активности у области привредног пословања и запошљавања (инфилтрирање у легитимни бизнис и рекетирање).²⁵²

Конгрес САД усвојио је 1968. године «Закон за одобравање финансирања централних и локалних организација за организовање, едукацију и припремање специјалних јединица за борбу против организованог криминала».²⁵³ Према овом закону, организовани криминал обухвата илегалне активности чланова високо организоване, дисциплиноване групе које се баве прибављањем илегалне робе и услуга, укључујући, али не ограничавајући се на: коцку, проституцију, дрогу, рекет, зеленаштво и друге незаконите активности чланова организације.

На семинару ОУН који је одржан 1991. године у дјелатности организованог криминала уведене су двије врсте послова: «Прво, то су забрањене врсте дјелатности (као што су имовински деликти, прање новца, незаконит промет дрога, кршење правила девизног пословања, застрашивање, проституција, коцка, трговина оружјем и антиквитетима и друго, учешће у области економије (директно или коришћењем таквих средстава као што је уцјена)».²⁵⁴

Организовани криминал као скуп кривичних дјела учињених од стране криминалних организација, односно њихових припадника чине у основи двије врсте кривичних дјела:

1. кривично дјело самог формирања криминалног удруживања и
2. скуп кривичних дјела која чине припадници организованог криминалног удруживања а која се заснивају на циљевима ради којих је и основана и даље егзистира.²⁵⁵

Савремени облици организованог криминала нису заобишли ни Србију, Босну и Херцеговину и друге државе западног Балкана. Они на овом подручју попримају нове форме и карактеристике, са израженим степеном друштвене опасности, професионалности и насиља. Појава организованог криминалитета на нашим просторима новијег је датума и у посљедњих петнаестак година добила је сва битна обиљежја карактеристична за савремене форме организованог криминала у свијету.

У даљем тексту биће обрађени карактеристични и најчешћи облици испољавања организованог криминалитета који су карактеристични за подручје западног Балкана и који су најчешће евидентирани од стране агенција за спровођење закона у Србији и Босни и Херцеговини.

²⁵² Игњатовић Ђ: Организовани криминалитет-други део, оп.цит., стр. 70.

²⁵³ Овај закон «Омнибус закона о контроли криминала и сигурним улицама», садржи већи број одредби устројених с циљем борбе против проблема пораста криминала. - Види: File: //A:/ Organised crime.htm - © Euroreporter 1995. – Pages created by: Wilhelm Lagercrante: lagwil@jmk.sa.se од 21.06.1995. године

²⁵⁴ Бошковић М.: Социјална патологија, оп. цит., стр. 130.

²⁵⁵ Шкулић М.: Организовани криминалитет – Појам и кривичнопроцесни аспекти, оп. цит., стр. 123.

4.1. Илегална производња и промет опојних дрога

Злоупотребе дрога, укључујући и криминалитет везано за њих, у свим својим комплексним појавним облицима представљају универзални проблем човјечанства. Негативни обрасци конзумирања дрога опонашају се на цијелој планети, без обзира на то да ли је ријеч о конзервативним или либералним друштвима, док међународно повезани синдикати илегалних произвођача и трговаца наркотика непрекидно шире своја тржишта, при чему као базе за своје операције користе земље у којима још увијек не постоји заокружен систем државне и друштвене реакције.

Под опојним дрогама²⁵⁶ подразумевају се супстанце природног и вјештачког поријекла, чијом се употребом могу створити стања зависности која могу да изазову

²⁵⁶ Дроге природног поријекла углавном се добијају из чаура опијумског мака, од лишћа биљке која се зове кока и из биљке зване канабис. Од опијумског мака производе се дроге за медицинске сврхе и за илегалну употребу. Опијумски мак је једногодишња биљка која се узгаја у одређеним климатским подручјима. Из опијумског мака добија се опијум на тај начин што се чахуре мака пред сазријевање насијецају специјалним сјечивом на више мјеста. На насјеченим мјестима потеку капи сока бијеле боје који се у додиру са ваздухом стврдне и поприми смеђу боју. Неколико часова након зарезивања завршава се процес оксидације сока на зарезаним чахурама мака на којима се обликује смоласта маса која се стврдне и осуши. Та смоласта маса зове се сирови опијум. Приноси сировог опијума буду, отприлике, око десет килограма на један хектар опијумског мака. Опијум и његови деривати - морфин, хероин, кодеин - ублажавају бол и изазивају еуфорију и пасивност и фактички су депресори централног нервног система. Опијум се може користити жвакањем или пушењем, може се пити у течном стању или растворен убризгавати ињекцијом у вену. Морфијум је дрога која се добија рафинирањем и пречишћавањем сировог опијума. Име је добио по «грчком богу сна» Морфеју. Морфин се у медицини користи као класични аналгетик. Његово дејство ублажава бол. Најчешће се користи преко ињекција или гутањем таблета. На илегалном нарко тржишту појављује се углавном у нијансама смеђе и црвене боје, јер му се додају разне примјесе да би добио на количини, а тиме и на цијени. Неконтролисано узимање брзо проузрокује зависност. Хероин је полусинтетички дериват морфијума који се користи убризгавањем преко ињекције, путем ушмркавања, а може се и пушити. Хероин је без сумње једна од најопаснијих дрога, која се може наћи на нарко тржишту. То је дрога која веома брзо ствара комплетну зависност (психичку и физичку), уз напомену да су апстиненцијалне кризе код хероинских овисника далеко теже него код овисника од друге дроге. Потражња за хероином веома је велика, тако да достиже веома високу цијену на нарко тржишту и у вези с њим одвија се највећи број криминалних активности, тако да га с правом можемо назвати најкриминогенијом дрогом.

Биљка канабис је конопља која се у природи појављује у три облика и то као: *Canabis indica*, *Canabis sativa* и *Canabis ruderalis*. Главна активна ствар канабиса је супстанца под називом Тетрахидроканабинол (ТХЦ), која, између осталог, има и халуциногено својство. На илегалном нарко тржишту канабис се злоупотребљава у облику три своја продукта, а то су марихуана, хашиш и канабисово уље. Марихуана је једна од најраспрострањенијих дрога у свијету. Добија се од осушених листова канабиса. Марихуана се најчешће конзумира пушењем и од сва три продукта канабиса у себи има најмањи постотак Тетрахидроканабинола (највише 3%). Хашиш је тврда смоласта маса која се добија од цвјетова биљке канабис. У зависности од поријекла канабиса хашиш може имати различите боје, које су у нијансама смеђе до црвенкасте боје. Хашиш садржи највише до 15% Тетрахидроканабинола, тако да приликом конзумирања има много јаче дејство од марихуане. Хашиш се најчешће користи пушењем. За пушење хашиша користе се специјалне дрвене, керамичке и металне луле купастог облика које називамо Ђилам, затим специјалне посуде зване Наргила, које су направљене за пушење дроге на принципу воденог хлађења дима. На илегалном нарко тржишту појављује се најчешће у облику мање погачице «плочице» или комадића неправилног облика. Канабисово уље је препарат који се добија хемијском екстракцијом из смоластих врхова биљке канабис и црвенкастосмеђе је боје. Садржи до 35% активне супстанце Тетрахидроканабинола. Конзумира се тако што се накапа на цигарету и пуши, а може се и пити. У Босни и Херцеговини забиљежено је мало случајева злоупотребе канабисовог уља. Канабис не ствара јаку

оштећење здравља или да на други начин угрозе интегритет људи у било ком физичком, психичком или социјалном смислу.

Вјероватно је најразвијенија сарадња држава у области борбе против злоупотребе опојних дрога. Илегална производња и промет дроге свјетски је проблем број један, који има веома разарајуће посљедице и чињеницу да са собом повлачи друге облике криминалитета²⁵⁷. Проблемом злоупотреба дрога нарочито су погођене развијене државе, као државе са крајњом дестинацијом дроге, па су посебно заинтересоване за сузбијање илегалног промета дрога и сарадњу, у том смислу са осталим државама.

Тако, на примјер, бивши генерални секретар Интерпола А. Босард истиче да је међународна трговина наркотицима најзначајнији феномен из области криминалитета у двадесетом вијеку.²⁵⁸ Због тога је под снажним утицајем међународних организација, прије свих Уједињених нација и њиховог Уреда за контролу злоупотребе наркотика и превенцију криминала (*UN Office for Drug Control and Crime Prevention – UNODCCP-a*), Међународне организације криминалистичке полиције – Интерпола, Еуропола (*Europol Drugs Unit EDU*), Међународног одбора за контролу наркотика (*International Narcotics Control Board*) итд., одржано низ конференција и других међународних скупова и усвојено велики број докумената у овој области, од којих су нарочито значајне оне донијете од стране Уједињених нација (Јединствена конвенција о опојним дрогама, Конвенција о психотропним супстанцама и Конвенција УН против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци).

Добро је познато да је прапостојбина опијата и канабинола индокинески потконтинент тзв. златни троугао и исламске државе тзв. златног полумјесеца, а кокаина у Андима, у Јужној Америци. У овим земљама традиционално је више од 60% мануфактурне производње ових дрога трошено у земљама производње, а мањи дио продавао се сусједима. Дрога, нарочито опијати, дуго су доспијевали у западну Европу само из Македоније и Турске.

физичку овисност, а психичка овисност углавном је умјереног интензитета. Канабис се сматра предулазом у свијет наркоманије, с обзиром на то да су многа испитивања показала да је преко 70% овисника лијечених од хероина изјавило да су почели са конзумирањем марихуане.

Кокаин је дрога која се добија из биљке кока, која успијева у Јужној Америци и то највише у Боливији, Колумбији, Перуу, Еквадору и Бразилу. Чист кокаин је у облику бијелог кристалног праха, без мириса и горког укуса. Осим кокаина из биљке кока добија се и кокаинска паста, прашак или пастерозна маса прљаво бијеле боје и садржи око 50% кокаина. Колумбија је највећи произвођач кокаина у свијету и њене организоване криминалне организације (картели) годишње зарађују више милијарди долара на кријумчарењу кокаина, најчешће у САД и Европи. Кокаин је веома скупа дрога и на илегалном нарко тржишту цијена му се креће и до 150 еура за један грам. Због тога у Европи кокаин сматрају дрогом привилегованих. Кокаин се најчешће конзумира ушмривањем – снифањем и интравенозно, док се кокаинска паста и крек најчешће конзумирају пушењем. Кокаин ствара јаку овисност, нарочито психичку, већ након релативно краћег периода конзумирања.

Синтетичке опојне дроге спадају у препарате који су одређени Конвенцијом о психотропним супстанцама и на основу њиховог дјеловања на централни нервни систем могу се подијелити у три групе: депресанти, стимуланси и халуциногене супстанце. Тако депресанти дјелују на централни нервни систем у виду смирења (барбитурати), стимуланси утичу на стварање расположења, отклањање замора и осјећаја глади (амфетамини, екстази), док халуциногене синтетичке дроге стварају менталне трауме које након краће употребе доводе до психичке зависности (ЛСД, дом, стп).

²⁵⁷ Никач Ж.: Транснационална сарадња у борби против криминалитета–Еуропол и Интерпол, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2003. године, стр. 129.

²⁵⁸ Игњатовић Ђ.: Криминологија, оп. цит. стр. 127.

У периоду од 1906. до 1935. године била је слободна производња и трговина опојним дрогама, али је у том периоду успостављена међународна и национална контрола производње и промета опојним дрогама. Највећи произвођачи опијата у том периоду били су Кина, Индија, Иран, Авганистан, Турска и Македонија. Послије усвајања Конвенције Лиге народа²⁵⁹ из 1931. године о контроли производње и промета опојних дрога, сви велики произвођачи уредили су национална законодавства и од 1936. године укупна неконтролисана производња опијата од 78.000 тона годишње пала је на контролисану производњу од 31.000 тона опијата, што је око 40% дотадашње производње.

Такво стање, са мањим варијацијама, поштивало се све до средине педесетих година XX вијека, када долази до наглог повећања броја потрошача, што доводи до повећања илегалне производње и кријумчарења дрога и то геометријском прогресијом.

У периоду од 1950. до 1970. године, упоредо са експлозијом наркоманије, посебно на европском и америчком континенту, успоставља се добро организована илегална производња дрога и илегално тржиште природних, полуфабрикованих и синтетичких дрога.

Реактивира се производња опијата и индијске конопље на азијском и афричком континенту, организује се енормно велика производња кокаина у Јужној Америци, а фармацевтско–хемијска индустрија у Европи и Сједињеним америчким државама производи све више синтетичких једињења са психоактивним дејством, која немају значајнију медицинску примјену. Поред набројаних држава, седамдесетих година XX вијека као највећи произвођачи опијата и канабинола појављују се Пакистан, Тајланд, Бурма, Лаос, који, са Авганистаном, данас производе више од 60% укупне количине произведеног опијума за илегално свјетско тржиште. Илегална производња опојних дрога отргла се од свих националних и међународних контрола, тако да се проширила и на нова подручја као што су:

- Нигерија, која је постала једна од водећих земаља у производњи опијума и индијске конопље,
- Мароко који је постао један од највећих произвођача индијске конопље која се највећим дјелом кријумчари у Европу,
- Кенија и Египат производе опијум и канабиноле,
- Етиопија производи биљку «*Khat*» - опијат на бази морфина,
- Јужна Америка, препуна је плантажа кокаина и марихуане. Колумбијска мафија контролише производњу око 130.000 тона коке у Колумбији и Боливији, што чини 80% тржишта кокаина у свијету,
- у неким европским земљама, а прије свега у Албанији, Шпанији, Македонији, деведесетих година XX вијека почиње илегална производња индијске конопље и опијумског мака и
- у Европи и Сјеверној Америци производе се енормне количине психоактивних супстанци и једињења које су намијењене искључиво илегалном нарко тржишту.

²⁵⁹ Конвенцијом о контроли производње и промета опојних дрога уведене су норме једногодишњих потреба по становнику од 400 мг максимум и 120 мг минимум. У складу са тим нормама земље произвођачи биле су дужне да одреде сопствене потребе према броју становника и квоту која се дозвољава за извоз, те површину земљишта гдје ће се гајити и начин контроле производње и откупа.

Тако се, упркос свим забранама и контролама на националном и међународном нивоу, у свијету формирају четири моћне зоне за илегалну производњу и организовано кријумчарење дрога:

1. зона «златни троугао», коју чини: Тајланд, Бурма и Лаос. Ова зона производи више од 50% опијума и њихових деривата за илегално нарко тржиште,
2. зона «златни полумјесец» коју чине: Иран, Пакистан и Авганистан. То је подручје фабрикации хероина,
3. зона «царство зла», коју чине Колумбија, Боливија, Перу, Еквадор, Бразил и Венецуела. У овој зони налазе се највеће плантаже биљака коке и индијске конопље. Њиховом фабрикацијом претварају се у кокаин, марихуану и хашиш. Више од 80% ових производа под контролом је колумбијске нарко мафије и
4. фармацеутско-хемијска индустрија Европе и Сјеверне Америке, која за илегално нарко тржиште производи огромне количине наркотика синтетичког поријекла.

Повезаност злоупотребе опојних дрога²⁶⁰ и криминала несумњиво је велика и произилази како из природе и сложености саме наркоманије, која је истовремено и болест личности и социопатолошка појава израженог криминогеног дејства, тако и из строгог и прецизног инкриминисања свих оних дјелатности које се предузимају с циљем да се на незаконит начин произведу и ставе у оптицај ове супстанце, односно да се другим лицима омогући њихова злоупотреба.²⁶¹ Веома је висок степен кохезивних веза на релацији опојне дроге – криминал тако да је према Beria di Argentine, директору Центра за друштвену одбрану из Ђенове, у 1985. години преко 70% криминалитета у развијеним земљама било у некој вези са опојним дрогама.²⁶² Тако нпр., у Србији према подацима Градског завода за заштиту здравља у Београду (упоредна анализа 1996-2000) двије трећине лијечених наркомана регистровани су као извршиоци кривичних дјела, а према подацима болнице Централног затвора из 1996. године, највећи број рецидивиста (85% осуђених на мјеру обавезног лијечења су наркомани-рецидивисти и мултирецидивисти).²⁶³

Основна феноменолошка обиљежја наркокриминалитета²⁶⁴ су: прикривеност манифестовања, специфичност трагова и индиција, велика динамичност у испољавању, константно јављање нових појавних облика, интернационализација и

²⁶⁰ Израз «злоупотреба опојних дрога» може се схватити у ширем и ужем смислу. У ширем смислу овај појам би обухватао све дјелатности које се предузимају у вези са опојним дрогама, а које су изван правних норми које регулишу ову проблематику и нормативно уобличавају њихову друштвено оправдану примјену. Под њега се подводе кривична дјела неовлаштене производње и стављања у промет дрога, омогућавања њихове злоупотребе, као и прекршаје и привредне преступе који се односе на ове дјелатности, али и њихову непосредну злоупотребу конзумирањем од стране зависника - наркомана, изван медицинских правила и разлога примјене. У ужем значењу, овај израз би се односио само на непосредну злоупотребу опојних дрога, тј. њихово уношење у организам, које доводи до стања зависности и психофизичког пропадања особе која то чини.

²⁶¹ Маринковић Д.: Наркоделикти као тежак облик криминала, XVI семинар права Будва 2004. године, стр. 313-314.

²⁶² Игњатовић Ђ.: Криминологија, оп.цит., стр. 132.

²⁶³ Бошковић М.: Социјална патологија, оп. цит., стр. 267.

²⁶⁴ Криминалитет у вези са опојним дрогама може се диференцирати на криминалитет зависника – наркомана (кривична дјела код којих постоји узрочна веза између саме зависности извршеног деликта) и криминалитет незаконите производње и промета опојних дрога.

глобализација, јаке криминалне организације које се баве тим незаконитим дјелатностима, разни облици камуфлажа везаних за транспорт дрога, спремност произвођача, кријумчара и трговаца наркотицима на преузимање ризика од откривања итд. Дјелатност с циљем откривања и доказивања ових кривичних дјела нимало није једноставна, па је неопходан крајње одговоран и озбиљан приступ при дефинисању стратегије намијењене њиховом сузбијању. Једна од најважнијих карактеристика наркокриминала јесте његова прикривеност, односно високо изражена конспиративност у испољавању. Конспиративност је условљена са једне стране високим казнама које су предвиђене за учиниоце, а с друге стране великим профитом који се остварује производњом, кријумчарењем и илегалном продајом дрога.²⁶⁵

Такође, још једна посебна околност великим дјелом утиче на конспиративност испољавања наркокриминала. Наиме, у «класичном» злочину или преступу постоји жртва односно оштећени кривичним дјелом, који у великом броју случајева пријављује извршено кривично дјело и органима откривања и доказивања даје такве податке о учиниоцу и дјелу који су често пресудни за њихово разјашњавање.²⁶⁶ Када су у питању деликти у вези са кријумчарењем дрога немамо оштећеног, односно имамо ситуацију у којој оштећени пактизира са кријумчарем наркотицима. Он је на његовој страни и спреман је да му помогне како би спријечио полицију и органе правосуђа да га открију и санкционишу. Кријумчари наркотицима и овисници – наркомани међусобно су упућени једни на друге тако што овисник не може без дроге коју му обезбјеђује кријумчар и дилер, док кријумчар и дилер не могу без наркомана који им скупо плаћа дрогу. Због тога се криминал у вези са производњом и продајом дрога назива и консенсуалним криминалом (eng. *victimless crimes*—деликти без жртве).

Илегална производња и организовани међународни криминал у промету дрогама почива на доброј и снажној организацији нарко мафије. Кријумчарска мрежа спада међу најсавршеније у оквиру транснационалног организованог криминала. Те организације, пирамидалне или мрежне структуре, веома су бројне и унутар њих постоји веома сложен систем функционисања криминалног дјеловања који знатно усложњава сагледавање свих димензија и односа унутар њих, гледано споља. Дуго времена је владајући став о устројству и функционисању организованог криминала указивао на бирократски, пирамидално устројене многољудне групације, које функционишу по принципу субординације и апсолутног ауторитета челних људи, односно вертикалној изолацији појединих хоризонталних слојева унутар самих група. Међутим, посљедњих година већи број аутора истиче да се организација посла по принципу пирамидалне, вертикалне структуре, каква се традиционално везује за *Mafiju*, данас односи искључиво на рад колумбијских криминалних група, док у већини случајева постоји тип мрежне структуре који се заснива на различитим хоризонталним везама већег броја мањих организација, које се повезују од регионалних до међународних оквира. При томе је код таквих мрежа изражена

²⁶⁵ Тајност илегалне производње дрога природног поријекла је релативна када се узме у обзир да простране плантаже на којима се узгајају мак, канабис или кока практично и није тешко открити јер се неријетко ради о непрегледним пољима која се могу регистровати из ваздуха или непосредним обиласком. Међутим, основни проблем у уништавању таквих засада лежи у чињеници да се они налазе у државама које немају апсолутну власт на својој територији, па се често у таквим државама производи дрога уз прећутну сагласност државне власти или уз њихову немоћ да успоставе власт на цијелој државној територији.

²⁶⁶ Маринковић Д.: Наркоделикти као тежак облик криминала, оп. цит., стр. 321.

флексибилност функционисања а договор о незаконитим дјелатностима постиже се између челних људи појединих група које организују такве криминалне структуре.²⁶⁷ Ланац нарко криминала има пет и више слојева у својој криминалној организационој структури:

- први слој чине главни организатори и финансијери илегалне производње и кријумчарења дрога који креирају организацију, успостављају везе, убиру највећи профит и по правилу никада не буду откривени. Циљ организатора криминалне дјелатности са дрогама је остваривање што веће зараде, преко које се постиже велика материјална и политичка моћ, која се користи за освајање власти. Идентитет организатора најчешће је непознат за ниже нивое криминалне нарко мреже,
- други слој чине произвођачи дрога који произведenu дрогу, по добијеним упутствима организатора, испоручују дистрибутерима,
- трећи слој чине дистрибутери који дрогу дистрибуирају до дилера дроге навелико («гросиста»), такође по предходно добијеним инструкцијама организатора,
- под директном управом организатора налази се развијена вишеслојна мрежа кријумчара дрога на међународном нивоу. Ову мрежу предводе велики босови («гросисти») који су непосредно подређени организатору. Они бирају и укључују у мрежу набављаче дрога на велико и препродаваче (дилере) дрога на мало. Ангажују транспортне раднике и средства, те одређују руту кретања. Овај четврти и уједно најорганизованији ниво у нарко организацији склапа познанства са полицијом, цариним, политичким и државним врхом земље у којој дјелују, путем мита и корупције. Носиоци овог нивоа могу, уз знање и одобрење главних газда, да формирају и лабораторију за фабрикацију наркотика у транзитним земљама²⁶⁸. Они организују и контролишу све шверцерске руте наркотика, сnose ризик и рјешавају проблеме који евентуално настају на терену, при чему се никада директно не експонирају и не дају повода и доказе за своју умијешаност у наркокриминал. Све проблеме рјешавају ангажовањем врхунских адвоката и руководних радника у полицији, тужилаштву и судству,
- пети ниво организације чине ситни дилери дрога на мало. Они су ти који највише страдају у организованој борби против нарко мафије и кријумчарења дрога. Ову групу највећим дјелом чине и сами корисници дрога, који кријумчаре и продају дрогу на ситно, да би бесплатно обезбиједили своје потребе и
- шесту групу чине конзументи – наркомани.

Посебно значајно мјесто у кријумчарењу дрога има група значајнијих људи из домена власти, политике, царине, полиције, правосуђа, банкарства, органа државне безбједности, дипломатије. То је група «спонзора», без чије подршке би се

²⁶⁷ Маринковић Д.: Основни правци криминалистичког поступања у сузбијању нарко–криминалитета, НБП број 2/03, Београд 2003. година, стр. 141.

²⁶⁸ У периоду 1991-2005. година турска и албанска наркомафија развила је на десетине лабораторија за рефинисање хероина на Косову и Метохији, Македонији, Албанији и Турској.

наркомафија брзо распала или би се умањиле на подношљив ниво, који не би угрожавао економски, социјални и политички систем државе.

Утицај наркобизниса на организовани криминал може се подијелити у неколико сегмената.²⁶⁹

- Криминал који проистиче из илегалне производње и промета опојних дрога, или је са њим у некој корелацији. Према полицијским показатељима у свијету, а посебно у већим урбаним центрима, више од половине тешких кривичних дјела са елементима насиља може се повезати са наркоподземљем. Такође, не треба заборавити велики утицај ове врсте криминала на проституцију, преваре, разбојништва, провалне крађе, растурање фалсификованог новца и слично. Наркоподземље посебно настоји да у криминал увуче што више малољетника, јер они представљају неисцрпан резервоар нових генерација криминалаца, тако да се њиховим анимирањем и увлачењем у свијет дроге за подземље ствара непрегледно тржиште нових конзумента.
- Прање новца и илегалне финансијске трансакције. Велики проблем за наркомафију представља легализација великих новчаних износа зарађених продајом дроге. У свијету данас постоје међународни банкарски центри, који уз законске олакшице омогућавају кријумчарима те трансакције.²⁷⁰
- Корупција и врбовање политичара, полицајаца, судија и новинара од стране наркососова. Огромна финансијска моћ дала је бескрајне могућности шефовима подземних организација да дио новца инвестирају у стварање свог лобија. Тако су наркомафијаши, већ успоставили своју сопствену инфраструктуру међу утицајним људима широм свијета. Међу њима се налазе министри, конгресмени, сенатори, судије, тужиоци, полицајци и други. У неким земљама у посебној вези били су и предсједници влада (Италија, Колумбија, Боливија и друге)²⁷¹.
- Међународно повезивање наркомафије и стварање глобалне организације за контролу илегалне производње и промета опојних дрога. Због све веће финансијске моћи, наркоподземље последњих година покушава да се организује на глобалном плану. Наркососови покушавају међусобно да се договоре око подјеле територија и сфера утицаја. У неким случајевима финансирају и свргавање легално изабраних влада преко терористичких акција или државних удара.²⁷²

За кријумчарење дрога користе се сви могући начини и доступна средства, при чему маштовитост и дрскост кријумчара наркотика нема границе. Основно правило је да нема правила – не постоје ни лица ни средства која не би могла бити у вези са

²⁶⁹ Ницовић М.: Организовани криминалитет и корупција, Копаоник, 27-30. март 1996, Српско удружење за кривично право.

²⁷⁰ Посебно су интересантне земље у којима је загарантована тајност улога депонованог у банкама. За кријумчаре су посебно важни Швајцарска, Панама, Кајманска острва, Хонг Конг и Бахами, где постоје банке за депоновање и пуштање у оптицај новца који је зарађен од илегалне продаје дроге.

²⁷¹ У Колумбији су, на примјер, наркососови изградили читава стамбена насеља за сиротињу, одакле су касније регрутовали своје бескрајно одане припаднике.

²⁷² Опасност од удруживања тих подземних кријумчарских организација увидјеле су и најразвијеније земље свијета. Тако, Г-7 (седам најразвијенијих земаља света) једном годишње на самиту расправља о томе: Како се организовано супротставити свијетском илегалном наркобизнису.

незаконитим пребацивањем дрога са једног мјеста на друго, са једног континента на други. Њихови транспорти реализују се копном, морем и ваздухом, па се, зависно од тога, користе и различита превозна средства. Избор методе кријумчарења зависи од више фактора, међу којима се нарочито издвајају: полазно и одредишно мјесто, врста дроге као предмета илегалног транспорта, степен образованости и техничке опремљености кријумчара, али и опремљеност самих органа који се баве спречавањем кријумчарења наркотицима.

Најважнији копнени путеви дроге за Европу полазе углавном од Инстанбула у Турској, преко Бугарске, Србије, Хрватске у Аустрију и даље у државе западне Европе. Алтернативни путеви иду од Турске у Грчку, БЈР Македонију, преко Косова - Република Србија и Црне Горе преко Јадранског мора у Италију или преко Босне и Херцеговине и Хрватске према Аустрији и Њемачкој. Ови путни правци, којима се кријумчаре дроге из земаља средње Азије и блиског Истока преко Турске према државама западне Европе, названи су Балканска рута²⁷³. О значају Балканске руте говори и податак *International Police Review*, који каже да се тим путем пребаци око 80% укупне количине хероина која се нађе на тржишту западне Европе.

Оно што је карактеристично за кријумчарење дроге Балканском рутом јесте да је ријеч о организованом криминалитету. Могућност откривања лица која учествују у транспорту дрога балканском рутом далеко је већа од откривања организатора. Тим више што је ријеч о организованој активности коју карактерише јака хијерархијска организација, велика брзина, сналажљивост и оперативност у дјеловању, затим строга дисциплина, послушност и лојалност. Управо на основу наведених карактеристика овакве организоване криминалне групе имају велику маневарску способност приликом преласка државних граница, као и различите модусе у преношењу дроге.

Дрога је роба која се не може наћи у слободној продаји, цијена на илегалном тржишту изузетно је висока, а варира од начина, брзине и организације транспорта, као и од чистоће и квалитета дроге. За успјешност у сузбијању кријумчарења наркотицима велики значај има откривање кријумчарских центара, складишта и канала, као и пунктова кријумчарске мреже. За кријумчаре је карактеристично да своје активности обављају у виду занимања, при чему изналазе најадекватније методе помоћу којих ће пребацивати дрогу преко границе. Кријумчари веома ријетко дјелују сами. У свакој држави кроз коју кријумчаре дрогу имају своје везе, мјеста за одмор и сигурна скровишта. Кријумчари данима проучавају рад граничне полиције, царинских и инспекцијских органа, при чему на све начине покушавају да успоставе комуникацију и однос на пријатељској разини са службеницима наведених државних органа, као и са шпедитерима. Преко ових лица покушавају да добију несметан пролаз, као и податке о стању на граничном прелазу, броју овлаштених службених лица, техником и тактиком којом располажу приликом контроле путника и возила, на који начин врше преглед, када се врше смјене службеника на граници и сл.

Једна од најразвијенијих мафијашких организација, која контролише велики дио наркокриминала у свијету а посебно у Европи, је албанска мафија. Албанска наркомафија у посљедњих десетак година преузела је примат у коришћењу Балканске руте за кријумчарење наркотицима и то највише хероином и марихуаном. У посљедње вријеме активности албанске наркомафије усмјерене су све више и на кријумчарење

²⁷³ Пут свиле је друга најважнија рута која се користи за кријумчарење хероина из централне Азије ка западној Европи и иде преко Руске Федерације, Бјелорусије, Украјине или балтичких земаља.

кокаина. Поред илегалних послова са наркотицима, албанска мафија бави се проституцијом, трговином људима и кријумчарењем оружја.²⁷⁴ Такође, њена дјелатност присутна је и у разним финансијским трансакцијама, као и у легалним дјелатностима - све у настојању да се «опере новац» зарађен организованом криминалном дјелатношћу.

Ова криминална организација успјела је да стекне позиције да контролише европско тржиште хероина и да, у посљедње вријеме, прокријумчари и испоручи толику количину дроге да се сматра једним од највећих испоручилаца дроге у свијету. Тако албанска наркомафија контролише 70% хероина у Швајцарској, 80% у Чешкој и Мађарској, 50% у Њемачкој. Албанска наркомафија користи подручје Косова и Метохије, подручја у Македонији и Црној Гори која су насељена већинским албанским становништвом, и саму Албанију - не само за складиштење већ и за производњу хероина и марихуане. Албанска нарко мафија безбједносно је добро организована, повезана је са криминалним групама Албанаца које егзистирају у Турској и Западној Европи, при чему се најчешће ради о родбинским везама. Албанска наркомафија у своју мрежу све више увлачи и припаднике других народа који живе на Балкану, али им дају да врше споредне послове, док послове организације и посредовања остављају искључиво за себе. Снага албанске наркомафије произилази већим дјелом из њиховог карактера који се испољава кроз поштивање породице, обичаја, традиције, специфичне религије, крвне освете, «бесе», језика који је слабо познат у свијету и др.

Борба против организованог наркокриминалитета мора се базирати на систематском праћењу и проучавању његових носилаца, инфраструктуре, логистичке подршке и токова новца прибављеног вршењем ових незаконитих дјелатности. При томе неопходно је идентификовати и она његова феноменолошка и етиолошка обиљежја која га суштински одређују и дефинишу. Криминалистичко-оперативне дјелатности усмјерене ка сузбијању наркокриминалитета неопходно је да буду, у обавјештајном смислу, офанзивне и продорне, како би се елиминисао информациони дефицит на страни органа државне репресије који настаје као посљедица његовог прикривеног испољавања и изражене «тамне бројке».

Криминалистичка истрага не би смјело да се фокусира на поједини, изоловани криминални догађај, већ њоме мора бити обухваћена цјелокупна криминална група и њене незаконите дјелатности у вези са производњом и прометом опојних дрога. У противном, постоји могућност оживљавања и регенерације криминалне организације, без обзира на то да ли је покренут поступак и против организатора наркоорганизације. Усмјереност криминалистичког рада на разоткривање криминалне организације у њеном тоталитету подразумијева вођење тајних операција и истражних мјера и радњи у дужем периоду (некада и више година), што зависи од сложености саме организације и њених мјера заштите од детектовања и доказивања њених недозвољених активности.

Средишњи елеменат међународне стратегије у борби против злоупотребе дрога (као што се види из горе изнесеног) и даље је репресија, односно поступање *post*

²⁷⁴ Албанска мафија једна је од пет најопаснијих у свијету када је ријеч о трговини људима, наводи се у посљедњем извјештају ФБИ. У извјештају се констатује да је албанска мафија «моћна и опасна». Према процјенама ФБИ, четири остале најопасније мафије су кинеска, јапанска, руска и украјинска. – Објављено у Дневном авазу од 01.08.2003. године

festum, у оквиру којег се издвајају два савремена правца дјеловања: 1. контрола основних хемикалија које се користе у производњи наркотика (прекурсора), на који начин се картели дрога одвајају од производних средстава и 2. сузбијање прања новца стеченог бављењем овим незаконитим дјелатностима.²⁷⁵ Искључиво репресивним приступом не може се постићи запаженији резултат у борби против дрога, тако да је неопходно, поред активности усмјерених на смањење понуде дрога на илегалном тржишту, активности усмјерити и на смањење њихове потражње. Превенција је најважнија и уједно најкомплекснија мјера у борби против злоупотребе дрога, гдје држава не може сама учинити много без помоћи породице, школа и вјерских институција.

Кривичним закоником Србије²⁷⁶ у Глави XXIII – Кривична дјела против здравља људи прописана су два кривична дјела којима се пружа кривично-правна заштита здравља људи од угрожавања злоупотребом коришћења опојних дрога. Ова дјела су:

- Неовлашћена производња, држање и стављање у промет опојних дрога из члана 246 КЗ Р Србије и
- Омогућавање уживања опојних дрога из члана 247 КЗ Р Србије.

Кривични закон Босне и Херцеговине у Глави XVII – Кривична дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом утврдио је чланом 195. кривично дјело «неовлаштени промет опојним дрогама». Овај члан КЗ БиХ третира међународно кријумчарење опојним дрогама, док унутрашњу производњу и промет као и посједовање и омогућавање уживања опојних дрога третирају ентитетски кривични закони. Тако је, Кривичним законом Републике Српске у Глави XXI – Кривична дјела против здравља људи прописана два кривична дјела којима се пружа кривично-правна заштита здрављу људи од угрожавања злоупотребом коришћења опојних дрога²⁷⁷. Ова дјела су:

- Неовлашћена производња и промет опојних дрога из члана 224 КЗ Републике Српске и
- Омогућавање уживања опојних дрога из члана 225 КЗ Републике Српске.

Криминално политички циљ ових инкриминација јесте заштита здравља људи од штетног дјеловања злоупотребе опојних дрога. С обзиром да је злоупотреба опојних дрога проблем међународног карактера то је и потреба њеног сузбијања и уопште спречавања регулисана међународним конвенцијама које су и значајно утицале на саму физиономију ових инкриминација.

Објект заштите је здравље људи, а предмет инкриминације су опојне дроге. У погледу виности потребан је умишљај.²⁷⁸ Из разумљивих криминално-политичких разлога, али и у циљу спречавања даљег коришћења опојних дрога и средстава за њихово справљање, односно остваривање превентивних циљева регулисано је њихово обавезно одузимање.

²⁷⁵ Маринковић Д.: Наркоделикти као тежак облик криминала, оп. цит., стр. 329.

²⁷⁶ Службени гласник Републике Србије број 85/2005

²⁷⁷ Инкриминација у вези са дрогама регулисана је на готово истовјетан начин и КЗ ФБиХ и Брчко Дистрикта БиХ са разликом што је њима инкриминисано и свако држање опојних дрога.

²⁷⁸ Више: Јовановић Љ., Ђурђић В. и Јовашевић Д.: Кривично право – посебни дио, Ниш 2002. година, стр. 335-341.

4.2. Трговина људима и илегалне миграције

Трговина људима глобални је феномен који погађа све државе свијета, без обзира на друштвени или економски развој. Трговина људима погађа жене, мушкарце, дјевојчице, дјечаке, али према постојећим подацима највећи проценат жртава трговине људима су жене и дјевојчице. Процјењује се да се сваке године шесто до осамсто хиљада особа прокријумчари преко међународних граница, и та трговина све више расте.²⁷⁹ Осим те бројке, пуно већи, још неутврђени број људи постаје жртва трговаца унутар земље. Жртве су присиљене на проституцију или на рад у каменоломима, на фармама, као кућне помоћнице, као дјеца-војници и сл. Према подацима Владе САД, више од половине свих жртава којима се тргује преко границе жртве су сексуалног искориштавања.

Трговина робљем модерног доба вишедимензионална је пријетња свим државама. Поред појединачне пријетње нанесене тим кршењем људских права, она се јасно може повезати с организованим криминалом и другим озбиљним безбједносним пријетњама, као што је трговина дрогом, оружјем, корупција. Ту је и повезаност са озбиљним проблемима јавног здравља, будући да се жртве заразе болестима, било због биједних услова живота или због присилних полних односа. Жртве трговине људима често се покуравају помоћу дроге, те оне подносе ужасно насиље и изложене су свим опасностима које са собом носи злоупотреба дрога.

Један од најодвратнијих аспеката трговине људима вјероватно је претварање људских живота у робу: прописивање новчане вриједности животу жртве. Жртве трговине људима често бивају више пута куповане и продаване. У многим случајевима искориштавање жртава трговине људима је прогресивно: жртва се искориштава за један а затим и за други облик рада. Организације и појединци који желе ослободити жртве могу понекад да купе слободу тим људима. Том куповином ослобађа се жртва али се исто тако даје новац трговцу људским бићима који од зараде може да купи нову жртву која ће обављати исти посао. Дуготрајан и успјешан начин да се осигура слобода жртве јесте примјена закона, гдје је предвиђено да се трговцима људима суди у складу са важећим законом. Жртве се у том случају ослобађају примјеном оперативно-тактичких и истражних мјера и радњи владиних институција. Трговина људским бићима подстиче остале облике организованог криминала. Према процјени Уједињених нација, трговина људима трећа је по величини злочиначка активност у свијету, а америчке обавјештајне агенције процјењују да доноси девет и по милијарди америчких долара прихода годишње. Она је уско повезана са прањем новца, трговином дрогом, фалсификовањем докумената, кријумчарењем људима и тероризмом.²⁸⁰

Корупција државних службеника највећа је препрека у борби против трговине људима у многим земљама. Државе које имају проблем корупције службеника морају развијати програме којима ће рјешавати тај проблем. Ти програми укључују: спровођење психолошког тестирања службеника у законодавству, укључујући тестирање стабилности, интелигенције, карактера, етике, и оданости, издавање идентификационих ознака, спровођење насумичних тестирања поштења, расподела и

²⁷⁹ Извјештај Владе САД о трговини људима за 2004. годину поднијет Конгресу САД 14. 06. 2004. године

²⁸⁰ Извјештај Владе САД о трговини људима за 2004. годину поднијет Конгресу САД 14. 06. 2004. године

служење приручницима о начинима поступања, контрола имовине службеника, анонимне вруће линије за пријаве корупције, ротација службеника, повећање плата и давање награда за добар рад и сл.

Протоколом Уједињених нација за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и дјецом, који допуњава конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, дефинисан је појам трговине људима као: «врбовање, превозење, пребацивање, скривање и примање лица, путем пријетње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлаштења или тешког положаја или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем, у циљу експлоатације. Експлоатација обухвата, као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству, сервитут или уклањање органа».²⁸¹

Многе државе погрешно схватају ову дефиницију, превиђајући трговину људима унутар државе или карактеришући све илегалне миграције као трговину људима. Да би се извршило горе дефинисано дјело трговине људима, не захтијева се да жртва трговине људима буде физички премјештена с једне локације на другу. Она се једноставно односи на врбовање, скривање, давање или примање особа за наведене сврхе.

Под кријумчарењем људи подразумијева се: «... обезбјеђивање илегалног уласка у државу потписницу лица које није њен држављанин или лица са сталним боравком, а с циљем стицања, на непосредан или посредан начин, финансијске или друге материјалне користи. Под илегалним уласком подразумијева се прелаз државне границе без придржавања или поштивања неопходних услова за легалан улаз у земљу пријема».²⁸²

Разликовати кријумчарење лица и трговину људима понекад није једноставно, посебно када се жртва добровољно кријумчари преко границе. Кријумчарење лица уопштено се сматра осигуравањем илегалног уласка у земљу или илегалног превоза у земљу, уз зараду. Али, олакшање илегалног уласка у неку земљу или проласка кроз земљу само по себи није трговина људима, мада се често спроводи у опасним и понижавајућим условима. Кријумчарење укључује мигранте који су пристали на такву ситуацију. С друге стране, жртве трговине људима или нису никада пристале на то, или, ако су у почетку и пристале, њихов пристанак је добијен преваром или изнуђивањем од стране трговаца људима. Жртве трговаца људима често нису ни свјесне да ће бити присиљене на проституцију или присилан рад. Због тога кријумчарење може прерасти у трговину људима. Кључна ствар која разликује трговину људима од кријумчарења је елеменат преваре, присиле или изнуђивања. За разлику од кријумчарења, до трговине људима може доћи без обзира на то да ли се жртва пресељава унутар земље или преко државне границе.

²⁸¹ Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и дјецом, који допуњаује Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, Службени лист БиХ бр.3/02. од 27.03.2002. године.

²⁸² Протокол против кријумчарења мигрантима копном, морем и ваздухом, који допуњаује Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, Службени лист БиХ бр.3/02. од 27.03.2002. године.

Транснационални карактер трговине људима и илегалних миграција, као и снажна повезаност с организованим криминалом, указали су на нужност успостављања јаким националних и међународних механизма у супротстављању тим друштвено опасним појава, те потребу за снажењем свих облика међународне и регионалне сарадње у том циљу. Сложеност проблема, вишеструкост узрока наведене појаве, као што су сиромаштво, губитак система вриједности, полна неравноправност и сл., утичу отежавајуће на успјешност у борби против трговине људима и илегалних миграција. Посљедњих година овом проблему придаје се велика важност, а одржано је и више конференција и састанака, на локалном, регионалном, европском и свјетском нивоу, чији су резултати многобројне конвенције, декларације и закључци, којима се забрањује трговина људима и илегална миграција и којима се подстичу државе на акцију против тих друштвено штетних појава.

Босна и Херцеговина је након заустављања рата постала лака мета за организовани криминал, па и за трговину људима. Велико присуство међународних организација и бројни припадници међународних снага створило је илузију о лакој заради за велики број младих жена из источне Европе. Ту илузију охрабрили су и добро организовани трговци људима који су лако налазили жртве међу поменутом популацијом. Истовремено, Босна и Херцеговина као постконфликтна држава била је уништена не само у материјалном већ и у моралном смислу, уз неизграђене институције и неприлагођену легислативу.

Није могуће утврдити поуздано када су регистровани први случајеви трговине људима у Босни и Херцеговини, будући да том проблему није придавана дужна пажња због других политичких проблема са којима се сусретала Држава у имплементацији Дејтонског мировног споразума. Своју задаћу у том периоду полицијске агенције у Босни и Херцеговини, у борби против трговине људима, усљед неискуства и непостојања потребног усмјеравања, предузимају доста благо, чинећи често и фаталне грешке, третирајући жртве као преступнике, учествујући тако у њиховој додатној трауматизацији. Жртве трговине људима полиција је, генерално, третирала као проститутке и против њих је подносила прекршајне и кривичне пријаве за ремећење јавног реда и мира, за илегалан прелазак државне границе, за фалсификовање службених исправа и сл. При томе, нису кажњавани стварни кривци, организатори и посредници, који су неријетко уживали велики углед у својим срединама.

Повећан број случајева трговине људима у Босни и Херцеговини, те њено означавање у свијету као транзитне земље у трговини људима, утицали су да носиоци власти у Босни и Херцеговини и међународне институције у БиХ признају постојање и сложеност проблема, те препознају потребу предузимања мјера у правцу сузбијања и спречавања овог вида организованог криминала.

Подизањем свијести о овој појави, те обуком и едукацијом судија, тужилаца и полицијских службеника, надградњом правног оквира, координацијом и сарадњом на регионалном и међународном плану и програмима заштите жртава трговине људима постепено се мијења однос друштва према овим друштвено штетним појавама, тако да се институције за спровођење закона све више оријентишу на превенцију, кроз рад у заједници, укључујући и невладине организације.

Веома битан сегмент у борби против трговине људима је размјена података са Интерполом и полицијским организацијама у окружењу, а у том смислу илустративан је примјер РТФ-а – здружене радне групе, коју чине представници полиција Србије, Црне Горе, Хрватске, Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине, која је

дјеловала неколико година. Од регионалних организација посебну улогу у борби против трговине људима има Иницијатива за сарадњу земаља југоисточне Европе – СЕЦИ центар, гдје Босна и Херцеговина и Србија има своје официре за везу. Регионални центар за борбу против прекограничног криминала на подручју југоисточне Европе у оквиру СЕЦИ центра има, као један од приоритета у свом раду, управо борбу против трговине људима. С тим у вези, Центар је организовао и већи број заједничких оперативних акција, као што је нпр. «Мираж».

У вријеме када су полицијске снаге у Босни и Херцеговини почеле озбиљније да се баве проблемом трговине људима нису имале специјализоване организационе јединице за супротстављање овој појави. Углавном су за ту област били задужени Одјељења криминалистичке полиције у којима су постојали Одсјеци за крвне и сексуалне деликте. На иницијативу међународних полицијских снага Уједињених нација у Босни и Херцеговини - ИПТФ, средином 2001. године на нивоу Центара јавне безбједности Министарства унутрашњих послова Републике Српске и кантоналних министарстава унутрашњих послова у Федерацији БиХ формиран су тзв. «СТОП» тимови, који су имали задатак да се боре против трговине људима. «Стоп»-тимове чинили су инспектори криминалистичке полиције и Одсјека за странце. Ови тимови прошли су обуку за борбу против трговине људима, коју је организовао ИПТФ. «Стоп» тимови егзистирали су све до јуна 2003. године, када су, на приједлог европске полицијске мисије у Босни и Херцеговини - ЕУПМ, формиран «FIGHT» групе за борбу против трговине људима. И ове групе су формиране од инспектора криминалистичке полиције и одсјека за странце.

Искуства у борби против трговине људима убрзо су наметнула потребу ширег приступа проблему на нивоу Босне и Херцеговине и потребу укључивања више институција са државног и ентитетског нивоа. Тако је на иницијативу америчке амбасаде у Сарајеву формирана «Ударна група за борбу против трговине људима и илегалне миграције», у којој су учешће узели представници ентитетских полиција, представници ентитетских тужилаштава, финансијске полиције и пореских органа, те представници Државне граничне службе БиХ.

Кривичноправна регулатива за област трговине људима и илегалне миграције у Босни и Херцеговини усаглашена је са међународним стандардима. Устав Босне и Херцеговине укључује међународне стандарде заштите људских права и налаже да се Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и њени протоколи у Босни и Херцеговини «морају директно примјењивати» и «морају имати приоритет над свим осталим законима, а основна људска права таксативно се наводе.²⁸³ Осим тога, члан II. 4. Устава Босне и Херцеговине регулише да је држава дужна свим лицима осигурати уживање права и слобода предвиђених Уставом или међународним споразумима наведеним у Анексу I уз Устав Босне и Херцеговине и то без дискриминације по било ком основу. Анекс I наводи додатне споразуме о људским правима, који ће се примјењивати у Босни и Херцеговини, од којих су нарочито важни за питање заштите жртава трговине људима: Универзална декларација о људским правима, Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена, Конвенција против мучења и других врста окрутног, нехуманог и понижавајућег поступања или кажњавања.

²⁸³ Устав Босне и Херцеговине, донесен у оквиру Дејтонског мировног споразума, члан II: Људска права и основне слободе.

Трговина људима није само питање од интереса за кривично-правну област, већ је то примарно питање људских права, из разлога што се ради о дјелу које најозбиљније угрожава спектар заштићених људских права.²⁸⁴ Стога, државе имају двоструку позитивну обавезу када је ријеч о трговина људима:

- да превенирају и спријече кривично дјело трговине људима и
- да осигурају / заштите људска права која се крше трговином људима.

Прва обавеза односи се на забрану дјела трговине људима, што у пракси значи да се у кривично-правном систему прописују и санкционишу кривична дјела трговине људима и друга дјела у вези са трговином људима усљед којих долази до кршења људских права и слобода. Друга позитивна обавеза државе односи се на заштиту људских права која се трговином људима крше. Ова обавеза подразумијева успостављање ефикасног система заштите жртава трговине људима.

Потписивањем и ратификацијом УН Конвенције против транснационалног организованог криминала, са два додатна Протокола²⁸⁵, - и то: Протокол за спречавање, заустављање и кажњавање трговине људима, нарочито женама и дјецом и Протокол против кријумчарења мигрантима копненим, морским и ваздушним путем - Босна и Херцеговина преузела је обавезу борбе против организованог криминала, а посебно против трговине људима.

Такође, Босна и Херцеговина преузела је обавезу да ће ускладити своје кривично и друго законодавство у циљу успјешније борбе против тог облика организованог криминала. У том правцу, почетком 2003. године ступио је на снагу нови Кривични закон Босне и Херцеговине²⁸⁶, којим је у највећој мјери домаћи правни оквир усклађен са међународним стандардима заштите основних људских права и слобода.

Кривични закон Босне и Херцеговине у Глави XVII – Кривична дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом утврдио је сљедећа кривична дјела која се односе на трговину људима:

- заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу - члан 185. КЗ БиХ,
- трговина људима - члан 186. КЗ БиХ,
- међународно врбовање ради проституције - члан 187. КЗ БиХ,
- незаконито ускраћивање идентификацијских докумената - члан 188. КЗ БиХ,
- кријумчарење лица - члан 189. КЗ БиХ и
- мучење и други облици суровог, нечовјечног и понижавајућег поступања - члан 190. КЗ БиХ.

Ступање на снагу овог закона представља велики помак у стварању адекватног кривичноправног оквира за борбу против трговине људима, нарочито ако узмемо у обзир да су до његовог доношења у Босни и Херцеговини егзистирала три кривична законика (Републике Српске, Федерације Босне и Херцеговине и Брчко Дистрикта) који, више-мање, нису познавали кривично дјело трговине људима. Та дјела су се приликом процесуирања углавном подводила под проституцију и посредовање у

²⁸⁴ Приручник о заштити жртава трговине људима у Босни и Херцеговини, Канцеларија високог комесара за људска права у Босни и Херцеговини, Сарајево 2005. године

²⁸⁵ Ови документи потписани су 13.12.2000. године у Палерму - Италија, ратификован од Предсједништва БиХ одлуком која је ступила на снагу 27.03.2002. године, Службени гласник БиХ бр. 3/02.

²⁸⁶ Кривични закон Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ бр. 3/03

проституцији. Током 2003. године дошло је до промјена у ентитетском кривично–правном законодавству, у циљу постизања хармонизације са новим кривично–правним законодавством на нивоу државе. Тако су новим Кривичним законом на нивоу ентитета и Брчко Дистрикта као кривична дјела утврђена:

- трговина људима ради вршења проституције – члан 198 КЗ РС, 210 КЗ ФБиХ и 207 КЗ БД БиХ,
- искориштавање дјете и малолетних лица за порнографију - члан 199 КЗ РС, 211 КЗ ФБиХ и 208 КЗ БД БиХ и
- производња и приказивање дјечије порнографије - члан 200 КЗ РС, 212 КЗ ФБиХ и 209 КЗ БД БиХ.

У исто вријеме донесен је и Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине²⁸⁷, који је у процедуралном смислу донио низ погодности истражним органима да лакше дођу до релевантних доказа за осуду извршилаца кривичних дјела трговине људима. Овдје се, прије свега, мисли на директну сарадњу између полицијских агенција и Тужилаштва, као и могућност примјене посебних истражних радњи (прислушкивање, тајно праћење и техничко снимање лица и објеката, прикривени истражитељ, информант итд.).

Поред ова два закона, донесен је Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока²⁸⁸, којим се уређују мјере које осигуравају заштиту наведених свједока у кривичним поступцима који се воде у Босни и Херцеговини, а нарочито у поступцима против организованог криминала. Битни нормативноправни акти за област трговине људима и кријумчарење лица су Закон о кретању и боравку странаца и азилу Босне и Херцеговине²⁸⁹, Правилник о заштити странаца жртава трговине људима²⁹⁰ и Правилник о азилу у БиХ²⁹¹.

Након доношења ових нормативних аката потребно је да се изврши додатна обука полицијских снага у Босни и Херцеговини, као и тужилаца и судија, како би исти могли нове законске могућности примијенити на ефикасан начин и тиме се супротставити организованом криминалу и свим његовим појавним облицима.

С обзиром на то да Босна и Херцеговина, усљед лоше економске ситуације, нема пребивалиште за смјештај жртава трговине људима, ту улогу преузеле су невладине организације за заштиту жртава трговине људима и то «Лара» и «La Strada», те и Међународна организација за миграције - ИОМ.

Кривични законик Србије утврдио је следећа дјела која третирају трговину људима и илегалне миграције:

- недозвољени прелазак државне границе и кријумчарење људи – члан 350. КЗ Србије,
- трговина људима – члан 388. КЗ Србије,
- трговина дјецом ради усвајања – члан 388. КЗ Србије и
- заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу - члан 391. КЗ Србије.

²⁸⁷ Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ бр. 3/03

²⁸⁸ Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока, Службени гласник БиХ бр 3/03

²⁸⁹ Закон о кретању и боравку странаца и азилу БиХ, Службени гласник БиХ бр 29/03

²⁹⁰ Правилник о заштити странаца жртава трговине људима, Службени гласник БиХ бр 33/04

²⁹¹ Правилник о азилу у Босни и Херцеговини, Службени гласник БиХ бр 26/04

Да би борба против трговине људима била успјешна мора се у изради стратегије водити рачуна о сва три вида те трговине: о страни понуде, о страни трговаца и о потражњи. На страни понуде, услови који погодују трговини људима морају се ријешити програмима који друштво упозоравају на опасност од трговине људима, који побољшавају услове школовања, запошљавања, заговарају једнакост права и едуцирају о људским правима. На страни трговаца државни органи гоњења морају препознати и пресрести руте којима се тргује људима, жестоко прогонити трговце људима као и њихове помагаче и подстрекаче и борити се против корупције која поткопава владавину закона. На страни потражње треба идентификовати и гонити лица која искориштавају жртве трговине људима, а послодавце чији радници раде под присилом требало би етикетирати и јавно осрамотити.

4.3. Кријумчарење моторних возила

Кријумчарење моторних возила данас је један од најunosнијих послова међународних криминалаца и организованих група. Најчешће се ради о украденим возилима у земљама западне Европе, која, са фалсификованом документацијом или преправљеним бројевима шасије и мотора, иду даље до купца који се најчешће налази у државама источне Европе, државама бившег СССР-а, Турској, Далеког и земљама Блиског Истока. У кријумчарској организацији постоји беспријекорна организација посла, подјела рада и специјализација унутар криминалних група. Моторна возила најчешће се кријумчаре тако што се сачине лажни папири који одговарају преправљеним идентификационим подацима. За кријумчарење моторних возила користе се чак и трајектне везе, ауто-возови и слична превозна средства, којима се може прокријумчарити већи број моторних возила.

Подаци Еуропола показују да је 2003. године у западној Европи украдено милион и сто хиљада аутомобила, од чега је пронађено свега 388.000. Велики дио ових возила завршио је на простору југоисточне Европе. Процјењује се да криминалне групе од крађе аутомобила у Европи зараде око шест милијарди еура. Наведени подаци, преузети из студије Еуропола о организованом криминалу, најрјечитије говоре о инволвираности и заинтересованости организованог криминала за вршење наведеног криминала.

Босна и Херцеговина је транзитно подручје, на којем се такође краду возила, преправљају идентификациони подаци - «перу» и даље кријумчаре најчешће преко Црне Горе на Косово и у Албанију. Рат који се одвијао у Босни и Херцеговини довео је до енормног повећања овог појавног облика организованог криминала, о чему сликовито говори и податак да је у вријеме рата из фабрике у Вогошћи «нестало» неколико хиљада возила марке «Голф», који су највећим дјелом прокријумчарени са фалсификованом документацијом. Велики је број откривених специјализованих група извршилаца овог кривичног дјела. Карактеристично за овај вид испољавања организованог криминала у Босни и Херцеговини је да се начин испољавања (модус операнди) прилагођава новонасталим условима у друштву, тако да се у посљедње вријеме, због појачаних заједничких акција полицијских снага у Босни и Херцеговини, као и захваљујући сарадњи са државама у окружењу, све чешће крадена возила

враћају стварним власницима од стране криминалне организације, уз откуп, односно крадена возила се расходују и продају у дјеловима на ауто-отпадима. Колико је озбиљан проблем у вези са кријумчарењем моторним возилима у БиХ најбоље говори податак да је Државна гранична служба Босне и Херцеговине од 2001. године до маја 2005. године, због сумње да су украдени или су предмет кривичног дјела, привремено одузела 1312 аутомобила.²⁹²

Због огромне материјалне штете, као посљедице овог вида криминала, државе су заинтересоване за међусобну сарадњу, која се одвија преко Интерпола, СЕЦИ-центра и билатералних договора. Сарадња се одвија у домену размјене информација, заједничким акцијама и осталим видовима сарадње.

4.4. Кријумчарење оружја и муниције

Кријумчарење оружја је облик испољавања организованог криминала који подразумијева илегалну трговину трајно атрактивном робом. Државе легално производе и продају своје наоружање, али и поред тога постоји илегална трговина. Посебну опасност у том смислу представља чињеница да транспорт оружја илегалним путевима може имати за посљедицу да оно дође у посјед терористичким групама, а самим тим буде и неконтролисано употребијено. Из тих разлога већина државе је заинтересовано за конкретну међународну сарадњу у сузбијању и спречавању овог вида кријумчарења. С тим у вези, покренуто је низ заједничких акција у циљу регулисања области производње и промета оружјем, како на нивоу Уједињених нација тако и на регионалном и локалном нивоу. Нажалост, различити интереси држава, посебно развијених, у овој области нарочито долазе до изражаја. Тако, на примјер, Трећи додатни протокол (против незаконите производње и трговине ватреним оружјем, њиховим дјеловима и компонентама и муницијом), који је усвојен уз Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, нажалост, још увијек није ступио на снагу, јер га није ратификовао довољан број држава.

Трећим додатним протоколом уз Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала дефинисани су појмови: *ватрено оружје* и *незаконита трговина*. Под синтагмом *ватрено оружје* подразумијева се свако преносиво оружје које има цев и које испалује, предвиђено је да испалује, или се може лако модификовати тако да испалује хитац, зрно или пројектил на основу дејства експлозије укључујући и старинско оружје или његове копије. Националним законима одређује се шта спада у старинско оружје и његове копије. Међутим, појам *старинско оружје* ни у ком случају не може обухватити ватрено оружје произведено после 1899. године. Под синтагмом *незаконита трговина* подразумевају се сваки увоз, извоз, набавка, продаја, испорука, премјештање или транспорт ватреног оружја и муниције, њихових дијелова и компоненти, са територије или преко територије једне државе учеснице на територију друге државе учеснице, у случају када једна од тих

²⁹² Извор: дневне новине Дневни аваз од 22.07.2005. године

држава то није одобрила у складу са условима овог протокола, или уколико ватрено оружје није означено у складу са чланом 8 протокола.

Протоколом је дефинисано да свака држава потписница треба да усвоји такве легислативне и остале неопходне мјере како би се као кривично дјело у националним законодавствима оквалификовале следеће радње када се изврше са намјером:

- незаконите производња ватреног оружја или муниције, њихових дијелова и компоненти;
- незаконите трговине ватреним оружјем или муницијом, њиховим дијеловима и компонентама и
- фалсификовање или незаконито брисање, уклањање или мијењање ознака на ватреном оружју које је предвиђено у члану 8 протокола.

Поред богаћења, као мотива, што је најбитније за организовани криминалитет, за кријумчаре оружјем појављују се и други мотиви, прије свега политичке природе.

Потраживања за овом робом односе се на различите врсте оружја и она је директно условљена друштвено - политичком ситуацијом на одређеним подручјима. У том смислу истиче се потражња за оружјем у контрареволуционарне сврхе од стране сепаратиста, за потребе ратова, личне заштите и слично.

У зависности од потражње и намјене, кријумчаре се разне врсте оружја, муниције и експлозивних материја. То укључује и хемијско, билошко, радиолошко и нуклеарно оружје.

Унутардржавни и међдржавни конфликти често су узрок повећа потражње за оружјем и муницијом, што је, уз честе политичке и економске кризе у политички труским регионима, као што је и подручје Балкана, велика су шанса за организовани криминалитет да оствари велики профит. Кризе и конфликти често доводе до слабљења државне контроле на границама, што криминалне организације одлично користе.

Тако разне терористичке организације долазе у посјед оружја, муниције и прекурсора који се користе за израду хемијског, биолошког и нуклеарног наоружања, односно оружја за масовно уништавање.

Организатори кријумчарења оружјем и муницијом најчешће организују и обуку са новим наоружањем. Обуку изводе бивши војни инструктори, уз добру финансијску накнаду.

Оружје и муниција за кријумчарење и илегалну трговину набављају се најчешће у војним складиштима у Русији, Украјини и другим државама бившег СССР-а, као и у државама бившег Варшавског пакта.

Организовани криминалитет, такође, користи могућности да набавља оружје које се производи у земљама које су у развоју, користећи јефтину радну снагу и настојање произвођача да производи било шта, само да у општој беспарици оствари неки профит.

Ширење стратешког оружја такође отежава ефикасну контролу, што отвара могућност да дјелује транснационални организовани криминалитет.

Према расположивим информацијама, оружје се кријумчари из земаља:

- Русије за Анголу, Алжир, Бурму, Етиопију, Шри Ланку, Судан, Јемен и Зимбабве,
- Украјине за Алжир, Анголу, Бурунди, Кину, Конго, Либерiju и Сијера Леоне,

- Бјелорусија за Алжир, Анголу, Иран, Судан, Уганду и Јемен,
- Казахстан за Анголу,
- Молдавије за Анголу, Јемен и Либан,
- Чеченије за Либан, Палестину, Турску, Македонију и Србију (Косово и Метохија),
- Румуније за Уједињене Арапске Емирате, Филипине, Иран, Афганистан, Конго, Колумбију, Ирску и државе бивше Југославије,
- Пољске за Хрватску и Сомалију,
- Словеније за Либерiju,
- Словачке за Анголу, Либерiju, Судан,
- Чешке за Анголу, Сирију, Колумбију, Јемен,
- Бугарске за Анголу, ЧАД, Руанду, Сирију, Конго,
- Републике Српске за Ирак и
- Србије за Ирак, Либерiju, Бурму.²⁹³

Носиоци послова су организоване групе криминалаца са фиктивно регистрованим фирмама. Кријумчари оружја и муниције користе пловне, друмске и авио–путеве за транспорт оружја и муниције до купца, предузимају мјере сигурности и избјегавају царинске и полицијске контроле.

За превоз користе се камиони, хладњаче, шлепери и луксузна возила, а оружје се крије у специјалне бункере, као што је дупло дно, сједишта, кров, под, варе се цијеви испод пода аутомобила итд.

Када се превозе веће пошиљке, обично се ангажују камиони шпедитерских фирми са међународним «ТИР-ознакама», са уредном документацијом за робу која служи као покриће или комплетну пошиљку прати фалсификована документација. Организована група кријумчара оружја и муниције активност остварује по тачно утврђеном плану: предвиђају се маршруте и извиђају гранични прелази, проучава се царинска и полицијска контрола итд. С тим циљем располаже се одговарајућом, пратећом опремом (радио везама и сл.). Кријумчарење се обавља разним каналима и путевима при чему транспорт одређеном врстом саобраћаја представља посебно разрађену стратегију. Ове организације често посједују превозна средства или их ангажују за превоз робе, коју прате фалсификована документа и имају велика материјална средства и људе оспособљене за кријумчарске послове. За кријумчарење је фаза истовара и предаје оружја и муниције најкритичнија тачка кријумчарења, и тад могу бити најлакше откривени.

Борба против кријумчарења оружјем и муницијом је важна за државу и уопште међународну заједницу и због чињенице да се илегално прибављеним оружјем врше друга кривична дјела. Сарадња држава је нужна и неопходна обзиром да кријумчарење има не само комерцијални, већ и војно–стратегички аспект. У већини држава су због наведеног послови везани за оружје и муницију под посебним правним режимом и контролом полицијских органа.

Кривични закон Босне и Херцеговине у Глави XVI – Кривична дјела против интегритета Босне и Херцеговине утврдио је сљедећа кривична дјела која се односе на кријумчарење оружја и муниције: чланом 165. предвиђено је кривично дјело под

²⁹³ Бошковић М.: Транснационални организовани криминалитет, оп. цит., стр. 149.

називом «Упућивање и пребацивање оружаних група људи, оружја и муниције на територију Босне и Херцеговине». Под оружјем и муницијом сматра се, у смислу овог члана, опрема, експлозив, отрови и други материјал ради вршења кривичних дјела против интегритета Босне и Херцеговине. Такође, предвиђено је, у Глави XVII – Кривична дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, кривична дјела која се односе на кријумчарење оружја и муниције и то чланом 193. кривично дјело под називом «Неовлаштени промет оружјем и војном опремом, те производима двојне употребе», чланом 193.а. кривично дјело «Недозвољено оружје и друга борбена средства» и чланом 194. кривично дјело «Неовлаштено прибављање и располагање нуклеарним материјалом».

4.5. Кријумчарење акцизне и високотарифне робе

Високотарифне робе су робе које подлијежу наплати посебног пореза на промет. Висина овог пореза креће се од 0-15% на царинску основицу, плус 1% за царинско евидентирање.²⁹⁴ Робе које подлијежу овој врсти пореза су:

1. нафта и нафтни деривати,
2. кафа и прерађевине од кафе,
3. безалкохолна пића,
4. пиво,
5. алкохол и алкохолна пића и
6. дуван и дуванске прерађевине.

Босна и Херцеговина је, с обзиром на свој географски положај и специфичне политичко-економске услове који у њој владају, веома погодна за кријумчарење високоакцизном робом. У државама у окружењу постоје различите пореске стопе на високотарифну робу, што је један од најбитнијих разлога настанка такозваног шверца високотарифном робом преко државне границе. Опорезивањем високотарифне робе у једној држави и продајом исте у другој, у којој су пореске тарифе веће, може се остварити значајна противзаконита финансијска зарада. Осим тога, илегалним путевима у Босну и Херцеговину пристижу велике количине високотарифне робе која није опорезована. Овај облик криминалног дјеловања у Босни и Херцеговини поприма све више одлике организованог криминала, с обзиром на то да се њим доста често баве организоване хетерогене групе које имају интернационални карактер. Ове криминалне групе имају изграђену хијерархију и унутрашњу организацију, те добре материјалне и техничке ресурсе.

Под кријумчарењем се подразумејева илегално убацивање робе страног поријекла (ван царинског надзора), у циљу избјегавања плаћања царине. Опаснији, квалификовани вид кријумчарења састоји се у организовању група или у стварању мреже за убацивање неоцарињене робе од стране организованих група, као и организоване мреже препродаваца или посредника за растурање неоцарињене робе.

Илегалним убацивањем робе страног поријекла не само да се повређују царински прописи којима је одређено да се роба подложна царинском надзору не преноси преко

²⁹⁴ Закон о царинској тарифи Босне и Херцеговине, Службени гласник број 31/02.

граничне линије ван одређеног мјеста и не пушта у промет прије извршења прописаних законских процедура, већ се уноси пометња на домаћем тржишту и угрожавају интереси домаћих произвођача, правећи тиме поремећаје у односу понуде и потражње. Избјегавајући плаћање царинских и пореских обавеза прокријумчарени производ се продаје по знатно нижој цијени од стварне.

Видови, форме и облици кријумчарења стално су се мијењали, усавршавали и прилагођавали, зависно од економских прилика и односа на тржишту, а првенствено у зависности од несташнице појединих роба на тржишту, када је у питању роба домаћег поријекла, као и разлика у цијени на домаћем и иностраном тржишту истих или сличних производа.

Кријумчарење у данашње вријеме карактеришу у основи три елемента. Први елемент је појава широког круга учесника у кријумчарењу, други елемент је појава већег броја кријумчарских група и организација. Трећи елемент је смањење броја посредника између почетне дестинације робе и крајњег купца. Према су облици кријумчарења робе веома разноврсни и рафинирани, они се ипак могу подјелити на сљедеће ситуације:

- кријумчарење робе коју прате организатор и курир (курир путује са робом, док организатор путује другим возилом. На овај начин организатор се обезбјеђује од евентуалних санкција за кријумчарење у случају да их царинска или нека друга контрола открије а такође има увид у ток кријумчарења робе),
- кријумчарена роба се шаље искључиво преко курира (курир добија адресу и име лица коме треба робу да преда, понекад курир тек након што робу прокријумчари и јави се организатору добије адресу и име лица којем треба робу да испоручи),
- кријумчари се роба без пратње (у овој ситуацији користе се одређена превозна средства у међународном саобраћају, најчешће тако што се користе уграђени бункери или конструкције превозног средства у које се може сакрити кријумчарена роба. Због избјегавања евентуалне засједе органа откривања и гоњења, превозно средство најчешће се сачека у повратку, тј. након што се врате из крајње станице на том међународном путу, те се тада отвара и роба вади),
- кријумчари се роба ван граничног превоза (користе се шумски или илегални путеви за кријумчарење робе. Роба се пребацује теренским и запрежним возилима, товарном стоком или преноси на леђима кријумчара. Кријумчарење се врши најчешће ноћу и то тако што се користе два возила, - прво возило, у којем се не налази кријумчарена роба, служи као чистач тј. оно открива да ли евентуално има постављена полицијска патрола или засједа, док се друго возило које превози кријумчарену робу креће неколико стотина метара иза првог возила и има сталну везу са њим) и
- кријумчари за илегално убацивање робе могу користити и лица која живе у граничном појасу и која имају у власништву земљу са обје стране границе. Као власници земље са обје стране границе они често прелазе границу, нарочито у сезони радова на земљи, што утиче на службенике агенција за спровођење закона да мање обраћају пажњу на њих, што кријумчари користе да са пољопривредним производима илегално уносе робу преко државне границе.

За илегално пребацивање робе могу се користити сва саобраћајна средства. Којим ће се и каквим средствима и методама кријумчари послужити при преношењу или прикривању робе зависи у првом реду од врсте, количине и особине робе која се кријумчари. Најчешћи облици су:

- у возу, од локомотиве до посљедњег вагона, има довољно простора за скривање робе. Роба се може сакрити у конструкцијским шупљинама у зидовима, санитарним уређајима, наслонима у купеима, тоалетима и сл. Кријумчари често скривају робу у договору са кондуктерима на мјестима која се рјеђе контролишу од стране царинских органа.
- путничка моторна возила су због брзине кретања веома погодно средство за кријумчарење робе. У самом возилу постоје велике могућности за скривање - било у конструкцијским шупљинама или у посебно изграђеним скровиштима - бункерима.
- теретна моторна возила, а нарочито хладњаче, цистерне и камиони са ознаком «TIR», користе се за илегалан пренос робе преко царинске линије. Ова возила омогућавају кријумчарење робе у већим количинама. Према међународним прописима, возила у транзиту са ознаком «TIR» не контролишу се детаљно на граничним прелазима већ приликом утовара и истовара робе, односно приликом царинења у мјесту одређења. Кријумчари користе «TIR» камионе тако што међу декларисану скривају и кријумчарену робу.
- пловни објекти (бродови, моторни чамци и сл.) такође су погодни за кријумчарење робе. Брод има велике конструкцијске празнине које је могуће искористити за кријумчарење свих врста робе у огромним количинама. Погодност бродова и моторних чамаца за кријумчарење робе вишеструка је, нарочито ако се има у виду да могу пристајати и на мјестима која нису за то одређена, да могу да се сусрећу са бродовима и размјењују робу у пловидби, да специјално упаковану робу кријумчари могу оставити у води, вући за бродом и сл.
- за кријумчарење робе могу се користити и сва друга саобраћајна средства као што су авиони, теретна кола и сл.

За откривање кријумчарења високотарифних роба потребно је да се изврши правилан одабир превозног средства који се прегледају. Методе за правилан одабир превозног средства које треба контролисати заснивају се на процјени ризика. Ради се о сљедећим методама:

- обавјештајни, ова метода заснива се на бази добијања информација,
- посматрање, ова метода заснива се на бази процјене службеника и
- историјски, ова метода заснива се на бази познатих претходних прекршаја.

Најбољи резултати у откривању и спречавању кријумчарења високотарифном робом добијају се комбинацијом горе наведених метода.

Кривични закон Босне и Херцеговине у Глави XVII – Кривична дјела против привреде и јединства тржишта, те кривична дјела из области царине, - утврдио је сљедећа кривична дјела која се односе на кријумчарење акцизном и високотарифном робом: чланом 214. регулисано је кривично дјело под називом «кријумчарење», затим чланом 215. регулисано је кривично дјело «организовање групе људи или удружења за

кријумчарење или растурање неоцарињене робе» и чланом 216. регулисано је кривично дјело «царинска превара».

Кривични законик Србије у Глави XXII – Кривична дјела против привреде утврдио је чланом 230. кривично дјело «кријумчарење». Основни циљ прописивања овог кривичног дјела је заштита царинског система.

4.6. Фалсификовање новца

Фалсификовање новца најопаснији је облик фалсификата по националне валуте и економије. Предмет фалсификата најчешће је амерички долар као универзална новчана јединица у економским токовима, затим у прошлости њемачка марка а сада евро, као и валуте других развијених држава које имају проходност у свим дјеловима свијета и свим пословима. Стављање у промет фалсификованих новчаница доводи до економске и монетарне нестабилности, нарушава економске токове и трансакције.

Борба против фалсификатора новца одавно је превазишла националне оквире и данас има међународну димензију, а огледа се у размјени сазнања о извршиоцима, начинима извршења и осталим елементима. Фалсификовање новчаница претпоставља постојање специјализоване групе у чијем саставу су стручњаци разних профила – умјетници, сликари, штампари, затим специјални материјал погодан за израду новчаница, као и остале услове за рад (радионице, машине и сл.). Циљ фалсификатора је да новчанице изгледају што вјеродостојније, блиске оригиналима и да се вјешто ископирају тзв. заштитне нити и остали елементи (металне нити, кончићи, водотисак, сигурносне карактеристике, водени жигови).²⁹⁵ Крајњи циљ фалсификатора је да замјеном лажног новца на лак начин дођу до оригиналног, односно да остваре противправну имовинску корист.

Превентивне мјере против фалсификатора новца подразумијевају прије свега висок технички квалитет новца, затим повлачење из оптицаја оштећених и похабаних новчаница, обученост службеника који обављају финансијске послове у банкама, поштама и сл. ради препознавања фалсификованих новчаница и благовременог обавјештавања полиције и јавности. У Босни и Херцеговини у оквиру Централне банке воде се посебне збирке и каталози фалсификованих новчаница, обавља преглед новчаница, дају стручни налази, оцјене и мишљења (вјештачења) и врше додатне експертизе.

Интерпол у извјештајима и посебним публикацијама издаје стручне текстове и упутства у којима се указује на карактеристике фалсификата (контролно слово, број клишеа, на лицу и полеђини, тип фалсификата и остали елементи). Превентивне мјере подразумијевају и упознавање становништва са појавом фалсификованих новчаница, као и обавјештавање полиције. У САД је својевремено организована акција «Упознајте свој новац», у циљу откривања кривотвореног новца и едукације становништва. У Аустрији органи националне банке и трезора за сваку емисију новчаница издају тзв. информативне листиће за грађане.²⁹⁶

²⁹⁵ Прцовић М.: Фалсификати новчаница, Безбедност бр. 1, Београд 1995. година, стр. 111-128.

²⁹⁶ Тодоровски М., Јовановић М.: Стављање у промет фалсификованог новца, Београд 1993. година

Репресивни облици борбе против специјализованих фалсификатора новчаница подразумевају ангажовање експерата и специјалиста у редовима службеника банака, полиције и тужилаштва. Највећи проблем је моменат ангажовања стручних лица и служби, а то је углавном кад се новчанице већ појаве. Органи који врше истрагу немају сазнање о поријеклу, количини, мјесту штампања и мрежи растурача, што је веома важно за оперативно дјеловање и откривање фалсификатора. Предузимају се мјере оперативног полицијског рада, као што су: опсервација на терену, праћење, привођење раније евидентираних извршилаца, претреси станова и просторија сумњивих лица, а потом се креће у акцију проналаска штампарије, растурача и организатора.²⁹⁷

На међународном плану борба против фалсификатора новца одвија се углавном преко Интерпола, иако није занемарива улога регионалних организација и сарадња сусједних држава на основу билатералних споразума. Поред публикација и каталога, Интерпол организује сталну размјену информација између држава чланица и ангажује специјализоване националне и међународне економске институције.

Кривични закон Босне и Херцеговине у Глави XVIII – Кривична дјела против привреде и јединства тржишта, те Кривична дјела из области царине, утврдио је кривично дјело чланом 205. «Кривотворење новца». Кривични законик Србије у Глави XXII – Кривична дјела против привреде утврдио је чланом 223. кривично дјело «Фалсификовање новца».

4.7. Прање новца

Сам појам прања новца потиче од енглеске ријечи *money laundering*, што значи легализација капитала стеченог криминалном дјелатношћу, односно финансијске трансакције ради прикривања стварног поријекла новца и других облика капитала на тржишту.²⁹⁸ Организовани криминал својом дјелатношћу остварује огромну противправну добит коју настоји да укључи у легалне финансијске токове и тиме онемогући утврђивање поријекла илегално стеченог новца. Наиме, савремене тенденције у борби против свих облика криминалитета, посебно организованог и транснационалног криминалитета, усмјеравају борбу против криминалитета на заплијену средстава стечених криминалном дјелатношћу и онемогућавање укључивања таквих средстава у легалне финансијске токове. Да би се тако стечени новац могао несметано користити, он мора бити легализован, односно «опран» и тако укључен у легалне финансијске токове. Састоји се у фалсификовању финансијске документације и манипулације у систему међубанкарских трансакција. Разним банкарским, привредним и другим трансакцијама прикрива се поријекло илегално стеченог новца и он постаје легално средство промета на тржишту новца. Ова дјелатност организованог криминала у легализацији илегално зарађеног новца назива се прање новца.

²⁹⁷ Никач Ж.: Транснационална сарадња у борби против криминалитета–Еуропол и Интерпол, оп. цит., стр. 134.

²⁹⁸ Јовашевић Д., Гајић-Гламочлија М.: Кривично дело прања новца, оп. цит., стр. 19.

Праће новца је кроз историју одражавало конкретне друштвено-економске прилике и обављало се у свим земљама свијета, а до интернационализације ове криминалне активности довели су техничка достигнућа, те процеси глобализације и интернационализације финансијско-тржишног система.

Појам «праће новца» потиче из САД и везан је за вријеме када је било забрањено точење алкохола, тзв. прохибиција. У то вријеме (тридесете године прошлог вијека) криминалне организације илегално се баве производњом и кријумчарењем алкохолних пића и тако стичу енормно велику зараду. Да би легализовале тај новац криминалне организације прибјегавају разним начинима приказивања тог новца као прихода стеченог легалним пословима (као зараде остварене у ланцу својих периферних рубља и аутомобила), па је та појава у јавности названа праће новца.

Праће новца представља свако прикривање извора противправно стеченог новца, како би он био искориштен за обављање неке допуштене дјелатности или стицање имовине. Суштина праћа новца је претварање илегалног новца, прибављеног на незаконит начин, у легалан новац, тј. новац с покрићем у законитом раду или дјелатности. Да би се то постигло потребно је у финансијском, банкарском или другом пословању, кроз неколико наоко неповезаних трансакција, постићи легалитет новца. Праћем новца не прикрива се само незаконито остварен профит, већ и криминална дјелатност појединих субјеката који се у свакидашњем животу приказују као поштени, угледни и економски моћни грађани.

У којој мјери је феномен праћа новца битан и примјенљив за легализацију добити од стране организованог криминала најрјечитије приказује истраживање француског судије Реноа Ван Ријмбека, које је објавио у својој књизи «Свијет без закона», тј. податак да се у свијету свакодневно у подземљу, или под контролом глобалне мафије, налази 1300 милијарди УСА долара. Од тога се 800 милијарди долара налази у пословима са дрогом. Од наведене суме годишње се опере, тј. легализује, око 320 милијарди долара. То је сума која је нпр. три пута већа од буџета Француске. Борба против праћа новца је једно од најефикаснијих средстава за супротстављање организованом криминалу, јер је профит његов основни циљ.

Праће новца представља велику пријетњу интеграцији финансијских установа које доводе у неповољан положај правне субјекте који легално послују. Особе које перу новац настоје да изнађу такву недозвољену трансакцију која ће им омогућити најлакшу и најбржу «прераду» новца а при томе није им приоритетан циљ остваривање највише стопе добити на новац који перу. Тако новац може путовати из држава са стабилном економском политиком у државе са лошијом политиком и нижим приносима на уложени капитал а такав нерационалан начин пословања може негативно утицати на економске токове чиме се у знатној мјери подрива и угрожава функционисање слободног тржишта а што доводи у коначници и до нарушавања њене политичке стабилности и владавине права. Савремени криминалитет не води рачуна о националним границама држава и у остваривању свог основног циља – стицања што веће имовинске користи носиоци тог криминалног дјеловања настоје да се инфилтрирају у све поре друштва и при томе стечену имовинску корист настоје легализовати уносећи је у легалне токове привредног и финансијског пословања у земљи или на међународном плану.

Да би се овакве недозвољене дјелатности сузбиле међународна заједница је приступила нормирању права и обавеза и изнаглажењу адекватних мјера, средстава и поступака за њено спречавање и сузбијање. Супротстављање појави праћа новца на

међународном плану заснива се на изради и усвајању конвенција и других аката које доносе органи међународне заједнице. Тако се Конвенцијом Уједињених нација против незаконите трговине опојним дрогама и психотропним супстанцама (тзв. Бечка конвенција)²⁹⁹ предвиђају мјере за сузбијање недозвољене трговине дрогама, али и обавеза држава да у својим кривичним законима уведу и кривично дјело Прање новца. У то вријеме појам прање новца углавном се односио на новац добијен недозвољеном трговином дрогама и психотропним супстанцама. Конвенција такође предвиђа одузимање предмета који су стечени недозвољеном трговином дрогама и њоме се искључује могућност позивања на банкарску тајну у случајевима идентификације, заплијене и конфискације добити која је остварена кривичним дјелом недозвољене трговине дрогама и психоактивним супстанцама.

На конференцији предсједника држава и влада Групе Г-7 најразвијенијих земаља, из 1989. године, разматрана је проблематика прања новца и у циљу ефикасније борбе против ове појаве на међународном плану формирана је Група за финансијске акције, која је у току 1990. године израдила документ «Четрдесет препорука за борбу против прања новца» (1996. године ревидиране су препоруке и том приликом дате су додатне смјернице), а који садржи стратешке елементе и упућује на основне правце у сузбијању прања новца. Значајан допринос у борби против прања новца остварила је Конвенција Савјета Европе о прању, трагању, привременом одузимању и одузимању прихода стеченог кривичним дјелом, која је донесена 08.11.1990. године у Стразбуру. Конвенција у преамбули указује на потребу законског регулисања спречавања прања новца и у том смислу, а у циљу постизања што већег јединства између држава потписница, регулише да је потребно:

- водити заједничку казнену политику усмјерену на заштиту друштвене заједнице,
- користити савремене методе на међународном нивоу у борби против тешких кривичних дјела, која све више постају међународни проблем,
- лишавати учиниоце кривичног дјела прихода које је стекао кривичним дјелом,
- успоставити дјелотворни систем међународне сарадње.

Европска заједница није могла да заобиђе проблем прања новца, из разлога што је опасност од прања новца довела у директну везу са својим јединственим тржиштем, из чега произилази нужност предузимања адекватних мјера, како би се њене чланице благовремено укључиле у сузбијање прања новца. У том циљу Савјет Европе је на засједању у Луксембургу, које је одржано 10.06.1991. године, донио Смјернице за спречавање коришћења финансијског система у сврхе прања новца. Смјерницама је регулисана обавеза да државе чланице инкриминишу прање новца у кривичним законима, те да се чланице обавезу да усвоје одређене мјере и санкционишу њихово непоштивање, како би се омогућило остваривање низа наведених захтјева који се односе на кредитне, финансијске и банкарске институције. Захтјеви се односе на:

- идентификацију клијената,
- чување најмање пет година оригинала или фотокопија докумената која могу да послуже као доказ у поступку за кривично дјело прање новца,

²⁹⁹ Ова конвенција је донијета у Бечу 19.12.1988. године.

- посебно пажљив однос у испитивању трансакције за коју се сумња да је у вези са прањем новца,
- сарадња са органима надлежним за сузбијање прања новца и њихово информисање у вези са свим чињеницама које могу указати на прање новца,
- избегавање трансакција за које се зна или сумња да су у вези са прањем новца, док надлежни не изврше процјену,
- забрану да се клијенти или неко друго лице обавјештавају да је у току поступак у вези са кривичним дјелом прања новца,
- предузимање мјера од стране надлежних институција на успостављању одговарајуће интерне контроле и облика сарадње у циљу спречавања прања новца,
- организовање одговарајућих програма стручног оспособљавања запослених, како би могли да благовремено уоче и препознају радње којима се врши прање новца и да реагују на прописан начин.³⁰⁰

За израду свеобухватне стратегије за борбу против прања новца веома је битна и Директива Савјета Европе о спречавању кориштења финансијског система у сврху прања новца и финансирања терориста од 20.09.2005. године којом се тражи успостављање финансијско-обавјештајних јединица у свакој држави Европске уније до краја 2007. године, које ће бити надлежне за примање и анализу информација у вези потенцијалних активности прања новца и финансирања терориста што треба да доведе до једног свијетског система за борбу против прања новца.

Конвенција Уједињених нација о борби против транснационалног организованог криминала, која је усвојена у Палерму 2000. године, регулише обавезу држава потписница да у својим националним законима пропишу сљедећа четири кривична дјела:

- учешће у некој групи која се бави организованим криминалом,
- прање новца,
- корупција и
- опструкција правде.

Овом конвенцијом тражи се увођење кривичног дјела прање новца, с тим што се не мисли само на готов новац који је проистекао из неке криминалне дјелатности, већ и на све облике имовине која представља добит од извршених кривичних дјела. Такође, конвенција предвиђа и конфискацију и одузимање новца или имовине који су прибављени криминалном дјелатношћу или су у те сврхе коришћени, те у том контексту упућује на међународну сарадњу. Одређене одредбе Конвенције захтијевају од држава да предузму и низ других мјера којима ће се спречавати финансијске и друге трансакције кроз које се врши прање новца и допринијети успјешнијем откривању и ефикаснијем поступку против свих лица која су учествовала у прању новца. Тако Конвенција садржи одредбе којима се регулише располагање заплијењеним средствима од стране државе која их је стекла, али се она могу подјелити и са другим државама, у циљу плаћања компензације или одштете жртвама

³⁰⁰ Бошковић М.: Актуелни проблеми сузбијања прања новца, Безбедност бр. 5/2001, Београд, стр. 579.

или у неке друге сврхе, или могу дати као прилог међународним тијелима која се боре против транснационалног организованог криминала.

У поступку прања новца организовани криминалитет стално усавршава модусе, при чему му у прилог иду технички и технолошки напредак и развој економских и финансијских односа на међународном плану. Такође, настоји да успостави одговарајуће везе са државним и финансијским органима, како би искористили њихов положај, функцију и углед и на што сигурнији начин легализовали «прљави новац».

Криминалом остварен новац пролази прву фазу прања новца у земљи у којој је и зарађен, или, ако је то скопчано са низом потешкоћа, приступа се кријумчарењу новца у другу државу у којој је либералнији финансијски систем и гдје банкарски систем није под строгим контролом државе. Новац се кријумчари истим рутама којима се кријумчаре оружје, дрога и друга скупочјена роба, а забиљежени су и случајеви индивидуалног преношења новца у мањим количинама путем курира. У кријумчарењу прљавог новца преко државне границе проблем се јавља у оним ситуацијама у којима се ради о готовини у већој количини, па организатори прибјегавају размјени новца у друго платежно средство - најчешће у хартије од вриједности, које се затим износе из државе.

Начини прања новца у националним и међународним оквирима могу бити различити, а значајнији су³⁰¹:

- начини прања новца у банкарском пословању (употреба кореспондентних рачуна, коришћење електронског трансфера, злоупотреба приватних услуга и др.),
- офшор (offshore) банкарство, суштина је либералан однос у контроли државе према финансијским трансакцијама,
- начини прања новца у разним областима економске активности (злоупотреба хартија од вриједности, злоупотреба трансмитера новца, кориштење тржишта злата, злоупотреба коцкарница и коцкања, злоупотреба међународног робног промета и др.),
- савремене тенденције у прању новца (злоупотреба картица за одлагање новца, кориштење Интернет банкарства, злоупотреба електронске готовине и др.).

Интересантан начин који омогућава прање новца јесте фалсификовање одговарајуће документације, тако што се новац добијен криминалном дјелатношћу приказује као новац стечен на легалан начин, чиме се, уколико фалсификат не буде откривен, новац може несметано користити кроз улагања у легалне послове. Једна од области у којима се најчешће «пере новац» је грађевинарство, гдје се улагањем у изградњу стамбених и пословних објеката, кроз такозвану куповину грађевинског материјала «за кеш», објекат изграђује, а затим продаје на тржишту преко легалних акција кроз плаћање пореза, тако да се стиче легалан новац, односно «прљав» новац добија поријекло. Када незаконито стечена средства уђу у финансијски систем, криминална организација (или учинилац) одваја тако незаконита средства од његових илегалних извора системом полагања, а полагање се реализује низом финансијских трансакција које личе на легитимне и законите финансијске трансакције.³⁰²

³⁰¹ Бошковић М.: Организовани криминалитет и корупција са посебним освртом на Републику Српску, оп. цит., стр. 157.

³⁰² Милиновић М.: Предговор Спрјечавању прања новца, МУП Р Хрватске, Загреб, 1998. године

Према истраживањима Еуропола из 2002. године, годишње се у свијету ван легалних токова државе опере између двије стотине и четири стотине милијарди долара. Један од највећих проблема са којима се сусрећу агенције за спровођење закона у области спречавања прања новца односи се на строга правила поштивања банкарских тајни, немогућност идентификације власника рачуна или правних лица и некооперативност оф-шор центара у пружању међународне помоћи у истрагама у вези са прањем новца.

Законска рјешења о спречавању прања новца у основи одржавају ставове правне доктрине у овој области.³⁰³ Тако, Закон о спречавању прања новца Србије, под прањем новца подразумијева полагање новца стеченог обављањем незаконите дјелатности (сива економија, трговина оружјем, дрогом и психоактивним супстанцама и др.), на рачуне код банака и других финансијских организација и институција или укључивање на други начин тог новца у легалне финансијске токове – које домаћа и страна физичка и правна лица врше ради обављања дозвољене привредне и финансијске дјелатности.³⁰⁴ Према наведеном законском опису два су облика радње извршења прања новца:

- полагање новца на рачун и
- укључивање новца у легалне финансијске токове.

Као радње омогућавања прања новца наведени су:

- прикривање или утаја поријекла новца или прикривање мјеста гдје је новац уложен или прикривање намјене коришћења имовине и свих права која произилазе из обављања забрањене дјелатности;
- замјена или пренос имовине која произилази из обављања забрањене дјелатности;
- стицање, посједовање или коришћење имовине који произилазе из обављања забрањене дјелатности и
- прикривање код својинске трансформације предузећа незаконито стечене друштвене имовине и друштвеног капитала.

³⁰³ Прање новца у законским прописима појединих земаља: Р Словенија је прво донијела Закон о спречавању прања денарја (Радни лист Р Словеније бр. 36/1994) а потом и у Казненом законнику (Радни лист Р Словеније бр. 63/1994 и 23/1999) чланом 252 предвидела као посебно кривично дјело прања новца. Р Македонија у свом Кривичном законнику (Службен весник на Р Македонија бр. 37/1996) у члану 273 предвиђа посебно кривично дјело прање новца и друге противправне имовинске користи. Р Хрватска је у Кривичном закону (Народне новине Р Хрватске бр. 110/1997) у члану 279 предвидјела посебно кривично дјело: прикривање противзаконито добијеног новца и Руска федерација је новим кривичним закоником (Уголовниј кодекс Росијској федерацији, Норма, Москва, 1996. године) у члану 174 предвидјела кривично дјело: прање новца или друге имовине стечене противправним путем. Амерички закон о спречавању прања новца, донијет 1994. године, конципиран је тако да пружа извјесне олакшице административним и пословним органима у одређивању критеријума извештавања о трансакцијама с готовином оних клијената чији је промет преко рачуна у 1993. години износио преко десет милиона долара. Нови закон, такође, обухвата и небанкарске институције које послују са готовинским чековима, новчаним налозима, туристичким чековима и трансферима путем електронске поште. Од 1993. године Велика Британија, Шпанија, Канада и Хонг Конг предузимају далекосежне мјере преиспитивања и мијењања прописа како би се зауставило дјеловање феномена прања новца. Међутим, у великом дијелу свијета који чине земље у развоју чак и скромне суме новца могу обогатити људе.

³⁰⁴ Закон о спречавању прања новца, Службени гласник СР Југославије бр. 53/2001.

Наведеним Законом о прању новца у члану 27. предвиђено је кривично дјело које представља инкриминацију прања новца и може га извршити лице које, противно одредбама тог закона на рачун код банке и других финансијских организација и институција положи новац (готов новац, ефективни страни новац и друга финансијска средства) стечен обављањем незаконите дјелатности (сива економија, трговина оружјем, дрогом, психотропним супстанцама и сл.) или тај новац на други начин укључи у легалне финансијске токове ради обављања дозвољене привредне и финансијске дјелатности, а за који је знао да је прибављен кривичним дјелом. Оно има три облика: основни, посебни и тежи облик. Основни облик овог кривичног дјела за који је прописана казна затвора од шест мјесеци до пет година постоји при предузимању било које дјелатности која је противна одредбама овог закона којом се полаже новац код банке или друге финансијске организације или институције или на други начин се укључује у легалне финансијске токове ради обављања дозвољене привредне или финансијске дјелатности ако је ријеч о новцу који је прибављен кривичним дјелом.

Закон о спречавању прања новца Р Хрватске такође даје дефиницију прања новца, према којем се под прањем новца сматрају сва чињења и нечињења ради прикривања извора противправно стеченог новца те коришћење противправно стеченог новца за обављање допуштене дјелатности или стицања имовине на законит начин.³⁰⁵

Поштујући одредбе Конвенција Уједињених нација о борби против транснационалног организованог криминала, БиХ је донијела Закон о спречавању прања новца³⁰⁶, који је компатибилан са захтјевима Конвенције. Од полицијских агенција у БиХ, Државна агенција за истраге и заштиту, према Закону о спречавању прања новца, има водећу улогу у борби против прања новца. Према наведеном закону, под прањем новца подразумијева се:

- замјена или пренос имовине, ако је та имовина стечена криминалним радњама, а у циљу прикривања или заташкавања незаконитог поријекла имовине или пружања помоћи неком лицу које је умијешано у такве активности с циљем избјегавања законских посљедица због почињених радњи,
- прикривање или заташкавање праве природе, мјеста поријекла, располагања, кретања, права на или власништва над имовином ако је та имовина стечена криминалним радњама или чином учешћа у таквим радњама,
- стицање, посједовање или коришћење имовине стечене криминалним радњама или чином учешћа у таквим радњама и
- учествовање или удруживање ради извршења, покушаја извршења, односно помагања, подстицања, олакшавања или давања савјета при извршењу било које од наведених радњи.

Државна агенција за истраге и заштиту постала је 29.06.2005. године пуноправан члан свјетске мреже агенција за провођење закона – Егмонт група, чији је примарни задатак прикупљање и размјена финансијских обавјештајних података у вези са прањем новца. До овог пријема у Егмонт групу било је укључено 85 земаља.

Анализа наведених дефиниција указује на то да се као битне карактеристике ове врсте криминалитета могу издвојити следеће: располагање «прљавим» новцем условљено је претходном криминалном дјелатношћу; то је процес којим се прикрива

³⁰⁵ Закон о спречавању прања новца, Народне новине Р Хрватске бр. 69/1997

³⁰⁶ Закон о спречавању прања новца, Службени гласник Босне и Херцеговине бр. 29 од 28.06.2004. године

постојање, природа и поријекло нелегално стечених средстава; процес прања новца обухвата укључивање нелегално стечених средстава трансформацијом, пребацивањем, размјењивањем, прикривањем поријекла и намјене, мијешањем са легалним средствима или на други начин у легалне финансијске токове; прањем новца осим поријекла нелегално стечених средстава, прикрива се и криминална дјелатност појединца и криминалних организација, а крајњи циљ прања новца је несметано коришћење прихода од криминалне дјелатности и избјегавање казне за почињена кривична дјела.

Кривични закон Босне и Херцеговине садржи кривично дјело прања новца, које чини лице које новац или имовину за које зна да су прибављени извршењем кривичног дјела прими, замијени, држи, њима располаже, употрејеби у привредном или другом пословању или на други начин прикрије или покуша прикрити, а такав је новац или имовина веће вриједности или то дјело угрожава заједнички економски простор БиХ или има штетне посљедице за дјелатност или финансирање институција БиХ. И ентитетски кривични закони садрже кривично дјело прања новца.

Кривични законик Србије у Глави XXII – Кривична дјела против привреде утврдио је чланом 231. кривично дјело «Прање новца», на готово идентичан начин као законодавац у Босни и Херцеговини.

4.8. Корупција

Корупција представља друштвено негативну појаву која знатно угрожава правну сигурност и равноправност грађана и правних лица. Осим што је у супротности са позитивним законским прописима, корупција је супротстављена и у друштву прихватљивим моралним нормама. Сам појам «корупција» потиче од латинске ријечи *corruptio*, а означава: «поквареност, распадање, подмићивање, потплаћивање, кривотворење...».³⁰⁷ Корупција угрожава економску, политичку и друштвену основу сваке државе и омогућава економску моћ њеним актерима. Из наведеног се може закључити да корупција не представља само социолошки и криминолошки феномен већ озбиљно противправно дјело које подрива саме темеље државе и захтјева адекватно дјеловања државних органа откривања и гоњења.

Корупција као појам изван националног законодавства обухвата нечије предузимање или пропуштање предузимања одређених радњи при или у склопу обављања његових дужности и то као одговор на примљене или захтјеване поклоне, обећања или потицаје или услед незаконитог примања истих након обављања или пропуштања обављања такве радње³⁰⁸.

Корупција и мито, као негативне друштвене појаве, јављају се практично од формирања првих држава и од појаве лица која обављају послове државне власти. Са развојем државе, корупција и мито добијају своје карактеристичне појавне облике за поједина друштва и државе, при чему се мијењају облици испољавања и прилагођавају се новим условима, инволвирајући се у све поре државне власти.

³⁰⁷ Мала енциклопедија, Просвета, Београд 1986. године, стр. 363.

³⁰⁸ Модли Д., Корајлић Н.: Криминалистички ријечник, оп. цит., стр. 240.

Корупција угрожава економску, политичку и друштвену моћ сваке државе, утиче на стварање и развој сиромаштва, али и сиромаштво повратно дјелује на корупцију, јер у одређеним ситуацијама и сиромаштво може бити узрок вршења корупцијских кривичних дјела.

Дефиниције појмова корупција и мито многобројне су и неуједначене, како у теорији тако и у пракси. Непостојање јединствене дефиниције корупције има негативан утицај са криминолошког и криминалистичког аспекта, који посебно долази до изражаја приликом утврђивања узрока корупције и примјене метода у супротстављању и сузбијању исте. Најједноставнију и најприхваћенију дефиницију корупције дала је међународна невладина организација *Transparency International* према којој је корупција злоупотреба јавне службе у циљу личне користи.³⁰⁹ Најобухватнију дефиницију корупције понудио је Вито Танци, према којему корупција постоји уколико дође до намјерног нарушавања принципа непристрасности при доношењу одлука, у циљу присвајања неке погодности.³¹⁰

Корупција је у криминолошком смислу најопаснији вид привредног криминала, а карактеришу је прикривеност, промјенљивост, висок степен друштвене опасности, мноштво појавних облика, распрострањеност, тешко доказивање, користољубивост, перфидност и сл. Мултидисциплинарна група за корупцију Савјета Европе (GMC – Multy-disciplinary Group of Corruption) под појмом корупција подразумева захтијевање, нуђење, давање или прихватање, директно или индиректно, мита или неке друге незаконите користи, или наговјештај, односно обећање истог, што квари правилно извршење дужности или понашање захтијевано од примаоца мита, користи или обећања.³¹¹

Појмовни однос корупције и примања и давања мита огледа се у томе што су примање и давање мита кривична дјела инкриминисана у законодавству од самог њеног зачетка, док је корупција шири криминолошки појам, који у ширем смислу одређује понашање које опструише правилно вршење службене дужности, из мотива који не морају бити само имовински, већ и личне природе, пријатељских и других побуда, а на исти или сличан начин ометају вршење службене дужности.

Корупција се испољава у разним облицима, који се могу подвести под конкретна корупцијска кривична дјела, при чему се не смије запоставити чињеница да сви облици корупције не морају да садрже и кривично дјело, што значи да корупција, по свом садржају, прелази границе кривично–правне регулативе.³¹² Корупцијска кривична дјела најчешће се испољавају кроз конкретна кривична дјела примања и давања мита, противзаконитог посредовања, фалсификовања службене исправе и злоупотребе службеног положаја или овлаштења.

У цјеловитом и јединственом дефинисању корупције велику сметњу чини непостојање сагласности о томе ко може бити учинилац корупцијских кривичних дјела. При томе, овај проблем огледа се у чињеници да многе државе нису предвидјеле кажњивост за корупцију коју учине међународни инострани јавни службеници (Италија, Белгија, Пољска, Француска и др.), већ да коруптивна кривична дјела може

³⁰⁹ www.transparency.org

³¹⁰ Божиловић-Петровић Г.: Организовани криминал – корупција и мито. Правни информатор бр.10, Београд 2004. године, стр. 55.

³¹¹ Седма међународна конференција о борби против корупције одржана је у Пекингу 1995. године

³¹² Бошковић М.: Актуелни проблеми сузбијања корупције, Београд 2000. године, стр. 3-11.

да изврши само јавни службеник који је држављанин те државе. Такође, закони неких држава не кажњавају корупцију у приватном сектору (Пољска, Белгија и др.). Рјешавању наведеног проблема доприноси став Европске заједнице, која је заинтересована да се према њеним службеницима, за извршено корупцијско кривично дјело, поступа на исти начин као и према јавним службеницима земље чланице, с тим што их треба кривично гонити и по законским прописима земље њиховог поријекла.

Носиоци корупције нису асоцијални учиниоци из сфере подземља класичног криминалитета, већ напротив, припадници средњег и високог друштвеног слоја, другим ријечима особе на положају и од угледа у друштву.

Кад је ријеч о проблему корупције у посљедње вријеме се наручито наглашава економска анализа тог феномена и посљедице које проузрокују. У том смислу корупцијом се сматра настојање да се ради личне користи максимизира приход од службе, што има за посљедицу девијантност у условима тржишне утакмице и рационалност економског понашања. Корупција је додатни трансакцијски трошак обзиром да уноси неизвјесност код избора могућности и самим тим наноси огромну штету на ефикасност привреде. Корупција је узрок многих поремећаја у економском систему, јер негативно дјелује на развој производних снага и производних односа, што се неминовно мора одразити и на производњу, потрошњу, расподјелу и размјену. То указује само на економски аспект корупције, јер се економски утицај на корупцију испољава и посљедично, пошто је корупција, поред дејства других фактора, и посљедица дубљих социјално–економских супротности и дјеловања одређених привредних законитости у економском систему у националним оквирима и на плану међународних економских односа.³¹³

Мито представља стицање материјалне и нематеријалне (друштвене) користи без правног основа за стицање. Материјална корист стиче се, у највећем броју случајева, стварањем фиктивних, зеленашких или других привида законитости, чиме се стиче својина над одређеном ствари, у форми уговора о поклону, зајму, послузи, трампи и сл. Најперфиднији облици мита покривају се фалсификовањем докумената који би требало да створе привид код надлежних органа или грађана да се у конкретном случају ради о законитом послу. Проблем мита је, свакако, уско повезан са економском ситуацијом у одређеној земљи, што значи да је везан за развој друштвено–економских односа у држави и друштву, са материјалним приликама становништва, легализмом у остваривању права појединца у држави и друштву, равноправношћу грађана пред законом и стањем морала у друштву које је детерминисано овим одредницама.

При одређивању садржаја појма корупција битно је да буду заступљени сви елементи који су заједнички у свим дефиницијама и који су карактеристични за корупцију, тако да можемо издиференцирати сљедеће заједничке елементе:

- незаконитост, односно противзаконита дјелатност одређених субјеката,
- дјелатност супротна моралним нормама,
- богаћење без правног основа,
- негативан утицај на економске односе и изазивање одређених поремећаја у економском систему,

³¹³ Ђирић Ј.: Хиперинфлација – криминолошки и кривично - правни проблеми, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Зборник бр. 1/93, Београд 1993. година, стр. 108.

- негативан утицај на друге, у вези са поштивањем законитости, стварањем и развојем моралних схватања и стицањем имовинске користи без правног основа,
- остваривање личног интереса, политичке, финансијске или неке друге моћи и одговарајућег статуса у друштву,
- губљење повјерења у државу и друштво, односно у државне функције које се остварују преко надлежних органа и
- инкриминација одређених облика корупције који се испољавају кроз одређена кривична дјела и облици корупције који су изван кривично–правне заштите.³¹⁴

Наведени заједнички елементи корупције указују на могућност да се, уз одговарајући напор међународне заједнице и одређеном спремношћу, толеранцијом и компромисом на националним нивоима, могу стећи реални услови за универзално дефинисање садржаја појма корупција и њено јединствено прихватање на међународном плану.

Од корупције није поштеђено ниједно друштво нити држава, тако да се феноменом корупције баве и развијене државе западне Европе, САД, Јапан и др. Корупција данас представља у великом броју држава озбиљан привредни и политички проблем (*la fraude erigee en systeme*). Проблем корупције нарочито је изражен у државама у транзицији, тј. у земљама које пролазе кроз такозвани прелазни период, а изражена је у економским, правним, финансијским, културним и другим областима друштвеног живота. Свако друштво има одређене специфичности које поспјешују настанак и развој корупције и, с тим у вези, и посебне облике испољавања. Оно што је данас карактеристично за корупцију јесте њена актуелност, висок степен друштвене опасности, нови појавни облици у јавном и приватном сектору у склопу привредне и ванпривредне дјелатности и повезивање са организованим криминалом, са којим заједно дјелује као значајан угрожавајући фактор безбједности.

С тим у вези, проблемом корупције и неопходношћу њеног сузбијања интензивно се задњих година баве, на различитим нивоима, бројне међународне организације, поједине владе, међународне невладине организације и удружења. Као посебно важни документи са аспекта супротстављања корупцији истичу се:

- Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала³¹⁵,
- Конвенција Уједињених нација против корупције³¹⁶;
- Резолуција Уједињених нација против корупције и мита³¹⁷;
- Декларација Организације за међународну сарадњу и развој о забрани мита у међународним пословним трансакцијама³¹⁸;
- Конвенција за борбу против поткупљивања стравних јавних дужносника у међународном пословању³¹⁹;
- Грађанскоправна конвенција Савјета Европе о корупцији³²⁰;

³¹⁴ Божиловић-Петровић Г.: Организовани криминал–корупција и мито, оп. цит., стр. 56.

³¹⁵ Конвенција донијета у Палерму 12-15.12. 2000. године, Службени гласник БиХ 3/2002

³¹⁶ Резолуција УН 58/04 од 31.10.2003. Ступила на снагу 14.12.2005. БиХ је потписала 16.12.2005. године

³¹⁷ Резолуција УН 51/191

³¹⁸ Декларација ОЕЦД-а од 27.05. 1994. године

³¹⁹ Конвенција ОЕЦД-а из 1997. године бр. СГ/П36

- Кривичноправна конвенција Савјета Европе о корупцији³²¹;
- Додатни протокол на кривичноправну конвенцију³²².

Организовани криминал користи корупцију с циљем успостављања и одржавања одређених криминалних веза са државним и другим органима, при чему се уопште не води рачуна о томе да ли су ти видови корупције предвиђени као кривично дјело. Организовани криминал служи се разним видовима корупције, најчешће подмићивањем, али и другим видовима корумпирања, као и уцјенама, изнудама, притисцима и др., да би остварио позиције које ће му обезбиједити одговарајуће бенефиције и уступке, али и већи друштвени статус шефова криминалних организација, што им гарантује такве позиције да могу вршити утицај на органе власти, - полицију, правосуђе, инспекције, царину, чиме обезбјеђује заштиту нелегалне дјелатности.

То значи да се корупцијски ланац у организованом криминалу не прекида, већ да остварује повратно дејство, омогућавајући неосновано богаћење и легализацију незаконитих дјелатности. Генерални секретар ОУН у извјештају «Утицај организоване криминалне дјелатности на друштво у цјелини» посебно је уочио, да је корупција службених лица увијек била једно од најпогоднијих средстава организованих криминалних група, саставни дио њихове стратегије и тактике, која је увијек добијала предност у односу на употребу отвореног насиља. Новац исплаћен у виду мита босови организованог криминала сматрају добром инвестицијом. Ријеч је о својеврсним режијским трошковима који су оправдани с тачке гледишта «дјела», уколико то у значајној мјери повећава шансе за успјех и вјероватну некажњивост и у исто вријеме снижава или своди на нулу опасност од откривања кривичног дјела, са свим губицима до којих оно може довести.³²³

Корупцијска кривична дјела, услед начина извршења и статуса појединих субјеката који се појављују као носиоци ове криминалне дјелатности, тешко се откривају и доказују, тако да «тамна бројка» заузима значајно мјесто у овој области криминалитета. Ова чињеница битно отежава утврђивање основних узрока корупције, с обзиром на то да је за њено утврђивање потребно, поред осталог, и анализирати откривене случајеве корупцијских кривичних дјела у свим областима привредне и ванпривредне дјелатности. Како је велика «тамна бројка» корупцијских кривичних дјела, логично се може закључити да постоји већи број модуса извршења, који није откривен, као и одређени број који није нормативно регулисан, тј. не могу се подвести под појам одређеног кривичног дјела у кривично–правном смислу.

Дискреционо право такође је значајан узрочник корупције, те је стога нужно предузимање ефикасних мјера на њеном сужавању, нарочито у домену органа управе, царине, правосуђа, запошљавања и сл.

Феноменолошка обиљежја корупције карактерише стална динамичност и различитост форми испољавања. Област привреде, политике, финансија, државне

³²⁰ Грађанскоправна конвенција Савјета Европе о корупцији од 04.11.1999 године, ступила на снагу 01.11.2003. године

³²¹ Кривичноправна конвенција Савјета Европе о корупцији од 27.01.1999. године, ступила на снагу 01.07.2002. године.

³²² Додатни протокол на Кривичноправну конвенцију из јануара 2003. године.

³²³ Корж В. П.: Корупцијске везе организованих криминалних група и организација–криминалистичка анализа, Безбедност 6/02., Београд 2002. година, стр. 949.

управа и јавних служби су најчешће области у којима се јављају криминогени фактори који се јављају као узроци корупције. Прелазак са договорне на тржишну економију у земљама у транзицији у које спадају и државе настале на распаду СФР Југославије представља погодну основу за развој корупције.

Корупција као генерални феномен у свијету, а посебно у земљама у транзицији и у постконфликтним периодима, постала је изузетно актуелан проблем у Босни и Херцеговини. Транзицијски процеси, приватизација и сам процес стварања државе на потпуно новим основама погодовали су брзом ширењу корупције на свим нивоима и у свим областима друштвеног живота у Босни и Херцеговини. Основни узрочници корупције у Босни и Херцеговини, према истраживању које је спроведено анкетањем грађана од стране *Transparency International*³²⁴ су: незаконо и непостојање правне државе, опште сиромаштво, неморал и непоштење, неефикасност судског система, рат, лоше законодавство, политички систем, недостатак јавности администрације, мале плате државних службеника, наслијеђе претходног комунистичког система и др. Према истом истраживању, највећи степен заступљености корупције је у следећим областима: царини, ентитетским владама, локалним власти, пореским органима, јавним предузећима и др. У току 2000. године, на захтјев Савјета министара Босне и Херцеговине, Свјетска банка је, у сарадњи са домаћим стручњацима, урадила Дијагностичку студију о корупцији у БиХ, у којој су утврђене основне појаве и узроци корупције. Према подацима добијеним од испитаника, једна петина је платила мито јавним службеницима, - било да се ради о обезбјеђењу услуга у здравству, правосудју, полицији или образовању. Будући да се ради о «уобичаеним износима», они далеко теже падају сиромашним слојевима становништва и додатно оптерећују породичне буџете.³²⁵

Сазнања до којих се дошло у Студији јесу да «јавност у Босни и Херцеговини сматра да је корупција веома раширена, и да доприноси имовинском раслојавању међу становништвом, одвраћа страна улагања и поткопава стабилност власти». Овако мишљење резултира великим неповјерењем у поштење јавних службеника. Злоупотреба положаја и сукоб интереса ствара велике тешкоће у пословању предузећима, а узимање мита додатно ограничава могућности за бржи економски развитак. Према истом истраживању, 18% трошкова предузећа у Босни и Херцеговини чине издаци за мито, док једна десетина менаџерског времена у руковођењу предузећем отпада на комуницирање са представницима власти у процесу пословања.

Озбиљност и распрострањеност проблема корупције у Босни и Херцеговини утицала је да Вијеће за provedбу мира (PIC), на састанку одржаном у децембру 1997. године у Бону, на приједлог Високог представника за Босну и Херцеговину, формира Јединицу за борбу против корупције и злоупотреба. Јединица је основана 1998. године при Економском одјељењу Канцеларије високог представника за Босну и Херцеговину. Какве посљедице корупција наноси привреди у БиХ најрјечитије осликава изјава високог службеника међународне заједнице у БиХ г. Доналда Хејса према којем привреда у БиХ је у 2004. години због корупције изгубила 1,5 милијарди КМ³²⁶.

³²⁴ Transparency International, Перцепција корупције – Босна и Херцеговина, Бања Лука 2002. године, стр. 67-69.

³²⁵ Transparency International, Перцепција корупције – Босна и Херцеговина, оп. цит., стр. 67-69.

³²⁶ Дневне новине Ослобођење, 05.12.2004. године

И поред чињенице да корупција није само правни већ и етички, културолошки, социјолошки феномен у наставку рада ће та негативна друштвена појава бити елаборирана као криминална, тј. као понашање за које је кривично право, као «*extrema ratio societatis*» предвиђа кривичноправну санкцију. Циљ кривичног поступка је утврђивање је ли почињено кривично дјело, ко га је починио, је ли починилац крив и да ли се на починиоца могу примјенити кривичне санкције. У Босни и Херцеговини за корупцијска кривична дјела примјењује се тзв. подјељена надлежност у складу са њеном унутрашњом организацијом и регулисана су Кривичним законом БиХ-КЗ БиХ, Кривичним законом Републике Српске-КЗ РС³²⁷, Кривичним законом Федерације БиХ-КЗ ФБиХ³²⁸ и Кривичним законом Брчко Дистрикта БиХ-КЗ БД.³²⁹ Критеријум подјела почива на својству починиоца (да ли службено и одговорно лице у институцијама БиХ, њеним ентитета или Брчко дистрикту БиХ), односно, *mutatis mutandis*, да ли је конкретно кривично дјело усмјерено против законита и редовна обављања службене дужности у институцијама БиХ, ентитетима или Брчко дистрикту БиХ.

Кривични закон БиХ у Глави XIX–Кривична дјела корупције и кривична дјела против службене и друге одговорне функције–утврдио је кривична дјела³³⁰:

- примање дара и других облика користи - члан 217 КЗ БиХ,
- давање дара и других облика корупције - члан 218 КЗ БиХ,
- противзаконито посредовање - члан 219 КЗ БиХ,
- злоупотреба положаја или овлаштења - члан 220 КЗ БиХ,
- несавјестан рад у служби - члан 224 КЗ БиХ,
- кривотворење службене исправе - члан 226 КЗ БиХ и
- противзаконита наплата и исплата - члан 227 КЗ БиХ.

Ова кривична дјела представљају, заправо, различите облике и видове злоупотребе службеног положаја и јавних овлаштења у вршењу службене дужности од стране службених или одговорних лица као носилаца тих овлаштења.³³¹ Ова инкриминација има за циљ да обезбједи исправност, цјелисходност, ефикасност и законитост у раду државних органа који врше јавна овлаштења и да се тако очува повјерење грађана у правни поредак и правну државу.³³² Корупцијска кривична дјела разликују се од других кривичних дјела која чине групу кривичних дјела против службене дужности у томе да је код њих супстрат корупцијске феноменологије, подмићивање, изражен у опису дјела док код осталих подразумева се да извршилац има својство службеног лица.

Кривичнопроцесни аспект супротстављања корупцији представља процесне начине супротстављања корупцијским кривичним дјелима, укључујући

³²⁷ Кривични закон Републике Српске, Службени гласник РС бр. 49/03

³²⁸ Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ бр. 36/03

³²⁹ Кривични закон Брчко Дистрикта, Службени гласник БД БиХ бр. 1/01

³³⁰ С обзиром да не постоји суштински битна разлика између важећих одредби четири кривична закона у БиХ у раду ће се користити текст Кривичног закона БиХ уз навођење нумерације истовјетних чланова у остала три закона уз приказ разлика уколико постоји.

³³¹ Шаковић А.: Организовани економски криминал у односу на корупцију и прање новца у Босни и Херцеговини, Криминалистичке теме, број 3-4/2003. године, стр. 183-193.

³³² Јовашевић Д., Гајић-Гламочлија М.: Проблем корупције у свјетлу заштите људских права, Беосинг, Београд 2008. године, стр. 361-362.

кривичнопроцесне субјекте и кривичнопроцесне радње. Циљ кривичног поступка је утврђивање је ли почињено кривично дјело, ко га је починио, је ли починилац крив и да ли се на починиоца могу примјенити кривичне санкције. Корупцијска кривична дјела је тешко открити обзиром да њени судионици настоје да њену противправну дјелатност прикрију. Откривени случајеви корупције упозоравају на озбиљност обзиром да су штете настале вршењем појединих кривичних дјела огромне. По својим појавним облицима и насталим посљедицама корупцијска кривична дјела сврставају се међу друштвено најопаснији вид криминала. Због латентности извршења и заинтересованости непосредних актера корупцијских кривичних дјела да се не сазна за њега слободно се може рећи да укупан број откривених и документованих корупцијских кривичних дјела није одраз правог стања, тј. велика је «тамна бројка» корупцијских кривичних дјела.

Борба против корупције одвија се у оквирима криминалне политике, која подразумијева организовану, планску и свеобухватну активност надлежних органа у спречавању и откривању кривичних дјела. Превентивне и репресивне методе у борби против корупције, које су предвиђене криминалном политиком, морају се заснивати на резултатима истраживања њене етиологије и феноменологије. Основне мјере у борби против корупције морају бити превентивне мјере, односно отклањање узрока који доводе до корупције, али се са садашњим степеном корупције не могу искључити и репресивне мјере.³³³ Репресивним мјерама се дјелује на испољене посљедице корупције и њима се жели отклонити посљедице корупцијских кривичних дјела. Репресивним мјерама у супротстављању корупцији не дјелује се директно на њене узроке, већ се откривањем корупцијских кривичних дјела, њихових учинилаца и обезбјеђењем доказа, настоји да се елиминишу настале посљедице. Од ефикасности репресивних мјера зависе ефекти генералне превенције, јер страх од кривичног прогона одвраћа потенцијалне учиниоце корупцијских кривичних дјела од давања и примања мита.

Полазећи од међународног карактера корупције, веома је битно да се у супротстављању корупцији користе искуства других држава, што у крајњем може допринијети изградњи савршенијих метода у њеном сузбијању. Зато је значајна међународна размјена информација - не само у вези са појавним облицима корупције и начином извршења корупцијских кривичних дјела, него и у односу на коришћење одређених метода у њеном сузбијању. Посебно је корисно размјењивати податке о примјењеним криминалистичким методама у откривању корупцијских кривичних дјела и обезбјеђивању доказа.

У БиХ најзначајнији субјекти који су специјализовани за борбу против корупције егзистирају у полицијским агенцијама којих у БиХ има на четири нивоа и то државни, ентитетски, кантонални и Брчко дистрикт БиХ. На сваком од тих нивоа егзистирају унутрашње организацијоне јединице за борбу против привредног криминала и корупције. Такође, у оквиру Тужилаштва БиХ егзистира Посебан одјел за организовани криминал, привредни криминал и корупцију а у оквиру Републичког тужилаштва Републике Српске егзистира Посебно одјељење за сузбијање организованог и најтежих облика привредног криминала при окружном тужилаштву Бања Лука - Специјално тужилаштво.

³³³ Јовашевић Д., Гајић-Гламочлија М.: Проблем корупције у светлу заштите људских права, оп.цит. стр.196

За успјешно откривање и доказивање корупције потребно је благовремено идентификовати постојеће облике корупције и да се утврди о којем је корупцијском кривичном дјелу ријеч а све у циљу примјене мјера и радњи које ће омогућити откривање учиниоца и доласка до валидних материјалних и личних доказа којима ће се моћи успјешно водити судски поступак. У поступку разјашњавања корупцијских кривичних дјела потребно је утврдити сљедеће чињенице:

- које корупцијско кривично дјело је извршено,
- мјесто, вријеме и начин извршења кривичног дјела,
- у чему се састоји прибављена противправна имовинска корист,
- вриједност незаконито стечене добити,
- која су лица учествовала у извршењу кривичног дјела и разјаснити дјелатност сваког од њих,
- својство учиниоца корупцијског кривичног дјела (службено или одговорно лице), односно радно мјесто на којем ради, или функција коју обавља,
- да ли има лица којима су познате поједине релевантне информације у вези са извршеним корупцијским кривичним дјелом,
- да ли је то први пут или је осумњичени и претходно вршио корупцијска кривична дјела или друга кривична дјела привредног криминалитета,
- ко је оштећени и висина штете настале извршењем корупцијског кривичног дјела,
- шта је урађено са противправно прибављеном имовинском користи, гдје се она налази, када се може пронаћи, на који начин се то може учинити и када се може привремено одузети,
- разјаснити претходну криминалну дјелатност учиниоца корупцијског кривичног дјела.

С обзиром на то да су кривична дјела примања и давања мита најрепрезентативнији представници корупције, а будући да садрже извјесне специфичности, то је у њиховом разјашњавању, поред наведених, потребно утврдити и сљедеће чињенице:

- начин продаје, размјене и/или неки други начин поступања са поклоном или неком другом вриједношћу,
- поријекло поклона или друге вриједности, односно основ располагања њима од стране лица које је дало мито,
- која радња или пропуштање је тражено од стране примаоца мита и да ли је била законита или противзаконита,
- да ли је давалац мита то први пут урадио или се у тој улози и претходно појављивао,
- какав је узајамни однос између примаоца и даваоца мита,
- шта је услиједило послје давања мита,
- који су објективни и субјективни услови погодвали извршењу кривичних дјела примања и давања мита и
- да ли постоје основи за ослобађање даваоца мита од кривичне одговорности.³³⁴

³³⁴ Водинелић В.: Методика откривања, доказивања и разјашњавања кривичних дјела корупције. Београд 1992. године, стр. 174.

Најтеже, најсложеније и најперфидније облике корупцијских кривичних дјела могуће је једино открити оперативним радом (оперативне везе, осматрањем, фотографисањем и сл.) при чему је неопходно водити рачуна о законитости предузимања мјера и радњи доказивања.

Босна и Херцеговина је у складу са својим међународним обавезама проистеклим ратификацијом бројних конвенција које се односе и на супротстављање корупцији до данас донијела највећи број закона и других прописа, а доношење Националног програма очекује су у скорој будућности. Да би се мјере предвиђене тим националним планом за сузбијање корупције могле успјешно реализовати потребно је не само да се формира већ и да се ојача (путем специјализације и едукације кадрова) посебан орган за сузбијање корупције. То је и преузета обавеза држава потписница према Кривичноправној конвенцији о корупцији Савјета Европе коју је и БиХ ратификовала.

За успјешно супротстављање корупцији посебно чији су носиоци у вези са организованим криминалом потребно је да се као посебно кривичнопроцесно средство законски уреди институт одузимања имовине стечене криминалом.

Да би борба против корупције била успјешна она мора бити континуирана, планска и систематска јер опасност од корупције је латентна и могућност повратка у корупцију увијек постоји посебно у државама које су у транзицији. При томе, потребно је стално имати на уму чињеницу да је корупција динамична, промјењива и прилагодљива појава, коју је потребно стално истраживати и у складу са тим и да се благовремено врши измјене и допуне у законским дефинисањима конкретних корупцијских кривичних дјела и у изналажењу мјера на њеном супротстављању. Један од најважнијих задатака је и јачање морала и свјести грађана о штетности корупције и потреби да се укључе у њено сузбијање.

Кривични законик Србије у Глави XXXIII – Кривична дјела против службене дужности утврдио је слjedeћа кривична дјела:

- примање мита - члан 367. КЗ Србије,
- давање мита - члан 368. КЗ Србије,
- противзаконито посредовање - члан 366. КЗ Србије,
- злоупотреба службеног положаја - члан 359. КЗ Србије,
- несавјестан рад у служби - члан 361. КЗ Србије и
- противзаконита наплата и исплата - члан 362 КЗ Србије.

4.9. Тероризам

Тероризам као врста колективног и политичког криминалитета није нов и непознат друштвени феномен. Термини *тероризам* и *терориста* у значењу у коме се данас употребљавају настали су у оквиру «режима терора» (*regime de la terreur*) у Француској буржоаској револуцији, који је почео падом Робеспјера 1794. године. Историјски гледано, тероризам је био присутан у свим друштвено-политичким системима и у свим фазама развоја друштва, кроз веома разнолике облике испољавања. Иако су разни облици насиља познати још од постанка друштва,

тероризам је посебно дошао до изражаја као метод политичке борбе и најчешће се испољавао у виду атентата и ликвидирања представника владајуће класе.

Тероризам је акт организоване субверзивне дјелатности и сврха му је изазивање страха, панике и несигурности код људи, с циљем наступања опасности за безбиједност земље. Тероризам се дефинише као прорачуната употреба насиља да би се постигли циљеви, често политичке или идеолошке природе, путем застрашивања и присиле, с циљем да последице дјела утичу на ширу јавност, а не само на непосредне жртве. ФБИ дефинише тероризам као «незакониту употребу силе или насиља против људи или имовине, са циљем да се заплаши или на нешто присили нека влада, цивилно становништво или било који сегмент владе или становништва, да би се постигли неки политички или друштвени циљеви». Стејт департмент дефинише тероризам као «унапред смишљено политички мотивисано насиље које се чини против неборбених циљева од стране субнационалних група или тајних агената, а које обично има за циљ дјеловање на одређени аудиторјум». Термин међународни тероризам односи се на тероризам који укључује грађане или територије више земаља.³³⁵

Интернационализација тероризма³³⁶ добија пуни замах у другој половини ХХ вијека, а нарочито после низа ратова на Блиском истоку. Последњих десетак година тероризам доживљава снажну еволуцију, постаје све разноврснији и распрострањенији, појављује се у новим облицима, тако да скоро и не постоји земља у свету која није изложена овој опасности. Због бруталности, фанатизма, нехуманости, сталног осавремењивања, развијања и манифестовања у новим видовима, тероризам постаје све опаснији за живот људи и јавна добра.

Савремени тероризам карактеришу: висок степен организованости, глобализам, професионализам, злоупотреба техничких достигнућа, велика финансијска моћ стечена прањем новца и манипулацијама новчаних завода у многим земљама.³³⁷

Тероризам је акт терора учињен у име и за рачун неке организације или групе (политичке), или је од ње промовисан или прихваћен.³³⁸ Тероризам је при томе увијек политички у односу на циљеве и криминалан у односу на средства манифестовања. Са криминалистичког становишта тероризам је вид професионалног криминалитета и свакако његов најопаснији вид.³³⁹ Терористичка дјелатност, која се испољава у разним облицима и формама, представља вид насиља који је присутан широм свијета при

³³⁵ <http://www.state.gov>.

³³⁶ Најбољи примјер интернационализације тероризма је међународни терориста Иљич Рамирез Санчез, звани Карлос, за којим су преко двадесет година трагале обавештајне службе многих земаља. Карлос је своју терористичку активност започео 1973. године, када је у Лондону извршио атентат на британско-израелског бизнисмена и једног од директора познатог ланца робних кућа. Према расположивим подацима Карлос је извршио 83 убиства при чему је у његовим атентатима повређено још око 200 лица. Карлос је ухапшен 1994. године у Судану, где је легално ушао са дипломатским пасошем, а затим је изручен Француској, гдје је у одсуству био осуђен на доживотну робију због убиства два француска обавештајца. Колико је његово кретање и терористичка активност имало интернационални карактер, говори и чињеница да је био повезан са свим већим активним терористичким организацијама свијета, од Палестинаца, ИРЕ, РАФ, Црвених бригада, ЕТЕ, до јапанске Уједињене црвене армије. Најспектакуларнија терористичка акција коју је извео је свакако отмица комплетног министарског састава земаља ОПЕК-а из конференцијске сале у Бечу, почетком осамдесетих година ХХ вијека.

³³⁷ Кривокапић В.: Тероризам као облик организованог криминалитета и мере супротстављања, Безбедност бр. 5/2002, стр. 665.

³³⁸ Алексић Ж.: Криминалистички осврт на стратегију терориста, Архив за правне и друштвене науке бр. 1-2. Београд 1980. године, стр. 135.

³³⁹ Никач Ж.: Транснационална сарадња у борби против криминалитета-Еуропол и Интерпол, оп.цит.стр.44

чему настоји да оствари своје циљеве не само на подручју једне земље већ и на глобалном нивоу што указује на перманентну интернационализацију овог феномена.

Тероризам се по правилу испољава као облик организованог криминалитета, и само изузетно може бити појединачни криминални акт. Као облик организованог криминалитета тероризам подразумева постојање добро организоване и структурисане криминалне организације, коју посредно финансира нека држава или политичка организација са којом су успостављене одговарајуће везе, што актерима терористичке дјелатности обезбјеђује знатну имовинску корист.

Терористичке организације су професионалне организације криминалне орјентације, које користе средства насиља за остваривање заједничких циљева. Одликују их строга правила унутрашње хијерархије и милитантне организованости, солидарност и анонимност чланства.³⁴⁰

Терористичке организације се најчешће дијеле према прокламованом циљу терориста на оне: које теже остварењу одређених идеолошких или вјерских циљева; које настоје да остваре неке националне, пре свега сепаратистички оријентисане циљеве и које имају комбиноване циљеве.³⁴¹

Најпознатије терористичке организације које теже остварењу одређених идеолошких циљева су: Црвене бригаде и Прва линија (у Италији), Фракција црвене армије – РАФ (у Немачкој), Тајна војна организација – ОАС и Директна акција (у Француској), Антифашистички отпор 1. октобар – ГРАПО (у Шпанији), Црвена армија – Секигун (у Јапану), Симбиотичка ослободилачка армија (у САД), Оружане револуционарне снаге (у Аргентини), Покрет 19. април – М-19 (у Колумбији) и друге. Најпознатија терористичка организација које теже остварењу екстремних вјерских циљева, је свакако Ал Каида. Када су у питању терористичке организације које теже остварењу неких националних, а пре свега сепаратистичких циљева, треба поменути: Шиптарску терористичку организацију (ОВК УЧК), Ирску републиканску армију – ИРА (у Великој Британији), ЕТА (у Шпанији), Црни септембар, Демократски фронт за ослобођење Палестине и Хамас (у Палестини), Фронт за ослобођење Квебека (у Канади), Тајну јерменску ослободилачку армију и курдска радничка партија (у Турској).

Савремена схватања појма тероризма могу се сврстати у двије групе приступа. Једни тероризам дефинишу начином извођења и циљем акта терора док други имају првенствено кривичноправни аспект. У прву групу схватања спадају она мишљења која под тероризмом подразумевају «акцију насиља, која се примењује из политичких разлога ради застрашивања и беспштедног сламања отпора онога према коме се врши.»³⁴² Већина домаћих аутора има овај приступ у дефинисању тероризма. Тако М. Милошевић, сматра да је тероризам «плански акт насиља који предузимају одређене друштвене групе с циљем очувања или освајања власти, тако да се њиме с правом назива само онај терор који у свом бићу садржи социјално психолошку, односно политичку компоненту.»³⁴³ Према мишљењу М. Карановића «Тероризам је систематско и организовано насиље над пасивним субјектом којим се код пасивног субјекта ствара осећање несигурности и производи стање страха са циљем да се

³⁴⁰ Бошковић М.: *Криминолошки лексикон*, Матица српска, Универзитет, 1999. године Нови Сад, стр. 223.

³⁴¹ Алексић Ж., Шкулић М.: *Криминалистика*, Београд 2002. године, стр. 381-382.

³⁴² *Политичка енциклопедија*, Београд, Савремена администрација, 1975. година, стр. 1070.

³⁴³ Милошевић М.: Тероризам као кривично правна категорија, *Безбедност*, број 4/1988.

пасивни субјект задржи у стању политичке покорности или да се код пасивног субјекта изазове неповјерење у постојећи друштвени поредак како би му се наметнула политичка власт терориста ради експлоатације и угњетавања, као и насиље којим се врши утицај на политичку власт ради изнуђивања каквих политичких уступака.»³⁴⁴

Друга група аутора полази у основи од тога да тероризам представља облик организоване криминалне дјелатности која се одликује вршењем аката насиља, попут подметања експлозива, изазивања пожара и предузимања других општеопасних радњи, те вршења убистава, атентата и отмица, као и других аката насиља у односу на људе и имовину, ради застрашивања становништва и представника власти, а с циљем насилног остварења одређених, односно претежно политичких циљева.³⁴⁵

На нивоу националних законодавстава углавном је изражен висок степен сагласности у смислу да тероризам и терористички акти представљају посебно опасна кривична дјела, тј. дјела која се чине из строго непријатељских побуда која проузрокују велику друштвену опасност и угроженост по државу и њену безбједност у целини. Међутим, на међународном плану је много теже доћи до једне опште сагласности на питање шта се подразумејева под појмом тероризма а наручито под појмом међународни тероризам. Постоје велике разлике међу државама у правном одређењу тероризма, због чињенице да се исто дјело не квалификује у свакој држави на исти начин. У једној представља акт тероризма, у другој не и то је једна општа препрека на бројним напорима усаглашавања веома супротстављених ставова, мишљења и законодавних аката појединих земаља.

Савјет Европе је у Стразбуру 27. јануара 1977. године донио Конвенцију о сузбијању тероризма – познату као Европска конвенција о сузбијању тероризма. Овом конвенцијом наведени су акти – преступи који се неће сматрати политичким преступом, преступом у вези са политичким преступом или преступом инспирисаним политичким мотивима: а) преступи обухваћени пољем примјене конвенције за сузбијање незаконитог заробљавања ваздушних летјелица, потписане у Хагу, 16. децембра 1970. године; б) преступи обухваћени пољем примјене Конвенције за сузбијање незаконитих радњи уперених против безбједности цивилне авијације, потписане у Монреалу 23. септембра 1971. године; ц) тешки преступи који представљају атак на живот, тјелесни интегритет или слободу лица са правом на међународну заштиту, укључујући и дипломатско особље; д) преступи који обухватају отмицу, узимање талаца или самовољно лишавање слободе; е) преступи који обухватају употребу бомби, граната, ракета, аутоматског ватреног оружја и експлозивних писама или пакета у мјери у којој такво коришћење представља опасност за људе и ф) покушаји чињења претходно наведених преступа или учешће у виду коаутора или саучесника лица које чини или прави покушај чињења таквог преступа.

Међународна конвенција о спречавању терористичких бомби, донијета у Њујорку 12. јануара 1998. године дефинисала је: објекте тероризма; терористичка средства и објекте напада терориста. Према овој конвенцији, као објекти тероризма наводе се: а) «државно или владино средство» под којим се подразумејева свако стално или привремено средство или превозно средство које користе или посједују представници државе, чланови владе, законодавство или судства или функционери, или службеници

³⁴⁴ Карановић М.: Појам тероризма, ЈРККП, број 2/1976, стр. 233.

³⁴⁵ Алексић Ж., Шкулић М.: *Криминалистика*, оп. цит., стр. 380.

државе или неког другог јавног органа или ентитета, или службеници, односно функционери неке међувладине организације у вези са њиховим обавезама и б) «инфраструктурни објект» под којим се подразумева сваки јавни или приватни објект који пружа или дистрибуира услуге за грађанство, као што су вода, канализација, енергија, гориво или комуникације. Као терористичка средства наводи се «експлозивна или смртоносна направа» која подразумевају: а) експлозивно или запаљиво оружје или направу која је конструисана или има способност да проузрокује смрт, тешку тјелесну повреду или знатну материјалну штету; или б) оружје или направа која је конструисана или има способност да проузрокује смрт, тешку тјелесну повреду или знатну материјалну штету ослобађањем, ширењем или ударом отровних хемикалија, биолошких агенаса или отрова или сличних материја, радијације или радиоактивног материјала. Као објекти напада терориста у Конвенцији се наводе: а) «место јавне употребе» под којим се подразумевају они делови неке зграде, земљишта, улице, воденог пута или друге локације који су доступни или отворени члановима друштвене заједнице, било стално, периодично или повремено, и обухвата свако трговачко, рекреационо или слично мјесто које је доступно свим лицима и б) «јавни саобраћајни систем» који подразумева објекте, превозна средства и установе, приватне или јавне, који се користе у јавним услугама или за јавно расположиве услуге за превоз лица или терета.³⁴⁶

Међународно право до данас није усвојило универзалну међународну конвенцију (декларацију) којом се дефинише међународни тероризам, а самим тим ни предвидели кривичне санкције за његове актере, већ је кроз појединачне међународне акте (конвенције)³⁴⁷ одредило само поједине акте тероризма (отмице ваздухоплова, бомбашки напади, узимање талаца, напади на међународно заштићена лица и слично).³⁴⁸

³⁴⁶ Међународна конвенција о спречавању терористичких бомби, донијета у Њујорку 12. 01. 1998. године

³⁴⁷ У Европској конвенцији о сузбијању тероризма, закљученој 27.01.1977. године, под терористичким актима се подразумевају, поред дјела обухваћених Хашком и Монреалском конвенцијом, и они акти који се могу оцијенити као «тешко кривично дјело напада на живот, тјелесни интегритет или слободу међународним правом заштићених лица, укључујући дипломатске агенте, кривично дјело које укључује отмицу, узимање талаца или озбиљно незаконито лишавање слободе, кривично дјело које укључује коришћење бомби, граната, ракета, аутоматског оружја или експлозивних писама или пакета, ако такво коришћење угрожава људе, покушаји извршења било којег од наведених дјела или учествовање у извршењу или покушају извршења дјела као саучесник, односно помагач починиоца».

³⁴⁸ У вези са тим донијети су следећи међународни акти:

- Конвенција о прекршајима и другим актима почињеним унутар ваздухоплова, Токијо 14.09. 1963;
- Конвенција о спречавању незаконитог запосједања ваздухоплова, Хаг 16.12.1970;
- Конвенција о спречавању незаконитих аката против безбједности цивилног ваздухопловства, Монреал 23. 09.1971;
- Протокол о спречавању незаконитих аката насиља на аеродромима који служе у функцији цивилног ваздухопловства као допуна Конвенцији о спречавању незаконитих аката управљених против безбједности цивилног ваздухопловства, Монреал 23.09.1971;
- Конвенција о спречавању незаконитих аката усмерених против безбједности цивилне авијације, 26.01.1973;
- Конвенција о спречавању и кажњавању деликата против међународно заштићених особа укључујући и дипломатске агенте, коју је усвојила Генерална скупштина УН 14.12.1973;
- Међународна конвенција против узимања талаца, УН Њујорк 17.12.1979;
- Конвенција о физичкој заштити нуклеарног материјала, Њујорк и Беч 03.03.1980;
- Протокол о спречавању незаконитих аката насиља на аеродромима у служби у цивилном ваздухопловству, као додатку за Конвенцију о спречавању незаконитих аката против безбједности

Са аспекта организованог криминала највећи значај има међународни тероризам. Појам међународног тероризма најчешће се утврђује на основу међународних елемената у конкретном акту и међународних посљедица. Према међународним елементима акт међународног тероризма постоји ако га је извршио странац, ако је жртва странац, или ако су мјесто извршења и мјесто настанка посљедице у иностранству. У односу на међународне посљедице акт међународног тероризма постоји ако су њиме угрожене универзалне свјетске вриједности – општи интерес, међународни јавни поредак или јавна безбједност. Највећу препреку при дефинисању појма међународни тероризам чини његов политички аспект, тј. политички карактер или циљ инкриминисаних дјела. Ако се томе дода и чињеница, а што је општепознато, да је тероризам врло често средство које поједине државе користе за реализацију својих циљева, прије свега спољнополитичких, онда је јасно зашто се касни у постизању сагласности при његовом дефинисању. У најширем смислу, међународни тероризам се може класификовати на транснационални и међудржавни тероризам. Под актима транснационалног тероризма могу се сматрати оне манифестације тероризма у међународним односима чији су извршиоци недржавни субјекти, односно појединци и групе и где постоји одређен степен сарадње извршилаца из више земаља које се опредјељују за тероризам као начин дјеловања и облик борбе за остваривање својих политичких и других циљева. С друге стране, међународни тероризам је оруђе, односно један од специфичних спољнополитичких поступака државе као субјекта међународних односа и међународног права, а не појединаца или група.³⁴⁹

У законодавној пракси постоји више приступа у одређењу, односно инкриминисању тероризма. Теоријски је могуће инкриминисати деликт тероризма као основно дјело, којим се уопштеним правним формулацијама обухватају сва кривична дјела, могуће је инкриминисати терористички акти као појединачни деликти као и поједине деликте других кривичних дјела као квалификована обележја.

Теоријски посматрано, могућа су два модела класификације обиљежја тероризма, објективни и субјективни. Према објективним критеријумима, терористичким деликтима се могу сматрати квалификовани облици неколико врста других кривичних дјела: злочини против личности: умишљајна убиства, насилничко понашање, отмице личности; напади на имовину, где спадају напади на јавне (посебно комуналне) објекте и саобраћајна средства и комуникације употребом експлозива, подметањем пожара, тешка разбојништва и уцјене, изазивање саобраћајних незгода; злочиначко удруживање, производња и продаја средстава којима се могу изводити и терористички акти, складиштење убојног, биолошког и другог оружја одређене категорије, ради извођења акција из прве двије групе деликата.

цивилног ваздухопловства, Монреал 24.02.1988;

- Конвенција о спречавању аката против безбједности морске пловидбе, Рим 10. 03.1988;

- Протокол о спречавању незаконитих аката против безбједности фиксних платформи у приобалном подручју, Рим 10. 03.1988;

- Конвенција о обиљежавању пластичног експлозива за потребе идентификације, Монтеал 01.03.1991;

- Међународна конвенција о спречавању терористичких аката подметања бомби, коју је усвојила Генерална скупштина УН 15.12.1997;

- Међународна конвенција о спречавању финансирања тероризма, Њујорк 09.12.1999.

- Резолуција УН 1624 – свеобухватна стратегија за борбу против тероризма, Њујорк 14.09.2005.

³⁴⁹ Бајагић М.: Тероризам и међународно јавно право, оп. цит., стр. 620.

Субјективним критеријумом обухваћена су дјела изведена с циљем изазивања страха и несигурности грађана. У вези са тим, довољна је и намјера да се тај циљ оствари терором. То подразумева припреме, акте организовања, прикупљање средстава и прављење плана акције, а у неким земљама (Њемачка) под намјером се сматрају и вербални деликти јавних позива на терористичке акте, а у другима (Шпанија) и хваљење, односно одобравање не само активности него и јавних иступа терориста, што се сматра актом подстрекивања.³⁵⁰

Кривично законодавство Републике Србије је углавном решило проблем инкриминације тероризма у складу са међународним обавезама које су произашле приступањем и ратификацијом појединим међународним конвенцијама прије свега Европске конвенције о сузбијању тероризма из 1977. године и Међународне конвенције о сузбијању финансирања тероризма из 1999. године. Тако је глава XXVIII Кривичног законика Републике Србије под називом Кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије, поред осталих, садржи и кривично дјело тероризма у члану 312. Кривична дјела садржана у овој глави углавном се третирају као политичка кривична дјела (политички криминалитет) која имају низ специфичности, почев од организованости и планирања криминалне дјелатности, степена друштвене опасности, средстава извршења, објеката напада, насталих посљедица, кажњавања припремних радњи код неких дјела, намере и циљева учиниоца, до врсте и висине казне, услова за време издржавања затворске казне и искључења учинилаца ових кривичних дјела из екстрадиције, тј. уживања права азила.

Према законском одређењу, кривично дјело тероризма може извршити свако лице које, у намјери угрожавања уставног уређења или безбједности Србије изазове експлозију или пожар или предузме неку другу општеопасну радњу или изврши отмицу неког лица или други акт насиља или пријети предузимањем какве општеопасне радње или употребом нуклеарног, хемијског, бактериолошког или другог општеопасног средства и тиме изазове осјећање страха или несигурности код грађана.

Кривично дјело тероризам спада у област политичког криминалитета и под наведеним условима, може да добије и карактер међународног тероризма које је предвиђено чланом 391. у глави XXXIV КЗ Србије под називом Кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом.

Према законском одређењу, кривично дјело међународног тероризма може извршити свако лице које, у намјери да нашкоди страној држави или међународној организацији, изврши отмицу неког лица или неко друго насиље, изазове експлозију или пожар или предузме друге општеопасне радње или пријети употребом нуклеарног, хемијског, бактериолошког или другог сличног средства. Тежи облици су предвиђени уколико наступи смрт једног или више лица или ако учинилац неко лице са умишљајем лиши живота.

Разлика између овог кривичног дјела и кривичног дјела тероризма јесте прије свега у погледу субјективног елемента, односно у садржају намјере. Док код кривичног дјела тероризма из члана 312. намјера треба да је управљена на угрожавање уставног уређења или безбједности Србије, код кривичног дјела међународни тероризам из члана 391. за намјеру је одлучујући елемент иностраност, тј. она мора бити управљена

³⁵⁰ Бошковић М.: Место и улога полиције у превенцији криминалитета, «Претпоставке остваривања улоге полиције у спречавању и сузбијању тероризма», Научно стручно саветовање, Полицијска академија, Београд 2002. година

на наношење штете страни држави, или међународној организацији. Разлика је такође и у последици јер се чланом 391. не тражи да је створено осјећање страха и несигурности код грађана.³⁵¹

У глави XXXIV КЗ Србије предвиђено је и кривично дјело финансирања тероризма чланом 393. Према законском одређењу, кривично дјело финансирања тероризма може извршити свако лице које обезбјеђује или прикупља средства намјењена за финансирање извршења кривичног дјела тероризма из члана 312, међународног тероризма из члана 391. и узимање талаца из члана 392. Наведена средства ће се одузети. Уградња кривичног дјела финансирање тероризма је међународна обавеза која је произашла из Међународне конвенције о сузбијању финансирања тероризма.³⁵²

Кривично законодавство у Босни и Херцеговини је углавном на идентичан начин ријешило проблем инкриминације тероризма као Република Србија што је у складу са међународним обавезама које су произашле приступањем и ратификацијом појединим међународним конвенцијама прије свега Европске конвенције о сузбијању тероризма из 1977. године и Међународне конвенције о сузбијању финансирања тероризма из 1999. године. Тако је глава XVII Кривичног закона Босне и Херцеговине под називом Кривична дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, поред осталих, садржи и кривично дјело тероризам у члану 201. и финансирање терористичких активности у члану 202. КЗ БиХ. Према законском одређењу, кривично дјело тероризам из члана 201. КЗ БиХ може извршити свако лице које почини терористички чин с циљем озбиљног застрашивања становништва или присиљавања органа власти БиХ, владе друге земље или међународне организације, да што изврши или не изврши, или с циљем озбиљне дестабилизације или уништавања основних политичких, уставних, привредних или друштвених структура БиХ, друге земље или међународне организације. Тежи облици су предвиђени уколико наступи смрт једног или више лица или ако учинилац неко лице са умишљајем лиши живота. Кривичним дјелом дефинисан је и појам терористички чин и тако што су таксативно наведене радње чије извршење са умишљајем може озбиљно угрозити државу или међународну организацију.

³⁵¹ Стојановић З.: Коментар кривичног законика, оп. цит., стр. 818.

³⁵² Службени лист СРЈ - Међународни уговори број 7/02.

IV ДЕО

ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО У СУПРОТСТАВЉАЊУ ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ У САВРЕМЕНИМ ДЕМОКРАТСКИМ ПРАВНИМ ДРЖАВАМА

1. ОПШТИ ОСВРТ НА ПРОБЛЕМАТИКУ СУПРОТСТАВЉАЊА ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ

Организовани криминал као савремени феномен присутан је у криминолошкој, кривичноправној, кривичнопроцесној и криминалистичкој проблематици готово свих држава савременог свијета. Органи власти многих држава покушавају доношењем одговарајућих закона, формирањем посебних органа и тијела и остваривањем одређених облика међународне сарадње, као и предузимањем ад-хок акција да се супротставе организованом криминалу.

Организовани криминал данас представља изузетно велику опасност по друштво. Вриједности које погађа, обим и форме у којима се испољава, његове одлике да је прикривен и повезан са носиоцима економске, политичке и државне моћи, због чега се тешко препознаје, открива и доказује - чине опасност од организованог криминала многоструко већом од опасности коју изазивају и најтежа класична кривична дјела. Последњих деценија прошлог вијека у сталном је порасту, а у првим годинама трећег миленијума раст организованог криминала досеже ниво као никад до сад.³⁵³ Показало се да класична државна реакција, и превентивна и репресивна, није ефикасна, ни подобна уопште за супротстављање организованом криминалу.³⁵⁴

У настојању да се изнађе најприкладнији одговор пред изазовом организованог криминала, дошло је до темељне промјене у орјентацији кривичноправног система, како на националном, тако и на међународном нивоу. Његов првенствени циљ није више само кажњавање одговорних појединаца, већ, подједнако и растурање злочиначке организације којој он припада и задобијање контроле над профитом који је остварен путем криминалних активности.

Основни мотив учесника организованог криминала је профит, тј. стицање илегалне имовинске користи. Имајући то у виду, потребно је операционализовати, законски и у пракси спровести познату изреку: «Криминал се не исплати». То се у свијету постиже доношењем тзв. антимафијашких закона или закона о конфискацији имовине учесника у организованом криминалу. Друга материјално правна мјера огледа се у доношењу закона којим се у пракси онемогућава прање новца стеченог организованим криминалом.

Најкориснијим «оружјем» које стоји на располагању кривичном праву у борби против организованог криминала, поред конфискације имовине сумњивог поријекла, сматра се инкриминисање самог организовања и припадања злочиначким удружењима

³⁵³ Само у Европи је у 2002. години идентификовано око хиљаду нових организованих криминалних група, *2003-European Union Organized Crime Report, Europol, Luxembourg* 2003. године, стр. 8.

³⁵⁴ Ђурђић В.: Кривични поступак Србије, Правни факултет у Нишу, Ниш 2006. године, стр. 196-197.

као деликта *sui generis*, чиме се омогућава кажњавање чланова и вођа тих групација и без потребе доказивања њиховог учешћа у појединим злочинима, ако они и буду предузети. На овај начин се зона кривичноправне реакције шири и обухвата и антиципиране ситуације, односно оне могуће криминалне радње које још увек нису, али се претпоставља да ће бити реализоване. Легитимност кажњавања се, у овом случају, највећим дијелом базира на присутности одређених објективних чињеница, прије свега постојању криминалног удружења, које само по себи представља опасност по јавни ред и друштвену, односно државну безбједност, због криминалног потенцијала који акумулира у себи. Када се разматра ова проблематика никако не би требало сметнути са ума став Блакева³⁵⁵ да се у борби против организованог криминала првенствено мора прогонити незаконита организација, и то као цјелина, те да појединци могу извршити и најтежа кривична дјела, али оно што организовани криминал чини моћним и могућим јесте сама криминална организација.

Организовани криминал *ex definitio* представља облик групног криминала, односно испољавања кривичних дјела од стране криминалне организације. Посматрано у тоталитету, незаконите дјелатности организованог криминала настају као резултат заједничког деловања више лица, која се у кривичном праву називају саучесницима. С обзиром да је функционисање организованог криминала засновано на подјели улога и активности чланова криминалног удружења, то одређене особе не учествују непосредно у реализацији свакодневних незаконитих радњи организације, па иако су укључени у њу, у погледу кривичне одговорности за бројна извршена кривична дела остају у «сјенци». У том смислу оправдано се поставља питање кажњивости «особа на врху пирамиде», које остварују највећу добит од незаконитих активности а при томе су, готово редовно, физички веома удаљени од «места злочина». Криминално-политички разлози налажу да лица која су оснивачи, организатори или која, пак, на неки други начин управљају злочиначком организацијом, због свог доприноса остварењу сваког конкретног кривичног дјела извршеног у оквиру ње, али и криминалног потенцијала који акумулирају, буду на одговарајући начин третирана као кривично одговорна и, сходно томе, санкционисана.

Супротстављање организованом криминалу је изузетно сложен процес и огледа се у превенцији и репресији ове друштвено штетне појаве од стране, прије свега, државних органа гоњења надлежних за супротстављање криминалу и то кроз проактивно и реактивно дјеловање на националном и наднационалном нивоу и то посредством механизма међународне сарадње више земаља.

Да би се уопште кренуло у организовано супротстављање организованом криминалу неопходно је да се детектује његово постојање на одређеном простору и одреде његови носиоци. С тим у вези је, Међународно удружење шефова полиције усвојило 1975. године низ индикатора који могу помоћи државним органима гоњења да дају оцјену о постојању организованог криминала на одређеном подручју. Ти индикатори су:

1. традиционална повезаност организованог криминала са одређеним дјелатностима (коцка, проституција и овисност од дрога);
2. најважније полуге утицаја на друге су застрашивање и корумпирање;
3. позитивни одговори на следећа питања:

³⁵⁵ Роберт Блакев је дао круцијални допринос у конституисању *RICO* закона, донијетог 1978. године у САД, који се третира као најважнији закон икада донијет у борби против организованог криминалитета.

- да ли се догађају нерегистровани напади на појединце;
- постоји ли серија неразјашњених паљевина чије су жртве маргиналне фирме;
- да ли жртва или свједок одбијају да свједоче;
- да ли се криминална активност наставља и послије хапшења лица за која се чини да у групи заузимају кључни положај;
- да ли се активности појачавају послије полагања кауције;
- да ли скуп адвокатима бране окривљене чије занимање не би омогућавало плаћање тако скувих услуга;
- да ли је свједочење свједока или полиције неубједљиво или неодређено
- да ли се у поступку против појединих лица може запазити да им је изречена неоправдано блага пресуда или да поступак није вођен поступно и досљедно и
- да ли породица осуђеника наставља са дотадашњим начином живота као да и даље прима раније приходе.³⁵⁶

Због наведених особености организованог криминала и друштвене опасности коју изазива, државе су биле принуђене, поред осталог, да промијене и изнађу нове методе кривичноправне репресије. Измјенама у кривичном материјалном, кривичном процесном и организационом процесном праву настоји се обезбиједити и побољшати ефикасност откривања и доказивања кривичних дјела организованог криминала. Те новеле у правним прописима иду у правцу оснивања посебних органа кривичног правосуђа, са овлашћењима далеко ширим него што их имају редовни органи кривичног поступка.³⁵⁷

Неминовност сарадње држава у спречавању и сузбијању организоване криминалне дјелатности резултирала је посебним материјално-правним, организационим и процесним прописима на националном, билатералном и мултилатералном нивоу.

1.1. Кривичноправни оквири за борбу против организованог криминала у Босни и Херцеговини и Републици Србији

Један од изузетно значајних фактора у остварењу политике сузбијања криминалитета јесте и кривично законодавство посматрано уопште, а тиме и кривичнопроцесно законодавство као његов нераздвојни дио. И у теорији и у пракси неспорна је како његова функционална повезаност, тако и чињеница да од квалитета законске норме, њене адекватне примјене у пракси, степена злоупотребе права, као и од организације и функционисања субјеката задужених за његову реализацију зависи, у не малом обиму, и степен утицаја кривичног законодавства на успјешност остваривања циљева криминалне политике уопште. Оваква каузална повезаност

³⁵⁶ Симоновић Б.: Криминалистика, Крагујевац 2004. година, стр. 631.

³⁵⁷ Ђурђић В.: Кривични поступак Србије, оп. цит., стр. 197.

између кривичног законодавства и криминалне политике посебно долази до изражаја код тешких облика криминалитета.

У борби против организованог криминала неопходно је стварање политичких услова за спровођење нужних државних и друштвених реформи и изградњу правне државе што подразумијева, поред осталог, и промјену државног става према криминалу уопште а посебно према организованом криминалу. То подразумијева да држава која је суочена са изазовима организованог криминала, његовом великом друштвеном опасношћу и специфичностима у односу на класични криминал, мора донијети посебне материјално правне, организационе и процесне прописе намијењене за његово спречавање, откривање и сузбијање.

Кривично дјело «Организовани криминал» као такво није било прописано у кривичном законодавству у *Босни и Херцеговини* све до 2003. године, када је Кривичним законом Босне и Херцеговине одређен, у глави XXII-Договор, припремање, удруживање и организовани криминал. Кривични закон Босне и Херцеговине одређено кривично дјело организованог криминала. Ово кривично дјело постоји у случају ако неко лице кривично дјело прописано законом Босне и Херцеговине изврши као припадник организоване групе криминалаца. Закон дефинише садржај појма организоване групе криминалаца, под којим подразумијева организовану групу људи од најмање три лица, која постоји неко вријеме, дјелујући у циљу учињења једног или више кривичних дјела за која се по закону може изрећи казна затвора до три године или тежа казна.

Овако дефинисан појам организованог криминала сувише је широк, јер отвара могућност да се организованим криминалом прогласи и оно што нема ни елементарне карактеристике тог криминалитета. С друге стране, овако дефинисан организовани криминал исувише је узак, јер не предвиђа одговорност за само стварање организоване групе криминалаца, будући да се тражи и извршење, односно покушај одређеног кривичног дјела. Исто важи и за припадност (чланство) тој групи, с обзиром на то да је потребно да та група заједничким дјеловањем учини или покуша учинити кривично дјело прописано законом Босне и Херцеговине.

Кривични закон Босне и Херцеговине у Глави XXII – Договор, припремање, удруживање и организовани криминал - предвиђа као самостална кривична дјела оне инкриминисане радње које по свом карактеру и садржају представљају дјелатности из стадија припремања и управљене су на извршење кривичних дјела предвиђених у кривичном законодавству Босне и Херцеговине. Иако радње припремања у савременом кривичном законодавству у начелу нису кажњиве, законодавац је у Босни и Херцеговини направио изузетак и због посебне опасности од ових припремних радњи предвидио је њихово кажњавање код свих кривичних дјела код којих је прописана казна затвора од три године или тежа казна. Ово је у начелу оправдано код тешких кривичних дјела, односно дјела којима се штите најзначајније опште и индивидуалне вриједности, као и када се ради о таквим припремним радњама које саме по себи, и без односа са неким одређеним дјелом, носе висок степен опасности, који оправдава њихово инкриминисање.

Кривично дјело Организовани криминал³⁵⁸ је као самостално кривично дјело предвиђено Кривичним законом Босне и Херцеговине у Глави XXII – Договор, припремање, удруживање и организовани криминал и гласи:

1. ко учини кривично дјело прописано законом Босне и Херцеговине као припадник злочиначке организације, ако за поједино кривично дјело није прописана тежа казна, казниће се казном затвора најмање три године.
2. ко као припадник злочиначке организације учини кривично дјело прописано законом Босне и Херцеговине за које се може изрећи казна затвора три године или тежа казна, ако за поједино кривично дјело није прописана тежа казна, казниће се казном затвора најмање пет година.
3. ко организује или било како руководи злочиначком организацијом која заједничким дјеловањем учини или покуша кривично дјело прописано законом Босне и Херцеговине, казниће се казном затвора најмање десет година или дуготрајним затвором.
4. ко постане припадник злочиначке организације која заједничким дјеловањем учини или покуша кривично дјело прописано законом Босне и Херцеговине, ако за поједино кривично дјело није прописана тежа казна, казниће се казном затвора најмање једну годину.
5. припадник злочиначке организације из ст. 1. до 4. овог члана који открије злочиначку организацију може се ослободити казне.

Поред увођења посебних инкриминација за овај вид криминалитета, те поштравања репресије према његовим учиниоцима, посебна пажња усмјерава се и на изналагање начина да се изврши конфискација имовине за чланове и учеснике у вршењу кривичних дјела организованог криминала, односно кривичних дјела која се врше у оквиру различитих организација злочиначког или мафијашког типа. Стога се у неким земљама све више уводе рјешења према којима за примјену ове санкције према припадницима ових удружења није неопходно утврдити да су и сами одговорни или да су извршили кривична дјела у оквиру удружења, већ је довољно само утврдити да су припадници таквих удружења, када постоји претпоставка да је њихова имовина и прибављена преко тих удружења. У том смислу је и чланом 110. КЗ БиХ регулисано да Суд БиХ може одузети корист у одвојеном поступку уколико постоје оправдани разлози да се вјерује да је корист прибављена кривичним дјелом, а власник или живалац није у могућности да пружи доказе да је корист прибављена законито.

У Републици Србији реформа кривичноправног оквира за борбу против организованог криминала заузима веома важно мјесто и значајну улогу у свеукупној законодавној реформи које се у континуитету одвијају од 2001. године. У том смислу донесени су нови Законик о кривичном поступку и нови Кривични законик као и *lex specialis* Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала.

Србија појам организованог криминала није дефинисала позитивним законским нормама све до усвајања Закона о организацији и надлежности државних органа у

³⁵⁸ Овакав «криминолошки» назив дјела није уобичајан, нити је адекватан садржају одредби из овог члана. Било би прикладније да се ово дјело назива «организовано вршење кривичног дјела», «вршење кривичног дјела у оквиру злочиначке организације» или «организовани злочин». У званичном тексту КЗ БиХ на хрватском језику ово дјело се зове «злочиначка организација».

сузбијању организованог криминала (ЗОНДОСОК).³⁵⁹ Овај процесни закон узима у прерогативу да одређује појам и карактеристике организованог криминала – иначе института који по традиционалној диоби кривичног права на материјално, процесно и извршно право припада стриктно области материјалног права.³⁶⁰ Тим законом регулисано је који државни органи откривају, кривично гоне и суде учиниоце кривичних дјела када постоје елементи (чл.1 и 2):

- кривичног дјела организованог криминала,
- кривичног дјела против уставног уређења или безбједности Србије,
- кривичног дјела против службене дужности, када је окривљени, односно лице којем се даје мито, службено или одговорно лице које врши јавну функцију, на основу избора, именовања или постављења од стране Народне скупштине, Владе, Високог савета судства или Државног већа тужилаца,
- кривичног дјела злоупотребе службеног положаја када вриједност прибављене имовинске користи прелази износ од 200 000 000 динара,
- кривичног дјела међународног тероризма и кривичног дјела финансирања тероризма,
- кривичног дјела прања новца, ако имовина која је предмет прања новца потиче из горе наведених кривичних дјела и
- кривичног дјела против државних органа и кривичних дјела против правосуђа ако су извршена у вези горе наведеним кривичним дјелима.

Елеменат организованог криминала, у смислу наведеног закона (члан 3.), постојао је када постоји неки од елемената дјела удруживања ради вршења кривичних дјела, договор за извршење кривичног дјела који су одређени у КЗ СР Југославије и злочиначко удруживање које је одређено КЗ Републике Србије. Законом о измјенама и допунама закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала³⁶¹ из 2009. године извршене су битне промјене у дефинисању организованог криминала. Промијењени су поменути чланови (2. и 3.), који по новом закону гласе: «Организовани криминал у смислу овог закона представља вршење кривичних дјела од стране организоване криминалне групе или њених припадника за која је предвиђена казна затвора од четири године или тежа казна. Под организованом криминалном групом подразумијева се група од три или више лица, која постоји одређено вријеме и дјелује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дјела за која је предвиђена казна затвора од четири године или тежа казна, ради стицања, посредно или непосредно, финансијске или друге користи». Овакво дефинисање организованог криминала у сагласности је са међународним стандардима и преузетим обавезама државе Србије, а прије свега са критеријумима који су предвиђени Конвенциом УН против транснационалног организованог криминала која је усвојена 2000. године у Палерму.

До недавно важећим Законом о измјенама и допунама ЗКП из 2001. године из 2002. године³⁶² уређују се посебне одредбе о поступку за кривична дјела организованог криминала, дефинише и критеријуме на основу којих се одређује и потврђује или

³⁵⁹ Службени гласник Републике Србије бр. 42 од 19.07. 2002. године

³⁶⁰ Јовашевић Д., Гајић-Гламочлија М.: Кривично дело прања новца, оп. цит., стр. 164.

³⁶¹ Службени гласник Републике Србије број 72/09

³⁶² Закон о измјенама и допунама ЗКП, Службени лист СР Југославије број 68 од 19.12.2002. године

негира постојање организованог криминала. Наиме, према том законском оквиру организовани криминал постоји уколико су испуњена најмање четири од следећих девет услова, с тим што је први нужан услов:

1. извршено кривично дјело је резултат организованог дјеловања више од два лица чији је циљ вршење тешких кривичних дјела ради стицања добити или моћи,
2. сваки члан криминалне организације имао је унапријед одређени задатак или улогу,
3. дјелатност криминалне организације планирана је на дуже или неограничено вријеме,
4. дјелатност организације заснива се на примјени одређених правила интерне контроле или дисциплине чланова,
5. дјелатност организације планира се или врши у међународним размјерама,
6. у вршењу криминалне дјелатности примјењује се насиље или застрашивање или постоји спремност за њихову примјену,
7. у вршењу дјелатности користе се привредне или пословне структуре,
8. користи се прање новца или незаконито стечена добит и
9. постоји утицај организације или њеног дјела на политичку власт, медије, извршну или судску власт или на друге друштвене или економске чиниоце.

Законик о кривичном поступку Србије³⁶³ из 2006. године³⁶⁴ појам организованог криминала даје у посебном члану 21 према коме се израз «организовани криминал» односи на случајеве кад постоји основана сумња да је кривично дјело за које је прописана казна затвора од четири године или тежа казна, резултат дјеловања три или више лица удружених у криминалну организацију, односно криминалну групу, чији је циљ вршење тешких кривичних дјела ради стицања добити или моћи, кад је поред тога, испуњено још најмање три од следећих услова:

- да је сваки члан криминалне организације, односно криминалне групе имао унапријед одређени, односно очигледно одредиви задатак или улогу;
- да је дјелатност криминалне организације планирана на дуже вријеме или за неограничени временски период;
- да се дјелатност организације заснива на примјени одређених правила унутрашње контроле и дисциплине чланова;
- да се дјелатност организације планира и врши у међународним размерама;
- да се у вршењу дјелатности примјењује насиље или застрашивање или да постоји спремност за њихову примјену;
- да се у вршењу дјелатности користе привредне или пословне структуре;
- да се користи прање новца или незаконито стечене добити;
- да постоји утицај организације или њеног дјела на политичку власт, средства јавног информисања, законодавну, извршну или судску власт или на друге важне друштвене или економске чиниоце.

³⁶³ Службени гласник Р Србије, број 46/2006

³⁶⁴ Због великог броја недостатака на која су указивала стручна јавност у Републици Србији Законик о кривичном поступку Србије из 2006. године неће, одлуком Народне скупштине од 31.08.2009. године (Службени гласник 72/09), ступити на правну снагу већ ће се кренути у израду потпуно новог Законика о кривичном поступку Србије.

Тек, Законом о измјенама и допунама Законика о кривичном поступку Србије из 2001. године од 31.08.2009. године, којим је дефинитивно Законик из 2006. године стављен ван правне снаге а да практично никад није ни ступио на снагу, дефинисан је појам организовани криминал идентично као и Законом о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дјела.³⁶⁵

Из горе наведеног може се закључити да у Србији појам организовани криминал се дуго времена различито дефинисао у различитим законским актима. Неусклађеност Законика о кривичном поступку и Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дјела потребно је превазићи и приликом изреде новог Законика о кривичном поступку Србије, при чему је потребно водити рачуна да је Законик о кривичном поступку *lex generalis* закон, док је Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала *lex specialis* у односу на њега.

Треба истаћи да Кривични законик из 2005. године који има правно дејство у Србији не познаје термин организованог криминала, али он санкционише свако организовано вршење кривичних дјела: саучесништво, договарање, односно организовање и дјеловање удружења за вршење кривичних дјела. У овим схватањима има елемената организованог криминала у ширем смислу, али су она доста шира у односу на већ дефинисани појам организованог криминала. Због свега наведеног, јасно је да постоји потреба за даљим законодавним реформама у овој области у Републици Србији јер ефикасна борба против организованог криминала намеће потребу сталног унапређења и модерновања уз истовремено усклађивање са међународним стандардима и упоредноправним искуствима.

У том циљу, и теорија и пракса у Србији указала је и указује на криминално-политичку оправданост, прије свега, следећих интервенција у кривичнопроцесном законодавству. Закоником о кривичном поступку из 2006. године који није ступио на правну снагу уведене су биле битне интервенције у кривичнопроцесном смислу али његова нормативна разрада није била на жељеном нивоу, јер предложена рјешења имала су не мали број недостатака и суштинске и правотехничке природе.³⁶⁶ То су:

1. Преиспитивање судског концепта истраге, и то са циљем увођења тужилачког, тужилачко-полицијског концепта истраге и у наше кривичнопроцесно законодавство;
2. Проширивање функционалне надлежности судије појединца у прилог чега су говорили и говоре бројни разлози не само теоријске већ и практичне природе;
3. Преиспитивање одредаба Законика о поступцима за изрицање кривичних санкција без главног претреса, и то прије свега у вези са поступком за кажњавање и изрицање условне осуде од стране истражног судије;
4. Преиспитивање одредаба о свједоку сараднику у оквиру којих је посебно апострофирано питање кривичне одговорности овог субјекта у случају када пред судом да исказ у складу са преузетим обавезама,

³⁶⁵ Службени гласник Р Србије, број 72/09

³⁶⁶ Више: Ђурђић В.: Концепцијска доследност тужилачке истраге према новом Закоником о кривичном поступку, Примена новог Законика о кривичном поступку Србије, оп.цит., стр. 77-94.

5. Преиспитивање неких рјешења у вези са начелом опортунитета кривичног гоњења, и то прије свега по питању начина и обима контроле одлуке јавног тужиоца о одлагању кривичног гоњења;
6. Озакоњење споразума о признању кривике, као једног од института повећања ефикасности кривичног поступка уопште;
7. Јачање слобода права учесника кривичног поступка;
8. Предвиђање притвора само као изузетне мјере за обезбјеђивање присуства окривљеног у кривичном поступку;
9. Усклађивање кривичнопроцесног законодавства са Кривичним закоником и другим позитивним правним актима Републике Србије.³⁶⁷

2. МЕЂУНАРОДНА КРИВИЧНОПРАВНА САРАДЊА КАО СРЕДСТВО БОРБЕ ПРОТИВ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

Организоване криминалне групе «не признају» државне границе у вршењу својих дјела, покушавајући при том да остваре утицај и доминацију над државним институцијама, не презајући ни од тога да, користећи се свим расположивим средствима и методама, дођу до свог циља. Политички и друштвено-економски потреси у цијелости иду у прилог експанзији организованог криминалитета, који у сваком облику испољавања угрожава безбједност државе у самим њиховим основама, а кад већ постане саставни дио друштва не може се више одстранити.

Појава нових организованих облика криминала нужно захтијева изналажење адекватног одговора од стране, прије свих, државних органа гоњења. Да би овај одговор могао да получи резултате у борби против организованог криминалитета, неопходно је да буде заснован на научноистраживачком раду.

Једно од важнијих обиљежја савременог, посебно организованог криминала, је транснационалност и све јача повезаност криминалних група на међународном нивоу, што упућује државе на узајамну помоћ и међусобну сарадњу у циљу његовог успјешног сузбијања. Процес глобализације и међународних интеграција, као и стварања јединственог економског простора, захтијева хармонизацију прописа, с тим да се овај процес, не односи само на богате, тј. неопходно је да буде отворен и за треће државе. У том смислу, и методологија рада органа кривичног гоњења мора се заснивати на јединственим стандардима и на међународној сарадњи.

Савремени транснационални организовани криминал убрзано се шири и развија, тако да је данас алармантно висок и угрожава основне функције многих држава, а нарочито држава у развоју и тзв. транзицијских држава. При томе се организовани криминал користи предностима глобализације, слободне трговине и наглог развоја нових технологија, а с циљем вршења различитих кривичних дјела. Новим начинима и методама вршења кривичних дјела, која се све више врше употребом савремених софистицираних средстава, те организованом и планском подјелом улога у оквиру

³⁶⁷ Бејатовић С.: Нови законик о кривичном поступку Србије и успешност борбе против криминалитета, Правна ријеч, Бања Лука 2007. година, стр. 44-45.

криминалне групе, криминалци покушавају да спријече државне органе да их открију и изведу пред суд.

Државе као одговор на ове тенденције развоја организованог криминала настоје изнаћи одговарајуће инструменте који ће им омогућити успјешно сузбијање овог друштвеног зла. При томе, успостављање и побољшање међународне кривичноправне помоћи истиче се као *condicio sine qua non* дјелотворне стратегије сузбијања тог вида криминала. Неминовност сарадње држава у спречавању и сузбијању организоване криминалне дјелатности резултирала је посебним материјално-правним, организационим и процесним прописима на билатералном и мултилатералном нивоу.

Међународна правна помоћ по својој суштини представља поступање органа једне државе по молби за правну помоћ органа друге државе у складу са међународним уговором којем су приступиле те државе. Обим међународне правне помоћи дефинисан је домаћим законодавством, међународним билатералним уговорима, као и мултилатералним уговорима – конвенцијама.

Као субјекти међународног права и међународних односа, државе самостално и суверено утврђују своју политику, спољнополитичке циљеве, начине и методе остварења и у складу с тим понашају се у међународној заједници. У области борбе против криминалитета државе утврђују своју политику, циљеве и начине њиховог остварења. Руводе се борбом против појавних облика криминалитета који их највише погађају и наносе штету њиховим базичним интересима. То се, прије свега, односи на организовани криминал, илегални промет опојних дрога и отрова, кријумчарење и остале облике савременог криминала. Конкретне активности односе се на отклањање узрока и услова криминалног понашања, откривање починилаца кривичних дјела и њихово хапшење, екстрадицију, извођење пред суд и изрицање кривичних санкција. Обим међународне сарадње држава је у дијапазону од билатералне, преко регионалне до мултилатералне.

Основни видови међународне кривичне сарадње држава су:

- међународна судска сарадња (кривичноправна помоћ) и
- међународна полицијска сарадња.

Међународна судска сарадња одвија се преко органа правосуђа (судства и тужилаштва), а полицијска преко националних служби безбједности и националних централних бироа Интерпола држава чланица. Оба вида понекад се остварују уз посредовање дипломатских органа, којима се достављају замолнице страних држава. Правосудни органи баве се кривичноправним аспектима, а органи безбједности криминалистичким аспектима криминалитета (методика, тактика, оператива и техника).

Међународна правна помоћ у кривичним стварима састоји се од екстрадиције, тзв. мале кривичноправне помоћи, уступања кривичних прогона, извршења стране кривичне пресуде, надзора над условно осуђеним односно условно отпуштеним лицима, присуствовању неким истражним радњама правне помоћи у иностранству и сл.

Од наведених облика међународне правне помоћи најзначајнији су екстрадиција и тзв. мала кривичноправна помоћ и они представљају такве начине међудржавне сарадње у сузбијању криминалитета са међународним елементом код којих се као органи поступања појављују првенствено органи правосуђа (судови и тужилаштва).

Екстрадиција је радња међудржавне правне помоћи којој је циљ предаја кривичног прогона или осуђеног лица с подручја судске власти једне државе на подручје судске власти друге државе. Екстрадиција је правни посао између држава којим се странац или лице без држављанства, на основу спроведеног правног поступка, предаје (изручује) страниј држави да би му се тамо судило или да би се над њим извршила санкција.

За разлику од екстрадиције, која резултира осигурањем присуства окривљеног у конкретном кривичном поступку у држави молитељици, мала кривичноправна помоћ не представља тако дубоке захвате у лична права грађана, већ се састоји од предузимања сасвим конкретних, појединачних истражних и других радњи домаћих судова на молбу и у корист судова државе молитељице за потребе вођења кривичног поступка, односно страних судова на молбу домаћих судова (нпр. саслушање свједока, вјештака, ријетко и испитивање окривљеног, привремено одузимање и предаја предмета који могу послужити за успјешно вођење кривичног поступка, осигурање присуства лица у кривичном поступку достављањем позива, достављање писмена, размјена података од користи за успјешно вођење кривичног поступка, нпр. податци из кривичних евиденција).

Међународна правна помоћ у кривичним стварима се тражи замолницом, чији је садржај одређен међународним уговором. Уз замолницу се достављају прилози неопходни за извршење замољене радње. Замолница се најчешће пише на језику државе молиље уз прилагање превода на језику замољене државе. Трошкове сноси држава извршења замолнице, стим што она може затражити од државе молитељице да плати трошкове траженог вјештачења, увиђаја и других радњи који изискују веће трошкове, о чему ће извјестити државу молитељицу по пријему замолнице.

Носиоци међународне правне помоћи су Судови и Тужилаштва, у складу са конкретним националним Законом о кривичном поступку државе. Тако нпр. Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине у глави XXX – Поступак за пружање међународне правне помоћи и извршење међународних уговора у кривичноправним стварима и глави XXXI – Поступак за изручење осумњичених, односно оптужених и осуђених лица, правно уређује ову веома битну кривичноправну област. У вези тражења правне помоћи Закон о кривичном поступку БиХ садржи само једну одредбу која је садржана у члану 408. која гласи «молбе Суда, односно тужиоца за правну помоћ у кривичним предметима достављају се иностраним органима дипломатским путем ... преко надлежног министарства БиХ». Већина билатералних уговора о правној помоћи у кривичним стварима оставља могућност одступања од наведеног правила, тако што у хитним случајевима дозвољавају тражење правне помоћи путем Интерпола. Међународна кривичноправна сарадња, поред Закона о кривичном поступку БиХ, уређује се и на основу многостраних и двостраних међународних уговора чија је правна снага јача од домаћег законодавства. Такође, међународна правна помоћ може се остварити и на основу начела узајамности, као израз добре воље и поштивања интереса замољене државе, при чему се не ради о облигаторној сарадњи заснованој на међународним уговорима.

Међународна полицијска сарадња саставни је дио међународне кривично-правне помоћи. Често она претходи свим другим напорима који се улажу у борби против транснационалног организованог криминала, јер, управо полицијски органи морају се непосредно и прије свих других органа хватати у коштац са организованим криминалом. Ако се узме у обзир све већа интернационализација организованог

криминала, лако се могу разумјети све већа настојања полицијских агенција да интензивирају међународну сарадњу и тако повећају ефикасност у извршавању задатака.

Под међународном полицијском сарадњом подразумијевамо «заједничку или општу дјелатност различитих полицијских корпуса, нарочито дуж границе... у првом реду реципрочо добро познавање односних организација, метода и средстава дјеловања... минимум сличности ако не и сагласности, у границама могућег, хармонизацији организације, метода и оперативних замисли... ».³⁶⁸

Међународна полицијска сарадња у највећем броју случајева претходи међународној судској сарадњи, јер органима правосуђа омогућава да остваре процесноправне претпоставке за отпочињање, вођење и окончање кривичног поступка. Поступак сарадње почиње замолницом као иницијалним актом којим се тражи обављање одређене радње на територији стране државе, према одређеном лицу и за конкретно кривично дјело. Замолницом се одлучивање не преноси на органе друге државе, већ се тражи помоћ у дјелу кривичног поступка.³⁶⁹

У ширем смислу, међународна полицијска сарадња је дио међународне сарадње која је политичког карактера и одвија се између држава и међународних организација. У ужем смислу, међународну полицијску сарадњу можемо одредити као однос између држава и њихових полицијских органа ради очувања међународног јавног поретка, реда и заједничке сарадње у борби против криминалитета. То су односи официјелног карактера, који се одвијају између држава и званичних органа јавне безбједности, судске и криминалистичке полиције.

На међународне полицијске односе утичу исти чиниоци који дјелују на међународне односе у цјелини, као што су: међузависност, географски фактор, друштвено - економски и политички фактор, тако да су и међуполицијски односи условљени стањем односа између држава. Посебан фактор, који значајно утиче на полицијске односе, је природа полицијског посла и велика конспиративност. Сарадња је отежана ставовима држава о националним интересима и разлозима безбједности.

Предмет и садржина међународне полицијске сарадње чини:

- размјена информација,
- поступање по замолницама и предузимање радњи,
- пружање техничке и друге врсте помоћи,
- заједничке оперативне акције полицијских органа и др.

Размјена информација је претпоставка заједничког рада и сарадње држава, јер је неопходно да полицијски органи буду благовремено информисани. Информације се односе на извршена кривична дјела, осумњичена лица и остале релевантне чињенице битне за оперативно поступање полиције.

Поступање по замолницама и предузимање радњи спада у дјелокруг свакодневних активности. У питању је трагање за лицима, предметима, саслушање лица и сличне радње које су процесне претпоставке за рад судова. Ове радње у пракси се врше путем расписаних потјерница држава и међународних потјерница Интерпола.

³⁶⁸ Dewallef Y.: Međunarodna policijska saradnja ili kako rješavati probleme koji su posljedica propustljivosti granica, Izbor br.3-4/93. MUP R Hrvatske. Zagreb 1993. godine, str. 198.

³⁶⁹ Никач Ж.: Транснационална сарадња у борби против криминалитета—Еуропол и Интерпол, оп.цит.стр.81

Пружање техничке и друге врсте помоћи вид је сарадње који се одвија на основу билатералних споразума држава и мултилатералних споразума преко Интерпола. Споразуми обухватају научну и техничку сарадњу, испоруку опреме и обуку кадрова.

Заједничке акције подразумијевају учешће полицијских органа у рјешавању појединих радних проблема. Планирају се и утврђују конкретни облици активности, тако да сваки полицијски орган на својој територији обавља дио послова. На основу билатералних и мултилатералних споразума могуће је ангажовање полиције једне државе на територији друге државе, при чему је потребно водити рачуна да та држава да сагласност за акцију и да стране полицијске снаге поштују позитивноправне прописе државе домаћина. Ријеч је о полицијским акцијама везано за организовани криминалитет и терористичке групе (нпр. контролисана испорука наркотика). Потребно је водити рачуна о изузетној осјетљивости држава према националном суверенитету, тј. суверенитету који може доћи до изражаја приликом интервенције полиције на националном територију друге државе. За међународне полицијске односе од посебног значаја су начела поштивања суверенитета, територијалног интегритета и равноправности држава. Ова начела, као и већину проблема који се могу произвести из међународне полицијске сарадње, може се успјешно испоштовати и превазићи искључиво путем билатералних или мултилатералних споразума заинтересованих држава.

Заједничка дјелатност различитих полицијских система намеће потребу реципрочног доброг познавања односних организација, метода и средстава дјеловања. Ако се жели да полиције различитих држава раде заједно, потребно је подржавати и усмјеравати узајамно упознавање полицијских службеника путем семинара, сусрета, радних састанака и сл. Заједничка сарадња захтијева и минимум сличности између полицијских организација, односно требало би у границама могућности вршити хармонизацију организација, средстава, метода и оперативних идеја. Полицијска сарадња, да би била успјешна, не подразумијева само борбу против криминала, па био он и организовани, већ мора садржавати широку лепезу активности, и то - од образовања до обједињавања средстава.

Међународни полицијски односи имају карактеристике међународних односа као шире основе, али и своје специфичне карактеристике (опште и посебне). Опште карактеристике потичу од међународних односа и чињенице да се одвијају са обје стране границе. Начела међународних односа и међународног права општи су правни и институционални оквир међународних полицијских односа. Ова начела утврђена су чланом 2. Повеље ОУН и Декларације Генералне скупштине ОУН о начелима међународног права, међународних односа и сарадње држава из 1970. године. Најважнији од њих су:

- забрана употребе силе или пријетње у међународним односима,
- рјешавање спорова мирним путем,
- немијешање у унутрашње послове других држава,
- равноправност држава и право народа на самоопредјелење,
- суверена једнакост држава у међународним односима и
- савјесно испуњавање обавеза.

Субјекти односа су државе, полицијске службе и међународне организације попут Интерпола. Државе су одговорне за рад и учешће својих полицијских органа у

међународним полицијским односима. Посебне карактеристике произилазе из специфичности полиције, предмета њеног рада и дјеловања. Међународни полицијски односи имају аутономију у односу на дипломатске односе и успостављају их полицијске службе и професионална лица.

С једне стране, оквир међународне полицијске сарадње утврђен је унутрашњим правним прописима и политичким платформама држава учесница (Устав, Закон о полицијским службеницима, Закон о унутрашњим пословима, Закон о сарадњи са Хашким трибуналом и други слични прописи и правни акти), а правна правила, принципи и начела међународног права и међународних односа су извор права и оквир међународне полицијске сарадње. Ова правила успостављена су Повељом Уједињених нација и другим документима.

Унутрашњим правним прописима држава регулисани су правни статус, организација и улога полиције у друштву. Овим нормама утврђени су и правни оквири међународне сарадње са другим државама и међународним организацијама. Учешће националних органа државне полиције у међународној полицијској сарадњи регулисано је кривичним прописом и прописима из области полицијских послова, који су извор права за домаће органе и у међународној сарадњи са другим државама и међународним организацијама.

Међународни полицијски односи своје изворе имају у материјалним и формалним изворима међународног права и међународних односа. Материјални извори заједнички су интереси државе, заштита и одржавање јавног поретка, као и борба против криминалитета и његових појавних облика. Формални извори идентични су изворима међународног права који су утврђени у чл. 38. Статута међународног суда правде, и то:

- међународне конвенције (признате од држава),
- међународни обичаји (доказ опште праксе прихваћен као право),
- општа правна начела (прихваћена од просвијећених народа) и
- судска пракса и доктрина међународног права.³⁷⁰

Значајни извори су, такође, једностранни акти држава, начела међународног права и одлуке појединих међународних организација (нпр. Интерпол). Међународна полицијска сарадња и међународно полицијско право имају и своје специфичне изворе у међународним конвенцијама и уговорима. Посебност се огледа у специфичном предмету конвенција и уговора, али са напоменом да још није донијет универзални међународноправни документ о сарадњи.³⁷¹

Субјекти међународне полицијске сарадње су државе и међународне организације. Државе и њихове полицијске службе непосредни су носиоци међународне полицијске сарадње. Значајну улогу имају функционери на одговорним дужностима у државној администрацији, као што су шефови влада, министри унутрашњих послова, правде и нижи функционери. Посебно мјесто у међународној полицијској сарадњи припада националним бироима Интерпола, деташираним официрима за везу у иностранству и посебним специјализованим службама за међународне контакте.

Интензитет развоја међународне судске и полицијске сарадње из године у годину је све јачи и брже се развија, а одвија се на три нивоа:

³⁷⁰ Аврамов С., Крећа М.: Међународно јавно право, Савремена администрација, Београд 1988. година, стр. 33-50.

³⁷¹ Никач Ж.: Транснационална сарадња у борби против криминалитета—Еуропол и Интерпол, оп.цит.стр.114

1. традиционални облик међународне сарадње, заснован на многостраним и двостраним међународним уговорима,
2. свакодневна међународна сарадња и размјена информација тијела полиције, царине, имиграционих служби и служби граничне контроле, који све више поприма неформалне облике,
3. провођење заједничких (међународних) антикриминалних акција, у које су укључени тимови криминалиста и државних тужилаца из више држава, што се означава непосредном оперативном међународном сарадњом ради откривања и доказивања конкретног облика организованог криминалног понашања.

2.1. Међународни правни акти као основа заједничког реаговања држава у борби против организованог криминала

Развој криминалитета на почетку XXI вијека показује да је ова појава ушла у све поре савременог друштва и озбиљно угрозила његов опстанак. Криминалитет је данас транснационална појава која пријети да обезвриједи све цивилизацијске тековине и сруши темеље међународне заједнице, а појавни облици криминалитета који се могу подвести под појам организовани криминалитет доведени су скоро до савршенства.

Имајући у виду да је транснационалност једна од основних карактеристика савременог организованог криминалитета, државе морају, приликом супротстављања том друштвеном злу, изнаћи адекватне облике и методе међународне сарадње. Ова сарадња, да би била успјешна, мора одражавати заједничку вољу и интерес заинтересованих држава, при чему се брзо морају мијењати традиционални начини схватања криминалитета, као и класично схватање суверенитета државе, уз прихватање једног глобалног приступа сузбијању дјелатности организованог криминалитета која се заснива на сарадњи међу државама, било путем међусобног споразумијевања, било активношћу појединих органа и тијела међународне заједнице и доношењем одређених конвенција и других аката који упућују и обавезују на одређене облике међународне сарадње.

То подразумева да се национална законодавства прилагођавају новим облицима криминалитета, тако што ће у национална законодавства уграђивати оне одредбе из међународних конвенција које указују на њихов значај и нуде већу ефикасност у супротстављању свим видовима организованог криминалног дјеловања. У том циљу на међународном нивоу донијето је више међународних правних аката који имају првенствено за циљ да поставе основе сарадње међу државама у супротстављању, сузбијању и спречавању свих недозвољених активности које се могу подвести под организовани криминалитет и тероризам. Тако нпр. према Уставу Босне и Херцеговине, међународно право у примјени има примат над домаћим, националним правом и чини саставни дио правног система БиХ.

Сви напори међународне заједнице у борби против организованог криминалитета могу се подјелити на три нивоа дјеловања:

1. универзални акти,
2. регионални и
3. акти међудржавне сарадње.

2.1.1. Универзални акти

Од универзалних међународних аката, која су донесена под окриљем Организације уједињених нација, посебно се истичу сљедеће конвенције:

1. Конвенција УН против транснационалног организованог криминала – донијета у Палерму 12.-15.12.2000. године, са два допунска протокола (објављена у Службеном гласнику БиХ – Међународни уговори, број 3/2002):
 - 1.1. Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и дјецом и
 - 1.2. Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом.
2. Међународна конвенција о сузбијању финансирања тероризма - донијета у Њујорку 9.12.1999. године (објављена у Службеном гласнику БиХ – Међународни уговори, број 3/2003).
3. Конвенција УН против корупције – донијета 31.10.2003. године (БиХ је 16.12.2005.године потписала ову Конвенцију).

Конвенција УН против транснационалног организованог криминала посебно је значајна са аспекта међународне борбе против организованог криминалитета, с обзиром на то да је њом први пут међународна заједница признала постојање овог најопаснијег друштвеног зла данашњице, које не познаје границе између држава. Конвенција садржи низ радњи, средстава и мјера које треба да нађу мјесто у националним законодавствима и које државе потписнице треба да примјењују, тим прије јер је ријеч о једном савременом приступу у коришћењу нових метода, чија примјена би се одразила на већи степен ефикасности у сузбијању свих видова организоване криминалне дјелатности.

Ова конвенција обавезује државе потписнице да у својим националним законима уведу четири сљедећа кривична дјела:

- Учешће у групама за организовани криминал,
- Прање добити стечене кроз криминал,
- Корупција и
- Ометање правде.

Овом конвенцијом дата је јединствена и општеприхваћена дефиниција организованог криминала, транснационалног организованог криминала и криминалне групе (у различитим облицима и формама удруживања), а затим су прецизиране основне криминалистичко-тактичке и криминалистичко-оперативне мјере, радње и поступци за предузимање појединих активности од стране појединих држава или за предузимање заједничких активности од стране двију или више заинтересованих држава.

Конвенција, са своја два протокола, обавезује државе потписнице да предузму низ мјера против транснационалног организованог криминалитета, а неке од њих су:

- сарадња криминалистичких и других служби, која обухвата: изручење, узајамну правну помоћ, прикупљање и размјена информација, идентификација учинилаца организованог криминала и друге специфичне мјере,

- израда пројеката техничке помоћи, у којима би учествовале развијене земље, тако што би обезбиједиле техничку експертизу и ресурсе,
- конфисковање средстава прибављених кривичним дјелима и њихово коришћење у складу са националним захтјевима,
- усвајање мјера за превенцију различитих облика транснационалног организованог криминалитета, међу којима: безбједносне мјере предострожности, обука службеника, вођење општих досјеа о криминалу и посебних досјеа, како би се успоставила контрола над неким облицима организованог криминала,
- опште основе за спровођење заједничких истрага и
- сарадња у специјалним истражним поступцима (електронско праћење и сарадња криминалистичких служби).

Конвенција посебну пажњу посвећује заштити свједока и пружању помоћи и заштити жртава. С тим у вези, Конвенција обавезује све државе потписнице да, у складу са својим могућностима, предузму одговарајуће мјере заштите свједока и жртава, као и њихових породица, од могуће одмазде или застрашивања свједока који свједоче у кривичним поступцима поводом кривичних дјела обухваћених Конвенцијом. Такве мјере могу да обухватају:

- физичку заштиту,
- пресељење,
- прикривање идентитета,
- дозвољавање да се свједочење обави коришћењем комуникационе технологије, као што су видео линкови или друга адекватна средства, или на неки други начин који гарантује сигурност свједока и
- разматрање потребе склапања споразума или аранжмана са другим државама ради међународног пресељења таквих лица.

Ове одредбе односе се и на жртве које се у кривичном поступку појављују као свједоци.

Посебно су значајне одредбе конвенције које се односе на контролу и онемогућавање прикривања добити остварене криминалном дјелатношћу и које захтијевају успостављање националног регулаторног и надзорног режима за банке и небанкарске финансијске институције, те и за остале органе који су посебно подложни прању новца зарађеног криминалом. Поштујући одредбе Конвенције Уједињених нација о борби против транснационалног организованог криминала, Босна и Херцеговина донијела је Закон о спречавању прања новца³⁷², чији садржај је компатибилан са захтјевима Конвенције. Од полицијских агенција у Босни и Херцеговини, Државна агенција за истраге и заштиту, према Закону о спречавању прања новца, има водећу улогу у борби против прања новца. Према наведеном закону, под прањем новца подразумијева се:

- замјена или пренос имовине, ако је та имовина стечена криминалним радњама, а у циљу прикривања или заташкавања незаконитог поријекла имовине или

³⁷² Закон о спречавању прања новца, Службени гласник БиХ број 29 од 28.06.2004. године.

пружања помоћи неком лицу које је умијешано у такве активности у циљу избјегавања законских посљедица због почињених радњи,

- прикривање или заташкавање праве природе, мјеста поријекла, располагања, кретања, права на или власништва над имовином ако је та имовина стечена криминалним радњама или чином учешћа у таквим радњама,
- стицање, посједовање или коришћење имовине стечене криминалним радњама или чином учешћа у таквим радњама и
- учествовање или удруживање ради извршења, покушаја извршења, односно помагања, подстицања, олакшавања или давања савјета при извршењу било које од наведених радњи.

Државна агенција за истраге и заштиту постала је 29.06.2005. године пуноправан члан свјетске мреже агенција за провођење закона – Егмонт група, чији је примарни задатак прикупљање и размјена финансијских обавјештајних података у вези са прањем новца. До овог пријема у Егмонт групу било је укључено 85 земаља чланица.

Такође, веома битне одредбе Конвенције су, свакако, и оне које предвиђају коришћење специјалних истражних радњи у складу са домаћим правним системом и условима за њену примјену у свакој од држава потписница Конвенције. То подразумијева предузимање неопходних мјера да се омогући одговарајуће коришћење контролисаних испоруке, као и коришћење других специјалних истражних техника, као што су електронско праћење или други облици надзора и тајне операције, од стране надлежних органа за потребе ефикасније борбе против организованог криминала и корупције. У том смислу, државе потписнице Конвенције могу да закључе одговарајуће билатералне или мултилатералне споразуме или аранжмане за коришћење таквих специјалних техника у склопу сарадње на међународном плану. Контролисана испорука на међународном нивоу, уз пристанак држава потписница, може да обухвати методе као што су пресретање робе, дозвољавање да роба настави пут нетакнута, да буде уклоњена или замијењена у цјелини или дјелимично.

У том смислу, усвојен је Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине који је усклађен са одредбама Конвенције и њиме се предвиђају могућности предузимања следећих посебних истражних радњи:

- надзор и техничко снимање телекомуникација,
- приступ компјутерским системима и компјутерско савјештање података,
- надзор и техничко снимање просторија,
- тајно праћење и техничко снимање лица и предмета,
- употреба прикривеног истражитеља и информатора,
- симулирани откуп предмета и симулирано давање откупнине и
- надзирани превоз и испорука предмета кривичног дјела.

Начела на којима је заснован систем ових истражних радњи јесу: неопходност, одлука суда, постојање основа сумње у вези са кривичним дјелом, законски каталог кривичних дјела (против интегритета БиХ, против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, тероризам и за кривична дјела за која се према закону може изрећи казна затвора од најмање три године или тежа казна), одређеност лица и врста мјере и временска ограничност.

Друга веома битна конвенција са аспекта заједничке међународне борбе против криминала је Међународна конвенција о сузбијању финансирања тероризма, која је донијета 9.12.2000. године у Њујорку. Овом конвенцијом постављени су темељи јединствене и координиране међународне сарадње највећег броја држава (потписница конвенције), која треба да пресјече, спријечи и кривично прогони финансирање тероризма свих боја и облика као најзначајнијег вида угрожавања безбједности уопште. Конвенцијом се дефинише појам и одређују карактеристике, као и појавни облици тероризма, да би се затим одредиле мјере, начини и поступци потребни за идентификацију, откривање, замрзавање и заплјену (конфискацију) средстава која су стечена различитим облицима криминалне дјелатности, а која служе за финансирање тероризма.

Такође, овом се конвенцијом предвиђају и друге оперативне мјере и радње, као што су:

- размјена информација између појединих држава,
- пружање међународне правне помоћи (начин, поступак, услови и надлежни органи),
- проблем откривања банкарске тајне и
- начин, поступак и услови за екстрадицију учинилаца појединих кривичних дјела везано за финансирање тероризма.

Област кријумчарења дрога, кријумчарења и недозвољене трговине људима, женама, дјецом и људским органима, тероризма, прања новца и корупције дефинисане су и правно регулисане многим међународним актима, с обзиром на то да су по својој природи транснационални и да представљају висок степен опасности по ширу међународну заједницу. Организација уједињених нација испољила је значајну активност на плану правног регулисања ових друштвено изузетно штетних појава, а њени најважнији акти, поред горе наведених, су:

- Јединствена конвенција о опојним дрогама из 1961. године³⁷³,
- Конвенција о психотропним супстанцама из 1971. године³⁷⁴,
- Конвенција Уједињених нација против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци из 1988. године³⁷⁵,
- Конвенција о забрани трговине људима и искориштавања проституције других из 1949. године³⁷⁶,
- Међународна конвенција против узимања талаца из 1979. године³⁷⁷,
- Конвенција о кривичним дјелима и неким другим актима извршеним у зракопловима из 1963. године³⁷⁸,

³⁷³ Службени лист СФРЈ - Додатак, број 2/64, Босна и Херцеговина је чланица ове конвенције по основу сукцесије Службени лист РБиХ, број 25/93

³⁷⁴ Службени лист СФРЈ број 40/73, Босна и Херцеговина је чланица ове конвенције по основу сукцесије Службени лист РБиХ, број 25/93

³⁷⁵ Службени лист СФРЈ број 14/90, Босна и Херцеговина је чланица ове конвенције по основу сукцесије Службени лист РБиХ, број 25/93

³⁷⁶ Службени вјесник президијума Народне Скупштине СФРЈ број 2/51, Босна и Херцеговина је чланица ове конвенције по основу сукцесије Службени лист РБиХ, број 25/93

³⁷⁷ Службени лист СФРЈ број 9/84, Босна и Херцеговина је чланица ове конвенције по основу сукцесије Службени лист РБиХ, број 25/93

- Међународна конвенција о заштити права радника миграната и чланова њихових породица из 1990. године³⁷⁹,
- Међународна конвенција о сузбијању терористичких бомбашких напада из 1997³⁸⁰ и
- Кривично-правна конвенција о корупцији из 1999. године³⁸¹.

2.1.2. Регионални акти

Поред међународно-правних аката универзалног карактера, донијетих у оквиру и под окриљем Организације уједињених нација, проблемом сарадње између појединих земаља у сузбијању и спречавању различитих облика и видова криминалитета баве се и бројне регионалне организације, од којих је Савјет Европе, свакако, најзначајнији. Савјет Европе је најстарија и најмасовнија европска регионална организација безбједносно-политичког карактера, са сједиштем у Стразбуру.

У погледу дјеловања ове регионалне организације, на плану сузбијања и спречавања дјелатности организованог криминалитета посебно се истичу сљедећи правни акти:

- Конвенција о прању, трагању, привременом одузимању и одузимању прихода стеченог кривичним дјелом из 1990. године³⁸²,
- Европска конвенција о међусобном пружању правне помоћи у кривичним стварима из 1959 године³⁸³,
- Европска конвенција о сузбијању тероризма из 1977. године³⁸⁴,
- Протокол којим се допуњује Европска конвенција о сузбијању тероризма од 15.05.2003 године,
- Оквирна одлука Вијећа Европске уније о сузбијању тероризма, Official Journal L 164, од 22.06.2002. године,
- Европска затворска правила, усвојена у облику препоруке Но. Р (87)3 Министарског комитета Вијећа Европе државама чланицама,
- Препорука Р (96) 8 Министарског комитета Вијећа Европе државама чланицама о криминалној политици у Европи у времену промјена од 05.09.1996. године,
- Смјернице Вијећа Европске уније за спречавање коришћења финансијског система у сврху прања новца од 10.06.1991. године,
- Резолуција (97) 24 Министарског комитета Вијећа Европе државама чланицама о двадесет основних начела за борбу против корупције од 06.11.1997. године и

³⁷⁸ Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, број 47/70, Босна и Херцеговина је чланица ове конвенције по основу сукцесије Службени лист РБиХ, број 26/98

³⁷⁹ Босна и Херцеговина је конвенцију потписала 30.03.2004.

³⁸⁰ Службени гласник БиХ – Међународни уговори број 7/2003

³⁸¹ Службени гласник БиХ – Међународни уговори број 3/2001

³⁸² Босна и Херцеговина је конвенцију потписала 30.03.2004. године

³⁸³ Службени гласник БиХ – Међународни уговори број 4/2005. године

³⁸⁴ Службени гласник БиХ – Међународни уговори број 12/2003. године

- Резолуција (98) 7 Министарског комитета Вијећа Европе државама чланицама о успостављању «Групе земаља против корупције – ГРЕЦО» од 05.05.1998. године.

Са становишта Босне и Херцеговине нарочито су важни и регионални споразуми који су постигнути у оквиру Конференције балканских држава која је одржана 1996. године у Грчкој, у граду Солуну, на којој је усвојена посебна Декларација о сарадњи држава у области правосуђа, борбе против организованог криминалитета, тероризма, незаконитог промета опојним дрога и оружја, затим Антитрафикинг декларација држава југоисточне Европе која је усвојена на УН-овој конференцији о сузбијању транснационалног организованог криминалитета, која је одржана 2000. године у Палерму. Наведена декларација усвојена је на иницијативу радне групе за сузбијање трговине људима Пакта о стабилности који дјелује у оквиру подстола за правосуђе и унутрашње послове III радног стола. Резултат Декларације из Палерма је усвајање Изјаве о обавезама од стране држава југоисточне Европе, којом се државе потписнице обавезују да ће изградити и учествовати у механизму размјене информација у вези трговине људима у југоисточној Европи.³⁸⁵

Поред правних аката донијетих од стране универзалних и регионалних међународних организација од посебног су значаја за успјешну борбу против организованог криминала и билатерални споразуми које је Босна и Херцеговина закључила са другим земљама, посебно из окружења. Ови билатерални споразуми се односе на сарадњу у области борбе против организованог криминала, трговине дрогама и психотропним супстанцама, тероризма и у другим тежим кривичним дјелима. Овим се споразумима утврђују основи за институционализовање заједничке сарадње и напора у спречавању ових негативних, криминогених и антибезбједносних појава: организованог криминала, тероризма, трговине опојним дрогама и других кривичних дјела за која је националним законима запријеђена казна затвора у трајању од пет година или тежа казна.

Ови споразуми утврђују основе заједничке сарадње полицијских и правосудних органа држава потписница и омогућавају усклађивање заједничких акција, као што су:

- размјена информација,
- обављање полицијске активности,
- сарадња у истрагама појединих кривичних дјела,
- размјена резултата криминалистичко-техничких истрага и
- координирање и усмјеравање полицијске сарадње.

Као један од основних предуслова за интеграцију Босне и Херцеговине у Европску унију јесте стварање законских претпоставки за прихват властитих држављана, држављана трећих држава и лица без држављанства, која су боравила на подручју одређене државе у супротности са њеним законима – или Уговор о адмисији и реадмисији. Ови Уговори представљају један од инструмената које Европска унија користи за депортацију лица која су илегално ушла или остала на територији земаља Европске уније. У циљу олакшавања депортације незаконитих имиграната и подјеле одговорности и финансијских обавеза са другим државама са земљама преко којих су

³⁸⁵ Изјава о обавезама усвојена је на 2. регионалној министарској конференцији држава југоисточне Европе која је одржана 27.11.2001. године у Загребу.

прешли имигранти, БиХ мора закључити одговарајуће споразуме о поновном пријему. БиХ је већ закључила такве билатералне споразуме са већим бројем држава, а који се већ примјењују и тренутно се воде активности на потписивању таквог споразума и са низом других држава.

3. САВРЕМЕНЕ МЕТОДЕ И АКТИВНОСТИ У СУПРОТСТАВЉАЊУ ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ

3.1. Превентивна дјелатност у супротстављању организованом криминалу

Превенција организованог криминала представља значајно и богато поље друштвене акције. Мјере превенције су многобројне и разноврсне. Супротстављање организованом криминалитету свака земља планира у оквиру своје криминалне политике, при чему до изражаја долази и међународна сарадња, као и ангажовање међународне заједнице у оквирима својих компетенција. То подразумијева једну организовану, планску и синхронизовану дјелатност надлежних органа на националном и међународном плану.

Предузимање низа превентивних мјера ради дјеловања на криминалне факторе који условљавају или погодују настанку и развоју организованог криминалитета свака држава планира у оквиру криминалне политике. При томе морају се узети у обзир неке битне чињенице, као што су етиолошка обиљежја, склоност ових криминалних појава брзим промјенама и сталном прилагођавању актуелним друштвеним условима, добра организација, ситуираност и адекватна заштита, као и вјешто коришћење научних метода и достигнућа природних и техничких наука у склопу метода криминалне дјелатности. У разматрању и анализи превентивних метода у сузбијању организованог криминалитета наука би требало да има посебан допринос и задатак да изгради и понуди таква рјешења која ће омогућити примјену адекватних метода који ће довести до веће ефикасности у елиминацији криминогених фактора и спречавању организованих облика криминалне дјелатности.³⁸⁶ У многим државама су оформљени посебни институти који се баве научним истраживањем различитих видова криминала па тако и организованог. Након проучавања етиологије и феноменологије организованог криминала институт предлаже конкретне превентивне мјере.

Безбједносна политика једног друштва, а нарочито њен сегмент који се бави криминалитетом и кривичним правосуђем у најширем смислу ријечи (Криминална политика), одражава степен свјесности државе о проблему противправних понашања појединца или група, без обзира на присутност проблема те врсте или на тзв. тамну бројку.³⁸⁷ Повећање броја кривичних дјела не огледа се у пуној мјери у статистикама, с обзиром на раширену сумњу у погледу тога колики је проценат кривичних дјела откривен, истражен и разјашњен, односно вјерује се да је све већи проценат

³⁸⁶ Бошковић М.: Савремене тенденције у превенцији организованог криминалитета и корупције, оп. цит., стр. 107.

³⁸⁷ Муратбеговић Е.: Превенција организираног криминала (мјере сигурносне политике), Сарајево 2003. година, стр. 67.

кривичних дјела за која се никада није сазнало, односно која никада нису пријављена надлежним органима. Из наведеног недвосмислено произилази да је проблем са феноменом криминала уистину сам по себи сложен и захтијева прецизне методе за његово спречавање, откривање и разјашњавање.

С обзиром на раширено мишљење да је у већини држава Европе, првенствено у државама источне Европе и западног Балкана, дошло до кризе унутрашње безбједности, која се огледа у повећању броја кривичних дјела, а тиме и до повећане потребе за контролом криминалитета, све су израженије снажне тенденције да се контролни механизми државе учине стриктнијим и конзервативнијим, умјесто либералнијим. Та тенденција полази од претпоставке да изузетно репресивни контролни апарати располажу значајним потенцијалом који може допринијети смањењу количине криминалитета.³⁸⁸ Ово, гледиште у пракси се показало погрешним, с обзиром на то да у земљама са изузетно оштром казненом политиком количина криминалитета није у паду, већ напротив - у осјетном је порасту у односу на земље са либералним кривичним законодавствима. Ову тезу потврђују нпр. САД, које, иако имају изузетно оштру казнену политику, имају количину криминала који у великој мјери већ превазилази оквире који би требало да одржи политика контроле, а, са друге стране, имамо скандинавске државе, које су познате по либералној казненој политици, али је степен угрожености држава од криминала на заиста подношљивом нивоу.

Превенција криминалитета не састоји се у драконским казнама, већ у организационим и друштвеним механизмима којима се спречава појава криминалне девијације, дакле којима се омогућава алтернатива упуштању у криминалне активности оним слојевима становништва који су криминално најугроженији. Овакав приступ криминалитету дао је, као што је већ наведено, завидне резултате у редукцији криминала у скандинавским земљама. У земљама источне Европе и западног Балкана највећи проблем у реализацији оваквих програма социјалне превенције представља недостатак материјалних средстава. У настојању да се неки методи из иностране праксе користе у сузбијању организованог криминалитета не смију се занемарити битни услови у тим страним државама, који детерминишу организовани криминалитет и којима су ти прилагођени методи.

Основни предуслов за успјешну борбу против организованог криминала је детекција узрока његовог настајања, а који су садржани у економским, политичким и другим друштвеним односима. Такође, када се разматра проблематика превентивне дјелатности у супротстављању организованом криминалу, мора се имати на уму чињеница да он стално покушава да успостави одговарајуће везе са органима власти, тј. значајним државним и политичким субјектима. Успостављање поменуте везе врши се свим средствима, а корупција је најперфиднији и најопаснији облик, те из тог разлога превентивне мјере морају бити усмјерене управо на елиминисање ове друштвено изузетно штетне појаве.

Један од битних проблема у спровођењу превенције настаје усљед чињенице да законски није регулисана превенција, тако да је један од кључних задатака настојање да превенција буде прописана одговарајућим законским нормама. Такав приступ омогућио би да до изражаја још више дође ефикасност примјене одговарајућих

³⁸⁸ Соколовић Р.: Полиција и кривични поступак—Супротстављање организованом криминалу, Београд 2003. година, стр. 24.

превентивних метода и разноврсност облика међусобне сарадње свих органа и субјеката надлежних и обавезних да поступају превентивно у одређеним ситуацијама.

Полиција у оквиру дјелокруга свога рада евидентира кривична дјела, прати стање безбједности, криминалитета и методе поступања деликвената на свом подручју, у циљу предузимања одговарајућих превентивно–репресивних мјера и радњи. У складу с тим, полиција даје процјену о стању, кретању, појавним облицима и другим обиљежјима криминалитета уопште, а затим и о појединим врстама ове негативне друштвене појаве.³⁸⁹ У мјере превенције, посматрано у ширем смислу, спадају активности државних органа за спровођење закона које су усмјерене на спречавање негативних друштвених појава, забрањених и штетних посљедица и елиминисање услова за њихово будуће настајање. У превентивној дјелатности полиције и уопште агенција за спровођење закона у борби против организованог криминала није могуће пронаћи методе које ће бити трајне и универзалне, већ је веома битно да се на вријеме детектују узроци и на основу тога усмјери дјелатност свих државних органа, а не само полиције. Наиме, превентивне мјере у борби против организованог криминала требало би да предузимају и сви други органи откривања, контроле и надзора, као и органи гоњења и пресуђења, али и многи други органи, институције и установе - уз одговарајуће нормативно регулисање ове области. За примјену превентивних мјера поменути органи морају имати одговарајући стручни кадар и адекватну опремљеност, уз потпуну самосталност, ауторитативност и поштивање законитости.

У превентивном дјеловању полиције на спречавању организованог криминала требало би да до изражаја дођу посебно полицијске мјере превенције, као што су: криминалистичка контрола, позорничка и патролна дјелатност, контрола кретања на државној граници, контрола ношења наоружања, контрола промета и транспорта експлозива, запаљивих и других материја, обезбјеђење личности и објеката и др. Приликом превентивног дјеловања, како у отклањању услова и узрока који погодују вршењу кривичних дјела организованог криминала тако и на спречавању већ планираних кривичних дјела, државни органи гоњења а наручито тужилаштво и полиција морају водити рачуна о свим битним елементима и карактеристикама организованог криминала, а посебно о његовој организационој структури, хијерархији и успостављењу веза са органима власти. При томе мора се водити рачуна да ће носиоци организованог криминала свим средствима настојати да задрже постојеће «послове», као и да ће, прилагођавајући се новонасталој ситуацији, изналазити нове појавне облике испољавања организованог криминала. Стога не би требало држава да чека да се тужилаштво и полиција сама бори са организованим криминалом, као и да ће то само по себи довести до рјешења проблема, већ мора да активно укључи све своје ресурсе, који ће дјеловати примјеном низа различитих мјера. У зависности од циља, мјере превенције по свом садржају могу бити: економске, васпитно–образовне, социјално–заштитне, социјално–васпитне, здравствене, правне, управно–административне, дисциплинске, криминално–политичке и др.³⁹⁰

Мјере које полиција предузима на основу закона (Кривичног закона, Закона о кривичном поступку, Закона о полицијским службеницима, Закона о Државној агенцији за истраге и заштуту, и др.) уједно представљају и њене извршне функције, а

³⁸⁹ Теофиловић Н, Јелачић М.: Превентивне мере полиције према повратницима из области организованог криминалитета, Безбедност бр. 3/05, Београд 2005. године, стр. 414-415.

³⁹⁰ Кривокапић В.: Превенција криминалитета, Полицијска академија, Београд 2002. године, стр. 37-38.

састоје се у спречавању, откривању и сузбијању свих противправних поступања, а посебно у области организованог криминала. То подразумијева да би полиција требало да: сагледа и изврши процјену стања безбједности за територију или подручје за које је надлежна; плански, систематски и непрекидно, на владавини права засновано врши конкретне криминалистичко–безбједносне процјене врсте и степена угрожености одређених правних и привредних субјеката и државних органа; врши криминалистичко–безбједносну прогнозу његовог даљег кретања; предлаже мјере и радње у циљу побољшања стања безбједности; користи резултате научних и стручних истраживања; има стручну и професионалну аналитичку службу, устроји и ажурно води МОС евиденције; познаје и користи информационе и телекомуникационе системе; перманентно изучава психологију личности повратника; прати и примјењује у раду правна схватања, тумачења и правосудну праксу надлежних судова и јавних тужилаштава; има ефикасну унутрашњу контролу и надзор рада; изучава индивидуалне карактеристике повратника; познаје законска и правна акта која регулишу њен рад и предузима појачани надзор и даје упозорења.³⁹¹

Стратегија полицијске дјелатности на сузбијању криминалитета уопште, а нарочито организованог, еволуира у односу на осамдесете и деведесете године прошлог вијека. Промјена државних органа гоњења а посебно полицијског приступа огледа се у томе да тај приступ више није реактиван тј. орјентисан на догађаје (симптоме), већ је усредсређен на дјеловање унапријед, како би се предахитрио криминални акт.

Посебно мјесто у борби против организованог криминала заузима питање изналажења адекватних кривичних санкција намијењених његовом сузбијању. По својој природи и суштини оне морају бити такве да дирају у саме «темље» организованог криминала, односно да, колико год је то могуће, елиминишу смисао његовог постојања и функционисања. *Ex definitio*, организовани криминал је врста имовинског криминала, и у њему се незаконите дјелатности готово искључиво предузимају у циљу постизања богатства и моћи, односно добити изражене у новцу или другим вриједностима. Зато и саме кривичне санкције намијењене његовом сузбијању и спречавању морају бити по својој природи такве да обезбиједе одузимање од криминалне организације и њених чланова незаконито стечене приходе. С обзиром да се кроз процес вршења кривичних дјела у оквиру организованог криминала акумулирају огромна новчана средства, кривичне санкције у овом случају морају имати способност имплементације не само при доказивању конкретног кривичног дјела и имовине стечене његовим остварењем, већ и на цјелокупну имовину која се стиче сукцесивно у краћем или дужем временском периоду, кроз низ криминалних радњи чији велики број никада и не буде откривен нити доказан.³⁹²

Веома значајне карика у превенцији организованог криминала јесте увођење антикорупционих програма и строгих система контроле државних службеника. Широко анимирање грађана и успостављање могућности да могу лако и слободно да уложе приговоре на рад државних органа разним институцијама и на разним нивоима такође даје запажене резултате.

³⁹¹ Теофиловић Н., Јелачић М.: Превентивне мере полиције према повратницима из области организованог криминалитета, оп. цит., стр. 415-416.

³⁹² Маринковић Д.: Конфискација незаконито стечене имовине у борби против организованог криминалитета, Ревивија за криминологију и кривично право бр. 1, Београд 2006. године, стр. 200-203.

Значајну улогу у превенцији организованог криминалитета имају и средства јавног информисања, и то како у дијелу правовременог и објективног општег информисања, тако и на утицај који она имају на свијест грађана, на формирање ставова јавног мњења према организованом криминалитету.

Промјене и измјене у систему превентивних мјера које се предузимају у борби против организованог криминалитета морају се заснивати на новим и тачним сазнањима о узроцима, условима и облицима испољавања организованог криминалитета, као и на сазнањима о постигнутим ефектима до тада примјењиваних превентивних мјера.

3.2. Репресивна дјелатност у супротстављању организованом криминалу

Циљ репресивних мјера састоји се у дјеловању на испољене посљедице организованог криминалитета, односно на уклањање таквих посљедица. Самим репресивним мјерама не дјелује се директно на узроке, већ се откривањем кривичног дјела и његових учинилаца, те обезбјеђењем доказа, настоје елиминисати настале посљедице, које у суштини и представљају манифестацију криминогених фактора у одређеном друштву.³⁹³

Дуго времена репресивне мјере су представљале основни метод супротстављања криминалитету, па је у том контексту и пријетња високим казнама имала за циљ сузбијање криминалитета. Кривичне санкције, а посебно казна, заузимају значајно мјесто у склопу репресивних мјера у супротстављању организованом криминалитету и оне су у суштини принудног карактера у односу на учиниоца кривичног дјела. У примјени репресивних мјера неопходно је да се води рачуна о начелу законитости, јер се његовим кршењем људи доводе у неравноправан положај, а то је уједно и напад на права и слободу грађанина, која су му загарантована одговарајућим правним актима.

Репресивне мјере предузимају органи откривања, гоњења и пресуђења кривичних дјела и учинилаца и то свака у дјелокругу своје надлежности и овлаштења. Суштина репресивне дјелатности је у откривању извршених кривичних дјела, откривању и проналажењу учинилаца, обезбјеђењу ваљаних личних и материјалних доказа, у оптужењу учиниоца и у доношењу пресуде о проглашењу оптуженог кривим и у изрицању кривичне санкције, као и у томе да по правоснажности пресуде надлежни органи изврше кривичну санкцију.

Да би примјена репресивних мјера у супротстављању организованом криминалитету, која је са израженом тенденцијом на заштитавању казнене политике, дала жељене резултате, потребно је да је прате и појачане мјере превентивног карактера које су усмјерене на отклањање узрока који доводе до ескалације појединих видова испољавања организованог криминалитета.

Кривична дјела организованог криминалитета, с аспекта откривања и кривичног гоњења, спадају у тежа и сложенија. Ова констатација посебно долази до изражаја када се има у виду начин извршења кривичних дјела организованог криминала и често постојање одређених облика заштите организованог криминала од појединих

³⁹³ Бошковић М.: Транснационални организовани криминал, оп. цит., стр. 232.

преставника извршне, законодавне или судске власти. Због тога је веома битно да се у примјени репресивних дјелатности користе научна и техничка достигнућа, помоћу којих ће се осавремењавати криминалистички методи откривања и доказивања кривичних дјела организованог криминала. То све подразумијева одређене облике школовања, стручног усавршавања и специјализације кадрова који ће радити на супротстављању овим видовима организоване криминалне дјелатности.

Репресивне мјере су нужност у супротстављању организованом криминалитету и морају се прилагођавати новим појавним облицима испољавања организованог криминала. С тим у вези, веома битну улогу у изнајавењу и законском предвиђању репресивних мјера имају међународне организације и институције које, израдом и усвајањем заједничких конвенција и декларација, обавезују државе чланице да у своје законодавство уграде бројне нове мјере репресивног карактера, нарочито када су у питању мјере за супротстављање корупцији, прању новца, кријумчарењу дрога, оружја и људи.

Од мјера које прописују акти «међународне заједнице», а које се примјењују у репресивне сврхе, веома су значајне специјалне истражне технике, свједок сарадник, заштита свједока и конфискација и заплијена имовине стечене криминалном дјелатношћу. *Ratio legis* њиховог коришћења темељи се на закључку да «класични», у пракси уобичајни доказни методи нису довољни за најтеже облике криминала, прије свега организовани и транснационални криминал и тероризам.

3.3. Савремене методе у супротстављању организованом криминалу предвиђене нормативно-правним актима Босне и Херцеговине и Србије

Осим на плану материјалног кривичног законодавства, борба против организованог криминала захтијева и низ радњи и мјера којима је циљ да се осујете учиниоци кривичних дјела у постизању циља кривичног поступка и избјегавању кажњавања. Мјерама би требало да се обезбиједи прикупљање доказа, омогући покретање кривичног поступка и доношење одговарајуће пресуде, као и спријечи учинилац у даљем вршењу кривичних дјела. Приликом спровођења ових мјера и радњи неопходно је водити рачуна да се њима вријеђају, бројним међународним и националним документима загарантована, права и слободе грађана, али се показало да су неопходне и да представљају један од најдјелотворнијих механизма државе у борби против организованог криминала. Увођење посебне процедуре има за циљ да се откривање и доказивање дјела организованог криминала учини ефикаснијим, због чега уређење поступка у значајној мјери одступа од начела и класичних установа редовног кривичног поступка. Тежиште поступка преноси се на најранију фазу, умјесто у истрази, доказне радње се предузимају у предкривичном поступку и то из разумљивог разлога што касније не би биле ефикасне или су по својој природи такве да их касније није могуће предузети, нпр. надзор и тајно снимање осумњиченог. Својство осумњиченог се стиче кад постоји основи сумње да лице припрема или учествује у припреми кривичног дјела организованог криминала. Не тражи се да је то дијело

извршено, што практично значи да се својство осумњиченог стиче раније него у редовном поступку кад то дјело не припада организованом криминалу.³⁹⁴

За ефикасну примјену ових мјера, у складу са европским стандардима за заштиту људских права, државе морају, поред изградње основног законског оквира којим се омогућава примјена мјера, развити одговарајуће подзаконске акте и институционалну структуру са функционалним контролним механизмима, као и са добро обученим службеницима за практичну примјену ових мјера. Шта више, истраге и судски процеси против организованог криминала често подразумијевају и прекограничне елементе и сарадњу са агенцијама за спровођење закона из других држава. Ту је потребан висок степен хармонизације законодавства, а нарочито у погледу доказних стандарда у различитим државама, као и у погледу јачања сарадње у прекограничним истрагама, а посебно у области заједничких истражних тимова и размјени тајних агената.

Све ове мјере и радње на основу законске систематике можемо подијелити на посебне истражне радње³⁹⁵ и мјере процесне принуде. Четири су основна разлога због којих се оправдава увођење ових посебних истражних мјера и радњи у национални правни систем, ти разлози су:

1. уколико држава жели оснажити борбу против друштвеног зла какав је организовани криминал, мора на нормативном плану предвидјети и уредити посебне истражне радње које би користиле у стратегији борбе против овог друштвеног зла;
2. држава „посматрана у својој правној мисији тј. заштити појединца од другог појединца“ је дужна и има позитивну обавезу на основу међународних конвенција борити се против растућег организованог криминала који угрожава не само безбједност грађана већ и цијело демократско уређење, односно саму државу и њен систем;
3. на увођење ових посебних истражних радњи државе обавезују и бројни међународни документи као што су: Конвенција о прању, трагању, привременом одузимању прихода стечених кривичним дјелом, Кривичноправна конвенција о корупцији, Конвенција о Еурополу, Конвенција УН против транснационалног организованог криминала ... и
4. специфичности савременог организованог криминала захтијевају увођење посебних мјера у откривању и процесуирању таквих кривичних дјела.³⁹⁶

Међународно удружење за кривично право – АДИП на XVI конгресу који је одржан у Будимпешти 1999. године усвојио је резолуцију којом се прецизирају услови које је потребно да се испуне да би се резултати добијени путем специјалних истражних метода могли користити као валидни докази у кривичном поступку. Ти услови су:

- да су изричито предвиђени законом (начело легалитета);

³⁹⁴ Ђурђић В.: Кривични поступак Србије, оп. цит., стр.201.

³⁹⁵ У Србији се ове истражне методе називају «посебне доказне радње», у Црној Гори «мјере тајног надзора, у Хрватској «мјере којима се привремено ограничавају уставна права и слободе ради прибављања података и доказа за спровођење кривичног поступка», у Њемачкој «прикривене истраге» (*verdeckte ermittlungen*), у Енглеској «тајне операције» (*undercover operation*).

³⁹⁶ Више: група аутора, Коментар ЗКП БиХ, Сарајево 2005. године, стр. 349-350.

- да не постоје блаже мјере за остваривање истог циља (начело супсидијалности);
- да се ради о врло тешким кривичним дјелима (начело сразмјерности);
- да је предходно прибављена сагласност судије или да се обављају под његовим надзором (начело судског надзора).

3.3.1. Савремене методе у супротстављању организованом криминалу предвиђене нормативно-правним актима Босне и Херцеговине

Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине у глави IX - Посебне истражне радње предвиђа могућност предузимања сљедећих посебних истражних радњи:

- **надзор и техничко снимање телекомуникација** (члан 116. став а) ЗКП БиХ) је мјера која органима кривичног поступка даје овлашћење на тајно ограничавање основног права на приватни и породични живот, дом и преписку. Под мјером се подразумијева тајно надзирање и снимање разговора који се воде телекомуникационим средствима. Законодавац није ограничио примјену ове радње с обзиром на средство комуницирања, па се ова посебна истражна радња односи на сва техничка средства (стационарна, мобилна, аудио и визуелна) комуницирања на даљину која се користе преко предузећа за одржавање телекомуникационих услуга. Ова истражна радња се односи и на електронску пошту која се одвија путем е-маила. Мјера може трајати најдуже укупно шест мјесеци;
- **приступ компјутерским системима и компјутерско срањње података** (члан 116. став б) ЗКП БиХ) је мјера која омогућава упоређивање личних података грађана, похрањених у базама података и другим одговарајућим регистрима, са подацима садржаним у полицијским евиденцијама и са другим регистрима са електронском обрадом података. Ова се посебна истражна радња означава као „растерска потрага“, а њен назив долази од ријечи „растер“ што значи контролно обиљежје. Позитивна растер потрага користи се за утврђивање круга сумњивих лица полазећи од одређених регистрованих карактеристика, а негативна растер потрага искључује из даље провјере одређену особу која није сумњива. Овом радњом се на брз и ефикасан начин могу издвојити и упоредити различити регистровани подаци који се у погледу неког лица налазе у полицијским и осталим базама података. Мјера може трајати најдуже укупно шест мјесеци;
- **надзор и техничко снимање просторија** (члан 116. став ц) ЗКП БиХ) је мјера која се од стране полицијске агенције извршава употребом различитих скривених техничких уређаја којима се снимају објекти и лица и предмети. Надзор и техничко снимање просторија огледа се у оптичком и акустичном снимању одређеног простора и активности које се у надзираном простору одвијају као што је нпр. Простор гдје се обавља недозвољен промет наркотицима, прима и даје мито и сл. Овом радњом не дотиче се искључиво лице против кога се употребљава, с обзиром на то да радњом могу бити

обухваћена и лица која немају никакве везе са кривичним дјелом који је предмет истраживања. Мјера може трајати најдуже укупно шест мјесеци;

- **тајно праћење и техничко снимање лица, транспортних средстава и предмета који стоје у вези с њим** (члан 116. став д) ЗКП БиХ) представља у криминалистичкој пракси често кориштени тактички институт опсервације, а циљ ове мјере је сазнати куда се креће одређено лице, са ким се дружи, односно састаје, с ким је у дотицају и сл. Опсервација може бити стационарна и мобилна, са или без коришћења техничких средстава. Мјера може трајати најдуже укупно три мјесеци;
- **употреба прикривеног истражитеља и информатора** (члан 116. став е) ЗКП БиХ) има за циљ да обезбиједи праћење и извјештавање о криминалној активности неке криминалне групе. Прикривени истражитељ је посебно обучени полицијски службеник који поступа под измијењеним идентитетом и није дозвољено да предузима активности које представљају подстрекивање на извршење кривичног дјела, као и радње које представљају извршење кривичног дјела. Прикривени истражитељ прати и извјештава о активностима, плановима, кретањима и другим стварима везаним за припаднике криминалне организације а која су битна за кривични поступак. Ова активност се у правилу користи у сложеним предметима и предметима у којима се очекује примјена мјере на дужи временски период. Прикривени истражитељ смије под својим новим идентитетом учествовати и у правном промету. У погледу ангажовања прикривеног истражитеља ЗКП БиХ не одређује временски оквир у коме се треба реализовати ова прикривена мјера из разлога што временско ограничење трајања ове мјере може бити озбиљна препрека у њеној успјешној примјени. Тајно полицијско судјеловање могуће је и кроз примјену информатора. Информатор није полицијски службеник већ је то особа коју полиција, повремено или стално, тајно ангажује и користи у циљу добијања информација о кривичном дјелу и његовом извршиоцу;
- **симулирани и контролисани откуп предмета и симулирано давање поткупнине** (члан 116. став ф) ЗКП БиХ) представљају мјеру која се састоји од двије различите радње. Код симулираног откупа полицијски службеник или друго лице купује предмете који потичу из кривичног дјела или су намијењени за извршење кривичног дјела или су на било који други начин повезани са кривичним дјелом. Симулирано давање поткупнине требало би користити при истраживању кривичних дјела примања и давања мита. Приликом реализације ове мјере веома је битно водити рачуна да се осумњичена особа не подстиче на извршење кривичног дјела. Мјера се односи само на једнократни акт и
- **надзирани превоз и испорука предмета кривичног дјела** (члан 116. став г) ЗКП БиХ) је мјера која је предвиђена чланом 11. Конвенције Уједињених нација против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци и она по свом садржају подразумијева тајно праћење одређених предмета чији је промет незаконит или се одвија илегално, а све с циљем утврђивања организатора и свих осталих судионика у тој нелегалној радњи, са одгођеном интервенцијом. Мјера може трајати најдуже укупно три мјесеци.

Начела на којима је заснован систем ових истражних радњи јесу: неопходност, одлука суда, постојање основа сумње у вези са кривичним дјелом, законски каталог кривичних дјела (против интегритета БиХ, против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, тероризам и за кривична дјела за која се према закону може изрећи казна затвора од три године или тежа казна), одређеност лица и врста мјере и временска ограниченост. Полицијски орган приликом реализације посебне истражне радње ни на који начин не смије предузети активности које представљају подстрекавање на извршење кривичног дјела.

Приједлог за примјену посебних истражних радњи даје тужилац, који судији за претходни поступак мора образложити стварну потребу за њиховим предузимањем, да би исти могао, ако се сагласи са приједлогом тужиоца, да изда писмену (изузетно усмену) наредбу. Посебне истражне радње се према Закону о кривичном поступку БиХ могу предузети против лица за које постоје основи сумње да је само или са другим лицима учествовало или учествује у извршењу таксативно набројаних кривичних дјела под условом да се на други начин не могу прибавити докази или би њихово прибављање било повезано са несразмјерним тешкоћама. Посебне истражне радње могу се одредити и према лицу за које постоје основи сумње да извршиоцу таксативно наведених кривичних дјела преноси информације у вези са кривичним дјелом, односно да извршилац користи његово средство телекомуникације. Судија за претходни поступак мора писменом наредбом, без одлагања, обуставити извршење предузетих посебних истражних радњи ако су престали разлози због којих су одређене.

Да би се кривични поступак могао спровести, неопходно је да му присуствују одређена лица, и то прије свега осумњичени, односно оптужени, свјedoци и вјештаци. Присуство лица неопходних за вођење кривичног поступка се редовно постиже установљавањем опште дужности грађана да се одазивају позиву суда. Ова општа дужност грађана садржи минималан степен принуде, који се више мање своди на психолошки подстицај на одређено добровољно понашање које би веома лако често могло да изостане чиме би се довело у питање и само вођење кривичног поступка. Из тог разлога законодавац је предвидио друге мјере које садрже већи степен принуде довољан да обезбједи присуство наведених лица, а посебно осумњиченог-оптуженог у свим фазама кривичног поступка. Присуство осумњиченог пред надлежним тужиоцем, или оптуженог пред судом, представља нужну процесну предпоставку из разлога што је, тужилац прије окончања истраге, дужан непосредно или преко овлаштене службене особе да саслуша осумњиченог (члан 225. став 3. ЗКП БиХ), а с друге стране законом је прописана обавеза присуства оптуженог пред надлежним судом. Радње процесне принуде састоје се у различитим облицима ограничавања личне слободе осумњиченог, односно оптуженог од којих су лишење слободе без затварања (довођење) и са затварањем (притвор) најтежи.

Радње процесне принуде предвиђене Законом о кривичном поступку Босне и Херцеговине садрже низ мјера за обезбјеђење присуства осумњиченог, односно оптуженог и успјешно вођење кривичног поступка. У ове мјере спадају:

- позив – члан 124. ЗКП БиХ,
- довођење – члан 125. ЗКП БиХ,
- забрана напуштања боравишта и забрана путовања – члан 126. ЗКП БиХ,
- јемство – члан 127. ЗКП БиХ и

- притвор – члан 131. ЗКП БиХ.

С обзиром на специфичан положај осумњиченог, односно оптуженог, као главног кривичнопроцесног субјекта и странке у поступку, законодавац је предвидио све горе наведене мјере за обезбјеђење његовог присуства у кривичном поступку. Присуство свједока и вјештака обезбјеђује се позивом и евентуално довођењем. На исти начин се, у правилу, обезбјеђује и присуство грађана од којих се прикупљају обавјештења у истрази. Приликом одређивање неке од мјера процесне принуде потребно је да се води рачуна о томе да се мора примијенити мјера која је најблажа а којом се може остварити сврха мјере. Тежа мјера се може примијенити тек онда када се сврха не може остварити блажом и иста се мора замијенити другом, ако су престали законски услови за њено изрицање или се сврха може постићи блажом мјером. Ове мјере у току истраге одређује и укида судија за претходни поступак, након подизања оптужнице – судија за претходно саслушање, а након достављања предмета судији односно вијећу у сврху заказивања главног претреса – тај судија, односно предсједник вијећа.

3.3.2. Савремене методе у супротстављању организованом криминалу предвиђене нормативно-правним актима Србије

Законик о кривичном поступку Србије из 2006. године у глави VIII нормирао је посебне доказне радње при чему се стриктно држао наведених препорука из резолуције Међународног удружења за кривично право – АДИП са XVI конгресу које је одржано у Будимпешти 1999. године. У посебне радње доказивања према Законнику о кривичном поступку Србије из 2006. године спадају:

- тајни звучни и оптички надзор осумњиченог – члан 146. и 147. ЗКП Србије из 2006. године;
- пружање симулованих пословних услуга и склапање симулованих правних послова – члан 148.-150. ЗКП Србије из 2006. године;
- ангажовање прикривеног иследника – члан 151. ЗКП Србије из 2006. године;
- контролисана испорука – члан 154. ЗКП Србије из 2006. године;
- аутоматско рачунарско претраживање личних и других података – члан 155. ЗКП Србије из 2006. године и
- саслушање свједока сарадника – члан 156-164 ЗКП Србије из 2006. године.

Већина наведених посебних доказних радњи биле су предвиђене и чланом 504. Законика из 2001. године у оквиру главе XXIXа, одредбе које се односе на организовани криминал, с тим што је примјена била ограничена само на кривична дјела организованог криминала док је Закоником из 2006. године било предвиђено да се примјена прошири и на друге случајеве у којима се оне могу показати цјелисходним.³⁹⁷

³⁹⁷ Шкулић М.: Улога посебних доказних радњи у сузбијању организованог криминалитета, Примена међународног кривичног права-Организовани криминал, Тара 2007. године, стр. 43.

Законом о измјенама и допунама Законика о кривичном поступку из 2001. године од 31.08.2009. године³⁹⁸, којим је и дефинитивно стављен ван правне снаге Законик из 2006. године, дошло је до битних измјена одредби члана 504 којима су регулисана посебна правила поступка за кривична дјела организованог криминала, корупције и друга изузетно тешка кривична дјела. Наведеним законом регулисана је примјена истих посебних доказних мјера и радњи које су биле предвиђене и Закоником из 2006. године на готово идентичан начин с тим што је примјена предвиђена за већи број кривичних дјела која су таксативно наведена чланом 504а. Кривична дјела за која се може затражити примјена посебних доказних мјера и радњи према члану 504а су:

- кривична дјела организованог криминала (дјела која су извршена од стране организоване криминалне групе или њених припадника);
- кривична дјела корупције и ако нису резултат дјеловања организоване криминалне групе (злоупотреба службеног положаја - чл. 359, трговина утицајем – чл. 366, примање мита – чл. 367 и давање мита - чл.368 КЗ Србије);
- изузетно тешка кривична дјела која нису резултат дјеловања организоване криминалне групе (убиство - чл. 113, тешко убиство - чл. 114, отмица - чл. 134 ст. 1 до 4, разбојништво - чл. 206 ст. 2, изнуда-чл. 214 ст. 3 и 4, фалсификовање новца-чл. 223 ст. 1 до 3, прање новца-чл. 231 ст. 1 до 4, неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога - чл. 246 ст. 1 и 3, кривична дјела против уставног уређења и безбедности Р Србије - чл. 305 до 321, недозвољена производња, ношење, држање и промет оружја и експлозивних материја - чл. 348 ст. 3, недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи - чл. 350 ст. 2 и 3, трговина људима - чл. 388 ст.1 до 6 и 8 и 9, трговина малољетним лицима ради усвојења - 389 ст. 1 и 2, међународни тероризам - чл. 319, узимање талаца - 392 и финансирање тероризма – 393);
- Кривична дјела ратног злочина и кривична дјела наведена Статутом ICTY и
- Кривична дјела: спречавање службеног лица у вршењу службене радње-чл. 322 ст. 3 и 4; напад на службено лице у вршењу службене радње – чл. 323 ст. 3 и 4; давање лажног исказа - чл. 335; спречавање и ометање доказивања – чл. 336 ст. 1,2 и 4; повреда тајности поступка - чл. 337 ст. 1,3 и 4; бјегство и омогућавање бјегства лицу лишеном слободe – чл. 339 ст. 3 и помоћ учиниоцу након учињеног кривичног дјела – чл. 333 ст. 3 и 7 (ако је извршено у вези са чл. 339).

Надзор и снимање телефонских и других разговора или комуникација (члан 504е, 504ж и 504з. ЗКП Србије из 2001. године³⁹⁹) - **Тајни звучни и оптички надзор осумњиченог** (члан 146. и 147. ЗКП Србије из 2006. године) који се односи на снимање телефонских и других разговора је специјална истражна радња, чијом примјеном се обезбјеђују доказни механизми у борби против најтежих облика криминала, док с друге стране, њено коришћење у савременом друштву може да представља опасност по кршење људских права и слобода у сфери заштите интимности свих комуникација.⁴⁰⁰ Неприхватање примјене техничких уређаја би држави у сукобу с веома опасним учиниоцима кривичних дјела практично «везало

³⁹⁸ Службени гласник Републике Србије број 72/09

³⁹⁹ Службени гласник Републике Србије број 72/09

⁴⁰⁰ Алексић Ж., Шкулић М.: *Криминалистика*, оп. цит., стр. 224.

руке» те би је уствари учинило немоћним, што би у крајњој линији било врло опасно и суштински погубно по саме грађане.⁴⁰¹

Према одредбама Законика о кривичном поступку Србије из 2006. године, истражни судија може на писмени и образложени предлог јавног тужиоца, наредити тајни звучни и оптички надзор осумњичених лица за која постоје основи сумње да су учинила кривична дјела:

- против уставног уређења и безбједности Републике Србије;
- против човјечности и других добара заштићених међународним правом;
- која спадају у организовани криминал;
- убиство, тешко убиство, серијско силовање, разбојништво, разбојничка крађа, фалсификовање новца, прање новца, пореска утаја, неовлашћена производња, држање и стављање у промет опојних дрога, недозвољено држање оружја и експлозивних материја, давање и примање мита, злоупотреба службеног положаја, уцјена, изнуда и отмица.

На готово идентичан начин одређена је примјена ове мјере и према Закону о измјенама и допунама Законика о кривичном поступку Србије из 2001. године од 31.08.2009. године, с разликом што је таксативно одређен већи број кривичних дјела за која се може одредити (члан 504а), такође предвиђена је употреба ове мјере и кад постоји основи сумње да се припрема неко од кривичних дјела наведених у члану 504а Законика из 2001. године, а околности случаја указују да се на други начин кривично дјело не би могло открити, спријечити или доказати, или би то изазвало несразмјерне тешкоће или велику опасност.

Основи сумње неопходни за издавање наредбе морају да постоје прије одређивања специјалне истражне радње тајног надзора. Степен основаности, основа сумње у сваком конкретном случају цијени истражни судија, који је надлежан за издавање наредбе.

Наредба којом се одобрава примјена специјалне истражне радње тајног звучног и оптичког надзора осумњиченог треба да садржи податке о лицу против којег се мјера примјењује, основима сумње, начину спровођења, обиму предузимања и трајања мјере. Наведена доказна радња може трајати најдуже три месеца према Законику из 2006. године односно шест мјесеци према Законику из 2001. године, а због важних разлога може бити продужена за још три (Законик из 2006. године) односно два пута по три мјесеца према Законику из 2001. године, њено извођење се прекида оног тренутка када престану да постоје разлози за њену примјену.

Извршење специјалне истражне радње тајног надзора повјерено је полицији, припадницима Безбедносно-информативне агенције или Војно-безбједносној агенцији који су дужни дневно подносити писмене извјештаје о извршеној мјери заједно са прикупљеним снимцима истражном судији и јавном тужиоцу на њихов захтјев.

Поштанска, телеграфска и друга лица регистрована за преношење информација (провајдери) су дужна да полицији, односно Безбедносно-информативној агенцији и Војно-безбједносној агенцији омогуће извршење посебне доказне радње тајног оптичког и звучног надзора.

Специјална истражна радња може се по наредби истражног судије обавити у становима, другим просторијама, као и на отвореним површинама. Овакво рјешење

⁴⁰¹ Шкулић М.: Организовани криминал, појам и кривичнопроцесни аспекти, оп. цит., стр. 251.

садржано у Законику из 2006. године прецизније је дефинисано за разлику од рјешења у Законику из 2001. године које је доста уопштено, тј. одређено је да се тајни надзор може обавити и на јавним мјестима и у просторијама које нису станови.

У пракси се мјере тајног звучног и оптичког надзора своди на: акустичну присмотру просторија, аутомобила и самог човјека, као и телефонских веза; преузимање факс-веза и модемске везе; преузимање компјутерских информација (електронска пошта), укључујући и радио зрачење компјутера, улажење у базе података; тајно фотографисање и снимање, визуелно праћење објекта, као и лоцирање СМС порука на мрежи мобилне телефоније упућених од стране лица која спроводе мјеру у циљу лоцирања траженог лица.

Овлашћена службена лица полиције, односно Безбедносно-информативне агенције и Војно-безбједносне агенције не смеју да претресају стан, односно друге просторије, осим када су испуњени законски услови за претресање стана и дужна су да уређајем за звучно и видео снимање забиљеже свој улазак у стан или друге просторије и постављање техничких уређаја за спровођење посебне доказне радње тајног оптичког и звучног надзора осумњиченог. Поменути снимак се доставља истражном судији заједно са снимцима и извјештајем који се такође, достављају истражном судији по извршењу ове специјалне истражне радње.

Истражни судија може одредити да се снимци добијени употребом техничких средстава у цјелини или дјелимично препишу и опишу. Истражни судија ће позвати јавног тужиоца да се упозна са материјалом добијеним примјеном специјалне истражне радње.

Законима је предвиђена и могућност коришћења тзв. случајних, односно узгредних налаза, када се примјеном ове мјере дође до доказа који се не однесе на дјело због чијег је откривања и доказивања предузета ова доказна радња али се односе на кривично дјело које спада у групу дјела у погледу којих се иначе може предузети.

У случају да подаци добијени примјеном наведене радње нису потребни за вођење кривичног поступка или ако јавни тужилац изјави да против осумњиченог неће захтевати вођење поступка, сав прикупљени материјал ће се уништити под надзором истражног судије. Истражни судија ће о томе саставити записник. Када је у примени тајног надзора поступљено супротно одредбама Законика или наредби истражног судије, на прикупљеним подацима се не може заснивати судска одлука.

Пружање симулованих пословних услуга и склапање (пружање) симулованих правних послова (услуга) (члан 504и-504к. ЗКП Србије из 2001. године - члан 148.-150. ЗКП Србије из 2006. године) су специјалне истражне радње које истражни судија може одредити на захтјев јавног тужиоца, према лицу за које постоје основи сумње, да је само или заједно са другим лицима, извршило, према Законику из 2006. године, кривично дјело организованог криминала као и кад постоје основи сумње да је лице према коме се такве радње одређују, само или заједно са другим лицима, извршило неко од следећих кривичних дјела: фалсификовање и прање новца, неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, недозвољено држање оружја и експлозивних материја, трговина људима, трговина дјецом ради усвојења, давање и примање мита и злоупотреба службеног положаја, а под одређеним условима и у случају њиховог припремања. Услов за то је да се дато кривично дјело на други начин не би могло открити, доказати или спријечити, или бито било повезано са знатним тешкоћама, или би наступила непоправљива штетна посљедица. Законик из 2001.

године на идентичан начин предвиђа употребу ове посебне доказне радње с тим што је примјену предвидио за већи број кривичних дјела у складу са наведеним чланом 504а.

Услов за примјену симулованих правних послова и услуга је постојање посебних околности у конкретном случају, које указују да се кривично дјело организованог криминала или друга кривична дјела таквим радњама могу разјаснити и доказати, а њихово разјашњавање и доказивање на други начин не би било могуће или би било условљено са знатним тешкоћама. Овај метод се примјењивао и прије законског регулисања у Србији и то у нешто ужем обиму и био је познат под називом симулована куповина «откуп», а примјењивали су га припадници полиције најчешће приликом откривања и доказивања кривичних дјела у вези наркотика и кријумчарења оружја и сл.

Писмена и образложена наредба истражног судије којом се одређују симуловани правни послови и услуге садржи податке о лицу према коме се мера спроводи, законски назив и опис кривичног дјела, начин, обим, мјесто и трајање мјере. Симуловани правни послови и услуге према Законику из 2006. године могу трајати најдуже девет мјесеци. На образложени приједлог јавног тужиоца истражни судија може одређену мјеру продужити највише три пута у трајању по три месеца.

Закоником о кривичном поступку из 2001. године максимални рок трајања ове мјере износио је девет мјесеци. Структура максималног рока тим Закоником је следећа: примарно трајање шест мјесеци, па затим секундарно продужење од максимално три мјесеца. Приликом одређивања и продужења мјере истражни судија ће посебно цијенити да ли је примјена мјере неопходна и да ли би се исти резултат могао постићи на начин којим се мање ограничавају права грађана.

Лице које у складу са наредбом истражног судије пружа симуловане пословне услуге и склапа симуловане правне послове, односно учествује у пружању симулованих пословних услуга и склапању симулованих правних послова, не чини својим радњама кривично дјело. Примјеном криминалистичких метода приликом провођења ове посебне доказне радње не смије се вршити навођење (подстицање) на извршење кривичног дјела. Примјена мјере пружање симулованих пословних услуга и склапање симулованих правних послова у правилу се користи за откривање кривичних дјела која се уобичајно називају „консенсуалним криминалом“ или „криминалом без жртве“ (*victimless crimes*), као што је нпр. трговина дрогом и оружјем, коруптивна кривична дјела, односно гдје су обје стране (продавац и купац) заинтересоване за тајност посла.

Специјалну истражну радњу симуловане правне послове и услуге извршава полиција, односно Безбедносно-информативна агенција према Законику из 2006. године, док Закоником из 2001. године предвиђена је доста шира могућност примјене ове мјере. Ову мјеру, поред полиције и Безбједносно-информативне агенције, могу извршавати и припадници Војно-безбедносне службе као и друга лица које на приједлог ових органа одреди истражни судија.

О извршењу мјере орган који је спроводи сачињава дневне извештаје које заједно са прикупљеном документацијом доставља истражном судији и јавном тужиоцу. По извршењу ових мјера полиција, односно Безбедносно-информативна агенција или Војно-безбедносна агенција доставља истражном судији и јавном тужиоцу посебан извештај који садржи: вријеме почетка и завршетка радње, податке о службеном лицу које је радњу спровело, опис техничких средстава која су примењена, број и идентитет лица обухваћених радњом и оцјену о сврсисходности и резултатима примјењене

посебне доказне радње. Уз извештај достављају јавном тужиоцу цјелокупну документацију о предузетој посебној доказној радњи, фотографске, видео, звучне или електронске записе и све друге доказе који су прикупљени применом посебне доказне радње.

Примена симулованих правних послова и услуга престаје кад протекне рок на који је одређена или кад престану разлози због којих је била одређена.

Ако јавни тужилац не покрене кривични поступак у року од шест мјесеци по престанку примјене наведене доказне радње, сви прикупљени подаци морају бити уништени, а о примени мјере може се обавестити лица на која се ти подаци односе, ако се може утврдити њихов идентитет.

Подаци прикупљени примјеном наведене доказне мјере који се односе на кривично дјело које не представља кривично дјело за која се може одредити ова посебна доказна мјера, не могу се користити у кривичном поступку који се води за то кривично дјело. Наиме, ако током примјене ове мјере прикупи се материјал који се односи на кривично дјело које није било обухваћено наредбом истражног судије, такав материјал се може користити у кривичном поступку само ако се односи на кривично дјело које спада у кривична дјела за која се може наредити примјена ове посебне доказне мјере.

Ангажовање прикривеног иследника (члан 504м-504њ ЗКП Србије из 2001. године-члан 151. ЗКП Србије из 2006. године): Прикривени иследници (истражиоци) се у литератури дефинишу као полицијски службеници којима је додијељен промијењен идентитет (легенда) у одређеном временском периоду да би, дјелујући тајно у контакту са одређеним криминалним круговима, прикупљали информације које ће моћи да се користе за откривање, разјашњавање и спречавање кривичних дјела и то прије свега оних која се односе на организовани криминалитет.⁴⁰²

На захтјев јавног тужиоца, истражни судија може одредити да се, према Законнику из 2006. године, ради разјашњавања и доказивања кривичног дјела учињеног од стране најмање три лица која су се организовала за вршење кривичних дјела, ангажује прикривени иследник, ако околности случаја указују да би се тиме кривично дјело могло разјаснити и доказати, а да би његово разјашњавање и доказивање на други начин било немогуће или би било повезано са знатним тешкоћама. Ангажовање прикривеног иследника представља мјеру за откривање, доказивање и спречавање тешких колективних кривичних дјела. Прикривени иследник се може ангажовати само кад постоје основи сумње да је учињено неко од следећих кривичних дјела:

- против уставног уређења и безбједности Републике Србије;
- против човјечности и других добара заштићених међународним правом;
- организованог криминала;
- за које је прописана казна затвора преко четири године.

Према Законнику из 2001. године истражни судија може на захтјев јавног тужиоца одредити да се ангажује прикривени иследник када постоје основи сумње да је учињено кривично дјело организованог криминала, тј. ако је дјело извршено од стране организоване криминалне групе или њених припадника а под одређеним условима и у случају њиховог припремања, ако околности случаја указују да би се тиме кривично

⁴⁰² Милошевић М.: Организовани криминал – Збирка прописа са уводним објашењењима и напоменама, Београд 2003. година, стр. 35.

дјело могло спријечити, разјаснити и доказати, а да би његово разјашњавање и доказивање на други начин било повезано са знатним тешкоћама или изазвало велику опасност. Овако дефинисан начин примјене прикривеног иследника законодавац у Р Србији је употпуности примјенио Препоруку Европске уније број R(96)8, која у тачки 37. препоручује државама провођење и проучавање техника употребе прикривеног иследника.

Прикривени иследник дјелује тачно са одређеним циљем и ради по налозима претпостављених и под контролом других органа, као и по налогу тужилаштва. При томе, мора имати добро креирану легенду, намјештену биографију, за коју мора посједовати документа, мора добро познавати језик криминалног подземља, начин понашања и облачења и све дјелатности поистовјетити са криминалном организацијом у коју се укључује. Такође, прије укључивања мора добро да проучи психологију понашања криминалне организације, како би на основу свега претходно сагледаног, могао да игра улогу члана дотичне криминалне организације. Прикривени иследник мора дјеловати по правилима криминалне организације, а на другој страни у оквиру законских норми, што је велика обавеза. При томе, мора водити рачуна и о могућности повратка у реално стање по извршетку задатка.⁴⁰³

Ангажовање прикривеног иследника се изузетно може одредити и ако особите околности указују да се припрема неко од наведених кривичних дјела, а све чињенице указују на постојање озбиљне бојазности да се извршење кривичног дјела на други начин не би могло спријечити или би његово спречавање било знатно отежано, односно наступиле би непоправљиве штетне последице по живот или здравље људи, безбједност грађана или имовину веће вредности.

Као услов ангажовања прикривеног иследника ради спречавања кривичног дјела неоподно је да постоји криминална организација, тј. да постоје одређене индиције о припадности лица криминалној организацији. Постојање криминалне организације подразумијева да је претходно извршено кривично дјело злочиначког удруживања, а припремање кривичног дјела односи се на неко друго кривично дјело које треба да проистекне из дјелатности чланова криминалне организације.

Тако се прикривени иследник може ангажовати само ако постоји одређено криминално организовање, али не само оно које спада у организовани криминал већ, свако организовање које се одликује постојањем групе учинилаца повезаних одређеним заједничким циљем криминалног карактера. Ангажовање прикривеног иследника долази у обзир само ако се циљ (спречавање, разјашњавање и доказивање) кривичних дјела не би могао постићи на други начин или би то било повезано са знатним тешкоћама.

Прикривеног иследника према Законику из 2006. године одређује министар надлежан за унутрашње послове, односно директор Безбедносно-информативне агенције или лице кога он овласти. Прикривени иследник је, по правилу, овлаштено службено лице полиције, а изузетно, када је то оправдано посебним околностима случаја, то може бити и овлашћено службено лице полиције које је пензионисано, припадник Безбедносно-информативне агенције, односно запослени у другом државном органу. Као прикривени иследник не може бити ангажовано лице за које постоји основана сумња да је садашњи или некадашњи припадник организоване

⁴⁰³ Бошковић М.: Теоријски и практични аспекти примене нових метода у супротстављању организованом криминалитету, Безбедност бр. 02/2003, стр. 275.

криминалне групе или лице које је осуђивано за кривична дјела за која је прописана казна затвора од четири године или тежа казна. Посебна доказна радња ангажовање прикривеног иследника може трајати онолико времена колико је потребно да се прикупе докази, а најдуже шест мјесеци.⁴⁰⁴ Према Законику из 2001. године прикривеног иследника под псеудонимом или шифром одређује министар надлежан за унутрашње послове, директор Безбедносно-информативне агенције или директор Војно-безбедносне агенције, односно лице које они овласте. Прикривени иследник је, по правилу, овлаштено службено лице полиције, БИА или ВБА, а ако то захтјевају посебне околности и друго обучено лице, које под условима узајамности, може бити и страни држављанин. Прикривени иследник не може бити лице против којег је у току кривични поступак или је осуђено за кривично дјело које се гони по службеној дужности, као ни лице за које постоје основи сумње да је припадник организоване криминалне групе.

Писмена и образложена наредба истражног судије којом се одређује посебна доказна радња ангажовање прикривеног иследника, садржи податке о лицима и групи према којима се радња примјењује, опис кривичног дјела, начин, обим, мјесто и вјероватно трајање мјере. Мјера прикривеног иследника траје колико је потребно да се прикупе докази, а најдуже годину дана, с тим што, на образложен предлог јавног тужиоца истражни судија може продужити трајање мјере за најдуже шест мјесеци.

Прикривени иследник током трајања свог ангажмана према Законику из 2006. године, по потреби, подноси периодичне извештаје свом непосредном старешини, истражном судији и јавном тужиоцу. Извештаји се неће подносити ако је њихово подношење скопчано са настанком знатне опасности по живот, тијело или здравље прикривеног иследника или безбедност грађана. Ови извештаји су периодични и они омогућавају континуирани надзор над извршењем мјере, током њеног трајања, од стране истражног судије. Ако прикривени иследник у току свог ангажмана учини кривично дјело према члану криминалне групе или у оквиру криминалне групе, односно у вези дјелатности криминалне групе, примјениће се одредбе кривичног законика о нужној одбрани или крајњој нужди, када су испуњени законски услови за примену тих одредаба. Само ако је наредбом истражног судије предвиђено, прикривени иследник може употрејибити техничка средства за снимање разговора, односно средства за фотографисање или звучно и видео снимање. Њихова употреба мора бити у складу са одредбама Законика о кривичном поступку које се односе на тајни и оптички надзор осумњиченог. Ради употребе техничких средстава, прикривени иследник има право да уђе у туђи стан и друге просторије. Такво његово поступање нема карактер противправности, што не утиче на право власника или држаоца стана, односно других просторија, да остварује право на накнаду штете у парничном поступку, под условом да је услед радње прикривеног иследника наступила одређена штета. По завршетку ангажмана прикривеног иследника овлашћено службено лице полиције односно Безбедносно-информативне агенције подноси истражном судији и јавном тужиоцу коначни извештај који садржи: вријеме почетка и завршетка посебне доказне радње; податке о службеном лицу које је спровело посебну доказну радњу; опис примењених техничких средстава; број и идентитет лица обухваћених посебном доказном радњом и оцјену о сврсисходности и резултатима примјењене посебне

⁴⁰⁴ Више: Милошевић М.: Посебне доказне радње у законодавству Републике Србије, Правна ријеч, Бања Лука 2007. година, стр. 437-438.

доказне радње. Уз коначни извештај, јавном тужиоцу се достављају фотографије, звучни и видео снимци, пратећа документација уз те фотографије и снимке и сви други докази који су прибављени примјеном посебне доказне радње.

Према Законику из 2001. године прикривени иследник подноси периодичне извјештаје свом непосредном старјешини, а извјештаје неће подносити ако би то угрозило његову безбедност или безбедност других лица. Прикривени иследник може на основу наредбе истражног судије употребити техничка средства за снимање разговора, односно средства за фотографисање или звучно и видео снимање. По завршетку мјере старјешина прикривеног иследника дужан је да поднесе извјештај истражном судији и јавном тужиоцу. Извјештај садржи: вријеме почетка и завршетка мјере, псеудоним прикривеног иследника, опис примјењених поступака и техничких средстава, податке о броју и идентитету лица обухваћених мјером и опис постигнутих резултата. Уз извјештај се јавном тужиоцу достављају фотографије, звучни и видео снимци, прикупљена документација и други докази прикупљени примјеном ове мјере.

Током ангажмана забрањено је и кажњиво да прикривени иследник подстрекава и провоцира на извршење кривичног дјела.

Ако су ангажманом прикривеног иследника, прикупљени докази који се односе на неко друго кривично дјело, а не на одређено кривично дјело у погледу којег су постојали основи сумње да је учињено, односно да се његово извршење припрема, такви докази могу да се користе у кривичном поступку, само ако се односе на кривично дјело које спада у дјела за која истражни судија у случају постојања основа сумње може издати наредбу за ангажовање прикривеног иследника.

Прикривени иследник се у кривичном поступку може саслушати као свједок. Саслушање ће се обавити тако да се не открије идентитет свједока. Подаци о идентитету прикривеног иследника који се саслушава као свједок представљају службену тајну. Саслушање прикривеног иследника ће се обавити уз сходну примјену других правила о саслушању заштићеног свједока. Судска одлука се не може заснивати само на исказу прикривеног иследника, који је саслушан као свједок. Предпоставка је да ће се његовим квалитетним ангажманом прикупити и други докази.

Контролисана испорука (*controlled delivery*) (члан 504л ЗКП Србије из 2001. године-члан 154. ЗКП Србије из 2006. године) је институт којим се у суштини одступа од начела легалитета кривичног гоњења, будући да се фактички не покреће поступак иако постоје основи сумње да је кривично дјело за које се гони по службеној дужности почињено на територији за коју је надлежан орган кривичног гоњења. Мјера контролисана испорука састоји се у дозволи да незаконите или сумњиве пошиљке изађу, пређу или уђу на територију једне или више држава уз знање и под надзором њихових надлежних органа, а у циљу спровођења истраге и идентификовања лица умијешаних у извршење кривичног дјела. О примјени мјере контролисана испорука, за разлику од осталих посебних доказних радњи, према оба Законика о кривичном поступку Србије, одлучује Републички јавни тужилац, односно други јавни тужилац надлежан за територију Србије, издавањем писменог одобрење за сваку испоруку посебно, а спроводи је полиција односно други државни органи који је за то стручно, кадровски и технички оспособљен и опремљен. Републички јавни тужилац, одређује и њен начин спровођења.

Основ за примјену мјера контролисане испоруке садржан је у међународним правим актима, попут Конвенције Уједињених нација против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци и Конвенције УН-а против транснационалног организованог криминала.

Контролисана испорука се спроводи уз сагласност надлежних органа заинтересованих држава и на основу принципа реципроцитета, као и у складу са ратификованим међународним конвенцијама и двостраним или вишестраним међународним уговорима, када се њима детаљније уређује садржај ове посебне доказне радње.

Контролисана испорука може се предузети само ако на други начин није могуће, или би било знатно отежано, откривање, односно лишавање слободе лица која су укључена у незаконити транспорт опојних дрога, оружја, злата, фалсификованих валута и других предмета проистеклих из вршења кривичног дјела или предмета који су средство извршења кривичног дјела, такође то могу бити и жива бића (илегални мигранти у транзиту, жртве «секс-трафикинга» и сл. односно ако би откривање или доказивање кривичних дјела повезаних са испоруком незаконитих или сумњивих пошиљки на други начин било знатно отежано или немогуће.⁴⁰⁵

Циљ контролисане испоруке је откривање наручиоца посла и организатора криминалног посла. Суштина је у томе да се приђе што је могуће више врху криминалне организације из којег разлога се и одгађа хапшење непосредних кријумчара и заплијена кријумчарене робе до тренутка док се не прикупе што је могуће више сазнања, информација и доказа о самој криминалној организацији која стоји иза кријумчарења. Такође на овакав начин се постижу битни резултати на плану генералне и специјалне превенције криминала, посебно корупције и прања новца.

Мјера контролисана испорука према ратификованим међународним конвенцијама подразумијева да све државе потписнице преко чијих територија пролази испорука незаконитих или сумњивих пошиљки изричито:

- буду сагласне са уласком на њихову територију одговарајуће испоруке незаконитих или сумњивих пошиљки и њеним изласком са територије државе;
- гарантују да ће испорука незаконитих или сумњивих пошиљки бити непрестано надзирана од стране надлежних органа државе на чијој се територији одвија испорука;
- гарантују да ће се предузети све потребне радње у циљу кривичног гоњења свих лица која су учествовала у испоруци незаконитих или сумњивих пошиљки;
- гарантују да ће орган тужилаштва, полиција, односно други надлежни државни органи бити редовно обавештавани о току и исходу кривичног поступка против окривљених за кривична дјела која су била предмет посебне доказне радње, контролисане испоруке.

По завршетку посебне контролисане испоруке овлашћено службено лице полиције, односно другог државног органа, подноси Републичком јавном тужиоцу извештај који садржи: вријеме почетка и завршетка посебне доказне радње; податке о службеном лицу које је спровело посебну доказну радњу; опис примјених техничких средстава;

⁴⁰⁵ Милошевић М.: Посебне доказне радње у законодавству Републике Србије, оп. цит., стр. 439.

број и идентитет лица обухваћених посебном доказном радњом и оцјену о сврсисходности и резултатима примјењене посебне доказне радње.

Аутоматско рачунарско претраживање личних и других са њим повезаних података (члан 504љ ЗКП Србије из 2001. године-члан 155. ЗКП Србије из 2006. године) је посебна доказна радња која представља новину у кривичнопроцесном законодавству Србије. Ова посебна доказна радња, у вријеме индустријске револуције у којој живимо, има велики значај у спречавању, откривању и доказивању кривичних дјела и обезбјеђењу доказа, с обзиром на све већи развој информационе технологије и њене примјене у извршењу кривичних дјела и чувању података који могу представљати доказ о извршеним кривичним дјелима. У питању је потпуно нова посебна доказна радња, која у развијеним државама има велики значај, а посебно у вези са извршеном компјутеризацијом личних и других података, те великим могућностима који ти подаци пружају у вези прикупљања доказа.

Специјалну истражну радњу аутоматско рачунарско претраживање личних и других са њима повезаних података и њихову електронску обраду може наредити истражни судија на приједлог јавног тужиоца, само ако постоје основи сумње да је извршено, према Законику из 2006. године кривично дјело:

- против уставног уређења и безбједности Републике Србије;
- против човјечности и других добара заштићених међународним правом;
- која спадају у организовани криминал;
- против полне слободе;
- убиство, тешко убиство, разбојништво, разбојничка крађа, фалсификовање новца, праће новца, неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, недозвољено држање оружја и експлозивних материја, трговина људима, трговина дјецом ради усвојења, давање и примање мита, злоупотреба службеног положаја, уцјена, изнуда и отмица.

Аутоматско рачунарско претраживање личних и других података се изузетно може одредити и ако посебне околности указују да се припрема неко од наведених кривичних дјела, а чињенице указују да се извршење кривичног дјела на други начин не би могло спречити или би његово спречавање било знатно отежано, односно наступиле би непоправљиве штетне последице по живот или здравље људи, односно имовину веће вриједности.

Законик из 2001. године на идентичан начин предвиђа употребу ове посебне доказне радње с тим што је примјену предвидио за већи број кривичних дјела у складу са наведеним чланом 504а.

Аутоматско претраживање састоји се у аутоматском претраживању већ похрањених личних и других са њима непосредно повезаних података и њиховом аутоматском поређењу са подацима који се односе на неко од наведених кривичних дјела и лица која се основано могу довести у везу са тим кривичним дјелом, да би се на такав начин као могући осумњичени, искључила лица у погледу којих не постоји вјероватноћа да су повезана са кривичним дјелом, а издвојила она лица у односу на која се прикупе подаци из којих произилазе основи сумње. Суштина овог метода је слободан приступ државним органима гоњења свим евиденцијама које се воде

автоматизовано, што одудара од начела заштите права на приватност грађана и информатичко самоодређење.

Аутоматско рачунарско претраживање личних и других података може, према Законику из 2006. године трајати највише три месеца, а из важних разлога њено трајање се може још једном продужити за три мјесеца, док ова мјера према Законику из 2001. године може трајати највише шест мјесеци, а из важних разлога њено трајање се може продужити за још три мјесеца. Наведену доказну радњу према закону о кривичном поступку Србије из 2006. године спроводе полиција, Безбедносно-информативна агенција, орган царинске службе или други државни орган, односно друга правна лица која на основу закона врше одређена јавна овлашћења. Законик из 2001. године омогућио је примјену ове мјере, поред наведених органа, и Војно-безбедносној агенцији.

Аутоматско рачунарско претраживање личних и других података наређује истражни судија на приједлог јавног тужиоца. Наредба истражног судије садржи: законски назив кривичног дјела, опис података које је потребно аутоматски прикупити и прослиједити, означавање органа који је дужан да аутоматски прикупља тражене податке и доставља их јавном тужиоцу и полицији, обим посебне доказне радње и вријеме њеног трајања. Закоником из 2006. године дозвољена је и могућност да у случају постојања околности које не трпе одлагање јавни тужилац може сам донијети наредбу, коју мора у року од 24 часа поднијети истражном судији на потврђивање. Ако истражни судија не потврди наредбу јавног тужиоца у року од 24 часа од када је наредбу примио, она се без одлагања ставља ван снаге, а сви прикупљени подаци се одмах уништавају под надзором истражног судије и јавног тужиоца. Наредба којом се одобрава аутоматско рачунарско претраживање личних и других података садржи: законски назив кривичног дјела; одређивање података које је потребно аутоматски прикупљати и прослеђивати; одређивање државног органа који је дужан да аутоматски прикупља тражене податке и доставља их јавном тужиоцу и полицији; обим посебне доказне радње и вријеме њеног трајања. Ако у року од шест мјесеци од завршетка аутоматског рачунарског претраживања личних и других података не буде покренут кривични поступак, сви прикупљени подаци се под надзором јавног тужиоца и истражног судије уништавају.

Саслушање свједока сарадника (члан 504о-504ђ ЗКП Србије из 2001. године - члан 156-164 ЗКП Србије из 2006. године) је посебна доказна радња која је ЗКП из 2006. године веома детаљно и доста другачије регулисана у поређењу са рјешењем која су била предвиђена првобитним одредбама ЗКП из 2001. године⁴⁰⁶. Прописани су строжији услови за добијање својства свједока сарадника. Тако је, нпр., као материјални услов за добијање својства свједока сарадника првобитни Законик из 2001. године захтјевао „постојање олакшавајућих околности“ што је нелогично и контрадикторно, обзиром да се такве околности поуздано могу утврдити тек у комплетно спроведеном поступку, а не на основу неке паушалне процјене и то у вријеме подношења кривичне пријаве.

Свједок сарадник је у законодавство Р Србије уведен Закоником из 2001. године као нови институт у области доказивања који најозбиљније одступа од начела

⁴⁰⁶ Службени лист СРЈ број 70/01

одјелености кривичнопроцесних функција.⁴⁰⁷ У суштини то је лице (осумњичени или окривљени) коме се опрашта почињено дјело организованог криминала због тога што је спремно да истинито свједочи о кривичном дјелу у чијем је извршењу учествовао.

Наиме, према том законском рјешењу државни тужилац може суду до завршетка главног претреса предложити да се као свједок сарадник саслуша припадник организоване криминалне групе и које је то изричито признало и његово признање је поткријепљено другим доказима. Исто важи и за припадника групе или организације састављене од три или више лица која су се организовала за вршење кривичних дјела против уставног уређења и безбједности, као и дјела против човјечности и међународног права.

Потребни услови да се као свједок сарадник саслуша лице против кога је поднијета кривична пријава или се води кривични поступак за дјело организованог криминала, су и:⁴⁰⁸

- да постоје олакшавајуће околности на основу којих се према кривичном законуку потенцијални свједок сарадник може ослободити од казне, или му се казна може ублажити,
- ако је значај његовог исказа за откривање, доказивање или спречавање других кривичних дјела криминалне организације претежнији од штетних посљедица кривичног дела које је учинио.

Свједок сарадник који је суду дао исказ и тиме испунио своје обавезе сведочења, говори истину и ништа не прећути, према првобитним одредбама Законика из 2001. године не може бити гоњен за кривично дјело организованог криминала за које се води поступак.

Ако сведок сарадник не поступи у складу са обавезама које се односе на његову дужност да говори истину и да ништа не прећути, или ако одбије да положи заклетву прије давања исказа или ако прије правноснажно окончаног поступка изврши ново кривично дјело организованог криминала, јавни тужилац ће наставити кривично гоњење, односно покренуће кривични поступак

За разлику од наведених услова, Законик о кривичном поступку Србије из 2006. године прописује да тужилац може суду предложити да се као свједок сарадник саслуша лице за које постоји основана сумња да је припадник криминалне организације и које је то изричито признало, против којег је донијето решење о спровођењу истраге или подигнута непосредна оптужница за дјело организованог криминала, а које је оно у потпуности признало, а његово признање је поткрепљено другим доказима. Такође, законик прописује да би наведено лице могло да постане свједок сарадник мора да су испуњени следећи услови:

- да је то, с обзиром на природу и околности кривичног дјела у погледу којег постоји основана сумња да га је то лице учинило, цјелисходно;
- да се основано може очекивати да значај његовог исказа за откривање, доказивање или спречавање других кривичних дјела криминалне организације буде значајно претежнији од штетних посљедица кривичног дјела за које постоји основана сумња да га је учинило;

⁴⁰⁷ Милошевић М.: Посебне доказне радње у законодавству Републике Србије, оп. цит., стр. 441.

⁴⁰⁸ Милошевић М.: Организовани криминал – Збирка прописа са уводним објашењенима и напоменама, оп. цит., стр. 32.

- да се према постојећем чињеничном стању основано може претпоставити да би утврђивање важних чињеница у кривичном поступку било немогуће или знатно отежано, уколико свједок сарадник не би био саслушан.

У члану 156. став 3. Законика о кривичном проступку Србије из 2006. године прописано је да сведок сарадник може да постане и лице против којег је донијето рјешење о спровођењу истраге или подигнута непосредна оптужница за кривично дјело против уставног уређења и безбједности Републике Србије или за кривично дело против човјечности и других добара заштићених међународним правом, које је учињено од стране три или више лица која су се организовала за вршење кривичних дјела.

На сједницу вијећа ће се позвати јавни тужилац, лице предложено за свједока сарадника и његов бранилац. Сједница се држи без присуства јавности. Против решења вијећа којим се предлог јавног тужиоца одбија жалбу може изјавити јавни тужилац у року од 48 сати од пријема рјешења. Одлуку о жалби доноси виши суд у року од три дана од пријема жалбе и списка првостепеног суда.

Ако усвоји приједлог јавног тужиоца, вијеће ће одредити да се из списка издвоје записници и службене забиљешке о ранијим исказима свједока сарадника које је дао као осумњичени или окривљени, и они се не могу употријебити као доказ у кривичном поступку, осим ако се испуни један од алтернативно одређених услова: ако свједок сарадник није поступио у складу са својом обавезом давања истинитог исказа, или пре правоснажно окончаног поступка изврши ново кривично дјело организованог криминала.

У случају да се испуни један од два наведена услова, јавни тужилац поступа по начелу легалитета и наставља кривично гоњење, односно покреће кривични поступак. Ако се у току поступка открије неко раније извршено кривично дјело свједока сарадника, јавни тужилац ће поново процјењивати да ли су испуњени потребни услови за подношење приједлога.

Дакле, права свједока сарадника су слична правима свједока, с тим што он нема могућност да користи одређене привилегије које иначе припадају свједоку, тј. не може ускратити одговор на поједина питања, нити може да буде ослобођен од дужности свједочења. Свједок сарадник не може да буде ослобођен од дужности свједочења у смислу члана 98 законика тј. свједок сарадник може да буде и лице које иначе не би морало да свједочи због сродничког или правног односа у односу на окривљеног. Такође, свједок сарадник нема право на могућност неодговарања на поједина питања, ако је вјероватно да би тиме изложио себе или друга себи блиска лица: тешкој срамоти, знатној материјалној штети и кривичном гоњењу.

Закоником је предвиђено апсолутно искључење одређене категорије лица од могућности да добију статус свједока сарадника, а критеријум овог искључења се заснива на улози које одређено лице има у настанку криминалне организације, односно положају које то лице заузима у хијерархиској лествици одређене криминалне организације. Тако, свједок сарадник не може бити лице за које постоји основана сумња да је организатор криминалне групе, да је заједно са другим лицима организовао криминалну организацију, као ни лице које је у дужем временском периоду руководило групом.

У случају саслушања свједока сарадника постоји ограничено дејство начела јавности кривичног поступка. Закоником је предвиђено искључење јавности приликом

саслушања свједока сарадника, осим ако вијеће на приједлог јавног тужиоца и уз сагласност свједока сарадника не одлучи другачије. Пре доношења одлуке о његовом саслушању у присуству јавности, предсједник вијећа ће уз присуство браниоца упознати свједока сарадника са приједлогом јавног тужиоца и обавијестити га о његовом праву да буде саслушан без присуства јавности. Изјава сведока сарадника да буде саслушан уз присуство јавности уноси се у записник.

Значајна измјена ЗКП из 2006. године је направљена у погледу посљедица испуњавања дужности од стране свједока сарадника. Према првобитним рјешењу из 2001. године, свједок сарадник који је испунио своју обавезу аутоматски се ослобађа од кривичног гоњења што је неоправдано и неправедно имајући у виду да на тај начин лице за које је доказано да је учинило веома тешка кривична дјела за то остаје некажњено. ЗКП из 2006. године предвиђено је да се свједок сарадник казни блажом казном и то тако што ће му се одмјерити казна у границама прописаним закоником, па му се тако одмјерена казна умањује за једну половину. У изузетним околностима се оставља могућност да суд, на приједлог јавног тужиоца, свједока сарадника огласи кривим а ослободи од казне. У случају да свједок сарадник не испуни своју обавезу он постаје обични оптужени и даљњи поступак се одвија по редовној процедури.

Одредбе Закона о измјенама и допунама Законика из 2001. године од 31.8.2009. године регулишу примјену института свједок сарадник на потпуно другачији начин у односу на првобитне одредбе Законика из 2001. године док су његове одредбе у највећој мјери усаглашене са одредбама Законика из 2006. године. Основне разлике између овог новог рјешења предвиђеног новим одредбама Законика из 2001. године у односу на Законик из 2006. године односи се на висину казне тако што је новим одредбама Законика из 2001. године прецизирано да се свједоку сараднику одређује минимална казна прописана кривичним закоником за кривично дјело које је признао и за које је у поступку доказано да га је учинио, а затим се тако утврђена казна изриче умањена за једну половину. Суд може изузетно кад за то постоје посебно битне околности огласити свједока сарадника кривим и изрећи му блажу казну или га ослободити од казне. Ипак, најважнија разлика између ових законских рјешења је могућност да се, према новим одредбама Законика из 2001. године као свједок сарадник саслуша и лице које је правоснажно осуђено за кривично дјело организованог криминала односно као припадник организоване криминалне групе. Наиме, јавни тужилац може предложити суду за свједока лице које је правоснажно осуђено као припадник организоване криминалне групе, под условом да је значај његовог исказа за откривање, доказивање или спречавање кривичних дјела организованог криминала претежније од посљедица кривичног дјела за које је осуђен. Ово лице не може бити лице које је осуђено као организатор криминалне организације или је правоснажно осуђено на казну затвора од четрдесет година. Ако суд оцјени да је свједок сарадник дао исказ у складу са законским одредбама, јавни тужилац ће након правоснажног окончања поступка осуђујућом пресудом упутити захтјев за преиначење правоснажне пресуде суду који је свједоку сараднику судио у првом степену. Ако суд оцјени да је исказ свједока сарадника дат у складу са одредбама о саслушању тих свједока изречену казну ће умањити најмање за једну половину.

3.3.3. Сличности и разлике између рјешења у БиХ и Србији која се односе на савремене методе у супротстављању организованом криминалу

За сузбијање организованог криминала данас се у упоредном праву уводе посебни поступци којима се у значајној мјери одступа од опште форме кривичног поступка, пошто се показало да је традиционални кривични поступак неподобан и толико неефикасан да је постао немоћан пред организованим криминалом.⁴⁰⁹ Овим одступањем од класичне кривичне процедуре (коришћење класичних криминалистичких метода и средстава) дата је предност захтјевима за повећање ефикасности кривичног поступка у односу на заштиту слобода и права учесника поступка. Наведеним тенденцијама није одолело ни законодавство Босне и Херцеговине и Србије које су у своје законодавство, о чему је било говора у предходном излагању, увеле савремене посебне доказне радње којима се постиже већа ефикасност у борби против организованог криминала што као нус-појава нужно води ка ограничењу слобода и права учесника у поступку.

Увидом у систематику одредаба процесних закона Р Србије и Босне и Херцеговине јасно се може закључити да су уведене посебне истражне (доказне) радње издвојене у односу на друге радње доказивања и њихова примјена је одређена прецизно формулисаним критеријумима за њено одређивање. Превасходна примјена ових радњи је усмјерена за борбу против организованог криминала и последица су тежње државе, превасходно органа гоњења да се повећа ефикасност у поступку откривања организованог криминала и процесуирање одговорних лица.

На основу горе наведеног можемо закључити да је за закониту примјену посебних истражних радњи од посебног значаја нормативно уређење и то:

- врсте посебних истражних радњи;
- кривична дјела за која могу бити прописане посебне истражне радње;
- начин одређивања и трајање посебних истражних радњи и
- сврха посебних истражних радњи.

Компарацију законских рјешења у погледу примјене посебних истражних радњи у Босни и Херцеговини и Р Србији извршићу управо у складу са наведеним параметрима.

Врсте посебних истражних радњи које су предвиђене одредбом члана 116. ЗКП БиХ су, као што је у предходном поглављу речено:

- надзор и техничко снимање телекомуникација,
- приступ компјутерским системима и компјутерско сравњење података,
- надзор и техничко снимање просторија,
- тајно праћење и техничко снимање особа, транспортних средстава и предмета који стоје у вези с њима,
- кориштење прикривених истражитеља и коришћење информатора,
- симулирани и контролисани откуп предмета и симулирано давање подкупнине и
- надзирани превоз и испорука предмета кривичног дјела.

⁴⁰⁹ Ђурђић В.: Кривични поступак Србије, оп. цит., стр. 199-200.

Врсте посебних доказних радњи које су предвиђене одредбама ЗКП Србије из 2006. године и новим одредбама ЗКП Србије из 2001. године су:

- тајни звучни и оптички надзор осумњиченог – (чл. 146. и 147. ЗКП 2006 - 504е-504з ЗКП Србије из 2001. године);
- пружање симулованих пословних услуга и склапање симулованих правних послова – (чл. 148.-150. ЗКП 2006 – 504и-504к ЗКП Србије из 2001. године);
- прикривени иследника – (чл. 151. ЗКП 2006 – 504м-504њ ЗКП Србије из 2001.);
- контролисана испорука – (чл. 154. ЗКП 2006–504л ЗКП Србије из 2001. године);
- аутоматско рачунарско претраживање личних и других података – (чл. 155 ЗКП 2006 – 504љ ЗКП Србије из 2001. године) и
- саслушање свједока сарадника – (чл. 156-164 ЗКП 2006 – 504о-504ћ ЗКП Србије из 2001. године).

Компаративном анализом врста посебних истражних мјера које су предвиђена законодавствима Р Србије и Босне и Херцеговине можемо закључити да је веома велика могућност избора посебних истражних радњи у рукама органа гоњења што је свакако позитивно са аспекта успјешности борбе против прије свега организованог криминала. Најзначајнија разлика је свакако у чињеници да законодавство Босне и Херцеговине није увело институт „свједока сарадника“, а чија примјена је, као што је наведено у предходном поглављу, доста широко и прецизно одређена у законодавству Р Србије.

Разлика постоји и у мјери „коришћење прикривеног истражитеља и коришћење информатора“ и то у смислу што је у Босни и Херцеговини децидно регулисано да само полицијски службеник може бити ангажован као прикривени истражитељ док је у Р Србији остављена могућност ангажовања и других особа, нпр. припадника БИА и ВБА па и ангажовање другог обученог лице које може бити и страни држављанин. Разлика је такође што је коришћење информатора у БиХ регулисано као посебна истражна радња док је у Р Србији њихова употреба регулисана подзаконским актима и њихово ангажовање има, самим тим далеко мање формалан значај.

Такође, кад анализирамо законска рјешења у вези са врстама посебних истражних радњи можемо примјетити да постоји још разлика али за које можемо констатовати да су више формалног смисла. Ово се прије свега односи на мјеру „тајни звучни и оптички надзор осумњиченог“, чија примјена је одређена чланом 146. и 147. ЗКП Р Србије из 2006. године. Наиме, радње предвиђене овом мјером су у ЗКП Босне и Херцеговине разрађене и подјељене у три мјере и то: 1. надзор и техничко снимање телекомуникација, 2. надзор и техничко снимање просторије и 3. тајно праћење и техничко снимање особа, транспортних средстава и предмета који стоје у вези с њима.

У погледу законског одређења за која кривична дјела се могу одредити посебне истражне радње чланом 117. ЗКП БиХ таксативно је прописано да се могу одредити за кривична дјела:

- против интегритета Босне и Херцеговине,
- против човјечности и вриједности заштићених међународним правом,
- тероризам и
- за која се према закону може изрећи казна затвора од три године или тежа казна.

Посебне доказне радње у смислу члана 146. ЗКП Р Србије из 2006. године могу се одредити за потребе прикупљања доказа и сазнања за вођење кривичног поступка против лица за које постоје основи сумње да су учинила следећа кривична дјела:

- која спадају у организовани криминал,
- против уставног уређења и безбедности Републике Србије,
- против човјечности и других добара заштићених међународним правом и
- за убиство, тешко убиство, серијско силовање, разбојништво, разбојничка крађа, фалсификовање новца, прање новца, пореска утаја, неовлаштена производња, држање и стављање у промет опојних дрога, недозвољено држање оружја и експлозивних материја, давање и примање мита, злоупотреба службеног положаја, уцјена, изнуда и отмица.

Кривична дјела за која се може затражити примјена посебних доказних мјера и радњи према члану 504а Законика о кривичном поступку Србије из 2001. године су:

- кривична дјела организованог криминала (дјела која су извршена од стране организоване криминалне групе или њених припадника);
- кривична дјела корупције и ако нису резултат дјеловања организоване криминалне групе (злоупотреба службеног положаја - чл. 359, трговина утицајем—чл. 366, примање мита—чл. 367 и давање мита—чл.368 КЗ Србије)
- изузетно тешка кривична дјела која нису резултат дјеловања организоване криминалне групе (убиство - чл. 113, тешко убиство - чл. 114, отмица - чл. 134 ст. 1 до 4, разбојништво - чл. 206 ст. 2, изнуда—чл. 214 ст. 3 и 4, фалсификовање новца—чл. 223 ст. 1 до 3, прање новца—чл. 231 ст. 1 до 4, неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога - чл. 246 ст. 1 и 3, кривична дјела против уставног уређења и безбедности Р Србије - чл. 305 до 321, недозвољена производња, ношење, држање и промет оружја и експлозивних материја - чл. 348 ст. 3, недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи - чл. 350 ст. 2 и 3, трговина људима - чл. 388 ст.1 до 6 и 8 и 9, трговина малолетним лицима ради усвојења - 389 ст. 1 и 2, међународни тероризам - чл. 319, узимање талаца - 392 и финансирање тероризма – 393).
- Кривична дјела ратног злочина и кривична дјела наведена Статутом ICTY.
- Кривична дјела: спречавање службеног лица у вршењу службене радње—чл. 322 ст. 3 и 4; напад на службено лице у вршењу службене радње – чл. 323 ст. 3 и 4; давање лажног исказа - чл. 335; спречавање и ометање доказивања – чл. 336 ст. 1,2 и 4; повреда тајности поступка - чл. 337 ст. 1,3 и 4; бјегство и омогућавање бјегства лицу лишеном слободе – чл. 339 ст. 3 и помоћ учиниоцу након учињеног кривичног дјела – чл. 333 ст. 3 и 7 (ако је извршено у вези са чл. 339).

Компаративном анализом законског одређења за која кривична дјела се могу одредити посебне истражне радње које су предвиђена законодавствима Р Србије и Босне и Херцеговине можемо закључити да је веома широко одређена могућност примјене и то је посебно случај у Босни и Херцеговини обзиром да је тачком 4. дефинисана могућност одређења за сва кривична дјела за која се према закону може изрећи казна затвора од три године или тежа казна. С тим у вези мишљења сам да је потребно рестриктивније законски уредити услове за примјену посебних истражних радњи у циљу спречавања злоупотребе наведених мјера и тенденције да се за

откривање свих кривичних дјела примјењу мјере и радње које нису неопходне а доводе или лако могу довести до повреда основних права и слобода грађана.

У погледу законског одређења начина одређивања и временског трајања посебних истражних радњи одредбама члана 118. ЗКП БиХ одређено је да се посебне истражне радње одређују наредбом судије за предходни поступак, на образложени приједлог тужиоца. Изузетно примјена посебних истражних радњи може наредити судија за предходни поступак и усмено ако околности то налажу с тим да се у року од 24. часа мора донијети писмена наредба.

Приједлог тужиоца садржи податке о лицу против којег се радње предузимају, основи сумње који постоје да је то лице само или с другим учествовало или учествује у учињењу кривичног дјела за које се може одредити посебна истражна радња, разлоге због којих се посебна истражна радња мора предузети, навођење конкретне радње која се предлаже и начин њеног извођења, обим и трајање радње. Наредба судије за предходни поступак мора да садржи исте податке као и приједлог тужиоца, полицијски орган који ће радњу спровести и вријеме трајања наређене радње.

ЗКП БиХ прецизно је регулисано временско трајање свих посебних истражних радњи с изузетком прикривеног истражитеља за које нема временски рок у коме се радња мора окончати и симулираног и контролисаног откупа предмета и симулираног давања подкупнине за коју је предвиђено да је једнократни акт.

Посебне доказне радње у смислу члана 147. ЗКП Србије из 2006. године (члан 504. ЗКП Србије из 2001. године) одређује наредбом истражни судија на писмени образложен приједлог јавног тужиоца против осумњиченог против кога постоји основ сумње да је само или са другима учествовало или учествује у учињењу кривичног дјела за које се може одредити посебна доказна радња. Степен основаности сумње у сваком конкретном случају цијени истражни судија при одлучивању о издавању наредбе. Изузето од овог правила је примјена посебне доказне радње контролисана испорука коју одобрава Републички јавни тужилац издавањем писменог одобрења за сваку испоруку посебно, а спроводи је полицијски или други орган који је за то кадровски и технички оспособљен и опремљен.

У погледу одобравања контролисане испоруке од стране Републичког јавног тужиоца законодавац је прописао да се мјера односи на „незаконите или сумњиве пошиљке“, чиме је дозвољено да се радња може спровести и у случају кад није могуће утврдити идентитет особе која је укључена у отпремање, транспорт или пријем пошиљке за коју се жели примјена радње. Наредба истражног судије којом се одобрава примјена посебних доказних радњи садржи обавезно податке о лицу против којег се мјера примјењује, основи сумње, начин, обим и трајање радње. ЗКП Р Србије прецизно је регулисано временско трајање свих посебних истражних радњи.

Компаративном анализом законског одређења начина одређивања и временског трајања посебних истражних радњи које су предвиђена законодавствима Р Србије и Босне и Херцеговине можемо закључити да је начин одређивања посебних истражних радњи у принципу исти и да умногоме одражава већ наведене препоруке Резолуције XVI конгреса Међународног удружења за кривично право (начело судског надзора и начело легалитета). Једина битна разлика у законским рјешењима односи се, као што је наведено, на примјену контролисане испоруке, при чему је по мом мишљењу, рјешење у Р Србији, према којем радњу одобрава Републички јавни тужилац а не судија и могућност да се радња одобри и у случају кад није познат идентитет „особе за

коју постоји основ сумње“ свакако добар пут у правцу успјешније борбе против криминала.

У погледу трајања посебних истражних радњи најзначајније су разлике у погледу ангажовања прикривеног истражитеља обзиром да ЗКП БиХ не одређује временски оквир у коме се треба реализовати ова прикривена мјера док у Србији је одређено да се мора окончати у року од шест мјесеци према Законику из 2006. године односно у року од годину дана уз могућност продужења мјере за максимално шест мјесеци према Законику из 2001. године. Мишљења сам да је рјешење предвиђено ЗКП БиХ исправно из разлога што временско ограничење трајања ове мјере може бити озбиљна препрека у њеној успјешној примјени.

3.4. Одузимање прихода стечених криминалном дјелатношћу као средство у борби против организованог криминала

Организовани криминал се одликује одређеним специфичностима, које нису карактеристичне и типичне за друге појавне облике криминала. Организовани криминал врше организоване криминалне групе чији чланови заједнички дјелују, у правилу дужи низ година, на основама властитих норми, стандарда понашања и схватања о вриједностима, што им омогућава да успјешније врше криминалне активности. Циљ дјеловања ових криминалних организација је стицање добити по сваку цијену. Рад ових криминалних организација карактерише чврста организованост, са хијерархијским односима, и велика брзина и снажљивост у криминалним подухватима. Организоване криминалне групе «не признају» државне границе у вршењу својих дјела, покушавајући при том да остваре утицај и доминацију над државним институцијама, не презајући ни од тога да, користећи се свим расположивим средствима и методама, дођу до свог циља.

Карактеристична поља дјеловања организованог криминалитета су: кријумчарење и послови с прометом дрогама, кријумчарење и послови с прометом оружјем, радиоактивним и другим опасним материјалом, скупоцјеним возилима, трговина људима ради сексуалне злоупотребе или имовинске експлоатације, илегалне миграције, илегално усвајање дјеце, фалсификовање међународних размјера, недозвољене трансакције с новцом, шверц акцизном робом, стечајне преваре, преваре у осигуравајућим друштвима, пиратство, корупција и сл.

Организоване криминалне групе покушавају изнаћи нове облике и садржаје, с циљем долажења до материјалне користи, чинећи радње које до тада важећим правним нормама нису санкционисане и регулисане као недозвољене. С обзиром на то да су у савременом друштву готово све радње регулисане законом, то је организованим криминалним групама остало да, коришћењем нових метода, облика организовања и средстава, изналазе модусе вршења криминалних радњи с циљем остваривања материјалне користи. Организатори ових криминалних група најчешће не учествују непосредно у извршењу кривичног дјела, већ воде рачуна о томе да групу заштите од откривања и санкционисања. За остварење циљева, организовано криминалноту посебно одговара стање у којем не функционише у потпуности правна држава и гдје је изражена «сива економија», јер тада лакше може да ступи у спрегу са

појединцима из државних и других органа и субјеката, који ће им и обезбиједити одговарајућу заштиту⁴¹⁰. То је, између осталог, и допринијело настанку организованог криминала.

Неминовност сарадње држава у спречавању и сузбијању организоване криминалне дјелатности резултирала је посебним материјално-правним, организационим и процесним прописима на билатералном и мултилатералном нивоу. У том погледу велики значај имају документи који су резултат:

1. Свјетске министарске конференције о транснационалном организованом криминалу, која је одржана у Напуљу 1994. године,
2. Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, са допунским протоколима, усвојене у Палерму 2000. године,
3. Конвенције Савјета Европе о прању, тражењу, заплијени и конфискацији прихода стечених криминалом, из 1990. године,
4. Бечке конвенције против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци, из 1988. године,
5. Резолуције Интерпола о организованом криминалу (AGN/57/RES/17, AGN/58/RES/5),
6. Резолуције Европског савјета о спречавању организованог криминала, из 1988. године,
7. Међународна конвенција о сузбијању финансирања тероризма и
8. Римски статут Међународног кривичног суда.

Имовинска корист противправно стечена различитим криминалним радњама често се користи за корумпирање државних службеника укључујући и службенике задужене за непосредно спровођење закона као што су полицајци, цариници, порески службеници, судски и други званичници власти. Један од основних мотива вршења криминалних аката посебно са елементима организованог криминала је финансијска корист. Носиоци организованог криминала инвестирају незакониту добит у многе незаконите дјелатности а дио новца легализују и инфилтрирају у легалне привредне токове и тиме стичу економски утицај у друштву.

Због наведеног одузимање користи стечене кривичним дјелом се све више признаје као ефикасно средство у борби против криминала, а посебно организованог криминала, посебно кад се има у виду да затварање припадника криминалне организације укључујући и самог вођу не спријечава друге припаднике да наставе са криминалним дјеловањем при чему, најчешће, долази и до замјене затвореног вође или припадника организације. Одузимањем незаконито стечене имовине такође се остварује и један од основних принципа кривичног права да нико не може имати користи од почињеног кривичног дјела. Сврха овог принципа није само превенција већ и заштита интереса оштећене стране, наиме није довољно извршиоца криминалне радње само огласити кривим и осудити на казну, а при том да му се оставити на располагање имовинска корист која је била и основни мотив његовог криминалног дјеловања.

Бројни су ефекти који се могу постићи примјеном овог правног инструмента, то су:

- врши превенцију кривичних дјела (материјална корист је мотив код већине извршилаца кривичних дјела);

⁴¹⁰ Бошковић М.: Организовани криминалитет-реалност и визија, оп. цит., стр. 1-2.

- спречава инфилтрирање незаконитог прихода и корупције у легалне економске токове;
- одузима средства која се усмјеравају за будућа чињења кривичних дјела;
- помаже да се циља на носиоце криминалног дјеловања и
- подржава владавину права и да нико не може задржати корист прибављену кривичним дјелом.

Проблем одузимања незаконито стечене имовине кривичним дјелом једно је од важнијих проблема кривичног законодавства и то не само код нас, већ и у развијеним државама западне Европе. Шта се подразумева под имовинском користи, односно шта она обухвата и како се утврђује њена висина су питања до којих је потребно доћи током истраге да би се на закону предвиђен начин иста одузела у редовном судском поступку. Имовинска корист мора представљати чисту добит, која се састоји у вишку имовине учиниоца коју је постигао извршењем, или поводом извршења кривичног дјела, а висина остварене имовинске користи утврђује се према вриједности коју су украдени предмети имали при извршењу кривичног дјела. Од учиниоца ће се увијек одузети имовинска корист која је прибављена извршењем кривичног дјела и при том није од значаја да ли је та корист саставни дио бића кривичног дјела, али је битно да је непосредно повезана са криминалним понашањем учиниоца. С тога се ефикасна превенција и сузбијање организованог криминала мора заснивати на проналажењу и замрзавању, привременом и трајном одузимању имовине стечене кривичним дјелом. У тој области, тенденције развоја кривичног права иде у правцу обрнутог терета доказивања који иде на штету предпоставке невиности.

Казну одузимања (конфискације) имовине, као једну од мјера за сузбијање и спречавање најопаснијих облика криминалитета, националним кривичним законодавствима препоручује низ међународноправних аката (Конвенција УН против транснационалног организованог криминала, Конвенције Савјета Европе о прању, тражењу, заплијени и конфискацији прихода стечених криминалом, Кривично правна конвенција о корупцији), које су ратификовале и Босна и Херцеговина и Р Србија. Глобализација организованог криминала представља пријетњу друштвима у цијелом свијету из ког разлога међународна заједница је и усмјерила пажњу на проблем одузимања прихода стечених извршењем кривичних дјела, те је увела, путем различитих правних инструмената, минималне стандарде за ефикасан рад и сарадњу у овој области. Опште је позната чињеница да различита законска рјешења у области кривичног права представља озбиљну препреку ефикасној и успјешној борби против међународног организованог криминала. Стога је неопходно израдити и усвојити таква законска рјешења која ће омогућити заинтересованим државама сарадњу органа за спровођење закона да заједнички раде на откривању, замрзавању, привременом и трајном одузимању прихода стечених кривичним дјелом.

Конвенција Савјета Европе из 1990. године о прању, тражењу, заплијени и конфискацији прихода стечених криминалом представља један од првих докумената којим је одређен основ за криминализацију и стандарде за трајно одузимање прихода стеченог кривичним дјелом. У преамбули наведене конвенције отворена је могућност приступања истој и државама које нису чланице Савјета Европе, а све у циљу њене шире примјене. Њен ратио је у потреби вођења заједничке казнене политике, те чињеници да чињење тешких кривичних дјела постаје све више међународни проблем

што захтјева изналажење јединствених метода супротстављања на међународном нивоу, а једна од тих метода је и лишавање прихода учинилаца кривичних дјела.

Самим текстом конвенције одређен је појам незаконитог прихода. Каже се да је то имовинска корист прибављена кривичним дјелом а која се може састојати од било које врсте имовине. Сам појам имовина може се састојати било у стварима (покретна и непокретна имовина) или у правима (може се радити било о правним актима или о документима којима се доказује наслов или право на такву имовину). Конвенцијом се такође прецизира и појам одузимања који означава „казну или мјеру одређену од стране суда након провођења судског поступка за једно или више кривичних поступака“, у сваком случају то мора имати за последицу лишавање имовинске користи прибављене кривичним дјелом као и да такво одузимање може бити изречено само везано уз утврђивање да је кривично дјело стварно и учињено. Ово тумачење појма одузимања је веома битно због постојања различите правне праксе у државама потписницама Конвенције. Државе потписнице Конвенције обавезале су се да ће национална законодавства ускладити са одредбама конвенције као и да ће спријечити сваки облик трговања, преношења или располагања таквом имовином.

Одузимање прихода стечених кривичним дјелом је додатно регулисано и разрађено путем међународних конвенција. Тако, нпр. Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала из 2000. године бави се трајним одузимањем незаконито прибављене користи, а одредбе о трајном одузимању ове врсте имовинске користи садржи и кривичноправна конвенција Савјета Европе о корупцији из 1999. године.

Конвенцијом Савјета Европе из 2005. године о прању, трагању, привременом одузимању и одузимању прихода стеченог кривичним дјелом и о финансирању тероризма односи се на спречавање и контролу прања новца и финансирање тероризма и наглашава да је брз приступ финансијским подацима и подацима о имовини која је у посједу криминалних организација, укључујући и терористичке групе од суштинског значаја за успјех превентивних и репресивних мјера и најбољи начин за њихово заустављање. Конвенцијом су предвиђене и одредбе о мјерама замрзавања и трајног одузимања имовине.

Провођење међународних стандарда у националним законодавствима зависи од правног система који постоји у одређеној држави, па се разлике између појединих држава могу упоредити по правном карактеру одузимања, стандардима доказа и обиму одузимања. Пракса је показала да је доказивање криминалног поријекла имовине учиниоца кривичног дјела у многим случајевима веома тешко или готово немогуће. Такође, у многим европским државама примјетан је тренд снижења стандарда доказивања (Њемачка, Аустрија, Холандија) тако да веза између кривичног дјела које је предмет поступка и имовине за коју се може оцијенити да је незаконита може бити слабија, и тужилац није дужан да докаже везу између кривичног дјела које се гони и укупне имовине. У таквим случајевима, поред прихода стеченог кривичним дјелом које се гони и друга имовина се може одузети чак и ако је прибављена другим кривичним дјелом а не оним због којег се води поступак (проширено одузимање)⁴¹¹

⁴¹¹ Њемачка има концепт проширеног одузимања при чему за одређена кривична дјела држава може тражити да се одузме имовина оптуженог или саучесника, која није директно повезана са конкретним кривичним дјелом, него се може оправдано предпоставити да је прибављена у циљу или од незаконите активности.

Потпуно пребацавање терета доказивања примјењује се само у неколико европских држава (Италија, Ирска, Велика Британија и Швајцарска) и то: кад се ради о припадницима криминалне организације, кад није у могућности да докаже поријекло имовине извршилац одређених кривичних дјела, приходи учинилаца кривичних дјела у вези са дрогама у последњих шест године.

Оквирном одлуком Савјета Европе од 24.02.2005. године о одузимању прихода, средстава и имовине везаних за кривична дјела утврђена је обавеза за државе чланице да донесу потребне мјере којима ће се омогућити проширена овлаштења за одузимање. У овој оквирној одлуци описане су могућности за проширено одузимање имовине (у цјелини или дјелимично) која припада особи осуђеној за кривично дјело учињено у оквиру криминалне организације, кривично дјело везано за незакониту трговину дрогама, фалсификовање еура, прање новца, илегалну миграцију и трговину људима итд:

- када се суд у потпуности увјери на основу прикупљених чињеница да имовина потиче од криминалних активности или од сличних криминалних активности осуђене особе током периода који је предходио пресуди којом се оглашава кривим за то кривично дјело, који суд сматра разумним у околностима конкретног предмета.
- када је утврђено да је вриједност имовине непропорционална вриједности имовине коју осуђена особа може имати на основу легалних прихода а суд је утврдио на основу конкретних чињеница да је стечена кривичним активностима те осуђене особе.

Одузимање имовинске користи може се проширити и на имовину коју су стекли најближи сродници особа која је у поступку и имовина која је пренесена на правну особу а да особа која је осумњичена имала контролу над њом.

Теорија кривичног права разликује двије врсте казни конфискације имовине: општу или потпуну конфискацију којом се одузима цјелокупна имовина осуђеног лица и специјалну или дјелимичну конфискацију којом се осуђеном лицу одузима дио имовине. Приликом примјењивања мјере конфискације већина држава примјењује одређена ограничења у њеној примјени и то:

- Конфискација имовине може се односити само на имовину осуђеног лица коју посједује у тренутку доношења правоснажне судске одлуке;
- Овом се казном не могу обухватити будућа имовина осуђеног лица, нити може да обухвати имовину чланова породице осуђеног лица,
- Њеном примјеном се осуђеном лицу никада ефективно не одузима цјелокупна имовина, већ му се оставља један њен дио у висини нужних трошкова који су потребни за издржавање осуђеног лица и чланова његове породице,
- Конфискована покретна и непокретна имовина прелази у државну својину и са њом се може вршини надокнада штете,
- Конфискацијом имовине се не дира у право трећих лица на одузетој имовини,
- Кад се покрене кривични поступак за кривично дјело са елементима организованог криминала суд је дужан да предузме одговарајуће мјера за обезбјеђење имовинењ окривљеног лица ако је то оправдана и цјелисходно на основу околности конкретног случаја а у циљу спречавања да окривљени избјегне ефикасну примјену санкције.

Институт конфискације имовине предвиђен је позитивним правним прописима већине држава али и међународним правним актима (Конвенција УН против транснационалног организованог криминала, Конвенције Савјета Европе о прању, тражењу, заплијени и конфискацији прихода стечених криминалом, Кривично правна конвенција о корупцији), којима се препоручује увођење у национална кривична законодавства.

Тако Кривични законик Републике Србије⁴¹² у члану 91. прописује да нико не може задржати имовинску корист прибављену кривичним дјелом. Имовинска корист одузима се по службеној дужности одлуком суда којом је утврђено постојање кривичног дјела и којом се окривљени оглашава кривим за извршење кривичног дјела. Од учиниоца кривичног дјела одузет ће се новац, предмети од вриједности и свака друга имовинска корист која је прибављена кривичним дјелом. У случају да одузимање није могуће суд ће наредити да се плати новчани износ који одговара имовинској користи. Одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом је могуће и од лица на која је пренесена без накнаде или уз накнаду која очигледно не одговара стварној вриједности.

Законик о кривичном поступку Р Србије из 2006. године, чланом 494., утврђује да ће суд по службеној дужности рјешењем одредити привремене мјере обезбјеђења када долази у обзир одузимање имовинске користи. Ово рјешење у истрази доноси истражни судија, последице подигнуте оптужнице рјешење ван главног претреса доноси предсједник вијећа, а на главном претресу судеће вијеће. Наведени законик прописује и одузимање предмета који су били намјењени за извршење кривичног дјела или су настали извршењем кривичног дјела. Мјера привременог одузимања имовинске користи може трајати најдуже до окончања кривичног поступка пред првостепеним судом.

Република Србија је отишла и корак даље у имплементацији преузетих обавеза из међународних конвенција тако да је прва од земаља насталих распадом СФРЈ донијела Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дјела⁴¹³ који представља велики корак ка успјешној борби против организованог криминала. Овим законом уређују се услови, поступак и органи надлежни за откривање, одузимање и управљање имовином проистеклом из кривичног дјела. Законом је предвиђено да су надлежни органи за откривање, одузимање и управљање имовином проистеклом из кривичног дјела: јавни тужилац, суд, организациона јединица Министарства унутрашњих послова надлежна за финансијске истраге и Дирекција за управљање одузетом имовином која је нов државни орган у саставу Министарства правде. Законом је одређено да у Јединици за финансијске истраге могу радити само лица која су специјализована за ту врсту посла што ће, по мом мишљењу, свакако омогућити професионалније и ефикасније обављање ових специфичних процесних радњи.

Покретање и руковођење финансијском истрагом у надлежности је јавног тужиоца, који издаје наредбе Јединици за финансијске истраге за предузимање мјера и радњи потребних за прикупљање доказа. Јавни тужилац је овлаштен и за издавање наредбе банкама и другим финансијским организацијама да Јединици за финансијске истраге достави податке о стању пословних и личних рачуна и сефова власника. Кад

⁴¹² Службени гласник Р Србије бр. 85/05 од 29.09.2005. године

⁴¹³ Службени гласник Р Србије бр. 97/08 од 23.10.2008. године

финансијска истрага укаже да постоји основана сумња да власник посједује знатну имовину проистеклу из кривичног дјела јавни тужилац подноси захтјев за привремено одузимање имовине. Најважнија новина која је уведена овим законом је измјештање терета доказивања са тужиоца на оптуженог. Наиме, тужилац је дужан да докаже само постојање околности које указују да постоји очигледна несразмјера између стварне вриједности имовине коју лице посједује и његових законитих прихода, на основу чега се предпоставља да је она стечена незаконито.

Кривично право у Босни и Херцеговини такође је прихватило опште начело да учинилац кривичног дјела не може задржати имовинску корист остварену извршењем кривичног дјела као и да се та корист мора одузети. Овом мјером спречава се богаћење вршењем кривичних дјела, а такође се настоји успоставити имовинско стање које је постојало прије извршења кривичног дјела. Мјера одузимања имовинске користи може се изрећи само онда када је остварењем кривичног дјела постигнута имовинска корист и у односу на имовинскоправни захтјев има супсидијарни значај, примјењује се само ако имовинскоправни захтјев није постављен, односно ако је постављен у мањем износу у односу на присвојену имовинску корист.

Одузимање имовинске користи прибављене вршењем кривичног дјела је кривично правна мјера која је везана за извршење кривичног дјела и изриче се у судском поступку. Са њом се остварује како генерална тако и специјална превенција и она доприноси потпуном остварењу сврхе изрицања кривичне санкције. Одузимање користи стечене кривичним дјелом врши се у корист државе и све што је одузето постаје имовина државе при чему је потребно имати на уму супсидијални карактер у односу на имовинскоправни захтјев.

Генерално систем и поступак одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом можемо подјелити у три фазе и то:

- Истражна фаза – у којој се приход стечен кривичним дјелом утврђује и лоцира и прикупљају се подаци и информације о њиховом власнику укључујући и његову имовину (финансијска истрага). Резултат финансијске истраге може бити и мјера привременог одузимања у циљу осигурања имовине која се у каснијој фази може замјенити одузимањем на основу судског налога.
- Судска фаза у којој се оптужени пресуђује и којом се доноси коначна одлука о одузетој користи.
- Фаза располагања у којој држава одузетом имовином располаже у складу са важећим правним прописима, при чему се мора водити рачуна о надокнади штете оштећених у кривичном поступку.

У Босни и Херцеговини је током 2003. године спроведена реформа кривичног законодавства када је и донесен нови кривични закони и закони о кривичном поступку који су ступили на правну снагу од 01.03.2003. године (КЗ и ЗКБ БиХ) до 01.08.2003. године кад су ступили на правну снагу ентитетски КЗ и ЗКП. Реформом су уведени нови институти као што је признање кривице, преговарање о кривици и споразум о признању кривице, посебне истражне радње, казнени налог а такође је и орган тужилаштва добио нову улогу и значај тако да има надлежност и обавезу да током цијелог поступка прикупља доказе и истражује активности које су од важности за утврђивање имовинске користи прибављене кривичним дјелом. Наведеном реформом кривичног законодавства у Босни и Херцеговини постављене су солидне правне

предпоставке за ефикасну, благовремену, квалитетну и закониту борбу против организованог криминала. У полицијским и правосудним институцијама формирани су посебне специјализоване организационе јединице које имају искључиву надлежност да примјењују потребне мјере и радње за сузбијање организованог криминала.

Законом о кривичном поступку, Кривичним законом и Законом о извршном поступку у Босни и Херцеговини регулисани су поступак одузимања имовинске користи стечене кривичним дјелом. Законска рјешења о одузимању имовинске користи која су предвиђена наведеним законима су категорична. То само по себи значи да је суд обавезан да примјењује мјеру одузимања имовине прибављене вршењем кривичног дјела и за то му није потребна ни посебна иницијатива странки у поступку. Суд је дужан по службеној дужности утврдити да ли је вршењем одређеног кривичног дјела дошло до постизања противправне имовинске користи те уколико утврди да јесте дужан је одузети. Само остварење користи може постојати било у оквиру самог бића кривичног дјела, тако и изван његовог бића. Битно је искључиво да је имовинска корист повезана са криминалним понашањем.

Према члану 392. ЗКП БиХ изрицање мјере одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом врши се по службеној дужности. Основни предуслов за примјену ове мјере је да је кривично дјело почињено и да је његовим извршењем постигнута за некога имовинска корист као и да се против извршиоца води кривични поступак. Наведена обавеза суда произилази из члана 110. КЗ БиХ према којем нико не може задржати имовинску корист прибављену кривичним дјелом. Одузимање имовинске користи представља посебну кривичноправну мјеру која не улази у систем кривичноправних санкција. Основ и начин одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом одређен је и чланом 111. КЗ БиХ (могућност одузимања у посебном поступку, одузимање имовинске користи која је сједињена са имовином стеченом на законит начин итд). Овом мјером се одузима у првом реду новац који је прибављен извршењем кривичног дјела, али исто тако и предмети од вриједности као и свака друга имовинска корист која је произашла извршењем кривичног дјела. Имовинска корист прибављена кривичним дјелом може се према истом члану КЗ БиХ одузети и од особе на коју је пренесена без накнаде или уз накнаду која не одговара стварној вриједности, ако је та особа знала или могла знати да је та имовинска корист прибављена кривичним дјелом. Имовинска корист се може одузети и од правног лица у складу са чланом 140. КЗ БиХ ако се утврди да је корист прибављена кривичним дјелом. Утврђивање постојања имовинске користи као и њену вриједност током читавог поступка дужан је да утврђује тужилац, што не ослобађа обавезе и суд да врши радње у циљу утврђивања потребних чињеница с тим у вези.

Утврђивање имовинске користи прибављене кривичним дјелом регулисано је чланом 394. КЗ БиХ. Наведеним чланом прописано је да висину износа имовинске користи прибављене кривичним дјелом утврђује суд по слободној оцјени уколико би њено утврђивање било повезано са несразмјерним тешкоћама или са знатним одуговлачењем поступка. Оваква судска оцјена мора бити образложена а такође и пропорционална и заснована на налазима и оцјенама проведене истраге.

Потешкоће везане за утврђивање висине имовинске користи прибављене кривичним дјелом могу проистећи због уништења или нестанка предмета, продаје или поклона а не може се утврдити квалитет предмета, назив произвођача и сл. Кад се ради о предметима који су отуђени имовинска корист се најчешће одузима у новчаном

еквиваленту јер су предмети недоступни или оштећени а ако су пронађени они се као такви одузимају од починиоца кривичног дјела и утврђује се њихова вриједност од стране суда по слободној процјени. Често се прибављена имовинска корист извршењем кривичног дјела не може утврдити, па касније ни одузети у облику у којем је прибављена, јер се предмети стечени кривичним дјелом врло често продају, а новац или потроши или се за њега купе друге вриједности, па је неопходно у овим случајевима утврдити законито стечену имовину, како би суд одредио привремену мјеру обезбјеђења над одређеним стварима или правима, из којих би се по окончању кривичног поступка, извршило намирење имовинскоправног захтјева оштећеног или одузела имовинскоправна корист.

Начин на који се утврђује висина и врста незаконито стечене имовине су различити. У случајевима организованог криминала, висина и врста прихода се утврђује, између осталог и помоћу посебних истражних радњи, прикривеним праћењем, прислушкивањем, те другим тајним операцијама. При томе је потребно вршити и финансијску истрагу пословне документације у случајевима кад је то изводљиво. Приликом утврђивања прихода, битни су и подаци о финансијским трансакцијама које су извршили осумњичени и друге особе. Финансијска истрага треба да је синхронизована и у склопу «класичне» истраге и са њом треба да се прикупе подаци о имовини осумњиченог, саучесника, њима блиских лица и привредних друштава који су у њиховом власништву или утицају.

Привремено одузимање предмета и имовине је самостална радња доказивања и са њом се прибављају докази и предмети који служе утврђивању чињеница у кривичном поступку. Ова мјера може бити посљедица принудног одузимања (претресом стана, пословних просторија, ствари и лица) или добровољне предаје.

У члану 73. ЗКП БиХ предвиђено је привремено одузимање имовине ради обезбјеђења, из разлога спречавања кориштења, отуђења или располагања одређеном имовином и при томе се мисли на имовину која се може одузети у складу са чланом 111. КЗ БиХ (новац, предмети од вриједности, непокретне ствари, као и свака друга имовинска корист која је прибављена кривичним дјелом). У циљу спречавања кориштења отуђене или располагања одређеном имовином суд може одредити и мјеру заплијене имовине или другу неопходну привремену мјеру како би се постигао наведени циљ. Наведену мјеру суд издаје на основу образложеног приједлога тужилаштва.

Трајно одузимање имовинске користи стечене кривичним дјелом на основу судске одлуке кад се утврди да је учињено кривично дјело, а да су:

- Пресуда којом је оптужени оглашен кривим,
- Рјешење о примјени васпитне мјере,
- Пресуда којом се утврђује да је оптужени починио кривично дјело у стању неурачунљивости.

Потребно је да суд приликом доношења наведених одлука утврди да је учињењем тог конкретног дјела прибављена имовинска корист, те одузимање те користи долази у обзир само ако оштећеном није досуђен имовинскоправни захтјевили ако му је досуђен имовинскоправни захтјев у износу који не достиже износ који не достиже износ имовинске користи прибављене кривичним дјелом.

Сагледавајући законско регулисање ове области недвојбено можемо констатовати да законодавац тражи да се током цијелог поступка утврђује имовина осумњиченог или трећих лица од којих је могуће одузимање незаконитог прихода, те примјењују привремене мјере у циљу осигурања коначног одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом.

Одредбе члана 397. ЗКП БиХ предвиђају могућност понављања поступка у погледу одлуке о одузимању имовинске користи прибављене кривичним дјелом, на захтјев лица, односно представника правног лица, на које је пренесена имовинска корист.

Држави у борби против организованог криминала стоји на располагању примјена више различитих мјера, средстава и поступака. Једно од тих средстава је и кривичноправна мјера одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом. Ова мјера се посебно издваја од других кад је у питању борба против организованог криминала по свом значају, природи, садржини, карактеру и дејству. Примјеном мјере одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом испуњава се један од важнијих принципа кривичног законодавства да нико не може задржати корист коју је противправно стекао. Иако је та мјера првенствено принудног, ретрибутивног карактера и примјењује се према извршиоцу кривичног дјела управо због извршеног дјела и против његове воље неспорно је да ова мјера има велики и превентивни значај и то како са аспекта генералне тако и специјалне превенције. Њеном примјеном учиниоцу али и другим потенцијалним извршиоцима имовинских кривичних дјела даје се јасан сигнал који треба да им утиче на жељу и намјеру да вршењем кривичног дјела могу увећати своју имовину. Такође држава одузимањем имовине спречава починиоца да дио профита усмјери на корумпирање државних службеника и даљење слабљење институција система.

3.5. Заштита и пружање помоћи жртвама и свједоцима организованог криминала у Босни и Херцеговини и Србији

Свједок је лице које је својим чулима непосредно опајало чињенице у вези са извршеним кривичним дјелом или учиниоцем, или је о њима посредно сазнало, и које на позив кривичног суда о њима исказује.⁴¹⁴ Свједоци се у теорији често називају «лично доказно средство».⁴¹⁵ Саслушање свједока представља важну доказну радњу која у случају организованог криминала не даје запажене резултате из разлога тзв. «завјета ћутања», тј. свједоци услијед страха за сопствену безбједност као и за безбједност себи блиских особа често одлучују да на разне начине избјегавају свједочење. То је очекивано и природно понашање грађана које је реакција на велику опасност коју по те грађане представљају истакнути експоненти организованог криминала. И поред наведеног се стварањем адекватне нормативне регулативе могу обезбиједити квалитетни искази свједока, тако да свједочење може да добије и посебан значај за доказивање кривичних дјела која спадају у организовани криминал.

⁴¹⁴ Ђурђић В.: Кривични поступак Србије, оп. цит., стр.69.

⁴¹⁵ Pfeifer G.: Strafprozessordnung und Gerichtsverfassungsgesetz, 2. neubearbeitete und erweiterte Auflage, Munchen 1999. godine, str. 64.

Разрађен систем мјера за заштиту свједока и оних који сарађују са правосуђем прије, за вријеме и после судског процеса јесте један од основних инструмената за успјешну истрагу и кривично гоњење учинилаца кривичних дјела организованог криминала. Овај систем представља и обавезу правосуђа и државе уопште према угроженим жртвама криминала, као што су нпр. жртве кријумчарења људи. Читав низ процесних и непроцесних мјера за заштиту свједока потребан је како би се осигурало да свједоци могу давати своје исказе слободно и без пријетње, и да је њихов живот и живот њима блиских људи заштићен прије, за вријеме и након судског процеса.

У југоисточној Европи посебан значај на плану заштите свједока има Савјетодавна група тужилаца југоисточне Европе (SEEPAG), у оквиру које је тадашња Државна заједница Србија и Црна Гора била координатор радне групе за заштиту свједока. Ова група се у својим активностима ослања на ресурсе Пакта за стабилност земаља југоисточне Европе и СЕЦИ Центра за борбу против прекограничног криминала, са сједиштем у Букурешту. Наведена група формирана је 12. децембра 2003. године и чине је представници Албаније, БиХ, Бугарске, Грчке, Србије, Црне Горе, Хрватске, Македоније, Мађарске, Молдавије, Румуније, Словеније и Турске.

Увођење заштите свједока требало би да има значајнији утицај у супротстављању организованом криминалитету из разлога што је у пракси риједак случај да се «обични» грађанин појављује као свједок у поступку, а разлог је најчешће управо постојање страха код очевидаца за своју безбједност и безбједност своје породице, иако су неријетки случајеви да постоје очевици кривичних дјела која су извршена од стране организованог криминала. Уплашени свједоци често неће да сарађују или прикривају информације за које мисле да могу да угрозе њихову безбједност. Често се дешава да ток извршења кривичног дјела опишу до најситнијих детаља, али да лажно тврде да извршиоца нису видјели. Због наведеног, веома је битно да се нормативно-правним актима предвиде конкретне мјере заштите, како би грађани могли да процијене степен сопствене заштите и заштите своје породице прије него се одлуче да дају исказ.

Институт заштите свједока у Босни и Херцеговини уведен је скупа са Законом о кривичном поступку БиХ и Кривичним законом БиХ, у марту 2003. године⁴¹⁶, и представља реализацију међународне обавезе Босне и Херцеговине која произилази из њене обавезе да на адекватан начин у своје законодавство угради одређене одредбе Конвенције УН против транснационалног организованог криминала. Конвенција обавезује државе потписнице да предузму одговарајуће мјере у оквиру својих могућности, којима ће пружити дјелотворну заштиту од могуће одмазде или застрашивања свједока који свједоче у кривичним поступцима поводом кривичних дјела из дјелатности организованог криминала, а по потреби и њиховим рођацима и другим њима блиским лицима. Веома је значајна одредба Конвенције, нарочито за мање државе као што је и Босна и Херцеговина, да државе потписнице могу размотрити и потребу склапања споразума или аранжмана са другим државама ради пресељења лица којем се као свједоку пружа заштита. Конвенција такође посебним одредбама предвиђа и заштиту жртава кривичних дјела. Наиме, обавезују се државе потписнице да предузму одговарајуће мјере у оквиру својих могућности, ради

⁴¹⁶ Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока, Службени гласник БиХ, број 3/2003. и Закон о програму заштите свједока, Службени гласник БиХ бр. 29/2004.

пружања помоћи и заштите жртвама кривичних дјела, нарочито у случајевима пријетњи одмаздом или застрашивањем.

Кривична дјела са аспекта организованог криминала која се могу довести у везу са угрожавањем свједока и њиховог давања исказа су: Заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу члан 185 КЗ БиХ, Трговина људима члан 186 КЗ БиХ, Међународно врбовање ради проституције члан 187 КЗ БиХ, Незаконито ускраћивање идентификационих докумената члан 188 КЗ БиХ, Узимање талаца члан 191 КЗ БиХ, Спречавање доказивања члан 236 КЗ БиХ и Откривање идентитета заштићеног свједока члан 240 КЗ БиХ. Одавање идентитета заштићеног свједока представља новину у кривичном законодавству БиХ и веома је важан инструмент у борби против организованог криминала. Ово кривично дјело чини онај ко неовлаштено другом саопшти, преда или предузме друге радње с циљем откривања података о идентитету свједока који је од надлежног суда добио тај статус.

Законом о кривичном поступку Босне и Херцеговине осигурани су процесни механизми који омогућавају примјену материјалних института имајући за циљ заштиту свједока. Чланом 10. осигурана је обавеза коришћења искључиво законитих доказа, забрањено је изнуђивање признања или какве друге изјаве од *inter alia* лица која судјелује у поступку. Такође у глави V детаљно је уређен начин испитивања свједока и давање исказа, као и његова права и обавезе приликом давања исказа и обавезе суда и странкака у вези са испитивањем свједока. ЗКП БиХ предвидио је и више мјера које онемогућавају утицај осумњиченог/оптуженог на свједока које се састоје у забрани састајања с одређеном особом и то у оквиру мјера забране предвиђених чланом 126. и притвор као мјера из члана 132. ЗКП БиХ. Као посебна мјера која се у случају осјетљивих и рањивих свједока може примјенити је искључивање јавности.

У Босни и Херцеговини, ступањем на снагу Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока, учињени су први кораци на регулисању ове веома битне области у борби против организованог криминала. Овај закон, истини за вољу, не нуди неки радикалнији и цјеловитији програм заштите као што је то случај у нпр. САД, већ предвиђа одређене мјере заштите у виду свједочења путем техничких уређаја за пренос слике и звука, удаљавања оптуженог, изузетака од директног извођења доказа, ограничења у прегледању списа и докумената, обезбјеђење анонимности свједока, неоткривање идентитета, повјерљивости списа и сл.

Према одредбама овог Закона, свједок под пријетњом је свједок чија је лична безбједност или безбједност његове породице доведена у опасност због његовог учешћа у кривичном поступку, а као резултат пријетњи, застрашивања или сличних радњи које су везане за његово свједочење.

Угрожени свједок је свједок који је озбиљно физички или психички трауматизован околностима под којима је извршено кривично дјело, или који пати од озбиљних психичких поремећаја који га чине изузетно осјетљивим, као и дјете и малолетник.

Заштићени свједок је свједок који се саслушава по посебним одредбама Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока, и то у изузетним околностима, када постоји очигледна опасност за личну безбједност свједока или његове породице, која је тако озбиљна да постоје оправдани разлози за вјеровање да није могуће да се та опасност умањи након што је свједок дао исказ, или је вјероватно да ће се опасност повећати због давања исказа.

Закон о програму заштите свједока БиХ има за циљ да осигура ефикасну заштиту свједока током и након кривичног поступка како би се свједоку омогућило слободно и отворено свједочење у кривичном поступку пред надлежним судом. Под појмом свједока у смислу наведеног закона подразумијева се лице без чијег свједочења нема изгледа да се у кривичном поступку истраже и утврде чињеницу или утврди боравиште осумњиченог лица или без чијег свједочења би то било знатно отежано. Свједоку се може пружити заштита уз његов пристанак ако се он или члан његове породице суочава са пријетњом опасном по живот, здравље или слободу због своје намјере да свједочи, те ако је подобан за предузимање мјера за заштиту свједока. Свједоку се може дати заштита и након свједочења ако се тад уочи опасност а она је настала као последица свједочења.

Заштиту свједока и чланова њихове породице осигурава Одјељење за заштиту свједока у оквиру Државне агенције за истраге и заштиту.

Законик о Кривичном поступку Републике Србије из 2006. године одредбама чланова 117-122 први пут уводи институт заштићеног свједока у овај процесни закон у Р Србији. Закоником је прописано да, ако постоје околности које очигледно указују да би услед саслушања одређеног свједока и давања његових одговора на поједина питања, у кривичном поступку за кривично дјело за које је прописана казна затвора од десет година или тежа казна, за њега или њему блиска лица наступила озбиљна опасност по живот, здравље, физичку цјелокупност, слободу или имовину већег обима, суд може донијети рјешења којим лице стиче статус заштићеног свједока и одредити посебан начин саслушања тог свједока у кривичном поступку, тако да се током поступка не открије његов идентитет.

Посебан начин саслушања заштићеног свједока обухвата једну или више посебних мјера заштите:

1. искључење јавности са главног претреса;
2. измјену, брисање из списка или забрану објављивања података о идентитету свједока;
3. ускраћивање података о идентитету свједока;
4. саслушање свједока под псеудонимом;
5. прикривање изгледа свједока;
6. свједочење из посебне просторије уз промјену гласа свједока, примјеном уређаја који мијења глас и
7. саслушање свједока који се налази у другој просторији ван суднице, у другом мјесту у земљи или у иностранству уз могућност примјене уређаја који мијења глас и изобличује слику.

Рјешење о одређивању статуса заштићеног свједока доноси суд на захтјев лица које се треба саслушати у својству свједока, или је већ саслушан у ранијој фази поступка и по службеној дужности на захтјев странака у поступку уз сагласност лица којем треба дати тај статус. Подаци о заштићеном свједоку и њему блиским лицима представљају службену тајну коју су дужна да чувају сва лица која је на било који начин сазнају. У изузетно оправданим случајевима, кад орган који води поступак процјени да је заштићеном свједоку озбиљно угрожен живот, здравље или слобода може сакрити његов идентитет од окривљеног и његовог браниоца и то привремено, а најкасније до заказивања главног претреса. Законодавац је предвидио могућност да окривљени и његов заступник оспоре оправданост примјене ових мјера.

Законом о измјенама и допунама Законика о кривичном поступку Србије из 2001. године од 31.08.2009. године којим је Законик из 2006. године стављен дефинитивно ван правне снаге, а да никад није у потпуности ни заживио, усвојене су одредбе о заштити свједока на начин како је било предвиђено Закоником из 2006. године (чланови 109а-109ђ) тако да се овим Закоником наведене одредбе примјењују.

С тим у вези, прије ступања на правну снагу ових одредби Законика из 2001. године, заштита свједока у Р Србији била је регулисана, прије свега Законом о Програму заштите учесника у кривичном поступку Републике Србије⁴¹⁷ који уређује услове и поступак за пружање заштите и помоћи свједоку и другим процесним субјектима изван кривичног поступка, и то примјеном различитих мјера предвиђених Програмом заштите. При томе се имају у виду само она лица чија је лична безбједност или безбједност њихових породица изложена опасности због исказивања у предкривичном и кривичном поступку.⁴¹⁸

Из наведеног се може закључити да програм заштите свједока не предвиђа заштиту за свједоке који су озбиљно психички или физички трауматизовани околностима којима је учињено кривично дјело или који пате од озбиљних психичких поремећаја који их чине изузетно осјетљивим, односно дјечи и малољетницима („угрожени свједоци“ према Закону о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ).

Закон о Програму заштите учесника у кривичном поступку Р Србије предвиђа заштиту практично за сва лица која су изложена реалној опасности усљед давања исказа или пружања значајних података и информација. Тако да се закон примјењује не само на свједока, оштећеног и свједока сарадника већ и на осумњиченог, односно окривљеног, вјештака и стручно лице, а може се примјенити и на лица блиска наведеним процесним субјектима. Под блиским лицима у смислу овог закона подразумијева се члан уже породице или неко друго лице које заштићени свједок таквим означи али под условом да је у конкретном случају то лице подобно да се његовим угрожавањем изврши озбиљан притисак на заштићеног свједока. Статус „заштићеног лица“ (свједок, други процесни субјект или њему блиско лице) може се добити искључиво ако је ријеч о исказу, односно давању информација без којих би било онемогућено или знатно отежано доказивање у поступцима за кривична дјела против уставног уређења и безбједности, за дјела против човјечности и међународног права, и за дјела са елементима организованог криминала.

Закон о Програму заштите учесника у кривичном поступку Р Србије регулише услове када ће „заштићено лице“ уживати заштиту и то тако што наводи као услов да је усљед давања важног исказа, односно пружања значајних информација изложено опасностима по живот, здравље, физички интегритет или имовину. Статус „заштићеног лица“ према закону могу добити само она оштећена лица чије је свједочење значајно за судски поступак и у том смислу овај закон је потребно разликовати у погледу оштећеног од програма помоћи жртвама кривичног дјела. Подаци у вези са Програмом заштите представљају службену тајну и не смије их одавати нико коме постану доступни.

⁴¹⁷ Службени гласник Р Србије бр. 85/05 од 06.10.2005. године

⁴¹⁸ Милошевић М.: Полиција и заштита учесника у кривичном поступку Републике Србије, Правна ријеч, Бања Лука 2008. година, стр. 116-117.

Рјешења из Закона о Програму заштите учесника у кривичном поступку Р Србије имају своје извориште у Препоруци Савјета Европе бр. R(97)13 о застрашивању свједока и праву на одбрану.

Програм заштите може се примјенити према заштићеном лицу прије, у току и након правоснажног окончања кривичног поступка, а сви органи и лица која у њему учествују морају поступати са наручитом хитношћу. Програм заштите спроводи трочлана комисија и Јединица за заштиту. Комисију чини судија Врховног суда Србије, замјеник Републичког јавног тужиоца и командир Јединице за заштиту и они имају по једног замјеника. Предсједник комисије је судија Врховног суда, а административне послове за потребе Комисије обавља Јединица за заштиту.

Програм заштите обухвата следеће мјере:

1. физичку заштиту личности и имовине,
2. промјену пребивалишта или премјештај у другу заводску установу,
3. прикривање идентитета или података о власништву и
4. промјена идентитета.

У току спровођења програма заштите може се примјенити једна или више мјера с тим што се прве три мјере могу примјенити одлуком Јединице за заштиту и као хитне мјере док промјена идентитета се може примјенити само на основу одлуке Комисије. Мјере предвиђене законом се реализују на подручју Р Србије а могу се примјенити и у другим земљама на основу билатералних и мултилатералних уговора или по основу реципроцитета.

Захтјев Комисији за укључење „заштићеног лица“ у програм заштите може поднијети надлежни јавни тужилац, истражни судија или предсједник вијећа. Уколико Комисија усвоји захтјев, наложиће Јединици за заштиту да са заштићеним лицем склопи споразум о укључивању у програм заштите.

Програм заштите свједока престаје:

- истеком периода на који је склопљен споразум;
- смрћу заштићеног лица;
- изјавом заштићеног лица или његовог законског заступника да се одриче заштите и
- доношењем рјешења о обустави Програма заштите. Рјешење ће се донијети:
 - ако више нема потребе за заштитом;
 - ако је у току примјене програма заштите покренут кривични поступак против заштићеног лица;
 - ако је приликом закључења Споразума заштићено лице пружило неистините податке;
 - ако заштићено лице не испуњава своје обавезе из Споразума;
 - на захтјев стране државе у коју је лице дислоцирано.

У ДИО

ОРГАНИЗАЦИЈА И УРЕЂЕЊЕ ОРГАНА ЗА СУПРОТСТАВЉАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ

1. ОПШТА РАЗМАТРАЊА О СУБЈЕКТИМА СУПРОТСТАВЉАЊА ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ

Због своје природе и посљедица које оставља, организовани криминал представља један од друштвених феномена на које теорија и пракса савремених држава још увијек нису дале задовољавајући одговор. Ово потврђују бројне афере у којима се носиоци власти доводе у везу са организованим криминалом, бројни оружани сукоби са фаталним посљедицама по цивилно становништво и припаднике државних органа гоњења који су мотивисани криминалним активностима најчешће у вези са опојним дрогама, кријумчарењем оружјем и високоакцизном робом, илегалним миграцијама, трговином људима и сл. Општа је обавеза држава да штите универзалне вриједности, као што су људска права и слободе, имовина грађана, правна добра и основне вриједности заједнице од различитих угрожавања и повреда. Организовани криминал је најопаснији облик криминала, који угрожава саме темеље демократске власти, тј. представља основну и највећу опасност за јавни ред и општу безбједност, за правну државу и сигурност у економском и финансијском пословању државе. Организовани криминал има за циљ стварање „паралелне власти“ која ће представљати супротност цивилном друштву и демократским вриједностима правне државе.

Организовани криминал, поред примјене на научним и техничким достигнућима заснованих метода, захтијева, и одговарајуће субјекте, на националном и наднационалном нивоу, који ће организовано, стручно и кроз тимски рад примјењивати адекватне методе у циљу успјешног откривања, разјашњавања и доказивања кривичних дјела организованог криминала. Немјерљива материјална и нематеријална штета коју националним државама производи организовани криминал поткопавајући повјерење грађана у функционисање државних органа, нужно захтијева заједничку реакцију заинтересованих држава у његовом супротстављању. Стога је неопходно да се феномену „организовани криминал“ држава супротстави прилагођавајући постојеће или изградњом нових државних структура које ће користити најсавременије методе и средства у супротстављању организованом криминалу. У том смислу постоји интенција у развијеним државама да се у супротстављању криминалу, а нарочито организованом, активно укључи наука, и то тако да оспособи органе за спровођење закона да могу реаговати сходно трендовима кретања криминале дјелатности кроз сталан развој: безбједносних, правних,

криминолошких, криминалистичких, полицијских, царинских и других инструмената на националним и наднационалним оквирима, кроз сталну сарадњу.⁴¹⁹

Супротстављање организованом криминалу у законској је надлежности више државних органа који су овлаштени да се свим расположивим и дозвољеним средствима и методама супротстављају активностима организованог криминала. Такође, надлежни државни органи су по закону одговорни да сузбију и казне сваки облик испољавања организованог криминалног дјеловања чије извршење се није могло превентивно спријечити. Што се тиче државних органа гоњења, ту се прије свега мисли на тужилаштво, суд, полицијске и обавјештајне агенције.

У посљедњој деценији прошлог и првих година овог вијека била су присутна различита мишљења, па и тенденције о потреби формирања неких нових специјалних органа, са посебним овлашћењима, који би дјеловали самостално или у оквиру неког од већ постојећих органа откривања, гоњења и пресуђења. Наиме, класични субјекти супротстављања криминалу са криминалистичким и правним инструментима које су примјењивали у сузбијању криминалног дјеловања појединца постали су недовољни и анахрони да би се успјешно са њима спријечило криминално дјеловање једне добро организоване криминалне организације са јасно дефинисаним активностима чланова и могућност да се продре у њену унутрашњост. Када би ти органи гоњења дошли до непосредних извршилаца кривичног дјела завршавали би своју дјелатност тако да су налогодавци и вође криминалних организација остајали ван домаћаја ових класичних криминалистичких и безбједоносних инструмената.

Избор, надлежност и овлашћења субјеката у супротстављању организованом криминалу, мишљења смо да, треба (мора) да буде у складу са актуелним друштвеним потребама, односно испољеним облицима криминалне дјелатности. Наиме, мишљења смо да није научно оправдано, а у пракси примјењиво да се у односу на функционисање неких нових органа аутоматски преноси и пракса сличних органа који егзистирају у другој држави, ма колико оне биле успјешне, а да се претходно критички не сагледају стање и услови у области организованог криминала у држави у којој се оснива тај орган, којем управо и треба прилагођавати постојеће и све новоформиране органе.

Актуелна ситуација у области организованог криминала, поред увођења нових метода, захтијевала је и оснивање неких нових специјалних органа, али и давање ширих овлашћења већ постојећим органима. То је и логично, јер откривање, разјашњавање и доказивање кривичних дјела из ових криминалних области је тежак, сложен и одговоран задатак који изискује стручност, искуство и знање у коришћењу савремених криминалистичких метода.

Полиција је основни орган откривања свих кривичних дјела која се гоне по службеној дужности, па и кривичних дјела организованог криминала. Полицијске агенције адекватном примјеном одговарајућих репресивних метода, непосредно учествују у откривању ових кривичних дјела и њихових учинилаца и у прикупљању и обезбеђењу личних и материјалних доказа. У тој активности полицијски органи остварују сарадњу са другим надлежним органима откривања, контроле и надзора, као и са надлежним тужилаштвима и другим органима, и институцијама, а међу њима и предузећима, установама и организацијама у оквиру привредне и ванпривредне

⁴¹⁹ Савона Е.: Правна традиција и криминална стварност. Промјене и континуитет правних инструмената у сврху сузбијања организованог криминала, Избор, Загреб број 4/97.

дјелатности. Према законом прописаној стварној надлежности полицијски ораган је надлежан за извршавање полицијских послова, односно „оперативно-стручних послова којима се обезбјеђује ... спречавање вршења кривичних дјела, откривање кривичних дјела, проналажење, хватање и предаја извршилаца кривичних дјела надлежним органима.“⁴²⁰ Кад је у питању активност полиције у супротстављању организованом криминалу: „Полиција треба ударити организовани криминал на његовим извориштима, морају му се сјећи уобичајене руте и плијенити противправно стечена имовина. Она треба пратити токове илегално стеченог новца и вршити његову конфискацију, уз истовремено спровођење кампање за подршку јавности. Треба извршити професионализацију полиције, што је тежак и изазован посао“.⁴²¹ При откривању и доказивању кривичних дјела организованог криминала полиција примјењује криминалистичке методе из своје надлежности и у оквиру њих одговарајуће криминалистичко-тактичке радње и мјере, одговарајуће видове специјалних истражних техника и поједине радње доказивања, чиме обезбјеђује информације оперативног и доказног значаја.

Организовани криминал и криминално дјеловање на међународном плану представљају основну и највећу опасност за јавни ред, правну државу и уопште за безбједност држава. Наиме, једно од важнијих обиљежја савременог, посебно организованог криминала, је транснационалност и све јача повезаност криминалних група на међународном нивоу, што упућује државе на узајамну помоћ и међусобну сарадњу у циљу његовог успјешног сузбијања. Криминалне организације нису оптерећене државним границама, идеологијом, социолошким и другим разликама, а то је једна од предности у остваривању циља – стицање материјалне користи и друштвене моћи. Посебно су угрожене државе средње и источне Европе у којима је крајем осамдесетих година прошлог вијека дошло до пропасти дотадашњег режима и радикалних промјена у економским, социјалним и политичким односима. Ове државе, које се називају «транзиционе», посебно су неспремно ушле у наведене процесе што је организовани криминал итекако знао да искористи. Стога је било неопходно да се изврши прекомпозиција државних органа гоњења које ће бити оспособљене да користећи се најсавременијим методама и средствима активно се супротставе организованом криминалу. Наведена прекомпозиција, прије свега, правосудних и полицијских органа вршена је и уз помоћ наднационалних институција, основаних прије свега, од стране Уједињених Нација, Европске Уније и Савјета Европе.

Тенденција у реаговању државних органа гоњења задужених за супротстављање организованом криминалу је да они помјерају своје активности од реактивног дјеловања – учињено кривично дјело – ко је учинилац? ка проактивном реаговању – ко је потенцијални извршилац - које кривично дјело ће се покушати извршити?

У спречавању и сузбијању криминалитета, нарочито транснационалног организованог криминала,⁴²² који тежи ка сталној експанзији и стварању позиција за сопствену заштиту, друштвена заједница (на државном и међународном нивоу) мора

⁴²⁰ Чл. 5. Закона о унутрашњим пословима, Службени гласник Републике Српске бр. 48/03

⁴²¹ Модлу Д.: Неки фактори који отежавају или онемогућавају борбу против организованог криминалитета, Криминалистичке теме, ФКН, Сарајево 2004. година, стр. 66.

⁴²² „Претпоставка успешне борбе против организованог криминала је, пре свега, равномернији регионални развој који ће неминовно захтевати чвршће регионално повезивање, као битне претпоставке за међународну интеграцију“, Ного С.: Глобализам и организовани криминал, Удружење за међународно кривично право и „ИНТЕРМЕХ“, Београд 2007. године, стр. 70.

ефикасно и благовремено да реагује, што захтијева одговарајући аналитичко - истраживачки приступ заснован на начелима и принципима криминалистике, квалитетну процјену и прогнозу, кадровски и материјално - технички оспособљене органе, и адекватне криминалистичко - тактичке и техничке методе и средства који ће се примјењивати кроз превентивну и репресивну дјелатност. У супротстављању организованом криминалу значајно је предузимање активности на закључивању мултилатералних, билатералних и регионалних споразума или оперативних аранжмана, ради успостављања најдјелотворнијих и најефикаснијих мјера за спречавање и сузбијање конкретних појавних облика организованог криминала.

Огромна материјална штета коју производи организовани криминал при чему поткопава темељно повјерење грађана у функционисање државних органа на начелима правне државе допринијела је стварању свијести о нужности организовања широког фронта државних органа у његовом супротстављању.

Дакле, супротстављање организованом криминалу одвија се упоредо и на међународном и на националном нивоу. На међународном нивоу то дјеловање се испољава у оквиру међународних организација универзалног или регионалног карактера, као и на билатералној и мултилатералној сарадњи државних субјеката гоњења заинтересованих држава.

Међународне организације најчешће оснивају тијела специјализована за борбу против организованог криминала или појединих видова његовог испољавања, израду правне регулативе и докумената општег и стратегијског карактера, израду смјерница, препорука и приједлога државама у циљу унапређења стања безбједности и успјешнијег супротстављања организованом криминалу.

2. НАДНАЦИОНАЛНИ МЕХАНИЗМИ СУПРОТСТАВЉАЊА ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ

Као субјекти међународног права и међународних односа, државе самостално и суверено утврђују своју политику, спољнополитичке циљеве, начине и методе остварења и у складу с тим понашају се у међународној заједници. У области борбе против криминала државе утврђују своју политику, циљеве и начине њиховог остварења. Руководе се стратегијом супротстављања појавним облицима криминала који их највише погађају и наносе штету њиховим базичним интересима. То се, прије свега, односи на организовани криминал, илегални промет опојних дрога и отрова, кријумчарење и остале облике савременог криминала. Конкретне активности односе се на отклањање узрока и услова криминалног понашања, откривање починилаца кривичних дјела и њихово хапшење, екстрадицију, извођење пред суд и изрицање кривичних санкција. Обим међународне сарадње држава је у дијапазону од билатералне, преко регионалне до мултилатералне.

Заједничка дјелатност различитих полицијских система намеће потребу реципрочног доброг познавања односних организација, метода и средстава дјеловања. Ако се жели да полиције различитих држава раде заједно, потребно је подржавати и усмјеравати узајамно упознавање полицијских службеника путем семинара, сусрета, радних састанака и сл. Заједничка сарадња захтијева и минимум сличности између

полицијских организација, односно требало би у границама могућности вршити хармонизацију организација, средстава, метода и оперативних идеја. Полицијска сарадња, да би била успјешна, не подразумијева само борбу против криминала, па био он и организовани, већ мора садржавати широку лепезу активности, и то - од образовања до обједињавања средстава.

Потребно је, такође, водити рачуна о изузетној осјетљивости држава према националном суверенитету, тј. суверенитету који може доћи до изражаја приликом интервенције полиције на територији друге државе. За међународне полицијске односе од посебног значаја су начела поштовања суверенитета, територијалног интегритета и равноправности држава. Ова начела, као и већину проблема који могу произићи у оквиру међународне полицијске сарадње, могу се успјешно испоштовати и превазићи искључиво путем билатералних или мултилатералних споразума заинтересованих држава.

Основни видови међународне кривичне сарадње држава су:

- међународна судска сарадња (кривичноправна помоћ) и
- међународна полицијска сарадња.

Међународна судска сарадња одвија се преко органа правосуђа (судства и тужилаштва), а полицијска преко националних служби безбједности и националних централних бироа Интерпола држава чланица. Оба вида понекад се остварују уз посредовање дипломатских органа, којима се достављају замолнице страних држава. Правосудни органи баве се кривичноправним аспектима, а органи безбједности криминалистичким аспектима криминала (методика, тактика, оператива и техника).

Међународна правна помоћ у кривичним стварима састоји се од екстрадиције, тзв. мале кривичноправне помоћи, уступања кривичних прогона, извршења стране кривичне пресуде, надзора над условно осуђеним односно условно отпуштеним лицима, присуствовању неким истражним радњама правне помоћи у иностранству и сл. Од наведених облика међународне правне помоћи најзначајнији су екстрадиција и тзв. мала кривичноправна помоћ. Екстрадиција је радња међудржавне правне помоћи којој је циљ предаја кривичног прогона или осуђеног лица с подручја судске власти једне државе на подручје судске власти друге државе. Екстрадиција је правни посао између држава којим се странац или лице без држављанства, на основу спроведеног правног поступка, предаје (изручује) страни држави да би му се тамо судило или да би се над њим извршила санкција. За разлику од екстрадиције, која резултира осигурањем присуства окривљеног у конкретном кривичном поступку у држави молитељици, мала кривичноправна помоћ не представља тако дубоке захвате у лична права грађана, већ се састоји од предузимања сасвим конкретних, појединачних истражних и других радњи домаћих судова на молбу и у корист судова државе молитељице за потребе вођења кривичног поступка, односно страних судова на молбу домаћих судова (нпр. саслушање свједока, вјештака, ријетко и испитивање окривљеног, привремено одузимање и предаја предмета који могу послужити за успјешно вођење кривичног поступка, осигурање присуства лица у кривичном поступку достављањем позива, достављање писмена, размјена података од користи за успјешно вођење кривичног поступка, нпр. податци из кривичних евиденција).

Носиоци међународне правне помоћи су судови и тужилаштва, у складу са конкретним националним Законом о кривичном поступку државе. Тако, нпр. Закон о

кривичном поступку Босне и Херцеговине у глави XXX – Поступак за пружање међународне правне помоћи и извршење међународних уговора у кривичноправним стварима и глави XXXI–Поступак за изручење осумњичених, односно оптужених и осуђених лица, правно уређује ову веома битну кривичноправну област. Међународна кривичноправна сарадња, поред Закона о кривичном поступку БиХ, уређује се и на основу многостраних и двостраних међународних уговора чија је правна снага јача од домаћег законодавства. Такође, међународна правна помоћ може се остварити и на основу начела узајамности, као израз добре воље и поштовања интереса замољене државе, при чему се не ради о облигаторној сарадњи заснованој на међународним уговорима.

Међународна полицијска сарадња у највећем броју случајева претходи међународној судској сарадњи, јер органима правосуђа омогућава да остваре процесноправне претпоставке за отпочињање, вођење и окончање кривичног поступка. Поступак сарадње почиње замолницом као иницијалним актом којим се тражи обављање одређене радње на територији стране државе, према одређеном лицу и за конкретно кривично дјело. Замолницом се одлучивање не преноси на органе друге државе, већ се тражи помоћ у дијелу кривичног поступка.⁴²³

У ширем смислу, међународна полицијска сарадња је дио међународне сарадње која је политичког карактера и одвија се између држава и међународних организација. У ужем смислу, међународну полицијску сарадњу можемо одредити као однос између држава и њихових полицијских органа ради очувања међународног јавног поретка, реда и заједничке сарадње у борби против криминалитета.⁴²⁴ То су односи официјелног карактера, који се одвијају између држава и званичних органа јавне безбједности, судске и криминалистичке полиције.

Међународне организације најчешће оснивају тијела специјализована за борбу против организованог криминала или појединих видова његовог испољавања, израду правне регулативе и докумената општег и стратегијског карактера, израду смјерница, препорука и приједлога државама у циљу унапређења стања безбједности и успјешнијег супротстављања организованом криминалу.

Међународна полицијска сарадња саставни је дио међународне кривично-правне помоћи. Често иста претходи свим другим напорима који се улажу у борби против организованог криминала, јер, управо полицијски органи морају се непосредно и прије свих других органа хватати у коштац са организованим криминалом. Ако се узме у обзир све већа интернационализација организованог криминала, лако се могу разумјети све већа настојања полицијских агенција да интензивирају међународну сарадњу и тако повећају ефикасност у извршавању задатака.

Под међународном полицијском сарадњом подразумевамо „заједничку или општу дјелатност различитих полицијских корпуса, нарочито дуж границе...у првом реду реципрочно добро познавање односних организација, метода и средстава дјеловања...минимум сличности ако не и сагласности, у границама могућег, хармонизацију организације, метода и оперативних замисли...“⁴²⁵

Активност појединих тијела међународне заједнице посебно је дошла до изражаја

⁴²³ Никач Ж.: Транснационална сарадња у борби против криминалитета–Еуропол и Интерпол, оп.цит.стр.81

⁴²⁴ Бабовић Б.: Полиција у свјетском поретку, *Cicero Print*, Београд 1997. година, стр. 68.

⁴²⁵ Dewallef Y.: *Međunarodna policijska saradnja ili kako rješavati probleme koji su posljedica propustljivosti granica*, op. cit., str. 198.

последњих година са циљем да се изгради један адекватнији систем интернационалне контроле свих видова организоване криминалне дјелатности. Уједињене нације сваке пете године одржавају конгресе који су углавном у вези са сузбијањем неке криминалне дјелатности, с тим што је неколико конгреса било искључиво посвећено организованом, односно транснационалном организованом криминалу. Прва три конгреса одржана у Женеви 1955. године, у Лондону 1960. године и у Стокхолму 1965. године, нису за предмет расправе имали организовани криминал. Посвећени су били малољетничкој делинквенцији, смањивању рецидивизма, условном отпусту и односу превенције и заједнице. Четврти конгрес одржан 1970. године у Кјоту био је посвећен разматрању проблематике међусобног односа општег развоја друштва и криминала. Пети конгрес је одржан 1975. године у Женеви и имао је за тему расправе *организовани криминал*, док је шести конгрес који је одржан у Каракасу, и ако је за тему имао превенцију криминала и квалитет живота, био је значајан и за проблематику организованог криминала, јер се дошло до закључка да се класичним методама супротстављања новим видовима криминала не може доћи до задовољавајућих резултата. Конгрес који је одржан у Милану 1985. године, седми по реду, посебно је значајан због указивања на све могуће опасности наилазећег транснационалног организованог криминала и на потребу много боље организације у његовом супротстављању. Осми по реду конгрес одржан је у Хавани 1990. године, гдје је такође указано на опасност организованог криминала, али се на њему расправљало и о неким аспектима транснационалне криминалне дјелатности као што су кријумчарење дроге, кријумчарење миграната, трговина културним добрима и др. У Каиру је 1995. године одржан девети конгрес на којем је проблематика организованог криминала поново била на дневном реду, исто као и контрола криминалом зарађеног новца и његово праће кроз разне привредне и финансијске акције. Десети конгрес је одржан у Бечу 2000. године који је указао на важност сарадње, заједничког рада и међународне помоћи у супротстављању свим дјелатностима транснационалног организованог криминала. Једанаести конгрес одржан је у Индонезији 2005. године и на њему је у завршној декларацији изражена „велика забринутост“ у вези са глобалним криминалним дјелатностима попут кријумчарења дрога, прања новца, трговине бијелим робљем, кријумчарења мигрантима, илегална трговина оружјем и тероризам. Констатовано је да је организовани криминал постаје све већа глобална опасност која угрожава националне привреде и међународни финансијски систем у цјелини као и да се морају изнаћи нови приступи у његовом супротстављању. Несумњиво је да су ови конгреси разматрали актуелну проблематику⁴²⁶ и увиђајући опасност разних облика организованог криминалног дјеловања, чијем сузбијању су и посвећивали посебну пажњу.⁴²⁷

⁴²⁶ „Као што је развидно, организовани криминалитет се брзо прилагођава модерним комуникацијским, господарским и транспортним могућностима, но расположива средства и методе за његово сузбијање не слиједи динамику промјена, тако да се често њему државе супротстављају традиционалним, неучинковитим и безуспјешним методама...“, Сачић Ж.: Организовани криминалитет у Хрватској, оп. цит., стр. 1.

⁴²⁷ „Успостављање и стално развијање међународне полицијске сарадње одраз је реалне потребе појединачних држава и међународне заједнице као цјелине да организују међусобну сарадњу и заједничке акције за одржавање јавног реда и борбу против криминала као заједничког непријатеља. Криминал а посебно онај са међународним обиљежјима, све више угрожава најважније цивилизацијске вриједности, економске и друге основе друштва и опстанак појединих држава или снага на власти. Он у исто вријеме

У Напуљу је 1994. године одржана Министарска конференција УН о организованом транснационалном криминалу на којој је усвојена политичка декларација и глобални акциони програм против транснационалног организованог криминала (оба ова документа су одобрена и од Генералне скупштине УН 1994. године). На Конференцији је разматрана и проблематика која се односи на превентивну стратегију у спречавању организованог криминала, усмјерену ка међународној сарадњи и техничкој помоћи у циљу унапређења таквих видова сарадње. Детаљније, учесници су се договорили о сљедећем: да ће свака држава унаприједити своју правну регулативу како би била ефикасна и оперативна, да ће се заједничким снагама борити против нарастајућег организованог криминала, да ће се борити против инфилтрирања организованих криминалних група у легалне економске токове путем корупције или прања новца, да ће борба против организованог криминала бити највиши приоритет држава уз помоћ јавног мнијења, медија, институција, организација и невладиног сектора, наглашено је да организовани криминал представља посебну опасност државама у развоју и транзицији, али и да се конкретне мјере које се предузимају било на пољу легислативе или оперативних потеза, морају прилагодити и конкретним условима и карактеристикама сваке поједине државе.

Са наведене конференције је објављен документ под називом „Гледајући у садашњост да се припремимо за будућност“. Значајно је истаћи чињеницу да је на овој конференцији констатована повезаност дјелатности транснационалног организованог криминала са појединим активностима терористичких организација. Имајући у виду значај финансијске моћи организованог криминала на конференцији⁴²⁸ је закључено, да ће се државе учеснице посебно ангажовати на одузимању „економске моћи“ и „друштвеног угледа“ таквим криминалним организацијама и да ће их спречавати у њиховој намјери да кроз прање новца легализују криминалном активношћу зарађен новац. Подршка борби против организованог криминала у документима усвојеним на Конференцији у Напуљу, услиједила је на неколико наредних министарских конференција које су одржане у Буенос Аријесу – 1995. године, у Дакару – 1997. године, у Манили – 1998. године и у Бангкоку – 1999. године.

Када се разматра ангажованост Уједињених Нација на сузбијању организованог криминала, треба споменути њене активности које се односе на формирање одређених органа као и активности које имају за циљ доношење појединих аката. У том контексту значајна је дјелатност „Канцеларије за дроге и злочине“ у чију надлежност спада транснационални организовани криминал и која у свом саставу има „програм за међународну контролу дроге“ и „центар за међународну превенцију криминала“, као и дјелатност „економско – социјалног савјета“.

Од појединих аката значајно је истаћи резолуцију Генералне скупштине из 1989. године у којој се указује на прерастање организованог у транснационални

доводи у питање међународне односе и свјетски мир, па зато долази на дневни ред билатералних и мултилатералних састанака највиших представника држава“ Нешковић С: Међународна полицијска сарадња, Безбедност бр. 5/05, стр. 754.

⁴²⁸ „Глобални закључци конференције усмјерени су на изражавање јаке одлучности и политичке воље за сузбијање организованих транснационалног криминалитета, који се поред тероризма, сматра највећом обвезом законодавне, судбене и извршне власти у држави, уз наглашену заједничку одговорност за проведбу закључака у тијелима међународне заједнице..“, Сачић Ж.: Организовани криминалитет у Хрватској, оп. цит., стр. 1.

организовани криминал и на његове веома опасне дјелатности као што су кријумчарење дроге, корупција, тероризам и поједини видови насилничког криминала. Такође, треба указати и на настојања дата у резолуцији из 1990. године да се на нивоу Генералног секретара обједине прописи држава који се односе на проблематику организованог криминала, кријумчарења дроге и прања новца, у циљу усаглашавања прописа и пружања одговарајуће правне помоћи појединим државама.

Поред наведених активности на нивоу УН, такође, је на нивоу ЕУ основано неколико значајних тијела за борбу против организованог криминала и кријумчарења дрогом и то:

- Група за пружање узајамне помоћи „ГАМ“, основана 1967. године која управо за циљ има супротстављање кријумчарењу опојних дрога,
- Група „Треви“ која је формирана 1975. године и која је кроз специјализацију својих дјелатности основала одређене подгрупе, међу којима и подгрупу за борбу против организованог криминала и кријумчарења дроге,
- Радна група састављена од министара унутрашњих послова и правосуђа, основана 1986. године под називом „Европска политичка сарадња“, у каснијем свом развоју у оквиру своје дјелатности, обухватила је и борбу против илегалног промета опојних дрога,
- Европски центар за прањење дроге и токсикоманију (ОЕД), формиран 1993. године,
- Радна група за наркотику и организовани криминал, основана 1994. године
- „Одсјек за усклађивање борбе против кријумчарења“ основан 1989. године, у чији домен рада спада координирање националних царинских служби у супротстављању свим облицима кријумчарења, па самим тим и илегалног промета опојних дрога.
- ЕГМОНТ група која је основана 1995. године у Бриселу а коју чини мрежа националних канцеларија специјализованих за борбу против прања незаконитих средстава.
- Одабрани одбор експерата за оцјењивање мјера за борбу против прања новца Савјета Европе – MONEYVAL и
- ГРЕКО - Група држава за борбу против корупције као тијело Савјета Европе која је успостављена од стране Комитета министара 1999. године Резолуцијом (99) 5.

Европска Унија је усвојила План акције о организованом криминалу који је усвојен од стране Савјета Европе 1997. године. Овај План се састоји од 15 упустава који се односе на државе чланице односно, на мјере које треба да предузму. Усаглашавање закона држава чланица, усвајање битних одредби из конвенција које се односе на организовани криминал, интензивнију међународну сарадњу путем одређених субјеката, доношење законских прописа о конфискацији добити од криминалне дјелатности, отварање ка јавности послова администрације и бизниса (транспарентност дјеловања), и размјена информација, су само нека суштинска питања која се помињу у препорукама.

Такође, Савет Европе је у току 1998. године својом Резолуцијом предвидио низ мјера које имају превентиван карактер и које су усмјерене на спречавање организованог криминала али је указано и на потребу доношења одговарајуће

стратегије за његово сузбијање. Значајно је да Резолуција указује на „црно тржиште“ и кријумчарење дрога као појава које значајно утичу на ефикасност превентивних мјера у спречавању транснационалног организованог криминала.

У Лондону је октобра 2002. године одржана Министарска конференција чија је основна тема расправе била: како поразити организовани криминал у југоисточној Европи. Резултат те конференције је и потписивање заједничке лондонске изјаве, која обавезује све земље потписнице за заједничку борбу против организованог криминала у југоисточној Европи. Она предвиђа блиску узајамну сарадњу и координацију у борби против организованог криминала на исходишту, у транзиту и на одредишту, тако што ће се откривати и кривично гонити учиниоци у националним границама, пресијецати мреже криминала које иду преко европских држава и одузимати оружје, криминалом зарађен новац и друга незаконита имовина, и откривати и гонити учиниоци ових кривичних дјела који раде на територији једне или више страних земаља и конфисковати њихове приходе који потичу од криминалне дјелатности.⁴²⁹ Посебно је наглашена потреба да се заједничка координирана настојања међународне заједнице усмјере ка техничким и оперативним напорима против најважнијих аспеката организованог криминала, а посебно против: илегалне миграције и трговине људима, кријумчарења дроге и оружја, корупције као и других облика организоване криминалне дјелатности које се у великом обиму одвијају преко границе, тј. на интернационалном плану. Лондонска изјава, без обзира на различити степен развоја неких земаља и њиховог различитог односа са ЕУ, предвиђа и обавезу да земље потписнице раде на постизању „европских стандарда“ у борби против организованог криминала, да изграђују подршку у јавности за акције против организованог криминала и да даље побољшају регионалну сарадњу.

Са развојем међународних односа међу државама развијали су се и различити видови међународне кривичноправне помоћи. Кроз доградњу и развој видова међународне кривичноправне помоћи може се пратити и постепено превазилажење граница државног суверенитета кроз остваривање судске власти односно одлука националних судова.⁴³⁰

Интерпол је најважнија међународна организација с аспекта полицијске сарадње, али то није и једини облик те сарадње. Тако, поред Интерпола, имамо већи број организација које се баве међу-полицијском сарадњом, а које су формиране на основу мултилатералних или билатералних споразума држава чланица. Међу најважнијима су: Тијела Уједињених нација за међународну сарадњу на сузбијању организованог и наркокриминала, Служба европске полиције – Еуропол, *ТРЕВИ (Terrorism, Radikalismus, Extremismus, Violence International)*, Шенгенски информациони систем, Иницијатива за сарадњу са југоисточном Европом – СЕЦИ и сл.

У супротстављању организованом криминалу значајну улогу има и дјелатност Пакта стабилности у југоисточној Европи који преко својих органа дјелује на успостављању регионалне сарадње, као нужног вида заједничког дјеловања с циљем постизања бољих резултата у спречавању и откривању организоване криминалне

⁴²⁹ “Рјешења садржана у мултилатералним уговорима често су преузак оквир за успјешно кажњавање извршилаца кривичних дјела са елементом иностраности. Отуда су државе приморане да кроз непосредно повезивање изналазе нове облике борбе против извршилаца кривичних дјела и њихово кажњавање. У томе незаменљиву улогу има међународна кривичноправна помоћ...” Ного С.: Сарадња са међународним кривичним судовима, Интермех, Београд 2005. година, стр. 166.

⁴³⁰ Ного С.: Сарадња са међународним кривичним судовима, оп. цит., стр. 154.

дјелатности. Посебно значајна иницијатива Пакта стабилности против организованог криминала је „SPOC“ (*Stability Pact Initiative for Organized Crime*) чија се дјелатност испољава кроз стратегију, прописе, развијање мултидисциплинарних механизма и формирања специјализованих јединица ради унапређења сарадње на плану сузбијања организованог криминала. У оквиру „SPOC“ дјелује регионална извршна група која покреће и спроводи низ активности на подручју југоисточне Европе, управо ради адекватне и ефикасније примјене одговарајућих превентивних и репресивних мјера на плану борбе против организованог криминала.

Такође је и Организација за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), у циљу ефикаснијег сузбијања најтежих облика дјелатности организованог криминала, основала полицијску асоцијацију регионалног значаја у коју су укључене земље Југоисточног Балкана (Румунија, Бугарска, Албанија, и све државе на просторима бивше Југославије).

Поред наведених, значајне су и друге активности међународне заједнице, као што је програм „ОСТОПУС“ који представља заједнички пројекат ЕУ и Савјета Европе, чији је циљ пружање помоћи земљама југоисточне Европе на усвајању међународних правних инструмената и европских стандарда за успјешно сузбијање организованог криминала и корупције. Такође одређене активности на овом плану испољавају и Европска комисија, Јадранско-Јонска иницијатива, Централно европска иницијатива, као и друга тијела међународне заједнице.

Међународну сарадњу у супротстављању организованом криминалу као облик сарадње ван официјелних државних органа, има невладине организације које окупљају професионална и стручно организована лица. Најважније невладине организације које се баве овим видом међународне сарадње су: Међународна асоцијација шефова полиције, Међународна свјетска полиција, Међународна полицијска асоцијација, Међународна полицијска асоцијација за дроге и др.

Интерпол

Историја међународне полицијске сарадње у сузбијању међународног криминала веже се уз настанак Међународне организације криминалистичке полиције – Интерпол, иако се одређени облици полицијске сарадње уочавају већ почетком XIX вијека, када су полицијске снаге њемачких земаља сарађивале у сузбијању политичке опозиције, те сарадња преко државних граница која је била усмјерена према странцима, Ромима или скитницама, у облику размјене информација дуж граница или слањем истражних података властима сусједних земаља. Оваква сарадња раширила се први пут на европском подручју пред крај XIX вијека, када је одржано више међународних скупова о реформама казненог система, хуманизацији санкција, проблематици сузбијања и спречавања криминала и сарадњи држава. Вријеме прије Другог свјетског рата обиљежава снажна интенција да се формира једна централизована међународна организација за борбу против криминалитета, односно за сарадњу држава и њихових полицијских органа. Конкретни кораци учињени су на Првом конгресу Међународне судске полиције, одржаном 1914. године у Монаку, на којем је учествовало више еминентних стручњака из области криминалистике, криминологије и кривичноправних дисциплина из 24 државе. Конгрес је организовао принц Алберт од Монака и на њему су разматрана питања хапшења криминалаца, идентификације лица, стварање међународне картотеке података, екстрадиција и њено

убрзавање. Овом конгресу присуствовало је више од три стотине дужносника полиције, судства, правосуђа из Европе, централне Америке, сјеверне Африке и Блиског истока. Предложено је стварање једне међународне организације у којој ће бити централизовани безбједносни и полицијски подаци. Први свјетски рат онемогућио је да дође до реализације ове идеје. Послије првог свјетског рата Холанђанин Ван Хоутен је 1919. године реafirмисао идеју о формирању међународне организације за полицијску сарадњу.

Свакако, најважнији догађај са аспекта међународне полицијске сарадње одвијао се 1923. године у Бечу, када је одржан Међународни полицијски конгрес, под водством аустријског полицијског предсједника *Johana Schobera*, у присуству представника двадесетак европских држава. На конгресу је донесена одлука да се формира организација криминалистичке полиције под називом «Међународна комисија криминалистичке полиције», са сједиштем у Бечу. Ова полицијска организација, која је претеча данашњег Интерпола, брзо се проширила на 34 земље чланице, са основним задацима да:

- осигура и подстиче помоћ свим полицијским органима у границама закона њихових земаља,
- тежи оснивању и развоју института који могу битно допринијети борби против злочина према општем праву,
- води базу података међународних злочинаца,
- размјењује фотографије и дактилоскопске фишеве криминалаца,
- формира међународну канцеларију за борбу против фалсификовања новчаница и
- успостави међународне радио-везе.

Нацистичка Њемачка почетком Другог свјетског рата преселила је сједиште Комисије у Берлин, након чега се њена активност гаси. По завршетку Другог свјетског рата, (1946. године) усљед повећане друштвене потребе за полицијском сарадњом, на иницијативу белгијске владе, у Бриселу је одржана конференција на којој је препоручено обнављање рада Комисије и донесен нови Статут, којим је одређено да у Паризу буде сједиште Комисије.

На конференцији која је одржана 1956. године у Бечу донесен је нови Статут, којим је одређено да се дотадашњи назив «Међународна комисија криминалистичке полиције» измијени у «Међународна организација криминалистичке полиције» или, скраћено, Интерпол.

Напријед наведене карактеристике организованог криминала и корупције јасно указују на једну од њихових битних карактеристика, а то је настојање ка сталној експанзији с циљем превазилажења националних оквира и прерастања у међународни криминал. Логично је да све то захтијева и одговарајуће облике међународне сарадње, која се остварује, прије свега путем Интерпола ради успјешније борбе против ових појавних облика криминала.

Сједиште Интерпола је у Француској у граду Лиону и тренутно има 186. чланица. У сарадњи Интерпол примјењује начело универзалности, па свака држава може постати чланица. Задатак Интерпола јесте развијање међународне криминалистичке сарадње између органа криминалистичких полиција, с циљем спречавања и откривања кривичних дјела, те израде смјерница дјеловања националних полиција.

Интерпол је независна и аутономна међународна организација, чије је постојање и дјеловање регулисано правним актима. Најзначајнији документи су: Статут, Општи правилник, Финансијски правилник, Правилник о радио комуникацијама и други акти.

Статут је основни конститутивни акт Интерпола, који регулише питања од значаја за рад и дјеловање организације. Важећи Статут Интерпола усвојен је још 1956. године на XXV засједању Генералне скупштине у Бечу. Остали акти мањег су степена важности и регулишу поједина питања од значаја за рад и дјеловање Интерпола. За члана Интерпола држава може да одреди било које званично тијело чије функције улазе у дјелокруг рада Интерпола.

Дјелатност Интерпола у сузбијању организованог криминала зависи од распрострањености ове криминалне дјелатности на међународном плану, тј. на територијама више држава, као и кретања учинилаца ових кривичних дјела у циљу да избјегну кривичну одговорност. Према члану 2. Статута, циљ Интерпола је да осигура и унаприједи најшире узајамно помагање свих органа криминалистичке полиције у границама важећих закона у различитим земљама и у духу Опште декларације о правима човјека као и установити и развити све установе способне да успјешно допринесу спречавању и кажњавању кривичних дјела „општег права“. Статутом Интерпола стриктно је забрањена било каква активност или интервенција у питањима или случајевима који имају политичку, војну, вјерску или расну позадину. То указује на чињеницу да сарадња преко Интерпола се углавном одвија у односу на кривична дјела општег криминала као и кривична дјела привредно-финансијског криминала, тако да обухвата највећи дио дјелатности организованог криминала и у вези са њим и корупцију, прање новца и транснационални криминал. Сарадња на нивоу Интерпола обавља се преко централних националних бироа (ЦНБ), који су у склопу полицијских или правосудних органа држава чланица Интерпола. Централни национални бирои своју дјелатност обављају по захтјевима надлежних органа и по прописима државе у којој се дјелатност спроводи.

Интерпол се у раду мора придржавати одређених принципа међународне полицијске сарадње, који су прописани такође Статутом. Ти принципи су:

- Потреба узајамне помоћи земаља чланица, која се треба организационо усклађивати путем националних полицијских органа, унутар правних оквира који постоје у земљама чланицама;
- Полицијски органи у остварењу кооперативних односа и пружању међусобне помоћи и у обради кривичних дјела дужни су своје акције ограничавати на кривична дјела којима се крше опште кривичноправне норме;
- Принцип универзалности према коме свака држава може постати чланица Интерпола под условом да то прихвати Генерална скупштина;
- Четврти принцип подразумијева да све државе чланице имају једнака права према свим државама и
- Пети принцип говори да Интерпол нема овлаштења за спровођење оперативних полицијских операција у подручју криминалистичког истраживања и лишења слободе, јер су ове активности у искључивој надлежности држава чланица.

Оквир сарадње држава чланица Интерпола огледа се у домену тзв. општег кривичног права (кривична дјела која утврђују сви правни системи). Дио међународне сарадње у оквиру Интерпола односи се на кривична дјела са ино-елементима, када је више држава или њихових држављана у вези са одређеним кривичним дјелом. Такав

случај је када је дјело извршено у једној држави, а извршилац је побјегао у другу државу, када последице наступају у трећој држави и према држављанима те државе, када су средства или предмети кривичног дјела у другој држави. Такође, дио сарадње остварује се и у односу на међународна кривична дјела утврђена међународним конвенцијама, затим преко замолница страних органа и на друге начине.⁴³¹ Дакле, Интерпол се ангажује на сузбијању сљедећих кривичних дјела:

- Против лица и власништва (убиства, узимање талаца, проституција, трговина робљем, оружјем и експлозивом, тероризам);
- Привредни и финансијски криминал (фалсификовање докумената, преваре у финансијском пословању, прање новца, компјутерски криминал);
- Дроге (узгој, производња, транспорт, кријумчарење и продаја свих врста дрога);
- Дјела против културног власништва (кријумчарење умјетнина, дивљих животиња, крађе историјског културног блага);
- Корупција, полицијска корупција;
- Еколошки криминал;
- Други криминал: геноцид, ратни злочини и злочини против човјечности;

Органи Интерпола су: Генерална скупштина, коју сачињавају делегати земаља чланица, Извршни комитет кога бира Генерална скупштина, Генерални секретаријат на чијем је челу Генерални секретар кога именује Генерална скупштина. У организационој шеми постоје и четири одјељења и то: за општу администрацију, криминалне случајеве, студије за истраживање и за техничку помоћ.

Посебно је значајна са аспекта борбе против организованог криминала дјелатност Одјељења за криминалне случајеве у чију надлежност спадају кривична дјела општег и привредно-финансијског криминала, прекограничног криминала, као и супротстављање илегалној трговини дрогом и обрада података у вези такве дјелатности. Интерпол располаже са криминалистичком документацијом, међу којом је посебно значајна дактилоскопска збирка међународних криминалаца, номиналне збирке и „*modus operandi*“, као и са одговарајућом оперативном документацијом. Са аспекта сузбијања организованог криминала посебно је значајно да је у склопу Интерпола 1990. године оформљена група за борбу против организованог криминала. Основни задатак ове групе је да прикупља и обрађује податке о оним фирмама и институцијама, као и о групама које криминалном активношћу остварују добит. Као примарни задаци групе могу се идентификовати сљедеће активности:

- оснивање и вођење компјутерске картотеке са подацима о лицима, асоцијацијама и групама које се баве организованим криминалом, а имају међународне пунктове, односно филијале,
- упоређивање и анализирање свих података о организованом криминалу које су доставиле државе чланице,
- размјена корисних информација са централним националним бироима,
- размјена извјештаја, међународних објава и других интересантних докумената,
- координација активности појединих националних бироа и акција на међународном плану, посебно у оним случајевима који су у вези са организованим криминалом.

⁴³¹ Никач Ж.: Транснационална сарадња у борби против криминалитета–Еуропол и Интерпол, оп. цит., стр. 164-165.

Своје циљеве и задатке Интерпол остварује преко различитих облика рада и дјеловања, као што су мултилатерални контакти чланица и њихових Националних централних бироа, затим специјализованих међународних скупова (регионалне конференције, тзв. континентални састанци, конгреси, симпозијуми, семинари за стручно оспособљавање) и путем сталних облика дјеловања. Стални облици дјеловања Интерпола огледају се у:

- размјени информација и стручног материјала (фотографија, отисака, дактилоскопског криминалистичко–техничког материјала),
- трагању за лицима (међународне потјернице),
- пружању услуга судским органима,
- издавању посебних публикација (ревије, стручни текстови и публикације),
- вођењу криминалистичких документација (збирке, архиве, аналитичке студије, истраге),
- повезивању и координирању активности приликом вођења истраге,
- образовању и техничкој помоћи.

Еуропол

Чињеница је да су земље Европске Уније угрожене транснационалним организованим криминалом, а посебно кријумчарењем и недозвољеном трговином свим врстама дроге, и недозвољеном трговином људских бића, што је и навело ове земље да успоставе активнију сарадњу и на плану сузбијања ове врсте криминалне дјелатности, као значајног угрожавајућег фактора безбједности.⁴³² Све је то указивало на постојање одређених услова за организацију полиције која ће јединствено дјеловати на просторима земаља Европе, односно Европске Уније.

Европска полиција основана је на иницијативу Њемачке, потписивањем уговора из Мастрихта 1992. године, а функционише од почетка 1995. године са сједиштем у Хагу. Еуропол је замишљен као посебна организација ван структуре Интерпола и за потребе држава Европске уније. Еуропол функционише преко националних јединица и официра за везу који су деташирани у Хагу. Еуропол има за циљ да побољша ефикасност надлежних органа држава чланица и њихову сарадњу на превенцији и у борби у супротстављању тероризму, илегалној трговини дроге и других облика организованог криминала и то у оним случајевима када индиције указују на дјелатност неке криминалне организације на просторима двије или више земаља.

Настанак Еуропола корак је ка даљој интеграцији Европске уније преко полицијске сарадње, очувања међународног јавног поретка и борбе против криминала. Споразум из Мастрихта основа је закључене Конвенције о Еурополу из 1995. године, а која је постала правоснажна 1. октобра 1998. године. У правнотехничком смислу, Конвенција је релативно кратак документ, јер има седам поглавља и укупно 47 чланова. У

⁴³² “Стална доградња и развој међународних односа, повезивање на привредном плану, појачана миграција становништва, експанзија и развој саобраћаја и туризма, стварају широку лепезу ситуација у којима појединци могу на разне начине бити умјешани у неко кривично дјело извршено у иностранству. Због тога је готово у свим савременим земљама у порасту број кривичних дјела са иностраним елементом.“ Ного С.: Сарадња са међународним кривичним судовима, оп.цит., стр. 153.

преамбули Конвенције и посебног акта Савјета Европске уније наводе се разлози за оснивање Еуропола:

- борба држава против тероризма, најтежих облика организованог криминала, илегалног промета опојних дрога и
- сарадња, међусобна солидарност и побољшање безбједносне ситуације у Европи.

Амстердамским споразумом из 1997. године Еурополу се даје додатна снага, као кровном европском полицијском уреду, који све више преузима потпорну и координативну улогу у више антикриминалних акција на тлу држава ЕУ.⁴³³

Еуропол је централни европски полицијски уред, чија је главна сврха прикупљање и дистрибуција криминалистичко – обавјештајних података према националним уредима Еуропола, те стварање заједничке базе ових података, као и побољшање полицијске сарадње држава чланица Европске уније, бржа размјена криминалистичко–обавјештајних информација, у поређењу са „спорим“ Интерполом, посебно ако се те информације односе на спречавање и откривање кривичних дјела тероризма, кријумчарења дрогама и друге облике организованог међународног криминалног дјеловања, чије је планирање или извршење спроведено од чланова криминалне организације који дјелују на подручју двију или више држава Европске уније. Наиме, за дјелотворно сузбијање тих врста криминала без сумње је потребно извршити међународну централизацију криминалистичко–обавјештајних информација и координирано водити антикриминалне акције, под условом да постоји усклађеност законодавства.

Упркос очекивањима, Еуропол за сада не представља националну полицијску организацију Европске уније – „европски ФБИ“, већ облик сталне сарадње држава чланица у неким областима полицијског рада.⁴³⁴

Еуропол има статус правног лица, тако да може стицати покретну и непокретну имовину и водити правне спорове. Експлицитно је овлаштен да закључи одређене споразуме са земљама чланицама (нпр. споразум о сједишту, заштити тајности и сл.), као и на неке аранжмане са трећим државама и институцијама.

Чињеница је да су земље Европске Уније угрожене транснационалним организованим криминалом, а посебно кријумчарењем и недозвољеном трговином свим врстама дроге, и недозвољеном трговином људских бића, што је и навело ове земље да успоставе активнију сарадњу и на плану сузбијања ове врсте криминалне дјелатности, као значајног угрожавајућег фактора безбједности. Све је то указивало на постојање одређених услова за организацију полиције која ће јединствено дјеловати на просторима земаља Европе, односно Европске Уније. То је значило стварање једне нове полицијске организације за борбу против свих видова криминала на просторима

⁴³³ Сачић Ж.: Међународна сарадња Министарства унутарњих послова Р Хрватске–облици, циљеви, обилежја и уочени проблеми, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб 2000. година, стр. 137.

⁴³⁴ Одбор министара Савјета Европе већ 1993. године одлучио је ставити у пуну оперативну функцију посебно Одјељење за борбу против дрога – ЕДУ, ради координирања полицијских акција из те области, што је и учињено почетком 1994. године. Већ средином 1995. године Одбор министара Савјета Европе одлучио је проширити дјелокруг рада Одјељења на сузбијање незаконитог промета радиоактивним и нуклеарним материјалом, илегалне миграције, крађе и кријумчарења моторних возила, трговину људима, сексуално злостављање дјете, дјечју проституцију и педофилију, те прање новца који је стечен вршењем тих кривичних дјела.

земаља Европске Уније. Посебно је питање овлаштења те полиције на просторима Европске Уније. Границе и дјеловање суверенитета не омогућавају активности неких страних органа на просторима друге земље и ван њених националних закона. Према томе, и Еуропол може да буде европска организација криминалистичке полиције која ће дјеловати по истим принципима као и Интерпол, али на просторима Европске уније. Еуропол има за циљ да побољша ефикасност надлежних органа држава чланица и њихову сарадњу на превенцији и у борби у супротстављању тероризму, илегалној трговини дроге и других облика организованог криминала и то у оним случајевима када индиције указују на дјелатност неке криминалне организације на просторима двије или више земаља. Ради испуљења претходног циља, Еуропол се према оснивачкој конвенцији ангажује на превенцији у борби против:

- илегалне трговине дрогом,
- илегалне трговине радиоактивним супстанцама,
- спречавање илегалне имиграције,
- експлоатације људских бића,
- трговина украденим возилима.

Конвенцијом је предвиђено да ће се Еуропол, најкасније након двије године од њеног ступања на снагу, ангажовати у супротстављању кривичним дјелима тероризма којим се угрожавају животи, физички интегритет и слобода људи, као и њихова имовина. Такође, у надлежност Еуропола спадају и они облици криминалне дјелатности који се односе на прање новца добијеног криминалом, као и на друга кривична дјела која су у вези са прањем новца. Анексом Конвенције Еуропола из 2002. године, улиједило је проширење његове надлежности, тако да обрађује и сљедеће облике међународног криминала:

- напад на живот, физички интегритет и слободе: убиства (са умишљајима), тешке тјелесне повреде, недозвољена трговина људским органима, отмица, противзаконито лишење слободе, узимање талаца, расизам и ксенофобија;
- напад на имовину и јавна добра: превара, организоване крађе, недозвољена трговина културним добрима, рекет и изнуђивање, фалсификовање производа, пиратство, фалсификовање докумената и њихова трговина, фалсификовање новца и других средстава плаћања, компјутерски криминал, корупција;
- илегална трговина и угрожавање животне средине: недозвољена трговина оружјем, муницијом и експлозивом, недозвољена трговина угроженим животињским врстама, недозвољена трговина угроженим биљним врстама, еколошки криминал и недозвољена трговина хормонским супстанцама и другим факторима раста.

Како се из наведеног може закључити у надлежност Еуропола спада спречавање и откривање кривичних дјела из свих области основних дјелатности транснационалног организованог криминала, као и прекограничног криминала.⁴³⁵ При томе, ипак треба

⁴³⁵Основне функције Еуропола су: 1. информативна и 2. аналитичка. Информативна функција остварује се кроз стварање једног централног пункта у који се сливају све релевантне информације, док се аналитичка функција односи на проучавање услова и других битних елемената који се односе на феноменологију и етиологију криминалитета, пре свега у односу на ЕУ. Шкулић М.: Основи међународног кривичног процесног права, Удружење за међународно кривично право и „Интермех“ Београд 2008. година, стр.79.

имати у виду и чињеницу да је Еуропол само један орган преко којег се обавља перманентна сарадња између држава чланица у супротстављању наведеним формама организованог криминала, при чему се посебан значај даје сузбијању криминалних дјелатности транснационалног организованог криминала. Према томе, Еуропол није централни полицијски орган Европске уније нити има карактер и овлаштења као што имају национални полицијски органи у оквиру држава чланица. Он посредује између држава чланица, остварује сарадњу пружањем различитих података, информација и других битних чињеница са којима располаже, тако да он представља, поред Интерпола, још један карактеристичан облик сарадње националних полиција држава чланица.⁴³⁶

Када се разматра активност Еуропола у сузбијању транснационалног организованог криминалитета, а посебно у супротстављању кријумчарењу дрогом, не смије се запоставити и дјелатност његовог посебног одјељења за дрогу (ЕДУ).

Еуропол располаже са базом података о облицима криминала и учиниоцима који спадају у његов дјелокруг рада и исти су предмет размјене са државама чланицама Европске Уније. Он, такође, повремено објављује анализе о битним карактеристикама наведених врста криминала. Такође, је веома значајно да Еуропол не искључује сарадњу са земљама које нису чланице ЕУ, већ напротив, у циљу веће ефикасности у супротстављању свим врстама криминала из његове надлежности, и са другим земљама остварује одговарајуће видове сарадње.

TREVI (Terrorism, Radicalism, Extremism, Violence International)

Државе чланице Савјета Европе постигле су пуну сагласност у оцјенама о друштвеној опасности због пораста разноврсног криминала и његовом продирању у политичко, привредно и социјално ткиво. С обзиром на то да се на подручју Европе тежи очувању и стварању услова за бржи развој слободе, правде, правне, социјалне и опште сигурности грађана, супротстављање криминалу и полицијска сарадња с тим у вези један су од приоритетних интереса. Прва успјешна формална полицијска сарадња држава чланица Европске заједнице започела је 1975. године, на иницијативу владе Велике Британије, у склопу тзв. Споразума ТРЕВИ, којим је успостављена посебна група за борбу против међународног тероризма, радикализма и екстремизма, која је имала задатак да уједини политичке и стручне аспекте борбе против тешког

⁴³⁶ Да би Еуропол успјешно могао да извршава задатке из своје надлежности, потребно је да има одговарајући правни статус, организацију и изворе финансирања. Органи Еуропола су: управни одбор, директор, финансијски директор, буџетски комитет. Управни одбор се састоји од по једног представника из сваке државе чланице и има свог замјеника. Управним одбором предјседава предједник државе чланице која је предјседавајућа у Савјету министара. Управни одбор се састоје најмање два пута годишње, а сваке године једногласно усваја: извјештај о раду Еуропола у претходној години; привремени план рада Еуропола, водећи рачуна о оперативним потребама држава чланица и њиховим буџетским и кадровским потребама. Директор се налази на челу Еуропола. Њега једногласно поставља Савјет, на приједлог Управног одбора за период од четири године. Директор има одређени број замјеника које одређује такође савјет са мандатом од четири године. За свој рад директор одговара Управном одбору и учествује на његовим седницама. Поред наведених, основних органа, у оквиру Еуропола постоје и неки други органи, као што су: Комитет за безбједност, Координатор за безбједност и официр за безбједност. Сви ови органи поступају у оквиру своје надлежности и овлаштења, с тим што је комитет за безбједност везан за Управни одбор, али и за директора, док је координатор непосредно одговоран директору Еуропола, а официр за безбједност је одговоран координатору за безбједност.

криминала ради остваривања европске сигурности. Већ 1976. године министри правосуђа и унутрашњих послова држава чланица Европске заједнице донијели су одлуку о потпуној сарадњи и међусобној размјени информација у вези са сузбијањем тероризма на европском тлу и у сарадњи на заштити цивилног ваздушног саобраћаја, заштити нуклеарних електрана од хаварија, те сарадњи на спречавању природних катастрофа.

Позитивни аспекти тог споразума врло су се брзо ширили и на друга подручја међународне полицијске сарадње, прије свега на полицијску сарадњу у вези са сузбијањем кријумчарења и злоупотребе дрога и других облика међународног организованог криминала, као и на подузимању дјелатности у вези са едукацијом и техничким опремањем полиције, размјени искустава и достигнућа националних форензичких установа и сл. За реализацију наведених задатака основане су националне канцеларије за везу у свим државама чланицама Европске заједнице, те је успостављен јединствени комуникацијски систем ТРЕВИ, а групе ТРЕВИ имају савјетодавну улогу и своје приједлоге за остварење постављених циљева подносе политичким челницима држава чланица те организације. До 1985. године постојале су двије радне групе: ТРЕВИ I – за сузбијање тероризма и ТРЕВИ II – за образовање и технологију, а потом су основане и ТРЕВИ III – Радна група чији је задатак сузбијање међународног организованог криминала, и ТРЕВИ IV – група за координацију дјелатности претходних трију радних група.

Извјештаје и закључке челници ових група ТРЕВИ подносе Комитету сениора, који је састављен од полицијских шефова и других снага безбједности, а који им могу давати смјернице. Комитет сениора подноси извјештај о резултатима свога рада, на састанку Одбора министара, гдје се доносе одлуке које су обавезујуће за све државе чланице Европске уније. Ова тијела састају се два пута годишње и то сваки пут у другој држави, која уједно и предсједава радним састанком.

Група ТРЕВИ је током свог рада унаприједила сарадњу са Шведском, Норвешком, Канадом, САД и Мароком и ове државе имају статус државе - пријатељи групе ТРЕВИ.

Са аспекта спречавања и сузбијања организованог криминала, и прекограничног криминала значајно је оснивање III радне групе ТРЕВИ (1986) у Хагу за сарадњу у сузбијању организованог међународног криминала. Задатак наведене радне групе је побољшање инфраструктуре за сузбијање међународног криминала са размјеном информација (о оружаним нападима, трговини оружјем и дрогом, трговини људима, отмицама и уцјењивању). Тежиште дјеловања упркос свему је борба против трговине дрогом, иако се тиме баве и друге организације као што су ИНТЕРПОЛ, *schengen*, и др..⁴³⁷

Дјеловање ТРЕВИ радних група је критиковано са аспекта пренаглашене усмјерености на подручје правосуђа, и пренаглашене фокусираности на повјерљивост информација, као и чињеницу да у наведеним радним групама дјелују политичари који се на тај начин директно укључују у наведену проблематику и преузимају одговорност за подручје за које су задужени.

Сматра се да поред Интерпола само још Група ТРЕВИ представља потпуно изграђен механизам полицијске сарадње у западној Европи, те да је ТРЕВИ као установа својевремено проширила сарадњу на област унутрашње политике изван

⁴³⁷ Милошевић М.: Уред европске полиције–Еуропол, Безбедност бр.3. Београд 2000. година

официјелних структура ЕУ. Најзад, с обзиром на чињеницу да је Еуропол средином деведесетих био подређен „Треви министрима“, у стручној јавности најављује се могућност да се група ТРЕВИ и Еуропол у перспективи интегришу у јединствену полицијску институцију. Сматра се да би такво рјешење значајно умањило постојећу „збуњујућу замршеност међународног полицијског рада у Западној Европи“.⁴³⁸

Дјеловање ТРЕВИ радних група је критиковано са аспекта пренаглашене усмјерености на подручје превосуђа, и пренаглашене фокусираности на повјерљивост информација, као и чињеницу да у наведеним радним групама дјелују политичари који се на тај начин директно укључују у наведену проблематику и преузимају одговорност за подручје за које су задужени.

Ради унапређења међусобне координације и сарадње у надзору и контроли граница, 1985. године потписан је тзв. Шенгенски споразум између Белгије, Луксембурга, Холандије и Њемачке о укидању граничне контроле.⁴³⁹ Циљ Шенгенског споразума је постепено смањивање надзора и граничне контроле на заједничким унутрашњим границама држава уз истовремено поштравање мјера граничне контроле на вањским границама. Убрзо су се наведеном споразуму прикључиле и Италија, Шпанија и Португалија. Данас Шенгенски споразум представља модел потпуне реализације замисли о слободи унутрашњег тржишта и либерализацији граничних контрола. Тако се унутрашње границе могу прећи без граничне контроле за сва лица без обзира на држављанство, а контрола вањских граница је веома поштрена.

СЕЦИ центар–регионални центар за спречавање и борбу против прекограничног криминала

Иницијатива за сарадњу у југоисточној Европи (СЕЦИ) је регионална иницијатива покренута од стране САД, као подршка имплементацији Дејтонског споразума. СЕЦИ је основан 1996. године на инаугуралном засједању у Женеви, на основу „Тачака за заједничко разумијевање између ЕУ и САД“ (*Final Points of Common EU-USA Understanding*), како би се развила одржива привредна стратегија у региону. СЕЦИ је усмјерен на програме и пројекте прекограничне сарадње у областима развоја инфраструктуре, трговинских и саобраћајних питања, безбједности, енергетике, екологије и развоја приватног сектора. Све СЕЦИ програме и пројекте спровode експерти из земаља чланица и земаља које подржавају ову иницијативу, уз техничку подршку Европске комисије, Економске комисије УН за Европу (УНЕЦЕ), Свјетске банке, Европске банке за обнову и развој, Европске инвестиционе банке, Светске царинске организације и у извјесној мјери Организације за европску безбједност и сарадњу (ОЕБС). Такође, СЕЦИ блиско сарађује и са Пактом стабилности за југоисточну Европу-Регионалним савјетом за сарадњу, Централно-европском иницијативом, Организацијом за црноморску економску сарадњу, специјализованим агенцијама и програмима УН и другим организацијама.

⁴³⁸ Петровић Б., Добовшек Б.: Мреже организованог криминалитета, Правни факултет, Сарајево 2007. година, стр. 99.

⁴³⁹ Повод за такву одлуку је случај из 1984. година када су возачи тешких камиона парализовали саобраћај на граничним прелазима Европских држава.

Земље чланице СЕЦИ су: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Црна Гора, Хрватска, Грчка, Мађарска, Молдавија, Македонија, Румунија, Словенија, Србија и Турска.

Међу приоритетним циљевима СЕЦИ су: уклањање административних и других препрека у циљу повећања ефикасности у протоку робе и повећања трговине, идентификација уских грла на главним међународним саобраћајним коридорима, стварање мрежа и зона енергетске ефикасности, инвестирање у унапређење повезаности мрежа гасовода и њиховог прикључења на међународне гасоводе, обезбеђивање финансијских средстава за унапређење предузетништва, пре свега кроз пројекте малих и средњих предузећа и др. Као дио цјелокупног дјеловања на регулисању нормалног функционисања прекограничне сарадње, у оквиру СЕЦИ развијена је и сарадња у борби против прекограничног криминала. У том циљу, у Букурешту је 26.05.1999. године потписан „Споразум о сарадњи ради спречавања и борбе против прекограничног криминала“. Истовремено, потписана је и „Повеља о регионалном центру СЕЦИ за борбу против прекограничног криминала“. Споразум предвиђа међусобну сарадњу чланица у спречавању, откривању, испитивању, кривичном прогону и санкционисању појавних облика прекограничног криминала. У том смислу, предвиђене су форме посебне сарадње међу органима држава чланица (информисање, размјена података, заштита личних података, подношење захтјева и др.). Као највише тијело за реализацију споразума, основан је Комитет за заједничку сарадњу са сједиштем у Букурешту. У Комитет су, поред представника земаља чланица, укључени и представници Интерпола и Свјетске царинске организације (WCO) као „стални савјетници“. Свака земље чланица у Комитету је представљена са два званичника и то по један представник царине и полиције.

У оквиру СЕЦИ дјелује Регионални центар за спречавање и борбу против прекограничног криминала са сједиштем у Букурешту. Све земље чланице су заступљене у Центру преко сталних официра за везу (*liaison officer*) и то су један представник полиције и један представник царине. Регионални центар у Букурешту остварује блиску сарадњу са Свјетском царинском организацијом и Интерполом, по чијим препорукама организује свој рад (ове организације имају статус сталног савјетника Центра). Основни циљ Регионалног центра у Букурешту је развој ефикасне међуресорске сарадње између земаља чланица на плану идентификације, спречавања, вођења истрага и борбе против прекограничног криминала путем размјене информација и докумената. У структури Центра извршена је „подјела рада“ по земљама, тако да је Мађарска задужена за проблематику крађе возила, Албанија за праћење рада царина, а Србија води регионалну радну групу тужилаца земаља југоисточне Европе. Ради се о посебној иницијативи која има за циљ да побољша сарадњу тужилаца у региону југоисточне Европе, чиме ће допринијети ефикаснијој борби против прекограничног криминала, односно унапређењу законитих процедуралних механизма (кривично процесних механизма) за поступање тужилаца у региону, а у складу са овлашћењима из Споразума о размјени података у борби против организованог криминала који су потписале све земље чланице СЕЦИ, као и у складу са осталим међународним уговорима.

Такође, СЕЦИ центар има блиску сарадњу са представницима четрнаест земаља које имају статус посматрача, а које подржавају активности које проводи Центар. Земље посматрачи су: Аустрија, Азербајџан, Белгија, Канада, Француска, Грузија,

Њемачка, Италија, Холандија, Португал, Шпанија, Украјина, Велика Британија и Сједињене Америчке Државе.

Прокламовани циљеви СЕЦИ центра су:

- интензивна, непосредна и дјелотворна међусобна сарадња државних установа, полиција и царина држава чланица СЕЦИ у борби против међународног организованог криминала, дјеловањем сталних официра за везу који ће се посебно ангажовати на превенцији, идентификацији и истраживању кривичних дјела и њихових починилаца, који су у вези са међународним организованим криминалом,
- развој мреже радних група између држава чланица СЕЦИ, прикупљање и размјена криминалистичко–обавјештајних информација о носиоцима организованог криминалног дјеловања,
- едукација полицијских и царинских службеника, упознавање и усклађивање правних прописа, те подизање нивоа техничке опремљености царинских и полицијских граничних јединица, како би се могле успјешно супротставити међународном организованом криминалу и
- непрестана сарадња са Интерполом и Свјетском царинском организацијом.

Споразумом је прецизно дефинисано све што је битно за обављање послова који су проистекли из споразума. Тако се под прекограничним криминалом у смислу одредби Споразума подразумијева све оно што се односи на кршења или покушаје кршења националних закона и прописа, усмјерених на организовање, управљање, помагање или омогућавање међународних криминалних активности. Даље је предвиђено да ће потписнице, путем својих именованих власти, помагати једна другој у превенцији, откривању, вођењу истрага, кривичном гоњењу и сузбијању прекограничног криминала. Предвиђени су и облици пружања помоћи, ситуације када нека земља може бити ослобођена обавезе пружања помоћи, трошкови пружања помоћи и сл.

Споразумом је одређено да је сједиште СЕЦИ центра за борбу против прекограничног криминала у Букурешту, да ће оно радити у складу са Повељом о организацији и операцији СЕЦИ центра за борбу против прекограничног криминала. Највиши орган је Заједнички комитет за сарадњу, којег чине по два представника сваке државе чланице, с тим што је предвиђено да једног представника даје полицијски орган држава чланица, а другог царинска служба. Двотрећинском већином чланова Заједничког комитета за сарадњу бира се директор СЕЦИ центра. Заједнички комитет за сарадњу, у координацији са директором, утврђује Стратешки план (перспективу, задатке и стандарде рада) за СЕЦИ центар.

Чланом 16. Правилника о организацији и раду СЕЦИ центра, одређено је, да се као радна метода за пружања специјализоване подршке користе радне групе. Радне групе су специјализовани удружени тимови који се састоје од представника тијела за спровођење закона земаља чланица које усклађују своје напоре против специфично организованих криминалних дјелатности. Свака од радних група организовала је самостално оперативну акцију везану за проблематику којом се бави. Све те акције спроводе се координирано на подручју земаља чланица и земаља посматрача и уз активно судјеловање различитих државних агенција као што су америчке ДЕА, ФБИ, њемачки ЗКА и др.

У оквиру СЕЦИ центра дјелују слиједеће радне групе:

- група за спречавање комерцијалних превара,

- група за спречавање илегалне трговине наркотицима,
- група за спречавање илегалне миграције и трговине људима,
- радна група која се бави лажним царинским вриједностима,
- радна група која се бави украденим возилима,
- група за спречавање финансијских и компјутерских злочина и
- група за спречавање илегалне трговине кратким оружјем и ручним наоружањем.

Значај и могућности СЕЦИ Центра, као регионалног центра за борбу против прекограничног криминала у региону југоисточне Европе, најлакше је приказати кроз примјер двије успјешне оперативне акције које су организоване и изведене од стране оперативних група СЕЦИ центра. Тако, Оперативна група СЕЦИ центра за борбу против илегалне трговине дрогама проводи периодичну акцију под радним називом „CONTAINMENT“, у којој активно учешће узимају све државе чланице центра, док је подршку за успјешну реализацију акције дала њемачка институција за борбу против илегалне трговине дрогом, са својим Инфо-системом «Балканска рута», која је смјештена у њемачкој царини – ЗКА, а такође, подршку акцији дале су ДЕА и ФБИ и то у савјетодавном смислу и као снабдјевачи техничких средстава за сигуран и брз пренос при размјени информација и провјери тражених података из база података држава учесница акције. Тако су, примјера ради, приликом реализације акције од 10.06. до 10.07.2002. године у три наврата, у интервалу од по седам дана, постигнути сљедећи резултати:

- 32 различите заплијене,
- 28 заплијена дроге и опојних средстава,
- 2.306,563 кг укупна заплијењена количина свих материја.

Од наведене количине заплијењено је:

- 578,481 кг хероина,
- 1.720,250 кг марихуане,
- 14 стабљика канабиса,
- 1.574,050 МТ прекурсорских хемикалија,
- 250.000 комада амфитамин таблета,
- 690 комада екстази таблета.

У току операције заплијењено је и:

- 24,869 кг златног накита,
- 60,413 еура,
- 11.398 УСА долара,
- 5 пиштоља,
- 170.150 пакета цигарета.

Укупан број ухапшених лица био је 48⁴⁴⁰.

⁴⁴⁰ Зулчић С.: Иницијатива земаља Југоисточне Европе за сарадњу у борби против прекограничног криминала – СЕЦИ центар, Букурешт Операција „CONTAINMENT“, Securitas Сарајево 2002. година

Други примјер успјешно спроведених акција у организацији овог центра је периодична заједничка операција „MIRAGE“ за борбу против организованог прекограничног криминала у области трговине људским бићима, посебно женама и дјецом, која се истовремено спроводи у свим државама чланицама центра. Операција „MIRAGE“ спроводила се континуирано сваке године и дала је запажене резултате у борби против организованог прекограничног криминала у области трговине људским бићима, посебно женама и дјецом, тако да су, на примјер, само у периоду од 28. маја до 6. јуна 2004. године, током спровођења операције „MIRAGE 2004“, постигнути сљедећи резултати:⁴⁴¹

- упућено је 30 захтјева за одговарајуће провјере за укупно 52 лица и шест обавјештајних извјештаја према СЕЦИ центру,
- од стране СЕЦИ Центра добијено је девет захтјева за поступање на подручју БиХ,
- Контролисано 265 мјеста, од чега:
 - 9 ноћних клубова и дискотека,
 - 49 барова и ресторана,
 - 18 хотела и мотела,
 - 5 граничних контролних пунктова и
 - 184 остала мјеста.
- Број идентификованих (контролисаних) жена - 137
- Број међународно координираних истрага - 1 (земље партнери координиране истраге су БиХ и Р Хрватска),
- Број идентификованих жртава трговине 45, од чега:
 - 9 домицилних жртава трговине људима (6 одрасли и 3 малољетници),
 - 36 међународних жртава трговине људима (све одрасли, држављанство: Украјина-4, Румунија-3, Молдавија-5, СиЦГ-1, Албанија-23),
- Број жртава које помаже ИОМ-15 (Украјина-4, Румунија-1, Молдавија-10),
- Број жртава које помаже НГОС-5 (Украјина-1, Румунија-2, Молдавија-1, СиЦГ-1). НГОС које су помагале жртве трговине људима су Међународни форум солидарности МФС-4 и Ла Страда-1,
- Број репатрираних особа-13 (Молдавија-10, Украјина-2, Румунија-1),
- Број идентификованих трговаца људима-17 (Босна и Херцеговина-16, СиЦГ-1),
- Број оптужених трговаца људима-17 (БиХ-16, СиЦГ-1),
- Број случајева за које су административне мјере биле предузете-40.

⁴⁴¹ Извјештај СЕЦИ центра о резултатима акције „MIRAGE“ за 2004. годину

3. СУБЈЕКТИ СУПРОТСТАВЉАЊА ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И СРБИЈИ

Глобална друштвена кретања утицала су и на стање организованог криминала у Босни и Херцеговини и Србији, као и историјске, економске, политичке и социјалне околности које су допринијеле његовој експанзији на подручју западног Балкана. Историјске околности првенствено се односе на геополитичке промјене које су се десиле почетком деведесетих година XX вијека у источној, централној и југоисточној Европи, а које су покренуле бројне промјене у организацији државних органа као и до повећања броја незапослених, снажнију појаву миграције становништва која је узрокована незапосленошћу и несигурношћу за егзистенцију. Затим, ту је друштвена дезинтеграција, која је посљедица грађанског рата у Босни и Херцеговини као и других оружаних сукоба на подручју бивше СФР Југославије при чему свакако битну дестабилизирајућу улогу има подручје Косова и Метохије које је практично под управом Мисије Уједињених Нација, Европске Уније и НАТО пакта.

Економске околности, односно утицај економске ситуације на стање организованог криминала, могу се посматрати кроз утицај недозвољене економије, економске транзиције и високе стопе незапослености. То су околности које обликују друштвено-економски и политички амбијент Босне и Херцеговине и Србије и стварају окружење које посредно утиче на стање криминалитета па и организованог. Утицај друштвено-економског окружења на организовани криминал у Босни и Херцеговини и Србији резултат је асиметрије тих чинилаца. Асиметрија је присутна између законите и незаконите економије, између средстава уложених за економску транзицију и оних уложених у социјалне програме, а којима би се ублажиле њене посљедице, као и између запосленог и незапосленог становништва. Наведени чиниоци, као и константна политичка и економска криза неминовно су довели до ерозије институционалне структуре и до стварања неформалних друштвених односа, често базираних на непотизму и корупцији. Укупност наведених чинилаца и услова значајно су утицала на експанзију појединих облика испољавања организованог криминала наручито у вези са наркотицима и кријумчарења људи и робе, кроз друштвену дезинтеграцију, криминализацију друштва и сиромаштво. Дугорочно одсуство политичке воље, које се манифестовало кроз институционални вакум створило је стратешку основу за експанзију организованог криминала.

И поред свега горе наведеног имајући у виду организацију, структуру и функционисање државних органа за спровођење закона у Босни и Херцеговини и Србији могуће је основано закључити да у овим државама постоје нормативне, организацијске, административне и институционалне предпоставке за адекватан одговор на све савремене безбједносне изазове које са собом носи организовани криминал.

3.1. Субјекти супротстављања организованом криминалу у Босни и Херцеговини

Безбједносни систем Босне и Херцеговине специфичан је и произилази из државног уређења које је, до садашњег њеног формирања, било непознато у историји људске цивилизације. Рат који је претходио стварању данашње Босне и Херцеговине завршен је потписивањем Општег оквирног споразума о миру у БиХ, који је потписан 21.11.1995. године у америчкој ваздухопловној бази «*Wright - Patterson*» у Дејтону, Охајо, од стране представника зараћених страна у БиХ, те представника тадашње СР Југославије и Републике Хрватске, као непосредно заинтересованих држава и уз посредовање пет најутицајнијих држава свијета. Анексом 4. наведеног мировног споразума донесен је Устав БиХ, према којем је БиХ састављена од два ентитета и три конститутивна народа. Каснијом арбитражном одлуком формиран је Дистрикт Брчко као аутохтони дио Босне и Херцеговине, који је у потпуности независан од оба ентитета. Сложеност државне заједнице одражава се на сложеност полицијске организације у БиХ. Према Уставу БиХ (члан III тачка 2а и 3а), полицијски послови су у надлежности ентитета. Државни ниво, према Уставу, одговоран је за међународно и међуентитетско провођење кривичног закона, укључујући односе са Интерполом.

Поред ове чињенице, присутна је тенденција преноса тих овлаштења са нивоа ентитета на ниво заједничких институција Босне и Херцеговине, при чему на те процесе велики утицај је имала међународна заједница - преко Канцеларије Високог представника. Новоформиране безбједносне институције на нивоу Босне и Херцеговине створене су под потпуним надзором Канцеларије Високог представника за БиХ. Такође, Високи представник наметнуо је већи број закона који се односе на функционисање и организацију полицијских органа, као и Кривични закон БиХ, Закон о кривичном поступку БиХ и Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока. На нивоу заједничких институција БиХ 2003. године формирано је Министарство безбједности⁴⁴² које се састоји од до тада самосталних управних институција - Државне граничне службе (данашњи назив Гранична полиција), Државне агенције за истраге и заштиту и Бироа за сарадњу са Интерполом. Све ове институције на државном нивоу имају мултиетнички карактер, заснован на национално пропорционалној заступљености народа БиХ, а према посљедњем попису становништва који је извршен 1991. године.

У Босни и Херцеговини је 2003. године, доношењем нових Кривичних закона на нивоу Босне и Херцеговине, и на нивоима Републике Српске, Федерације БиХ и Брчко Дистрикта БиХ, и Закона о кривичним поступцима (на наведеним нивоима), извршена реформа кривичног (материјалног и процесног) законодавства. Најзначајније карактеристике реформе кривичног процесног законодавства у Босни и Херцеговини из 2003 године, огледају се у: ефикаснијем и економичнијем кривичном поступку, ефектној заштити права осумњиченог односно, оптуженог уз истовремену ефикаснију процесну активност учесника у поступку, али без штете за квалитет кривичног поступка и права процесних странака. Посебан значај заузима усвајање новог модела

⁴⁴² Закон о министарствима и другим тијелима управе БиХ, Службени гласник БиХ број 5/03.

истражног поступка⁴⁴³ чији су основни носиоци: тужилац⁴⁴⁴ и овлаштена службена лица⁴⁴⁵ полицијских и других законом прописаних органа, чија су права и дужности уређена на битно другачији начин. Мјесто и улога овлаштених службених лица у поступку откривања, расвјетљавања и доказивања кривичних дјела и откривања и хватања њихових извшилаца, историјски посматрано се мијењала и у најширем смислу одражавала степен укупног развоја друштва, заштите људских права и основних слобода, однос према актуелним појавним облицима криминалитета, и тд...

Законом о кривичном поступку БиХ су прописана права-овлаштења и дужности-обавезе овлаштених службених лица на откривању кривичних дјела и њихових учинилаца, као и откривању и чувању трагова и предмета, те прикупљању свих информација, који могу послужити као докази у кривичном поступку.

Закон о кривичном поступку БиХ као процесне субјекте у истрази одређује тужиоца и овлаштена службена лица, а истрага обухвата оне радње доказивања, прикупљања података, информација и обавјештења од стране тужиоца и овлаштених службених лица, које резултирају таквим чињеничним супстратом, који тужиоца као овлаштеног субјекта за предузимање кривичног гоњења доводе до убјеђења да постоји довољно доказа, и да је стање ствари довољно разјашњено да се може подићи оптужница.

Систематским тумачењем и смисаоним повезивањем значења одредби ЗКП, може се закључити да су овлаштена службена лица субјекти истраге, и то субјекти оперативног дијела истраге, а тужилац је субјекат правног дијела истраге, чије су активности у истрази практично неодвојиве и чине једну комплементарну цјелину, са крајњом законском сврхом кривичног гоњења учинилаца кривичних дјела, односно доказивања њихове кривичне одговорности пред судом, са изрицањем кривично-правне санкције. У чл. 218. ЗКП је прописано да: ако постоје основи сумње⁴⁴⁶ да је

⁴⁴³ „Нови закони о кривичном поступку у БиХ су прихватили нов модел истражног поступка. Истрага више није повјерена истражном судији, већ тужиоцу, који наређује њено спровођења ако постоје основи сумње да је извршено кривично дјело. У току истраге тужилац може предузети све истражне радње...” Симовић М. и Симовић В.: О неким карактеристикама новог концепта истраге у Босни и Херцеговини, зборник радова Криминалистика у теорији и пракси, Висока Школа унутрашњих послова, Бања Лука 2005. година, стр. 229.

⁴⁴⁴ „У погледу своје правне природе, тужилаштво се разликује од суда, јер не врши судску функцију и није, као суд, независан орган. Тужилаштво је независно од судства и полиције и ниједно лице нити орган нема право да наређује или утиче на тужилаштво у вршењу његове функције (члан 2. ЗЈТБДБиХ). Суд је у закону дефинисан као самостални и независни орган, а тужилаштво као самостални државни орган. Функција тужилаштва у суштини је управна, али тужилаштво није орган опште управе, већ посебан управни орган који поступа у области правосуђа у спровођењу правосудне управне функције, који сарађује са судом, подједнако одвојен од суда и од управе. Може се рећи да је тужилаштво, по својој природи, посебан управно - правосудни државни орган. Тужилац има специфичну правну природу и због још једне околности: он је истовремено и странка у поступку и државни орган.” Симовић М.: Кривично процесно право-увод и општи део, Правни факултет Универзитета у Бихаћу, 2005. година, стр. 122.

⁴⁴⁵ „Овлаштено службено лице“ је лице које има одговарајућа овлаштења унутар полицијских органа у Босни и Херцеговини, укључујући Државну агенцију за истраге и заштиту, Граничну полицију, судску и финансијску полицију, као и унутар царинских органа, пореских органа и органа војне полиције у БиХ. Под овлаштеним службеним лицима сматрају се и стручни сарадници односно истражиоци Тужилаштва БиХ који раде по овлаштењу тужиоца”, чл. 20. ст. 1. тачка „Г“, Закона о кривичном поступку БиХ (Сл. гласник БиХ бр: 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46706, 76/06, 29/07, 53/07, 58/08).

⁴⁴⁶ „Одређени степени сумње утврђени Законом о кривичном поступку су у корелативној вези са доказима. Наиме, из доказа не произилази само извесност онда када суд, пре свега, као и други субјекти поступка, стекну одговарајуће убеђење, већ и вероватноћа у одређеном степену, односно различити

извршено кривично дјело с прописаном казном затвора преко пет година, овлаштено службено лице је дужно одмах обавијестити Тужиоца и под његовим надзором предузме потребне мјере:

1. да се пронађе учинилац кривичног дјела,
2. да се спријечи скривање или бјекство осумњиченог или саучесника,
3. да се открију и сачувају трагови⁴⁴⁷ кривичног дјела и предмети⁴⁴⁸ који могу послужити као докази,
4. да се прикупе све информације које могу бити корисне у кривичном поступку,

Законодавац је као први задатак овлаштеног службеног лица, након сазнања да постоје „основи сумње“ да је извршено кривично дјело, и обавјештавања тужиоца, прописао предузимање потребних мјера да се пронађе учинилац кривичног дјела. Под појмом „проналажење“ учиниоца кривичног дјела подразумева се у најширем смислу, откривање непознатог учиниоца и стицање сазнања гдје се налази познати или сумњиви учинилац кривичног дјела. Које су то „потребне мјере“ цијени овлаштено службено лице у сваком конкретном случају, самостално или под надзором, односно наредби тужиоца.

Задатак предузимања потребних мјера да се спријечи скривање или бјекство осумњиченог или саучесника, се односи на дужност предузимања мјера које имају за циљ обезбјеђење присуства познатог учиниоца кривичног дјела у кривичном поступку осумњиченог или саучесника, (лишење слободе и задржавање од стране полицијских органа, задржавање лица затечених на мјесту извршења кривичног дјела, задржавање лица затечених на извршавању кривичног дјела, и др..).

Реализација задатка откривања и чувања трагова кривичног дјела и предмета који могу послужити као доказ, подразумева предузимање мјера и радњи усмјерених на проналажење и обезбјеђење предмета који могу послужити за утврђивање чињеница у поступку, односно за обезбјеђење материјалних доказа⁴⁴⁹, (привремено одузимање предмета; претресање стана, просторија и лица; увиђај и вјештачење и др..).

процесни облици сумње у погледу постојања или непостојања одређених релевантних чињеница. У одредби ...којом се утврђује начело слободне оцене доказа...говори се не само о суду већ и о државним органима који учествују у поступку, а чије право да оцењују постојање или непостојање чињеница није везано, условљено, нити ограничено посебним формалним доказним правилима. Оно се по логици ствари посебно односи на јавног тужиоца и органе унутрашњих послова, који у низу ситуација у преткривичном поступку процењују да ли расположиви докази указују на одређени кривичнопроцесно релевантан степен сумње...“ Шкулић М.: Коментар Законика о кривичном поступку, ЈП Службени Гласник, Београд 2007. година, стр. 114.

⁴⁴⁷ “Траг кривичног дјела представља сваку материјалну промјену која је настала као последица извршења одређеног кривичног дјела, или у вези са одређеним кривичним дјелом, па се тако једним трагом може указивати на чињеницу да је извршено одређено кривично дјело, на начин извршења и тд.“ Шкулић М.: Кривично процесно право-приручник за полагање правосудног испита, Правни факултет Београд и ЈП Службени Гласник, Београд 2008. година, стр. 108.

⁴⁴⁸ “Предмет кривичног дјела је одређена ствар која је у некој вези са извршењем кривичног дјела, било да је употребљена као средство извршења (одређено оружје или оруђе), било да је настала извршењем кривичног дјела (нпр. фалсификована исправа), или је на други начин повезана са кривичним дјелом и окривљенима.“ Шкулић М.: Кривично процесно право-приручник за полагање правосудног испита, оп. цит., стр. 108.

⁴⁴⁹ “Материјални докази су објективни дијелови стварности, у виду одређених трагова и предмета кривичног дјела.“ Шкулић М.: Кривично процесно право-приручник за полагање правосудног испита, оп. цит., стр. 108.

Прикупљање свих информација које могу бити корисне у кривичном поступку, подразумијева све активности на прикупљању свих информација које могу бити корисне у кривичном поступку, прије свега прикупљање изјава од лица која могу послужити као доказ о постојању одређених чињеница⁴⁵⁰. Прикупљање изјава се врши од лица: за које постоје основи сумње да је починило кривично дјело (осумњичени), и лице за које постоји вјероватноћа да ће својим исказом моћи дати обавијест о кривичном дјелу, починиоцу и о другим важним околностима (свједок). Поред прикупљања изјава, овлаштена службена лица врше прикупљање и свих других информација које когу бити корисне у кривичном поступку: налазе и мишљења лица која располажу потребним стручним знањима-вјештака, извода из казних, оперативних и других службених евиденција које воде надлежни органи, као и других информација прибављених предузимањем других-општих оперативно-тактичних и техничких мјера и радњи које предузимају ОСЛ у складу са позитивно-правним прописима.

Међутим, ако постоје основи сумње да је извршено кривично дјело за које је законом прописана казна затвора до пет година, овлаштено службено лице је дужно обавијестити Тужиоца о свим расположивим информацијама, радњама и мјерама које је предузело најкасније седам дана од дана сазнања о постојању основа сумње да је кривично дјело почињено. Према томе не постоји законом прописана обавеза, за хитним усменим обавјештавањем тужиоца, када се ради о кривичном дјелу за које је прописана казна затвора до 5 година, изузев ако се ради: о лишењу слободе и задржавању, изричитом противљењу одузимању предмета, и другим законом предвиђеним случајевима гдје је прописано хитно поступање тужиоца, па самим тим и хитно обавјештавање тужиоца, или пак ако то околности случаја захтијевају у погледу квалификације дјела, начину и обиму предузимања мјера и радњи и тд...

У Босни и Херцеговини, као најважнији субјекти у супротстављању организованом криминалитету, поред полицијских агенција, појављују се и: 1) Суд БиХ, 2) Тужилаштво БиХ, затим, 3) Обавјештајно-безбједносна агенција, 4) Управа за индиректно опорезивање и 5) Министарство безбједности у чијем саставу, поред двије полицијске агенције – Граничне полиције и Државне агенције за истраге и заштиту - СИПА, егзистира и Служба за послове са странцима и Канцеларија за сарадњу са Интерполом.

Тужилаштво је значајан државни орган гоњења у Босни и Херцеговини и он има искључиву надлежност за спровођење истраге за извршена кривична дјела као и за гоњење учинилаца пред надлежним Судом. Надлежност црпи из Устава БиХ којим је предвиђено успостављање ентитетских тужилаштава (Тужилаштво Републике Српске и Федерације БиХ), док је Тужилаштво БиХ успостављено накнадно као институција са посебном надлежношћу за поступање пред Судом БиХ. Тужилаштво БиХ је *sui generis* институција чија је кривична надлежност прописана Кривичним законом БиХ и без обзира што из самог назива произилази да је највиша тужилачка инстанца у БиХ није надређен ентитетским тужилаштвима. О организацији и надлежности тужилаштва биће више ријечи у наставку рада.

⁴⁵⁰ „Ниједно доказно средство у кривичном поступку не може бити априорно супериорно у односу на друга доказна средства, нити се његова информативно-доказна вриједност може посматрати изоловано, без претходног међуодноса са другим доказним средствима и доказима“. Јекић З., Шкулић М.: „Кривично процесно право“, Правни факултет Источно Сарајево, 2005. година, стр. 185.

Полиција је основни орган за откривање свих кривичних дјела која се гоне по службеној дужности, па и кривичних дјела организованог криминала. Полиција адекватном примјеном одговарајућих репресивних метода непосредно учествује у откривању ових кривичних дјела и прикупљању личних и материјалних доказа. У предузимању ових активности полиција непосредно сарађује са другим агенцијама за спровођење закона, а нарочито са тужилаштвом под чијим надзором и предузима потребне истражне мјере и радње у циљу откривања кривичног дјела и његових извршилаца те његовог документовања.

У Босни и Херцеговини егзистирају сљедеће полицијске агенције:

- Државна агенција за истраге и заштиту,
- Гранична полиција,
- МУП Републике Српске,
- МУП Федерације БиХ и
- Полиција Брчко Дистрикта.

Територијална организација полицијских агенција у Босни и Херцеговини је таква да надлежност над цјелокупном територијом има искључиво Државна агенција за истраге и заштиту и то за кривична дјела из надлежности Суда БиХ. Послови који су у вези са сузбијањем криминалитета из надлежности ове Агенције су: спречавање, откривање и истраге кривичних дјела из надлежности Суда Босне и Херцеговине, а посебно организованог криминалитета, тероризма, ратних злочина, трговине људима и других кривичних дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, те тешког финансијског криминала; прикупљање обавјештења и података о претходно наведеним кривичним дјелима, те праћење и анализа безбедносне ситуације и појава које погодују настанку и развоју криминалитета; заштита свједока, с тим што у њену надлежност спада и заштита одређених личности, објеката и имовине; спровођење међународних споразума о полицијској сарадњи и других међународних инструмената у њеној надлежности; криминалистичке експертизе. Анализом послова који спадају у надлежност ове агенције може се констатовати да су они обухваћени садржајем појма организованог криминала, те да кроз своју дјелатност, агенција даје значајан допринос у спречавању, откривању и доказивању кривичних дјела организованог криминала.

Гранична полиција надлежна је за обављање полицијских послова везано за надзор и контролу преласка државне границе БиХ и откривање и документовање кривичних дјела у вези са границом. Државна агенција за истраге и заштиту и Гранична полиција БиХ егзистирају као управне агенције са оперативном самосталношћу у саставу Министарства безбједности. Остале полицијске послове у Босни и Херцеговини обављају ентитетска Министарства унутрашњих послова и Полиција Брчко Дистрикта БиХ. С аспекта борбе против организованог криминала битно је истаћи да у оквиру полицијских агенција у Босни и Херцеговини егзистирају Одјељења за борбу против организованог криминала као унутрашње организационе јединице, које имају искључиву надлежност у борби против организованог криминала. Поред одјељења за борбу против организованог криминала, у полицијским агенцијама у БиХ егзистирају и одјељења за сузбијање кријумчарења дрога, без обзира на то што то спада у једну од основних дјелатности организованог криминалитета. Наведено указује на уважавање специфичности сузбијања кријумчарења и препродаје дроге, те, с тим у вези, и на

нужност постојања одређених квалификација на страни оперативних радника и њихове специјализације за вршење послова на сузбијању трговине наркотицима.

3.1.1. Министарство безбједности БиХ

Министарство безбједности Босне и Херцеговине надлежно је за заштиту међународних граница, унутрашњих граничних прелаза и регулисање промета на граничним прелазима БиХ; спречавање и откривање учинилаца кривичних дјела тероризма, трговине дрогом, кривотворења домаће и стране валуте и трговине људима и учинилаца других кривичних дјела са међународним или међуентитетским елементом; међународну сарадњу у свим областима из надлежности Министарства.

Министарство безбједности надлежно је за заштиту лица и објеката; прикупљање и кориштење података од значаја за безбједност БиХ; организацију и усаглашавање активности ентитетских министарстава унутрашњих послова и полиције Брчко Дистрикта у остваривању безбједносних задатака у интересу БиХ; провођење међународних обавеза и сарадњу у провођењу цивилне заштите, координацију дјеловања ентитетских служби цивилне заштите у БиХ и усклађивање њихових планова за случај природне или друге несреће која захвати територију БиХ, као и доношење програма и планова заштите и спасавања.

Министарство безбједности проводи политику уселавања и азила БиХ и уређује процедуре везано за кретање и боравак странаца у БиХ.⁴⁵¹ Министарство безбједности послове из своје надлежности подијелило је по секторима. Са аспекта борбе против организованог криминала најзначајнији је Сектор за борбу против тероризма, организованог криминала и злоупотребе наркотика, који је надлежан, између осталог и да:

- прати, проучава, анализира и процјењује укупно стање у области борбе против организованог криминала и корупције, а наручито везано за законито, дјелотворно и правовремено провођење закона и прописа;
- прати и анализира међународне конвенције, међународне споразуме, и друге међународне правне инструменте усмјерене ка борби против организованог криминала, законска и подзаконска рјешења у БиХ, цијени њихову усклађеност са међународним прописима и стандардима, те предлаже покретање иницијативе за усклађивање домаћег законодавства са међународним стандардима и инструментима;
- прати примјену важећих законских и подзаконских аката у БиХ и о томе подноси извјештај;
- сарађује и кординира активности са одговарајућим тијелима ентитета и Брчко Дистрикта БиХ, те сарађује са одговарајућим тијелима Савјета Европе, Европске уније, Уједињених нација, СЕЦИ центром и одговарајућим тијелима држава са којима БиХ има потписане билатералне споразуме везане за борбу против организованог криминала и корупције;

⁴⁵¹ www.vijeceministara.gov.ba

- судјелује у предлагању и изради мјесечних, полугодишњих и годишњих планова рада везаних за борбу против организованог криминала и корупцију, те подноси мјесечне, полугодишње и годишње извјештаје о раду;
- пружа стручну помоћ агенцијама из састава Министарства, надлежних за послове борбе против организованог криминала и корупције;
- по потреби врши непосредан увид у начин извршења задатака и провођења закона на терену;
- прима и анализира извјештаје о пријавама кривичних дјела и прекршаја у вези са опојним дрогама, о правоснажно осуђеним лицима за кривична дјела и прекршаје у вези са опојним дрогама, извршењу казне затвора и других санкција према тим починиоцима, одузетим количинама опојне дроге, психотропних супстанци, биљака и прекурсора, новчаним средствима и другој имовинској користи из недозвољеног промета опојних дрога, те о пријавама царинских у вези с опојним дрогама.

У саставу Министарства безбједности налазе се двије полицијске агенције, и то - Државна агенција за истраге и заштиту и Гранична полиција, те Служба за послове са странцима и Канцеларија за сарадњу са Интерполом. У складу са процесом реконструкције полицијских тијела у Босни и Херцеговини оформљене су у оквиру Министарства безбједности као управне организације са оперативном самосталношћу и Дирекција за координацију полицијских тијела као и три агенције: Агенција за форензичка испитивања и вјештачења, Агенција за школовање и стручно усавршавање кадрова и Агенција за полицијску подршку.⁴⁵²

Дирекција за координацију полицијских тијела БиХ има надлежност:

1. комуникација, сарадња и координација између полицијских тијела БиХ;
2. комуникација, сарадња и координација између полицијских тијела БиХ са одговарајућим органима у БиХ у вези са питањем полицијских послова међународног карактера или од међународног значаја, или у вези са питањима која су у надлежности Суда БиХ;
3. комуникација и сарадња са одговарајућим страним и међународним органима у вези са питањем полицијских послова од међународног значаја или заједничког интереса;
4. комуникација, сарадња и координација између полицијских тијела БиХ и одговарајућих органа у БиХ са одговарајућим страним и међународним органима;
5. примјена најбољих европских и других међународних пракси које се односе на полицијска питања у БиХ;
6. стандардизација рада у вези са полицијским питањима у БиХ;
7. дневно обједињавање безбједносних информација значајних за БиХ, као и за извршавање послова из надлежности полицијских тијела БиХ, стална сарадња са релевантним полицијским и другим тијелима и предузимање потребних мјера с циљем координације оперативних послова полицијских тијела БиХ, те дневно праћење безбједносног стања и обавјештавање надлежних полицијских и других тијела БиХ;

⁴⁵² Службени гласник БиХ бр. 36/2008

8. организовање и спровођење физичке и техничке заштите лица и објеката органа БиХ и дипломатско-конзуларних органа који се посебно штите у складу са одговарајућим законима, међународним обавезама и другим прописима које доноси Савјет министара БиХ;
9. прикупљање, праћење, анализирање и коришћење података значајних за безбједност БиХ;
10. спровођење међународних уговора о полицијској сарадњи из надлежности Дирекције;

Агенција за форензичка испитивања и вјештачења има надлежност за:

1. балистичка и механоскопска вјештачења;
2. хемијска и токсиколошка вјештачења;
3. дактилоскопска вјештачења;
4. графолошка вјештачења;
5. биолошка испитивања;
6. биохемијска испитивања;
7. анализа ДНК;
8. специјалистичке обуке;
9. вођења евиденција, статистика и база података;
10. вјештачење пожара и експлозија;
11. пружање стручне помоћи агенцијама за спровођење закона;
12. стандардизација рада на терену.

Агенција за школовање и стручно усавршавање кадрова надлежна је за:

1. развијање, хармонизацију и предлагање наставних планова и програма обуке у складу са потребама полицијских тијела БиХ и других служби и агенција из области безбједности;
2. организовање и спровођење школовања и стручног оспособљавања и усавршавања припадника полицијских тијела БиХ и других служби и агенција из области безбједности;
3. развијање истраживачко-издавачке дјелатности, те допринос укупном унапређењу и модернизацији полицијског рада;
4. библиотекарски послови.

Агенција за полицијску подршку надлежна је за:

1. вођење централне евиденције података запослених у полицијским тијелима БиХ;
2. обједињавање података о потребним кадровима у полицијским тијелима БиХ;
3. припремање анализа, извјештаја и прегледа из надлежности Агенције;
4. учествовање у изради и праћењу примјене закона и других прописа у вези са полицијским тијелима БиХ и давање стручних мишљења у вези са примјеном тих прописа;
5. пружање стручне помоћи полицијским тијелима БиХ у вези са споровима који се воде код надлежних судова и других органа, уколико та тијела затраже такву помоћ;
6. спровођење интерне контроле трошења буџетских средстава;

7. обављање и спровођење процедуре набавки за потребе Агенције за полицијску подршку;
8. спровођење тендерске процедуре за одређену опрему за полицијска тијела БиХ;
9. праћење нове информационе и комуникационе технологије и могућности њихове примјене и
10. учествовање у изради апликативних и системских програма за различите базе података и одржавање база података.

3.1.2. Државна агенција за истраге и заштиту

Државна агенција за истраге и заштиту је управна организација у оквиру Министарства безбједности, са оперативном самосталношћу, која је основана ради обављања полицијских послова на подручју БиХ у оквиру законом дефинисаних надлежности. Државна агенција за истраге и заштиту има превасходну надлежност да спријечава, открива и истражује организовани криминал, тероризам, трговину људима и наркотицима, праће новца и заштиту свједока. Државна агенција за истраге и заштиту формирана је 2004. године, када је ступио на снагу закон о истоименој агенцији, а којим је тадашња Агенција за информације и заштиту добила полицијска овлаштења у дијелу криминалистичких истрага.

Агенција за информације и заштиту формирана је 2002. године као дио ИПТФ⁴⁵³ пројекта изградње институција за спровођење закона на нивоу Босне и Херцеговине, у складу са претходно донесеним законом о истој агенцији 20.06.2002. године.⁴⁵⁴ Закон је припремљен од стране ИПТФ и Канцеларије високог представника за Босну и Херцеговину. Сједиште Агенције је у Сарајеву, а поред тога има и четири регионалне канцеларије - у Бањалуци, Сарајеву, Тузли и Мостару. Улога Агенције била је ограничена на заштиту високих званичника и важних личности (VIP личности), јавних институција Босне и Херцеговине и дипломатских мисија, те за прикупљање података о кривичним дјелима која су регулисана Кривичним законом Босне и Херцеговине.

Чланом 4. Закона о Агенцији за информације и заштиту прописано је да Агенција има директора и два замјеника, које именује Предсједништво Босне и Херцеговине на приједлог Савјета министара уз претходни договор са ентитетским владама. Овакав избор није ступио на снагу, јер је прво именовање извршио Високи представник за Босну и Херцеговину, а за вријеме трајања тог мандата дошло је до усвајања новог закона којим је од ове агенције створена Државна агенција за истраге и заштиту⁴⁵⁵, којом руководи директор који има највише овлаштено полицијско звање. Директора Агенције, као и његовог замјеника, помоћника директора за криминалистичко-истражно одјељење и помоћника директора за унутрашњу контролу именује Савјет министара, на мандат од четири године.

Послови из надлежности Агенције су:

- спречавање, откривање и истрага кривичних дјела из надлежности Суда БиХ, а посебно: организованог криминала, тероризма, ратних злочина, трговине

⁴⁵³ ИПТФ-Међународне оперативне полицијске снаге Уједињених нација у Босни и Херцеговини

⁴⁵⁴ Закон о Агенцији за информације и заштиту, Службени гласник број 15/2002.

⁴⁵⁵ Закон о Државној агенцији за истраге и заштиту, Службени гласник БиХ број 27/04.

људима и других кривичних дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, те тешког финансијског криминала,

- прикупљање обавјештења и података о кривичним дјелима из претходне тачке, те праћење и анализа безбједносне ситуације и појава које погодују настанку и развоју криминалитета,
- пружање помоћи Суду и Тужилаштву БиХ у прикупљању обавјештења, те извршавање налога Суда и Главног тужиоца БиХ,
- физичка и техничка заштита лица, објеката и друге имовине заштићене по закону о Агенцији,
- заштита свједока,
- провођење међународних споразума о полицијској сарадњи и других међународних инструмената у њеној надлежности и
- криминалистичка експертиза.

Државна агенција за истраге и заштиту састоји се од:

- Криминалистичко-истражног одјељења,
- Финансијско-обавјештајног одсјека,
- Одјељења за заштиту личности и објеката,
- Одјељења за заштиту свједока,
- Јединице за специјалну подршку и
- Одјељења за унутрашњу контролу.

Са аспекта теме рада најважнији одјељење је свакако криминалистичко-истражно који управо ради на спречавању, откривању и истраживању кривичних дјела организованог криминала. Рад криминалистичко-истражног одјељења одвија се кроз следеће одсјеке:

- Одсјек за борбу против тероризма и трговине АБХО;
- Одсјек за спречавање и откривање финансијског криминалитета и корупције;
- Одсјек за спречавање и откривање организованог криминалитета;
- Одсјек за спречавање и откривање криминалитета у вези са трговином људима;
- Одсјек за спречавање и откривање криминалитета у вези са опојним дрогама;
- Одсјек за спречавање и откривање криминалитета у вези са осталим кривичним дјелима и
- Одсјек за криминалистичко-обавјештајне послове.

Структура запослених у Агенцији одражава националну структуру становништва БиХ према посљедњем попису становништва из 1991. године.

Државна агенција за истраге и заштиту постала је 30.06.2005. године пуноправан члан свјетске мреже агенција за провођење закона – Егмонт група, чији је примарни задатак прикупљање и размјена финансијских обавјештајних података у вези са прањем новца. Босна и Херцеговина је у Егмонт групу укључена као 85 земља, а на 17. пленарном засједању Егмонт групе које је одржано у Дохи-Катар, у периоду од 24. до 28. маја 2009. године у саставу Егмонт групе укупно је било 116. националних финансијских обавјештајних јединица.

3.1.3. Гранична полиција

Гранична полиција (до 2007. године назив био Државна гранична полиција)⁴⁵⁶ инаугурисана је на сарајевском аеродрому 06.06.2000. године од стране Специјалног представника Генералног секретара Уједињених нација Жака Пола Клајна. Инаугурацији Државне граничне службе Босне и Херцеговине претходило је постизање сагласности од стране Предсједништва Босне и Херцеговине (Радишић, Изетбеговић и Јелавић) од 15.11.1999. године, а након позива Савјета безбједности УН да се иста формира. Према тадашњем закону о Државној граничној служби Босне и Херцеговине⁴⁵⁷, ова институција успостављена је ради вршења послова заштите границе и безбједности аеродрома.

Организацијски, Гранична полиција БиХ има три нивоа, и то: Главну канцеларију гдје је и сједиште службе са Централном истражном канцеларијом, шест теренских канцеларија (Сјеверозапад Градишка, Сјевероисток Бијељина, Исток Вишеград, Југ Чапљина, Запад Грахово и Аеродром «Сарајево») и јединицу за директно обављање задатака из надлежности службе (укупно 21 јединица, од чега су четири јединице у зрачним лукама). Граничном полицијом БиХ руководи директор и замјеник а полицијским пословима у оквиру Граничне полиције БиХ руководио помоћник директора за оперативне послове, као најодговорније овлаштено службено лице. Директора и замјеника именује полицијски одбор на мандат од четири године. Структура запослених у Граничној полицији БиХ одражава националну структуру становништва БиХ према посљедњем попису становништва из 1991. године.

Важећи закон о Граничној полицији Босне и Херцеговине⁴⁵⁸ дефинише граничну полицију као управну агенцију која се налази у саставу Министарства безбједности БиХ, с оперативном самосталношћу, која је основана ради обављања полицијских послова везано за надзор и контролу преласка државне границе БиХ. Као што је наведено Граничном полицијом БиХ руководи директор који има замјеника и помоћника за организацију и операције. Директор је за свој рад и рад Граничне полиције БиХ одговоран министру безбједности и Савјету министара.

Према члану 7. Закона о граничној полицији БиХ послови из надлежности Граничне полиције БиХ су:

- спровођење одредби Закона о надзору и контроли преласка државне границе, како је прописано истим,
- спровођење одредби Закона о кретању и боравку странаца и азилу, како је прописано тим законом те,
- спречавање, откривање и истраживање дјела која су прописана кривичним законима у Босни и Херцеговини:
 - а) када су та кривична дјела усмјерена против безбједности државне границе или против извршења послова и задатака из надлежности Граничне полиције; или
 - б) када се та кривична дјела морају гонити у складу са одредбама о злоупотреби јавних исправа које служе као доказ идентитета, о путној исправи и обавези

⁴⁵⁶ Закон о измјени закона о Државној граничној служби Босне и Херцеговине, Службени гласник 27/07

⁴⁵⁷ Закон о Државној граничној служби БиХ, Службени гласник БиХ број 19/01.

⁴⁵⁸ Закон о Државној граничној служби БиХ Службени гласник БиХ број 50/2004, 27/07.

- посједовања визе, те одредаба о кретању и боравку странаца и азилу, уколико је почињено приликом преласка границе или су директно везана за прелазак државне границе; или
- в) када та кривична дјела обухватају превоз робе преко државне границе чији промет није допуштен, робе без службеног одобрења или у случају кршења важеће забране, уколико је Граничној полицији додијељена дужност надзора таквог одобрења и забрана на основу другог прописа или административног споразума са органима одговорним за такво гоњење,
- спречавање, откривање и истраживање других кривичних дјела на захтјев надлежног органа,
 - спречавање, откривање и истраживање:
 - а) прекршаја који су прописани Законом о надзору и контроли преласка државне границе, Законом о кретању и боравку странаца и азилу, те другим законима, или
 - б) других прекршаја на захтјев надлежног органа,
 - пружање полицијске подршке организационим јединицама у склопу Министарства безбједности у спровођењу Закона о кретању и боравку странаца и азилу и других важећих прописа из ове области,
 - предузимање мјера заштите ваздушног цивилног саобраћаја и безбједности просторија међународних аеродрома у БиХ,
 - обезбјеђује своје организационе јединице од опасности,
 - даје стручно мишљење правосудним органима или другим институцијама на њихов захтјев, а везано за вјеродостојност докумената који су кориштени или се намјеравало да буде кориштени за прелазак државне границе. Такви документи укључују путне документе, документе за личну идентификацију и било које друге документе који су везани за кретање лица, возила или роба преко државне границе и
 - извршава и друге послове прописане Законом и другим прописима.

Гранична полиција Босне и Херцеговине у свом саставу има сљедеће организационе јединице:

- Главна канцеларија, која се састоји од Управе за операције, Управе за администрацију и Одјелења за унутрашњу контролу,
- Теренске канцеларије, са сједиштем у Бијељини, Градишци, Босанском Грахову, Чапљини, Вишеграду и Сарајеву,
- Јединице Граничне полиције БиХ;
- Централна истражна канцеларија,
- Специјализоване јединице (Јединица за осматрање и надзор и Мобилна јединица за подршку и контролу) и
- Центар за обуку.

3.1.4. Министарство унутрашњих послова Републике Српске

Организација и функционисање полиције у Републици Српској регулисано је Законом о унутрашњим пословима⁴⁵⁹, у којем је прописано да на подручју Републике Српске унутрашње послове врши Министарство унутрашњих послова Републике Српске. Министарство унутрашњих послова организовано је на сљедећи начин: на челу Министарства налази се министар унутрашњих послова, који има, као засебну организациону цјелину, кабинет министра, који организује и учествује у изради програма и извјештаја о раду Министарства и прати реализацију програма, припрема сједнице стручног колегија министра и прати спровођење закључака колегија, координира послове међуполицијске сарадње, припрема и прати састанке које има министар и сл.

У оквиру кабинета егзистирају сљедеће организационе јединице: биро за информисање, одјељење за међуполицијску сарадњу, инспекторат за заштиту од пожара и биро за представке грађана. Најодговорнија личност за извршавање полицијских послова у Министарству унутрашњих послова Републике Српске је директор полиције, који организује, усмјерава, контролише, координира и води све полицијске послове као руководиоца свих оперативних послова. За свој рад директор полиције је одговоран ресорном министру и Влади Републике Српске. Под непосредним руководством директора полиције налази се:

- управа полиције,
- управа криминалистичке полиције,
- служба специјалне полиције,
- дежурни оперативни центар МУП Републике Српске,
- одјељење за планирање обуке и развој и
- инспекторат за унутрашњу контролу.

Управа полиције најбројнија је у Министарству унутрашњих послова Републике Српске и у њеном саставу егзистирају: одјељење полиције опште надлежности, одјељење за послове обезбјеђења личности и објеката и одјељење за безбједност саобраћаја. Управа полиције прати, усмјерава и усклађује рад полиције у центрима јавне безбједности, станицама јавне безбједности и полицијским станицама, пружа им стручну помоћ у извршавању послова и задатака из њиховог дјелокола, прати стање безбједности из дјелокола полиције и налаже мјере за њихово унапређење, непосредно организује и врши послове обезбјеђења личности и објеката, организује и врши посебна и ванредна обезбјеђења, те врши и остале послове из дјелокола полиције.

Управа криминалистичке полиције у свом саставу има сљедеће организационе јединице: одјељење за спречавање организованог криминалитета, одјељење за спречавање привредног криминалитета, одјељење за спречавање општег криминалитета, одјељење за спречавање производње и промета опојних дрога, одјељење за крим.обавјештајне анализе, одјељење за посебне оперативне послове и криминалистичко-технички центар. Управа криминалистичке полиције врши послове контроле, надзора и инструктивног усмјеравања рада свих организационих јединица

⁴⁵⁹ Закон о унутрашњим пословима Републике Српске, Службени гласник број 48/2002.

криминалистичке полиције, прати, проучава и анализира стање, кретање и појавне облике криминалитета, објављује централне потраге и издаје регистар и гласник потјерница, те, такође, врши и друге послове из дјелокруга рада Управе.

Служба специјалне полиције извршава специјалне послове и задатке, при чему помаже редовним полицијским снагама да изврше послове и задатке за које објективно нису материјално-технички и кадровски оспособљени, нарочито у случајевима јавних немира и грађанских нереда и у свим сложенијим безбједносним ситуацијама, као што су талачке ситуације, отмице, тероризам и сл.

Министарство унутрашњих послова Републике Српске организовано је на централизованом принципу, при чему се полицијски послови извршавају преко надлежних центара јавне безбједности, станица јавне безбједности и полицијских станица.

3.1.5. Министарство унутрашњих послова Федерације БиХ

У складу са уставним уређењем Босне и Херцеговине и Ентитета Федерација Босна и Херцеговина, установљена је полицијска организација, са знатним специфичностима. Ове специфичности огледају се у знатној децентрализацији, са благим елементима координације.⁴⁶⁰ На нивоу Федерације Босне и Херцеговине постоји Министарство унутрашњих послова и оно је, према Закону о унутрашњим пословима⁴⁶¹, надлежно за:

- спречавање и откривање кривичних дјела међукантоналног криминала, као и тероризма, неовлаштене трговине дрогом и организованог криминала,
- проналажење и хватање учинилаца тих кривичних дјела, те њихово привођење надлежним органима,
- послови држављанства Федерације,
- осигурање одређених личности и зграда Федерације и
- заштита људских права и грађанских слобода у области унутрашњих послова.

Министарство унутрашњих послова Федерације Босне и Херцеговине подијељено је на управу полиције и управу администрације, на чијем су челу директори управа. У оквиру администрације су кадровска служба, материјално-финансијска служба и правна служба. Управа полиције дијели се на сектор униформисане полиције и сектор криминалистичке полиције. Федерално министарство унутрашњих послова у свом саставу има слједеће униформисане организационе јединице:

- ОБЛ–обезбјеђење објеката и личности, у оквиру ког функционишу одјељење за заштиту ДКП, одјељење за заштиту државних објеката и одјељење за заштиту врло важних особа–ВИП,
- антитерористичка јединица,
- јединица за подршку и
- одјељење за унутрашњу контролу и ревизију.

У оквиру Сектора криминалистичке полиције егзистирају слједећа одјељења:

⁴⁶⁰ Маслеша Р.: Полиција организација и функционисање у демократском друштву, Сарајево 1999. година

⁴⁶¹ Закон о унутрашњим пословима, Службене новине Федерације БиХ број 1/96.

- одјељење за организовани криминалитет,
- одјељење за наркотице,
- одјељење за општи криминалитет,
- криминалистичко-обавјештајно одјељење,
- одјељење за контрадиверзиону заштиту,
- одјељење за посебне намјене и
- криминалистичка техника.

Организација полиције у кантонима готово да је идентична организацији полиције на федералном нивоу, с разликом што кантоналне полицијске снаге немају антитерористичку јединицу. Полицијске снаге на кантоналном нивоу успостављене су сагласно извршеној подјели надлежности између Федералног министарства унутрашњих послова и министарстава кантона, у складу са уставним уређењем, по којем је у надлежности кантона успостава и надзирање снага полиције, са јединственом федералном униформом и кантоналним ознакама. Овако организована полиција, са великим степеном самосталности кантоналних полицијских снага, често доводи Министарство унутрашњих послова Федерације Босне и Херцеговине у ситуацију да, практично, врши само праћење рада, без могућности утицаја на извршавање полицијских послова.

Из свега наведеног јасно је да је стварна полицијска власт на подручју Федерације Босне и Херцеговине у рукама кантона. На челу полиције налази се кантонални министар унутрашњих послова, док је за полицијске послове најодговорнији полицијски комесар, који организује, усмјерава, контролише, координира и води све полицијске послове, као руководилац укупних оперативних послова. Кантонална министарства унутрашњих послова своје задатке извршавају преко полицијских управа које су надлежне за подручје општине на којој егзистирају. Полицијске управе имају једну или више полицијских станица, зависно о величини општине, сигурносних проблема и др.

3.1.6. Полиција Брчко Дистрикта БиХ

Полиција Дистрикта Брчко је према статуту Дистрикта надлежна за послове полиције у Дистрикту. Она је потпуно самостална и једина надлежна за полицијске послове. Према члану 59. Статута, полиција Дистрикта Брчко обезбјеђује сигурну и безбједну средину свим лицима у Дистрикту, а ради поштујући међународно призната људска права и основне слободе предвиђене Уставом Босне и Херцеговине. На челу полиције је шеф полиције Дистрикта Брчко који има два замјеника, а остала организација постављена је слично као и у полицији Републике Српске. Када је мјесто шефа полиције упражњено или када шеф полиције није у могућности да обавља своје послове, мијењају га замјеници и то на тај начин што га у првој половини године мијења замјеник који је задужен за униформисану полицију а у другом дијелу године

замјеник који је задужен за криминалистичку полицију.⁴⁶² Организационе јединице полиције Брчко Дистрикта су:

- кабинет шефа полиције,
- полицијска станица Брчко,
- полицијска станица за безбједност саобраћаја Брчко,
- криминалистичка полиција и
- администрација.

Униформисана полиција у Дистрикту Брчко надлежна је за одржавање јавног реда и мира, те превенцију и репресију лакших кривичних дјела, затим саобраћајна полиција, која је надлежна за регулисање, праћење и надзор у области безбједности саобраћаја. Криминалистичка полиција надлежна је за спречавање, откривање и доказивање свих видова криминалитета. Полиција Дистрикта има и јединицу за подршку која је надлежна за обављање сложенијих полицијских задатака. Полицијом Дистрикта Брчко БиХ, према члану 5. правилника о унутрашњој организацији и систематизацији, руководи шеф полиције у сарадњи са замјеницима.

3.1.7. Суд као субјект супротстављања организованом криминалу у Босни и Херцеговини

Судови су, такође, битни органи, који својом дјелатношћу пресуђења финализирају претходне дјелатности полиције, других органа откривања и тужиоца. У Босни и Херцеговини судство је организовано по принципу вишестепености и усклађено је са уређењем БиХ, тако да егзистира Суд БиХ који има надлежност за вођење поступка по кривичним дјелима која су предвиђена Кривичним законом БиХ и ентитетски судови који су надлежни за вођење поступка за сва кривична дјела из надлежности ентитета. Са аспекта сузбијања организованог криминала значајно је истаћи да је формирано посебно одјељење Суда БиХ за организовани криминалитет.

Оно што је посебно битно за судове, када су у питању кривична дјела организованог криминала, јесте потреба за ажурношћу и ефикасношћу кривичног поступка и одговарајућа казнена политика. Да би активности на супротстављању организованом криминалу, биле с једне стране ефектне и ефикасне, а с друге стране законите и уз поштовање основних људских права и слобода, кључна је улога надлежних судова. Судови су органи који својом дјелатношћу пресуђења финализирају претходне дјелатности, полиције, других органа откривања и тужиоца, на откривању и доказивању кривичних дјела организованог криминала. Примјеном кривичних санкција судови утичу на остварење индивидуалне и генералне превенције, те, такође, својим репресивним мјерама изолују учиниоца кривичних дјела организованог криминала на одређени период чиме доприносе ефикаснијем супротстављању овим видовима криминалитета.

Суд у БиХ такође има битну улогу у истрази преко института судија за предходни поступак а та улога је превасходно усмјерена на поштовање људских права и заштиту

⁴⁶² Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији полиције Брчко Дистрикта БиХ из 2002. године

права на одбрану.⁴⁶³ Наиме, Судија за предходни поступак помаже у истрази тако што издаје налоге за претрес лица, стана и других просторија, те налоге за одузимање предмета, одређује притвор и посебне истражне радње. Такође, судија за предходни поступак надгледа законитост истраге вршећи ревизију ситуације у којима су овлаштена службена лица дјеловала без налога због опасности од одлагања и предузима посебне истражне мјере и радње, као и одлучује о томе да ли резултати истраге поткрепљују основану сумњу да је осумњичени учинио кривично дјело, како би се потврдила оптужница.⁴⁶⁴

3.1.8. Остали субјекти у спречавању и сузбијању организованог криминала у Босни и Херцеговини

У Босни и Херцеговини се као битни субјекти у супротстављању организованом криминалу појављују, поред наведених институција, и Обавјештајно-безбједносна агенција Босне и Херцеговине-ОБА и Управа за индиректно опорезивање-УИО.

Као самостална агенција за прикупљање безбједносно-обавјештајних података у БиХ дјелује *Обавјештајно–безбједносна агенција-ОБА*. Она је за свој рад директно одговорна Парламенту БиХ, односно парламентарној комисији. Надлежност, дужности и задаци Обавјештајно-безбједносне агенције прописани су Законом о Обавјештајно-безбједносној агенцији БиХ,⁴⁶⁵ према којем је ова агенција „цивилна обавјештајно-безбједносна институција, која има статус независне административне организације БиХ“.

Агенција је одговорна за прикупљање обавјештајних података у вези са пријетњама по безбједност БиХ како унутар тако и ван државе, њихово анализирање, обраду и преношење Законом овлашћеним функционерима и тијелима, као и за прикупљање, анализирање, обраду и преношење обавјештајних података с циљем пружања помоћи овлашћеним службеним лицима како је дефинисано законима о кривичном поступку у БиХ, те осталим надлежним тијелима у БиХ кад је то потребно ради сузбијања пријетњи по безбједност БиХ.⁴⁶⁶ Пријетња по безбједност БиХ у смислу позитивно-правног одређења односи се на пријетњу суверенитету, територијалном интегритету, уставном поретку, основама економске стабилности БиХ, као и пријетње по глобалну безбједност које су штетне по БиХ а нарочито: тероризам, шпијунажа, саботажа, организовани криминал усмјерен против БиХ.

Дакле, надлежност Агенције прописана је Законом о обавјештајно-безбједносној агенцији БиХ и односи се и на прикупљање, анализу и дистрибуцију података о организованом криминалу усмјереном против БиХ, а нарочито у области трговине дрогом, оружјем и људима, незакониту међународну производњу оружја за масовно уништење или компоненти, материјала и уређаја који су потребни за њихову производњу, као и незакониту трговину производима и технологијама које су под међународном контролом.

⁴⁶³ Спаић Ј.: Однос јавног тужиоца и полиције с аспекта места и улоге јавног тужиоца у Закону о кривичном поступку Републике Српске, Зборник радова, ВШУП, Бања Лука 2003. година, стр. 163.

⁴⁶⁴ Симовић М.: Кривични поступци у БиХ, Привредна штампа, Сарајево 2004. година, стр. 221.

⁴⁶⁵ Службени гласник Босне и Херцеговине бр:12/04 и 56/06

⁴⁶⁶ Чл. 5. ст. 1. Закона о обавјештајно-безбједносној агенцији Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ бр: 12/04 и 56/06

Имајући у виду законом прописане надлежности и овлаштења Обавештајно-безбједносна агенција у оквиру своје дјелатности укључује се индиректно, али у одређеним специфичним случајевима и директно у сузбијање организованог криминала, било да се ради о међународном организованом криминалу или организованим облицима криминалног дјеловања у БиХ и њиховој повезаности са организованим криминалом у дугим државама. У склопу овакве активности ове агенције треба посматрати и сарадњу коју остварује са органима откривања, гоњења и пресуђења, као и другим субјектима у оквиру привредног и ванпривредног живота, укључујући и грађане, у циљу добијања релевантних података од интереса за основну дјелатност ове агенције.

Када се разматра могућност дјелована Обавештајно-безбедносне агенције у сузбијању организованог криминала потребно је уобзирити овлаштења ове агенције у погледу кориштења „специјалних-посебних“ истражних техника, и метода у законом прописаним случајевима и у законом прописаном поступку, као и кориштења посебних уређаја и материјално-техничких средстава која се налазе на располагању наведеној агенцији. С обзиром да транснационални организовани криминал представља значајан фактор угрожавања безбједности како на националном тако и на глобалном нивоу, произилази закључак да дјелатност Обавештајно-безбедносне агенције на спречавању, откривању и истраживању појавних облика организованог криминала уколико су усмјерени против безбједности БиХ или могу штетити безбједности БиХ на било који други начин, представља значајан допринос у укупности активности структуралних елемената система безбједности у спречавању и сузбијању наведених појавних облика криминала.

Управа за индиректно опорезивање - УИО је самостална управна организација успостављена почетком 2004. године спајањем бивших Царинских управа ентитета и Дистрикта Брчко, уз истовремено оснивање посебног Сектора који спроводи јединствени државни систем пореза на додатну вриједност. Управом за индиректно опорезивање непосредно руководи директор а за свој рад према Савјету министара одговара путем Управног одбора. Управни одбор УИО има шест чланова од чега су три министри финансија и то у Савјету министара БиХ и ентитетским владама. Сједиште УИО је у Бања Луци а активност на терену одвија се преко четири регионална центра и то Сарајево, Бања Лука, Мостар и Тузла. УИО има у свом саставу пет сектора и то:

1. Сектор за пословне услуге;
2. Сектор за царине;
3. Сектор за порезе;
4. Сектор за провођење и поштовање царинских и пореских законских прописа и
5. Сектор за информационе технологије.

Управа за индиректно опорезивање - УИО је једини орган у Босни и Херцеговини одговоран за провођење законских прописа и политике индиректног опорезивања, те за наплату и расподјелу индиректних пореза у земљи. УИО наплаћује царинске дажбине и порез на промет, путарине и акцизе на све високотарифне робе, укључујући и домаће. Увођењем пореза на додатну вриједност – ПДВ, Управа за индиректно опорезивање је једина институција овлаштена за њихово убирање.

Управа за индиректно опорезивање је недлежна за царински надзор и контролу међународног трансфера робе. Контролом путника, превозних средстава и пртљага

УИО свакако доприноси спречавању и сузбијању кријумчарења не само техничке и робе широке потрошње већ и робе чији је промет ограничен или забрањен као што су наркотици, оружје, радиоактивне супстанце и сл.

Главни задаци Управе за индиректно опорезивање (УИО), у вези са прекограничним активностима су:

- контрола свих робе које улазе или напуштају царинско подручје БиХ;
- наплата царинских дажбина и наплата пореза при увозу;
- јединствена примјена и провођење царинских и порезних прописа, те једнообразно поступање;
- спрјечавање кршења царинских прописа, укључујући спрјечавање кријумчарења, обавјештајни рад и истраге и
- контрола забрана и ограничења промета робе која угрожава јавну политику, јавни морал, јавну сигурност, здравље људи, животиња и биљака, затим национална богатства од умјетничке, хисторијске или археолошке вриједности, те индустријско-комерцијалне својине, отрова, дрога, терористичких материјала, оружја, муниције, отпадних материја итд.

Остваривањем основних предуслова савременог безбједносног система омогућава се царинској служби да, поред фискалне и заштитне, остварује и безбједносну функцију, прије свега, у погледу ефикасног спречавања, откривања и сузбијања царинских деликата и других облика криминалних активности, како у оквиру редовних активности царинског надзора, царинења и контроле робе, путника, транспортних средстава и докумената, тако и у оквиру рада органа за превенцију и откривања царинских деликата који су развијени унутар царинских служби.

Овлашћено службено лице УИО, у оквиру својих овлаштења утврђених законима у Босни и Херцеговини, има право и обавезу да:

- заустави превозно средство унутар царинског подручја, ступи у њега, изврши преглед превозног средства и робе, преглед документације и по потреби изузме је и копира, изврши идентификацију лица затечених у превозном средству, да ступи у просторије аеродрома, луке, жељезничке и аутобуске станице, изврши преглед свих просторија у њима и друге наведене радње, а у случају потребе, изврши насилно отварање средстава односно објеката и просторија.
- привремено одузме робу и превозно средство у складу са законом и документе који се односе на ту робу и превозно средство.
- спријечи полазак превозног средства за које се сумња да намјерава да напусти царинско подручје прије завршетка прописаног поступка и да задржи документе.
- привремено задржи робу и превозно средство над којим није спроведен поступак, или није спроведен поступак у складу са законским прописима.
- врши контролу лица која долазе или напуштају царинско подручје, слободну зону или царинско складиште или остају у транзитном подручју лука или аеродрома, врши идентификацију лица, захтијева пријаву и предочавање њиховог личног пртљага, а по потреби и њихов претрес.
- изврши претрес лица која долазе или напуштају царинско подручје, слободну зону или царинско складиште или остају у транзитном подручју лука и

аеродрома, ако постоје основи сумње о прикривању робе која подлијеже царинском надзору.

- затвори, запечати и ослободи од лица и ствари мјеста и просторе гдје се врши, утовар, истовар, складиштење или преглед робе и превозног средства, ако је то потребно за вршење надзора, или да ограничи кретање на таквим мјестима, просторима или превозним средствима и
- предузима и друге мјере и радње..⁴⁶⁷

Предузимање напријед наведених, као и других активности царинске службе, има изузетно значајну безбједносну улогу, јер обезбеђују заштиту од увоза, оних робе које могу бити штетне по живот и здравље људи, животиња или биљака, или могу угрозити животну средину, као што су радиоактивне супстанце, нуклеарни отпад, отровне супстанце, обољеле и заражене биљке и животиње, као и здравствено и хемијско-биолошки неисправни производи биљног и животињског поријекла, и тд...

Поред наведених органа, на посредан начин се бави спречавањем и сузбијањем организованог криминала и: **Пореска управа** (на нивоу ентитета и Брчко дистрикта БиХ). То је значајан орган из домена наплате пореза и остваривања прихода у државни буџет. Поред дјелатности у области сузбијања корупције, такође одређени допринос она може дати и у супротстављању организованом криминалу, посебно при откривању конкретних кривичних дела која су у вези са њеном основном дјелатношћу. Својом дјелатношћу у откривању криминалне дјелатности из оквира њене надлежности, Пореска управа је у ситуацији да открије поједина корупцијска кривична дела а у вези са тим и одређена кривична дјела организованог криминала. Поред откривања појединих видова корупције и пореских кривичних дела, дјелатношћу овог органа могу се открити разни облици злоупотреба, проневјера, фалсификата као и других малверзација, а може се доћи и до информација о дјеловању појединих криминалних организација, као и до индиција о успостављеним криминалним везама, што упућује на сарадњу са надлежним полицијским органима.

3.2. Субјекти супротстављања организованом криминалу у Србији

По угледу на рјешења у упоредном праву и Република Србија се определијелила да посебним законским прописима оснује специјалне органе за борбу против организованог криминала и да за њих установи посебна овлашћења како би овај криминал ефикасније откривали и доказивали.⁴⁶⁸ Законом о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала⁴⁶⁹ формиран су посебни државни органи којима је стављено у надлежност откривање и процесуирање дјела организованог криминала. Реч је о: Тужилаштву за организовани криминал,

⁴⁶⁷ Закон о Управи за индиректно опорезивање Службени гласник БиХ бр: 89/05, чл. 29. „Спречавања, откривања и истраживања царинских, пореских и других прекршаја, те у складу са упутствима надлежног тужиоца води активности у вези са истрагим кривичних дјела везаних за индиректно опорезивање и надлежним органима подноси пријаве за повреду прописа о индиректном опорезивање,.. врши наплату новчане казне у складу са законом,..употријеби оправдану силу када је то потребно за извршење његових службених дужности,.. носи лако оружје,.. итд.“

⁴⁶⁸ Ђурђић В.: Кривични поступак Србије, оп. цит., стр. 198.

⁴⁶⁹ Службени гласник Р Србије, бр.42/02; 27/03; 39/03; 67/03; 29/04; 58/04; 45/05; 61/05, 72/09

Посебном одјељењу Окружног суда у Београду за поступање у предметима кривичних дјела организованог криминала⁴⁷⁰, Посебном одјељењу Врховног суда у Београду за поступање у предметима кривичних дјела организованог криминала (Посебног одјељења Врховног суда), Посебној јединици окружног затвора у Београду за извршење притвора одређеног у кривичном поступку за кривична дјела организованог криминала (Посебна притворска јединица), и Посебној служби за сузбијање организованог криминала у оквиру Министарства унутрашњих послова Р Србије.

Смисао оснивања ових органа је ефикасније откривање и кривично гоњење извршилаца дјела организованог криминала, с обзиром на то да су специјализовани органи много боље опремљени и оспособљени за борбу против организованог криминала унутар земље и у међународним оквирима, при чему се ови посебни органи образују у оквиру постојећих институција система. Специјално тужилаштво је једини државни орган стварно и мјесно надлежан да на читавој територији Србије гони за кривична дјела организованог криминала. Разуме се да посебан поступак за дјела организованог криминала другачије одређује, па и сужава, односно ограничава одређена права осумњиченог и окривљеног лица, али је битно да таква ограничења буду само у мјери која је нужна и сагласна међународним стандардима у овој области.

3.2.1. Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Министарство унутрашњих послова на територији Републике Србије представља једини и централни орган надлежан за обављање унутрашњих послова државне управе, са мрежом унутрашњих организационих јединица на цијелој територији Републике Србије. Нормативноправним актима Министарства унутрашњих послова дефинисани су његови основни циљеви у раду, а то су: очување и унапређење безбједности Републике Србије и побољшање и заштита личне и имовинске сигурности грађана од свих облика угрожавања, уз стриктно поштивање законитости у раду, професионалан и коректан однос према грађанима и очување моралног кодекса својих припадника.

Према Правилнику о систематизацији и унутрашњој организацији МУП Р Србије, рад и руковођење Министарством организовани су по хоризонтално – вертикалном и територијалном принципу. У сједишту МУП Републике Србије егзистирају следеће организационе јединице: Дирекција полиције, Сектор финансија, људских ресурса и заједничких послова и сектор за заштиту и спасавање. У саставу Дирекције полиције су организационе јединице у сједишту (први ниво), Полицијска управа за град Београд и подручне полицијске управе (други ниво) и полицијске станице (трећи ниво). Организационе јединице у сједишту Дирекције полиције организоване су тако да су по линијском принципу радно повезане са одговарајућим организационим јединицама и пословима подручних полицијских управа и станица или тако да послове из свог дјелокруга обављају на читавом подручју на којем је надлежно Министарство.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ У јавности и медијима је већ уобичајен назив "Специјални суд" за орган који чине Посебно одјељење за организовани криминал Окружног суда у Београду, Вијеће за ратне злочине Окружног суда у Београду Специјално тужилаштво, Тужилаштво за ратне злочине и Посебно одјељење за ратне злочине Окружног суда у Београду, Војно одјељење, Тужилац за високотехнолошки криминал и Посебно вијеће за високотехнолошки криминал у Београду.

⁴⁷¹ Милошевић М.: Полиција и заштита учесника у кривичном поступку Р Србије, оп. цит., стр. 107-108.

Основне организационе јединице Дирекције полиције по управама су:

- Управа криминалистичке полиције,
- Управа полиције,
- Управа за обезбјеђење,
- Управа саобраћајне полиције,
- Управа пограничне полиције,
- Оперативни центар,
- Управа противпожарне полиције,
- Управа за аналитику,
- Управа за везу,
- Жандармерија,
- Специјална антитерористичка јединица САЈ и
- Хеликоптерска јединица.

Основне организационе јединице Сектор финансија, људских ресурса и заједничких послова по управама су:

- Управа за кадровске послове,
- Управа за управне послове,
- Управа за информационе технологије и системе,
- Управа за послове смјештаја и исхране и
- Управа за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку.

Као организационе јединице изван састава ресора егзистирају: Кабинет министра, у чијем саставу се налази Биро за сарадњу са медијима, Биро за међународну сарадњу и европске интеграције, Биро за стратешко планирање и аналитичко извјештавање и Биро за притужбе и представке, затим Служба интерне контроле, Одјељење за систематско-правне послове, Управа за борбу против организованог криминала и Служба генералног инспектора РЈБ.

На челу Министарства унутрашњих послова Републике Србије налази се министар, који је члан Владе коју бира Скупштина Србије и он обавља послове у сједишту МУП, руководи и координира дјелатношћу организационих јединица преко својих помоћника и замјеника. Организација МУП Републике Србије је централизована, затвореног типа и са строгим хијерархијом.

У циљу што ефикасније, квалитетније и успјешније борбе против организованог криминала сљедеће мјере и радње државних органа у Р Србији посебно се истичу:

1. активности посебно формираних државних органа: посебне управе као организационе јединице у саставу полиције, посебног тужилачког и судског органа за вођење поступака против учинилаца кривичних дјела са елементом организованог криминала и
2. постојање посебног поступка за расвјетљавање кривичних дјела организованог криминала у ЗКП.⁴⁷²

У Републици Србији 2001. године основана је Управа за борбу против организованог криминала (УБПОК) као специјализована организациона јединица Министарства унутрашњих послова, надлежна за спречавање и сузбијање овог вида

⁴⁷² Никач Ж.: Организовани криминал, Правни живот, вол. 52. бр. 9, Београд 2003. године, стр. 96.

криминала, као и за унапређивање сарадње са одговарајућим органима других земаља на плану борбе против транснационалног организованог криминала.

МУП Србије, према члану 7. Закона о министарствима, обавља послове државне управе који се односе на безбједност Републике Србије и друге послове откривања и спречавања дјелатности усмерених на подривање или рушење уставом утврђеног поретка, заштите живота, личне и имовинске сигурности и друге прописане послове (сузбијање криминалитета, одржавање јавног реда и мира, безбедност саобраћаја, контрола државне границе и други послови).

У вези с тим, у склопу реформи и организационих промјена са којима се отпочело у МУП Републике Србије, као и у циљу приближавања развијенијим, европским стандардима у области безбједности и борбе против организованог криминала, значајна је улога Службе за борбу против организованог криминала (СБПОК). Основни носилац активности у овом Министарству на плану борбе против организованог криминала је Управа криминалистичке полиције, која предузима низ мјера, активности и криминалистичко-тактичких радњи на сузбијању свих криминалних активности које се могу подвести под организовани криминал.

МУП Србије образовано је Законом о министарствима, док је делокруг министарства утврђен одредбама члана 3. истог закона. С тим у вези, посебно треба напоменути да је обављање послова којима се обезбеђује заштита безбједности Републике Србије (државна безбједност) и њених грађана (јавна безбједност) системски-правно и органски било постављено раније важећим Законом о унутрашњим пословима од 1991. године. Међутим, по доношењу Закона о безбједносно-информативној агенцији од 2002. године послови којима се обезбеђује заштита безбједности Републике Србије обављају се применом тог закона и подзаконских прописа донетих на основу њега.⁴⁷³

Доношењем Закона о полицији из 2005. и Закона о основама уређења служби безбједности Републике Србије из 2007. године, област унутрашњих послова се заокружила у складну целину, са два основна дијела: безбједносно-информативним (безбједност Републике Србије) и полицијским (безбједност грађана Србије).

МУП Србије организован је по територијалном, функционалном, објектном и хијерархијско-субординацијском принципу. По територијалном принципу МУП је образовао јединице полиције на цијелој територији Србије. По функционалном принципу МУП је организован за вршење одређених, специјалистичких послова. По објектном принципу МУП је организован на посебне службе због њиховог објекта делатности. Према хијерархијско-субординацијском принципу организације МУП је подељен на оперативно-радни и руководећи састав, као и на више и ниже органе, тј. јединице у саставу Министарства.

Извршење задатака обезбеђено је јединственом организацијом на територији Србије. Поред сједишта Министарства у Београду, у складу са територијалном подјелом државе на округе, послови и задаци из делокруга рада МУП обављају се у подручним јединицама. У сједишту Министарства егзистирају следеће организационе

⁴⁷³ Поред БИА, носиоци безбједносно-информативних послова су и одговарајуће институције Министарства одбране (Војнообавештајна агенција и Војнобезбедносна агенција), у саставу Министарства спољних послова егзистира Служба за информације и документацију и Служба безбједности. Координацију и контролу безбједносно-информативних послова у Србији врши Савет за националну безбједност.

јединице: Дирекција полиције, Сектор унутрашње контроле полиције и Сектор за заштиту и спасавање и Сектор финансија, људских ресурса и заједничких послова. Сектор финансија, људских ресурса и заједничких послова чине: Управа за људске ресурсе; Управа за заједничке послове; Управа за послове исхране и смештаја и Управа за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку.

Члан 10. Закона о полицији Републике Србије дефинише надлежност полиције, и то на следећи начин:

- безбједносна заштита живота, права, слобода и личног интегритета лица, као и подршка владавини права;
- безбједносна заштита имовине;
- спречавање, откривање и расвјетљавање кривичних дјела, прекршаја и других деликата, други видови борбе против криминала и отклањање његових организованих и других облика;
- откривање и хватање извршилаца кривичних дјела и прекршаја и других лица за којима се трага и њихово привођење надлежним органима;
- одржавање јавног реда, пружање помоћи у случају опасности и пружање друге безбједносне помоћи онима којима је неопходна;
- регулисање, контрола, пружање помоћи и надзор у саобраћају на путевима;
- обезбјеђивање одређених јавних скупова, личности, органа, објеката и простора;
- надзор и обезбјеђивање државне границе, контрола прелажења државне границе, спровођење режима у граничном појасу и утврђивање и рјешавање граничних инцидената и других повреда државне границе;
- извршавање задатака утврђених прописима о странцима и
- извршавање других задатака утврђених законом и подзаконским актом донијетим на основу овлашћења из закона.

3.2.1.1. Организација полиције Републике Србије

За извршавање послова полиције на територији Србије образована је Дирекција полиције. Закон о полицији предвиђа да у саставу Дирекције полиције буду организационе јединице у седишту (први ниво), Полицијска управа за град Београд и подручне полицијске управе (други ниво) и полицијске станице (трећи ниво). Притом је на првом нивоу законом предвиђено постојање управа, а на другом постојање управа (у Београду) и одељења (на другим подручјима). Извршена је и законска деконцентрација послова, тако што је предвиђено да Дирекција полиције одређене послове обавља на цијелој територији Србије, да градске и подручне полицијске управе дјелују на подручју више одређених општина, као и да полицијске станице постоје у свим општинама, изузев у општинама у којима је сједиште подручних полицијских управа.

У оквиру Дирекције полиције образован је одређен број управа ради ефикаснијег и делотворнијег обављања послова и задатака. Организационе јединице у седишту образују се тако да су по линијском принципу радно повезане са одговарајућим организационим јединицама и пословима подручних полицијских управа и станица или тако да послове из свог делокруга обављају на читавом подручју на којем је надлежно Министарство. Ради што ефикаснијег обављања послова, као уже

организационе јединице, у оквиру управа, образована су одељења, и у оквиру њих одговарајући одсеци. Дирекцијом полиције руководи директор полиције⁴⁷⁴, а чине је:

1. Управа криминалистичке полиције (УКП);
2. Управа полиције;
3. Управа саобраћајне полиције;
4. Управа граничне полиције;
5. Управа за обезбеђење;
6. Оперативни центар;
7. Управа за управне послове;
8. Управа за везу и крипто-заштиту;
9. Управа за аналитику;
10. Управа за заштиту од пожара и спашавање;
11. Јединица за заштиту учесника у кривичном поступку;
12. Специјална антитерористичка јединица (САЈ);
13. Жандармерија; и
14. Хеликоптерска јединица.

На територијалном принципу образоване су Полицијска управа за град Београд и подручне полицијске управе у: Крагујевцу, Јагодини, Нишу, Пироту, Прокупљу, Лесковцу, Врању, Зајечару, Бору, Смедереву, Пожаревцу, Ваљево, Шапцу, Краљеву, Крушевцу, Чачку, Новом Пазару, Ужицу, Пријепољу, Новом Саду, Сомбору, Суботици, Зрењанину, Кикинди, Панчеву, Сремској Митровици, а постоји и посебна Координациона управа за Косово и Метохију. Организационим јединицама у седишту и подручним полицијским управама руководе начелници управа, а полицијским станицама командири.

У подручним полицијским управама, образована су одељења или одсједи. Подручне полицијске управе, као носиоци полицијске дјелатности, се организационо налазе у Дирекцији полиције и покривају територију округа. Наиме, свака подручна полицијска управа обухвата подручје више општина, то јест један округ. Сходно томе у оквиру подручне полицијске управе постоји више Полицијских станица којима руководе командири.

Полицијска станица као најужа организациона јединица која обавља послове из надлежности МУП, у свом саставу садржи: 1) Полицијску испоставу; 2) Одсек криминалистичке полиције; и 3) Одсек за управно-правне послове.

Полицијском испоставом као непосредном организационом јединицом полиције која обавља послове јавне безбедности руководи командир, који има свог заменика, и у зависности од величине подручја које та станица покрива, свог помоћника, односно помоћнике. Одсеком криминалистичке полиције и одсеком за управно-правне послове руководе шефови.

Управа криминалистичке полиције (УКП) у Дирекцији полиције је одговорна за стање и организовање послова сузбијања криминалитета и, стим у вези, прати стање, обједињава, усмјерава и усклађује активности на спречавању и откривању кривичних

⁴⁷⁴ Дирекцијом полиције руководи директор полиције, уз једно ограничење. Ангажовање специјалних јединица полиције за посебне безбједносне задатке може се вршити само по претходном одобрењу министра. Приједлог за ангажовање поднијет министру мора да садржи план ангажовања и процену ефеката.

дјела и њихових извршилаца, а посебно усмјерава и усклађује рад подручних полицијских управа - ППУ на сузбијању криминалитета у Републици и пружа им стручну помоћ - при чему се и непосредно укључује у расвјетљавање најтежих и најсложенијих кривичних дјела.

Такође се Управа криминалистичка полиције стара о законитом и ефикасном дјеловању ППУ на спречавању и сузбијању криминалитета и о унапређењу оперативног рада, остварује увид у контролу и рад и поступање ППУ у области спречавања и сузбијања криминалитета, и на основу тога их усмерава и даје им упутства за рад; затим прати стање и кретање криминалитета и информира ППУ о појединим облицима криминалитета и налаже мјере за њихово сузбијање; анализира активност ППУ у оперативном раду над одређеним категоријама лица у притвору и лица на издржавању казне или васпитно-поправне мјере; прати активност ППУ у вршењу потражне дјелатности и оперативне контроле; те прати примјену прописа у области спречавања и сузбијања криминалитета и иницира њихово иновирање.

По налогу, ова Управа врши надзор и контролу законитости рада основних, унутрашњих, подручних и других организационих јединица полиције, те испитује и даје оцјене одређених појава, догађаја, случајева злоупотреба у служби и друго, при чему о нађеном стању подноси извештај и предлаже одговарајуће мјере; по налогу непосредно поступа по захтјевима тужилаштва и судова о прикупљању потребних обавештења, притужбама, представкама, пријавама и предлозима грађана, других органа и организација које се односе на рад организационих јединица и радника МУП; утврђује тачност навода, законитост и правилност поступака, испитује злоупотребе и прекорачења овлашћења и друга девијантна понашања у служби и ван ње и предлаже даљи поступак (кривични, прекршајни, дисциплински), односно подноси извештај уколико прогон нема основа.

У области криминалистичке технике, Управа криминалистичка полиције у Дирекцији полиције обавља послове у вези са откривањем кривичних дјела и учиниоца и обезбеђује материјалне доказе; врши увид и контролу у вези са стањем и извршавањем задатака по овим питањима у ППУ; врши криминалистичко-техничка вештачења по захтевима ППУ, војних органа безбједности и правосуђа; непосредно учествује у идентификацији жртава у масовним катастрофама и елементарним непогодама; прати, изучава и примењује нове методе у области криминалистичке технике; непосредно примењује противдиверзиону технику у превентивне сврхе и учествује у рјешавању најсложенијих случајева; ангажује се на штићеним објектима од посебног значаја, као и у најзначајнијим акцијама; учествује у програмирању и набавци опрема за потребе секретаријата; пружа стручну помоћ другим органима и организацијама, и др.

Управа криминалистичке полиције у сједишту Министарства у свом саставу има:

1. Службу за сузбијање криминала,
2. Службу за борбу против организованог криминала;
3. Службу за откривање ратних злочина;
4. Службу за специјалне истражне методе;
5. Службу за криминалистичко-обавештајне и обавештајно-аналитичке послове; и
6. Национални криминалистичко-технички центар који, између осталог, у свом саставу има:
 - Одељење за ДНК анализу и вођење збирке ДНК профила; и
 - Одељење за вештачење.

Посебне организационе цјелине Управе криминалистичка полиције у Дирекцији полиције, које су везане директно за начелнике те Управе су:

- Одсек за лишење слободе и привођење;
- Група за послове криминалистичке психологије и полиграфско испитивање и
- Одељење за међународну полицијску сарадњу (Национални централни биро – Интерпол).

Према томе, Управа криминалистичка полиције је надлежна за предузимање криминалистичко-тактичких мјера и активности на сузбијању свих криминалних активности које могу представљати ослонац организованом криминалу. Службу за борбу против организованог криминала - СБПОК је надлежан за сузбијање организованог криминала и тероризму.

Иначе, предвиђено је да старешину Службе за сузбијање организованог криминала поставља и разрешава Министар унутрашњих послова Републике Србије, при чему своје мишљење даје и Специјални тужилац. Из тога се закључује да ова Служба представља сервис Специјалног тужилаштва, јер поступа по налазима и инструкцијама Специјалног тужиоца у обављању конкретних послова откривања, хватања и гоњења извршиоца кривичних дјела организованог криминала, али да истовремено у организационом смислу припада органима унутрашњих послова.

С тим у вези, експлицитно је предвиђена обавеза свих државних органа и организација (управа јавних прихода, царина и сл.) да на захтев Службе за сузбијање организованог криминала или Специјалног тужиоца: 1) без одлагања омогуће употребу свих техничких средстава којима располажу; 2) обезбиједе благовремено одазивање сваког свог припадника, односно запосленог укључујући и старешине органа и организација, ради давања обавештења и саслушања у својству осумњиченог или свједока; и 3) без одлагања предају Служби свако писмено или други доказ који поседују, или на други прилагођени начин саопште информације које могу да помогну у расветљавању кривичних дјела организованог криминала.

Служба за сузбијање организованог криминала по самој природи ствари мора сарађивати са Управом криминалистичке полиције и осталим организационим јединицама Министарства унутрашњих послова, али и са другим службама у Србији којима је у надлежност стављено откривање, праћење, документовање, спречавање и пресецање делатности организације и лица усмерених на вршење организованог криминала. Конкретније, реч је о БИА, финансијској и пореској полицији и органима војне безбедности.

Управа граничне полиције је надлежна за послове контроле преласка и обезбеђења државне границе, контроле кретања и боравка странаца, сузбијања прекограничног криминала, посебно илегалних миграција, трговине људима, откривања фалсификованих докумената, кријумчарења дрога, оружја, експлозива, опасних материја и др. Лишавање слободе страних држављана за којима је преко Интерпола расписана међународна потерница због организованог криминала и тероризма, и оних који користе фалсификована документа да би прикрили стварни идентитет, значајан је сегмент рада управе.

Управа саобраћајне полиције кроз послове контроле и регулисања саобраћаја на свим саобраћајницама, врши контролу возила, лица и товара који се превозе, а такође остварује и увид у стање саобраћајница и инфраструктурних објеката пута, па самим тим се остварује опсервација појединих појава које могу указати на активности

организованог криминала. Саобраћајна полиција са БИА, ВБА и другим безбедносним структурама Републике Србије, активно учествује у откривању и пресецању илегалних канала шверца дроге, оружја и људи.

3.2.2. Остали субјекти супротстављања организованом криминалу у Републици Србији

У Републици Србији поред полиције и тужилаштва као битни субјекти супротстављања организованом криминалу појављују се и Безбједоносно-информативна агенција-БИА и Војно безбједоносна агенција-ВБА, те Републичка управа царине Републике Србије, Пореска управа Републике Србије, Управа за спречавање прања новца и Агенција за борбу против корупције.

Важан сегмент укупних активности на спречавању и откривању кривичних дјела организованог криминала представљају и безбједоносно-информативне активности. У Републици Србији за безбједоносно информативне послове надлежни су **Безбједоносно информативна агенција**, која је у директној ингеренцији Владе Републике Србије и **Војно безбједоносна агенција** која је у саставу Министарства одбране.

Законом о Безбедоносно информативној агенцији⁴⁷⁵ одређена је њена надлежност и то тако што обавља послове који се односе на:

1. заштиту безбедности Републике Србије;
2. откривање и спречавање дјелатности усмјерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка Р Србије;
3. истраживање, прикупљање, обрада и процјена безбједоносно-обавјештајних података и сазнања од значаја за безбједност Републике Србије;
4. информисање државних органа о тим подацима и
5. друге послове одређене законом.

У том смислу, Безбједоносно информативна агенција формира посебне организационе јединице за обављање послова безбједности у вези са откривањем, праћењем, документовањем, спречавањем, сузбијањем и пресецањем дјелатности организација и лица усмјерених ка вршењу организованог криминала и кривичних дјела са елементом иностраности... у чему примјењују овлашћења утврђена законом и другим прописима које примјењују овлашћена службена лица и радници на одређеним дужностима министарства надлежног за унутрашње послове, у складу са прописима о унутрашњим пословима.

Радам Безбједоносно информативне агенције руководи директор, кога поставља и разријешава Влада Републике Србије. Директор Агенције дужан је Народној скупштини и Влади Републике Србије два пута годишње да поднесе извјештај о раду Агенције као и о стању безбједности Републике Србије. У обављању послова из своје надлежности овлашћеним службеницима Безбједоносно информативне агенције дужни су сви државни и други органи као и правна и физичка лица дати обавјештења, податке и стручну помоћ која су од значаја за разјашњење чињеница везаних за обављање послова из дјелокруга Агенције.

Војно безбједоносна агенција са аспекта борбе против организованог криминала надлежна је за откривање, истраживање и документовање најтежих кривичних дјела са елементима организованог криминала.⁴⁷⁶

⁴⁷⁵ Службени гласник Републике Србије бр. 42/2002.

Републичка управа царине Републике Србије спроводи царински надзор и царинску контролу промета робе преко државне границе у складу са Царинским законом.⁴⁷⁷ Царински надзор подразумијева скуп општих мјера и радњи царине с циљем спровођења царинских и других прописа у односу на робу која подлијеже царинском надзору, укључујући мјере за обезбјеђење истовјетности робе од приспјећа на царинско подручје до окончања царинског поступка (праћење и чување царинске робе, узимање узорака, проспеката, фотографија или других података), стављање царинских обележја и овјеру прописаних докумената. Царинска контрола обухвата поједине радње које предузима Управа царине, као што су: преглед робе, узимање узорака, контрола постојања и аутентичности документације, преглед књиговоствених и других докумената, преглед превозних средстава, преглед пртљага и друге робе коју једно лице носи са собом или на себи и спровођење службених провјера и сличних радњи с циљем обезбјеђења правилне примјене царинских и других прописа.

С обзиром на то да се већи број кривичних дјела организованог криминала односи на кријумчарење људи и робе преко државне границе, припадници царинских органа често долазе у контакт са кријумчарима, илегалним мигрантима, кријумчареном робом и жртвама трговине људима. Припадници царинских органа су у вршењу службене дужности снабђевени одређеним овлаштењима, службеним значкама и личним наоружањем као и припадници органа за унутрашње послове. Улога царинских органа у сузбијању организованог криминала окончава се њиховим откривањем и пријављивањем кривичног дјела и починиоца надлежном тужилаштву. Овлаштени царински службеник може, у примјени одредаба Царинског закона или других прописа који се односе на увоз, извоз или транзит робе, да:

- привремено задржи лице за које постоји основи сумње да је извршило кривично дјело прописано Царинским законом, о чему одмах обавјештава надлежног истражног судију или министарство надлежно за унутрашње послове. Привремено задржавање може трајати најдуже до доласка ОСЛ министарства надлежног за унутрашње послове;
- затражи од лица исправу о идентитету, као и да провјери податке из исправа;
- прегледа пословне просторије, објекте, предмете, превозна средства, документацију, робу и лица, привремено одузме робу и средства којима је почињена повреда прописа од лица за које постоји основи сумње да је свјесно учествовало у увозу, намјеравало да извезе робу или је учествовало у увозу робе у супротности са Царинским законом и другим прописима и спроводи накнадне контроле увозних и извозних послова;
- остварује сарадњу и размјену информација са надлежним државним органима, јавним или приватним организацијама;
- размјењује информације о увозу, извозу или транзиту робе са страним царинским администрацијама;
- врши испитивање у име других царинских администрација (замолним путем), у случајевима када су почеле кривично испитивање или су дошле до сазнања у вези са царинским прекршајем и

⁴⁷⁶ Члан 8. Закона о службама безбедности СРЈ, Службени лист СРЈ бр. 37/2002 и бр. 14/2004.

⁴⁷⁷ Службени гласник Републике Србије бр. 73/2003.

- прикупља и располаже информацијама потребним за вођење поступка и предузима посебне радње ради откривања и спречавања царинских прекршаја, привредних престапа и кривичних дјела.

Пореска управа Републике Србије је орган државне управе, који обавља послове утврђивања, контроле и наплате јавних прихода. Пореска полиција представља посебну организациону јединицу пореске управе у чијој су надлежности послови на откривању и пријављивању пореских кривичних дјела. Пореска полиција посебан допринос у супротстављању криминалу може да да у откривању многих видова корупције, прања новца и криминалне дјелатности из домена организованог криминала. Такође, дјеловањем овог органа могу се открити и други видови кривичних дјела злоупотребе и фалсификата непосредно везаних за корупцију и прање новца, као и добити друга сазнања о криминалним дјелатностима појединаца, организација и одређеним криминалним везама тих субјеката с појединим лицима из државних и политичких структура.⁴⁷⁸

Управа за спречавање прања новца је финансијска обавјештајна служба (ФОС) Републике Србије, надлежна за спровођење Закона о спречавању прања новца. Управа има надлежност да прикупља, анализира и чува податке и информације добијене од обвезника те да у случају када утврди да у вези неког лица или трансакције постоји сумња да се ради о прању новца обавјести надлежне државне органе и то полицију, тужилаштво или инспекцију у циљу предузимања мјера и радњи из њихове надлежности. Такође, Управа за спречавање прања новца учествује у изради листе индикатора неопходних за препознавање сумњиве трансакције и процјењује податке и информације који се односе на организовани криминал и финансирање тероризма. Управа за спречавање прања новца активно учествује на међународном плану у раду Манивала (MoneyVAL), као једног од комитета Савјета Европе који окупља стручњаке за проблематику спречавања прања новца и који функционише на принципу узајамних евалуација држава чланица. Управа је члан и међународног удружења финансијских обавјештајних служби-Егмонт групе. Управа за спречавање прања новца у свом раду мора да се придржава међународно признатих стандарда а који су садржани у:

- Конвенцијама УН и то: Бечка конвенција (против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци из 1988. године), конвенцији из Палерма (против организованог транснационалног криминала из 2000. године), и Међународној конвенцији о сузбијању финансирања тероризма из 2002. године;
- Конвенција Савјета Европе о прању, тражењу, заплијени и конфискацији прихода стечених криминалом и финансирању тероризма из 2005. године,
- Директиви Европског парламента и Савјета Европске Уније о спречавању коришћења финансијског система ради прања новца и финансирања тероризма из 2005. године и
- „Четрдесет препорука против прања новца и девет специјалних препорука против финансирања тероризма“ Радне групе за финансијске мјере против прања новца, из 1990. године а које су ревидиране 1996. и 2003. године.

⁴⁷⁸ Теофиловић Н., Јелачић М.: Спречавање, откривање и доказивање кривичних дела корупције и прања новца, оп. цит., стр. 177-178.

За рад Управе за спречавање прања новца посебно је значајан последњи наведени документ, зато што он представља основ на коме почива рад Манивала (MoneyVAL), тијела Савјета Европе које се бави процјеном усаглашености националних система за спречавање прања новца и финансирање тероризма са међународним стандардима.

Размјена финансијско обавјештајних података има карактер службене тајне и Управа у свом раду се мора стриктно придржавати тог начела те водити евиденцију о свакој размјени података како са надлежним домаћим органима тако и са страним државним органима и међународним организацијама. С тим у вези, подаци се евидентирају и размјењују у троуглу који чине обвезник, царински орган и Управа за спречавање прања новца. Обвезници евидентирају све податке којима се утврђује идентитет странке. Царински органи евидентирају податке о преносу готовог новца, чекова, хартија од вриједности, племенитих метала и драгог камења преко државне границе. На тај начин Управа за спречавање прања новца евидентира све готовинске трансакције које прелазе износ од 15.000 евра. Затим, евидентира сваки пренос ефикативне, чекова, хартија од вриједности, племенитих метала и драгог камења преко државне границе у износу који је већи од дозвољеног. Управа, такође региструје све иницијативе надлежних органа везане за провјеру података тамо гдје постоји сумња да је извршено кривично дјело прања новца.

Агенција за борбу против корупције Републике Србије је самосталан и независан државни орган који за рад из своје надлежности одговара Народној скупштини. Органи Агенције су Одбор и директор. Агенцију представља директор који руководи њеним радом, организује и обезбјеђује законито и ефикасно обављање послова, доноси одлуке о повреди Закона о Агенцији за борбу против корупције и изриче мјере, припрема годишњи извјештај о раду Агенције, израђује приједлог буџета, доноси опште и појединачне акте и спроводи одлуке Одбора Агенције. Директор Агенције се бира на мандат од пет година и може највише два пута бити изабран. Одбор Агенције бира и разријешава директора, одлучује по жалбама на одлуке директора којима се изричу мјере у складу са Законом о Агенцији за борбу против корупције, усваја извјештај о раду који подноси Народној скупштини, врши надзор над радом и имовинским стањем директора, предлаже буџет за Агенцију и доноси правилник о свом раду, те на приједлог директора може да оснива савјетодавна и радна тијела Агенције. Одбор има девет чланова и бира их Народна скупштина на мандат од четири године. Одбор Агенције одлучује већином гласова свих чланова.

Према Закону о Агенцији за борбу против корупције,⁴⁷⁹ Агенција је надлежна да:

- надзире спровођење Националне стратегије за борбу против корупције, Акционог плана за примјену Националне стратегије за борбу против корупције и секторских акционих планова;
- покреће поступак и изриче мјере због повреде Закона о Агенцији;
- рјешава о сукобу интереса;
- обавља послове у складу са законом којим је уређено финансирање политичких странака;
- даје мишљења и упутства за спровођење Закона о Агенцији;

⁴⁷⁹ Службени лист Републике Србије бр. 87/08

- даје иницијативе за измјену и доношење прописа у области борбе против корупције;
- даје мишљења у вези са примјеном Стратегије, Акционог плана и секторских акционих планова;
- прати и обавља послове који се односе на организовање координације рада државних органа у борби против корупције;
- води регистар функционера;
- води регистар имовине и прихода функционера;
- пружа стручну помоћ у области борбе против корупције;
- сарађује са другим државним органима и припрема прописе у области борбе против корупције;
- даје смјернице за израду планова интегритета у јавном и приватном сектору;
- уводи и спроводи програме обуке о корупцији;
- води евиденције у складу са Законом о Агенцији за борбу против корупције;
- поступа по представкама правних и физичких лица;
- организује истраживања, прати и анализира статистичке и друге податке о стању корупције;
- у сарадњи са надлежним државним органима прати међународну сарадњу у области борбе против корупције и
- обавља и друге послове предвиђене Законом о Агенцији.

Агенција за борбу против корупције у складу са Законом у дијелу који се односи на сукоб интереса поступа у складу са прецизно утврђеним одредбама којима се утврђује сукоб интереса при вршењу јавне функције. Такође, контролише поштовање правила у вези са поклонима које функционер прима за вријеме вршења јавне функције, начина пријављивања имовине функционера и лица повезаних са функционерима и праћење имовног стања функционера. Због повреде одредаба Закона о Агенцији за борбу против корупције која се односи на непријављивање имовине или лажно давање података о имовини, функционерима се може изрећи и затворска казна од шест мјесеци до пет година. У случају да се функционеру изрекне затворска казна аутоматски му престаје јавна функција и изриче се забрана обављања јавне функције у наредних десет година.

Формирање Агенције за борбу против корупције је једна од обавезујућих препорука Групе држава за борбу против корупције – ГРЕКО из 2006. године и који је један од обавезујућих услова за пријем Републике Србије у Европску унију. Бројне су примједбе на оперативност и стручност кадрова у Агенцији тако да нпр. Александар Фатић наводи да «чланови Антикорупцијске агенције, умјесто да буду професионалци, или бар стручњаци из праксе за борбу против корупције, поново су некакве «личности опште праксе». ... нико од њих се никада није бавио ни теоријом, ни праксом борбе против корупције. Нико од њих нема никакве конкретне антикоруптивне резултате, ни у теорији, ни у пракси.»⁴⁸⁰

⁴⁸⁰ Фатић А.: Антикорупцијска агенција у контексту системске корупције, Ревизија за Безбедност бр.2/09, Београд 2009. година, стр. 28.

VI ДИО

ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО КАО СУБЈЕКТ У СУПРОТСТАВЉАЊУ ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ

1. ОПШТА РАЗМАТРАЊА О ТУЖИЛАШТВУ КАО СУБЈЕКТУ СУПРОТСТАВЉАЊА ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ

У процесној теорији постоје два основна модела кривичног поступка који су заступљени у највећем дијелу савременог свијета: инквизиторски систем који је настао и преовладава у Европи, и акузаторски систем који преовладава у Великој Британији и њеним бившим колонијама. У већем броју држава постоји комбинација ова два модела. Једна од основних разлика између инквизиторског и акузаторског кривичног поступка је у погледу одређења циља поступка. Наиме, инквизиторски модел тежи утврђивању истине у погледу тога шта се заиста збило поводом конкретне кривичне ствари и циљ је прикупити што више чињеница које ће помоћи утврђивању материјалне истине, док адверсаријални модел кривични поступак сматра као средство за рјешавање спора између тужиоца и туженог и утврђивање истине је потребно само у оном обиму који је неопходан за рјешавање спора.⁴⁸¹ Тенденције у савременом процесном праву иду у правцу да долази до преузимања рјешења између наведена два модела тако да више није могуће наћи ни један систем кривичног правосуђа као потпуно акузаторски или инквизиторски.

У основи постоје два концепта истраге у зависности који државни орган има надлежност над вођењем истраге, тј. да ли истрагу спроводи истражни судија или јавни тужилац разликујемо судску и тужилачку истрагу. Кад је у питању тужилачка истрага постоје њени различити модалитети у зависности од надлежности и овлаштења полиције у концепту тужилачке истраге тако да се може говорити и о тужилачко-полицијском концепту истраге. Судски концепт истраге дуго је био примаран у континенталном дијелу Европе али све су присутније тенденције преласка на тужилачки концепт истраге. Тако је нпр. тужилачки концепт истраге уведен у Њемачкој 1975. године а као образложење преласка на тужилачки концепт истраге наводи се потреба за постизањем веће ефикасности истраге а као аргумент се истиче чињеница да нема потребе за дуплирањем истраге коју су спровели полиција и тужилаштво, јер би се на тај начин непотребно одуговлачио поступак.⁴⁸² Тужилачки концепт истраге уведен је и у Босну и Херцеговину 2003. године док је у Републици Србији његово увођење предвиђено Закоником о кривичном поступку из 2006. године али који никад није почео са примјеном, такође и највећи број других држава у Европи је прешао на тужилачки концепт истраге или је у фази преласка.

⁴⁸¹ Weigend T.: Criminal procedure Comparative aspects, 1 Encyclopedia of crime and Justice, Joshua Dressler ed., 2d, New York Macmillan Reference USA, 2002. година, str. 446.

⁴⁸² Hermann J.: Federal Republic of Germany, Major Criminal Justice Systems, edited by George F. Cole, Stanislaw J. Frankowski and Marc G. Gertz, Beverley Hills and London: Sage publications, 1981. година, str.100.

Дакле, кључну улогу у откривању кривичних дјела из области организованог криминала, поред полицијских органа имају надлежна Тужилаштва. Тужиоци, чија је основна функција гоњење учинилаца кривичних дјела, посебно су значајни субјекти у откривању и доказивању кривичних дјела организованог криминала, јер су законом овлаштени субјекти за покретање и вођење истраге, као и надзора над радом овлашћених службених лица у односу на њихово поступање према одредбама Закона о кривичном поступку.

Веома значајна улога тужиоца, која посебно треба да дође до изражаја у откривању и доказивању кривичних дјела организованог криминала, јесте што у његову надлежност спада предлагање судији за претходни поступак да одобри спровођење појединих посебних истражних радњи, које уствари представљају специјалне истражне технике. Нова овлашћења тужиоца су значајна, јер се благовременим њиховим коришћењем, на начин како то закон регулише, могу обезбедити ваљани материјални и лични докази. Ако се сагледа и анализира садржај нове улоге тужиоца може се закључити да је она много сложенија, оперативнија, а самим тим и одговорнија, што подразумијева стручност тужиоца и његово располагање новим савременим криминалистичким знањима и методама приликом њихове примјене у откривању и доказивању кривичних дјела организованог криминала.

2. НАСТАНАК И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ТУЖИЛАШТАВА

Историјски, појава и развој тужилаштва везује се за период средњег вијека и захтјев владара усмјерен према правним заступницима – приватним тужиоцима, да се ангажују на заштити интереса владара пред судом. Историјски посматрано, неспорно је да тужилаштво у виду садашње посебне специјализоване државне правосудне институције овлаштене за кривично гоњење, није постојало у систему старих античких држава – Грчкој и Риму, иако је правосудни систем ових држава био на вишем степену развоја, ослањајући се на акузаторности кривичног поступка. Функција кривичног гоњења није била повјерена државном органу, већ је најприје била сконцентрисана искључиво у личности приватног тужиоца – лица које је извршењем кривичног дјела повријеђено или оштећено и које је кривични поступак покретало подношењем приватне тужбе – *delicta privata*, да би касније могућност покретања овог поступка била дата сваком грађанину, па и странцу, а не само оштећеном лицу, кроз право подизања тзв. популарне тужбе (лат. *actio popularis*). Тек у каснијем периоду постојања ових античких држава, и то само у изузетним случајевима, гоњење за поједина кривична дјела предузимали су државни органи по службеној дужности – *ex officio*. Међутим, и у оваквим случајевима, функцију кривичног гоњена није вршила посебна институција, већ одређени државни орган, обављајући ову функцију уз остале послове. Такав државни орган први је основао Папа Иноћентије III крајем XII вијека, са задатком гоњење по службеној дужности извршилаца кривичног дјела клевете (*diffamatio*), почињених на штету црквених и свјетовних достојанственика.⁴⁸³ Због устројства овог државног органа којем је било

⁴⁸³ Обрадовић Ј.: Положај и улога јавног тужиоца у остваривању функције кривичног прогона - магистарски рад, Правни факултет, Сарајево 1978. године, стр. 2.

повјерено кривично гоњење, иако само за одређено кривично дјело – клевету, један дио правних теоретичара са историјског аспекта појаву институције јавног тужилаштва веже за крај XII вијека, период феудализма. Од тог периода и многе друге државе појединим својим органима у већем или мањем обиму повјеравају пред судским органима заштиту интереса најприје личних, краљевих, а затим и осталих владајућих лица, да би ова заштита апсорбовала интересе владајуће класе као цјелине, а на крају и поједине заједничке интересе цјелокупне одређене друштвене заједнице. Оваква улога нових државних органа све је више налазила своје мјесто у правосудним системима појединих држава, као и у њиховој правној терминологији. У том правцу први пута је у *Ордонанси* од 25. марта 1303. године и званично употријебљен израз прогонитељ, за лице које је као државни орган заступало и штитило краљеве интересе пред судом. Међутим, посебна државна интитуција која је штитила интересе државе у цјелини, а не само личне краљеве интересе, основана је тек у Шпанији 1385. године, под називом *procurators-fiscals*, у циљу заступања државне благајне – фискаса, пред свим правосудним и осталим органима, чије су дужности и овлаштења биле регулисане посебном уредбом из 1436. године.⁴⁸⁴

Према неким ауторима,⁴⁸⁵ установа јавног или државног тужилаштва настала је у Француској у вријеме стварања апсолутне монархије са задатком да брине о фискалним интересима краља и властелина пред цивилним и кривичним судовима. Ради остваривања финансијске користи за краља и владајући слој друштва, исти су на судовима постављали своје представнике који су се називали «краљевски тужиоци» или «тужиоци феудалних господара», чији је задатак био да од суда затраже отварање истраге у кривичним стварима гдје се очекивала финансијска корист. Правни заступници краљева (прокуратори и адвокати), који су заступали у разним имовинско-правним стварима у којима је краљ био заинтересован, предузимали су и иницијативу за кривично гоњење у стварима у којима се очекивала корист за краљеву благајну од новчане казне и конфискације. Са ојачаном апсолутном влашћу краља ови су органи постали државни службеници, њихова се активност проширила, па су најзад, не толико у интересу кривичног гоњења, колико ради фискалне заштите били стално установљени код судова, а судијама је било забрањено да суде без њихова присуства.

Служба јавног тужилаштва је тако настала праксом, и тек касније регулисана законом, добивши дефинитивни облик крајем XV вијека, у виду недјељивог тијела чији су сви чланови везани један за другог хијерархијском субординацијом. Установа јавног тужилаштва се касније, како се прелазило на мјешовито истражно-оптужни поступак, пренијела преко Њемачке и Аустрије у све земље континенталне Европе, које су издвојиле функцију гоњења од функције суђења и повјериле је посебно организованом јавном тужилаштву, чиновничком тијелу створеном у првом реду ради гоњења кривичних дјела пред кривичним судовима. Иако под истим именом, установа јавног тужилаштва се у разним земљама развијала са знатним особеностима и разликама.⁴⁸⁶ Иако се традиционално сматра да је установа јавног тужилаштва настала у француском кривичном поступку *Ordonance Louisa XIV* из 1670. године (послије

⁴⁸⁴ Обрадовић Ј.: Положај и улога јавног тужиоца у остваривању функције кривичног прогона, оп.цит., стр. 4.

⁴⁸⁵ Сијерчић-Чолић Х.: Кривично процесно право - Књига I, Друго измјењено и допуњено издање. Сарајево, 2008. године, стр. 201-202.

⁴⁸⁶ Васиљевић Т.: Систем кривичног процесног права СФРЈ. Треће измјењено и допуњено издање. Савремена администрација. Београд 1981. година, стр. 129.

преузета у Законик о кривичној истрази из 1808. године, а одатле у већину модерних кривичних поступака), претече наведене институције, према неким ауторима,⁴⁸⁷ налазимо много прије, и то на подручју данашње Хрватске, прецизније у далматинском статутарном праву. Наиме, већ Корчулански статут предвиђа избор четири одвјетника «... који су дужни на основи присега истраживати и бранити права и интересе Комуне и наступати пред Куријом против свих злочинаца и клеветника осим против крвних сродника другог и ближег ступња и пашанца. И морају добити за награду десети дио свих ствари које је стекла Комуна и које су досуђене (њој) и оним особама које требају добити дио (исплаћених новчаних) казни злочинаца и клеветника.»

Јавну тужбу познаје и њемачки кривични поступак из друге половине средњег вијека, и то у случајевима када се оштећени кривичним дјелом задовољио помирњом, па је требало против починиоца кажњивог дјела поднијети тужбу на глобу у корист јавне власти, те у случајевима гдје је право гоњења припадало само јавној власти, јер оштећеника није ни било или кад се кривични поступак изузетно водио у јавном интересу, без обзира на вољу оштећеног. Тужбу по службеној дужности налазимо и пред Вестфалским судовима насталим у XIII вијеку. Њемачки *Constitutio Criminalis Carolina* из 1532. године у свом систему започињања кривичног поступка предвиђа да акузаторни кривични поступак може започети, осим по приватној тужби оштећеног, и по тужби јавног тужиоца. Дакле, институција јавног тужиоца као државног органа настала је у историјском развоју државних система до XVIII вијека као резултат, с једне стране, рачвања управних функција под јединственом краљевском влашћу, те ширењем државног монопола на подручју кривичног судовања с којим је индивидуална иницијатива кривичног гоњења, каква је постојала у старом акузаторском кривичном поступку, покретаном приватном тужбом, постала неспојива. Но, развој институције државног тужиоца текао је у два различита смјера на европском континенту и у земљама енглеског права (*common law*). У првима се институција јавног тужиоца, као државног тијела специјализираног за гоњење делинквената те за положај странке у кривичном поступку, појавила током реформи кривичног процесног права у XIX вијеку, приликом увођења тзв. мјешовитог типа кривичног поступка. Нарочити значај по питању промјене типа кривичног поступка има Француска револуција из 1789. године и реформе закона до којих је дошло продором слободоумних идеја Револуције у пракси.⁴⁸⁸ У Енглеској, у којој је задржан висок степен децентрализације политичке власти и краљево се судовање односило само на уски круг предмета, кривично је судство и даље дјеловало на приватну иницијативу (оштећеног грађанина), коју је тек од XIX вијека почела подупирати модерна полиција. Она је постепено преузела кривично гоњење у своје руке. Каснији развој и захтјеви либералне државе за организовањем таквог јавног тужилаштва које ће имати монопол у остваривању функције кривичног гоњења и бити у позицији да надзире корумпирану полицијску структуру, први пут се сусреће у Француској у доба наполеоновог Законика о кривичној истрази из 1808. године.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ Крстуловић А.: Улога државног одвјетника у савременом претходном поступку. Хрватски летопис за казнено право и праксу, број 1/2004, Загреб 2004. година, стр. 81-110.

⁴⁸⁸ Грубач М.: Кривично процесно право, Службени гласник, Београд 2006. године, стр. 143.

⁴⁸⁹ Крапац Д.: Казнено процесно право - Прва књига: Институције, Загреб, 2003. године, стр. 149.

2.1. Основни историјски типови кривичног поступка

Историјски посматрано, процесни субјекти у кривичном поступку нису увијек постојали у броју, са правима и положајем који се данас сматрају уобичајним. Положај и улога процесних субјеката у кривичном поступку зависи од типа кривичног поступка, који је историјски условљен културним, економским, политичким и другим приликама друштвене заједнице за коју се ствара. Преглед досадашњег историјског развоја кривичног процесног права указује на постојање три основна типа кривичног поступка: акузаторски кривични поступак, инквизиторски и мјешовити (акузаторско-инквизиторски) кривични поступак.

Посматрање историјске еволуције кривичног поступка као цјелине кроз наведена три основна облика показује да је тај развој текао од схватања кривичног дјела и поступка као приватне ствари странака, до разумјевања кривичног дјела и поступка као ствари јавног поретка, што је имало за посљедицу различиту организацију кривичног поступка. Смјењивање, у историјском смислу, појединих основних кривичнопроцесних форми одвијало се кроз дуготрајно постепено прерастање једне организационе форме у другу, које се обављало у временски различитим периодима и у бројним друштвеним заједницама, при чему су увијек остајале примјесе исчезлих форми или облика. Због тога се закључује да се три основна облика кривичног поступка ријетко срећу у чистом облику.⁴⁹⁰ Сваки кривични поступак може се у основи подвести под један од ова три типа кривичног поступка: акузаторски, инквизиторски и мјешовити.

2.1.1. Акузаторски (оптужни) кривични поступак

Оптужни или акузаторски кривични поступак полази од разделебе основних процесних функција (суђење, оптужење и одбрана) на три, између себе потпуно одвојена и независна процесна субјекта (суд, тужилац и окривљени). Окривљени и тужилац су странке у поступку које су потпуно равноправне у спору који воде пред судом од којег се очекују да на крају пресуди која странка је у праву.

Акузаторски тип кривичног поступка је један од историјских типова кривичног поступка који се везује за старе државе и представља поступак који се не може водити без тужиоца и зато се и зове оптужни поступак (од лат. глагола *accusare* - оптужити, односно *accusator* - тужилац). Поријеклом је из оријенталног права, а изграђену је форму добио у старој Грчкој и Риму, гдје је постојао приближно до краја III вијека, када је у Риму исчезао. Са падом Западног римског царства, оптужни поступак поново оживљава. Варварски народи који су заузели поједине дијелове царства и засновали своје државе, донијели су и свој оптужни поступак. Оптужни поступак је био владајућа форма у тим државама, добивши свој савршени израз у VI и VII вијеку, задржавајући се приближно све до XIV вијека. У Енглеској (касније и у САД) оптужни поступак се сачувао трајно, одакле је крајем XVIII вијека прешао у

⁴⁹⁰ Васиљевић Т.: Систем кривичног процесног права СФРЈ, оп. цит., стр. 17.

континенталну Европу гдје је претрпио одређене преображаје, давши нову мјешовиту форму кривичног поступка.⁴⁹¹

Битна карактеристика овог типа поступка јесте да је то поступак који се одвија у облику спора двију равноправних странака пред судом који спор рјешава. У акузаторском систему су одвојене три функције: функција гоњења, функција одбране и функција пресуђења. Сваку од ових функција остварује посебни субјект. Насупрот тужиоцу стоји оптужени - субјект у кривичном поступку, који има функцију одбране. Тужилац има функцију кривичног гоњења и оптужења, док је функција пресуђења у рукама суда. Спор покреће тужилац својом тужбом суду којом тужи одређено лице због конкретног кривичног дјела и тражи да суд оптуженика казни. Без тужбе овлаштеног тужиоца поступак акузаторског типа не може почети у складу са начелом *nemo iudex sine actore* (или: нема поступка без тужиоца).

Некада се овлашћеним тужиоцем сматра лице које је кривичним дјелом повријеђено (систем приватне тужбе),⁴⁹² некада као тужилац може наступити сваки грађанин («*quivis ex populo*», систем популарне тужбе),⁴⁹³ а некада као тужилац фигурира посебни државни орган (нпр. у римском кривичном поступку за *crimina publica*). Теорија прави разлику између тзв. «чистог» акузаторског поступка и акузаторског поступка. У «чистом» акузаторском поступку, терет доказивања је на тужиоцу (лат. *actore incubit probatio*), док је једина обавеза оптуженог као равноправне стране у поступку да се упусти у процес који је тужилац против њега покренуо, а улога суда је пасивна јер нема никакву улогу у доказивању.⁴⁹⁴ Оптужени није дужан доказивати своју невиност, али он има право да то доказује и у ту сврху може да побија основаност оптужбе, да износи чињенице, предлаже доказе итд. У «чистом» акузаторском поступку ни тужилац, а ни суд нису овлашћени оптуженом постављати било каква друга питања осим питања да ли сматра тужбу основаном или не. Дакле, оптужени се пред судом може бранити активно или да изабере да не даје суду било какве изјаве осим изјаве да ли се осјећа кривим или не (дакле, да се брани шутњом).⁴⁹⁵ Његова једина је дужност да се упусти у процес који је против њега покренут тужиоцем тужбом.

Да би суд могао донијети своју одлуку у акузаторском систему, мора се провести расправа на којој ће се извести и оцијенити докази које су странке предложиле. За акузаторски систем кривичног поступка је карактеристичан објективан положај суда, који је постигнут основним принципом акузаторског кривичног поступка да суд не може по властитој иницијативи (*ex officio*) покренути кривични поступак, него га може покренути само тужилац. Даље карактеристике овог типа поступка су: јавност, усменост, непосредност и контрадикторност поступка, који се огледају у чињеници да су расправе јавне и може им присуствовати сваки грађанин, докази се износе усмено и непосредно, тј. не могу се само читати записници о извођењу доказа прије расправе, а начело контрадикторности нарочито долази до изражаја због тога што се све процесне

⁴⁹¹ Васиљевић Т.: Систем кривичног процесног права СФРЈ, оп. цит., стр. 17.

⁴⁹² Такав је систем постојао нпр. у примитивном средњовековном славенско-германском поступку. Вауер В.: Казнено процесно право-одабрана поглавља, Књига I, приредио Давор Крапац, стр. 13.

⁴⁹³ Систем популарне тужбе постојао је у римском кривичном поступку у доба републике, а данас постоји у енглеском казненом поступку. Вауер В.: Казнено процесно право-одабрана поглавља, оп. цит., стр. 13.

⁴⁹⁴ Сијерчић-Чолић Х.: Кривично процесно право, оп. цит., стр. 62.

⁴⁹⁵ Сијерчић-Чолић Х.: Акузаторске и инквизиторске форме у кривичном процесном праву у Босни и Херцеговини, Сарајево, 2005. година, стр. 186.

радње обављају у присутности обију странака, које имају право и могућност да заступају своје интересе и изражавају своја становишта (*audiatur et altera pars*). Енглески кривични поступак је типичан представник акузаторског кривичног поступка, а примјењиван је и у робовласничким државама демократског уређења (у античког Грчкој, у старом Риму) као и у раном феудализму.

Недостаци чистог акузаторског кривичног поступка су чињеница да овај поступак ставља оптуженог у веома повољан процесни положај, те на тај начин не штити само невино оптужене грађане, него и праве кривце, којима омогућава да процесна права и слободе искористе за изигравање правосуђа. Предност је што овдје јако долази до изражаја тенденција заштите личних права и права одбране оптуженог у кривичном поступку. У савременом акузаторском поступку, судија, ипак, смије изводити доказе које сматра потребним. Да би суд задржао свој објективни став, испитивање свједока и вјештака на главном претресу препуштено је странкама.⁴⁹⁶ Недостатак чистог акузаторског кривичног поступка (спорост поступка, неефикасност у сузбијању повећаног криминалитета), довели су до напуштања акузаторског и прихватања инквизиторског кривичног поступка.

2.1.2. Инквизиторски (истражни) кривични поступак

Главна одлика истражног или инквизиторског поступка је у спајању свих основних процесних функција (суђење, гоњење и одбрана) и њихово повјеравање суду који је у поступку једини процесни субјект. Овај је поступак сушта супротност акузаторском поступку. Назив потиче од латинске ријечи *inquirere*, што значи истраживати, водити истрагу, односно *inquisitio* – истраживање, истрага. У трансформацији акузаторског поступка у инквизиторски важну је улогу имала римокатоличка црква, која је врло рано стекла кривичну јурисдикцију над великим бројем лица. Црква је конструисала свој тип кривичног поступка који је касније прихваћен и у свјетовним судовима. Црквени (канонски) поступак битно је одступао од оптужног поступка. Дисциплина потребна црквеној организацији, очување спољашњег угледа цркве и старање о чистоћи вјерског учења, захтјевали су поступање које ће тећи по службеној дужности (*ex officio*), у коме ће се поступак покретати без обзира на вољу оштећеног, а прикупљање и испитивање материјала вршити не странке, већ сам црквени орган. У даљем излагању говоримо о инквизиторском поступку пред свјетовним органима кривичног поступка, а не о црквеној инквизицији.⁴⁹⁷

За разлику од акузаторског кривичног поступка који представља спор равноправних странака, инквизиторски кривични поступак се може окарактерисати као једноставно уредовање судских органа у случају вјероватности да је кривично дјело учињено. Дакле, основна теоријска разлика између оптужног и истражног

⁴⁹⁶ Симовић М.: Кривично процесно право, оп. цит., стр. 60.

⁴⁹⁷ Легална примјена тортуре у инквизиторском систему доводила је до неистинитих, изнуђених признања тако да су многи невини људи били осуђени на смрт, укључујући и примјену тортуре у процесима против «вјештица», који су се у средњем вијеку водили у готово свим европским земљама.

поступка је у томе што у истражном поступку не постоје странке. Све три основне процесне функције: оптужба, одбрана и суђење налазе се у рукама суда.⁴⁹⁸

Инквизиторски поступак се дијели на два главна стадија: истрагу и суђење. Истрагу спроводи посебни истражитељ - инквирент, инквизитор, када сазна да постоји вјероватност да је дјело извршено које није незнатног значаја. У току истраге инквирент испитује осумњиченог, свједоке, прикупља и друге доказе, те нарочито покушава да од осумњиченог добије признање дјела (лат. *regina probationum* - «краљица доказа»). Након завршене истраге, инквирент је достављао спис предмета судском вијећу овлашћеном да донесе одлуку о кривичној одговорности осумњиченог. Одлука се доносила на основу доказа из истражног списка, без провођења било какве усмене расправе. Суштина инквизиторског кривичног поступка је у томе што основне функције (гоњења, одбране и пресуђења) нису међусобно одвојене нити су повјерене различитим процесним субјектима. У рукама инквирента су сједињене различите функције кривичног поступка (вођење истраге, функција кривичног гоњења, прикупљања доказа, лишавање слободе оптуженог), док је функција одбране потпуно закржљала. Осумњичени није странка у кривичном поступку, него објекат јер нема најелементарнијих процесних права и практично је лишен могућности да се брани од оптужбе. Типичан примјер инквизиторског кривичног поступка је њемачки у доба *Saragoza* (од XVII вијека), који можемо сматрати једним од класичних европских инквизиторских поступака.⁴⁹⁹ Срж инквизиторског поступка је била заправо истрага: судило се искључиво на темељу резултата тог дијела поступка. По том обиљежју добио је и читав тај тип поступка назив: истражни или инквизициони поступак. Положај оптуженог у инквизиторском кривичном поступку навео је многе ауторе XIX и XX вијека да констатују како оптужени у томе типу поступка није био уопште процесни субект, него само објекат поступка.⁵⁰⁰

Основни недостатак инквизиторског поступка је у томе што је сјединио различите функције у рукама инквирента и ставио осумњиченог (оптуженог) у бесправан положај. Поред свих недостатака, инквизиторски систем је оставио иза себе једну важну тековину, а то је начело да је држава дужна да се стара да извршиоци кривичних дјела буду кажњени и да се то не смије препустити вољи приватног оштећеника. Одређени државни орган треба по службеној дужности гонити починиоце кривичних дјела, а посљедица тога је и да треба скупљати доказе по службеној дужности. Ова посљедица начела официјелности постоји и у савременим кривичним поступцима и у теорији је многи називају инквизиционом или истражном максимумом.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ Васиљевић Т.: Систем кривичног процесног права СФРЈ, оп. цит., стр. 18-19.

⁴⁹⁹ Вауер В.: Казнено процесно право-одабрана поглавља, Књига I, оп. цит., стр. 17.

⁵⁰⁰ Вауер В.: Казнено процесно право-одабрана поглавља, Књига I, оп. цит., стр. 19.

⁵⁰¹ Васиљевић Т.: Систем кривичног процесног права СФРЈ, оп. цит., стр. 24.

2.1.3. Мјешовити или савремени (оптужно-истражни) кривични поступак

Савремени кривични поступак европских континенталних држава почива на мјешовитом (оптужно-истражном) начелу које је први пут било прихваћено у француском Законику о кривичном поступку од 1808. године. На овом принципу је заснован и садашњи кривични поступак у Републици Србији. Дефинисати тип мјешовитог кривичног поступка није тако једноставно као што је једноставно дефинисати остале типове кривичног поступка, из разлога што тај поступак нема једног јединственог принципа, него је резултат синтезе два опречна принципа. Стога у наредном дијелу приказујемо настанак, те акузаторне и инквизиторне елементе мјешовитог типа кривичног поступка.

Инквизиторски поступак који је постао општи поступак европских држава, са неким специфичностима у појединим државама нпр. Француска, остао је недирнут све до краја XVIII вијека. Јавно мишљење све до краја XVIII вијека није било противно инквизиторском поступку. Строго правосуђе сматрало се добрим правосуђем, а инквизиторски поступак, упркос тортури и осталим недостацима које је садржавао, била је, према мишљењима највећих умова тог времена, потребна строгост. Расположење јавног мишљења према инквизиторском поступку битно се измјенио у другој половини XVIII вијека са измјењеним друштвеним и културним приликама.⁵⁰²

Мјешовити кривични поступак је настао као резултат либерализације политичких права грађана до којих је дошло током буржоаске револуције у Француској 1789. године. Проведена је реформа кривичног поступка, инквизиторски поступак је замјењен новом формом поступка, чије су карактеристике да се поступак одвија у двије фазе: претходни (припремни) поступак и главни претрес. Претходни поступак је у основи тајан, писмен и контрадикторан и у тој фази истражни судија или иследник води истрагу и прикупља доказе (инквизиторски правни елементи). Само покретање кривичног поступка зависи од државног тужиоца – прокурора, који остварује функцију кривичног гоњења. Оптужени од почетка покретања поступка има одређена процесна права, а нарочито му је загарантовано право одбране, јер има својство странке. Суд наконведеног главног претреса, који се води јавно, усмено и контрадикторно доноси пресуду (акузаторски правни елементи).

Мјешовити тип кривичног поступка је доминантни континентални систем кривичног поступка савремених држава, који *de facto* представља комбинацију елемената основних типова кривичног поступка (акузаторског и инквизиторског), с тим да у основи доминирају акузаторски принципи и елементи. У том смислу, акузаторско-инквизиторски или мјешовити поступак није ни спор странака, ни једнострано уредовање државних органа, већ својеврсна синтеза тих опречних идејних исходишта за обликовање кривичног поступка. Према расправама у литератури, из упоредноправне перспективе може се поставити питање да ли су континентални европски поступци заиста мјешавина у којој јасно не превладавају ни начело спора, ни принцип једностраног уредовања државних органа. Такође, са компаративног аспекта се поставља питање да ли је англо-амерички кривични поступак примјер «чистог» акузаторског поступка, јер се и у том поступку налазе бројни инквизиторски елементи (нпр. полицијски стадији, истрага коју проводи велика порота, подјела између судије и пороте на расправи, или стадиј главне расправе који је посвећен одмјеравању казне).

⁵⁰² Васиљевић Т.: Систем кривичног процесног права СФРЈ, оп. цит., стр. 21.

Мјешовити кривични поступак је прву своју примјену нашао у француском Законику о кривичној истрази од 1808. године,⁵⁰³ затим у аустријском кривичнопроцесном законику од 1873. године, њемачком кривичнопроцесном законику из 1877. године и процесним законима других европских држава. Англо-амерички систем кривичног поступка је посебан и разликује се од кривичног поступка европских континенталних држава, јер је начело контрадикторности у свим стадијима кривичног поступка широко и досљедно спроведено. Енглески кривични поступак, који је уз извјесне модификације прихваћен у САД, никада није био инквизиторски поступак него је у основи био оптужни, усмени, јавни поступак уз учешће лаика – поротника у суђењу.⁵⁰⁴

2.1.4. Актуелни модел кривичног поступка у Босни и Херцеговини

Савремени кривични поступак европских континенталних земаља заснива се на мјешовитом начелу. Специфичности кривичног поступка у БиХ у свјетлу акузаторских и инквизиторских елемената се огледају у «помирењу» – компромису двије правне културе: континенталне или европске и англо-саксонске или англо-америчке. На то су у значајној мјери утицали промјењени концепт истраге и њено повјеравање тужиоцу, као и прописивање низа процесних инструмената којима се подржава борба против криминалитета.

Наиме, кривичнопроцесни систем у БиХ није чисти мјешовити систем, нити је чисти акузаторски систем већ узима облике и елементе из оба кривичнопроцесна система и покушава их спојити у заокружену цјелину. Често се за овај облик кривичног поступка користи и израз «хибридни» поступак. С обзиром да се такав израз често користи и у негативном, па и потцјењивачком контексту, сматрамо да је његова употреба неприкладна и на свој начин провокативна, те да данашњи кривичнопроцесни системи који се развијају у контексту сложених друштвених, политичких, економских, социолошких, културолошких и других односа заслужују другачије оцјене и квалификације.⁵⁰⁵

Да би се утврдили акузаторски и инквизиторски елементи у конкретном кривичном поступку, потребно је анализирати елементе који превладавају у свакој фази тог поступка, па тако када је ријеч о истрази може се рећи да законска рјешења која се односе на истрагу показују да је истрага конципирана у свјетлу инквизиторских елемената, уз примјесу и неких идеја специфичних за акузаторски кривични поступак,⁵⁰⁶ док на главном претресу доминирају акузаторске форме кривичног поступка.

⁵⁰³ Прототип готово свих садашњих законика о кривичном поступку европских континенталних земаља јесте француски Законик о кривичној истрази од 1808. године, који је са становитим, касније значајним измјенама, био у Француској на снази све до 02.03.1959. године. У том је Законику први пут дошао до изражаја онај тип мјешовитог кривичног поступка који данас сусрећемо у више европских земаља, поред Француске, нарочито у Италији, Њемачкој, Белгији, Швицарској, у земљама бившег Совјетског Савеза и источноевропским земљама. Вауег V.: Казнено процесно право-одабрана поглавља, оп. цит., стр.20.

⁵⁰⁴ Вауег V.: Казнено процесно право-одабрана поглавља, Књига I, оп. цит., стр. 25.

⁵⁰⁵ Сијерчић-Чолић X.: Акузаторске и инквизиторске форме у кривичном процесном праву у Босни и Херцеговини, оп. цит., стр. 193.

⁵⁰⁶ Сијерчић-Чолић X.: Акузаторске и инквизиторске форме у кривичном процесном праву у Босни и Херцеговини, оп.цит., стр. 195.

3. ПРАВНА ПРИРОДА ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА

Поставља се питање улоге јавног тужилаштва, њене садржине, циљева и вриједности у складу са тежњом ка општој демократизацији друштва. Овакви захтјеви подразумијевају да та улога буде прилагођена потребама демократског друштва за владавином права и правном државом, што подразумијева стварање амбијента опште сигурности грађана и изградње свијести да се чињење криминала не исплати. Положај институције јавног тужилаштва у правосудном систему државе, са посебним освртом на његов однос са органима извршне власти, и у вези с тим, намјеру, обим и врсту утицаја извршне власти на дјелатност, оспособљеност и организацију јавног тужилаштва, представљају примарна питања који битно детерминише степен самосталности и ефикасности јавног тужилаштва у супротстављању криминалу. Проблем самосталности и однос према извршној власти јавног тужилаштва посебно долази до изражаја у раду јавног тужилаштва на супротстављању организованом криминалу због неспорне тежње за успостављањем везе са органима власти од стране носилаца организованог криминала. Доследна примјена закона, усмјеравање рада јавног тужилаштва у правцу заштите интереса грађана и друштва као цјелине су само нека од питања која се чују кад се говори о улози јавног тужилаштва у супротстављању криминалу.

У односу на мјесто које заузима у правним системима савремених држава, данас су о правној природи тужилаштва изражена два контрадикторна становишта. Суштина ових становишта састоји се у схватању да тужилаштво представља посебан правосудни државни орган, сасвим издвојен из судства, односно да је тужилаштво инкорпорирано у судству. О правној природи установе тужилаштва и функције које оно врши, у теорији не постоји јединствено схватање, нити је оно у задовољавајућој мјери одређено. Ово сложено питање се нарочито разматра са аспекта положаја тужилаштва у контексту подјеле власти на законодавну, извршну и судску. Из уставноправног положаја тужилаштва у највећем броју земаља произилази да је тужилаштво дио извршне власти, тј. да је управни орган. С друге стране, у неким системима тужилаштво се јавља као орган двоструке правне природе, у смислу да, с једне стране, припада администрацији, а с друге стране, правосуђу.⁵⁰⁷

По општој дефиницији, тужилац је странка у кривичном поступку и истовремено државни орган, чија су надлежност и организација регулисана уставом и законом. Из ове дефиниције, може се недвосмислено извести закључак о његовој правној природи. Прије свега, он у кривичном поступку наступа у двострукој улози: у улози странке у кривичном поступку, чији је процесни положај изједначен са осумњиченим, односно оптуженим (зависно о којој се фази поступка ради) као другом странком у кривичном поступку, а јавља се и у улози државног органа задуженог да у кривичном поступку заступа државне (друштвене) интересе који су усмјерени ка спречавању и сузбијању криминалитета у друштву, спровођењу начела законитости и начела да нико невин не буде осуђен, а да се кривцу изрекне кривичноправна санкција. У свим активностима, тужилац је дужан поштовати владавину закона, радити у складу са законом, избјежавати неприкладно понашање, поступати на начин који осигурава повјерење јавности у интегритет тужилаштва. Из његовог својства државног органа произилази и

⁵⁰⁷ Сијерчић-Чолић Х.: Кривично процесно право, оп. цит., стр. 203.

строга обавеза јавног тужиоца, да с једнаком пажњом испита и утврди како чињенице које терете окривљеног, тако и оне које окривљеном иду у прилог. Да би могао тако да поступа, јавни тужилац мора имати висок степен функционалне независности, односно самосталности у раду.

Тужилац обавља тужилачку функцију независно и непристрасно, на основу закона и властите процјене чињеница, подржавајући независност правосуђа из индивидуалног и институционалног аспекта. Тест за сумњу на неприлично понашање јесте да ли одређено понашање код разумног лица ствара утисак да је умањена способност тужиоца да своје тужилачке обавезе проводи независно, непристрасно и повјерљиво. Тужилац обавља своју функцију и третира све стране у поступку без фаворизовања, пристрасности и предрасуда, поштујући претпоставку невиности. Непристрасност се односи не само на одлуку, него и на поступак доношења те одлуке. Тужилац се у свом раду мора придржавати наведених принципа и одредби Кодекса тужилачке етике.⁵⁰⁸

За разлику од судија и адвоката, међународно право не садржи одредбе које осигуравају институционалну независност тужилаца. То због чињенице што су у неким правним системима тужиоци именовани од стране извршне власти или се налазе барем у извјесном односу зависности о тој власти што има за последицу да је у неким случајевима њихова дужност поступати по упутствима које добивају од владе. Иако независном тужилаштву увијек треба дати предност у односу на оно које припада егzekутиви, држава ипак у сваком случају има обавезу осигурати услове како би тужиоци могли истраге проводити непристрасно и објективно.⁵⁰⁹ Однос тужилаштва и суда је однос између два самостална координирана државна тијела. Положај тужиоца није ни испод ни изнад суда и обратно. Тужилаштво је потпуно независно од судства, полиције и ниједно лице нити орган нема право да наређује или утиче на тужилаштво у вршењу његове функције.⁵¹⁰ Суд није овлашћен да критикује начин на који тужилац врши своју функцију у поступку, ни у пресуди ни иначе, али има право и дужност да на неправилности у поступку укаже тужиоцу или вишем јавном тужиоцу.⁵¹¹ Тужилац може у извршавању својих овлаштења суду подносити приједлоге и захтјеве, али суд ће их прихватити само ако сматра да су у складу са законом и утемељени. Тужилац не може предузимати радње у кривичном поступку за које нема одобрење суда, осим у случајевима прописаним законом о кривичном поступку, док насупрот томе, суд тужиоцу не може издавати никакве налоге у вези са

⁵⁰⁸ Кодекс тужилачке етике, објављен на веб страници ВСТС БиХ - www.hjpc.ba.

⁵⁰⁹ У случају Мексика, Међуамеричка комисија за људска права осврнула се на питање независности тужилаца, те је више пута поновила одредбу како «уред јавног тужиоца мора бити тијело независно од извршне власти и мора имати све атрибуте несмјењивости и друге уставне гаранције које припадају члановима судске власти.» Комисија је такође навела како правилно извршавање тужилачке функције захтијева «аутономију и независност од осталих грана државне власти.» Међуамеричка комисија за људска права, Више: Извјештај о стању људских права у Мексику, OEA/SER.L/V/II.100 DOC7. О ситуацијама гдје су јавни тужиоци смјештени у војним базама и гдје уско сарађују с војним властима Међуамеричка комисија за људска права је навела да «таква околност озбиљно угрожава објективност и независност тужилаца. Трећи извјештај о ситуацији људских права у Колумбији, OAS доц. OEA/SER.L/V/II.102, DOC 9 REV 1 од 26. фебруар 1999. године, цитирано према Међународна начела о независности и одговорности судија, адвоката и тужилаца, Водич за практичаре, издавач Међународно удружење правника, чије је сједиште у Женеви (*International Commission of Jurists*). – www.icj.org.

⁵¹⁰ Симовић М.: Кривично процесно право-увод и општи део, оп. цит., стр. 122.

⁵¹¹ Васиљевић Т.: Систем кривичног процесног права СФРЈ., оп. цит., стр., 136.

обављањем функције кривичног гоњења, а нарочито га не може замјенити и предузети кривично гоњење или га наставити до краја, чак ни онда када је тужилаштво спријечено да врши функцију у конкретном случају. Суд нема над тужиоцем никаквих дисциплинских овлаштења ради очувања реда при предузимању процесних радњи, осим на главној расправи.⁵¹² Дакле, по својој правној природи, тужилаштво није извршни орган иако има елементе извршне власти, а није ни судски орган јер не остварује функцију пресуђења, иако има правосудне елементе. Закључујемо да је тужилаштво по својој природи управно - правосудни државни орган посебне врсте у којем се преплићу елементи извршне и судске власти.⁵¹³

Данас тужилаштва имају карактер самосталног државног органа, специјализованог за обављање функције кривичног гоњења, те заузимају значајно мјесто у свим савременим државама, без обзира на разноликост система, зависно од потребе сваке поједине државе да заштити своје виталне интересе од криминала. У савременим системима кривичног правосуђа, у којима је нужно да функција кривичног гоњења буде, с једне стране, оштро одвојена од функције судовања повјерене самосталним и независним судовима, а с друге стране, да буде у дјелокругу државног тијела које ће је обављати *ex officio*, за успоставу и дјеловање државног тужиоца важна су четири питања:

1. његова вањска независност или независност од политичке власти у држави;
2. интерна структура, функционални односи његових службеника;
3. степен везаности правном нормом о одлучивању о покретању кривичног гоњења (начело легалитета и/или начело опортунитета) и
4. однос према грађанима којима правни поредак и даље омогућује иницијативу кривичног гоњења за одређена кривична дјела.⁵¹⁴

4. НАЧЕЛА СПЕЦИФИЧНА ЗА ОРГАНИЗАЦИЈУ ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА

Тужилаштво је организовано према одређеним начелима, од којих су нарочито важна.⁵¹⁵

1. **Начело официјалности кривичног гоњења.** Данас је кривична тужба, по правилу, организована као јавна тужба коју врши за то посебно установљен државни орган - јавни тужилац, и то по службеној дужности, у општем, јавном интересу. Извршењем кривичног дјела непосредно или посредно се повређују или угрожавају основна друштвена добра, па се зато законом предвиђа да се за већину кривичних дјела гоњење предузима по службеној дужности - *ex officio*. Правило је, значи, да се кривично гоњење за кривична дјела која се гоне по

⁵¹² Крапац Д.: Казнено процесно право, оп. цит., стр. 149.

⁵¹³ Хубер Б.: Јавно (државно) тужилаштво: правни положај, дјелатност и надзор. Законитост број 46 (1992) 5, стр. 180-183.

⁵¹⁴ Крапац Д.: Казнено процесно право, оп. цит., стр. 146.

⁵¹⁵ Ђурђић В.: Начела кривичног гоњења и њихов допринос ефикасности кривичног поступка, Зборник „Алтернативне кривичне санкције и поједностављене форме поступања“, Београд 2009. године, стр. 83-105; Сијерчић-Чолић Х.: Кривично процесно право. оп. цит., стр. 167-169; Васиљевић Т.: Систем кривичног процесног права СФРЈ. оп. цит., стр. 135-136.

службеној дужности, врши искључиво у друштвеном интересу, независно од става оштећеног. Отуда суштину начела официјелности представља овлашћење јавног тужиоца да по службеној дужности предузме кривично гоњење независно од воље оштећеног, дакле, без обзира да ли то жели или не жели лице које је извршењем кривичног дјела непосредно оштећено, па чак и кад се томе противи. Због тога се сматра да начело официјелности ослобађа кривично гоњење од воље оштећеног⁵¹⁶. Супротно томе, кривично поступак је неофицијелан ако његово покретање зависи од воље оштећеног. Према начелу официјелности, довољно је да надлежни државни орган гоњења утврди да се ради о кривичном дјелу за које се гони по службеној дужности па да, на основу тога, одмах може захтевати покретање и вођење кривичног поступка, не чекајући никакву иницијативу од стране оштећеног или других лица. Државни орган који врши кривично гоњење, у јавном интересу, по службеној дужности назива се Јавно тужилаштво. Ту функцију нпр. у Р Србији непосредно врше Републички јавни тужилац и други јавни тужиоци⁵¹⁷, а то су, према прописима о организацији и уређењу јавног тужилаштва, основни, виши и апелациони јавни тужиоци, као и јавни тужиоци посебне надлежности – јавни тужилац за организовани криминал и јавни тужилац за ратне злочине, а према посебним кривичним прописима, јавни тужилац за малолетнике.

Начелу официјелности супротно је начело диспозиције, које оштећеном обезбеђује право располагања кривичном тужбом. У суштини је начела диспозиције да се право кривичног гоњења препушта нахођењу оштећеног, због чега је кривично гоњење у потпуности зависно од његове воље. На овом начелу био је изграђен акузаторски систем кривичног поступка, а примењује се и у савременом кривичном поступку јер се на њему темељи уређење изузетака од официјелног гоњења.

Организовање кривичне тужбе на начелу официјелности сматра се одликом и цивилизацијским достигнућем савремених законодавстава. Оно захтијева рјешавање многих процесноправних, правнополитичких и других ванпроцесних питања, како би се обезбједила оптимална заштита друштвених интереса, а истовремено и ваљана заштита слобода и права лица оштећеног кривичним дјелом. Зато што у кривичној репресији треба да буду задовољени поред јавних и приватни интереси, од самог почетка овај систем тзв. «оптужног монопола (*Anklagemonopol*) не постоји апсолутно», трансформисао се у систем «релативне јавне оптужбе».⁵¹⁸

Тако је нпр. у кривичном поступку Р Србије кривична тужба уређена на начелу официјелности као основном начелу, како то произлази из прописа материјалног кривичног права. Међутим, ни у том кривичном поступку, попут свих савремених правних држава, то није једино начело уређења кривичне тужбе јер је превладало гледиште да није исти јавни интерес за гоњење сваког

⁵¹⁶ Ђурђић В.: Начела кривичног гоњења и њихов допринос ефикасности кривичног поступка, оп. цит., стр. 84.

⁵¹⁷ чл. 4. ЗЈТ – Службени гласник РС бр. 116/2008

⁵¹⁸ Живановић Т.: Основни проблеми Кривичног и Грађанског процесног права (поступка), I. Одељак, Београд, 1940. година, стр. 136 - 137.

кривичног дјела. Због тога се установљавају изузеци од начела официјелности кривичног гоњења:

- (а) Гоњење по приватној тужби. Поједина кривична дела више погађају приватне интересе будући да се њима повређују или угрожавају нека лична или имовинска права појединца, непосредно оштећеног кривичним дјелом. Зато се у материјалном кривичном праву предвиђају кривична дјела која се гоне по приватној тужби. Гоњење ових кривичних дјела у потпуности се препушта оштећеном, тако да јавни тужилац нема никакав утицај на гоњење. Оштећени кривичним делом има право располагања кривичном тужбом па искључиво од његове воље зависи да ли ће предузети кривично гоњење.

Примјера ради, у Кривичном законикау Србије⁵¹⁹ предвиђено је преко педесет кривичних дјела која се гоне по приватној тужби ако се рачунају и основна дјела и сви њихови облици. За највећи број ових дјела прописана је новчана казна и казна затвора до једне године, па се може разумети процјена законодавца да код тих кривичних дјела не доминира јавни интерес да се гоне по службеној дужности. Међутим, постоје и кривична дјела која се гоне по приватној тужби са запређеном казном до пет⁵²⁰ или осам⁵²¹ година затвора, па чак и до десет⁵²² година затвора, па се основано може поставити питање зашто нема јавног интереса да се тако тешка дјела гоне по службеној дужности. Отклањање ове дисхармоније на нормативном плану, ишло би у прилог побољшања ефикасности и у цјелини посматрано, рационализацији кривичне процедуре.

- (б) Гоњење по предлогу оштећеног. Друго велико одступање од начела официјелности предвиђено је, из одређених криминалнополитичких разлога, за поједина кривична дела која се иначе гоне по службеној дужности. Да би гонио за та дјела, јавном тужиоцу је потребна претходна иницијатива или сагласност оштећеног. Процесна установа путем које се реализује ово одступање од начела официјелности јесте предлог оштећеног за кривично гоњење. Мада се и за ова дјела гони по службеној дужности, кривично гоњење није могуће против воље оштећеног, не може се предузети ако то оштећени не жели, што и јесте суштина неофицијелног поступка. Међутим, кад оштећени учини предлог за кривично гоњење, не значи да ће кривичног поступка обавезно и бити јер иницијатива оштећеног подлијеже оцјени јавног тужиоца. Зато што након иницијативе оштећеног јавни тужилац, као овлашћени тужилац за ова дјела, одлучује да ли ће захтевати покретање кривичног поступка, она остају у групи кривичних дјела која се гоне у јавном интересу по службеној дужности.

⁵¹⁹ Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр. и 107/2005.

⁵²⁰ За тежи облик кривичног дела уништења и оштећење туђе ствари (чл. 212. ст. 3. КЗ), као и за неке теже облике кривичних дела која учинилац изврши према лицима са којима учинилац живи у заједничком домаћинству, као што су неовлашћено коришћење туђег возила (чл. 213. ст. 2. КЗ) или прикривање (чл. 221. ст. 3. КЗ), прописана је казна затвора до пет година а гоне се по приватној тужби (чл. 222. КЗ).

⁵²¹ За теже облике кривичних дела преваре из чл. 208. ст. 3. КЗ и злоупотребе поверења из чл. 216. ст. 3. КЗ прописана је казна затвора од једне до осам година затвора, а кад су учињена према блиским лицима са којима учинилац живи у заједничком домаћинству, гоне се по приватној тужби (чл. 222. КЗ).

⁵²² За кривично дело преваре учињено према лицу са којим учинилац живи у заједничком домаћинству којим је прибављена имовинска корист или је нанета штета у износу који прелази милион и петсто хиљада динара (чл. 208. ст. 4. КЗ), предвиђена је казна затвора од две до десет година, а дело се гони по приватној тужби.

Јавни тужилац није овлашћен да предузме гоњење за ова дела без предлога оштећеног, а ако оштећени у току поступка повуче предлог, јавни тужилац мора да одустане од оптужбе. Недавање предлога за гоњење и одустанак оштећеног од датог предлога немају исто дејство на кривични поступак. Уколико оштећени уопште не учини предлог за гоњење, то је отклоњива сметња, а изјава о одустајању од датог предлога неопозива је и представља неотклоњиву сметњу. Оваквом дејству фактичког или правног непостојања предлога за гоњење прилагођено је окончање поступка ако и поред ове сметње буде покренут или се тек у покренутом поступку утврди да сметња постоји. Тако ако се по отварању истраге установи да нема предлога за гоњење, истражни судија својим решењем прекида истрагу, а ако се та сметња уврди тек на главном претресу, судско вијеће доноси решење о одбацивању оптужнице. У сумарном кривичном поступку, из овог разлога судија такође доноси решење о одбацивању оптужбе. Кад јавни тужилац прибави предлог оштећеног, поступак се просто наставља. Супротно томе је дејство одустанка од предлога, после којег оштећени губи право да поново поднесе предлог⁵²³.

2. **Начело легалитета.** Начело легалитета важи само за кривична дјела за која се гони по службеној дужности. Овим начелом установљена је дужност јавног тужиоца да у случајевима кривичних дјела за која се гони по службеној дужности предузме кривично гоњење, тј. да га започне и даље одржава у току, чим се за то испуне процесним законом предвиђени услови. По овом начелу, предузимање кривичног гоњења не зависи од воље тужиоца, као што код начела официјелности не зависи од воље оштећеног. Јавни тужилац је дужан да цијени само законитост, а не и цјелисходност кривичног гоњења. Обавеза јавног тужиоца да предузме кривично гоњење на основу начела легалитета настаје када се за гоњење испуне законом предвиђени стварни и правни услови. Стварни услови су испуњени кад постоје докази који потврђују основану сумњу да је одређено лице извршило кривично дјело за које се гони по службеној дужности, а правни услови ако кривичном гоњењу не стоји на путу нека правна препрека (нпр. застарјелост, амнестија, помиловање и др.). Испуњавање ових услова цијени сам јавни тужилац, и због тога та процјена, од које зависи наступање његове најважније дужности, мора да буде подвргнута одређеној контроли изван јавног тужилаштва. Апсолутно важење начела легалитета за све случајеве није могуће увести и одржати тако да већ од самог почетка, начело легалитета је само правило, а путем појединих правних услова уводи се и начело опортунитета као изузетак. Временом број тих изузетака бива све већи⁵²⁴. Супротно од овог начела је **начело опортунитета** према којем је јавни тужилац овлашћен да процјењује цјелисходност (опортунитет) кривичног гоњења, па може да не покрене кривични поступак и кад су сви законски услови за гоњење испуњени ако нађе да постоји неки разлог који говори да је то цјелисходно. Разлози за овакав став јавног тужиоца могу бити многобројни и разноврсни али је неопходно да буду у јавном

⁵²³ Ђурђић В.: Начела кривичног гоњења и њихов допринос ефикасности кривичног поступка, оп. цит. стр. 84-87.

⁵²⁴ Ђурђић В.: Начела кривичног гоњења и њихов допринос ефикасности кривичног поступка, оп. цит. стр. 88-90.

интересу. Начело опортунитета је данас једно од начела на којима је уређено гоњење за кривична дјела, било као основно начело на коме се темељи уређење кривичне тужбе или као одступање од начела легалитета. Према начелу опортунитета, кад се стекну стварни и правни разлози, јавни тужилац је овлашћен да у сваком конкретном случају цијени да ли је опортуно (цјелисходно) покретати кривични поступак. Јавни тужилац најпре цијени постоје ли стварни и правни разлози за покретање поступка, па тек онда процјењује цјелисходност гоњења. Отуда је могуће да кривично не гони иако су се стекле све законске претпоставке за покретање кривичног поступка, руководећи се обзирима цјелисходности. Међутим, ни начело опортунитета не даје овлашћење јавном тужиоцу да произвољно, по свом нахођењу решава о гоњењу или негоњењу учиниоца дјела. Обзире цјелисходности мора да цијени са становишта јавног интереса, тј. да ли је у јавном интересу да се учинилац кривично гони или не гони. Слиједи да је јавни тужилац и по начелу опортунитета обавезан да кривично гони кад се стекну законске претпоставке за покретање кривичног поступка ако је то према околностима случаја у јавном интересу. Стога је и разумљиво што се у процесној теорији начело опортунитета дефинише као обавеза органа кривичног гоњења «да врши функцију кривичног гоњења, ако су испуњени законом предвиђени услови и ако је то у конкретном случају сврсисходно с обзиром на јавни интерес».⁵²⁵ Из овако одређеног значења начела опортунитета слиједи да се оно примењује само на кривична дела која гони јавни тужилац. Кад се узме у обзир организовање кривичне тужбе, то значи да важи за кривична дјела која надлежни државни орган гони по службеној дужности⁵²⁶.

3. **Начело мутабилитета.** Начела легалитета и опортунитета служе да се уреди располагање јавног тужиоца казним захтјевом прије покретања кривичног поступка. Међутим, проблем је како уредити располагање кривичном тужбом, схваћеном у процесном смислу, кад судски кривични поступак започне: може ли јавни тужилац одустати од гоњења ако на основу изведених доказа оцјени да гоњењу нема мјеста и тако спријечи мериторно одлучивање о казном захтеву или мора остати у поступку све до доношења мериторне одлуке суда? Постављено питање решава се начелом **имутабилитета** или начелом мутабилитета. Према начелу имутабилитета, свака кривична ствар поводом које је покренут судски кривични поступак мора бити расправљена судском одлуком па држање странака не може имати никаквог утицаја на ток поступка.⁵²⁷ Потреба за начелом имутабилитета оправдава се постојањем начела легалитета и тумачи се као његово продужење у кривичном поступку. Тако гледано, било би бесмислено обавезивати јавног тужиоца да захтијева покретање кривичног поступка, а у току поступка дозволити му слободу да одустане од гоњења што би онемогућавало даљи поступак. Овом гледишту може се приговорити да је такође бесмислено да јавни тужилац не гони кад за то нема законских услова а да мора наставити гоњење ако тек у покренутом

⁵²⁵ Циглер С.: Начело легалитета и опортунитета кривичног гоњења, Нови Сад, 1995. година, стр. 23.

⁵²⁶ Више: Ђурђић В.: Начела кривичног гоњења и њихов допринос ефикасности кривичног поступка, оп. цит., стр. 90-95.

⁵²⁷ Марковић Б.: Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије, Београд 1930 година, стр. 239

поступку установи да законски услови нису испуњени.⁵²⁸ Начело мутабилитета омогућава јавном тужиоцу да у започетом кривичном поступку промијени став о кривичном гоњењу. Он има пуну слободу да одустане од кривичног гоњења, без икаквог образложења, ако на основу изведених доказа закључи да нема стваних и правних основа за даље гоњење. Због одустанка јавног тужиоца даљег поступка пред судом не може бити, што је последица усвојеног оптужног начела, без обзира да ли се суд и окривљени саглашавају са таквим ставом јавног тужиоца. Против начела мутабилитета наводи се да би овлашћење да прво покрене кривични поступак а потом да одустане, омогућавало јавном тужиоцу да осујети дефинитивну мериторну одлуку суда а оштећени би остао без пруженог задовољења. Одустанком од гоњења или од оптужбе, јавни тужилац спречава да се поступак оконча мериторном одлуком о казненом захтеву – осуђујућом или ослобађајућом пресудом. Кад судске одлуке донете због одустанка јавног тужиоца стану на правну снагу, новог поступка не може бити јер би то било понављање поступка на штету окривљеног, које закон забрањује. Без обзира што то нису мериторне одлуке, њима се поступак дефинитивно окончава а кривична ствар постаје *res iudicata*. Из оваквог уређења начела мутабилитета следи да је у сагласју са идејама о рационализацији поступка, па самим тим и са ефикасношћу поступка на којој се, између осталог, она темељи.⁵²⁹

4. **Начело јединства тужилаштва.** Јавно тужилаштво је јединствена организација у којој су сва јавна тужилаштва у држави (нпр. у Србији општинска, окружна и Републичко) вертикално повезана, од најнижег до највишег, тако да чине јединствену цјелину на чијем се врху налази Републичко јавно тужилаштво као врховни тужилачки орган. Повезаност и хијерархија у односима између различитих нивоа јавних тужилаштва даје јавнотужилачкој организацацији на нивоу државе обиљежје јединства. То спољашње јединство јавног тужилаштва се огледа у вертикалној повезаности тужилачких установа различитог ранга, од нижих ка вишим у једну цјелину, са одређеним овлаштењима вишег у односу на ниже јавне тужиоце. О овом принципу се не може говорити на нивоу БиХ, обзиром да тужилаштво није јединствена организација у којој би сва тужилаштва била по вертикалној линији повезана и гдје би на тужилачкој љествици било најниже и највише тужилаштво. О јединству у вертикалној линији може се говорити само у ентитетима, с обзиром да је Федерално тужилаштво на челу тужилачке организације у овом ентитету, а кантонална тужилаштва су на нижем нивоу на истој тој љествици, док је у Републици Српској Републичко тужилаштво на врху љествице, а окружна тужилаштва на нижој позицији. Тужилаштво БиХ је институција која је формирана са посебном надлежношћу за поступање пред Судом БиХ и он је *sui generis* институција чија је кривична надлежност прописана Кривичним законом БиХ и без обзира што из самог назива произилази да је највиша тужилачка инстанца у БиХ није надређен ентитетским тужилаштвима.

⁵²⁸ Види: Васиљевић Т.: Систем кривичног процесног права СФРЈ, Београд, 1981. године, стр. 129.

⁵²⁹ Ђурђић В.: Начела кривичног гоњења и њихов допринос ефикасности кривичног поступка, оп. цит., стр. 97-102.

5. **Начело уставности и законитости.** Свако тужилаштво врши своју функцију према уставним нормама и одговарајућим законским прописима. Тужилаштво мора да преузме кривично гоњење када су испуњени законски услови, тј. када постоје докази да је извршено кривично дјело (начело легалитета кривичног гоњења). Тужилачка организација у БиХ није уставна категорија.
6. **Начело монократског уређења или начело једновласти**⁵³⁰ (грч. монос и кратос - самовлада) се односи на начин и облик на који врши функцију кривичног гоњења онај тужилац који се налази на челу одређене тужилачке организације (нпр. окружни тужилац). Тужилац који се налази на челу тужилаштва, може функцију кривичног гоњења да врши непосредно сам или те активности може повјерити својим замјеницима, односно тужиоцима. Том приликом им може дати потребна упутства за обављање тих послова, али замјеници (тужиоци) активности на остваривању тужилачке функције врше сами и одговорни су за законито предузимање тих послова и задатака. У јавном тужилаштву само једно лице представља службу јавног тужилаштва и лично одговара за рад јавног тужилаштва. И онда кад јавно тужилаштво има више чланова, увијек одлучује само једно лице, тако да нема колективног одлучивања. Тужилац је носилац овлашћења тужилаштва, он предузима сам радње на које је по закону овлашћен или их врши преко лица која су по закону о тужилаштвима овлаштена да учествују у поступку, но у сваком случају једини и прави је старјешина под чијим потписом излазе сви акти из тужилаштва. Ствари се могу износити на скуп чланова тужилаштва, али скуп не одлучује.⁵³¹
7. **Начело хијерархијског уређења.** Ово начело значи подређеност нижих тужилаштава вишем тужилаштву, односно надређеност вишег тужилаштва нижем тужилаштву и оно обухвата и вертикалну структуру тужилачке љествице и примјењује се унутар одређеног тужилаштва. У вршењу надзора виши тужилац може указати на одређене недостатке у раду нижег тужиоца, а може давати и обавезна упутства за правилно остваривање функције кривичног гоњења. Исто вриједи и унутар самог тужилаштва, гдје тужилац који се налази на челу одређеног тужилаштва руководи радом тужилаштва, врши распоdjелу послова унутар тужилаштва, може предузети вршење одређених послова тако да их сам обави или да те послове повјери неком другом тужиоцу у том тужилаштву. Међутим, сваки тужилац може по закону и без посебног овлаштења да предузме сваку радњу у поступку пред судом или другим државним органом коју би могао да предузме тужилац који се налази на челу тужилаштва. Таква радња би обавезивала тужилаштво у цјелини, чак и у случају да је предузета супротно упутству тужиоца који је на челу тужилаштва.
8. **Начело деволуције или авокације** (лат. *de-volvo* - (с)котрљати, ваљати). То је право вишег тужиоца да преузима и непосредно врши послове из надлежности нижег тужиоца. Нпр. главни републички тужилац може преузети функцију кривичног гоњења од окружног тужиоца и сам је вршити у конкретном кривичном поступку пред надлежним окружним судом.

⁵³⁰ Шкулић М.: Коментар Законика о кривичном поступку, оп. цит., стр. 196-197.

⁵³¹ Васиљевић Т.: Систем кривичног процесног права СФРЈ, оп. цит., стр. 136.

9. **Начело супституције или делегације.** Представља право вишег тужиоца да поступање у одређеном предмету или предузимање одређених процесних радњи изузме од надлежног нижег тужиоца и повјери их другом нижем тужиоцу. За наређену делегацију виши тужилац није дужан дати образложење надлежном тужиоцу или суду и предузима их по дискреционој оцјени, руковођен интересом функције коју обавља.⁵³²

На положај и функцију институције тужилаштва у БиХ и Србији утиче, између осталог, и Препорука Р 19(2000) Комитета министара Савјета Европе⁵³³ државама чланицама о улози јавног тужилаштва у кривичноправном систему, којим је документом препоручено државама чланицама да своје законодавство и праксу у погледу улоге тужилаштва у кривичном правосуђу заснивају на одређеним начелима. Посебно је при томе наглашено да у остваривању функције кривичног гоњења тужилаштво мора поштовати права појединца и потребу учинковитости кривичног правосуђа. Јавни тужиоци морају строго да поштују самосталност и непристрасност судија; они нарочито не смију да доводе у сумњу судијске одлуке или да ометају њихово извршење, осим у случајевима када остварују право на жалбу или примјењују неки други утврђујући поступак. Јавни тужиоци морају да буду објективни и правични у судском поступку. Они, нарочито, треба да обезбиједи да суд располаже свим релевантним подацима и правном аргументацијом неопходном за спровођење правде.⁵³⁴ Други значајан међународни документ који утиче на начела рада тужилаштва јесу Смјернице о улози тужилаца усвојене од стране VIII Конгреса Уједињених нација о превенцији злочина и о третману преступника,⁵³⁵ према којим

⁵³² Симовић М.: Кривично процесно право. оп.цит., стр. 129.

⁵³³ Више аутора, Коментар ЗКП БиХ, оп. цит., стр. 132.

⁵³⁴ Државе треба да предузму мјере којима се обезбјеђује да се запошљавање јавних тужилаца врши у складу са поштеним и непристрасним поступком који садржи мјере обезбјеђења против било каквог приступа којим се фаворизује интерес одређених група и којим се искључује дискриминација по било ком основу као што је пол, раса, боја, језик, вјероисповјест, политичко или друго мишљење, национално или друштвено поријекло, припадност националној мањини, имовинско стање, рођење или други статус. Усавршавање је и обавеза и право свих јавних тужилаца, прије именовања као и на трајној основи. Државе стога треба да предузму ефикасне мјере којима се обезбјеђује одговарајућа едукација и усавршавање јавних тужилаца, како прије тако и након њиховог именовања. Јавни тужиоци треба посебно да буду упознати са: (1) принципима и етичким обавезама које проистичу из њихове функције; (2) уставном и правном заштитом осумњичених, жртава и свједока; (3) људским правима и слободама прописаним Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода скр. ЕКЉП, посебно правима утврђеним члановима 5 и 6 ове Конвенције; (4) принципима и праксом организације рада, руковођења и кадровским питањима у контексту правосуђа; (5) механизмима и материјалима који доприносе досљедности у њиховом раду. Осим тога, државе треба да предузму ефикасне мјере у циљу обезбјеђења усавршавања по одређеним питањима или одређеним секторима, у свијетлу тренутних услова, узимајући у обзир одређене врсте и развој криминалитета, као и међународну кривично-правну сарадњу. У односу на обавезе јавног тужиоца према појединцима, Препорука наводи како у вршењу својих дужности, јавни тужилац треба нарочито да: (1) обавља своју дужност поштено, непристрасно и објективно; (2) поштује и штити људска права утврђена ЕКЉП.

⁵³⁵ Смјернице УН-а о улози тужиоца усвојене на Осмом конгресу УН-а о превенцији злочина и поступању према преступницима, Хавана, Куба 27. август - 7. септембар 1990. године. Други важни инструменти који дефинишу улогу тужиоца су: Препорука министара Савјета Европе државама чланицама о улози јавних тужилаца у кривичном правосуђу и Начела и смјернице о праву на правично суђење и правну помоћ у Африци. Објављено на интернет страници: www.abanet.org/rol/publications/serb_basic_principles_prosecution_serb.pdf

смјерницама тужиоци морају обављати активну улогу у кривичним поступцима, укључујући покретање поступка, и, када је то одобрено законом, или у складу са локалном праксом, у истраживању злочина, надгледању законитости ових истраживања, надгледању извршења судских одлука и спровођењу других функција којима се штити јавни интерес. ...«Тужиоци ће, у складу са законом, обављати своје дужности правично, темељно и експедитивно, и поштоваће и штитиће људско достојанство и људска права, и тиме доприносити ваљаности процеса и несметаном функционисању система кривичног суђења».⁵³⁶ Смјернице Уједињених народа о улози тужиоца формулисане су како би помогле државама «да осигурају и унаприједи учинковитост, непристраност и правичност тужилаца у кривичним поступцима». Смјернице утврђују начела која су примјењива у свим правним системима без обзира на врсту тијела кривичног гоњења. Тако смјернице остају неутралне о питањима као што су процедура именовања и статус тужиоца унутар сваке поједине државе.

4.1. Начела кривичног поступка у БиХ везана за положај и улогу тужиоца

Кривични поступак се заснива на одређеним процесним начелима која дају систему босанскохерцеговачког позитивног кривичнопроцесног права основне карактеристике. Нека од тих начела су формулисана и изричито проглашена у прописима, док се друга начела изводе из низа одредаба позитивног права и тек њихова синтеза даје поједино начело, као резултат теоријске обраде. Некада су нека начела у међусобној контрадикцији па је потребно у конкретној процесној ситуацији дати предност једном начелу, а у другим случајевима другом начелу. Ова начела не дјелују у свим фазама поступка једнако, него у појединим фазама поједина начела трпе одређене изузетке и ограничења, што је и оправдано јер правила процедуре не могу бити заснована до краја апсолутно и досљедно на одређеним начелима јер би у појединим случајевима дошло до правног формализма и застоја у процедури.

Међу основна начела босанскохерцеговачког кривичног поступка убрајамо: начело законитости, начело легалитета кривичног гоњења, начело једнакости у поступању, начело акузаторности, начело мутабилитета, начело контрадикторности, начело непосредности и усмености, начело јавности, начело једнакости, претпоставка невиности, *in dubio pro reo, non bis in idem*, начело слободне оцјене доказа.

За схватање положаја и улоге тужиоца у кривичном поступку посебно су значајна начела која се односе на покретање и започињање кривичног поступка, и то: начело легалитета кривичног гоњења, акузаторности, мутабилитета и једнакости у поступању, па се у наставку обрађена законска и теоријска разматрања о сваком од ових начела.

⁵³⁶ У обављању својих дужности, тужиоци ће: (1) спроводити своју функцију непристрасно и избјежавати било какву политичку, друштвену, религијску, расну, културну или дискриминацију по полу, као и било који други вид дискриминације; (2) штитити јавни интерес, наступати објективно, обраћати пажњу на позицију осумњиченог или жртве, као и на све релевантне околности, без обзира да ли су у корист осумњиченог или не; (3) чувати повјерљиве податке у тајности, осим ако обављање њихове функције или потребе правде не захтјевају од њих супротно; (4) узети у обзир становиште и бојазни жртве када је њихов лични интерес доведен у питање и осигурати да су жртве обавијештене о својим правима у складу са Основним принципима правде за жртве злочина и злоупотребе власти.

4.1.1. Начело легалитета кривичног гоњења

Тужилац је дужан подузети кривично гоњење ако постоје докази да је учињено кривично дјело, осим ако законом о кривичном поступку није другачије прописано.⁵³⁷ Ово даље чини основ за поступање тужиоца у поступку, јер су законом прописана права и дужности тужиоца, из чега јасно произилази да је основна улога тужиоца у кривичном поступку откривање кривичних дјела и откривање и гоњење учинилаца кривичних дјела.⁵³⁸ Тужилац, дакле, није овлаштен да цијени цјелисходност кривичног гоњења, осим ако га на то закон не овлашћује. Друга претпоставка у оквиру принципа легалитета кривичног гоњења односи се на непостојање законских сметњи за кривично гоњење (нпр. да дјело није обухваћено амнестијом или застарјелошћу кривичног гоњења).

Начело легалитета кривичног гоњења трпи извјесне изузетке, и то:

- кривична дјела за која се гони по одобрењу неког државног органа,⁵³⁹
- кривична дјела за која су предвиђени посебни услови за кривично гоњење;⁵⁴⁰
- кривична дјела чије се кривично гоњење може уступити страни држави;⁵⁴¹
- кривична дјела у којима ће тужилац дати имунитет свједоку, тј. право да не одговара на поједина питања ако би га истинит одговор изложио кривичном гоњењу;⁵⁴²
- лакша кривична дјела чији су извршиоци малољетне особе;⁵⁴³
- кривична дјела о којима се расправља у поступку против правне особе,⁵⁴⁴
- у поступку екстрадиције министар правде БиХ може одбити екстрадицију, руководећи се разлозима цјелисходности, иако је претходно у судском поступку утврђено да су испуњени сви законски услови за издавање оптуженог.⁵⁴⁵

Принцип опортунитета значи право тужиоца да не предузме кривично гоњење, иако постоје законски услови за гоњење, ако то није опортуно у конкретном примјеру. Тужилац ипак има право да одустане од кривичног гоњења ако сматра да више не постоје законски услови за кривично гоњење (принцип мутабилитета). У том смислу, тужилац може одустати од гоњења до завршетка главног претреса у првостепеном поступку, а у поступку пред вијећем апелационог одјељења – кад је то предвиђено законом.⁵⁴⁶

Контрола неоправданог или неоснованог одустанка тужиоца од кривичног гоњења остварује се, између осталог, правом оштећеног да поднесе притужбу канцеларији

⁵³⁷ чл. 17. ЗКП БиХ, чл. 18. ФБиХ, чл. 17. ЗКП РС, чл. 17. ЗКП БД

⁵³⁸ чл. 35. ЗКП БиХ, чл. 45. ЗКП ФБиХ, чл. 43. ЗКП РС, чл. 35. ЗКП БД БиХ

⁵³⁹ чл. 209. ЗКП БиХ, чл. 223. ЗКП ФБиХ, чл. 205. ЗКП РС, чл. 209. ЗКП БД БиХ

⁵⁴⁰ чл. 210. ЗКП БиХ, чл. 225. ЗКП ФБиХ, чл. 206. ЗКП РС, чл. 210. ЗКП БД БиХ

⁵⁴¹ чл. 412. ЗКП БиХ, чл. 433. ЗКП ФБиХ, чл. 423. ЗКП РС, чл. 412. ЗКП БД БиХ

⁵⁴² чл. 84. ЗКП БиХ (измјене ЗКП БиХ у чл. 84. ст. 3. ЗКП БиХ, гдје се прописује да се имунитет даје одлуком Главног тужиоца), чл. 98. ЗКП ФБиХ, чл. 148. ЗКП РС, чл. 84. ЗКП БД БиХ

⁵⁴³ чл. 352. ЗКП БиХ, чл. 373. ЗКП ФБиХ, чл. 358. ЗКП РС, чл. 352. ЗКП БД БиХ

⁵⁴⁴ чл. 376. ЗКП БиХ, чл. 397. ЗКП ФБиХ, чл. 382. ЗКП РС, чл. 376. ЗКП БД БиХ

⁵⁴⁵ чл. 425. ЗКП БиХ

⁵⁴⁶ чл. 38. и чл. 224. ЗКП БиХ, те одредбе о главном претресу и жалбеном поступку, чл. 52. и 239. ЗКП ФБиХ, чл. 46. и 224. ЗКП РС, чл. 38. и 224. ЗКП БД БиХ

главног тужиоца у року од 8 дана од дана обавјештавања о неспровођењу истраге,⁵⁴⁷ односно обустави истраге.⁵⁴⁸ Такође, тужилац може повући оптужницу, без претходног одобрења, до њеног потврђивања, а након тога, па до почетка главног претреса – само уз одобрење судије за претходно саслушање. У случају одустанка тужиоца од оптужнице на главном претресу, доноси се пресуда којом се оптужба одбија.⁵⁴⁹

4.1.2. Начело акузаторности (оптужно начело)

Кривични поступак се може покренути и провести само по захтјеву тужиоца.⁵⁵⁰ Наведеном законском одредбом изражен је принцип акузаторности или оптужно начело: за покретање и провођење кривичног поступка неопходан је захтјев тужиоца. Прихватање овог начела, које подразумијева да суд никада не може покренути кривични поступак по сопственој иницијативи, има за посљедице:

- раздвајање основних процесних функција тако да је функција кривичног гоњења повјерена надлежном тужиоцу, функција одбране је повјерена осумњиченом односно оптуженом и његовом браниоцу, а функција пресуђења - суду;
- кривични поступак има карактер спора двије странке (тужиоца и осумњиченог односно оптуженог) пред судом;
- кривични поступак се може водити само против оне особе и само за оно дјело које је тужилац одредио у свом захтјеву.

Данас је функција кривичног гоњења постављена прије свега као јавна функција која се остварује у јавном интересу, односно интересу државе. Дакле, кривично гоњење предузима за то посебно формирану државну и самосталну органи који се најчешће означавају као јавно, надлежно или државно тужилаштво. Међутим, функција кривичног гоњења није у свим системима повјерена искључиво јавном тужиоцу. Наиме, постоје кривична дјела гдје се претежно ради о личним интересима грађана гдје функцију кривичног гоњења остварује државни тужилац, али тек ако постоји приједлог оштећеног. Такође постоје и кривична дјела која се искључиво гоне по приватној тужби и код њих се као тужилац јавља приватни тужилац. То су кривична дјела гдје држава нема интереса за остваривање функције кривичног гоњења. Према материјалном кривичном праву, за сва кривична дјела прописана у кривичним законима у БиХ, гоњење се предузима по службеној дужности.

⁵⁴⁷ чл. 216. ст. 4. ЗКП БиХ, чл. 231. ст. 4. ЗКП ФБиХ, чл. 216. ст. 4. ЗКП РС, чл. 216. ст. 4. ЗКП БД БиХ

⁵⁴⁸ чл. 224. ст. ЗКП БиХ, чл. 239. ст. 4. ЗКП ФБиХ, чл. 224. ст. 4. ЗКП РС, чл. 224. ст. 4. ЗКП БД БиХ

⁵⁴⁹ Више аутора, Коментар ЗКП БиХ, оп. цит., стр. 79.

⁵⁵⁰ чл. 16. ЗКП БиХ, чл. 17. ЗКП ФБиХ, чл. 16. ЗКП РС, чл. 16. ст. 1. ЗКП БД БиХ

4.1.3. Начело једнакости у поступању

Тужилац, поред тога што је странка, истовремено је и државни орган који гоњење предузима у јавном интересу, и због тога се не може поставити у исту раван с осумњиченим односно оптуженим, што има слиједеће последице:

- 1.) активност тужиоца је усмјерена на постизање правилне и законите одлуке и спровођење законитог поступка уопште, не на постизање неповољне одлука за оптуженог у сваком случају;
- 2.) тужилац се при покретању и одржавању поступка у току, опредјељује према постојању односно непостојању законских услова за вођење поступка;
- 3.) тужилац изјављује редовне и ванредне правне лијекове само ако налази да је донијета одлука неправилна или није заснована на закону;
- 4.) тужилац има право употребе правних лијекова у корист оптуженог и
- 5.) обавеза тужиоца на објективно гоњење има за последицу могућност изузимања тужиоца.⁵⁵¹

Као примјер објективног поступања тужиоца у току спровођења истраге може се, поред процесног законодавства БиХ, навести и њемачко процесно законодавство,⁵⁵² које прописује да је државно тужилаштво дужно да се стара како о инкриминирајућим, тако и о околностима које иду у корист осумњиченог односно оптуженог, као и о обезбјеђењу доказа за које постоји опасност да буду изгубљени. Такође, и важећим Закоником о кривичном поступку Републике Србије прописано је да јавни тужилац је дужан са једнаком пажњом да испита и утврди како чињенице које терете окривљеног, тако и оне које окривљеном иду у прилог.⁵⁵³

Тужилац је дужан да поступа у духу стандарда «једнаког обзира» према чињеницама *in peius* и *in favorem*, тј. да у току спровођења истраге с једнаком пажњом испитује и утврђује како чињенице које терете осумњиченог, тако и оне које му иду у корист.⁵⁵⁴ Испитивање и утврђивање чињеница *in favorem* осумњиченог односно оптуженог је тужиочева морална и законска обавеза, која постоји у току цијелог кривичног поступка.⁵⁵⁵ Питање равноправности странака се може посматрати из више аспеката: могућност да се прими и одговори на поднеске, могућност презентовања и пружања доказа, (не)равноправан положај свједока, процедурална неравноправност и законодавно мијешање.⁵⁵⁶

Како тужилац процјењује значај доказа, како поступа или би требао поступати у случају откривања информација које могу ослободити осумњиченог од кривике; да ли се бранилац може ослонити на информације које му је тужилаштво обавезно доставити, тј. да ли је вјероватно да ће тужилац превидити или игнорисати доказе који би одбрани омогућили да побије теорију случаја тужилаштва и изгради своју властиту. Поставља се логично питање: како тужилац може бити истовремено непристрасан, објективан, али и супротстављена странка у поступку? Одговор је у начелу једнакости

⁵⁵¹ Васиљевић Т.: Систем кривичног процесног права СФРЈ, оп. цит., стр. 134.

⁵⁵² чл. 160. ст. 2. Закона о кривичном поступку Њемачке

⁵⁵³ чл. 13. ст. 2 ЗКП Р Србије

⁵⁵⁴ чл. 14. ЗКП БиХ, чл. 15. ЗКП ФБиХ, чл. 14. ЗКП РС, чл. 14. ЗКП БД БиХ

⁵⁵⁵ Више аутора, Коментар ЗКП БиХ, оп. цит., стр. 74-76.

⁵⁵⁶ Рид К.: Европска конвенција о људским правима - Водич за практичаре. Књига I. Београд, 2007. година, стр. 118-121.

у поступању, које прописује да је тужилац дужан да с једнаком пажњом испитују и утврђују како чињенице које терете осумњиченог, односно оптуженог, тако и оне које им иду у корист. Одредба овог члана представља одраз начела утврђивања истине у кривичном поступку.

У први час бисмо могли помислити да се од тужиоца не може очекивати да с једнаком пажњом испитује и утврђује чињенице које терете осумњиченог и које му иду у корист. Но тој његовој објективности ипак придоноси једноставна спознаја да оптужби има мјеста само онда ако буде прихваћена тј. потврђена осуђујућом пресудом. У супротном оптужба нема смисла и с њезиним подизањем тужилац обавља непотребан посао. Да би исправно процијенио могућност доношења такве пресуде тужилац мора узети у обзир како доказе који терете тако и доказе који иду осумњиченом у корист.⁵⁵⁷

Даљу гаранцију пружа начело равноправности странака или «једнакости оружја». Ово значи да свако ко је страна у поступку мора имати разумну могућност представљања свог случаја суду под условима који неће њега или њу довести у неповољнији положај у односу на другу страну. Међу странама мора се успоставити правична равнотежа.⁵⁵⁸

Да би се правилно тумачио однос тужиоца према осумњиченом односно оптуженом у контексту чињенице да више не постоји истражни судија као независни и непристрасни судски орган који проводи истрагу, морају се узети у обзир стандарди успостављени у одлукама ЕСЉП.

Тако у одлуци ЕСЉП, Комисија је сматрала да принцип једнакости страна, узет заједно са чланом 6. став 3б Европске конвенције о људским правима и темељним слободама - ЕКЉП, намеће обавезу тужилаштву и истражним органима да изнесу сав материјал којим располажу, или им може бити на располагању, а који би могао помоћи оптуженом да се ослободи кривице или постигне смањење казне. Овај принцип проширује се и на материјал који би могао нарушити кредибилитет свједока оптужбе.⁵⁵⁹ У другом случају, ЕСЉП је сматрао да чињеница, што оптуженом који је желио сам себе да заступа није оптужба дозволила увид у судске списе, ни копију докумената који су били у њима, те се према томе није могао адекватно припремити за одбрану, представља кршење принципа једнакости страна у складу са чланом 6. ст. 3. ЕКЉП.⁵⁶⁰ У трећем случају, ЕСЉП је сматрао да страна у поступку мора имати могућност да се упозна са доказима који су предочени суду, као и могућност давања коментара на њихово постојање, садржај и аутентичност у одговарајућој форми и у одговарајућем временском року, а ако је потребно, у писменој форми и унапријед.⁵⁶¹

Постоји захтјев да оптужба открије одбрани све материјалне доказе за и против оптуженог.⁵⁶² Да ли пропусти да се то учини могу довести до приговора неправичности, зависи од поступка као цјелине. У предмету ЕСЉП, пропусти да се открије како један од свједока није идентификовао подносиоца представке у

⁵⁵⁷ Крапац Д.: Казнено процесно право, оп. цит., стр. 354.

⁵⁵⁸ Одлука ЕСЉП у предмету *De Haes и Gijssels против Белгије*, 24. фебруар 1997. године

⁵⁵⁹ Одлука ЕСЉП *Jespers против Белгије*,

⁵⁶⁰ Одлука ЕСЉП *Foucher против Француске*

⁵⁶¹ Одлука ЕСЉП *Krcmar и други против Чешке Републике*

⁵⁶² Одлука ЕСЉП бр. 12013/86 од 10. марта 1989. године, 59 Р.Д.100, цитирано према Рид К.: Европска конвенција о људским правима-Водич за практичаре. Београдски центар за људска права. Београд 2007. година, стр. 126.

полицијском фото-албуму и постојање отисака прстију на мјесту провале који нису припадали подносиоцу представке су недостатак, али је ЕСЈП установио да је овај недостатак исправљен чим је откривен, покретањем независне истраге, те је случај прослијеђен апелационом суду гдје је адвокат имао све могућности да убиједи суд да преиначи пресуду, укључујући могућност да тражи да се полицијски службеници позову као свједоци.⁵⁶³

Међутим, ЕСЈП је у једном предмету истакао да право на објављивање релевантних доказа није апсолутно право и да могу постојати супротстављени интереси, као што је заштита одређених права другог појединца, заштита јавног интереса, заштита свједока или чување тајне о методама полицијске истраге.⁵⁶⁴ Једине мјере које ограничавају право одбране, а које су допуштене по члану 6 су оне које су строго неопходне, а да се њихов утицај на одбрану избалансира самим поступком.⁵⁶⁵

4.1. 4. Начело мутабилитета

Начелом мутабилитета рјешава се питање располагања оптужбом у току поступка и састоји се у томе што се тужиоцу оставља пуна слобода да до завршетка главног претреса пред судом првог степена одустане од гоњења, без давања образложења, ако на основу резултата поступка дође до закључка да не постоје стварни и правни основи за даље гоњење.⁵⁶⁶ То овлашћење тужиоца да диспонира гоњењем починилаца кривичних дјела се назива принцип мутабилитета.

Начело имутабилитета се састоји у томе да јавни тужилац, пошто је покренуо поступак, не може одустати од покренутог поступка. Кривична ствар по којој је кривични поступак отпочео, мора бити раправљена судском одлуком. Јавни тужилац не може одустанком од гоњења онемогућити доношење одлуке суда односно обавезати суд да донесе само формалну одлуку о обустави поступка или одбијању оптужбе, засновану искључиво на одустанку тужиоца, без улажења у саму ствар.⁵⁶⁷

У кривичнопроцесном праву Босне и Херцеговине усвојено је начело мутабилитета јер тужилац има право да у току првостепеног судског поступка, па и на претресу пред другостепеним судом, одустане од кривичног гоњења изјавом, без обавезе давања разлога суду зашто то чини. Тужилац може одустати од гоњења до завршетка главног

⁵⁶³ Одлука ЕСЈП *Edwards против Уједињеног Краљевства*

⁵⁶⁴ Види случај *Powe i Davis*, став 61; и *Fitt*, став 45, Рид К.: Европска конвенција о људским правима - Водич за практичаре. Књига I. оп. цит., стр. 127.

⁵⁶⁵ ЕСЈП је сматрао да процјена оптужбе у вези са важношћу ускраћених информација одбрани није била у сагласности с принципима о оптужном поступку и једнакости страна. У предмету *Rowe i Davis* против Уједињеног Краљевства, поступак није садржавао довољне гаранције, јер иако је тужилаштво било то које је одлучило да јавни интереси захтјевају да се не открију релевантни докази, о њима се није расправљало пред судом прве инстанце. У предмету *Fitt* против Уједињеног Краљевства су постојале довољне гаранције, јер је судија процјењивао да ли документе треба открити у интересу одбране и о питању је расправљано током суђења. Види и пресуду у предмету *Dowsett* против Уједињеног Краљевства, од 24. јуна 2003. став 50, када тужилаштво није открило документе судији који је водио суђење. Није била довољна гаранција то што је одбрана могла да се жали апелационом суду за ревизију материјала – то није била одговарајућа гаранција с обзиром да апелациони суд није имао могућност коју је имао првостепени судија да види и послуша свједоке, нити је могао бити потпомогнут релевантним аргументима адвоката одбране; види и Одлуку *Altan* против Уједињеног Краљевства, од 19. 06. 2001. год.

⁵⁶⁶ Васиљевић Т.: Систем кривичног процесног права СФРЈ, оп. цит., стр. 128; Симовић М.: Кривично процесно право, оп. цит., стр. 119.

⁵⁶⁷ Васиљевић Т.: Систем кривичног процесног права СФРЈ, оп. цит., стр. 128.

претреса, а у поступку пред вијећем апелационог одјељења - када је то предвиђено овим законом.⁵⁶⁸ Тужилац може у сваком тренутку обуставити истрагу наредбом о обустави истраге, а ако истрагу обустави због недостатка доказа има могућност и право да поново отвори истрагу у тој правној ствари. На наредбу о обустави истраге није могуће поднијети жалбу, већ оштећени има право, по пријему обавијести о обустави истраге, поднијети притужбу уреду тужиоца у року од осам дана.

Посебан случај одустајања од кривичног гоњења је код давања имунитета свједоку,⁵⁶⁹ када тужилац одлуком свједоку даје имунитет од кривичног гоњења и на тај начин у потпуности одустаје од гоњења по том основу, без могућности за поновно отварање истраге, тј. кривичног гоњења. Тужилац може одустати од кривичног гоњења и након подизања оптужнице. Такође, може повући оптужницу, без претходног одобрења, до њеног потврђивања, а након тога, па до почетка главног претреса – уз одобрење судије за претходно саслушање.⁵⁷⁰

Како би се спријечила могућа злоупотреба права тужиоца да одустане од кривичног гоњења, закон прописује понављање поступка на штету оптуженог ако је пресуда којом се оптужба одбија, донесена због одустанка тужиоца, и ако се докаже да је до овог одустанка дошло због кривичног дјела корупције или кривичног дјела против службене и друге дужности тужиоца.⁵⁷¹

5. ЈАВНОСТ У РАДУ ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА

Јавност у поступању и одлучивању тијела која поступају у току кривичног поступка омогућава њихову контролу, било тзв. вањску – судјеловањем јавности током суђења (на расправама, кроз јавне медије), било тзв. унутрашњу – надзором виших судских тијела над правилношћу одлука у систему правних лијекова. На тај начин јавност стиче увид у исправност дјелатности тијела кривичног поступка и примјену јавних овлашћења које им је правни систем повјерио. Без тога јавност не би могла прихватити резултате, односно одлуке у кривичном поступку као праведне. Ако под «објективном» праведношћу тих одлука подразумјевамо њихову унутрашњу, суштинску правилност (тј. тачност и потпуност утврђеног чињеничног стања и правилност у примјени правних норми), онда се сумње свих оних који стоје изван дјелатности тзв. главних субјеката кривичног поступка (суда, тужилаштва, одбране) могу отклонити само увидом у њихову дјелатност. И оптужени ће на крају лакше поднијети одлуку донесену у транспарентном кривичном поступку, премда се с њом, из разумљивих разлога, не слаже. Надаље, транспарентни кривични поступак може остварити своју симболичну задаћу – тзв. превентивно дјеловање на грађане којима њихове одлуке пружају градиво за добровољно учење друштвено дозвољених облика понашања.⁵⁷²

⁵⁶⁸ чл. 38. ЗКП БиХ, чл. 52. ЗКП ФБиХ, чл. 46. ЗКП РС, чл. 38. ЗКП БД БиХ.

⁵⁶⁹ чл. 84. став 3. а у вези са чланом 35. став 2. тачка ц) ЗКП БиХ, чл. 98. ст. 3. ЗКП ФБиХ, чл. 148. ст. 3. ЗКП РС, чл. 84. ст. 3. ЗКП БД БиХ

⁵⁷⁰ чл. 232. ст. 1. ЗКП БиХ, чл. 247. ст. 1. ЗКП ФБиХ, чл. 240. ст. 1. ЗКП РС, чл. 232. ст. 1. ЗКП БД БиХ

⁵⁷¹ чл. 328. ЗКП БиХ, чл. 343. ЗКП ФБиХ, чл. 333. ЗКП РС, чл. 327. ЗКП БД БиХ

⁵⁷² Крапац Д.: Казнено процесно право, Прва књига: Институције, оп. цит., стр. 21.

Ограничења права осумњиченог, односно оптуженог у кривичном поступку доводе се и у везу са обавјештавањем јавности о току кривичног поступка. Тако је, нпр., у предметима пред ЕСЉП⁵⁷³ забиљежено да публицитет око кривичног поступка, гдје се разлика између «осумњиченог» и «оптуженог» не узима увијек у обзир, може представљати угрожавање непристрасног суђења, посебно кад публицитет долази од власти, нпр., тужиоца задуженог за истрагу, те да суд мора овај ризик обавезно узети у обзир кад формира своје мишљење или у вези с претпоставком невиности.⁵⁷⁴

Према пракси ЕСЉП, горе наведено треба рјешавати тако да се јавност обавјештава о кривичном поступку који је у току, али на начин да се то ради дискретно и уз све обзире које налаже поштовање пресумпције невиности, уз избјегавање сензационалистичког писања у медијима нарочито у фази претходног поступка. Публицитет поступка је такође био предмет расправе и у неким националним системима кривичног правосуђа, па је судска пракса заузела став, да је приказивање осумњиченог у току истраге као несумњивог извршиоца кривичног дјела супротно пресумпцији невиности.⁵⁷⁵

Једна од новина у данашњој организацији тужилаштва и судова је постојање служби за односе са јавношћу, коју имају задатак да јавности достављају расположиве информације у посједу и под контролом тужилаштва. Службе за односе с јавношћу поштују одређена правила као што су: потреба да се не угрозе текуће или будуће истраге; неоткривање идентитета осумњичених прије него што се донесе одлука суда о њиховом притварању или се не потврди оптужница, те поштовање претпоставке невиности (начело према којем се свако сматра невиним за кривично дјело док се правомоћном пресудом не утврди његова кривња) и ограничења на давање таквих информација прописана законом а имајући у виду стандарде наведене у члану 6 (1) ЕКЉП. Служба за односе с јавношћу такође организује давање интервјуа и изјава медијима, као и гостовања у радио и ТВ емисијама. Наравно, сви судови и тужилаштва у БиХ и Р Србији немају службенике задужене искључиво за овај посао, већ се с обзиром на величину тужилаштва и судова, та функција успоставља само у организационо већим правосудним институцијама, које имају велики број предмета и тужилаца/судија. Њихов рад свакако доприноси јачању повјерења јавности у рад тужилаштва кроз обезбјеђење увида у њихов рад. Интернет је у данашње вријеме погодан начин да новинари и шира јавност, добију тачне информације о конкретним предметима који се процесуирају пред судом. Тако се као добар примјер може навести пракса Суда БиХ и Тужилаштва БиХ који су успоставили јасне процедуре за пружање информација о свом раду, а које информације јавности дају службеници квалификовани за тај посао. Тако је, нпр. у свијетлу одредби Закона о слободи приступа информацијама у БиХ,⁵⁷⁶ дозвољено свим физичким и правним лицима

⁵⁷³ *Jaspers против Белгије* (1981., D&R 27 (1982.)), *X. против Велике Британије* (1976., није објављена), *Krokioni и др. против Италије* (1981., D&R 22 (1981.)), стр. 147 (222-223 и 227))

⁵⁷⁴ Више аутора, Коментар ЗКП БиХ, оп. цит., стр. 44.

⁵⁷⁵ Обавјештавање јавност путем медија о току поступка је потребно и дозвољено, али је неопходно да се врши објективно и без претпостављања кривње и судске одлуке. Новинар треба објективно да изложи ставове и одбране и оптужбе, изложи изведене доказе, а да притом избјегава употребу израза и коментара који приказују осумњиченог, односно оптуженог као извршиоца дјела које му се ставља на терет (одлука Врховног суда Југославије Кж-47/65). Цитирано према Тирић А. и др.: Модул-Кривична област-Принципи кривичног поступка и истрага, ЦЕСТ, 2009. година, стр. 16.

⁵⁷⁶ Закон о слободи приступа информацијама у БиХ - Службени гласник БиХ број 28/00.

упућивање захтјева за приступ информацијама, затим подношење захтјева за интервјуе, захтјева за достављање аудио-видео записа за рочишта пред Судом БиХ, а сви формулари тих захтјева су објављени на *web* страницама Суда и Тужилаштва БиХ и могу се непосредно прибавити у овим институцијама. Наравно, постоје одређена ограничења за приступ информацијама. Тако је, нпр., у Водичу о приступу, објављивању и достављању информација у посједу и под контролом Тужилаштва БиХ⁵⁷⁷ одређено под којим условима ће се одбити захтјев за приступ информацијама у цијелости или дјелимично, и то:

- када откривањем информације основано може да се очекује изазивање значајне штете по легитимне циљеве за слиједеће врсте информација:
 - а) интерес одбране и заштита јавне сигурности,
 - б) спречавање криминала и свако откривање криминала и
 - ц) заштита процеса у доношењу одлука утврђених законом;
- када захтјев за приступ информацијама укључује повјерљиве комерцијалне интересе треће стране;
- када захтјев за приступ информацијама укључује личне интересе који се односе на приватност треће особе у складу са Законом и ЕКЈП (члан 8);
- када се ради о малољетним починиоцима кривичних дјела и када су малољетници оштећени кривичним дјелом;
- када се ради о поштивању претпоставке невиности;
- након проведеног поступка утврди да објављивање информације није од јавног интереса.

Наравно, правни оквир за регулисање ове тематике изгледа функционалан и свакако је усклађен са стандардима који су прописани међународним документима, прије свега са ЕКЈП, али у пракси се дешава да новинари често нису задовољни обимом информација које добију од тужилаштва или суда и у потрази за добром новинарском причом, неријетко направе новинарске прилоге без упознавања са другом, тужилачком, страном приче. Неријетко новинари у негативном контексту коментаришу предмете тужилаштва, што је сасвим у реду, али некад кроз коментаре покушавају утицати на њихов рад, некад у трци за сензацијом, а некад из идеалистичких побуда. Питање је гдје је граница када представници медија обављајући свој посао који је сасвим легитиман и у интересу јавности, (новинари најчешће оправдано истичу како «јавност има право да зна»), задиру у права осумњичених лица, задиру у рад тужилаца, а често неоснованом критиком врше притисак за рад тужилаца. Такви коментари могу представљати додатно бреме терета на тужиоцу, јер је тужилац изложен критикама, а када докаже кривицу оптуженом, углавном се афирмативно говори о суду, а не о тужиоцу.

Тужилаштво би требало када нађе за сходно, када критика угрожава интегритет поступка и права странака у поступку, одговорити на такве критике и тај одговор би требао да исправи погрешно, нетачно или обмањујуће информисање јавности; буде на располагању медијима, као начин доласка до информација о тужилачким активностима; потакне широку дистрибуцију информација јавности о вриједним

⁵⁷⁷ Главни Тужилац Тужилаштва БиХ, донио дана 05. 10. 2005. године Водич о приступу, објављивању и достављању информација у посједу и под контролом Тужилаштва БиХ; објављен на <http://www.tuzilastvobih.gov.ba/?opcija=sadržaj&kat=6&id=52&jezik=b>

постигнућима и унапређењима у правосуђу; предложи начине како да тужиоци побољшају јавни имиџ правосуђа, да уопште тежи ка бољем разумјевању правосуђа и улоге тужиоца у оквиру заједнице.⁵⁷⁸

У духу је демократског друштва да независни медији и шира јавност буду коректив свих грана власти укључујући и правосуђе, да указују на пропусте у раду и скрећу пажњу на више стандарде којима оно треба да стреми, да истраживачко новинарство чак и доноси нова сазнања о конкретним кривичним дјелима и њиховим починиоцима или их открива, а тужилаштво након одговарајуће оцјене користи као доказ или покреће истраге. Тужилац, међутим мора задржати своју објективност и професионалност и водити се искључиво законом и етичким кодексом чак и када су јавност и медији и прије подигнуте оптужнице донијели свој суд о кривичном дјелу и његовом починиоцу.

6. ПОЛОЖАЈ И УЛОГА ЈАВНОГ ТУЖИОЦА У УПОРЕДНОМ И МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ

Данас су у свијету позната три модела вођења истраге, и то: повјеравање вођења истраге истражном судији, затим тужиоцу и трећи систем тзв. «полицијске истраге» који је типичан за Енглеску.⁵⁷⁹ Институт истражног судије дуго је времена био обиљежје континенталне кривичне процедуре. На почетку XXI вијека овај институт још постоји у Француској, Шпанији и Холандији, али је уклоњен из Њемачке и Италије и многих других земаља. Италија и Њемачка стоје као референтни предводници система у којима постоји систем тзв. «тужилачке истраге». У неким системима који још увијек имају сачуваног истражног судију, истражни судија је практично ограничен на рад у најозбиљнијим случајевима и чак и тада највећи дио посла на обезбјеђењу доказа делегира полицији, која има монопол неопходне радне снаге, информација, опреме и искуства.

Када је ријеч о земљама са простора бивше СФР Југославије, све бивше републике осим Босне и Херцеговине још увијек имају на снази таква законска рјешења која вођење истраге повјеравају истражном судији (осим за подручје Косова и Метохије),⁵⁸⁰ али су углавном у процесима реформи и јачања положаја и овлаштења тужиоца у истрази. Говорећи о земљама бившег социјалистичког система, може се рећи да с једне стране имамо државе (Бугарска, Чешка Република и Словачка) које су схватиле неопходност реформи старог социјалистичког система права, па су са одређеним измјенама постепено предузеле прве кораке ка транзицији која је више

⁵⁷⁸ Стратегије судова за односе с јавношћу и информирање, УСАИД, 2006. године

⁵⁷⁹ У Енглеској је полиција у цијелости и једино одговорна за истраживање кажњивих дјела. У претходном поступку нема надзора Крунске службе кривичног гоњења. Од доношења Закона о полицији и доказима у казним стварима из 1984. године, истражне овласти полиције, као и правне могућности предузимања присилних мјера, исцрпно су правно уређене тим законом и на њему утемељеним подзаконским прописима – правилницима, односно, како се називају, «кодексима практичног поступања». У правилу, присилне мјере могу се примијенити само на темељу судског налога. Крстуловић А.: Улога државног одвјетника у савременом претходном поступку. оп. цит., стр. 81-110.

⁵⁸⁰ Привремени Законик о кривичном поступку Косова познаје тужилачку истрагу од 2004. године

квантитативна него суштинска, док је друга група земаља (Хрватска, Србија, Црна Гора, Македонија, Словенија) провела у скоријој прошлости унутрашње реформе у оквиру мјешовитог европско-континенталног модела кривичне процедуре.⁵⁸¹ И на крају, од бивших екс-социјалистичких земаља, трећи је примјер кривичнопроцесног система у БиХ гдје је употпуности афирмисан модел тзв. «тужилачке истраге».

Да би смо на прави и свеобухватан начин сагледали значај институције јавног тужилаштва за успостављање владавине права и супротстављање организованом криминалу потребно је обратити пажњу на положај и улогу јавног тужилаштва у једном броју релевантних држава, као и међународним правосудним организацијама и институцијама.

6.1. Положај и улога јавног тужиоца у Хрватској

Новину у кривичнопроцесном законодавству Републике Хрватске представља Закон о казненом поступку Републике Хрватске,⁵⁸² који још није ступио на снагу, а према којем суд постаје неутрални, трећи субјект. Више нема двојбене кумулације функције суђења и истраживања у особи истражног судије која обиљежава садашњи систем. За јавног тужиоца користи се назив «државни одвјетник» (у даљем тексту користи се изворни назив: државни одвјетник), а поред њега постоје и оштећени и приватни тужилац. Државни одвјетник постаје *dominus litis* у претходном поступку. Он преузима право и дужност кривичног гоњења од основа сумње да је почињено кривично дјело, до правомоћног окончања кривичног поступка.⁵⁸³ Судац истраге доносиће одлуке о захватима у права и слободу у претходном поступку. Уводи се и криминалистички истражитељ који предузима радње по налогу државног одвјетника.⁵⁸⁴

Према важећем ЗКП-у⁵⁸⁵ Р Хрватске претходни поступак уређен је тако да је извршена подијела на извиде и истрагу. Извиде, чији је циљ откривање кривичних дјела и починитеља те прикупљање доказа у спознајном смислу, предузима полиција уз контролу и усмјеравање од државног одвјетника, док је истрага још увијек повјерена истражном судији. Државно одвјетништво је самостално и неовисно правосудно тијело овлаштено на поступање против починитеља кривичних дјела и других кажњивих дјела.⁵⁸⁶ Његова надлежност и организација прописани су Уставом Републике Хрватске,⁵⁸⁷ Законом о Државном одвјетништву - ЗОДО,⁵⁸⁸ и Законом о Уреду за сузбијање корупције и организираног криминалитета,⁵⁸⁹ док је положај у

⁵⁸¹ Павишић Б.: Transition of Criminal Procedure Systems. Ријека, 2004. година, стр. 32-35.

⁵⁸² Народне новине Републике Хрватске број: 152/2008. Усвојен 15.12.2008. године, а за којег је предвиђено да ступи на снагу у три различита датума: 01.01. 2009., 01.07.2009. и 01.09.2011.године.

⁵⁸³ Павишић Б.: Закон о казненом поступку. Наклада, Загреб 2009. године, стр. 4-5.

⁵⁸⁴ Павишић Б.: Закон о казненом поступку. оп. цит., стр. 15.

⁵⁸⁵ Народне новине број: 110/97, 27/98, 58/99, 112/99, 58/02, 143/02, 62/03, 115/06.

⁵⁸⁶ чл. 124. ст. 1. Устава Републике Хрватске

⁵⁸⁷ чл. 124. Устава Републике Хрватске

⁵⁸⁸ Народне новине, бр. 51/2001

⁵⁸⁹ Народне новине, бр. 88/2001 и 12/2002

кривичном поступку прописан одредбама чл. 42-46 ЗКП Републике Хрватске.⁵⁹⁰ Према вани, Државно одвјетништво је установљено као јединствено правосудно тијело које своја овлаштења обавља на основу уставних, законских и других прописа.⁵⁹¹

Државни се одвјетници и њихови замјеници именују на дужност у поступку у којем се остварује њихова стручност и самосталност,⁵⁹² што је потребно јер се у традиционалне задатке тужилаштва у континенталном праву убраја не само гоњење учинилаца кривичних дјела, него и подношење правних средстава за заштиту законитости и уставности.⁵⁹³ Из ових разлога је потребна њихова објективност и непристрасност, што би могло бити доведено у питање ако би државно одвјетништво било подвргнуто надзору управних или других државних тијела. Према унутра, организација државног одвјетништва показује обиљежја хијерархијске раздијелености на виша и нижа државна одвјетништва те монархатску организацију у којој само једна особа, државни одвјетник, заступа државно одвјетништво и управља његовим радом.

Организација државног одвјетништва прилагођена је организацији судова у погледу њихове стварне и мјесне надлежности, па тако у Хрватској постоји опћинско државно одвјетништво, жупанијско државно одвјетништво и Државно одвјетништво Републике Хрватске. Прво се успоставља за подручје једног или више опћинских судова, друго за подручје жупанијског, односно трговачког суда, а треће за териториј Републике Хрватске.⁵⁹⁴ У саставу Државног одвјетништва налази се и Уред за сузбијање корупције и организираног криминалитета - УСКОК, који је установљен као посебно државно одвјетништво за териториј Републике Хрватске које предузима кривично гоњење за кривична дјела из области корупције и организираног криминала. У државном одвјетништву се поштују принципи монархатског уређења и хијерархијске подијелености државних одвјетништва, што практично значи односе овисности између државноодвјетничких тијела различитог ранга и између појединих чланова државног одвјетништва, тако да виши државни одвјетник може нижем:

- дати обавезна упутства за рад и поступање ради јединствене примјене закона;
- дати налог и упутство за рјешавање појединог предмета;⁵⁹⁵
- државни одвјетник може, без временских ограничења, преузети обављање свих или појединих послова замјеника државног одвјетника или нижег државног одвјетништва (тзв. право авокације) или може, из оправданих разлога, повјерити поступање у појединачном предмету другом замјенику државног одвјетнику или другом нижем државном одвјетнику (право деволуције).⁵⁹⁶

⁵⁹⁰ Закон о преузимању Закона о казном поступку, Народне новине бр. 53/91, измјене 91/92, прочишћени текст 34/93, исправак 38/93, измјене 28/96, Закон о казном поступку, Народне новине. бр. 110/97, исправак 27/98, допуне 58/99, измјене и допуне 112/99, 58/02, исправак 143/02, прочишћени текст 62/03, измјене и допуне 115/06, Закон о преузимању, бр. 53/91, измјене 91/92, прочишћени текст 34/93, исправак 38/93, измјене 28/96. Објављено на веб страници Врховног суда Републике Хрватске: <http://www.vsrh.hr/EasyWeb.asp?pcpid=366>

⁵⁹¹ Крапац Д.: Казнено процесно право. Прва књига: Институције, оп.цит., стр. 145.

⁵⁹² чл. 62. ЗОДО

⁵⁹³ чл. 124. ст. 1. Устава Р Хрватске и чл. 2. ст. 1. ЗОДО

⁵⁹⁴ чл. 10. ЗОДО

⁵⁹⁵ чл. 26. ст. 1. ЗОДО

⁵⁹⁶ чл. 26. ст. 2. ЗОДО

Монократско уређење државног одвјетништва се огледа у томе што државни одвјетник обавља послове из надлежности државног одвјетништва, заступа га, одговоран је за његов рад и управља државним одвјетништвом.⁵⁹⁷ Он сам (али у правилу преко својих замјеника) предузима радње на које је овлаштен, те обавља надзор над пословима државноодвјетничке управе,⁵⁹⁸ даје оцјену обављања државноодвјетничке дужности,⁵⁹⁹ утврђује годишњи распоред послова,⁶⁰⁰ надзире обављање дужности државних одвјетника или замјеника и сл. Главног државног одвјетника Републике Хрватске који је на челу државног одвјетништва именује на вријеме од четири године Хрватски сабор на приједлог Владе, уз претходно мишљење Одбора за правосуђе Хрватског сабора.⁶⁰¹ Жупанијског и опћинског државног одвјетника по прописаном поступку именује на вријеме од четири године Главни државни одвјетник.⁶⁰² Замјенике државних одвјетника именује Државноодвјетничко вијеће.⁶⁰³ Приликом првог ступања на дужност замјеници државног одвјетника именују се на вријеме од пет година, а након поновног именовања обављају своју дужност стално.⁶⁰⁴ Темелно право и главна дужност државног одвјетника у Хрватској је гоњење починитеља кривичних дјела.⁶⁰⁵ Код кривичних дјела која се гоне по службеној дужности, у надлежност државног одвјетника спада: предузимања потребних мјера ради откривања кривичних дјела и проналажења починитеља; предузимање извида⁶⁰⁶ кривичних дјела, те захтјевање и повјеравање провођења појединих истражних радњи и мјера ради прикупљања података важних за покретање кривичног поступка; захтијевање провођења истраге и истражних радњи; подизање и заступање оптужнице или оптужног приједлога пред надлежним судом; подношење жалби против неправомоћних судских одлука; судјеловање у поступку поводом захтјева за заштиту против одлуке или радње тијела управе надлежног за извршење казне.

Државни одвјетник је дужан продузети кривично гоњење ако постоји основана сумња да је одређена особа починила кривично дјело за које се гони по службеној дужности и ако нема законских сметњи за гоњење те особе,⁶⁰⁷ затим одлучује о кривичном гоњењу у складу са начелом цјелисходности (опортунитета),⁶⁰⁸ одлучује о

⁵⁹⁷ чл. 5. и 13. ст. 1. ЗОДО

⁵⁹⁸ чл. 29-30. ЗОДО

⁵⁹⁹ чл. 65.-66. ЗОДО

⁶⁰⁰ чл. 71. ЗОДО

⁶⁰¹ чл. 124. Устава Р Хрватске и чл. 48. ЗОДО

⁶⁰² чл. 49. - 53. ЗОДО

⁶⁰³ Државноодвјетничко вијеће је посебно државно тијело, слично Државном судбеном вијећу, у чијем је дјелокругу именовање, разрјешавање и одлучивање о стеговној одговорности замјеника државних одвјетника (чл. 124. ст. 4. Устава РХрватске). Састоји се од предсједника и 10 чланова које бира Хрватски сабор на вријеме од четири године из реда замјеника државних одвјетника (седам), заступника Хрватског сабора (два) и свеучилишних професора правних знаности (два) (чл. 89. – 93. ЗОДО). Чланови Државноодвјетничког вијећа уживају потпуни и апсолутни казненопроцесни имунитет (чл. 94. ЗОДО). Више: Крапац Д. Казнено процесно право, оп. цит. стр. 148. Видљива је основна разлика у односу на ВСТС БиХ чије чланове изузев два представника ентитетских адвокатских комора, једног члана законодавне и једног члана извршне власти БиХ бирају сами припадници правосудне власти.

⁶⁰⁴ чл. 124. Устава Р Хрватске и чл. 61. ЗОДО

⁶⁰⁵ чл. 42. ст. 1. и 2. ЗКП Р Хрватске

⁶⁰⁶ Извид – претходна истрага

⁶⁰⁷ чл. 2. ст. 3. ЗКП Р Хрватске

⁶⁰⁸ чл. 175. ЗКП Р Хрватске

давању кривичнопроцесног имунитета особи која је била припадник злочиначке организације,⁶⁰⁹ подноси захтјеве и приједлоге у односу на истрагу,⁶¹⁰ подиже и подноси оптужницу или оптужни приједлог пред надлежним судом,⁶¹¹ заступа оптужницу или оптужни приједлог пред надлежним судом,⁶¹² подноси захтјев за издавање казненог налога,⁶¹³ подноси жалбу и изванредне правне лијекове,⁶¹⁴ једини је овлаштен тужилац у поступку према малољетницима,⁶¹⁵ једини је овлаштен тужилац у поступку према особама које су у вријеме почињања противправног дјела биле неубројиве (неурачунљиве), судјелује у поступку за опозив увјетне осуде,⁶¹⁶ у поступку за доношење одлуке о брисању осуде,⁶¹⁷ у поступку за пружање међународне кривичноправне помоћи,⁶¹⁸ у поступку ревизије пресуда кривичних судова бивше СФРЈ-а.⁶¹⁹

У одредбама Главе XVII Закона о казненом поступку Републике Хрватске - предистражни поступак, јасно је одређен положај државног одвјетника као носитеља права и дужности прогона починитеља кривичних дјела. Да би тужилац своју темељну дужност могао с успјехом обављати било је нужно осигурати му све потребне инструменте путем којих ће доћи до свих потребних података о кривичном дјелу и починитељу, до којих може доћи преко других тијела у чију надлежност спада истраживање кривичних дијела или која располажу подацима из којих се може закључивати о томе. Положај државног одвјетника је позициониран тако да је он у предистражној фази поступка стварно у прилици одлучити који су му подаци потребни за доношење одлуке о кривичној пријави и до тих података доћи, а током истраге може утицати на прикупљање доказа о свим правно релевантним околностима, па се може очекивати да ће квалитетом својих одлука с једне стране смањити број предмета који улазе у фазу истраге и главне расправе, а с друге стране позитивно утицати на смањење броја негативних судских одлука у фази истраге, испитивања оптужнице поводом приговора и у фази главне расправе. Државни одвјетник мора бити свјестан да је његова улога доказати оптужбу и да он сноси одговорност за своје процесне пропусте који су довели до, по оптужбу, негативне одлуке.⁶²⁰

Поред државног одвјетника, хрватско процесно кривично законодавство познаје и институт оштећеника као тужиоца (супсидијарни тужилац) и приватног тужиоца.⁶²¹ Приватни тужилац је странка оптужбе код мањег броја лакших кривичних дјела, гдје

⁶⁰⁹ чл. 176. ЗКП Р Хрватске

⁶¹⁰ чл. 188., 190. ст. 3., 193. ст. 4, 195., 197., 198. ЗКП Р Хрватске

⁶¹¹ чл. 267. ст.1. и 431. ЗКП РХ

⁶¹² чл. 45., 46., 319.ст. 2, 322. ст. 1, 334. ст.2, 341., 344., 346. ст. 3., 432., 442. ЗКП Р Хрватске

⁶¹³ чл. 446. ЗКП Р Хрватске

⁶¹⁴ чл. 363. ст. 1. и 3., 395., 404., 418. ЗКП Р Хрватске

⁶¹⁵ чл. 45. Закона о судовима за младеж

⁶¹⁶ чл. 472. ЗКП Р Хрватске

⁶¹⁷ чл. 474. ст. 3. ЗКП Р Хрватске

⁶¹⁸ Према ЗКП-у Р Хрватске из 1993

⁶¹⁹ чл. 491. ст. 4. ЗКП Р Хрватске, према Кос Д., Мрчела М. и Трипало Д.: Расправни приручник у казненом поступку, Народне новине, Загреб 2003. година. стр. 14-15.

⁶²⁰ Новоселец Х.: Измјене и допуне закона о казненом поступку - Актуална питања новог казненог законодавства, Хрватска правна ревија, број 8/2002 http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/HNovoselec-Izmjene_i_dopune_ZKP.doc

⁶²¹ чл. 47-61. ЗКП Р Хрватске

је прогон препуштен некој физичкој или правној особи која је повријеђена кривичним дјелом, а починилац је пунољетна особа. Прогон за ова дјела се сматра изузетком од начела официјелности кривичног гоњења. Врши се на основу приватне тужбе, оптужног акта, посве независног о кривичном гоњењу којег за остала кривична дјела предузима државни одвјетник. Оштећеник као тужилац је оштећеник који је преузео кривично гоњење од државног одвјетника који га је одбио покренути или је од њега одустао, када оштећени заправо преузима улогу «надзиратеља» над радом државном одвјетника, јер је могуће да државни одвјетник у својој одлуци о одустанку од гоњења погријеши.⁶²²

6.2. Положај и улога јавног тужиоца у Словенији

Положај и улога државног тужиоца у Републици Словенији је регулисана уставним одредбама, законским нормама и подзаконским актима. Тужилаштво је као државни орган систематизовано у члану 135. Устава Р Словеније којим је прописано да државни тужилац има законом нормирано овлашћења и дужности. Даља разрада и допуна одредби о положају и улози државних тужилаца извршено је Законом о државном тужилаштву⁶²³ којим је чланом 5. дефинисана његова организација као колективног и самосталног државног органа. Хијерархијски посматрано, на челу Врховног државног тужилаштва налази се Генерални државни тужилац. Њега именује парламент Р Словеније на приједлог Владе на мандат од шест година са могућношћу реизбора, док окружним државним тужилаштвима руководе вође окружних државних тужилаштава, њих именује влада на приједлог министра надлежног за правосуђе. Избор за чланове Државнотужилачког савјета расписује Генерални државни тужилац и њихов мандат траје пет година, с тим што не могу бити поново бирани. Функција државног тужиоца у Р Словенији је трајна.

У Словенији је према Закону о кривичном поступку⁶²⁴ истражни судија одговоран за истрагу, а државни тужилац има исти положај као и државни одвјетник у Хрватској, а то је равноправан положај странке у поступку, али је и државни орган који је овлаштен да покрене кривично гоњење, предузме све активности потребне да се открије кривично дјело и починилац, усмјерава преткривични поступак, подиже и заступа оптужницу или оптужни приједлог пред надлежним судом, те изјављује жалбе на неправомоћне одлуке и ванредна правна средства на правомоћне пресуде.

⁶²² Крапац Д.: Казнено процесно право, оп. цит., стр. 153.

⁶²³ Zakon o državnem tožilstvu R Slovenije, Uradni list broj 14/2003

⁶²⁴ čl. 16, 20, 45-51 Zakon o kazenskem postopku Slovenije, <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200732&stevilka=1700>

6.3. Положај и улога тужиоца у Црној Гори

У Републици Црној Гори истрагу спроводи истражни судија, док су права и дужности државног тужиоца прописана чланом 44. Законика о кривичном поступку.⁶²⁵ Законик познаје институт оштећеног и приватног тужиоца.⁶²⁶ Истрага се покреће захтјевом за спровођење истраге, којег подноси државни тужилац, о чему одлучује истражни судија доносећи рјешење о спровођењу истраге. У Закону о Државном тужиоцу Црне Горе су уведене још двије функције овог органа: то је заступање Републике у имовинскоправним односима, те овлаштење да са органима унутрашњих послова утврђује и предузима мјере на откривању кажњивих дјела и њихових учинилаца. Поред тога, Државни тужилац обавјештава јавност о стању криминалитета и другим појавама које запази у свом раду, а ако то не штети интересима кривичног поступка и ако постоји друштвени интерес, може обавјештавати јавност о ствари по којој поступа.

Организација и уређење државног тужиоца је у законској надлежности Републике Црне Горе. У тим законским актима садржана су и одређена начела на којима је изграђен и уређен овај државни орган. На првом мјесту то су начело јединства и недјељивости државног тужиоца. Из ових начела произилазе и друга начела као што су: начело хијерархије, начело деволуције и супституције, и начело монархатског одлучивања. Што се тиче организације овог органа, у Црној Гори постоји Врховни државни тужилац, Виши државни тужилац и Основни државни тужилац. Тужилац сваког ранга има одређени број замјеника који обављају послове које им повјери тужилац, односно сваку радњу на коју је тужилац овлашћен.⁶²⁷

У Црној Гори је у припреми нацрт новог Закона о државном тужилаштву.⁶²⁸ Уставни основ за доношење Закона о измјенама и допунама Закона о државном тужиоцу је одредба члана 16 тачка 3. Устава Црне Горе којом је одређено да се законом, у складу са Уставом, уређују начин оснивања, организација и надлежност органа власти и поступак пред тим органима и члан 8. Уставног закона за спровођење Устава којим је прописано да се Закон о државном тужиоцу треба ускладити са Уставом. Основни разлог за доношење Закона о измјенама и допунама Закона о

⁶²⁵ (1) Основно право и основна дужност државног тужиоца је гоњење учинилаца кривичних дјела.

(2) За кривична дјела за која се гони по службеној дужности државни тужилац је надлежан:

- 1) да руководи преткривичним поступком;
- 2) да захтијева спровођење истраге и усмјерава ток претходног кривичног поступка у складу са овим закоником;
- 3) да подиже и заступа оптужницу, односно оптужни предлог пред надлежним судом
- 4) да изјављује жалбе против неправноснажних судских одлука и да подноси ванредне правне лијекове против правноснажних судских одлука;
- 5) да врши и друге радње одређене овим закоником.

(3) Ради вршења овлашћења из става 2 тачка 1 овог члана, сви органи који учествују у преткривичном поступку дужни су да прије сваке предузете радње, осим у случају хитности, обавијесте надлежног државног тужиоца. Органи полиције и други државни органи надлежни за откривање кривичних дјела дужни су да поступе по сваком захтјеву надлежног државног тужиоца.

⁶²⁶ Законик о кривичном поступку Црне Горе -Службени лист Црне Горе број 71/03, 7/04)

⁶²⁷ http://sr.wikipedia.org/sr-el/Javni_tu%C5%BEilac

⁶²⁸ Званична web страница Министарства правде Црне Горе:

<http://www.pravda.vlada.cg.yu/vijesti.php?akcija=vijesti&id=160552>, објављено 24.06.2008 15:50

Државном тужиоцу је усаглашавање појединих законских одредаба Закона о државном тужиоцу са уставним одређењима новог Устава, као и термилошко усаглашавање појединих одредби Закона о државном тужиоцу са новим Уставом.

Новим Уставом Државно тужилаштво се установљава као јединствен и самосталан државни орган који врши послове гоњења учинилаца кривичних дјела и других кажњивих дјела која се гоне по службеној дужности. Уставним одређењем искључиве надлежности Државног тужилаштва да гони учиниоце кривичних дјела и других кажњивих дјела, настала је потреба да се из Закона о државном тужиоцу бришу одредбе које су уређивале поступак заступања Црне Горе у имовинско – правним пословима.

У Црној Гори Тужилачки савјет има надлежност да именује и разрјешава замјенике државног тужиоца, а новим Уставом ојачана је функција Тужилачког савјета у погледу установљавања нових надлежности и овлаштења, кроз које Тужилачки савјет треба да обезбједи самосталност државног тужилаштва и државних тужилаца. Уведени су критеријуми за оцјену кандидата за именовање државног тужиоца и замјеника, којима се обезбјеђује именовање лица које посједује стручност и способност за обављање тужилачке функције, обављања разговора са пријављеним кандидатима, као и давања могућности Тужилачком савјету, да прије обављеног разговора може спровести писмено тестирање кандидата. Против одлуке Тужилачког савјета обезбјеђено је право кандидата на судску заштиту кроз могућност вођења управног спора.

Новина је и у погледу концентрације надлежности Одјељења за сузбијање организованог криминала, на начин што му је овим приједлогом додата надлежност и за кривична дјела корупције, тероризма и ратних злочина. Овим приједлогом је предвиђена и могућност да, због изузећа или спријечености специјалног тужиоца или његовог замјеника или из других оправданих разлога буде доведено у питање редовно вршење послова Одјељења, Врховни државни тужилац може упутити државног тужиоца или замјеника на рад у Одјељење, без његове сагласности док трају те околности или разлози због којих је упућен. Такође је предвиђено да, из истих разлога Врховни државни тужилац може упутити замјеника државног тужиоца на рад у друго тужилаштво без његовог пристанка, као и у случају реорганизације државног тужилаштва којом се смањује или укида број тужилачких мјеста.

6. 4. Положај и улога тужиоца у Њемачкој

Новелом из 1974. године у Њемачкој је укинута судска истрага, и уведен систем тзв. «тужилачке истраге» јер државни тужилац проводи истрагу⁶²⁹ с намјером убрзања претходног поступка. Тужилац по сазнању да је учињено кривично дјело својом дјелатношћу започиње прву фазу кривичног поступка – предпоступак или фаза прелиминарне истраге, и он је у тој фази *dominus litis* – «господар претходног поступка» и има широка овлаштења према полицији која мора стриктно извршавати

⁶²⁹ Параграф 160(2), 169 Gerichtsverfassungsgesetz (скраћено ГВГ). Више: Крапац Д.: Поглед на новији развој кривичног процесног законодавства СР Њемачке, с посебним освртом на новеле ЗКП с краја 1986. и почетка 1987. године. Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 4/98, стр. 3-28.

његова наређења.⁶³⁰ Полиција, која је организована на нивоу федералних јединица, представља подршку тужиоцу. Истовремено тужилац је овлаштен спроводити све истражне радње па и саслушање осумњиченог, свједока и вјештака, осим саслушања под заклетвом, што спада у надлежност суда. Након окончања прелиминарне истраге тужилац одлучује по свом нахођењу, или подиже оптужницу, кад наступа друга фаза кривичног поступка – међупоступак или обуставља кривични поступак, на коју обуставу осумњичени има право жалбе надлежном суду.⁶³¹ Дакле, тужилац има врло широка овлаштења: може одбацити кривичну пријаву или одустати од гоњења. За одустанак је потребан пристанак суда, који они дају готово аутоматски. У даљој фази суђења, тужилац такође има широка овлаштења и његова оптужница је темељ овог суђења, јер је суд до доношења своје одлуке везан субјективним и објективним идентитетом оптужбе.⁶³²

У њемачком претходном поступку тужилац је доминантна фигура. Он прима информације од грађана, те пријављени случај мора сам истражити или надзирати полицијске потражне или неформалне радње које проводи полиција по његовој упуту. Да би могао дјелотворно истраживати, има право на употребу средстава присиле: хапшење, претресање, одузимање предмета, провјеру идентитета, при чему су неке од тих мјера допуштене само ако постоји опасност од одгађања. Државни тужилац може примјенити и присилне мјере – осим одређивања превентивног затвора осумњиченом, које је, као мјера ограничења личне слободе, резервирана за изванрасправног судију, као и узимање заклетве од свједока. Судском надзору подлијежу претрес, одузимање предмета или надзор над поштанским и другим комуникацијама одређени у случају опасности од одгађања.

Институција државног тужилаштва Њемачке темељи се на савременим организационо-функционалним и кривичнопроцесним начелима, те са тог аспекта тужилаштво представља самосталан правосудни државни орган специјализован за вршење кривичног гоњења. Организација државног тужилаштва почива на начелу централизма и хијерархијске субординације што тужилаштву даје карактер чврсте и јединствене организације. Кривични поступак кроз који тужилац остварује своју функцију кривичног гоњења темељи се на акузаторском-оптужном начелу, али још увијек садржи низ инквизиторских елемената, нарочито у претходној фази гдје доминира државни тужилац са својим многобројним овлаштењима. Са тог аспекта њемачки правни теоретичари истичу да државни тужилац у кривичном поступку нема статус кривичнопроцесне странке, већ искључиво статус државног органа (јавног службеника) овлаштеног за кривични прогон. Он има дужност да истражи злочине. Као правник, тужилац мора да цијени и инкриминирајуће и олакшавајуће околности.⁶³³ Уред јавног тужиоца формиран је као дио Државног министарства правде (*Justizministerium*).⁶³⁴ Државно одвјетништво сматра се дијелом извршне власти, овисно је о њој и мора бити у складу с основним политичким стајалиштима и циљевима Владе. Министар правосуђа, као извршно тијело, има право надзора државног тужилаштва и давања упутстава у погледу начина на који тужилац извршава

⁶³⁰ Параграф 152. ГВГ

⁶³¹ Обрадовић Ј.: Положај и улога јавног тужиоца у остваривању функције кривичног прогона, оп. цит., стр. 15.

⁶³² Параграф 155

⁶³³ Параграф 152(2) Gerichtsverfassungsgesetz (скраћено ГВГ)

⁶³⁴ Павишић Б.: Transition of Criminal Procedure Systems. оп. цит., стр. 97-120.

своју функцију.⁶³⁵ Министар може давати упуте, али не може се директно мијешати у истрагу одређеног случаја – то може чинити посредством главног тужиоца. Упуте министра «претварају се» у упуте главног (регионалног) тужиоца.

Главни тужилац (*Generalstaatsanwalt*) има надлежност за поступање пред вишим регионалним судом (*Oberlandesgericht*), док окружни тужиоци (*Staatsanwalte*) поступају пред регионалним судовима. Они су подређени Главном тужиоцу. На федералном нивоу, и под надлежношћу Федералног министарства правде (*Bundesjustizministerium*), федерални тужилачки уред је надлежан за предмете усмјерене против државе (*Staatschutzdelikte*)⁶³⁶ и озбиљне злочине у случајевима «посебне важности».⁶³⁷ Овисно од штетности кривичног дјела, тужилац може одбацити случај на основу своје ограничене дискреционе моћи (*Opportunitatsprinzip*).⁶³⁸ Ваља нагласити да је тужилац везан начелом легалитета кривичног гоњења (*the principle of mandatory prosecution*), што значи да је обавезан прогонити ако довољно доказа упућује на то да је почињено кривично дјело из његове надлежности.⁶³⁹

Међутим, и у Њемачкој постоје бројни угледни процесуалисти који описано уређење претходног поступка сматрају кораком унатраг према до тада постојећим провјереним контролним механизмима и правним гаранцијама у претходном поступку.⁶⁴⁰

6.5. Положај и улога тужиоца у Француској

Први зачеци институције тужилаштва нашли су темеље у XIV вијеку у Француској.⁶⁴¹ Садашње најважније прописе везане за дјелатност институције тужилаштва у Француској представља Закон о криминалној истрази и Закон о кривичном поступку из 1958.године, који се темељи на основним начелима Наполеоновог законодавства из 1808.године, а која су начела модификована у правцу побољшања кривичнопроцесног положаја осумњиченог - проширења права одбране, те начела јавности, усмености и непосредности.⁶⁴²

Цјелокупни кривични поступак пролази кроз двије основне фазе – фазу претходног поступка и фазу главне расправе – суђење. Фаза претходног поступка манифестује се кроз претходну истрагу и истрагу у којој фази тужилац има значајна кривичнопроцесна овлаштења. Цијели извиђајни поступак налази се под контролом тужиоца који је овлаштен у циљу ефикасног рада извиђајних органа предузети и низ

⁶³⁵ § 147. No.1,2 Gerichtsverfassungsgesetz – њемачки Закон о устројству судова из 1975. године

⁶³⁶ Параграф 120, 142а ГВГ

⁶³⁷ Параграф 120(2) ГВГ

⁶³⁸ Параграф 153 ГВГ

⁶³⁹ §152 II stop Strafprozeßordnung– њемачки Закон о кривичном поступку

⁶⁴⁰ Крстуловић А.: Улога државног одвјетника у савременом претходном поступку. Загреб, стр. 81-110, Више: Новоселец П.: Државно одвјетништво у Савезној Републици Њемачкој, Француској и Швицарској, Загреб, 1990 године, стр. 344.; Хубер Б.: Јавно (државно) тужилаштво: правни положај, дјелатност и надзор; у преводу Крапац Д. Загреб, 1992. године, стр. 784-785.

⁶⁴¹ Новоселец П.: Државно одвјетништво у Савезној Републици Њемачкој, Француској и Швицарској оп. цит, стр. 349-350.,

⁶⁴² Code d instruction criminale, Code de Procedure Penale, Loi n.57-1426 du 31.12.1957. године – Franch CPP, arts. 80, 81

репресивних мјера против одређених лица – извршити притварање и испитивање учиниоца кривичног дјела, извршити продужење од стране полиције већ одређеног притвора.⁶⁴³ Након окончања извиђаја спис се доставља тужиоцу на основу којег материјала тужилац одлучује да ли ће обуставити даље вођење кривичног поступка или извести осумњиченог пред суд или пак захтијевати спровођење истраге која је код злочина обавезна фаза претходног поступка. Истрагу проводи првостепени истражни судија и оптужно вијеће као другостепени истражни орган, који након окончања истраге, ако истражни судија не обустави поступак, спис достављају државном тужиоцу. Оптужно вијеће одлучује након одржаног нејавног претреса да ли треба истрагу допунити, обуставити је или осумњиченог извести пред суд. У даљој фази кривичног поступка, главног претреса, суђења, тужиоцу припадају многобројна овлаштења која му омогућују активно учествовање у том поступку почев од заступања оптужбе до права изношења нових доказа током цијелог суђења.⁶⁴⁴

Француска је задржала подјелу на извиде и истрагу и јаког истражног судију. Када је формална истрага факултативна (облигаторна је само у случају злочина – *crimes*), па се не проводи, извиди су једини облик претходног поступка. Претходну истрагу (извиде) води судска полиција, на захтјев државног одвјетника или по службеној дужности. Улога државног одвјетника сведена је на надзор и усмјеравање истражних дјелатности полиције. Нешто већа овлаштења у претпроцесној фази државни тужилац има у погледу задржавања осумњиченог (*garde à vue*), када тужилац може након што је испитао особу приведену од полиције, продужити задржавање за даљња 24 часа (полиција може задржати грађане само 24 часа).

Државни тужилац нема право користити се присилним средствима, осим изузетно, у ком случају и полиција и тужилац и истражни судија могу наредити претрес (особе и стана), одузимање предмета, задржавање и забранити свим присутнима да се удаљују. Најважнија је улога тужитеља у претходном поступку да, након што је размотрио полицијске списе, просуди хоће ли предузети гоњење. Тако може: подигнути непосредну оптужницу (сматра ли да има довољно доказа) или прослиједити предмет истражном судији са захтјевом за отварањем истраге. Тада ће истражни судија испитати резултате полицијских извида, испитати осумњиченог и одлучити је ли случај довољно разјашњен да би се могла поднијети оптужница. За истрагу одговара истражни судија, а не јавни тужилац.

Међутим, без обзира на то тко је правни “господар” претходног поступка и је ли у складу с тим задржана његова подјела на претпроцесну фазу и истрагу или се претходни поступак састоји само од једне фазе, свим је анализираним моделима заједничко фактична доминација полиције у претходном поступку. У стварности полиција је та која испитује осумњичене и свједоке, обезбјеђује физички доказе и чини све друго што је потребно како би прикупила доказе за касније суђење. Онда када је неопходно у оквиру истраге, због озбиљног мијешања у грађанску приватност и интересе, нпр. за претресање стана или особе, хапшење осумњичене особе, полицији треба претходна судска дозвола, или у хитним околностима полиција може и без судске дозволе предузети радњу, али накнадно судија мора одобрити ту радњу. Притвор током трајања истраге, као најозбиљније задирање у слободу личности

⁶⁴³ чл. 77. ЗКП Р Француске

⁶⁴⁴ Обрадовић Ј.: Положај и улога јавног тужиоца у остваривању функције кривичног прогона, оп. цит., стр. 19.

безусловно захтјева судски налог. Одредбе о хапшењу и краткотрајним одузимањима слободе (2-3 дана), прописују могућност таквог одузимања слободе од стране полиције када постоји основана сумња против осумњиченог, посебно када је осумњичени затечен у извршењу кривичног дјела или кратко након тога.⁶⁴⁵ Претресање и хапшење у начелу морају бити наложени од стране суда, али могу бити предузети и без таквог овлаштења ако је неопходно да се радња предузме без одлагања, нпр. ако би били пронађени нелегална дрога или оружје, а постоји ризик да би ти предмети бити сакривени или уништени док полиција покуша прибавити судски налог.⁶⁴⁶ Претресање може бити законито предузето само ако полиција сумња да ће пронаћи доказе везане за кривично дјело или предмете које треба одузети.

Захтјевани стандарди сумње су нижи у континенталним системима него у англоамеричком систему, зато што право у континенталним системима по неким мишљењима допушта појединцима мањи опсег заштите током кривичне истраге, тако да су у Сједињеним Америчким Државама случајеви у којима је укључено питање кршења права од стране полиције мање заступљени него другдје. Сукоби интереса између моћне законске силе и права појединаца, ипак настају и заштита грађана од прекорачења овлаштења полиције је важно питање у сваком систему.⁶⁴⁷

6.6. Положај и улога тужиоца у Италији

Истраживачка дјелатност и прикупљање доказа у италијанском кривичном поступку повјерени су државном тужиоцу који је *dominus litis* истраживања и под његовим водством је и правосудна полиција. Радње претходног поступка обављају се са сврхом да државни тужилац на крају претходних истраживања може одлучити хоће ли покренути кривични поступак, и у правилу остварује сврху унутар тог стадија.⁶⁴⁸ Важећи италијански Закон о кривичном поступку је ступио на правну снагу 1988. године, мијењајући инквизиторски систем за онај који је више адверсарни. Једна од промјена састојала се у томе да је истражни судија који је проводи истрагу замјењен јавним тужиоцем који надгледа истрагу коју у највећем дијелу проводи судска полиција (коју чини мањи дио изабраних полицијских снага из различитих специјализованих јединица). Тужилац, као и полиција, може узимати изјаве и наредити, или делегирати истрагу. Међутим, само тужилац може извршити или наредити неке посебне истражне радње, као нпр. прислушкивање телефонских разговора, што може бити наређено само образложеном одлуком. И италијански ЗКП, као и ЗКП у Босни и Херцеговини познаје институт судије за претходни поступак и судије за претходно саслушање. Поводећи се за англо-америчким узором, нови је Законик о кривичном поступку укинуо положај истражног судије и монопол државних службеника у провођењу истраге. Одбрана је тиме стекла право да самостално прикупља доказе, па се отворила могућност приватних истрага које карактеришу

⁶⁴⁵ Француски ЗКП, чл. 63, Италијански ЗКП, чл. 380-386, Шпански ЗКП, чл. 17. секција 2.

⁶⁴⁶ Француски ЗКП, чл. 56, Италијански ЗКП, чл. 352.

⁶⁴⁷ <http://law.jrank.org/pages/898/Criminal-Procedure-Comparative-Aspects-Investigation>

⁶⁴⁸ Крстуловић А.: Улога државног одвјетника у савременом претходном поступку, стр. 81-110 према Sfrappini Paolo: Коментар уз књигу прву Законика о казном поступку Републике Италије; Италијански казни поступак, у редакцији Берислава Павишића, Ријека 2002. године, стр. 33-34.

англо-америчке кривичне поступке. Институционални оквири италијанског кривичног правосуђа остали су неизмијењени. Остао је нетакнут и положај италијанског јавног тужиоца (*pubblico ministero*) који потпада под правосудну власт, чини са судством заједничку професију (*magistratura*), а професионална му етика намеће став непристраног државног органа. За разлику од италијанског, амерички јавни тужилац припада извршној власти, а традиционално му је много ближи став агресивног промицатеља интереса кривичног гоњења.⁶⁴⁹

У Италији постоји главно државно тужилаштво при Касаацијском суду и жалбеним судовима и републичка државна тужилаштва при суду и судовима за малољетнике. Државно тужилаштво има исто сједиште као и суд при којем поступа. У предметима организованог криминала функцију државног тужилаштва има државно тужилаштво код жалбеног суда у сједишту округа. Главни државни тужилац при жалбеном суду има опште право надзора над свим истражним уредима са сједиштем у округу и у правилу не обавља истраживање осим у законом предвиђеним, изузетним случајевима у којима има право авокације и преузимања истраживања. Истраживања у претходном поступку обавља Републички државни тужилац при суду у поводу кривичних пријава које је примио. Он те радње спроводи или изравно или их повјерава правосудној полицији. Ако је обављање истражних радњи повјерио полицији, републички државни тужилац обавља општи надзор и усмјеравање истраживања. У свакој радњи која је правосудној полицији повјерена, она мора примјењивати прописе који вриједе за поступање тијела које је повјерило радњу. Уводна дјелатност претходним истраживањима је примање кривичне пријаве. Тужилац и правосудна полиција подносе и примају пријаве о кривичним дјелима на властиту иницијативу и од других особа,⁶⁵⁰ што значи да радња којом се покреће кривични поступак није само она пријава коју су примили тужилац и правосудна полиција, него и она коју су сами поднијели. Ако је пријава поднесена правосудној полицији, она ту пријаву мора доставити тужиоцу «без одгађања», али у року од 48 сати ако подузима радње којима има право присуствовати бранитељ односно одмах ако се односи на најтежа кривична дјела.⁶⁵¹

Државни тужилац истражује по могућности «лично»⁶⁵² са сврхом кривичног гоњења, у што је укључено прикупљање података у корист и на штету осумњиченог.⁶⁵³ Кад поступа у циљу утврђивања, извиди и било које техничке радње која захтијева посебну стручност, може се послужити техничким савјетницима.⁶⁵⁴ Дјелатност коју предузима државни тужилац нема доказни значај, осим изузетно у случају да су истраживања непоновљива или обухваћају особе, ствари или мјеста чије је стање подложно промјенама, када државни тужилац поступа контрадикторно, уз упозорење осумњиченом, оштећеном и браниоцу да радња може бити употребљена као доказ у кривичном поступку. Осим тога државни тужилац може утврђивати истовјетност особа и ствари и другога што може бити предмет осјетилнога опажања,⁶⁵⁵ прикупљати

⁶⁴⁹ Дамашка М.: Судбина англо-америчких процесних идеја у Италији. Хрватски летопис за казнено право и праксу. Загреб, вол. 13, број 1/2006, стр. 3-15.

⁶⁵⁰ чл. 330. ЗКП

⁶⁵¹ чл. 347. ЗКП

⁶⁵² чл. 370. ЗКП

⁶⁵³ чл. 358. ЗКП

⁶⁵⁴ чл. 359. ЗКП

⁶⁵⁵ чл. 361. ЗКП

обавијести од пресумптивних свједока,⁶⁵⁶ спровести испитивање осумњиченог и саосумњиченог, преглед, суочење, претраге, надзор над комуникацијама (уз претходно одобрење суда) и општо истраживање корисно за доношење одлуке о покретању кривичног поступка. У случајевима повезаних истраживања, а посебно код типичних кривичних дјела организованог криминалитета,⁶⁵⁷ за које је установљено национално државно тужилаштво које има овлашћење координирања истрагама,⁶⁵⁸ различити уреди државног тужилаштва морају дјеловати координирано. Брзини и дјелотворности спровођења истрага служи и установа авокације⁶⁵⁹ - у случају спорости нижег државног тужилаштва. Након што су проведене радње истраживања, државни тужилац мора одлучити између покретања поступка и «архивирања». Поштујући начело легалитета кривичног гоњења,⁶⁶⁰ законодавац је одредио критерије на темељу којих државни тужилац мора одлучити и уједно предвидио судски надзор над захтјевом за архивирање. Ако нема захтјева за архивирањем, закључна радња претходних истраживања је захтјев за упућивањем на суђење, који чини оптужницу.

Аргумент против класичних истражних судаца био је и дуготрајност и неспретност истраге коју они воде, док у добру квалитету истражног рада јавних тужилаца не треба сумњати јер имају исто правно образовање као и судије. Тужилаштво је тијело правосуђа подвргнуто закону и оно је, као и суд, обавезно објективно расвијетлити криминални догађај.

Италијански приступ је сличан адверсарном моделу по томе што је сам судски поступак адверсаран, али суђењу претходи темељита предсудска истрага коју води јавни тужилац, од кога у том стадију поступка закон очекује да поступа на објективан начин и да такође истражује чињенице које иду у корист осумњиченом. Прије него предмет дође у стадиј суђења резултати предсудске истраге морају се поднијети судији; судија утврђује да ли има довољно доказа против осумњиченог и да ли се може одмах уз пристанак оптуженог донијети осуђујућа пресуда и изрећи кривичноправна санкција, без одржавања главног претреса.

У Италији не постоји надзор нити могућност давања упутстава било којег тијела у погледу начина на који тужилац извршава своје дужности. Италија је једина међу западноевропским државама у којој је државно тужилаштво у потпуности одвојено од извршне политичке власти.⁶⁶¹

⁶⁵⁶ чл. 362. ЗКП

⁶⁵⁷ чл. 51. ст. 3. бис

⁶⁵⁸ чл. 371. бис

⁶⁵⁹ чл. 371. бис и 372.

⁶⁶⁰ чл. 112. Устава

⁶⁶¹ Шкорић М.: Тужитељ пред међународним казним судовима, Правни факултет Загреб 2005. година, стр. 296.

6.7. Положај и улога тужиоца пред Међународним кривичним судом

Улога тужиоца пред Међународним кривичним судом у Хагу одређена је чланом 15. Статута Међународног кривичног суда (Римски статут),⁶⁶² гдје је прописано да тужилац може покренути истрагу *proprio motu*, на темељу података о злочинима који су у надлежности суда. Анализирајући озбиљност примљених информација тужилац може од држава, тијела Уједињених нација, међувладиних или невладиних организација, или других поузданих извора које сматра одговарајућим, затражити додатне информације, те у сједишту Суда може примати писмена или усмена свједочења. Ако тужилац закључи да постоји разумна основа за наставак истраге, поднијет ће Предрасправном вијећу захтјев за одобрење истраге попраћен свим прикупљеним помоћним материјалом. Жртве могу Предрасправном вијећу давати изјаве у складу са Правилима о поступку и доказима. Ако Предрасправно вијеће, након што је испитало захтјев и придружени материјал, закључи да постоји разумна основа за наставак истраге, те да изгледа како предмет спада у надлежност Суда, оно ће одобрити почетак истраге, без утицаја на касније одлуке Суда у погледу надлежности и допуштености предмета. Одбијање Предрасправног вијећа да одобри истрагу не спречава тужиоца да поднесе накнадни захтјев који се темељи на новим чињеницама или доказима који се односе на исту ситуацију.

Ако након претходног испитивања тужилац закључи да информације које су му достављене не представљају разумну основу за истрагу, обавијестит ће о томе оне који су му информације доставили. То тужиоца не спречава у разматрању наредних информација које су му поднесене, а односе се на исту ситуацију у свијетлу нових чињеница или доказа.

Када је ријеч о унутрашњој организацији, према Статуту, Уред тужиоца је засебно тијело Суда које дјелује неовисно и одговорно је за примање пријава, дојава и свих поткријепљених обавијести о кривичним дјелима из надлежности Суда, за њихово провјеравање те за провођење истраге и кривичног гоњења.⁶⁶³

Структура Уреда тужиоца прилагођена је његовим главним задацима, што је условило успоставу три одјела и то:

- а) **Одјел за надлежност, комплементарност и сарадњу** (енгл. *Jurisdiction, Complementarity and Cooperation Division*); задужени за стручну обраду и правну експертизу о питањима надлежности, комплементарности и сарадње, што су нужни услови за учинковиту истрагу и кривично гоњење.
- б) **Истражни одјел** (енгл. *Investigation Division*); судјелује у анализи претходних разматрања и процјењује сав долазећи материјал који се тиче злочина из надлежности Суда, те сарађује са Одјелом за кривично гоњење током суђења. Такође, координира сарадњу са националним истражитељима у складу са потребама случаја.
- в) **Одјел за кривично гоњење** (енгл. *Prosecution Division*), састоји се од особа које ће водити случај пред Међународним кривичним судом током суђења и жалбеног поступка.

⁶⁶² Римски статут Међународног кривичног суда, Службени лист БиХ - Међународни уговори, број: 2/02 – Одлука о ратификацији Римског статута Међународног кривичног суда.

⁶⁶³ Чл.42. став 1 Римског статута.

6.8. Положај и улога тужиоца пред Међународним кривичним судом за бившу Југославију

Статут Међународног кривичног суда за бившу Југославију⁶⁶⁴ и Међународног кривичног суда за Руанду,⁶⁶⁵ за разлику од међународних војних трибунала, предвиђа установљивање посебног уреда тужиоца, којег чине тужилац и друго квалифицирано особље.

Шесто поглавље **Правилника о поступку и доказима**⁶⁶⁶ говори о положају тужиоца у поступку пред МКСЈ. Тако Правило 37 говори како тужилац обавља све дужности предвиђене Статутом и то у складу с Правилником и прописима које је сам донио и који су у складу са Статутом и Правилником. О свакој наводној недоследности у прописима извјештава се Колегиј, чије мишљење тужилац мора поштовати. Припадници особља Тужилаштва које тужилац овласти, као и све особе које дјелују по његовим упутствима, могу извршавати његова овлаштења и дужности.

У поглављу које говори о истрази, а посебно Правилу 39, наводи се да тужилац при вођењу истрага, може да:

- (1) позива и испитује осумњичене, жртве и свједоке, као и да биљежи њихове изјаве, прикупља доказни материјал и врши увиђаје;
- (2) предузима друге радње које могу бити потребне за окончање истраге, припрему и вођење кривичног поступка, укључујући и предузимање посебних мјера за заштиту потенцијалних свједока и особа које пружају информације;
- (3) затражи у ту сврху помоћ од релевантних државних органа власти и међународних тијела, укључујући и Међународну организацију криминалистичке полиције (ИНТЕРПОЛ); и
- (4) затражи од претресног вијећа или судије да изда све потребне налоге.

У хитним случајевима, тужилац може од било које државе затражити да:

- (1) привремено лиши слободе неког осумњиченог или оптуженог;
- (2) заплијени материјалне доказе;
- (3) предузме све потребне мјере како би се спријечио бијег осумњиченог или оптуженог, повреда или застрашивање жртве или свједока или уништавање доказа.

Држава од које је то затражено мора то смјеста извршити, у складу са чланом 29 Статута. Довођење и привремени притвор осумњиченог одређени су Правилном 40 *бис*, које прописује дужност тужиоца да током вођења истраге образложеним захтјевом⁶⁶⁷ тражи од суда довођење осумњиченог и његово притварање.

⁶⁶⁴ Званична веб страна МКСЈ: <http://www.un.org/icty/bhs/icty/documents/statute-feb08bcs.doc>

⁶⁶⁵ Званична веб страна МКСР: <http://www.un.org/icty/bhs/icty/documents/statute-feb08bcs.doc>

⁶⁶⁶ Превод IT/32/Рев. 41 29, 28. фебруар 2008, <http://www.un.org/icty/bhs/icty/documents/rpe/it32-rev41b.pdf>

⁶⁶⁷ У захтјеву се наводе основе за његово подношење, те привремене оптужбе и сажетак материјала на који се тужилац ослања, осим кад тужилац жели да само испита осумњиченог (А). Судија ће наложити довођење и привремено притварање осумњиченог ако су испуњени сљедећи услови (Б):

(I) Тужилац је затражио од државе да привремено ухапси осумњиченог, у складу са правилном 40, или су га државне власти већ притвориле;

(II) након што је саслушао тужиоца, судија сматра да постоје поуздани и конзистентни материјали који указују на могућност да је из надлежности Међународног суда; и

Организација Уреда тужиоца МКСР се у суштини не разликује од организације Уреда тужиоца МКСЈ. Од почетка рада трибунала па до данас структура уреда тужиоца се мијењала овисно о актуелним потребама трибунала. Тужиоцу *ad hoc* трибунала МКСЈ помаже замјеник тужиоца и Тајништво/Уред тужиоца који се састоји од мањег броја професионалног особља које савјетује тужиоца у погледу различитих питања, тако што пружају правне савјете о истрази и кривичном гоњењу, управљају протоком информација према Уреду тужиоца те из Уреда тужиоца, помажу тужиоцу у контактима с невладиним и међувладиним организацијама и Уједињеним народима те савјетују тужиоца у питањима насиља између сполова. Уред тужиоца је организационо подијељен на слиједеће одјеле:

1. **Истражни одјел** (енгл. *Investigation Section*) који је највећи унутар Уреда тужиоца и одговоран је за вођења истрага. На челу тог одјела је водитељ истраге који руководи кривичним истрагама које проводе мултидисциплинарни тимови. Особље истражног одјела организовано је у истражне тимове, који се састоје од истражитеља и правника задужених за одређене случајеве и Тима за стратегију који је одговоран за анализу и савјете у погледу вођења истрага. Уз истражне тимове и Тим за стратегију, унутар Истражног одјела формиран су и теренски уреди у Загребу, Сарајеву и Београду, чији је задатак да осигурају подршку истражним тимовима током њиховог рада на подручју бивше Југославије те служе као веза између Уреда тужиоца и локалних државних власти, комисија за ратне злочине, невладиних и међувладиних организација те Уједињених народа.
2. **Одјел за прогон** (енгл. *Prosecution Section*) проводи правна истраживања, испитује има ли довољно доказа за конкретни случај, одређује облик и садржај оптужнице и припрема поднеске током суђења и жалбеног поступка.
3. **Правни одсјек** (енгл. *Legal Service Section*) се у бави питањима међународног и упоредног права и у том погледу савјетује тужиоце.
4. **Одсјек за информације и доказе**, провјерава, обрађује и чува доказе, информације и остали материјал достављен Уреду тужиоца. Ради на одржавању компјутерског система укључујући стварање база података која омогућује особљу да утврди, лоцира и анализира доказе у сврхе истрага и кривичног гоњења.
5. **Програм размјене** (енгл. *Intership programme*) установљен је 1995.године с циљем да омогући корисна искуства студентима права и помогне Уреду тужиоца у истраживању различитих правних питања.
6. **Тим за прикупљање података о бјегунцима** (енгл. *Fugitive Intelligence Support Team*) координира и помаже у притварању оптужених особа, тако што сарађује са полицијским властима и истражитељима у појединој држави, усељеничким уредима и ИНТЕРПОЛ-ом.⁶⁶⁸

(III) судија сматра да је привремени притвор неопходна мјера како би се спријечио бијег осумњиченог, повреда или застрашивање жртве или свједока или уништавање доказа или је из других разлога неопходан за провођење истраге.

(II) Налог за довођење и привремени притвор осумњиченог мора да носи потпис судије и печат Међународног суда. У налогу се наводи основа захтјева који је поднио тужилац у складу са ставом (А), укључујући и привремене оптужбе, као и на основу чега судија издаје налог, у смислу става (Б). У налогу се такође одређује почетни временски рок наведена у овом правилу и у правилима 42 и 43.

7. ОРГАНИЗАЦИЈА И УРЕЂЕЊЕ ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И ТУЖИЛАШТВА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

7.1. ТУЖИЛАШТВО У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Босна и Херцеговина је сложена држава, коју чине два ентитета (Република Српска и Федерација Босна и Херцеговина) и Дистрикт Брчко. Сложеност државне заједнице одражава се и на организацију тужилаштва које је успостављено у складу са политичко-административним устројством земље. Тако у Босни и Херцеговини егзистирају:

- Тужилаштво БиХ,
- Републичко тужилаштво Републике Српске, са окружним тужилаштвима,
- Федерално тужилаштво Федерације Босне и Херцеговине, са кантоналним тужилаштвима и
- Јавно тужилаштво Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине.

Овакво правно уређење правосудних органа функционише од 2002. године када је, као резултат настојања предвиђених у Декларацији Вијећа за имплементацију мира (тзв. Мадридска декларација), Високи представник за Босну и Херцеговину 06.августа 2002. године донио Одлуку о проглашењу Закона о Тужилаштву Босне и Херцеговине, са циљем осигурања ефикасног остваривања надлежности државе Босне и Херцеговине, поштовања људских права и законитости на њеној територији, ефикаснијег сузбијања криминалитета и јачања начела владавине права.

Наиме, сама Мадридска декларација садржала је ставове Вијећа којима је речено да Вијеће сматра да је успостава владавине закона, у који ће сви грађани имати повјерења, предуслов за трајан мир, као и за самоодрживу привреду која ће бити у стању да привуче и задржи стране и домаће инвеституре.

Структура тужилаштва у ентитетима незнатно је измијењена реформом правосудног система, која је спроведена почев од 2003. године, паралелно са успоставом Тужилаштва и Суда на нивоу БиХ, са тежиштем на смањењу броја тужилаштва и судова у ентитетима и концентрисањем функција и опсега рада у мање већих тужилаштва и судова, те су наставили са радом, а како је и данас случај, Федерално тужилаштво ФБиХ „врховно“ тужилаштво за десет кантоналних тужилаштва с подручја ФБиХ, Републичко тужилаштво РС је „врховно“ тужилаштво за пет окружних тужилаштва на подручју Републике Српске, Јавно тужилаштво Брчко Дистрикта БиХ је надлежно за подручје Дистрикта. Тужилаштво у БиХ је инокосан орган.

У БиХ на снази су четири материјална кривична закона који према материји кривичних дијела која прописују одређују и надлежност за поступање ентитетских тужилаштва, тужилаштва Дистрикта Брчко, као и Тужилаштва БиХ. Основна разлика између ентитетских кривичних закона (Кривичног закона ФБиХ и Кривичног закона РС) и Кривичног закона БиХ није њихова територијална примјенљивост, која разликује два ентитетска закона, него функционална примјенљивост, с обзиром на врсте кривичних дјела која у правилу нису инкриминисана у ентитетским законима, или су

⁶⁶⁸ Шкорић М.: Тужилац пред међународним казним судовима. оп. цит., стр. 66.

предвиђена у модификацији која указује на примјењивост само унутар датог ентитета. У односу на поменута тужилаштва, за остваривање својих права и дужности, тужиоци Тужилаштва БиХ према члану 37. Закона о кривичном поступку БиХ могу у конкретним предметима, који су у надлежности Суда БиХ, давати потребна упутства тим тужилаштвима у Федерацији БиХ, Републици Српској и Брчко Дистрикту БиХ. Ово је једина законом уређена ситуација у којој постоји било каква могућност утицаја на рад тужилаштва у ентитетима од стране Тужилаштва БиХ.

Тужилаштво је значајан државни орган гоњења у Босни и Херцеговини и има искључиву надлежност за спровођење истраге за извршена кривична дјела као и за гоњење учинилаца пред надлежним Судом. Надлежност црпи из Устава БиХ којим је предвиђено успостављање ентитетских тужилаштва, док је Тужилаштво БиХ успостављено накнадно као институција са посебном надлежношћу за поступање пред Судом БиХ. Тужилаштво БиХ је *sui generis* институција чија је кривична надлежност прописана Кривичним законом БиХ и без обзира што из самог назива произилази да је највиша тужилачка инстанца у БиХ није надређен ентитетским тужилаштвима. Према важећем Закону о Тужилаштву БиХ⁶⁶⁹ успостављено је у циљу осигурања ефикасног остваривања прописа из надлежности Босне и Херцеговине, поштовања људских права и законитости на њеној територији. Улога и обавеза тужиоца у директној је вези са примјеном начела акузаторности које предвиђа да се кривични поступак може покренути и провести само по захтјеву надлежног тужиоца⁶⁷⁰.

Према Закону о кривичном поступку БиХ вођење истраге у потпуности је повјерено тужиоцу као и подизање и заступање оптужнице. Овлаштена службена лица у другим државним органима гоњења БиХ у истрази раде под надзором тужиоца из чега произилази надређеност тужиоца над њиховим радом на откривању и доказивању кривичних дјела и њихових извршилаца. Под овлаштеним службеним лицима у смислу Закона о кривичном поступку БиХ подразумијевамо лица која имају одговарајућа овлаштења унутар полицијских органа БиХ, судска и финансијска полиција, као и унутар царинских органа, пореских органа и органа војне полиције у БиХ. Такође, под овлаштеним службеним лицима подразумијевамо и стручне сараднике и истражиоце Тужилаштва БиХ који раде по овлаштењу Тужиоца.

Тужилац, чија је основна функција гоњење учинилаца кривичних дјела, посебно је значајан субјект у откривању и доказивању кривичних дјела организованог криминала.

Установљење, дјелокруг рада, као и унутрашња организација тужилаштва прописана је Законом о Тужилаштву БиХ. Тужилаштво БиХ је самосталан и посебан орган БиХ, основан у циљу осигурања ефикасног остваривања надлежности БиХ, те поштовања људских права и законитости на њеној територији. Тужилац у кривичном поступку наступа у двострукој улози. Прво, тужилац наступа као државни орган задужен за откривање и гоњење учинилаца кривичних дјела. У другом случају, тужилац има функцију странке у поступку и има иста овлаштења у поступку као и супротна странка (осумњичени или оптужени). Улога и обавеза тужиоца у директној је вези са примјеном начела акузаторности која предвиђа да се кривични поступак може покренути и провести само по захтјеву тужиоца. Надлежност Тужилаштва

⁶⁶⁹ Закон о Тужилаштву Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ број 42/02, 3/03 и 37/03

⁶⁷⁰ Закони о кривичном поступку који су на снази у БиХ не предвиђају постојање приватног и супсидијарног тужиоца.

прописана је Законом о Тужилаштву БиХ, у члану 12. и 13. према којем је Тужилаштво:

- орган надлежан за спровођење истраге за кривична дјела за која је надлежан Суд БиХ, те за гоњење починилаца пред Судом БиХ, у складу са Законом о кривичном поступку БиХ и другим примјенивим законима,
- орган надлежан за примање захтјева за међународну правну помоћ у кривичним стварима, у складу са законима, мултилатералним и билатералним споразумима и конвенцијама, укључујући и захтјеве за изручење или предају тражених особа од стране судова или органа на подручју БиХ других држава, односно Међународних судова или Трибунала и
- орган задужен за израду статистичког прегледа својих активности (извјештаја о раду), те израду информације о стању криминалитета у БиХ и указује на тенденције у његовом кретању.

Као најизражајнија област која је реформом правосудног система у БиХ и оснивањем Тужилаштва БиХ и Суда БиХ успостављена искључиво у надлежности ових двију институција је процесуирање кривичних дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, а која су предвиђена главом XVII Кривичног закона БиХ. Овдје је битно напоменути, да се ради о великом броју кривичних дјела, у које спадају кривична дјела геноцид, злочин против човјечности, кривична дјела ратног злочина, затим тероризам, трговина људима, неовлаштени промет опојним дрогама као и кријумчарење лица. Посљедња поменута кривична дјела често се, због начина испољавања, посматрају кроз синтагму кривична дјела организованог криминала.

Дакле, друга конкретна област која је изричито стављена у надлежност Тужилаштва БиХ је процесуирање кривичних дјела организованог криминала, која се заснива на суштинском одређењу те врсте криминалне активности која неминовно захвата не само територију која превазилази ентитетске границе, него и угрожава више од ентитетских вриједности, дакле изискује укључење „крупнијег“ државног апарата у процесуирање и сузбијање овог криминалитета. То су најчешће кривична дјела против привреде и јединства тржишта те кривична дјела из области царина из Главе XVIII, али и друга кривична дјела, међу којима су најзначајнија горе поменута дјела из Главе XVII, забрањена и међународним правом.

С аспекта улоге тужилаштва у Босни и Херцеговини у супротстављању организованом криминалу посебно је битно истаћи да у оквиру Тужилаштва БиХ егзистира Посебан одјел за организовани криминал, привредни криминал и корупцију који има искључиву надлежност за истраживање и процесуирање кривичних дјела организованог криминала прописаних Кривичним законом БиХ.

Такође, унутар Тужилаштва БиХ формиране су две ударне групе:

- Ударна група за борбу против трговине људима и организоване илегалне миграције и
- Ударна група за борбу против тероризма и јачање способности за борбу против тероризма.

У раду наведених ударних група раде представници тужилачких и полицијских органа свих нивоа власти (ниво институција БиХ и ентитетски ниво), што је посебно

значајно са аспекта непосредне сарадње полиције и тужилаштва у сузбијању организованог криминала, кроз непосредан рад на овој проблематици.

У циљу ефикаснијег сузбијања организованог и најтежих облика привредног криминала у Републици Српској у оквиру Републичког тужилаштва Републике Српске егзистира Посебно одјељење за сузбијање организованог и најтежих облика привредног криминала при Окружном тужилаштву Бања Лука - Специјално тужилаштво. Оснивање, организација, надлежност и овлаштења Специјалног тужилаштва уређује се Законом о сузбијању организованог и најтежих облика привредног криминала.⁶⁷¹ Специјално тужилаштво поступа у предметима:

- организованог криминала из чл. 383а КЗ РС, затим кривичних дјела са елементима организованости, као и кривичних дјела повезаних са таквим дјелима или учиниоцима таквих дјела а у случајевима када за поступање није надлежно Тужилаштво БиХ
- најтеже облике кривичних дјела против привреде и платног промета, и против службене дужности када је због околности извршења дјела или посљедица дјела кривично гоњење од посебног значаја за Републику Српску, те кривичних дјела повезаних са таквим дјелима или учиниоцима таквих дјела и
- других кривичних дјела предвиђених кривичним законодавством Републике Српске, код којих је као најмања запрећена казна затвора, а када је због околности извршења дјела или посљедица дјела кривично гоњење од посебног значаја за Републику Српску, те кривичних дјела повезаних са таквим дјелима или учиниоцима таквих дјела.

Специјално тужилаштво Републике Српске је самостално и независно у свом раду, има надлежност на читавој њеној територији и предмете преузима на основу одлуке о преузимању предмета која се доноси у форми наредбе.

7.1.1. Унутрашња организација Тужилаштва Босне и Херцеговине

Тужилаштво БиХ своју функцију остварује кроз тужилачке одјеле којима руководе замјеници главног тужиоца Тужилаштва БиХ и то:

- Посебни одјел за ратне злочине (Одјел I)
- Посебни одјел за организовани криминал, привредни криминал и корупцију (Одјел II)
- Одјел III Тужилаштва БиХ

Посебни одјел за организовани криминал, привредни криминал и корупцију (Посебни одјел II) успостављен је формирањем Тужилаштва Босне и Херцеговине у 2003. години одлуком Високог представника за БиХ, те је рад одјела започео искључиво са међународним тужиоцима. Протеком времена, а у складу са планом замјене међународног особља, у Одјел су постепено распоређивани домаћи тужиоци, те су на крају 2007. године у Посебном одјелу II радила укупно 4 међународна и 6 домаћих тужилаца, који су сви распоређени у више тужилачких тимова. и у овом одјелу заједно са тужиоцима у раду на предметима стручну и административну помоћ

⁶⁷¹ Службени гласник Републике Српске бр. 37/06 и 69/06.

пружа остало особље – стручни савјетници, стручни сарадници, међународни истражитељи и административно особље.

На челу овог одјела од његовог оснивања је међународни тужилац. С обзиром да организовани криминал, привредни криминал и корупција подривају јавну безбједност и законитост тржишне размјене и конкуренцију која је од суштинске важности за економски живот и развој у БиХ и интегрисање БиХ у Европу, те је борба против ових облика криминала веома значајна у јачању правне државе и јачању економске моћи Босне и Херцеговине.

С обзиром на шароликост кривичних дјела која могу бити основна кривична дјела у бићу кривичног дјела организованог криминала, те одредница које кривични закон прописује за појмове скупине, групе, злочиначке организације и слично, и последица које су кривична дјела проузроковала, Посебни одјел II успоставио је и почео је са имплементацијом критерија за расподјелу предмета од 20.07.2007. године као Интерних критерија за расподјелу предмета унутар одјела Тужилаштва БиХ (заправо се ради о Одјелима II и III Тужилаштва БиХ), према којима, Посебном одјелу II се расподјељују:

1. Сви предмети организованог криминала, организованог привредног криминала из надлежности Тужилаштва БиХ, осим предмета кривичног дјела тероризма из члана 201. КЗ БиХ
2. Предмети за сљедећа кривична дјела из КЗ БиХ:
 - Финансирање терористичких активности из члана 202.
 - Трговина људима из члана 186. и кријумчарење особа из члана 189., када је у предметима за ова кривична дјела укључено 5 или више кријумчарених особа, односно жртава трговине,
 - Кривична дјела против привреде и јединства тржишта, те кривична дјела из области царина и главе XVIII чија вриједност прелази износ од 100.000,00 КМ
 - Кривична дјела повреде ауторских права из главе XXI чија вриједност прелази износ од 100.000,00 КМ.
3. Сви предмети у вези корупције високих дужносника БиХ из надлежности Тужилаштва БиХ и одговорних особа с највишим функцијама у привредним друштвима и другим правним особама.

Међународни тужиоци и остало међународно особље у Посебном одјелу II финансира се из више међународних донаторских извора, међу којима највећи дио отпада на владе Шпаније, Сједињених Америчких Држава, Швајцарске, Француске и Велике Британије.

Организациона структура ПООК успостављена је по принципу рада у 7 тимова, при чему сви тимови истражују и процесуирају кривична дјела организованог криминала, привредног криминала и корупције, али Тим VII највећим дијелом је фокусиран на кривична дјела привредног криминала укључујући, али и не ограничавајући се на кривична дјела порезне утаје, царинске преваре и друга кривична дјела прописана Кривичним законом БиХ.

Статистички гледано, рад овог Одјела огледа се на сљедећи начин:

У току 2007. године подигнута је 81 оптужница против 150 особа (26 оптужница са кривичним налогом против 31 особе и 55 оптужница без кривичног налога против 119 особа), од којих само 2 оптужнице против 3 особе нису потврђене од стране Суда Босне и Херцеговине. Од укупног броја предмета на којима је рађено у 2007. години у

Посебном одјелу II, Суд БиХ изрекао је 62 осуђујуће пресуде против 109 особа и 2 ослобађајуће пресуде против 7 особа. У наведеним предмета изречено је 26 различитих затворских казни, 41 различита условна казна затвора, те 30 новчаних казни у укупном износу од 712.800,00 КМ, док је у исто вријеме извршено одузимање различите имовинске користи у укупној вриједности од 1.611.330,64 КМ. Укупно су закључена 34 споразума о признању кривње са 49 особа, од чега је Суд БиХ прихватио 31 споразум у односу на 43 особе.⁶⁷²

Рад Посебног одјела за организовани криминал, привредни криминал и корупцију сусреће се неминовно, с обзиром на актуелност, раширеност и природу организованог криминала који истражује, на неколико проблема који су из године у годину непромјењиви и увијек присутни, без обзира на напоре за њихово превазилажење. То је прије свега проблем финансирања посебних истражних радњи, односно непостојање посебне буџетске ставке која се односи на посебне истражне радње, што за последицу има компликованију процедуру за издвајање средстава у ту сврху из укупног буџета институције, као и проблем правовременог лоцирања и осигурања свједока како у истражној, тако и у фази суђења.

Такође ту је и недовољна ефикасност у прикупљању доказа путем међународне правне помоћи, те непостојање других међународних механизма који омогућавају валидност доказа прикупљених у другим земљама, проблем разумећности заказаних рочишта пред Судом БиХ, без обзира на величину предмета, што се рефлектује кроз претјерано дуго трајање суђења понекад и више од годину дана.

Тужилац је, према важећем Закону о кривичном поступку БиХ, «кључни играч» када је у питању истрага, а с тим у вези Тужилац има право и дужан је да:

- одмах по сазнању да постоје основи сумње да је почињено кривично дјело предузме потребне мјере у циљу његовог откривања и спровођења истраге, проналажења осумњиченог, руковођења и надзора над истрагом, као и ради управљања активностима овлашћених службених лица везано за проналажење осумњиченог и прикупљање изјава и доказа,
- спроведе истрагу у складу са Законом о кривичном поступку,
- даје имунитет у складу са Законом о кривичном поступку,
- захтијева достављање информација од стране државних органа, предузећа, правних и физичких лица у БиХ,
- издаје позиве и наредбе и предлаже издавање позива и наредби у складу са овим законом,
- нареди овлашћеном службеном лицу да изврши наредбу издату од стране Суда, у складу са Законом о кривичном поступку,
- предлаже издавање казног налога у складу са Законом о кривичном поступку,
- подиже и заступа оптужницу пред Судом,
- подноси правне лијекове и
- обавља и друге послове одређене ЗКП.

Као што се из наведеног види, новим Законом о кривичном поступку БиХ није предвиђен преткривични поступак, већ је предвиђена истрага коју наређује тужилац - ако постоје основи сумње да је извршено кривично дјело које се гони по службеној

⁶⁷² Информацији о раду Тужилаштва БиХ у 2007. години, www.tuzilastvobih.gov.ba.

дужности. У току спровођења истраге тужилац може предузимати све истражне радње, о чему саставља записник. Из изнесеног може се закључити да у Босни и Херцеговини није прихваћен концепт судске истраге као што је то случај нпр. у Републици Србији, већ је њено спровођење у надлежности тужиоца и овлашћених службених лица полицијских агенција у БиХ.

Веома значајна дјелатност Тужиоца с аспекта борбе против организованог криминалитета огледа се у томе да је у његовој искључивој надлежности предлагање судији за претходни поступак да изда наредбу за спровођење појединих посебних истражних радњи, које, уствари, представљају специјалне истражне технике. Тужилац, да би успјешно извршавао своје обавезе, мора да познаје криминалистичка правила која се односе на проналажење, обезбјеђење и вјештачење материјалних трагова, као и њихову оперативну вриједност и начин њиховог коришћења кроз индицијални метод откривања и доказивања кривичних дјела.

Сходно томе, тужилац мора познавати могућности настајања материјалних трагова, али и других индицијалних чињеница, њихове оперативне домете и могуће резултате вјештачења. Зато је битно да тужилац познаје тактику и технику спровођења криминалистичких радњи и мјера, као и методику откривања, разјашњавања и доказивања кривичних дјела, посебно кривичних дјела организованог криминалитета. Тужилац не мора познавати сам начин предузимања ових радњи и мјера, које спадају у опус знања и стручности оперативног рада који спроводе овлашћени припадници криминалистичке полиције.⁶⁷³

Тужилаштво је орган надлежан за примјену и спровођење захтјева за међународну правну помоћ у кривичним стварима, у складу са законима, мултилатералним и билатералним споразумима и конвенцијама ратификованим од стране БиХ, укључујући и захтјеве за изручење или предају тражених лица од стране судова или органа на подручју БиХ или других држава, односно, међународних судова и Хашког трибунала.

7.1.2. Активности Тужилаштва на сузбијању и истрази кривичних дјела организованог криминала у Босни и Херцеговини

Сврха истраге⁶⁷⁴ је расвјетљавање и рјешавање кривичне ствари до степена вјероватноће, која је потребна за подизање оптужнице, односно до степена у којем је стање ствари довољно разјашњено да се може подићи оптужница. Поред законског одређења истраге сврха истраге је, према становишту проф. др. Милана Шкулића: „Прикупљање доказа и података који су потребни да би се могло одлучити да ли ће се подићи оптужница или обуставити поступак; прикупљање доказа за које постоји опасност да се неће моћи поновити на главном претресу или би њихово извођење било отежано, и прикупљање других доказа који могу бити од користи за поступак, а чије се извођење, с обзиром на околности случаја, показује целисходним.“⁶⁷⁵

⁶⁷³ Бошковић М.: Организовани криминалитет и корупција са посебним освртом на Републику Српску, Бања Лука 2004. година, стр 239.

⁶⁷⁴ „Истрага“ обухвата активности предузете од стране Тужиоца или овлашћеног службеног лица у складу с овим законом, укључујући прикупљање и чување изјава и доказа“, чл. 20. ст. 1.т. „Ј“, ЗКП БиХ (Сл. гласник БиХ бр: 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 53/07, 58/08).

⁶⁷⁵ Шкулић М.: Кривично процесно право - приручник за полагање правосудног испита, оп.цит., стр. 147.

Проф. др. Момчило Грубач сматра да се истрага води: "...да би се прикупили докази и подаци који су потребни да би се могло одлучити хоће ли се подићи оптужница или ће се обуставити поступак, као и докази за које постоји опасност да се неће моћи поновити на главном претресу или би њихово изношење било отежано, и други докази који могу бити корисни за поступак, а чије се извођење, с обзиром на околности случаја, показује целисходним. Из овога се види да је први и основни циљ истраге да пружи материјал овлашћеном тужиоцу за подизање тужбе (позитивни циљ истраге), а ако се утврди да такав материјал не постоји, да се према окривљеном кривични поступак обустави (негативни циљ истраге)."⁶⁷⁶

Обим истраге одређен је испуњењем циља истраге, а вријеме трајања истраге, док циљ не буде остварен. Основни задатак истраге је да се прибави довољно доказа из којих произилази основана сумња⁶⁷⁷ да је осумњичени учинилац кривичног дјела, када тужилац окончава истрагу и то констатује у спису забиљешком, те сачињава оптужницу, и доставља надлежном судији за претходно саслушање на потврђивање. То значи, да се у истрази не изводе сви докази и не утврђују све чињенице, већ само они докази на основу којих се може утврдити да је стање довољно разјашњено да се може подићи оптужница, и нарочито они докази за које постоји опасност од одлагања, тј. да се касније на главном претресу не могу извести.

Како би се успјешно и ефикасно реализовао основни задатак истраге неопходно је испунити сљедеће захтјеве да би тужилац успјешно сачинио и материјализовао оптужницу пред надлежним судом, и то:

- У истрази је неопходно дефинисати кривично дјело које је предмет истраге, и у том смислу је потребно утврдити чињенице од којих зависи оцјена о постојању субјективних и објективних елемената кривичног дјела (субјективни елементи: облици кривице-виности, умишљај, нехат, евентуална неурачунљивост..), објективни елементи кривичног дјела (радња извршења, посљедице радње извршења,..). Задатак истраге је доказивање кривичног дјела у чињеничном и правном смислу, тако да правна квалификација дјела коју након окончања истраге одређује тужилац треба да буде правни израз чињеница утврђених у истрази.
- Током истраге је потребно дефинисати доказна средства која ће се употрејбити пред надлежним судом, како би се доказао чињенични супстрат кривичног дјела и његова правна квалификација.
- Потребно је дефинисати методе помоћу којих ће се прибавити докази за одређено кривично дјело и учиниоца, а те методе зависе од природе кривичног дјела, практичним потребама истраге и практичним потребама доказивања конкретног кривичног дјела пред надлежним судом и
- Тужилац у истрази треба размотрити пројекцију изводљивости доказа са којима располаже, односно њихову доказну снагу, имајући увиду обавезу доказивања оптужбе пред надлежним судом, као и могућу пројекцију одбране у погледу

⁶⁷⁶ Грубач М.: Кривично процесно право, Правни факултет универзитета Унион и ЈП Службени Гласник, Београд 2008. године, стр. 375.

⁶⁷⁷ „Основана сумња“ је виши степен сумње заснован на прикупљеним доказима који упућују на закључак да је извршено кривично дјело“. чл. 20. ст. 1.т. „м“ Закона о кривичном поступку БиХ (Сл. гласник БиХ бр: 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 53/07, 58/08).

прибављених доказа у истрази, тј. могућу одбрану осумњиченог с обзиром на прибављене доказе и остала доказна средства којима ће тужилац учинити ту одбрану неоснованом у поступку пред надлежним судом.

Сасвим је јасно да се наведени циљеви и задаци тужиоца не могу успјешно реализовати без квалитетне и ефикасне реализације дужности и обавеза ОСЛ, које су по законом одређеној садржини суштински комплементарни са дужностима тужиоца, тако да без кохерентности и координације у поступању ових субјекта (тужиоца и ОСЛ) истрагу није могуће успјешно и ефикасно реализовати. Дјелатност овлаштених службених лица у истрази се састоји у пружању криминалистичко-техничке и друге помоћи надлежном тужиоцу односно суду (посебне истражне радње), као и вршењу истражних радњи (радњи доказивања), под условима и на начин предвиђен ЗКП БиХ, као и вршењу одређених потражних радњи. Поступање овлаштених службених лица у истрази предузима се са циљем да основи сумње прерасту у један нови квалитет – основану сумњу⁶⁷⁸, односно да се дође до једног већег степена сазнања у оквиру кога утврђене чињенице и околности ближе указују да је одређено лице извршило одређено кривично дјело, јер је „основана сумња“ потребна за подизање оптужнице.

С обзиром на овако законско одређење, произилази закључак да је законодавац прописао двије кључне дужности ОСЛ и то: дужност обавјештавања тужиоца (одмах или у року од седам дана), и дужност да под надзором тужиоца предузима „потребне мјере“... (које су напријед наведене). Дужност обавјештавања тужиоца, поред експлицитног одређења у чл. 218. произилази и из дужности и обавеза тужиоца прописаних у чл. 35. ЗКП, да предузима радње гоњења учиниоца конкретног кривичног дјела. Из наведених разлога је потребно да тужилац сазнајно дјелује у оперативном односно, чињеничном дијелу предузимања мјера и радњи на прикупљању и обезбеђивању доказа, података и обавјештења у односу на извршиоца и конкретно кривично дјело за које ће касније предузети правне радње гоњења.

Сљедећи веома важан разлог обавјештавања тужиоца је, да се обезбиједи објективна могућност да тужилац интервенише у случају када се приликом предузимања мјера и радњи од стране ОСЛ не поступа по ЗКП или се крше одредбе ЗКП. Такође, обавјештавањем тужиоца стварају се претпоставке да тужилац непосредно сазнаје чињенице у односима ОСЛ са лицима према којима се предузимају мјере и радње, с обзиром на права тих лица, да упуте притужбу тужиоцу⁶⁷⁹ у случају незаконитог предузимања радњи од стране ОСЛ. Моментом обавјештавања тужиоца

⁶⁷⁸ „Сумња у кривичном поступку - појам којим се означава могућност да је одејена особа извршила кривично дело које му се ставља на терет. Ту могућност, која мора бити одређеног степена и, заснивати се на одређеним чињеницама и околностима, процењује орган који води кривични поступак. О сумњи се говори чим се опажањем утврђене конкретне чињенице, које према криминалистичком и криминолошком искуству, чине кривично дело могућим. Сумњање је такво стање људског духа које се карактерише неувереношћу, па логично производи тежњу да се реши питање истинитости неког суда о постојању, односно непостојању кривичног дела и учиниоца. Сумња настаје у дијалектичком процесу мишљења, као резултат противречности између незнања, односно недовољног знања о кривичном догађају и улози одређене особе и новосазнатих чињеница, које се не уклапају у тезу о непостојању кривичног дела и учиниоца... Међутим, без обзира што се појмови појединих степена сумње не могу до краја прецизно дефинисати, значај њиховог одређивања састоји се у томе што они за суд и друге државне органе представљају руководну идеју, која има и битне практичне импликације.“ Алексић Ж., Миловановић З.: Лексикон криминалистике, Глосаријум, Београд 1999. година, стр. 294.

⁶⁷⁹ Чл. 219. ст. 4. и 220. ст. 4. Закона о кривичном поступку БиХ Службени гласник БиХ бр: 3/03

формира се његов правни надзор,⁶⁸⁰ који претпоставља његову крајњу одговорност за резултате истраге, односно тако настали однос између ОСЈ и тужиоца захтијева апсолутну координацију, како би оба истражна субјекта извршила своје законом прописане дужности у конкретном кривичном предмету. Према томе, тај надзор тужиоца над радом ОСЈ не претпоставља обавезу за ОСЈ да за сваку предузету радњу поставља упите тужиоцу, већ да у складу са својом службеном законском дужности и директним-изворним законским овлаштењима предузима мјере и радње уз могућност тужиоца да у складу са својим надлежностима и овлаштењем у погледу надзора, својим упутама, првенствено у правном смислу, усмјерава оперативни и чињенични дио истраге.

Изворни носилац овлаштења за спровођење истраге је тужилац, доношењем наредбе за спровођење истраге која представља формални услов за њено спровођење, док материјални услов за спровођење истраге представља чињеница да постоје основи сумње да је почињено кривично дјело.⁶⁸¹ Поред наведене ситуације законодавац предвиђа још једну могућност за покретање истраге, у случају када постоји рјешење суда којим се допушта понављање кривичног поступка, и враћању кривичног предмета у „стање“ истраге.⁶⁸²

И ако закон изричито не прописује обавезу тужиоца о обавјештавању осумњиченог о доношењу наредбе о спровођењу истраге, осумњичени би требао бити обавијештен о тој наредби, осим ако би то могло довести у опасност циљ истраге.⁶⁸³ Међутим, о обустављању истраге као и разлозима за обустављање истраге тужилац ће у писменој форми обавијестити оштећеног који има право поднијети притужбу у року од осам дана уреду тужиоца, као и осумњиченог ако је испитан, и лице које је пријавило кривично дјело.⁶⁸⁴

О неспровођењу истраге тужилац доноси наредбу и то у писаној форми, о чему обавјештава оштећеног и подносиоца пријаве у року од три дана од дана доношења наредбе о неспровођењу истраге. Подносилац пријаве и оштећени имају право да уложе притужбу уреду тужиоца у року од осам дана. Притужба је правно средство усмјерено против поступка тужиоца, а не против одлуке донијете у поступку. С тим у вези уред тужиоца издаје налоге или предузима друге мјере сагласно овлаштењима предвиђеним законом о тужилаштву, али о притужби се не доноси посебна формална одлука (рјешење, наредба..).

Посебани случајеви су када тужилац неће наредити спровођење истраге код примјене правила међународног права за лица са имунитетом⁶⁸⁵, као и кад је законом, односно другим општим актом донесеним на основу устава или закона прописано да се за одређена лица кривично гоњење може предузети само по одобрењу надлежног државног органа⁶⁸⁶, и без овог одобрења тужилац не може покренути односно наставити истрагу, нити подићи оптужницу.

⁶⁸⁰ Врањеш Н.: „Кратки приказ улоге ОСЈ у новом закону о кривичном поступку“, часопис МУП-а РС „Безбедност Полиција Грађани“ бр: 2/05, Бања Лука 2005. година, стр. 350.

⁶⁸¹ Чл. 216. ст. 1. Закона о кривичном поступку Босне и Херцеговине Службени гласник БиХ бр: 3/03

⁶⁸² Ибид. чл. 332. ст. 3.

⁶⁸³ Симовић М., Симовић В.: О неким карактеристикама новог концепта истраге у БиХ, оп. цит., стр. 236.

⁶⁸⁴ Чл. 224. ст. 2. ЗКП БиХ Службени гласник БиХ бр: 3/03

⁶⁸⁵ Ибид. чл. 208.

⁶⁸⁶ Ибид. чл. 209.

7.2. ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Устав Републике Србије од 2006. године дефинише Јавно тужилаштво као «самосталан државни орган који гони учиниоце кривичних и других кажњивих дјела и предузима мјере за заштиту уставности и законитости». Јавно тужилаштво своју функцију врши на основу: Устава, закона, потврђених међународних уговора и прописа донесених на основу закона. Устав Србије такође детаљно нормира унутрашње и спољашње уређење јавног тужилаштва, начин предлагања и избора јавних тужилаца и замјеника јавних тужилаца, као и овлашћења појединих органа у односу на јавно тужилаштво. Уставом Р Србије из 2006. године први пут се уводи у уставни систем Државно вијеће тужилаца као посебни орган Народне скупштине задужен да обезбиједи и гарантује самосталност јавних тужилаца и замјеника јавних тужилаца. Такође, уставом је предвиђена сталност функције замјеника тужиоца и ограниченост мандата јавног тужиоца на шест година, као и начин избора. Јавне тужиоце на приједлог Владе бира Народна скупштина, а замјенике на приједлог Државног вијећа тужилаца.

Уколико пажљиво анализирамо норме Устава Србије о јавном тужилаштву можемо извести закључак да је јавно тужилаштво самосталан орган Народне скупштине који је функционално повезан са извршном влашћу посредством Владе. Закључак да је тужилаштво орган Народне скупштине проистиче из члана 160. Устава који каже да Републички јавни тужилац, као највиши тужилац у хијерархији, за свој рад одговара Народној скупштини, док сви остали тужиоци одговарају за свој рад Народној скупштини и вишем јавном тужиоцу.

У погледу организације и уређења, јавно тужилаштво у Републици Србији је специфичан орган који је заснован на начелу јединства и недјељивости, тј. тужилаштво је јединствен орган за цијелу земљу. Из овог начела проистиче и начело хијерархијског уређења које се састоји у подређености нижих тужилаца, вишим. Као садржај хијерархијског овлаштења јављају се начело деволуције (право вишег да непосредно врши послове нижег тужиоца) и начело супституције (право вишег да повјери послове једног нижег тужиоца другом нижем тужиоцу). Начело монархског одлучивања утврђује надлежност јавног тужиоца у погледу начина и облика кривичног гоњења. Суштина овог начела је да све послове из надлежности јавног тужилаштва обавља једно лице.⁶⁸⁷ Начело самосталности је такође веома битно начело на којем се заснива рад и организација јавног тужилаштва у Србији и оно значи да тужилаштво остварује своју функцију изван спољних утицаја.

Према члану 2. Закона о јавном тужилаштву Републике Србије јавно тужилаштво је самостални државни орган који гони учиниоце кривичних дјела и других кажњивих дјела и предузима мјере за заштиту уставности и законитости. Јавно тужилаштво чине јавни тужилац, замјеници јавног тужиоца и особље јавног тужиоца. Јавно тужилаштво Републике Србије чине републичко јавно тужилаштво, апелациона јавна тужилаштва, виша јавна тужилаштва, основна јавна тужилаштва и јавна тужилаштва посебне надлежности.

⁶⁸⁷ Стевановић Ч., Турђић В.: Кривично процесно право, процесни субјекти, процесне радње, Ниш 1998. година, стр. 137.

Са становишта организационог устројства јавнотужилачке службе, у Србији се као специфичност јављају посебни тужилачки органи за гоњење учинилаца организованог криминала, ратних злочина и високотехнолошког криминала. Они су основани Законом о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала,⁶⁸⁸ Законом о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина⁶⁸⁹ и Законом о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала.⁶⁹⁰

За вријеме писања дисертације, реформа кривичног процесног права у Републици Србији је увелико у току. Дуже времена на снази је био ЗКП из 2001. године са одређеним дијеловима ЗКП из 2006. године који се примјењују док је цјелокупна примјена ЗКП из 2006. године више пута одгођена. Коначно, Народна скупштина Републике Србије донијела је 31.08.2009. године Закон о измјенама и допунама Законика о кривичном поступку Србије⁶⁹¹ из 2001. године којим су извршена побољшања важећег Законика из 2001. године и којим је и званично стављен ван снаге Законик из 2006. године⁶⁹², а да практично није никад ни ступио на правну снагу. Приликом усвајања Закона о измјенама и допунама Законика о кривичном поступку Србије из 2001. године јавност је званично обавјештена од стране министра правде Републике Србије да су усвојене измјене и допуне само прелазно рјешење, те да ће се кренути у израду потпуно новог Законика о кривичном поступку који ће садржавати савремена рјешења из области кривичног процесног права. Практично је већ сасвим извјесно да ће тај нови Законик о кривичном поступку Србије, уважавајући мишљење ауторитета кривичног процесног права у Србији (Ђурђић, Бејатовић, Илић, Шкулић) дати јавном тужиоцу у надлежност спровођење истраге. То је управо суштинска промјена која би, да је дошло до примјене ЗКП из 2006. године, непосредно утицала на сам садржај дисертације. Суштина се односи у укидању истражног судије и давања знатно већих овлашћења јавном тужиоцу, који треба да руководи фазом истраге. Истражни судија након усвајања новог Законика о кривичном поступку Србије неће више постојати у форми којој је функционисао према ЗКП из 2001. године већ ће искључиво имати надлежност у вези са контролом законитости примјене одређених мјера и радњи којима се задире у људска права као што је нпр. одређивање притвора над осумњиченим, издавање одређених наредби и сл.

Неопходна предпоставка за покретање и вођење кривичног поступка је постојање одређеног степена сумње да је извршено конкретно кривично дјело и да је одређена особа извршилац тог кривичног дјела. Сходно наведеном, три елемента морају бити кумулативно испуњена да би овлаштени тужилац могао захтјевати покретање кривичног поступка. То су: прво, да постоји кривично дјело које се гони по службеној дужности у смислу како је то прописано кривичним законом; друго, да постоји

⁶⁸⁸ Службени гласник Р Србије бр. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 45/2005, 61/2005 и 72/2009.

⁶⁸⁹ Службени гласник Р Србије бр. 67/2003.

⁶⁹⁰ Службени гласник Р Србије бр. 61/2005.

⁶⁹¹ Службени гласник Р Србије број 72/09

⁶⁹² Због великог броја недостатака на који је указивала стручна и научна јавност у Републици Србији Законик о кривичном поступку Србије из 2006. године није ступио на правну снагу већ је одлучено да се кренути у израду новог Законика о кривичном поступку Србије који ће, такође, предвиђати увођење тужилачке истраге (тужилачко-полицијске) и напуштања судског концепта истраге. Више: Ђурђић В.: Концепцијска доследност тужилачке истраге према новом Законнику о кривичном поступку, Примена новог Законика о кривичном поступку Србије, оп. цит., стр. 77-94.

индивидуално одређени учинилац кривичног дјела; треће, да постоји основана сумња да је управо то лице извршило то кривично дјело.

Положај јавног тужиоца утемељен је на начелу официјалности кривичног гоњења. Основно право и основна дужност јавног тужиоца је гоњење учинилаца кривичних дјела за која се гони по службеној дужности (чл. 46.ст.1 ЗКП). Без јавног тужиоца не може започети кривични поступак а да би могао захтјевати покретање кривичног поступка неопходно је да се најприје открије кривично дјело и учинилац, па да за њих тужилац сазна али и да располаже са подацима, обавјештењима и другим доказним материјалом, потребним за отварање истраге или довољним за подизање оптужбе. Због наведеног је веома битна ванпроцесна функција јавног тужиоца у предкривичном поступку и његов положај у самом кривичном поступку.⁶⁹³ У предкривичном поступку учествују разни државни органи а задатак им је откривање кривичних дјела, проналажење учинилаца и обезбјеђење доказа ради извођења осумњичених пред судску власт. Јавно тужилаштво има руководећу улогу у предкривичном и кривичном поступку у случајевима организованог криминала у Србији и то је једна од њених битних карактеристика. Према члану 46. став 2. тачка 1. ЗКП тужилаштво усмјерава и координира активностима других субјеката предкривичног поступка по питању откривања и разјашњавања кривичног дјела и његовог учиниоца. Такође, органи који учествују у предкривичном поступку, а нарочито због природе посла полиција дужна је да о свакој предузетој радњи обавјести надлежног јавног тужиоца. Благовремено обавјештавање јавног тужиоца о кривичном дјелу и предузетим радњама од изузетног је значаја како за ефикасност предкривичног поступка тако и за ефикасност кривичног поступка⁶⁹⁴ као цјелине. Треће, полиција као и други државни органи надлежни за откривање и доказивање кривичних дјела дужни су да поступе по сваком захтјеву надлежног тужиоца као руководиоца предкривичног поступка. У случају да неко од тих органа не поступи по његовом захтјеву, јавни тужилац располаже мјерама за неутрализацију таквих понашања.

Према Закону о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дјела⁶⁹⁵ за поступање у предметима организованог криминала за територију Србије надлежно је Тужилаштво за организовани криминал. Радом Тужилаштва за организовани криминал руководи Тужилац за организовани криминал кога уз његову писмену сагласност на ту функцију поставља Републички јавни тужилац. У складу са наведеним законом формирана је у склопу МУП РС посебна Служба за сузбијање организованог криминала која поступа по захтјевима тужиоца за организовани криминал.

⁶⁹³ Ђурђић В.: Кривични поступак Србије, оп. цит., стр. 51.

⁶⁹⁴ Под ефикасношћу кривичног поступка уопште подразумијева се како његова квалитативна компонента (законитост вођења кривичног поступка и доношење правилне и законите судске одлуке) тако и његова квантитативна компонента (тј. временски размак од покретања кривичног поступка па до доношења правоснажне судске одлуке). С обзиром на ово, ефикасним кривичним поступком може се сматрати само онај поступак у којем је у реално кратком временском интервалу од његовог покретања па до окончања, уз пуно поштовање законитости његовог вођења, донесена правилна и законита правоснажна судска одлука... Више: Бејатовић С.: Трајање кривичног поступка као квалитативна компонента његове ефикасности и његов утицај на превенцију криминалитета, деликти насиља, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд 2002. године, стр. 207-221.

⁶⁹⁵ Службени гласник Р Србије број 72/09

Тужилаштво за организовани криминал је једини државни орган стварно и мјесно надлежан да на читавој територији Србије гони за кривична дјела организованог криминала. За сузбијање организованог криминала у Републици Србији уведен је дакле посебан закон који уводи посебан поступак којим се у значајној мјери одступа од опште форме кривичног поступка а као разлог се наводи да је упоредно правна теорија показала да је традиционални кривични поступак неподобан и толико неефикасан да је постао немоћан пред организованим криминалом. Увођење ове посебне процедуре има за циљ да се откривање и доказивање дјела организованог криминала учини ефикаснијим, због чега уређење поступка у значајној мјери одступа од начела и класичних установа редовног кривичног поступка.

Тежиште поступка преноси се на најраније фазе: умјесто у истрази, доказне радње се предузимају у предкривичном поступку, зато што касније неби биле ефикасне или су по природи такве да их касније није могуће предузети (нпр. надзор и тајно снимање осумњиченог).

Знатно је ојачан положај јавног тужиоца и полиције у предкривичном поступку, проширивањем њихових овлаштења да предузимају посебне радње и мјере ради ефикасног откривања и доказивања организованог криминала. С тим у вези нпр. јавни тужилац има и одређена овлаштења која су традиционално судска, као што је откривање банкарске тајне.

Хитност поступка и тајност података прикупљених у предкривичном поступку и истрази, подигнути су на знатно виши ниво, будући да само хитно поступање може бити ефикасно а свако несмотрено изношење података може угрозити па чак и обесмислити даље доказивање организованог криминала. Сви подаци прикупљени у поступку за дјела организованог криминала представљају службену тајну, па их службена лица ни остали учесници поступка не смију откривати. За објављивање података о предкривичном поступку потребно је писмено одобрење специјалног тужиоца, а за објављивање података о истрази, писмено одобрење истражног судије, који мора прибавити предходну сагласност специјалног тужиоца.⁶⁹⁶

Класичне процесне форме, посебно оне које се тичу доказивања, неподобне су а сама кривична процедура неефикасна за супротстављање организованом криминалу. Због тога су уведене посебне мјере и радње којима органи гоњења, јавни тужилац и полиција пуно ефикасније могу да обезбиједе доказни материјал потребан за успјешно вођење кривичног поступка. У суштини, то су посебна средства, методи и истражне технике којима се, уз примјену савремених техничких средстава, осигурава успјешно откривање, доказивање и сузбијање организованог криминала.⁶⁹⁷ Услови за примјену ових посебних мјера и радњи нормативно су прецизирани како би се примјењивали само кад је то неопходно потребно а из разлога што су по природи такве да се њима значајно задире у основна људска права и слободе.

Прописана су два услова за њихову примјену:

- Постојање основа сумње да неко лице само или заједно са другим лицима припрема кривично дјело организованог криминала и
- Да се кривично дјело организованог криминала на други начин не може открити, доказати или спријечити, или би то било повезано са знатним тешкоћама.

⁶⁹⁶ Ђурђић В.: Кривични поступак Србије, оп.цит., стр. 200.

⁶⁹⁷ Ђурђић В.: Кривични поступак Србије, оп.цит., стр. 202.

Поступак за примјену ових посебних мјера и радњи иницира јавни тужилац подношењем захтијева а одлуку о спровођењу доноси надлежни суд у форми наредбе. Наредбу суда реализује орган унутрашњих послова, Безбједносно-информативна агенција или Војно-безбедносна агенција.

Поред наведених посебних мјера и радњи законодавац је установио и друге мјере које је дао у надлежност јавном тужиоцу а које служе за убрзавање поступка и побољшање његове ефикасности у поступцима против организованог криминала. Ради се о следећим законским рјешењима:

- Искази и обавјештења које је јавни тужилац прикупио у предкривичном поступку могу да се користе као доказ у кривичном поступку, али не могу бити једини докази, те се судска одлука не може заснивати само на њима.
- Јавни тужилац је овлаштен да од државних органа који су за то надлежни, од банкарских или других финансијских организација захтијева да обаве контролу пословања одређених лица и доставе му документацију и податке који могу послужити као докази о кривичном дјелу или имовини прибављеној кривичним дјелом, као и обавјештења о сумњивим новчаним трансакцијама. Такође, под истим условима може им наложити да привремено обуставе исплату или издавање сумњивог новца, вриједносних папира или предмета.
- Јавни тужилац може наредити да се одређеном свједоку, свједоку сараднику или члановима његове уже породице обезбиједи посебна заштита у случају да им пријети опасност од криминалне организације.
- У поступку за дјела организованог криминала могуће је привремено одузимање предмета и имовинске користи изван услова и поступка прописаних за редовни кривични поступак. Специфичност је у томе што је ову радњу могуће примјенити кад постоје основи сумње да је извршено кривично дјело организованог криминала, тј. већ у предкривичном поступку. Суд у посебном поступку одузима предметну имовину и то на захтјев јавног тужиоца.

Као велики проблем у досадашњем раду Тужилаштва за организовани криминал појављује се стабилност и трајност мандата као неспорног предуслова за његово ефикасно функционисање. Чињеница да се све до задње измјене Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дјела⁶⁹⁸ тужилац постављао на период од двије године а његови замјеници на период од девет мјесеци сама за себе довољно је говорила посебно кад се узме у обзир дужина трајања поступка која је најчешће пуно дужа од тог периода а позната је чињеница колико промјена поступајућег тужиоца штетно утиче на ефикасност самог суђења. Ступањем на снагу наведеног закона који је усвојен 31.08.2009. године превазиђени су ти проблеми тако да се Тужилац за организовани криминал бира на исти мандат као и други јавни тужиоци а замјеници јавног тужиоца упућују се, уз њихову писмену сагласност у Тужилаштво за организовани криминал на четири године с тим што им се мандат може и продужити.

Такође, као отежавајући сегмент у раду Тужилаштва за организовани криминал је и начин избора тужилаца које рјешењем поставља Републички јавни тужилац и обзиром на начин избора преовладавајуће је мишљење да опасност од утицаја

⁶⁹⁸ Службени гласник 72/09

политике је већи од очекиваног и реално дозвољеног. Наиме Републичког јавног тужиоца поставља Високи савјет правосуђа на који обзиром на састав има велики утицај политика односно извршна власт преко Министра правде који је члан Савјета.

Суштински проблем у раду Тужилаштва за организовани криминал је начин на који тужилац успоставља своју надлежност. Наиме, он то чини тако што формално тражи од Републичког јавног тужиоца да му повјери надлежност, што овај чини својим рјешењем. Дакле постоји латентна опасност сукоба надлежности због чега се и сматра да је ово рјешење недоречено и да је потребно изградити јасне критеријуме за одређивање надлежности између Тужилаштва за организовани криминал и редовних тужилаштва.

У Републици Србији специфична је тренутна ситуација у погледу законске регулативе која се односи на кривично процесно законодавство. Дуже времена на снази је био ЗКП из 2001. године са одређеним дијеловима ЗКП из 2006. године који се примјењују, док је цјелокупна примјена ЗКП из 2006. године више пута одгођена. Коначно, Народна скупштина Републике Србије донијела је 31.08.2009. године Закон о измјенама и допунама Законика о кривичном поступку Србије⁶⁹⁹ из 2001. године којим су извршена побољшања важећег Законика из 2001. године и којим је и званично стављен ван снаге Законик из 2006. године⁷⁰⁰, а да практично није никад ни ступио на правну снагу. Приликом усвајања Закона о измјенама и допунама Законика о кривичном поступку Србије из 2001. године јавност је званично обавјештена од стране министра правде Републике Србије да су усвојене измјене и допуне само прелазно рјешење, те да ће се кренути у израду потпуно новог Законика о кривичном поступку Србије који ће садржавати савремена рјешења из области кривичног процесног права. Практично је већ сасвим извјесно да ће тај нови Законик о кривичном поступку Србије, уважавајући мишљење ауторитета кривичног процесног права у Србији (Ђурђић, Бејатовић, Илић, Шкулић) дати јавном тужиоцу у надлежност спровођење истраге. Суштинска разлика између Законика из 2001. године и Законика из 2006. године је у концепирању истраге. У том смислу Законик из 2001. године је заснован на концепту судске истраге док се Закоником из 2006. године уводи тужилачко-полицијски концепт истраге у складу са преовладавајућим тенденцијама развоја кривичног процесног права.

Према одредбама Законика из 2006. године истрага је прва фаза предходног кривичног поступка коју рјешењем о спровођењу истраге налаже јавни тужилац који и спроводи истрагу. У тужилачко-полицијској истрази према Законнику из 2006. године јавни тужилац има доминантну и веома активну улогу која ипак није у потпуности тужилачка истрага већ је једна блажа форма обзиром да постоји и предходна истрага⁷⁰¹ у којој има такође тужилац битну улогу али током истраге поједине доказне радње могу да предузму истражни судија и полиција.

⁶⁹⁹ Службени гласник Р Србије број 72/09

⁷⁰⁰ Због великог броја недостатака на који је указивала стручна и научна јавност у Републици Србији Законик о кривичном поступку Србије из 2006. године није ступио на правну снагу већ је одлучено да се кренути у израду новог Законика о кривичном поступку Србије који ће, такође, предвиђати увођење тужилачке истраге (тужилачко-полицијске) и напуштања судског концепта истраге. Више: Ђурђић В.: Концепцијска доследност тужилачке истраге према новом Законнику о кривичном поступку, Примена новог Законика о кривичном поступку Србије, оп. цит., стр. 77-94.

⁷⁰¹ Шкулић М.: Коментар Законика о кривичном поступку, Службени гласник, Београд 2007. година, стр. 836

Разлика у тужилачко-полицијском концепту истраге у односу на судски концепт истраге је у томе што се истрага не спроводи да би се прикупили докази за које постоји опасност да се неће моћи поновити на главном претресу или да ће њихово извођење бити отежано као и других доказа који могу бити од користи за поступак а чије се извођење обзиром на околности случаја показује цјелисходно већ се спроводи против одређеног лица за које постоји основана сумња да је учинило кривично дјело али у циљу прикупљања доказа и података који су потребни овлашћеном тужиоцу за доношење одлуке о подизању оптужнице или одустанку од кривичног гоњења.

Дакле, циљ истраге је да кривичну ствар разјасни и расвјетли тј. да степен основане сумње изведеним доказима прерасте у степен вјероватноће да је лице против кога је истрага покренута учинилац кривичног дјела, чиме се омогућава јавном тужиоцу да донесе правилну одлуку, односно да на основу доказног материјала прикупљеног током истраге одлучи да ли ће подићи оптужницу или одустати од кривичног гоњења. На овакав начин се стичу услови да се кривични поступак битно убрза јер су у истрази коју спроводи јавни тужилац спојени неки елементи предкривичног поступка (предходна истрага) и судска кривична истрага, што начелно омогућава брже рјешавање кривичне ствари, односно брже стварање процесних и фактичких услова за суђење.⁷⁰²

7.3. Компаративни приказ надлежности и овлашћења тужилаштва у Босни и Херцеговини и Р Србији у супротстављању организованом криминалу

Општа тенденција у реформи опште форме кривичне процедуре посебно оних фаза поступка које предходе стадијуму у коме се кривична ствар пресуђује је жеља за убрзавањем и поједностављењем услед чега се у процесна законодавства европских земаља преузимају институти и структурални елементи кривичног поступка из англоамеричког права. Наведеним тенденцијама није одолело ни законодавство Србије (према одредбама Законика из 2006. године као и најавама садржаја одредби новог Законика о кривичном поступку Србије чија израда је у току) и Босне и Херцеговине које новим процесним законима прихватају, у различитом обиму, тужилачки концепт истраге и напуштају традиционални концепт судске истраге.

Ratio legis сврставања истраге у надлежност јавног тужиоца оправдава се прије свега:

1. убрзавањем кривичног поступка обзиром да се у истрази која је повјерена јавном тужиоцу спајају елементи некадашњег предкривичног поступка и судске кривичне истраге, што би требало да доведе до бржег стварања процесних и фактичких услова за суђење;
2. јавни тужилац се активно укључује већ у процесу прикупљања првих доказа што му омогућава боље познавање чињеница и доказа у евентуалним каснијим фазама кривичног поступка;

⁷⁰² Шкулић М.: Коментар Законика о кривичном поступку, оп. цит., стр. 835.

3. преузимањем надлежности над истрагом од стране јавног тужиоца долази до растерећења суда чиме он ствара претпоставке да се може фокусирати на своју примарну функцију, тј. на пресуђивање кривичне ствари.

Концепције нових рјешења о кривичном поступку у себи укључују идеје континенталног права мјешовитог типа и англо-саксонског права акузаторског типа. Тако је Босна и Херцеговина реформом кривичног законодавства из 2003. године у потпуности укинула судску истрагу и прешла на тужилачку истрагу. Поред тужилачке истраге ЗКП БиХ предвиђено је и да се главни претрес организује у адверзијалном облику, као вид сучељавања доказа странки у поступку пред судом који је доказно и процесно пасиван. Тиме је кривични поступак у БиХ, уз италијански, у континенталној Европи најближи поступку који је карактеристичан за англосаксонске државе.

Дакле, према важећем ЗКП БиХ надлежност за спровођење истражног поступка⁷⁰³ дата је у цјелости тужиоцу, који одређена овлаштења може пренијети на овлаштена службена лица, која морају дјеловати под његовим надзором. Функција суда у фази истраге према ЗКП БиХ долази до изражаја у случајевима примјене процесне принуде (нпр. одређивање притвора), те ограничавање одређених основних права и слобода осумњиченог (нпр. код претреса стана или употребе посебних истражних радњи), тј. само у случајевима кад поједине радње и мјере које се спроводе у истражном поступку производе или могу произвести посљедице којима се могу нарушити или ограничити нека од основних људских права и слобода грађана.

Законодавац је свим доказима прибављеним у току истражног поступка од стране тужиоца или овлаштених службених лица која раде по његовом налогу или овлаштењу дао валидну доказну снагу под условом да су ти докази прибављени у складу са одредбама Закона о кривичном поступку.

Српско законодавство је, такође, усвајањем Законика о кривичном поступку из 2006. године предвидило укидање судске истраге и настојало да је уреди као тужилачку. Међутим, према том законском рјешењу, истрага није повјерена искључиво јавном тужиоцу, тако да по концепту представља «једну блажу форму тужилачке истраге». Приликом расправа о изради новог Законика о кривичном поступку Србије преовладавајућа интенција је да се истрага повјери јавном тужиоцу слично како је то било уређено Законом из 2006. године. Основни стадијуми кривичног поступка према овом Законику су: предходна истрага, предходни поступак (истрага, оптужница и преиспитивање оптужнице) и главни поступак (припрема за главни претрес, главни претрес и пресуда). Концепт истраге заступљен тим закоником одликује се предходном истрагом у којој најзначајнију улогу има полиција која поступа по упутствима добијеним од јавног тужиоца који у овој фази врши руководећу функцију на начин што полицији издаје обавезујуће налоге или непосредно руководи радњама. Да би јавни тужилац могао да оствари своју руководећу улогу у предходној истрази успостављена је обавеза полиције да га у кратком временском року обавјести о постојању основане сумње да је извршено кривично дјело за које се гони по службеној дужности. Предходна истрага се води све док није познато ко је

⁷⁰³ Кривични поступак према ЗКП БиХ из 2003. године сублимирао је ранији предкривични поступак и предходни кривични поступак у једну и јединствену истрагу, коју спроводи, којом руководи или коју надзире тужилац, као изворни носилац истражних овлаштења.

осумњичени, али се такође поједине радње могу вршити и у односу на лице које је постало осумњичени. Након тога као посебна фаза предвиђена је фаза истраге у којој доминантну улогу има тужилац. Задатак истраге је да се кривична ствар разјасни и расвјетли до те мјере да се на основу прикупљених доказа може са великим степеном вјероватноће тврдити да је лице против којег је покренута истрага учинилац кривичног дјела или није, и с тим у вези да на основу доказног материјала прикупљеног током истраге, одлучи да ли ће подићи оптужницу или одустати од кривичног гоњења.

Према том Законику постоји могућност да јавни тужилац затражи од истражног судије⁷⁰⁴ да предузме одређену истражну радњу у случајевима када се процјени да је то неопходно што нас упућује на закључак да овај концепт истраге није чисто тужилачки односно једностраначки.⁷⁰⁵

Није, дакле, уведен чист модел тужилачке (једностраначке) истраге, него форма истраге за коју би се прије могло рећи да представља компилацију јавнотужилачке и судске истраге него да је неки нови модел.⁷⁰⁶ Управо ова компилација јавнотужилачке и судске истраге, са правним институтима на којима је заснована, у не малом броју случајева може да допринесе да се ова фаза кривичног поступак битно успори. Тако је, нпр.:

- законодавац предвидио да формалну одлуку о отварању истраге доноси искључиво јавни тужилац, што је концепцијски исправно али је проблематично то што је законодавац предвидио судску контролу те одлуке. Наиме, на рјешење јавног тужиоца о спровођењу истраге дозвољено је улагање жалбе од стране осумњиченог и његовог браниоца о којој одлучује истражни судија. Одлука истражног судије није коначна већ је и на њу дозвољено улагање жалбе тако да коначну одлуку доноси вијеће позивних судија. Мишљења сам да је ово апсолутно непотребан механизам заштите права осумњиченог који у великој мјери може да продужи вријеме трајања истраге. Компарације ради, према ЗКП БиХ наредбу о спровођењу истраге доноси тужилац и то као интерни акт тужилаштва. Наредба садржи податке о осумњиченом ако су познати, опис дјела из којег произилази законска обиљежја кривичног дјела, законски назив тог кривичног дјела, околности које потврђују основе сумње за спровођење истраге и постојеће доказе. Наредбом тужилац наводи које околности треба истражити и које истражне радње треба предузети.
- задатак тужилачке истраге је да јавни тужилац уз помоћ, прије свега полиције, прибави доказни материјал на основу којег ће донијети одлуку о подизању оптужнице. Да би дошао до доказног материјала јавни тужилац је овлаштен да предузима све мјере и радње за које оцјени да ће му омогућити остваривање тог задатка. Према одредбама ЗКП Србије јавни тужилац је обавезан и да разматра приједлоге осумњиченог и његове одбране, као и оштећеног и његовог

⁷⁰⁴ ЗКП Србије из 2006. године предвиђа институт истражног судије као облик судске функционалне надлежности, али у знатно мањем обиму посла у кривичном поступку у односу на ЗКП Србије из 2001. г.

⁷⁰⁵ Бројне су критике на овакав концепт истраге предвиђен ЗКП Р Србије из 2006. године, критике се, прије свега односе, на пропусте у стриктном и јасном разграничењу овлаштења и надлежности субјеката истраге што може довести до њихове самовоље и арбитрерности. Више: Ђурђић В.: Концепцијска доследност тужилачке истраге према новом Законику о кривичном поступку, Примена новог Законика о кривичном поступку Србије, оп. цит., стр. 77-94.

⁷⁰⁶ Ђурђић В.: Рационализација кривичног поступка Србије, Правна ријеч, Бањалука 2007. година, стр. 88.

пуномоћника за прибављање и извођење одређених доказа. Законодавац је предвидио судску контролу одлучивања по тим приједлозима коју врши истражни судија који је овлаштен и да наложи јавном тужиоцу да спроведе предложене мјере и радње па и да сам може да предузме ту радњу доказивања.⁷⁰⁷ Обзиром да ни једном одредбом није ограничен број радњи доказивања које окривљени и његов бранилац могу да предложе јасно је да овим одредбама може битно продужити вријеме трајања истраге. Компарације ради, ЗКП БиХ није предвидио могућност да осумњичени и његов бранилац предлажу тужиоцу спровођење радњи доказивања.

У односу на ЗКП Србије из 2001. године, који је још увијек на снази, најважније промјене којима се желило убрзати кривични поступак ЗКП Србије из 2006. године су:

1. У новој законској регулативи предкривични поступак је преименован у „предходну истрагу“, а уређење почива на идеји да предходна истрага и истрага практично буду „једна спојена фаза“, што би требало да допринесе значајном убрзању поступка у цјелини. Проф. др Војислав Ђурђић у вези са овим исправно констатује: „идеја да предходни поступак буде јединствен, без деобе на фазу извиђаја и истраге, кад је предходни поступак повјерен јавном тужиоцу, концепцијски је сасвим исправан, али у том случају он мора имати доминантно неформалан карактер, јер су радње у њему, по правилу, страначке а не процесне радње суда.“⁷⁰⁸ ЗКП Србије из 2006. године сасвим супротно наведеном предвиђа све те радње јавног тужилаштва, као једне странке у поступку, као доказне радње, што има далекосежне посљедице у смислу начела равноправности странака у поступку.
2. Истрага је номинована као тужилачка али није у искључивој надлежности јавног тужиоца. Сама чињеница да је истрага повјерена јавном тужиоцу а не истражном судији допринијела је убрзању поступка, јер је јавно тужилаштво оперативнији орган од суда.⁷⁰⁹
3. Споразум о признању кривице као упрошћена форма кривичног поступка која је заснована на споразуму странака. Еквивалент је институт под називом *plea bargaining* „договорено признање“ из адверзијалног кривичног поступка. Институт признања кривице уведен је у већини земаља континенталне Европе и поред чињенице да је у колизији са јавноправним карактером и принципима мјешовитог типа кривичног поступка који је доминантан у континенталном праву. Суштина овог института је да исход кривичног поступка зависи од предходно постигнутог договора странака о предмету оптужбе и кривичној санкцији. ЗКП Србије из 2006. године постављена су одређена ограничења од којих је најважније да се споразум о признању кривње може постићи за кривична дјела за која се може изрећи казна до десет година затвора.

⁷⁰⁷ Ђурђић В.: Рационализација кривичног поступка Србије, оп. цит., стр. 90-92.

⁷⁰⁸ Ђурђић В.: Рационализација кривичног поступка Србије, оп. цит., стр. 88-89.

⁷⁰⁹ Бејатовић С.: Тужилачко-полицијски концепт истраге и ефикасност кривичног поступка са посебним освртом на кривично процесно законодавство Србије, Ревивија за криминологију и кривично право, бр. 3/2006. стр. 112.

Тужилачки концепт истраге је, по мом мишљењу, у правном смислу поштеније рјешење од судске истраге обзиром да су тужилачки докази само докази странке у поступку, за разлику од доказа које је сакупио истражни судија у судској истрази, и самим тим је суду лакше и једноставније да правилно цијени њихову доказну снагу и кредибилитет. Ово је и један од важнијих разлога због чега је, по мени, велика већина континенталне Европе напустила концепт судске истраге и прешла на тужилачку истрагу. Такође, јавни тужилац као државни органи има законску обавезу да с једнаком пажњом испитује и утврђује чињенице које терете осумњиченог или окривљеног и оне које му иду у прилог. Слично рјешење је предвиђено и у ЗКП БиХ.

Велик број критика упућених на рачун тужилачке истраге односи се на повећану могућност кршења основних људских права и загарантованих слобода у односу на судску истрагу. Законодавац је у ЗКП Р Србије из 2006. године у циљу смањења могућности злоупотребе истраге предвидио да само истражни судија односно судија може донијети одлуку о било којем ограничењу права окривљеног, почев од оних ограничења која проистичу из општих и посебних доказних радњи, до оних која се тичу мјера за обезбјеђење присуства окривљеног, тј. притвор, јемство итд. Осим овога, када се ради о доказима за које постоји опасност да неће моћи да се понове на главном претресу, може их изводити истражни судија на приједлог јавног тужиоца.⁷¹⁰

⁷¹⁰ Шкулић М.: Судска, тужилачка или страначка истрага? Тужилачка реч бр. 10-11, Београд 2009. година, стр. 14.

VII ДИО

ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ - ОСТВАРИВАЊЕ УЛОГЕ ТУЖИЛАШТВА У СУПРОТСТАВЉАЊУ ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

1. УОПШТЕНО О ЕМПИРИЈСКОМ ИСТРАЖИВАЊУ

Полазећи од проблема истраживања, операционалног одређења предмета истраживања и циљева истраживања, након теоријских поставки и објашњења свих теза пројектованог програма истраживања у овој дисертацији, одабраном методологијом научних истраживања, као и:

- критичком анализом садржаја,
- статистичким методом,
- упоредном (компаративном) методом,
- студијом случаја и
- интервјуом – дубинским разговором,

сумирају се и статистички обрађују добијени емпиријски резултати и приказују у овом дијелу рада.

Као релевантан период за који се врши истраживање узето је временско раздобље од 2003. до 2008. године. То је вријеме када Босна и Херцеговина напушта концепт судске истраге и прелази на тужилачку истрагу усвајањем Закона о кривичном поступку на нивоу БиХ и њених ентитета.⁷¹¹

Прије излагања добијених резултата Рада осврнућемо се на проблем «тамне бројке» криминала као феномена који је посебно изражен у савременом криминалитету, нарочито када се истражују кривична дјела у вези са организованим криминалом. Једна од битнијих карактеристика организованог криминала је латентност. То значи да само оне активности које су предмет истраге или анализе изађу на свјетло дана. Разумијевање ове појаве тако у великој мјери зависи од приоритета у провођењу закона и криминалне политике, који се заснивају на уоченим пријетњама у одређеном временском тренутку. Организовани криминал у западној, средњој и југоисточној Европи јавља се у различитим облицима и укључује низ различитих криминалних активности. Међутим, три су главна тржишта криминала

⁷¹¹ Истраживање је извршено само за подручје Босне и Херцеговине обзиром да је примјена Законика о кривичном поступку Републике Србије из 2006. године, којим је било предвиђено напуштање судског концепта истраге и прелазак на тужилачко - полицијски концепт, више пута одгођена да би Скупштина Републике Србије 31. 08. 2009. године коначно усвојила Закон о измјенама и допунама Законика о кривичном поступку Р Србије из 2001. године којим је дефинитивно стављен ван правне снаге Законик из 2006. године а да у потпуности није никад ни заживио, Службени гласник бр. 72/09

која су, слично као и у другим дијеловима Европе, заједничка за већину држава у Југоисточној Европи⁷¹²:

1. превара, пореска утаја, царинска превара и други облици привредног криминала,
2. недопуштена трговина и растурање опојних дрога и
3. кријумчарење лица и трговина људима.

Поред наведених најзначајнијих дјелатности организованог криминала, веома важна тржишта су и кријумчарење цигаретама, моторним возилима, оружјем и другом високотарифном и акцизном робом. У циљу остварења што већег профита и његове легализације, значајну улогу у дјелатности организованог криминала заузимају корупција и праће новца.

Да би било могуће свеобухватно и аргументовано, научно засновано и практично употребљиво извршити истраживање, потребно је, водећи при томе рачуна о нивоу и облицима институционалног супротстављања криминалу, извршити анализу карактеристичних облика организоване криминалне дјелатности у Босни и Херцеговини, као и постигнутих резултата тужилаштва⁷¹³ и полицијских агенција⁷¹⁴ у Босни и Херцеговини у откривању и пресијецању, прије свега, кријумчарских канала, али и других кривичних дјела којима носиоци организованог криминала настоје легализовати и увећати остварени профит. Такође, анализираће се резултати тужилаштва у Босни и Херцеговини као и босанскохерцеговачких полицијских агенција који су остварени у склопу заједничког дјеловања као и у оквиру међународне сарадње прије свега преко ИНТЕРПОЛА и СЕЦИ центра.

Да би било могуће реализовати овако постављене задатке, истраживање је усмјерено на аналитичко сагледавање улоге тужилаштва на успјешност у борби против организованог криминала на подручју Босне и Херцеговине. У истраживању су кориштени, у првом реду, подаци⁷¹⁵ и показатељи полицијских агенција у Босни и Херцеговини, тужилаштва, Високог судског и тужилачког савјета и Управе за индиректно опорезивање као и невладиних организација, као што је *Transparency International*.

Такође, у циљу добијања вредносних судова, као и података и мишљења о организованом криминалу у БиХ, као и о улози тужилаштва у његовом супротстављању у Босни и Херцеговини, обављен је појединачни усмјерени интервју - дубински разговор са представницима Суда БиХ и Тужилаштва БиХ, затим окружних и кантоналних тужилаштва и судова за подручје Републике Српске и Федерације БиХ, затим са компетентним представницима свих полицијских агенција на свим нивоима власти у Босни и Херцеговини који раде на пословима сузбијања

⁷¹² Извјештај о стању организованог и привредног криминалитета у Југоисточној Европи, CARPO регионални пројекат, Европска комисија и Савјет Европе, Стразбур 2005. година

⁷¹³ Извор: Статистички подаци добијени од Високог судског и тужилачког савјета БиХ, као и статистички подаци добијени од стране тужилаштва у БиХ

⁷¹⁴ Извор: Статистички подаци добијени од стране релевантних управа полицијских агенција које егзистирају на подручју БиХ, као и увидом у годишње извјештаје које су објављени на званичним веб страницама поменутих агенција.

⁷¹⁵ Приликом анализе наведених података битно је навести да значајан број пријава свој епилог добијају у наредним годинама тако да је дужина трајања истраге и судског процеса утицала на презентоване резултате посебно кад се ради о осуђујућим пресудама за 2008. годину. Наведени недостатак није од таквог значаја да битно утиче на добијене резултате истраживања.

организованог криминала (руководним полицијским службеницима у Управама криминалистичке полиције, затим са нижим руководним полицијским службеницима који непосредно раде на пословима спречавања кријумчарења наркотика, трговине људима и службеницима у управама и одјељењима за борбу против организованог криминала), затим са еминентним научним радницима из области кривичног права и криминалистике, компетентним представницима невладиних организација, као и са представницима међународних организација које имају мандат «помоћ домаћим органима власти у борби против организованог криминала» у БиХ.

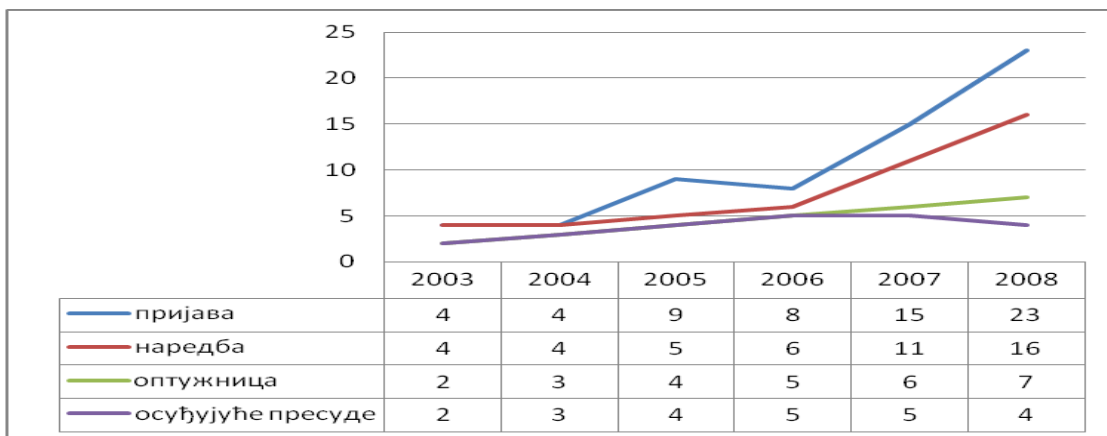
Емпиријско истраживање на тему «Улога тужилаштва у супротстављању организованом криминалу» је прво истраживање на ову тему у Босни и Херцеговини, па сматрамо да ће самим тим ово истраживање допринијети унапређењу функционисања цјелокупног институционалног оквира за супротстављање организованом криминалу у Босни и Херцеговини и то како (јавног) тужилаштва тако и других субјеката који са њим активно раде на пословима супротстављања организованом криминалу у Босни и Херцеговини. Такође, мишљења смо да наведено истраживање може дати значајан допринос и другим државама које планирају или размишљају о преласку са судске на тужилачки (тужилачко-полицијски) концепт истраге.

2. КРИВИЧНО ДЈЕЛО «ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ»

Табела 1.

кривично дјело «организовани криминал» члан 250 КЗ БиХ

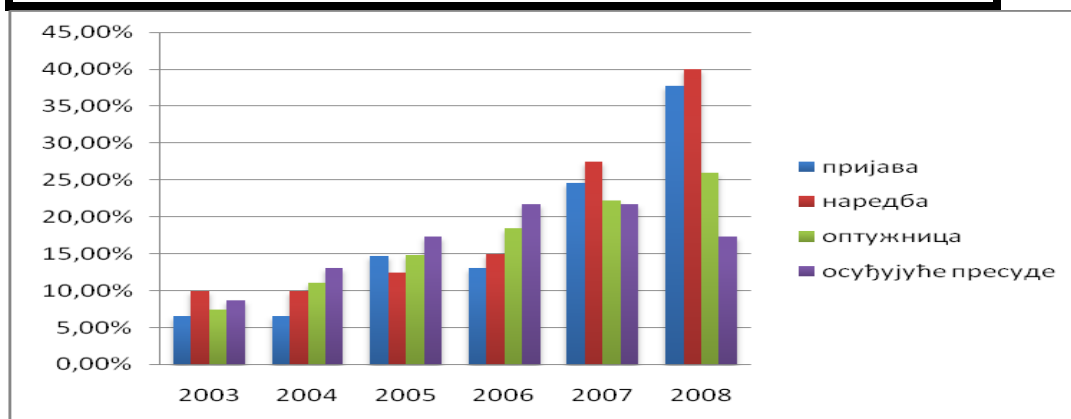
година	примљено		наредба		оптужница		осуђујуће пресуде	
	пријава	лица	број	лица	број	лица	број	лица
2003	4 6,56%	29 8,31%	4 10%	20 8%	2 7,41%	6 5,26%	2 8,70%	6 7,06%
2004	4 6,56%	16 4,59%	4 10%	15 6%	3 11,11%	12 10,53%	3 13,04%	10 11,76%
2005	9 14,75%	45 12,90%	5 12,50%	24 9,60%	4 14,81%	21 18,42%	4 17,39%	19 22,35%
2006	8 13,11%	28 8%	6 15%	23 9,20%	5 18,52%	18 15,79%	5 21,74%	14 16,47%
2007	15 24,59%	80 22,93%	11 27,50%	59 23,60%	6 22,22%	24 21,05%	5 21,74%	24 28,24%
2008	23 37,70%	151 43,27%	16 40%	109 43,60%	7 25,93%	33 28,95%	4 17,39%	12 14,12%
укупно	61	349	40	250	27	114	23	85

Графикон 1. пријављена кривична дјела организовани криминал

Табела 2. однос између компарираних фаза кривичног поступка

	укупно	2003	2004	2005	2006	2007	2008
пријава	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
наредба	65,57%	100%	100%	55,56%	75%	73,33%	69,57%
оптужница	44,26%	50%	75%	44,44%	62,50%	40%	30,43%
пресуда	37,70%	50%	75%	44,44%	62,50%	33,33%	17,39%

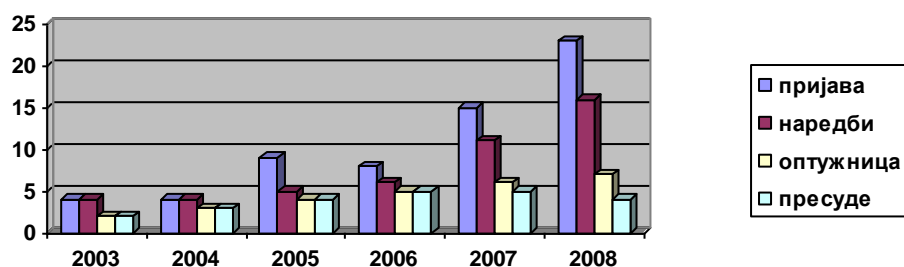

Графикон 2. процентуални приказ пријављених кривичних дјела организовани криминал по фазама кривичног поступка

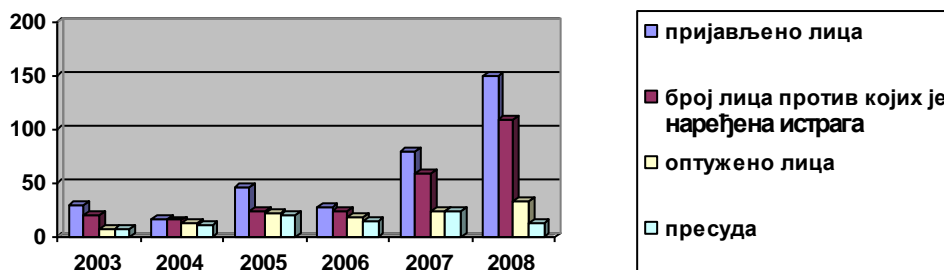
Анализирајући податке из табеле 1. можемо констатовати да у периоду од 2003. до 2008. године константно постоје случајеви који су од стране надлежних агенција за спровођење закона квалификовани као кривично дјело „организовани криминал“ из члана 250 КЗ БиХ. Регистровани број тих дјела (61) варира из године у годину са евидентном тенденцијом раста откривених кривичних дјела „организованог криминала“ (у 2008 години 23 пријаве или 37,70% у односу на 2003 и 2004. годину кад је поднесено по 4 пријаве или 6,56%). Евидентно је да велики број пријава у раду буде на крају процесуиран осуђујућим пресудама што је свакако показатељ доброг рада

прије свега тужилаштва и полиције на откривеним случајевима организованог криминала. Код ових кривичних дјела однос пријављених и лица против којих је тужилаштво званично покренуло истрагу у форми наредбе о спровођењу истраге је значајан, што потврђује постојање тјесне везе између полицијских органа и тужилаштва и у предходној истрази. Ова тјесна веза нарочито долази до изражаја у овој фази кривичног поступка обзиром да постоји законска обавеза надзора тужиоца над радом овлаштених службених лица. Такође, примјетно је да је промјењив број лица против којих се наредбом спроводи истрага и лица која су оптужена. Ова бројчана правилност има своје објашњење и у могућој промјени статуса особе против које се води истрага. Овде се прије свега мисли на давање имунитета одређеном броју пријављених лица непосредно након подношења пријаве као и против којих је наредбом тужилаштво формално покренуло истрагу. Ова лица су, у правилу, у организацији били на слабијим позицијама у криминалној организацији, и имунитет од кривичног прогона им се даје за сарадњу током наставка истраге и свједочење на главном претресу. У зависности од тежине радњи која се том лицу ставља на терет постоје могућност да свједочењем уопштности избјегне кривичноправни прогон или да постигне споразум о признању кривице (често за блаже кривично дјело од оних за које би му се судило у редовној процедури), којом приликом се обавезује да ће свједочити пред надлежним судом за блажу кривично правну санкцију. Са аспекта постављеног проблема овог истраживања подаци о броју оптужених и осуђених лица као и о броју подигнутих оптужница и по тим оптужницама осуђујућих пресуда су веома значајни и анализирајући наведене податке можемо констатовати да су они охрабрујући обзиром да је значајан проценат подигнутих оптужница добио свој епилог осуђујућом пресудом (од 27 оптужница 23 су резултовале осуђујућом пресудом што је 85,20%). С тим у вези, мишљења смо да је најбољи начин и права формула за статистичко сагледавање рада и улоге тужилаштва у супротстављању организованом криминалу сукцесивни однос између броја наредби за спровођење истрага, броја оптужница и броја осуђујућих пресуда. Анализирајући податке из табеле 2. можемо недвосмислено закључити да је тај проценат више него задовољавајући. Процентуално најбољи резултати постигнути су 2004. године кад је од 75% пријава резултирало осуђујућом пресудом, затим 2006. године тај проценат је 62,50%, да би најмањи био 2008. године 17,39%. Узроке овако малог броја пресуда треба тражити и у дужини трајања истраге као и судског поступка (често судски поступци у сложенијим предметима до правоснажности пресуде трају преко три године) тако да ће статистички подаци за 2008. годину бити врло вјероватно побољшани. Такође, примјетно је да 2008. године тужилаштво није донијело наредбе о спровођењу истраге у 7 од 23 пријављена случаја. Ипак ако узмемо да је просјечно 37,70% пријављених предмета добило судски епилог осуђујућом пресудом, као и да један број подигнутих оптужница још увијек није добио свој коначни судски епилог можемо изнијети закључак да су постигнути резултати у супротстављању организованом криминалу задовољавајући. Ово посебно ако имамо у виду да је од 40 наредби за спровођење истраге подигнута оптужница у 27 случајева (67,50%). Графикон 3 веома јасно потврђује наведени закључак. Наредби за спровођење истраге је, наравно, увијек више од оптужница, као што је оптужених увијек више од броја осуђених лица, што је сасвим нормално и очекивано. Јасно је да, ако је наређено спровођење истраге против много више лица него што их је оптужено или ако је оптужених много више него осуђених, онда се сасвим оправдано може закључити да

су тужиоци врло често улазили у одређене фазе кривичног поступка и онда кад за то није било довољно убједљивих доказа. Анализирајући презентоване резултате из табеле 1 и 2 јасно је да у БиХ то није случај, чак напротив. Мишљења смо да се може закључити да су тужиоци поприлично рестриктивно поступали у складу са својом функцијом, односно да су, у најмању руку, чешће требали да наређују спровођење истраге и да се чешће одлучују да подижу оптужнице. Резултати истраживања, такође, дају нам за право да закључимо да су тужиоци у знатној мјери били ревносни у вршењу својих надлежности. У вези са наведеним, а обзиром на врло упечатљив тренд пораста процента осуђених у односу на број оптужених, што у нешто мањем обиму вриједи и у односу оптужених у односу на лица против којих је наређено спровођење истраге (табела 2.), мишљења смо да би у наредном периоду тужилаштво требало храбрије и мање рестриктивно да улази у наредне фазе кривичног поступка, при чему треба да се води рачуна да та повећана ревност не доведе до друге крајности.

Графикон 3. пријављена кривична дјела организовани криминал

Графикон 4. лица пријављена за кривично дјело организовани криминал

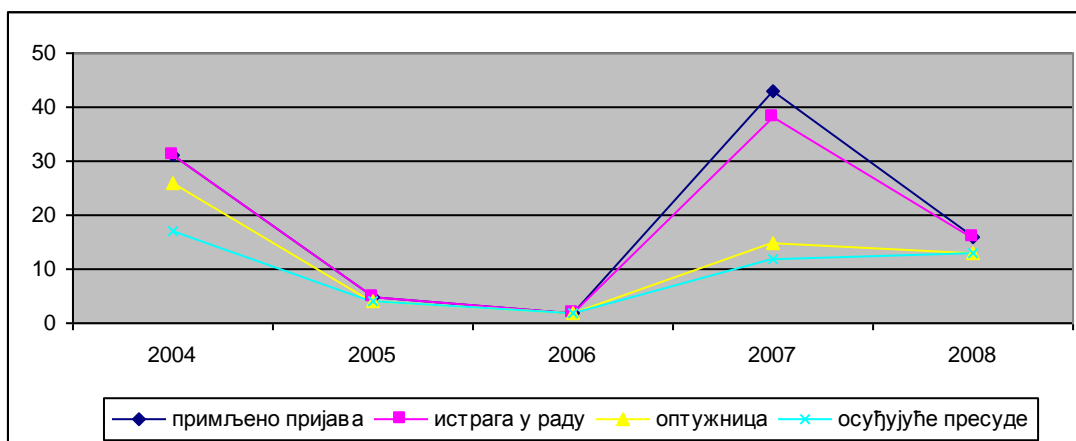
Графикон 3. приказује кретање броја пријава кривичних дјела из члана 250 КЗ БиХ и то од ступања на снагу Кривичног закона БиХ и Закона о кривичном поступку БиХ којима је законски први пут у БиХ дефинисано ово кривично дјело и у периоду кад се прешло на тужилачки концепт истраге. Највише пријава примљено је у 2008. години 23, затим у 2007. години 15 да би у 2006 и 2005 години било за примљено 8 односно 9 пријава док је у 2003 и 2004. години тај број био знатно мањи и то по 4 пријаве. Анализирајући наведене резултате са великим степеном сигурношћу можемо констатовати да је проблем организованог криминала присутан у Босни и Херцеговини као и да агенције за спровођење закона уз мање осцилације сваке године постижу боље резултате у свом раду. Од укупног броја поднесених пријава за кривично дјело из члана 250 КЗ БиХ у периоду од 2003. до 2008. године (61) примјетан је пораст у 2008. години (23) у односу на 2003. и 2004. годину (4) што

износи 37,7% у односу на 6,6% док је у 2007. годину износио 24,6%, што је свакако значајан постотак и примјетан тренд повећања. Такође, примјетно је да је веома велики проценат пријава третиран од стране тужилаштва (65,57%). Као што се види на графикану 3 најмањи проценат у третираним фазама кривичног поступка је у односу између наредби за спровођење истраге и подигнутих оптужница што је сасвим и разумљиво. Наиме, то је управо и фаза кад тужилац заједно са другим органима кривичног гоњења треба да утврди да ли особе против којих постоје основи сумње да су починиле конкретно кривично дјело организованог криминала то јесу заиста и учиниле до степена основане сумње да то могу и доказати на суду. Анализирајући постигнуте резултате који су приказани табелом 1 и 2 као и дијаграмом 3 мишљења смо да су постигнути резултати сасвим задовољавајући.

Графикон 4. приказује кретање броја лица која су пријављена као извршиоци кривичног дјела из члана 250 КЗ БиХ за временски период од 2003 до 2008. године. Највећи број пријављених лица је такође у 2008. години када је пријављено укупно 151 лица затим у 2007. години када је пријављено 80 лица. Такође, и кад је у питању број пријављених лица имамо одређено одступање (осцилацију у односу на постојећи тренда да је сваке године већи број пријављених лица у односу на предходну годину) у 2006. години кад је пријављено 28 лица у односу на 2005. годину кад је пријављено 45 лица. Број пријављених лица у 2004 и 2003. години је 16 и 29. Анализирајући наведене резултате можемо само да потврдимо закључке до којих смо дошли анализом резултата приказаних табелом 2. и графиконом 3. Посебно треба напоменути да један број пријављених особа за кривично дјело организованог криминала у каснијим фазама је добио имунитет за свједочење и сарадњу у разоткривању криминалне организације или је са тим лицем тужилаштво постигло споразум о признању кривице. Значајан број споразума о признању кривице резултира да се лице осуди за основно кривично дјело које му се ставља на терет као што је, најчешће, неовлаштен промет опојних дрога из члана 195 КЗ БиХ или кријумчарење лица из члана 189 КЗ БиХ а да као дио споразума преузме обавезу свједочења у каснијем кривичном поступку (наравно овде се најчешће ради о нижерангираним припадницима криминалне организације).

Табела 3.
кривично дјело «удруживање ради вршења кривичних дјела»чл. 249 КЗ БиХ

година	примљено пријава	истрага у раду	оптужница	осуђујуће пресуде
2004	31 (31,96%)	31 (33,70%)	26 (43,33%)	17 (35,42%)
2005	5 (5,15%)	5 (5,43%)	4 (6,67%)	4 (8,33%)
2006	2 (2,06%)	2 (2,17%)	2 (3,33%)	2 (4,17%)
2007	43 (44,33%)	38 (41,30%)	15 (25%)	12 (25%)
2008	16 (16,50%)	16 (17,40%)	13 (21,67%)	13 (27,08%)
укупно	97	92	60	48

Графикон 5. пријављена кривична дјела «удруживање ради вршења кривичних дјела» члан 249 КЗ БиХ

Табела 4. однос између компарираних фаза кривичног поступка

	укупно	2004	2005	2006	2007	2008
пријава	100%	100%	100%	100%	100%	100%
наредба	94,85%	100%	100%	100%	88,37%	100%
оптужница	61,85%	83,87%	80%	100%	34,88%	81,25%
пресуда	49,48%	54,84%	80%	100%	27,91%	81,25%

Подаци приказани у табели 3. и 4. у значајној мјери потврђују констатације наведене приликом анализе података у вези са кривичним дјелом организовани криминал из члана 250 КЗ БиХ. Наиме, према подацима из табеле 3 можемо недвосмислено да закључимо да је веома значајан број пријављених кривичних дјела «удруживање ради вршења кривичних дјела» из члана 249 КЗ БиХ од стране полицијских агенција у Босни и Херцеговини, као и да је велики проценат пријава третиран од стране надлежног Тужилаштва БиХ. Као што се види у табели 4. тај проценат је око 95% што је свакако добар показатељ. Овај проценат даје нам за право да констатујемо да је сарадња полиције и тужилаштва, кад је у питању ово кривично дјело, више него добро и да сарадња почиње у раној фази кроз форму законске обавезе надзора тужиоца над радом полицијских службеника. Такође, видљиво је анализирајући графикон 5. да је значајан проценат подигнутих оптужница од стране тужилаштва након спроведене истраге (65,20%) што потврђује констатацију да заједничка активност тужилаштва и њен надзор над радом овлаштених полицијских службеника доприноси ефикаснијем раду у супротстављању криминалу у БиХ. Однос између подигнутих оптужница за кривично дјело из члана 249 КЗ БиХ и осуђујућих пресуда (80%) даје нам за право да констатујемо потребу да се у наредном периоду доста одлучније улази у наредне фазе поступка од стране тужилаштва.

3. КРИВИЧНА ДЈЕЛА «НЕОВЛАШЋЕНА ПРОИЗВОДЊА И СТАВЉАЊЕ У ПРОМЕТ ОПОЈНИХ ДРОГА»

Табела 5.

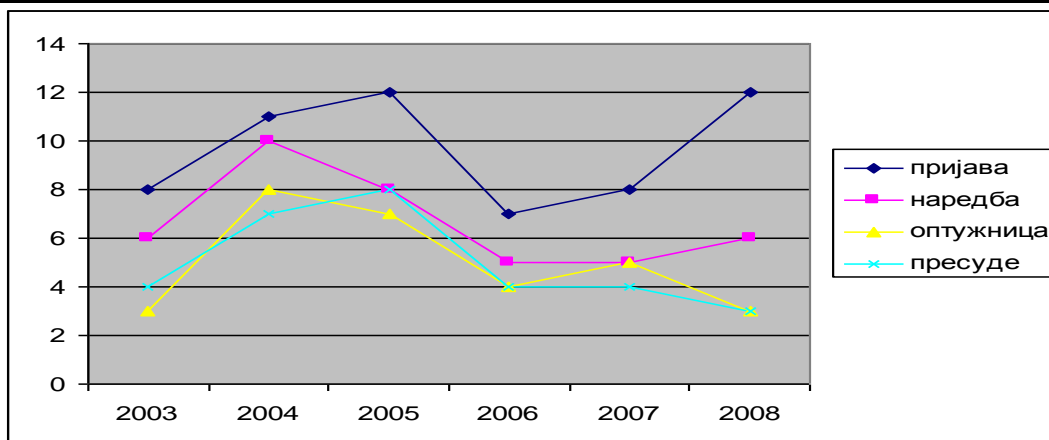
извјештаји о почињеним кривичним дјелима из области нарко-криминала од стране полицијских агенција у БиХ за период 2003-2008

члан година	чл.195 КЗ БиХ	чл. 224 КЗ РС	чл. 225 КЗ РС	чл. 238 КЗ ФБиХ	чл. 239 КЗ ФБиХ	чл.232 КЗ БДБиХ	чл.233 КЗ БДБиХ	укупно
2003	8	92	37	322	538	6	8	1011
2004	11	105	12	345	1122	10	7	1612
2005	12	158	21	368	1025	8	13	1605
2006	7	132	15	296	1043	9	14	1516
2007	8	162	22	319	936	10	16	1473
2008	12	149	22	299	910	7	12	1411
укупно	58	798	129	1949	5574	50	70	8628

У периоду од 2003. до 2008 године, у погледу броја поднесених кривичних пријава (извјештаја) од стране полицијских агенција Босне и Херцеговине може се констатовати да константно постоје случајеви заплијена опојних дрога. У периоду за које је вршено истраживање поднесено је укупно 8628 извјештаја о почињеном кривичном дјелу из област наркокриминала на подручју Босне и Херцеговине, од тог броја највећи број пријављених кривичних дјела био је 2004. године 1612 или 18,70% а најмањи 2003. године 1011 или 11,70%. Са аспекта теме овог рада најважнији подаци у табели 5 односе се на пријављене случајеве међународног промета опојних дрога из члана 195 КЗ БиХ. Укупно је било 58 пријава за ово кривично дјело у периоду од 2003 до 2008. године, од чега је највише било пријављено у 2005 и 2008. години по 12 или 20,70% а најмање 2006. године кад је било пријављено 7 извјештаја или 12,10%. То потврђује сазнања и оцјене правосудних, полицијских и других стручњака из области борбе против злоупотребе дрога - да је проблем у вези са дрогама у Босни и Херцеговини из године у годину све израженији, те да све већа количина наркотика, осим што се складиште и даље кријумчаре преко територије БиХ, остаје у земљи, при чему се у ситнодилерској мрежи продају конзументима којих је све више и који представљају значајно тржиште, а што може довести до несагледивих последица с обзиром на то да се процјењује да је у БиХ већ преко 100.000 хероинских овисника, као и да се овај број рапидно повећава. Приликом прикупљања података није било могуће направити селекцију кривичних пријава према елементима организованости, тако да показатељи у табели 5 приказују само цјелокупне резултате које су постигле полицијске агенције у БиХ у вези са откривањем и спречавањем производње, кријумчарења и конзумирања наркотика. Наведени недостатак у подацима превазиђен је подацима приказаним у табелама 6. у којем су приказани подаци о откривеним случајевима међународног промета опојним дрогама који је третиран чланом 195 КЗ БиХ - неовлаштени промет опојних дрога.

Табела 6.
кривично дјело „неовлаштени промет опојних дрога“ – члан 195 КЗ БиХ

година	примљено		наредба		оптужница		осуђ. пресуде		споразум	
	пријава	лица	број	лица	број	лица	број	лица	број	лица
2003	8 13,79%	24 21,82%	6 15%	16 21,05%	3 10%	14 28%	4 13,79%	8 19,51%	1	1
2004	11 18,97%	20 18,18%	10 25%	19 25%	8 26,67%	11 22%	7 24,14%	9 21,95%	1	1
2005	12 20,69%	30 27,27%	8 20%	19 25%	7 23,33%	10 20%	8 27,59%	11 26,83%	1	2
2006	7 12,07%	9 8,18%	5 12,50%	6 7,90%	4 13,33%	5 10%	4 13,79%	6 14,63%	3	4
2007	8 13,79%	11 10%	5 12,50%	6 7,90%	5 16,67%	6 12%	4 13,79%	5 12,20%	4	5
2008	12 20,69%	16 14,55%	6 15%	10 13,15%	3 10%	4 8%	3 6,90%	3 4,88%	3	3
укупно	58	110	40	76	30	50	30	42	13	16

Графикон 6. пријављена кривична дјела „неовлаштени промет опојних дрога“ – члан 195 КЗ БиХ

Табела 7.
однос између компарираних фаза кривичног поступка

	укупно	2003	2004	2005	2006	2007	2008
пријава	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
наредба	68,97%	75%	91%	66,67%	71%	62,50%	50%
оптужница	51,72%	38%	73%	58,33%	57,14%	62,50%	25%
пресуда	51,72%	50%	64%	66,67%	57,14%	50%	25%

Анализирајући податке из табеле 6 и 7 можемо констатовати да у периоду од 2003. до 2008. године константно постоје случајеви који су од стране надлежних агенција за спровођење закона квалификован као кривично дјело „неовлаштени промет опојних дрога“ из члана 195 КЗ БиХ. Наведено кривично дјело третира искључиво међународни промет опојних дрога. Можемо констатовати да се број откривених

случајева из године у годину не мијења значајно тако да је најмање пријављено 7 (12,10%) у 2006. години а највише 2005 и 2008 године 12 (20,70%) пријава. Евидентно је да велики број пријава у раду буде на крају процесуиран осуђујућим пресудама (52%) што је свакако показатељ доброг рада прије свега тужилаштва и полиције на откривеним случајевима међународног промета опојних дрога. Код ових кривичних дјела однос пријављених и лица против којих је тужилаштво званично покренуло истрагу у форми наредбе о спровођењу истраге је значајан око 70% (треба напоменути да један број пријављених лица у раној фази истраге и прије него што се званично наредбом отвори истраге добије имунитет у замјену за сарадњу у откривању криминалне организације и кријумчарског канала и свједочење у каснијем судском поступку), што потврђује постојање тјесне везе између полицијских органа и тужилаштва и у предходној истрази. Успјех истраге, односно идентификовање кријумчарског канала и организатора управо зависи од добре сарадње тужилаштва и полиције у почетној фази истраге. Ова тјесна веза нарочито долази до изражаја у овој фази кривичног поступка обзиром да постоји законска обавеза надзора тужиоца над радом овлаштених службених лица. Такође, примјетно је да је промјењив број лица против којих се наредбом спроводи истрага и лица која су оптужена. Ова бројчана правилност има своје објашњење и у могућој промјени статуса особе против које се води истрага. Овде се прије свега мисли на давање имунитета одређеном броју пријављених лица против којих је наредбом тужилаштво формално покренуло истрагу. Ова лица су, у правилу, у организацији били на слабијим позицијама у криминалној организацији, и имунитет од кривичног прогона им се даје за сарадњу током наставка истраге и свједочење на главном претресу. У зависности од тежине радњи која се том лицу ставља на терет постоје могућност да свједочењем употпуности избјегне кривичноправни прогон или да постигне споразум о признању кривице којом приликом се обавезује да ће свједочити пред надлежним судом за блажу кривичноправну санкцију. Са аспекта постављеног проблема овог истраживања подаци о броју оптужених и осуђених лица (84%) као и о броју подигнутих оптужница и по тим оптужницама осуђујућих пресуда (100%) су веома значајни и анализирајући наведене податке можемо констатовати да су они веома охрабрујући. С тим у вези, мишљења смо да је најбољи начин и права формула за статистичко сагледавање рада и улоге тужилаштва у супротстављању криминалу сукцесивни однос између броја наредби за спровођење истрага, броја оптужница и броја осуђујућих пресуда. Анализирајући податке из табеле 7 можемо недвосмислено закључити да је тај проценат више него задовољавајући. Такође, може се закључити да су тужиоци поприлично рестриктивно поступали у складу са својом функцијом, односно да су у најмању руку чешће требали да наређују спровођење истраге и да се чешће одлучују да подижу оптужнице. Резултати истраживања дају нам за право да закључимо да су тужиоци у знатној мјери били ревносни у вршењу својих надлежности у периоду у којем је вршено истраживање. У вези са наведеним, а обзиром на врло упечатљив тренд пораста процента осуђених у односу на оптужене, што у нешто мањем обиму вриједи и у односу оптужених у односу на лица против којих је наређено спровођење истраге (табела 7.), мишљења смо да би у наредном периоду тужилаштво требало храбрије и мање рестриктивно да улази у наведене фазе кривичног поступка, при чему треба да се води рачуна да та повећана ревност не доведе до друге крајности.

Табела 8.

результати рада тужилаштва у Босни и Херцеговини из области супротстављања наркокриминалу за период 2003-2008

година		2003			2004			2005			2006			2007			2008		
Тужилаштво		Пријава у раду	Истрага у рад	Оптужница	Пријава у раду	Истрага у рад	Оптужница	Пријава у раду	Истрага у рад	Оптужница	Пријава у раду	Истрага у рад	Оптужница	Пријава у раду	Истрага у рад	Оптужница	Пријава у раду	Истрага у рад	Оптужница
Туж. БиХ	чл. 195 КЗ БиХ	8	8	3	11	10	8	12	12	7	21	9	5	19	13	6	33	17	7
	чл. 250/195 КЗ БиХ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1
Туж. РС	чл. 224 КЗ РС	92	52	41	101	90	79	158	138	103	142	135	130	162	141	105	149	148	137
	чл. 225 КЗ РС	47	42	27	22	20	32	21	19	24	35	32	25	22	22	14	32	27	21
Туж. ФБиХ	чл. 238 КЗФБиХ	319	298	236	334	310	278	363	321	297	450	394	276	378	368	241	455	376	259
	чл. 239 ⁷¹⁶ КЗФБиХ	510	495	490	1087	995	993	986	978	972	1028	1119	972	906	991	831	986	983	812
Туж. БДБиХ	чл. 232 КЗ БДБиХ	8	8	5	11	11	10	9	9	9	7	7	5	17	17	9	19	19	18
	чл. 233 ⁷¹⁷ КЗ БДБиХ	3	3	2	4	4	4	5	5	4	17	17	8	18	18	11	17	17	14

Табела 8 приказује резултате које су постигла тужилаштва у БиХ поступајући у предметима у вези са неовлаштенем производњом и стављањем у промет опојних дрога. Анализирајући презентоване податке можемо закључити да тужилаштва на ентитетском нивоу третирају највећи број предмета у вези са недозвољеном производњом и прометом опојних дрога у БиХ што је и разумљиво обзиром на надлежност. Такође, према презентованим подацима можемо закључити да тужилаштва на свим нивоима власти у БиХ у значајној мјери ревносно поступају обзиром да је велики проценат пријава добио свој епилог подизањем оптужнице пред надлежним судовима.

⁷¹⁶ ступањем на снагу КЗ ФБиХ у јуну мјесецу 2003. године чланом 239 став 3 као кривично дјело третира се посједовање опојних дрога. До ступања на снагу новог КЗ ФБиХ посједовање опојних дрога је третирано као прекршај као што је случај и данас на подручју Републике Српске. Због објективности резултата потребно је знати да се највећи број истрага и оптужница у тужилаштвима Ф БиХ у вези са чланом 239 КЗ ФБиХ управо односе на став 3.

⁷¹⁷ ступањем на снагу КЗ БДБиХ у јулу мјесецу 2003. године чланом 233 став 3 као кривично дјело третира се посједовање опојних дрога. Због објективности резултата потребно је знати да се највећи број истрага и оптужница Тужилаштва БД у вези са чланом 233 КЗ БДБиХ управо односе на став 3.

4. КРИВИЧНА ДЈЕЛА «ТРГОВИНА ЉУДИМА И ИЛЕГАЛНЕ МИГРАЦИЈЕ»

Трговина људима глобални је феномен који погађа све државе свијета, без обзира на друштвени или економски развој. Трговина људима погађа жене, мушкарце, дјевојчице, дјечаке, али ипак према свим релевантним показатељима, највећим дијелом жртве трговине људима су жене и дјевојчице. Борити се против трговине људима значи борити се против транснационалног организованог криминала, чији успјех не зависи само од једне полицијске агенције и једног тужилаштва већ захтијева шири друштвени, регионални, међународни и интердисциплинарни приступ свих агенција за спровођење закона, али и друштвене заједнице као цјелине.

Босна и Херцеговина је, с обзиром на географски положај, те транзицијске и постратне процесе, земља транзита и одредиште жртава трговине људима, углавном из источноевропских држава, а такође све више показатеља указује да Босна и Херцеговина постаје и држава поријекла жртава трговине људима.

Преко Босне и Херцеговине пролазе и бројни кријумчарски канали преко којих илегални мигранти из Азије, Африке и источне Европе покушавају ући на подручје економски развијених државе западне Европе.

С тим у вези, у табели 9. приказан је број пријављених случајева трговине људима и кријумчарења лица у Босни и Херцеговини и број процесуираних случајева од стране надлежних тужилаштва.

Табела 9.
број откривених и процесуираних случајева трговине људима и илегалних миграција у БиХ

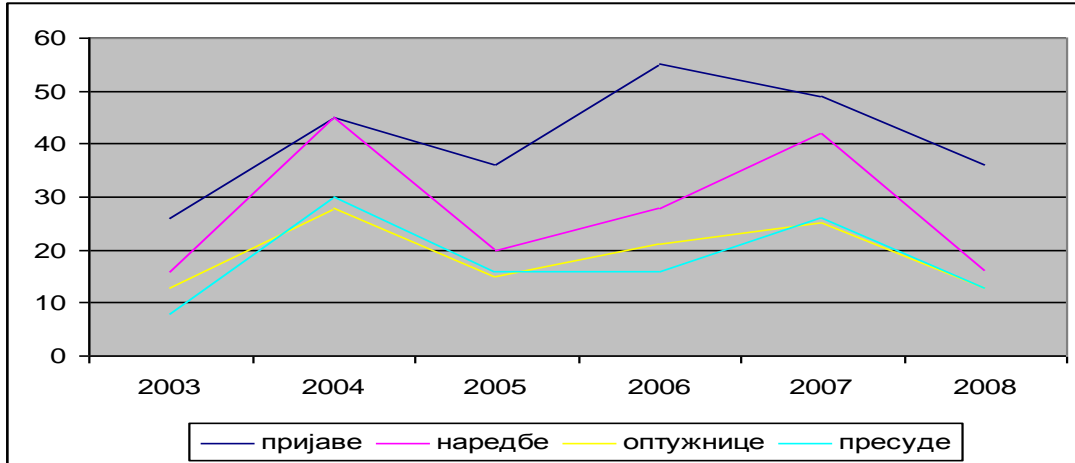
година		2003			2004			2005			2006			2007			2008		
Тужилаштво		Пријава у раду	Истрата у рад	Оптужница	Пријава у раду	Истрата у рад	Оптужница	Пријава у раду	Истрата у рад	Оптужница	Пријава у раду	Истрата у рад	Оптужница	Пријава у раду	Истрата у рад	Оптужница	Пријава у раду	Истрата у рад	Оптужница
Тужилаштво БиХ	чл. 185 КЗ БиХ	2	2	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	2	1	1	3	1	0
	чл. 186 КЗ БиХ	18	18	18	21	21	17	31	6	7	46	23	15	34	26	17	46	32	9
	чл. 187 КЗ БиХ	9	4	2	5	4	4	3	2	1	8	3	1	5	3	1	1	3	0
	чл. 189 КЗ БиХ	26	16	13	45	46	28	36	20	15	55	28	21	49	42	25	36	16	13
РС Туж РС	чл. 198 КЗ РС	6	5	5	10	9	7	13	13	16	12	12	3	19	19	4	23	18	2
ФБиХ Туж. БиХ	чл. 210 КЗФБиХ	27	26	12	25	23	15	24	24	9	30	23	17	32	28	20	39	38	26
БД Туж. БД БиХ	чл. 207КЗ БД БиХ	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	0

Према показатељима из табеле 9 видљиво је да је кривично дјело кријумчарење лица – члан 189. КЗ БиХ најзаступљеније дјело из ове области, што потврђује процјене и информације да се ово подручје користи за илегално пребацивање економских миграната из Азије, Африке и источне Европе у западну Европу. Ово кривично дјело као такво егзистира у БиХ од марта 2003. године, када је на правну снагу ступио Кривични закон БиХ. До ступања на правну снагу овог закона, предметно кривично дјело подводило се под члан 249. КЗ Републике Српске и члан 380. КЗ Ф БиХ – недозвољени прелазак државне границе.

Поред успјеха у откривању овог кривичног дјела, полицијске снаге у БиХ постигле су значајне резултате и на откривању и санкционисању извршилаца кривичног дјела Трговине људима из члана 186. КЗ БиХ и кривичних дјела Трговине људима ради проституције, који су регулисани ентитетским КЗ (чл. 198. КЗ РС и 210. КЗ ФБиХ и чл. 212. КЗ Брчко Дистрикта). Успјеси полицијских агенција у БиХ у вези са наведеним кривичним дјелима остварени су у контексту изградње и унапређења полицијске сарадње са државама окружења, али и државама поријекла жртава, прије свега преко Интерпола и СЕЦИ центра. Ажурност поступања надлежних тужилаштава по пријавама за наведена кривична дјела је на сасвим задовољавајућем нивоу према предоченим подацима из табеле 9. то се посебно односи у великом проценту спроведених истрага који је 75,20% (749 пријава и 563 наредбе о спровођењу истраге) на укупном нивоу. Такође, задовољавајући је и проценат подигнутих оптужница (350) након спроведене истраге по овим кривичним дјелима који износи 62,20%.

Табела 10
кривично дјело «кријумчарење лица» - члан 189 КЗ БиХ

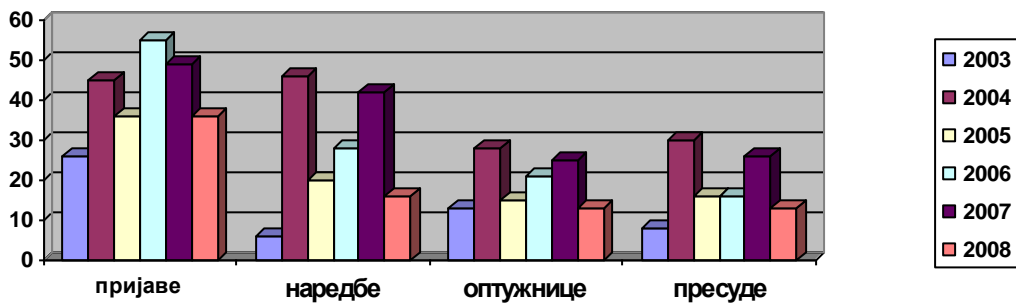
годин	запримљено пријава		наредбе о спровођењу истраге		подигнуте оптужнице		осуђујуће пресуде		споразуми	
	пријава	лица	пријава	лица	пријава	лица	пријава	лица	пријава	лица
2003	26 10,53%	60 11,07%	16 10,80%	19 7,70%	13 11,30%	31 14,76%	8 7,34%	12 6,45%	3	4
2004	45 18,22%	101 18,63%	45 27,11%	97 27,13%	28 24,35%	52 24,76%	30 27,52%	65 34,95%	11	16
2005	36 14,57%	99 18,27%	20 11,66%	65 17,52%	15 13,04%	29 13,81%	16 14,68%	29 15,59%	2	7
2006	55 22,27%	101 18,63%	28 15,72%	49 14,71%	21 18,26%	31 14,76%	16 14,68%	23 12,37%	9	13
2007	49 19,84%	113 20,85%	42 24,58%	84 23,23%	25 21,74%	43 20,48%	26 23,85%	40 21,51%	7	9
2008	36 14,57%	68 12,55%	16 10,13%	29 8,71%	13 11,30%	24 11,43%	13 11,93%	17 9,14%	4	5
укупно	247	542	167	343	115	210	109	186	36	54

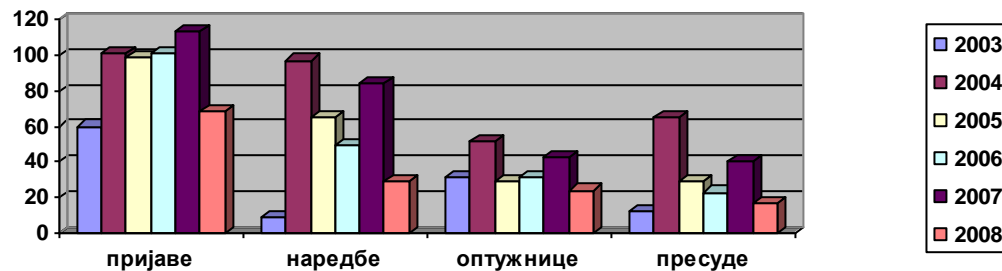
Графикон 7. пријављена кривична дјела кријумчарење лица чл. 189 КЗ БиХ

Табела 11.
однос између компарираних фаза кривичног поступка

	укупно	2003	2004	2005	2006	2007	2008
пријава	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
наредба	63,97%	62%	100%	55,56%	51%	85,71%	44,44%
оптужница	46,56%	50%	62%	41,67%	38,18%	51,02%	36,11%
пресуда	44,13%	31%	67%	44,44%	29,09%	53,06%	36,11%

Графикон 8. пријаве за кривично дјело кријумчарење лица члан 189 КЗ БиХ

Графикон 9. лица пријављена за кривично дјело кријумчарење лица члан 189 КЗ БиХ

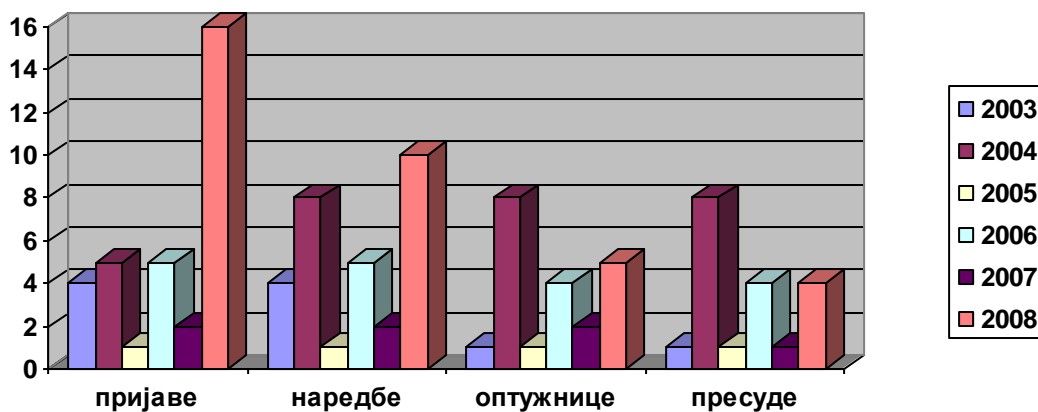
Анализирајући податке из табеле 10 и 11 можемо констатовати да у периоду од 2003. до 2008. године константно постоје случајеви који су од стране надлежних агенција за спровођење закона квалификовани као кривично дјело „кријумчарење лица“ из члана 189 КЗ БиХ. Можемо констатовати да се број откривених случајева из године у годину не мијења значајно тако да је најмање пријављено 26 (10,53%) у 2003. години а највише 2007 године 49 (19,84%) пријава. Евидентно је да велики број пријава у раду буде на крају процесуиран осуђујућим пресудама (види табелу 11 и графикон 7) што је свакако показатељ доброг рада прије свега тужилаштва и полиције на откривеним случајевима кријумчарења лица. Тако је од 247 пријављених кривичних дјела кријумчарења људи наређено спровођење истрага у 167 или 63,97% случаја. Од укупног броја пријављених кривичних дјела тужилаштво је подигло 115 оптужница или 46,56% од чега је укупно 109 добило судски епилог осуђујућом пресудом или 44,13%. Код ових кривичних дјела однос пријављених и лица против којих је тужилаштво званично покренуло истрагу у форми наредбе о спровођењу истраге је значајан (треба напоменути да један број пријављених лица у раној фази истраге и прије него што се званично наредбом отвори истраге добије имунитет у замјену за сарадњу у откривању криминалне организације и кријумчарског канала и свједочење у каснијем судском поступку) од укупно 542 пријављена против 343 лица је спроведена истрага (63,30%), што потврђује постојање тјесне везе између полицијских органа и тужилаштва и у предходној истрази. Успјех истраге, односно идентификовање кријумчарског канала и организатора кријумчарења људи управо зависи од добре сарадње тужилаштва и полиције у почетној фази истраге. Ова тјесна веза нарочито долази до изражаја у овој фази кривичног поступка обзиром да постоји законска обавеза надзора тужиоца над радом овлаштених службених лица. Такође, примјетно је да је промјењив број лица против којих се наредбом спроводи истрага (343) као и лица која су оптужена (210). Ова бројчана правилност има своје објашњење и у могућој промјени статуса особе против које се води истрага. Овде се прије свега мисли на давање имунитета одређеном броју пријављених лица прије него што против њих наредбом тужилаштво формално покрене истрагу као и у току саме истраге. Ова лица су, у правилу, у организацији били на слабијим позицијама у криминалној организацији, и имунитет од кривичног прогона им се даје за сарадњу током наставка истраге и свједочење на главном претресу. У зависности од тежине радњи која се том лицу ставља на терет постоје могућност да свједочењем употпуности избјегне кривичноправни прогон или да постигне споразум о признању кривице којом приликом се обавезује да ће свједочити пред надлежним судом за блажу кривичноправну санкцију. Анализирајући податке из табеле 11. (што се јасно може видјети и на графикону 8) можемо закључити да су постигнути резултати сасвим задовољавајући. Процентуално најбољи резултати постигнути су 2004. године кад је 67% пријава резултовала осуђујућом пресудом док је најслабији проценат био 2003. године кад је тај проценат био 31%. Процентуално ови резултати су слабији у односу на резултате које је тужилаштво постигло у супротстављању КД „организовани криминал“ из члана 250 и КД „неовлаштени промет опојних дрога“ из члана 195 КЗ БиХ али то је и сасвим разумљиво обзиром на сложеност ових дјела и чињеницу да жртве ових кривичних дјела најчешће нису заинтересоване за кривични прогон осумњичених, међународним усвојеним стандардима о начину поступања са жртвама трговине људима, што увелико отежава рад органа за спровођење закона а што није у тој мјери евидентно код других кривичних дјела које су компарирани у истраживању.

Резултати истраживања дају нам за право да закључимо да су тужиоци у значајној мјери били ревносни у вршењу својих надлежности.

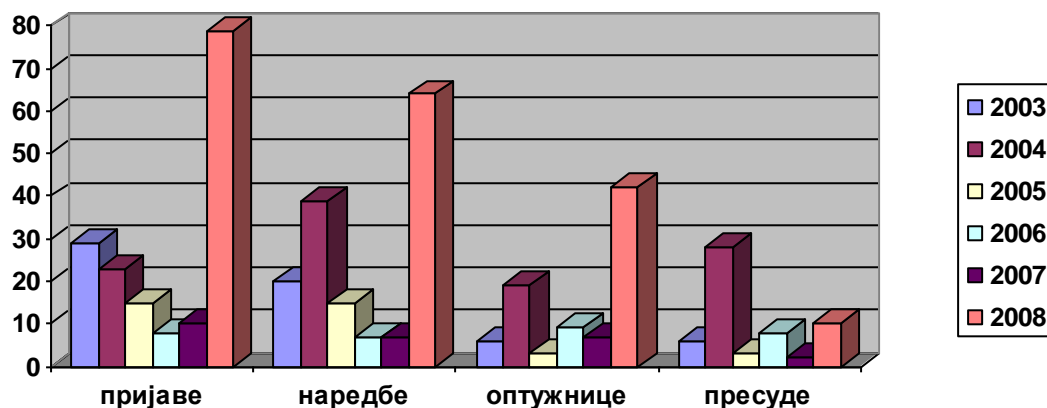
Табела 12.

Кривично дјело организовани криминал (чл. 250 КЗ БиХ) и удружење ради вршења кривичних дјела (чл. 249 КЗ БиХ) у вези са кривичним дјелом кријумчарења лица (чл. 189 КЗБиХ)

година	примљено		наредба		оптужница		осуђујуће пресуде		споразум	
	пријава	лица	број	лица	број	лица	број	лица	број	лица
2003	4 12,12%	29 17,68%	4 13,33%	20 13,16%	1 4,76%	6 7,06%	1 5,26%	6 10,53%	1 3,33%	2 6,67%
2004	5 15,15%	23 14,02%	8 26,67%	39 25,66%	8 38,10%	19 22,35%	8 42,11%	28 49,12%	3 16,67%	4 26,67%
2005	1 3,03%	15 9,15%	1 3,33%	15 9,87%	1 4,76%	2 2,35%	1 5,26%	3 5,26%	1 3,33%	1 3,33%
2006	5 15,15%	8 4,88%	5 16,67%	7 4,61%	4 19,05%	9 10,59%	4 21,05%	8 14,04%	2 10,53%	5 26,32%
2007	2 6,06%	10 6,10%	2 6,67%	7 4,61%	2 9,52%	7 8,24%	1 5,26%	2 3,51%	1 3,33%	1 3,33%
2008	16 48,48%	79 48,17%	10 33,33%	64 42,11%	5 23,81%	42 49,41%	4 21,05%	10 17,54%	5 16,67%	25 78,39%
укупно	33	164	30	152	21	85	19	57	13	38

Графикон 10. пријаве за кривично дјело организовани криминал (чл. 250 КЗ БиХ) и удружење ради вршења кривичних дјела (чл. 249 КЗ БиХ) у вези са кривичним дјелом кријумчарења лица (чл. 189 КЗБиХ)

Графикон 11. лица пријављена за кривично дјело организовани криминал (чл. 250 КЗ БиХ) и удружење ради вршења кривичних дјела (чл. 249 КЗ БиХ) у вези са кривичним дјелом кријумчарења лица (чл. 189 КЗБиХ)

Посебно занимљиви са аспекта теме рада су резултати приказани табелом 12 и графиконима 10 и 11. који приказују кривично дјело организовани криминал (чл. 250 КЗ БиХ) и удружење ради вршења кривичних дјела (чл. 249 КЗ БиХ) у вези са кривичним дјелом кријумчарења лица (чл. 189 КЗ БиХ). Анализирајући приказане резултате можемо закључити да је од 33 поднесена извјештаја у 2008. године највећи број откривених случајева 16 што је процентуално готово 50%. Од 33 пријаве истрага је спроведена у 30 случајева (90,90%). Од укупног броја спроведених истрага подигнуто је 21 оптужница (70%) од којих је 19 добило епилог осуђујућом пресудом или 90,48%. Као специфичност у раду на овим предметима је релативно велики број споразума о признању кривице. Наиме, као што је приказано у табели 10 и 12, број споразума о признању кривице је значајан што умногоме олакшава рад тужилаштва и полицијских агенције, те убрзава кривичне поступке. Такође, презентовани резултати у табели 10 показују одређену нелогичност у смислу да је 2005 (15 оптужница а 16 осуђујућих пресуда) и 2007 (25 оптужница а 26 осуђујућих пресуда) године било више осуђујућих пресуда од подигнутих оптужница. Разлог за ову нелогичност је управо у постизању споразума о признању кривице. Наиме, споразумом је оптужени признао кривицу за кривично дјело кријумчарења лица из члана 189 КЗ БиХ и договорио са тужилаштвом сарадњу и свједочење у другом поступку а за узврат је добио одустајање тужиоца од правне квалификације из члана 250 КЗ БиХ «организовани криминал» у вези са кривичним дјелом кријумчарења лица. Наведена могућност је веома моћно оружје у рукама тужиоца и омогућава лакше откривање виших нивоа у организованој криминалној групи.

5. КРИЈУМЧАРЕЊЕ АКЦИЗНЕ РОБЕ ПРЕКО ДРЖАВНЕ ГРАНИЦЕ

Економски криминал представља најозбиљнији проблем за Босну и Херцеговину, с обзиром на штету коју овај облик криминала, по основу утајених пореских и других давања, наноси буџету земље, као и друштву у цјелини. Према процјенама Европске комисије, висина штете прелази износ од око 1,5 милијарди евра на годишњем нивоу.⁷¹⁸

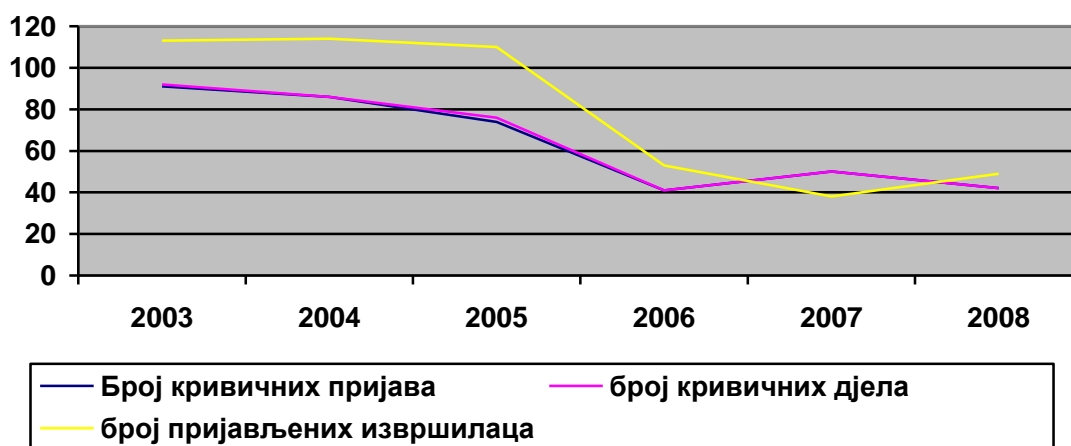
Највећи број до сада третираних случајева у овој области односио се на криминалне радње везано за увоз и промет робе. Према егзактним показатељима, доминантан је илегални увоз тзв. високоакцизне робе (нафта, цигарете, кафа, алкохол), као и већих количина текстилне и техничке робе, гдје су, поред илегалног увоза преко државне границе (кријумчарење), кориштене и друге методе, као што је кориштење фалсификоване документације приликом увоза (царинске преваре) и сл.

У унутрашњем промету роба нарочито су до краја 2005. године присутни били организовани облици пореских утаја, формирањем тзв. фиктивних предузећа, чему је погодавао и ранији систем опорезивања (од 1. јануара 2006. године у БиХ је уведен систем индиректног опорезивања, који се наплаћује одмах приликом увоза робе). Ранији систем омогућавао је преношење обавезе плаћања пореских давања на крајњег потрошача, тако да су тзв. фиктивне фирме формално преузимале улогу крајњег потрошача, док би опорезиве робе завршавале на црном тржишту. Тамна бројка криминала изузетно је значајна код ове врсте кривичних дјела. Истраживањем су приказани резултати Граничне полиције БиХ и Управе за индиректно опорезивање БиХ у спречавању и откривању наведених кривичних дјела, као и резултати надлежних тужилаштава по истим.

Табела 13.
случајеви кријумчарења откривени од Граничне полиције у периоду 2003. -2008. година

	број откривених случајева кријумчарења		
	број кривичних пријава	број кривичних дјела	број пријављених извршилаца
2003	91	92	113
2004	86	86	114
2005	74	76	110
2006	41	41	53
2007	50	50	38
2008	42	42	49
укупно	384	387	477

⁷¹⁸ Извјештај Европске комисије о спремности БиХ за отпочињење процеса придружења ЕУ, Репорт СОМ (2003) 692 final, Брисел 18.11.2003. година, стр. 28.

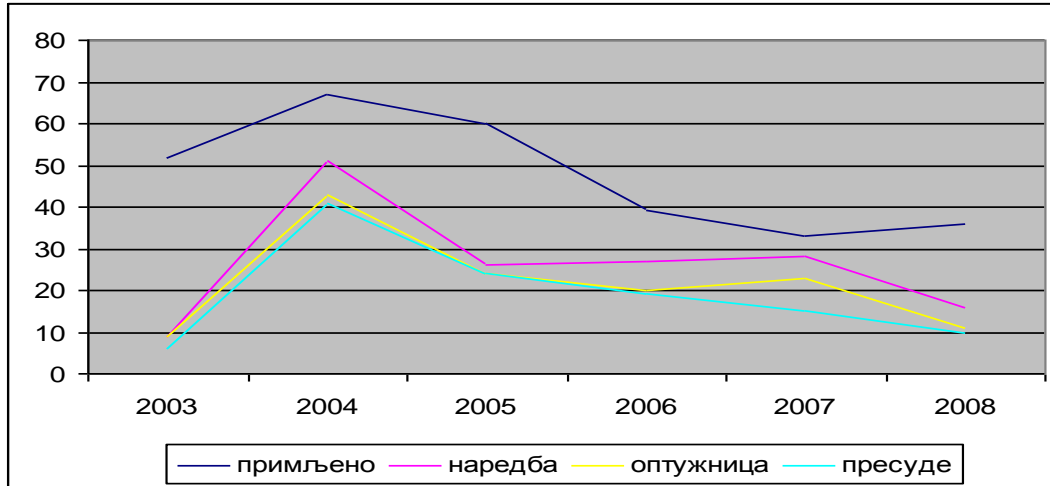
Графикон 12. случајеви кријумчарења откривени од Граничне полиције у периоду 2003.-2008. година

Табелом 13 и графиконом 12 приказани резултати надлежне полицијске агенције потврђују горе узнесени став о значајном смањењу интензитета кријумчарења која је узрокована измјеном законских одредби и увођењем новог начина плаћања пореза од 1.1.2006. године. Тако је од укупно 384 пријаве у 2003 године било 91 (24%) а 2006 године било их је 41 (11%).

У наставку рада биће презентовани резултати рада Тужилаштва БиХ у вези са откривеним и процесуираним кривичним дјелима из области царина који су предвиђени у глави XVIII КЗ БиХ и то: кријумчарење из члана 214 КЗ БиХ, организовање групе људи или удружење за кријумчарење или растурање неоцарињене робе из члана 215 КЗ БиХ и кривичног дјела царинске преваре из члана 216 КЗ БиХ.

Табела 14.
кривично дјело «кријумчарење» - члан 214 КЗ БиХ

година	примљено		наредба		оптужница		пресуде	
	пријава	лица	број	лица	број	лица	број	лица
2003	52 18,12%	75 16,30%	9 5,73%	15 6,67%	9 6,92%	15 8,47%	6 5,22%	9 6,08%
2004	67 23,34%	103 22,39%	51 32,48%	69 30,67%	43 33,08%	59 33,33%	41 35,65%	55 37,16%
2005	60 20,91%	112 24,35%	26 16,56%	41 18,20%	24 18,46%	32 18,08%	24 20,87%	29 19,59%
2006	39 13,60%	63 13,70%	27 17,20%	29 12,90%	20 15,38%	28 15,82%	19 16,52%	27 18,24%
2007	33 11,50%	34 7,39%	28 17,83%	39 17,30%	23 17,69%	26 14,70%	15 13,04%	18 12,16%
2008	36 12,50%	73 15,87%	16 10,19%	32 14,20%	11 8,46%	17 9,60%	10 8,70%	10 6,76%
укупно	287	460	157	225	130	177	115	148

Графикон 13. пријављена кривична дјела кријумчарење члан 214 КЗ БиХ

Табела 15.
однос између компарираних фаза кривичног поступка

	укупно	2003	2004	2005	2006	2007	2008
пријава	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
наредба	56,68%	17%	76%	43,33%	69%	121,74%	44,44%
оптужница	42,24%	17%	64%	38,33%	20,51%	100,00%	30,56%
пресуда	41,52%	12%	61%	40,00%	48,72%	30,61%	27,78%

Анализирајући податке из табеле 14. и 15. можемо констатовати да у периоду од 2003. године до 2008. године константно постоје случајеви који су од надлежних агенција за спровођење закона квалификовани као кривично дјело „кријумчарење“ из члана 214 КЗ БиХ. Регистровани број тих кривичних дјела (287) варира из године у годину са евидентном тенденцијом пада откривених случајева (у 2004. години било је 67 или 23,30% у односу на 33 или 11,50% у 2007. години). Евидентно је, према подацима из табеле 15., да значајан број пријављених кривичних дјела на крају буде и процесуиран осуђујућом пресудом (41,50%) што је свакако показатељ добре сарадње органа кривичног гоњења које предводи тужилаштво. За разлику од кривичних дјела које смо до сада обрадили код овог кривичног дјела примјетна је значајна разлика у односу између броја пријављених лица (460) и лица против којих се наредбом спроводи истрага (225), тако да је од укупног броја пријављених лица за ово кривично дјело тужилаштво наредбом спровело истрагу против 48,90%. Разлог наведеном нескладу је често у различитој правној квалификацији до које долази због непрецизности основне одредбе која инкриминише пренос робе „веће вриједности“⁷¹⁹ избјегавајући мјере... Међутим, кад тужилаштво донесе наредбу за спровођење истраге значајан број осумњичених лица (225) буде и оптужен (177) или 78,70% што

⁷¹⁹ Поводом наведене непрецизности заузет је став од стране Суда БиХ на Општој сједници која је одржана 5.јула 2004. године. С тим у вези, став Опште сједнице Суда БиХ гласи: „...захтијева да вриједност прелази износ од 10.000 КМ да би се радило о појму „веће вриједности“, као обиљежја кривичног дјела кријумчарења...“

потврђује значај улоге тужилаштва у Босни и Херцеговини у супротстављању криминалу.

Табела 16.
кривична дјела «кријумчарење неоцарињене робе» члан 215 КЗ БиХ

година	примљено		наредба		оптужница		пресуде	
	пријава	лица	број	лица	број	лица	број	лица
2004	2 25%	4 26,67%	2 25%	4 28,57%	2 28,57%	3 27,27%	2 28,57%	3 33,33%
2005	1 12,50%	2 13,33%	1 12,50%	3 21,43%	1 14,29%	2 18,18%	1 14,29%	2 22,22%
2006	2 25%	2 13,33%	2 25%	2 14,29%	1 14,29%	1 9,09%	1 14,29%	1 11,11%
2007	2 25%	4 26,67%	2 25%	3 21,43%	2 28,57%	3 27,27%	2 28,57%	2 22,22%
2008	1 12,50%	3 20%	1 12,50%	2 14,29%	1 14,29%	2 18,18%	1 14,29%	1 11,11%
укупно	8	15	8	14	7	11	7	9

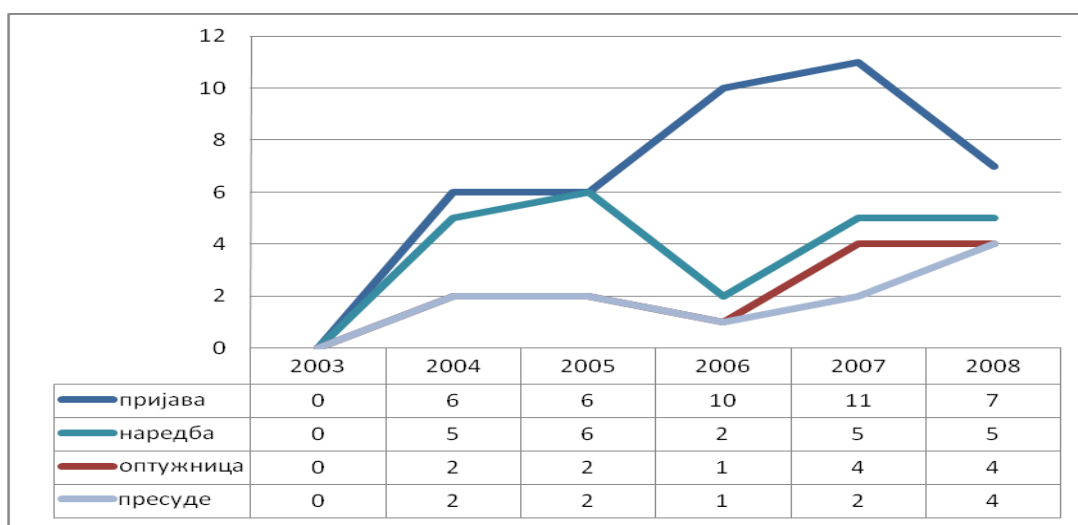

Графикон 14. пријављена кривична дјела «кријумчарење неоцарињене робе» члан 215 КЗ БиХ

Анализирајући податке из табеле 16. можемо констатовати да у периоду од 2004. године до 2008. године константно постоје забиљежени случајеви који су од надлежних агенција за спровођење закона квалификовани као кривично дјело „организовање групе људи или удружење за кријумчарење или растурање неоцарињене робе“ из члана 215 КЗ БиХ. Регистровани број тих кривичних дјела је риједак (8) и на годишњем нивоу се пријави 1 или 2 случаја. Евидентно је, према подацима из табеле 16., да значајан број пријављених кривичних дјела на крају буде и процесуиран осуђујућом пресудом (87,50%) што је свакако показатељ добре сарадње органа кривичног гоњења које предводи тужилаштво. Такође, значајан број пријављених лица буде и осуђен за ово кривично дјело 60%.

Табела 17.
кривично дјело «царинска превара» члан 216 КЗ БиХ

година	примљено		наредба		оптужница		пресуде	
	пријава	лица	број	лица	број	лица	број	лица
2004	6 15%	11 16,92%	5 21,74%	28 41,79%	2 15,38%	8 27,59%	2 18,18%	7 33,33%
2005	6 15%	10 15,38%	6 26,09%	13 19,40%	2 15,38%	4 13,79%	2 18,18%	3 14,29%
2006	10 25%	16 24,62%	2 8,70%	11 16,42%	1 7,69%	1 3,45%	1 9,09%	1 4,76%
2007	11 27,50%	16 24,62%	5 21,74%	8 11,94%	4 30,77%	8 27,59%	2 18,18%	2 9,52%
2008	7 17,50%	12 18,46%	5 21,74%	7 10,45%	4 30,77%	8 27,59%	4 36,36%	8 38,10%
укупно	40	65	23	67	13	29	11	21

Графикон 17. пријављена кривична дјела царинска превара члан 216 КЗБиХ

Табела 18.
однос између компарираних фаза кривичног поступка

	укупно	2004	2005	2006	2007	2008
пријава	100%	100%	100%	100%	100%	100%
наредба	57,50%	83,33%	100%	20%	45,45%	71,43%
оптужница	32,50%	33,33%	33,33%	10%	36,36%	57,14%
пресуда	27,50%	33,33%	33,33%	10%	18,18%	57,14%

Анализирајући податке из табеле 17. и 18. можемо констатовати да у периоду од 2004. године до 2008. године константно постоје случајеви који су од надлежних агенција за спровођење закона квалификовани као кривично дјело „царинска превара“ из члана 216 КЗ БиХ. Регистровани број тих кривичних дјела (40) није велик и он

варира из године у годину на приближно истом нивоу (у 2007. години било је 11 или 27,50% у односу на 6 или 15% у 2004 и 2005. години). Евидентно је, према подацима из табеле 18., да значајан број пријављених кривичних дјела не буде третиран од стране надлежног тужилаштва (57,50%), као и да од укупног броја пријава свега 17,50% добије судски епилог осуђујућом пресудом. Дакле, за разлику од кривичних дјела које смо до сада обрадили код овог кривичног дјела примјетна је значајна разлика која нас упућује да је потребно детектовати проблеме и потом извршити одређену интервенције у циљу побољшања резултата рада. Разлог наведеном нескладу је често у различитој правној квалификацији до које долази због непрецизности основне одредбе која инкриминише царинску превару и вриједност робе која се том приликом увози. Међутим, кад тужилаштво донесе наредбу за спровођење истраге (23) значајан број буде и подигнута оптужница (13) или 56,50% од чега буде правоснажно пресуђено (11) 85%, што, у дијелу од тренутка кад је тужилаштво узело предмет у рад веома задовољавајуће и у том дијелу потврђује значај улоге тужилаштва у Босни и Херцеговини у супротстављању криминалу.

6. КРИВИЧНА ДЈЕЛА «ПРАЊЕ НОВЦА И КОРУПЦИЈА»

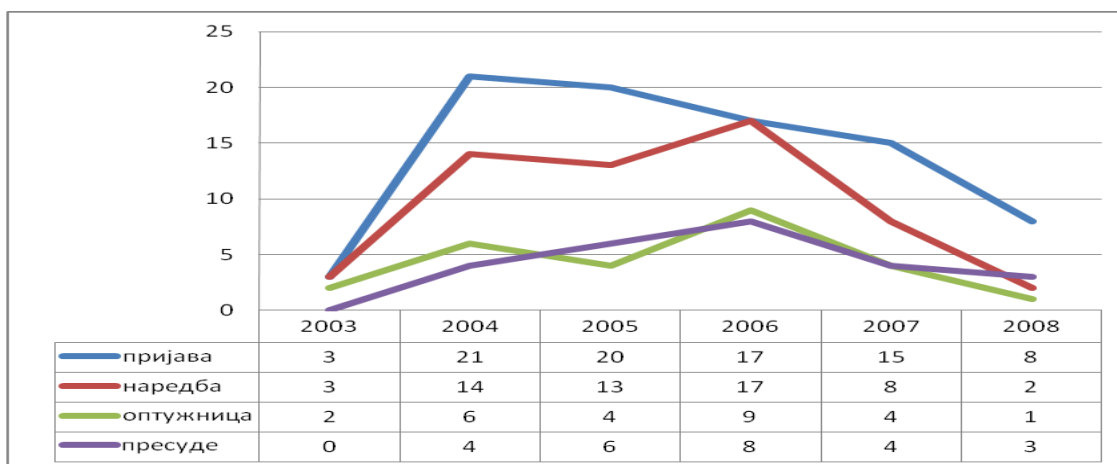
Према извјештају Европске комисије, прање новца један је од најприсутнијих видова организованог криминала у Босни и Херцеговини. Према подацима до којег је дошла Комисија, у БиХ годишње се опере преко 1,5 милијарди еура - преко фиктивних фирми и намјенских – посебних банковних рачуна.⁷²⁰ Да би се сузбила ова појава, која изузетно штетно утиче на развој друштва, БиХ је, уз помоћ међународне заједнице, предузела значајније потезе. Тако је 2003. године прање новца инкриминисано као самостално кривично дјело, ступањем на снагу нових кривичних закона у БиХ, и то на нивоу БиХ и на ентитетским нивоима. До наведене инкриминације прања новца дошло је у складу са обавезама које су за БиХ произашле усвајањем Конвенције Уједињених нација о борби против транснационалног организованог криминала. Такође, у складу са наведеном Конвенцијом, у јуну 2004. године донесен је Закон о спречавању прања новца, према којем Државна агенција за истраге и заштиту има водећу улогу у борби против прања новца. Затим, Централна банка БиХ отпочела је веома транспарентно да прати рад комерцијалних банака, а уведена је и законска обавеза банкама и финансијским институцијама да врше пријаву свих сумњивих трансакција и трансакција преко 30.000 КМ. У Републици Српској оформљено је Одјељење за спречавање прања новца при Министарству финансија, које остварује значајне резултате у борби против прања новца (познат је случај *HYPO* банке, која је наведеном одјељењу пријавила сумњиве трансакције, што је довело до хапшења главних актера инкриминисаних радњи прања новца и откривања око 150 фирми преко којих је опрано 18 милиона КМ.⁷²¹

⁷²⁰ Европска комисија, Извјештај комисије Вијећу о спремности БиХ за преговоре о Споразуму и стабилизацији придруживања са ЕУ, Женева, 18. новембар 2003. године

⁷²¹ Извор: дневне новине Глас Српске од 30.03. 2004. године

Табела 19.
кривично дјело «прање новца» - члан 209 КЗ БиХ

година	примљено		наредба		оптужница		пресуде		споразум	
	пријава	лица	број	лица	број	лица	број	лица	број	лица
2003	3 3,57%	54 18,18%	3 5,26%	54 26,21%	2 7,69%	53 37,59%	0 0%	0 0%	0	0
2004	21 25%	60 20,20%	14 24,56%	55 26,70%	6 23,08%	12 8,51%	4 16%	8 14,55%	2	11
2005	20 23,81%	50 16,84%	13 22,81%	31 15,05%	4 15,38%	8 5,67%	6 24%	11 20%	3	3
2006	17 20,24%	42 14,14%	17 29,82%	39 18,93%	9 34,62%	59 41,84%	8 32%	17 30,91%	6	10
2007	15 17,86%	55 18,52%	8 14,04%	18 8,74%	4 15,38%	7 4,96%	4 16%	16 29,09%	2	4
2008	8 9,52%	36 12,12%	2 3,51%	9 4,37%	1 3,85%	2 1,42%	3 12%	3 5,45%	2	2
укупно	84	297	54	152	26	141	25	55	13	30

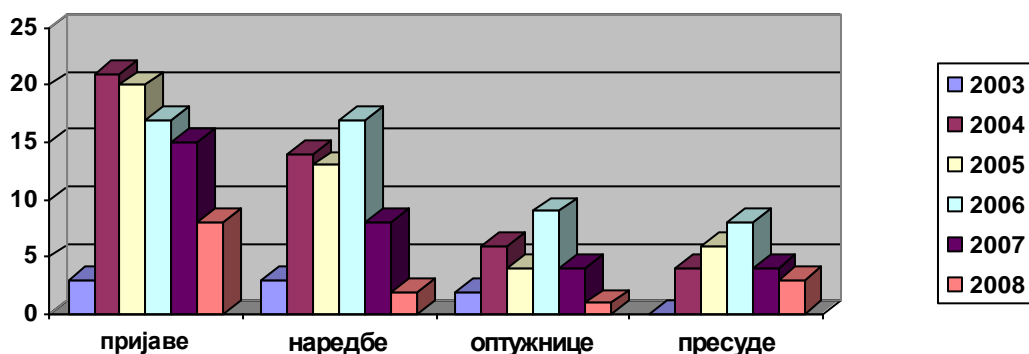
Графикон 18. пријављена кривична дјела «прање новца» - члан 209 КЗ БиХ

Анализирајући податке из табеле 19 можемо констатовати да у периоду од 2003. године до 2008. године константно постоје случајеви које су од надлежних агенција за спровођење закона квалификовани као кривично дјело «прање новца» из члана 209 КЗ БиХ. Регистровани број тих кривичних дјела (84) варира из године у годину. Најмање пријављених кривичних дјела било је 2003 године 3 (3,60%) што је и разумљиво обзиром да је те године ово дјело први пут и инкриминисано позитивним правним прописима у БиХ, да би идуће 2004. године било пријављено највећи број ових кривичних дјела 21 (25%) као и 2005. године кад их је било 20 (23,80%), што се може тумачити и одређеном неспремношћу криминалних кругова на ову законску регулативу као и на чињеницу да се у том периоду формирала и специјализована јединица оспособљена за борбу против прања новца у оквиру Државне агенције за истраге и заштиту. Од 2006. године долази до благог опадања броја пријава за ова кривична дјела да би 2008. године било укупно 8 пријава (9,50%). Евидентно је да велики број пријава за ова кривична дјела није третиран од стране тужилаштва у форми истраге (35,50%), као и да велики број истрага не резултира подизањем оптужнице (52%). Ова чињеница нас упућује на закључак да је истрага кривичног

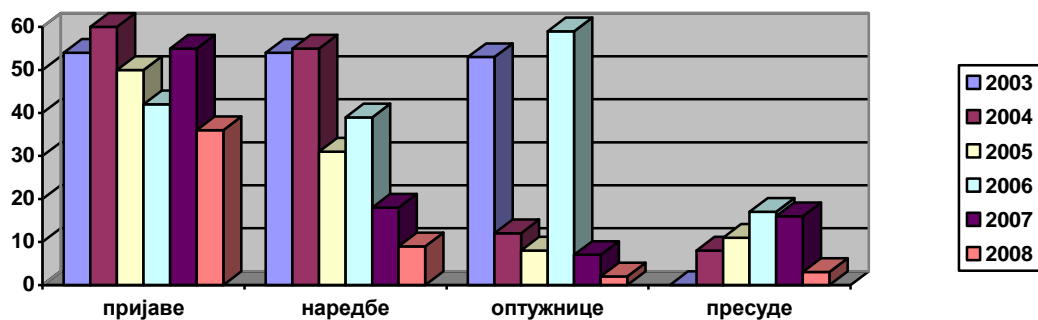
дјела прање новца веома сложена и да захтијева кординиран напор полицијских агенција и тужилаштва. Процент осуђујућих пресуда у односу на број подигнутих оптужница је више него задовољавајући обзиром да је 96%. Обзиром на наведено можемо констатовати да су тужиоци поприлично рестриктивно поступали у складу са својом функцијом, односно да су, у најмању руку, чешће требали да наређују спровођење истраге и да се чешће одлучују да подижу оптужнице. Резултати истраживања, такође, дају нам за право да закључимо да су тужиоци у знатној мјери могли бити ревноснији у вршењу својих надлежности. С тим у вези, а обзиром на врло упечатљиве трендове, мишљења смо да би у наредном периоду тужилаштво требало храбрије и мање рестриктивно да улази у наредне фазе кривичног поступка, при чему треба да се води рачуна да та повећана ревност не доведе до друге крајности.

Табела 20.
однос између компарираних фаза кривичног поступка

	укупно	2003	2004	2005	2006	2007	2008
пријава	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
наредба	64,29%	100%	67%	65,00%	100%	53,33%	25,00%
оптужница	30,95%	67%	29%	20,00%	52,94%	26,67%	12,50%
пресуда	29,76%	0%	19%	30,00%	47,06%	26,67%	37,50%

Графикон 19. пријаве за кривично дјело прање новца - члан 209 КЗ БиХ

Графикон 20. лица пријављена за кривично дјело прање новца чл 209 КЗБиХ

Табела 21.

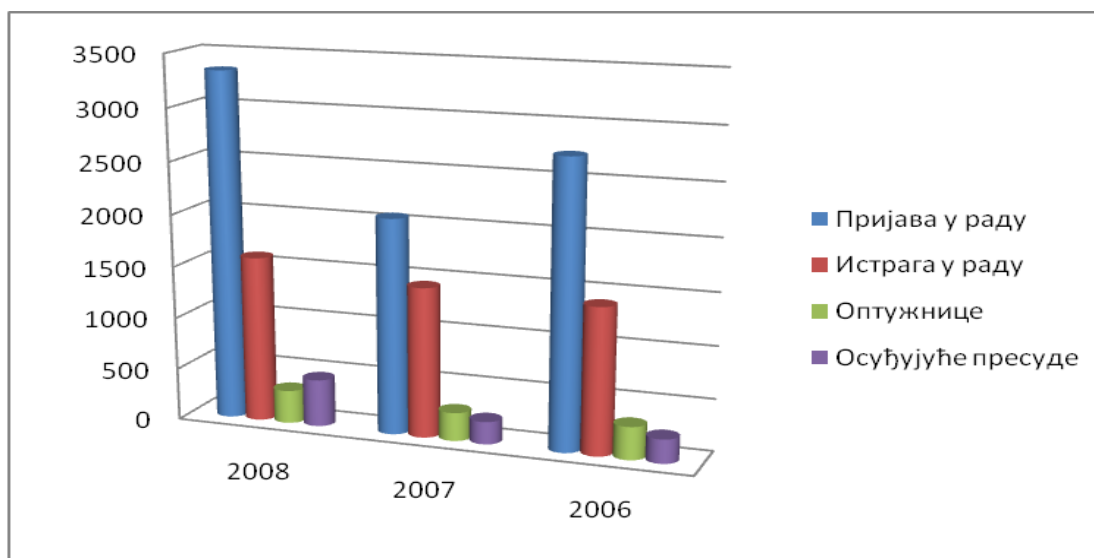
результати рада тужилаштва у БиХ у вези са кривичним дјелом «Прање новца» - члан 209 КЗ БиХ

година		2003			2004			2005			2006			2007			2008		
Тужилаштво		Запримљено пријава	Наредби у раду	оптужница	Запримљено пријава	Наредби у раду	оптужница	Запримљено пријава	Наредби у раду	оптужница	Запримљено пријава	Наредби у раду	оптужница	Запримљено пријава	Наредби у раду	оптужница	Запримљено пријава	Наредби у раду	оптужница
Тужилаш БиХ	чл.209 КЗ БиХ	3	2	2	21	14	6	20	13	4	17	17	9	15	8	4	8	2	1
Тужилаш РС	чл. 280 КЗ РС	6	6	4	14	12	4	5	3	2	11	8	1	6	2	1	9	7	6
Тужилаш Ф БиХ	чл. 272 КЗ ФБиХ	18	17	7	22	18	9	21	20	15	25	19	13	20	14	13	22	18	14
Тужилаш БД БиХ	чл.265 КЗ БД БиХ	1	1	0	0	0	0	0	0	0	4	5	2	2	2	1	2	2	1
укупно		28	26	13	57	44	19	46	36	21	57	49	25	43	26	19	41	29	22

Табела 21 приказује резултате које су постигла тужилаштва у БиХ поступајући по пријавама за кривично дјело «прања новца». Анализирајући презентоване податке можемо закључити да најбоље резултате постижу тужилаштва у Федерацији БиХ гдје је од 121 пријаве осуђујућом пресудом окончано 71 случај или 55,50% што је сасвим задовољавајући резултат. Оваквим резултатом не могу се похвалити тужилаштво у Републици Српској гдје је од 51 пријаве правоснажно осуђујућом пресудом завршено 18 случајева или 35,30% као ни Тужилаштво БиХ гдје је овај проценат (табели 20) скромних 29,80%. Такође, видљиво је да велики број наредби за спровођење истраге још увијек није резултовао подизањем оптужнице што нас упућује на закључак да се ради о сложеном кривичном дјелу чије доказивање захтијева координисану заједничку активност агенција за спровођење закона предвођених тужилаштвом као органом који је надлежан за вођење истраге. У вези са наведеним можемо констатовати да је у наредном периоду потребно детектовати проблем и предузети мјере да се исти отклоне. Дијагностицирање проблема потребно је да ураде све агенције за спровођење закона заједнички с тим што тужилаштво треба да иницира ове активности и изнесе основне проблеме који су довели до тога да значајан број пријава од стране полицијских агенција не буде третиран од стране тужилаштва у форми наредбе за спровођење истраге.

Табела 22.
процесуирање коруптивних кривичних дјела 2006-2008⁷²²

година	пријава у раду	истрага у раду	оптужнице	осуђујуће пресуде
2008	3337	1593	318	454
2007	2064	1440	272	217
2006	2734	1404	316	231
укупно	8135	4437	906	902

Графикон 21. процесуирана коруптивна кривична дјела у БиХ

Корупцијска кривична дјела најчешће се испољавају кроз конкретна кривична дјела примања и давања мита, противзаконитог посредовања, фалсификовања службене исправе и злоупотребе службеног положаја или овлаштења.

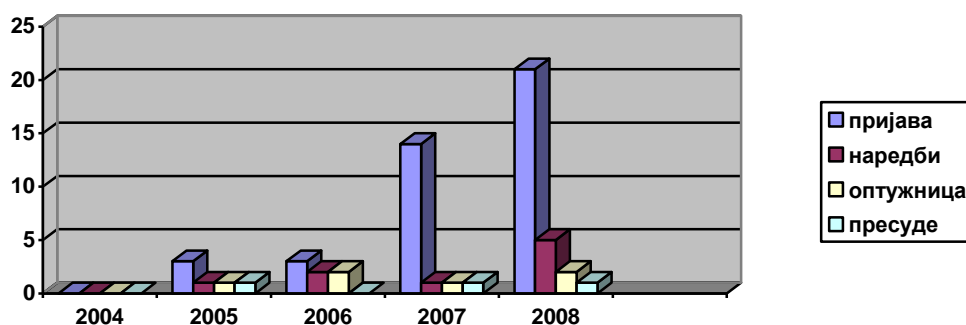
Корупцијска кривична дјела имају највећи степен латентности, тј. за највећи број никада се не сазна («тамна бројка криминала») из разлога што нити једној страна у недозвољеној радњи није у интересу дјело разоткрити из разлога што су обадвије стране оствариле одређену корист. Коруптивна кривична дјела нису дјела која се врше пред свједоцима, материјални трагови су изузетно ријетки, а као посебност је велики проблем доказивања ових кривичних дјела пред надлежним судовима. Ове констатације потврђују подаци из табеле 22. из које је видљиво да је од укупног броја пријава за коруптивна кривична дјела у периоду од 2006 до 2008. године (8135) подигнуто 906 оптужница или 11,14%. Такође, велики број пријављених коруптивних кривичних дјела није третиран од стране тужилаштва у БиХ у форми наредбе за спровођење истраге што нам даје за право горе изнесене констатације о тешкоћама доказивања овог кривичног дјела. Специфичност овог кривичног дјела је да је изузетно велики проценат оптужница (906) добило свој епилог осуђујућом пресудом (902) или 95,60%. Овај постотак даје нам за право да организација истраге која је

⁷²² Резултати презентовани на 5. конференцији главних тужилаца у БиХ која је одржана у Требињу 02.10.2009. године

повјерена тужиоцу даје веома добре резултате у каснијим фазама поступка тј. од подизања оптужнице.

Табела 23.
коруптивна кривична дјела

година	примљено пријава			број наредба			број оптужница			број пресуде		
	217 ⁷²³	218 ⁷²⁴	220 ⁷²⁵	217	218	220	217	218	220	217	218	220
2004	0	26	4	0	15	2	0	15	0	0	9	0
2005	3	16	15	1	7	3	1	6	2	1	8	1
2006	3	12	25	2	10	6	2	9	2	0	5	2
2007	14	9	72	1	8	5	1	7	1	1	6	1
2008	21	10	99	5	5	13	2	4	1	1	2	1
укупно	41	73	215	9	45	29	6	41	6	3	30	5

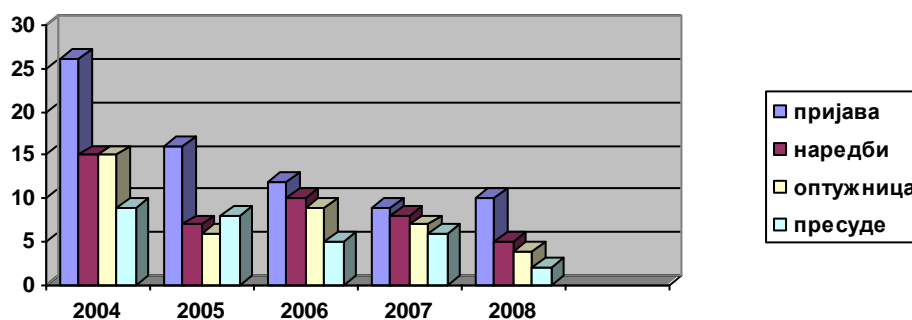
Графикон 22. пријаве за кривично дјело примање дара из члана 217 КЗ БиХ

Анализирајући податке из табеле 23. можемо констатовати да у периоду од 2005. године до 2008. године константно постоје случајеви који су од надлежних агенција за спровођење закона квалификовани као кривично дјело «примање дара» из члана 217 КЗ БиХ, док 2003 и 2004 године није било поднесених пријава. Регистровани број тих кривичних дјела (41) није велик и он варира из године у годину са евидентном тенденцијом раста (у 2008. години било је 21 или 51,20% у односу на 3 или 7,30% у 2005 и 2006. години). Евидентно је, према подацима из табеле 22., да значајан број пријављених кривичних дјела не буде третиран од стране надлежног тужилаштва (78%), као и да од укупног броја пријава свега 7,30% добије судски епилог осуђујућом пресудом. Дакле, за разлику од кривичних дјела које смо до сада обрадили код овог кривичног дјела примјетна је значајна разлика која нас упућује да је потребно детектовати проблеме и потом извршити одређену интервенције у циљу побољшања резултата рада. Међутим, кад тужилаштво донесе наредбу за спровођење истраге (9) значајан број буде и подигнута оптужница (6) или 66,70% од чега буде правоснажно пресуђено (3) 50%, што, у дијелу од тренутка кад је тужилаштво узело предмет у рад веома задовољавајуће и у том дијелу потврђује значај улоге тужилаштва у Босни и Херцеговини у супротстављању криминалу.

⁷²³ члан 217 КЗ БиХ - примање дара

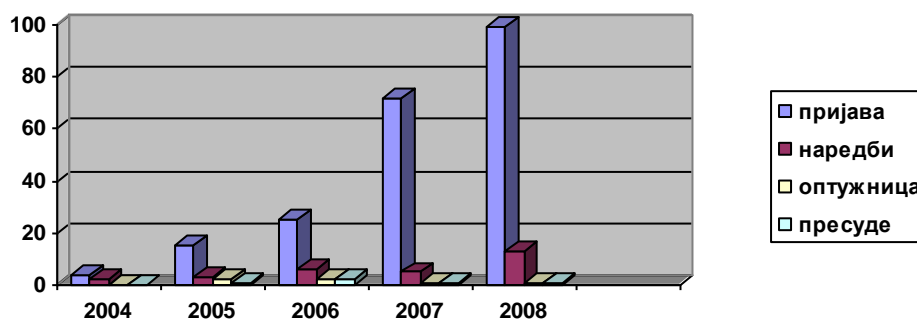
⁷²⁴ члан 218 КЗ БиХ - давање дара

⁷²⁵ члан 220 КЗ БиХ – злоупотреба положаја или овлаштења

Графикон 23. пријаве за кривично дјело „давање дара“ из члана 218 КЗ БиХ

Анализирајући податке из табеле 23. можемо констатовати да у периоду од 2004. године до 2008. године константно постоје случајеви који су од надлежних агенција за спровођење закона квалификовани као кривично дјело «давање дара» из члана 218 КЗ БиХ. Регистровани број тих кривичних дјела (73) варира из године у годину са евидентном тенденцијом опадања (у 2004. години било их је 26 или 35,60% у односу на 9 или 12,33% у 2007 и 10 или 13,70% у 2008. години). Евидентно је, према подацима из табеле 23., да значајан број пријављених кривичних дјела не буде третиран од стране надлежног тужилаштва (38,50%), као и да од укупног броја пријава 41% добије судски епилог осуђујућом пресудом. Дакле, ако изузмемо број пријава које не буду третиране од стране тужилаштва резултати рада по овом кривичном дјелу су веома задовољавајући (од 45 наредби за спровођење истраге судски епилог осуђујућом пресудом добило је 30 предмета или 66,70%). Што потврђује значај улоге тужилаштва у Босни и Херцеговини у супротстављању криминалу.

Графикон 24. пријаве за кривично дјело злоупотреба положаја или овлаштења из члана 220 КЗ БиХ

Анализирајући податке из табеле 23. можемо констатовати да у периоду од 2004. године до 2008. године константно постоје случајеви који су од надлежних агенција за спровођење закона квалификовани као кривично дјело «злоупотреба службеног положаја или овлаштења» из члана 220 КЗ БиХ. Регистровани број тих кривичних дјела (215) варира из године у годину са евидентном тенденцијом раста (у 2008.

години било их је 99 или 46% у односу на 4 или 1,90% у 2004. години). Евидентно је, према подацима из табеле 23., да огроман број пријављених кривичних дјела не буде третиран од стране надлежног тужилаштва (86%), као и да од укупног броја пријава свега 2,30% добије судски епилог осуђујућом пресудом. Дакле, резултати рада по овом кривичном дјелу су веома не задовољавајући што захтијева да се у наредном периоду детектују проблеми и предузму мјере да се исти отклоне. Дијагностицирање проблема потребно је да ураде све агенције за спровођење закона заједнички, с тим што тужилаштво треба да иницира ове активности и изнесе основне проблеме који су довели до тога да значајан број пријава од стране полицијских агенција не буде третиран од стране тужилаштва у форми наредбе за спровођење истраге.

Из свега наведеног можемо закључити да корупцијска кривична дјела имају највећи степен латентности, тј. за највећи број никада се не сазна («тамна бројка криминала») из разлога што нити једној страна у недозвољеној радњи није у интересу дјело разоткрити из разлога што су обадвије стране оствариле одређену корист. Коруптивна кривична дјела нису дјела која се врше пред свједоцима, материјални трагови су изузетно ријетки, а као посебност је велики проблем доказивања ових кривичних дјела пред надлежним судовима. С обзиром на ту чињеницу, сматрамо да се проблем корупција у Босни и Херцеговини најрепрезентативније може приказати резултатима истраживања која је спровео *Transparency International* у БиХ. Према истраживању које је спроведено анкетирањем грађана од стране *Transparency International*⁷²⁶, подаци показују да највећи број грађана сматра да су државни службеници, без обзира на ниво власти, умијешани у корупцију из чега се може извући закључак да грађани немају повјерење у активности које предузима јавни сектор у борби против корупције.

Кад је у питању корупција унутар полиције и правосуђа, резултати истраживања *Transparency International*, показују да грађани БиХ сматрају да корупција у знатној мјери постоји у овим институцијама. Шта више, грађани сматрају да су полиција и правосуђе трећа односно четврта најкорумпиранија институција у БиХ, и то одмах после политичких партија и царине, што је свакако алармантан податак.

Грађани Босне и Херцеговине, такође, сматрају да кључну улогу у борби против корупције требају да имају већ постојеће домаће институције, те да је њихову ефикасност потребно појачати поштравањем већ постојећег законодавства (28,2%), досљедном provedбом постојећих законских одредби (21,4%) и јачањем постојећих институција (21,3%), што укупно представља 70,9% анкетираних грађана. Већи број грађана сматра да у борби против корупције треба дати већа овлаштења међународним институцијама (12,3%), док 12,1% анкетираних сматра да би се против корупције у БиХ требало борити формирањем једног антикорупционог тима.

⁷²⁶ *Transparency International* БиХ, Студија перцепције корупције - 2004. годину, Бања Лука 2004.

7. СТАВОВИ И МИШЉЕЊА ЕКСПЕРАТА ИЗ ОБЛАСТИ БОРБЕ ПРОТИВ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

(Приказ резултата емиријског истраживања–ставови и мишљења компетентних стручњака и практичарима из области борбе против организованог криминала)

Емпиријско истраживање путем усмјереног интервјуа изведено је на узорку од пет руководних представника тужилаштва у Босни и Херцеговини, пет представника судова у Босни и Херцеговини, затим са руководним радницима из свих полицијских агенција у Босни и Херцеговини укупно 9 (СИПА-2, ГП-2, МУП РС-2, МУП Ф БиХ-2 и Полиција БД БиХ-1). Такође, обављен је и интервју са пет еминентних научних радника и стручњака из области кривичног права и криминалистике као и са два представника међународних организација који имају мандат помоћ домаћим органима власти у борби против организованог криминала у Босни и Херцеговини.

Имајући у виду да су групе испитаника састављене од руководиоца и носилаца конкретних активности усмерених у циљу институционалног супротстављања организованом криминалу у Босни и Херцеговини као и од научних радника који су активно учествовали у стварању тренутног босанскохерцеговачког нормативног оквира усмјереног за супротстављање организованом криминалу, као и да су испитаници у спроведеном истраживању учествовали добровољно, можемо да са великом сигурношћу процјенимо да су судови добијени на основу њихових ставова и погледа репрезентативни и да у великој мјери дају одговоре на питања која су предмет истраживања.

Прије обављања разговора свим испитаницима достављена су питања у циљу њихове припреме. Питања која су корићена током интервјуа са испитаницима су:

1. По вашем мишљењу, која бисте кривична дјела сматрали организованим криминалом без обзира на законско одређење овога феномена?
2. Реците нам ваше мишљење о корупцији, прању новца, трговини људима, кријумчарењу наркотицима, оружјем и високотарифном робом, тероризму и да ли је ово задње оправдано сматрати дјелом организованог криминала, ако занемаримо политички циљ као мотив тероризма?
3. Што бисте издвојили као спону међу претходним појавама?
4. У којој мјери је у Босни и Херцеговини присутан организовани криминал?
5. Да ли сте у свом раду индицирали одређени облик организованог криминала и, ако јесте, који облик је доминантан?
6. Да ли предмети у којима сте индицирали организовани криминал имају искључиво унутрашњи карактер или имају елементе транснационалног?
7. Како цијените улогу тужилаштва у борби против организованог криминала?
8. Да ли тужилаштво игра важну улогу у супротстављању овој појави или не? Ако је улога тужилаштва важна да ли су, по вашем мишљењу, тренутна законска рјешења (тужилачка истрага) боља за супротстављање организованом криминалу или је то било прије боље ријешено (судска истрага). Дакле, да ли је било боље рјешење судска истрага или је то случај сада када имамо тужилачку истрагу?
9. Шта су предности и мане оба модела по вашем мишљењу?
10. Какав је, по вашем мишљењу, тренд дјеловања тужилаштва и полицијских агенција - из године у годину све је више откривених дјела организованог криминала, или је овај тренд у опадању и трећа могућност да је статичан, јер је

- пораст откривених кривичних дјела организованог криминала у корелацији са порастом ове врсте криминала у друштву?
11. Како оцјењујете однос откривених КД организованог криминала са становишта полиције и реално процесуираних ових КД, као и однос према правоснажним осуђујућим пресудама по овим КД, посебно са аспекта висине изречених санкција?
 12. Каква је сарадња тужилаштва са другим агенцијама за спровођење закона, издвојите агенцију са којом имате најбољу сарадњу?
 13. На који начин долазите до сазнања о постојању кривичних дјела организованог криминала? Какав је значај посебних истражних радњи у његовом откривању и доказивању?
 14. Што нам можете рећи о нивоу употребљивости добијених информација коришћењем посебних истражних радњи?
 15. Како оцјењујете могуће ситуације умијешаности полицијских и других службеника за спровођење закона у организованом криминалу? Да ли је ова појава од суштинске важности за биће овог КД или не?
 16. Ако је одговор да обавезно постоји инволвираност службеника за спровођење закона у активности организованог криминала, како то утиче на ваш рад, односно какве оне имају реперкусије на ваше вођење истрага и ваш однос према институцијама са којима радите на тим истрагама?

Резултати истраживања добијени вођењем интервјуа са испитаницима значајно се не разликују код једног броја постављених питања, због чега су њихови одговори и ставови обједињени и заједно интерпретирани. Учесници интервјуа су у одговорима на поједина питања давали различите а понекад и супротстављене одговоре, односно износили су ставове који су на одређени начин били супротстављени једни другима и одговоре на та питања су посебно и појединачно обрађена и интерпретирана.

Учесници интервјуа су на питање која кривична дјела сматрају организованим криминалом без обзира на законско одређење овог феномена истакли да се ради о тешким кривичним дјелима у чијој организацији и извршењу је учествовало више особа а у циљу доласка до профита или моћи. На друго питање испитаници су дали такође у великом степену сличне одговоре тако да су истакли да наведена кривична дјела (корупција, прање новца, трговина људима, кријумчарење наркотицима, оружјем и високотарифном робом) представљају веома профитабилне послове организованог криминала чију дјелатност ће обављати и у наредном периоду. Кад је у питању тероризам одговори испитаника нису јединствени тако већина испитаника тероризам не доживљава као кривично дјело организованог криминала. Ови испитаници истичу да између организованог криминала и тероризма постоји доста суштинске сличности прије свега одликује их висок степен дисциплине и организованости, као и да се често у пракси дешава да терористичке организације врше и дјела организованог криминала у циљу остварења профита којим ће вршити терористичке активности али и да се припадници организованог криминала за новац могу појавити као извршиоци терористичког акта. Мањи број испитаника (четири испитаника од чега су два из полицијских структура и по један тужилац и међународни представник) сматрају да тероризам има елементе организованог криминала и да, без обзира што профит није основни циљ вршења кривичних дјела, ипак се може подвести под организовани

криминал са одређеним специфичностима које га разликују од других кривичних дјела организованог криминала.

Као спона наведених кривичних дјела организованог криминала испитаници су, прије свега, навели интерес и остваривање противправне добити. Такође, као спона се наводи начин организовања тј. постојање организоване групе са строгим правилима понашања и небирање средстава да би се дошло до постављеног циља.

Учесници интервјуа су на питање у којој мјери је у Босни и Херцеговини присутан организован криминал истакли да исти евидентно постоји у Босни и Херцеговини али су различити ставови изнесени у погледу његове присутности од тога да је проблем предимензионисан (ово је став значајног броја испитаника који долазе из полицијских структура седам од девет испитаних) до тога да је веома присутан и то «чак и више него што јавност говори и што стручна јавност мисли» (ово је став значајног броја испитаника тужилаца и судија као и међународних представника).

На питање да ли су испитаници индицирали одређени облик организованог криминала и ако јесу који облик је доминантан потврдне одговоре смо добили од испитаника који непосредно раде на пословима супротстављања организованом криминалу док су научни радници и међународни представници имали негативан одговор. Као доминантни облици испољавања у БиХ истичу се кријумчарење наркотицима и трговина људима, те финансијска кривична дјела посебно у вези приватизације. Сви испитаници који су потврдно одговорили да су индицирали одређени случај организованог криминала навели су да су готово по правилу током рада у тим предметима имали елементе иностраности, односно да је транснационални елемент био веома важна карика у вршењу тих кривичних дјела.

Сви испитаници су истакли да је улога тужилаштва у супротстављању организованом криминалу веома велика и значајна у Босни и Херцеговини посебно од кад је на правну снагу 2003. године ступио Закон о кривичном поступку којим се прешло са судске на тужилачки концепт истраге. Јединственост ставова испитаника о значају улоге тужилаштва у супротстављању организованом криминалу непромјењена је и кад су у питању ставови испитаника о тој улози у зависности од концепта истраге. Наиме, јединствен је став свих испитаника да тужилачки концепт истраге има значајне предности у односу на судску истрагу. Ова оцјена испитаника посебно добија на значају ако наведемо податак да су сви испитаници који долазе из полицијских структура као и сви интервјуисани тужиоци и судије вршили истраге по оба истражна концепта. Као највеће предности тужилачког концепта истраге наводи се скраћење трајања поступка, спречавање непотребног понављања истих радњи од стране више агенција за спровођење закона, боља контрола тока истраге и мања могућност злоупотреба. Такође, наводи се као значајна предност тужилачке истраге чињеница да тужилац од самог почетка има контролу над случајем тако да потпуно влада са предметом што је предуслов за успјешно оптужење и касније процесуирање тако да је број случајева непотврђивања оптужница занемарив а и значајно је смањен број ослобађајућих пресуда. Испитаници наводе да се због ове предности тужилачке истраге битно смањују трошкови и скраћују судски поступци. Испитаници су изнијели и одређене замјерке на рачун тужилачког концепта истраге посебно у свјетлу заштите људских права али су навели да се те замјерке требају рјешавати доградњом и побољшањем постојећих законских рјешења у складу са важећим Законом о кривичном поступку којим је предвиђена тужилачка истрага у Босни и Херцеговини.

Испитаници су на питања о тренду дјеловања тужилаштва и полицијских агенција у БиХ у супротстављању организованом криминалу јединствени у оцјени да је примјетан тренд побољшања међусобне сарадње и уопште јединствени су у констатацији да агенције за спровођење закона показују тренд побољшања својих способности у супротстављању организованом криминалу из године у годину што утиче на повећање откривених и процесуираних случајева организованог криминала. Такође, јединствено је мишљење да сарадња између агенција је добра са тенденцијом јачања заједничких истражних тимова посебно између тужилаштва и надлежних полицијских агенција по одређеним линијама рада при чему се посебно издваја сарадња у области борбе против наркокриминала, трговине људима и привредног криминала. Испитаници су приликом одговарања на ова питања различито износили ставове у погледу њиховог субјективног односа о томе да ли су они задовољни са наведеним трендовима дјеловања и међусобне сарадње наведених агенција у супротстављању организованом криминалу. Без одређеног правила у смислу одређивања група испитаника можемо подијелити ставове испитаника на дио који су мишљења да тренд побољшања дјеловања и сарадње није довољно велик односно да су очекивали да буде бољи. Овај став нарочито истичу испитаници из групе еминентних научних радника и стручњака из области кривичног права и криминалистике као и представници међународних организација који имају мандат помоћ домаћим органима власти у борби против организованог криминала у Босни и Херцеговини, као и један мањи број тужилаца, судија и испитаника из полицијских агенција. Други испитаници износе своје мишљење да су они лично задовољни наведеним темпом као и да су очекивали да ће се сусретати са више проблема у раду које ће утицати да наведена сарадња и тренд дјеловања буде слабији. Наведено мишљење присутно је највећим дијелом код испитаника који долазе из тужилаштва па и полиције а нешто мање је изражен код судија.

Највећа несагласност у одговорима испитаника односи се на питање о односу откривених кривичних дјела организованог криминала са становишта полиције и реално процесуираних тих случајева, посебно са аспекта висине изречених санкција. Сви испитаници из полицијских агенција истакли су мишљење да број откривених кривичних дјела организованог криминала и процесуираних кривичних дјела из области предмета истраживања је добар осим у дијелу финансијског криминала гдје је по њиховом мишљењу тај однос недовољно добар као и да би у том правцу било неопходно направити одређене помаке у раду тужилаштва и судова. Ови испитаници истичу да се предмети финансијског криминала раде дуго, да често не могу да остваре довољно добру комуникацију са надлежним тужиоцима а да су са изреченим санкцијама од стране надлежних судова нарочито незадовољни јер се често дешава да се оптужени ослобађају или кажњавају са санкцијама које су испод општег минимума предвиђеног за та кривична дјела. Кад су у питању друга кривична дјела из области борбе против организованог криминала испитаници из полицијских агенција наводе да су задовољни са брзином процесуирања и завршетка процеса што истичу као један од највећих успјеха тужилачког концепта истраге али наводе да казнена политика по њима није задовољавајућа и да су изречене санкције благе те да се њима не постиже њен општи циљ у смислу генералне превенције. За разлику од њих тужиоци у правилу су задовољни са односом откривених кривичних дјела организованог криминала и њиховим процесуирањем с тим што се слажу да су изречене санкције благе те да би у том правцу требало да дође до одређених промјена у законским одређењима у смислу

изрицања казне испод општег минимума предвиђеног за то дјело. Испитаници судије јединствено износе став да је однос откривених и процесуираних кривичних дјела из области организованог криминала сасвим задовољавајући те да су и изречене санкције усклађене са дјелима која им се стављају на терет. Испитаници из реда еминентних научних радника и стручњака из области кривичног права и криминалистике као и представници међународних организација који имају мандат помоћ домаћим органима власти у борби против организованог криминала у Босни и Херцеговини са мањим одступањима износе мишљење веома слично мишљењу испитаника тужилаца. Одступања од изнесеног мишљења тужилаца код ових испитаника је у томе што они сматрају да се неради довољно „дубоко“ у истрагама пријављених дјела тако да често се не дође до организатора и носилаца криминалне активности већ се по њиховом мишљењу тужиоци задовољавају са нижеранжираним извршиоцима кривичних дјела.

На питање о начину долажења до сазнања везаних за извршење кривичних дјела организованог криминала релевантне одговоре дали су испитаници из полицијских агенција, тужилаштва и суда, док су испитаници из реда еминентних научних радника и стручњака из области кривичног права и криминалистике као и представници међународних организација који имају мандат помоћ домаћим органима власти у борби против организованог криминала у Босни и Херцеговини на ово питање одговарали теоријски што је и разумљиво обзиром да не раде непосредно на супротстављању организованом криминалу у БиХ. Јединствено је мишљење да се до сазнања долази комбиновањем општих (класичних) метода и радњи и примјеном посебних истражних мјера и радњи. До успјеха у процесуирању кривичних дјела организованог криминала може доћи само успјешном симбиозом наведених мјера и радњи. Такође, јединствен је став да без обзира колико се успјешно примјењују класичне истражне мјере и радње без примјене посебних истражних мјера и радњи не може се успјешно извршити пресецање и откривање цјелокупне криминалне организације тако да је њена примјена од кључног значења при чему се износе ставови да је неопходно перманентно радити на прилагођавању и доградњи законских рјешења у овој области јер је примјетно да се криминалне организације веома брзо прилагођавају активностима истражних органа тако да се успјех заснива на додатној едукацији и изналагању нових модуса њеног спровођења. Употребљивост информација и доказа до којих се дође примјеном посебних истражних мјера и радњи је велика под условом да су исте спроведене у складу са законом и да се предузимају у симбиози са класичним истражним мјерама и радњама.

Испитаници су јединствени у ставу да инволвираност полицијских или других службеника за спровођење закона у криминалној организацији представља веома отежавајући фактор приликом предузимања мјера и радњи на њиховом откривању и пресецању. За разлику од овог јединственог става међу испитаницима не постоји јединствен став кад је у питању обавезност ове појаве за биће кривичног дјела организованог криминала. Највећи број испитаника који су у раду имали конкретне случајеве супротстављања организованом криминалу наводе да готово по правило током тих истрага су долазили до података и информација о инволвираности полицијских службеника или других службеника за спровођење закона али да то није обавезно. За разлику од њих један број испитаника мишљења је да је тај моменат обавезан да би дјеловање одређене криминалне организације могло се окарактерисати као организовани криминал. Испитаници који заступају овај став наводе да није

неопходно да ти службеници буду стално присутни у криминалној активности већ да се могу и ад хок ангажовати за реализацију конкретних криминалних активности.

На основу добијених одговора могу се донијети сљедећи судови, који су произашли као заједнички ставови испитаника а који су значајни за овај рад:

- Проблем организованог криминала постоји у Босни и Херцеговини и превасходно је транснационалног карактера, одликује га добра организација са строгим правилима понашања унутар исте и бескрупулозност да би се дошло до циља, тј. до профита;
- Као доминантни облици испољавања организованог криминала у БиХ наводе се кријумчарење наркотицима и трговина људима, док је финансијски криминал посебно у вези са приватизацијом значајан облик испољавања организованог криминала;
- Улога тужилаштва у супротстављању организованом криминалу у БиХ је веома велика и значајна посебно од кад се прешло на концепт тужилачке истраге;
- Јединствен је став да је концепт тужилачке истраге са аспекта супротстављања организованом криминалу боље рјешење од судског концепта истраге, те да је примјетан тренд побољшања институционализованих капацитета БиХ у супротстављању организованом криминалу од увођења тужилачке истраге,
- Потребно је перманентно радити на изградњи бољих односа између полиције и тужилаштва кроз заједничке едукације и стварање заједничких истражних тимова те индицирању нових законских рјешења која се покажу као потребна у раду на супротстављању организованом криминалу, при чему је примјена посебних истражних мјера и радњи нужна.

На основу прикупљених података, мишљења смо да се могу извести референтни закључци о великом значају улоге тужилаштва у супротстављању организованом криминалу у Босни и Херцеговини, о његовом евидентном постојању и настојању државе да се тај феномен, који разара савремене државе, сузбије и спријечи његово даље јачање.

VIII

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Комплексност разматране материје, од нас захтјева, да, на самом почетку, успоставимо један генерални оквир унутар ког ћемо логички формулисати закључке који слиједе изведеног истраживања. Дакле, са сигурношћу можемо рећи да организовани криминал представља озбиљан облик угрожавања безбједности државе као опште категорија, не вежући овај појам ни за једну конкретну државу. Наравно, потврду овој тврдњи налазимо у радовима великог броја признатих стручњака који овај феномен посматрају из разних углова, користећи се методологијом и теоријским оквирима различитих наука. Организовани криминал је могуће и неопходно посматрати из више углова и са више нивоа. Није упитно да је организовани криминал деструктивни облик људске дјелатности, чије цјеловито посматрање не може ићи ни једнолинијски нити праволинијски. Та појава, као пракса, па чак и као својеврсна идеологија, има лонгитудиналан карактер (нема једнократности), интердисциплинарна и мултидисциплинарна је (у погледу проучавања изворишта и циљева – историјски, етички, социолошки, политолошки, психолошки, техничко – технолошки аспект итд.) и мултимедијална је (са аспекта извршиоца и средстава – група, групе, организација; банална, развијена, софистицирана, високо софистицирана средства), а компатибилна је са процесима како конкретне друштвене заједнице тако и човјечанства у цјелини.

Са аспекта безбједносних наука, организовани криминал представља један од најопаснијих унутрашњих неоружаних облика угрожавања државе и друштва, који пријети да ослаби и саме темеље демократске власти. Основни мотив криминалног дјеловања је богаћење, а средства и методе остваривања зараде криминалне организације углавном прилагођавају степену развијености друштва и његове организованости и спремности за борбу против организованог криминала. Сасвим је јасно да не постоји једна наука која би могла самостално и употпуности дати заокружене препоруке рјешења истраживаног проблема. Идентификовани су основни облици његовог испољавања у Босни и Херцеговини, те правци и руте које носиоци организованог криминала користе за кријумчарење у и кроз Босну и Херцеговину. Такође, кроз егзактне показатеље, који су приказани у овом раду, доказано је да је успјех у борби против организованог криминала, посебно када је ријеч о транснационалном облику испољавања, незамислив без укључења свих државних субјеката надлежних за супротстављање криминалу, при чему институција тужилаштва има нарочито важну улогу. Да би овај одговор могао да получи резултате у борби против организованог криминалитета, неопходно је да буде заснован на научноистраживачком раду, као и да се врши перманентно прилагођавање нормативног оквира и организација институција надлежних за супротстављање организованом криминалу новим појавним облицима испољавања. То подразумева да се, уз примјену најсавременијих техничко-технолошких достигнућа, размјене

информација и здруживања људства и материјално-техничке опреме, користе и одређени облици заједничког едуковања, стручног усавршавања и специјализације кадрова који ће координирано радити на супротстављању свим облицима испољавања организованог криминала. Носиоци организованог криминалног дјеловања, тежећи да не буду откривени у вршењу кривичних дјела, изналазе небројане могућности да усаврше начине и облике извршења кривичних дјела и скривања након извршења. Новим начинима и методама вршења кривичних дјела, која се све више чине кориштењем савремених софистицираних средстава, те организованом и планском подјелом улога у оквиру криминалне групе, криминалци покушавају да спријече истражне и судске органе да их открију, кривично гоне и суде за почињена кривична дјела.

Проблем организованог криминала захвата и погађа цјелокупну међународну заједницу, а своје право лице показује најјасније и најбруталније управо на економски и политички нестабилним подручјима. Такво погодно подручје свакако је и Балкан, како због бројних међуетничких тензија и сукоба, неразвијености, сложеног процеса транзиције који је пропраћен крвавим међуетничким ратовима, који су у основи довели и до распада централне државе Балкана – СФР Југославије. Без обзира на постојање рата и свих поспратних елемената који се генеришу уз њега, криминалне операције никада нису прекинуте међу зараћеним странама, шта више рат је само придонио побољшању криминалне сарадње и јачању криминалних веза. Прва област која је профункционисала између зараћених етничких скупина на подручју Балкана управо је организовани криминал. Организоване криминалне групе «не признају» државне границе у вршењу својих дјела, покушавајући при томе на све начине да остваре утицај и доминацију над државним институцијама, не презајући ни од тога да по сваку цијену, не бирајући средства и методе, остваре свој циљ. Најбоља потврда наведене констатације су ријечи бившег високог представника за Босну и Херцеговину, Педија Ешдауна, да: «Балкан није економски, политички и културно јединствен простор, али јесте јединствен простор за организовани криминал».⁷²⁷

Процес глобализације и међународних интеграција, као и стварања јединственог економског простора, захтијева хармонизацију прописа, с тим да се овај процес не односи само на богате, тј. неопходно је да буде отворен и за треће државе. У том смислу, и методологија рада органа кривичног гоњења мора се заснивати на јединственим стандардима и на међународној сарадњи. Ова сарадња захтијева и промјене у приступу тужилаштва и полицијских агенција у Босни и Херцеговини и западном Балкану истрагама случајева организованог криминала који је доминантно реактиван, тј. усмјерен искључиво на откривање конкретног, већ извршеног кривичног дјела. Инострана искуства показују да је за успјешнију борбу против организованог криминала потребно реактивне елементе истраге комбиновати са проактивним елементима, тј. активности полиције усмјерити првенствено према одређеним индицираним криминогеним лицима (извршиоцима), уз употребу криминалистичке анализе. Ово нарочито када се има у виду интернационализација организованих криминалних група, међународни аспект кријумчарења дрогом, оружјем, акцизном робом, трговина људима, илегалне миграције, кријумчарења лица и др.

Тужилачки систем у БиХ је реконструисан у периоду од 2001. до 2003. године у оквиру правосудне реформе у БиХ. Ова реформа резултирала је смањењем броја

⁷²⁷ Извор Дневни аваз од 23.04.2003. године

тужилаштава и њиховом концентрацијом у већим мјестима, реизбором тужилаца који је спровео Високи судски и тужилачки савјет као независно тијело,⁷²⁸ увођењем новог кривичног законодавства, као и значајном промјеном улоге тужиоца у кривичном поступку.

Централно мјесто реформе кривичног законодавства у БиХ је Закон о кривичном поступку БиХ. Ту су управо и најзначајније измјене учињене у кривичнопроцесној области, па су тако преузета и проширена нека законска рјешења карактеристична за акузаторски тип кривичног поступка, затим кориштена су искуства других држава, а која се први пут уводе на просторима насталим распадом СФР Југославије, и то: модел тзв. ”тужилачке истраге”, директно и унакрсно испитивање, изјашњење о кривици, споразум о признању кривице, претходни приговори, поступак издавања казненог налога, давање имунитета свједоку, посебне истражне радње, испитивање првостепених пресуда само у границама жалбених навода, само један ванредни правни лијек – понављање кривичног поступка, поступак против правних лица и др.

Питање улоге јавног тужиоца у претходном поступку једно је од основних тема реформи модерних кривичних поступака. Реформама кривичних поступака које су спроведене у државама континенталног права јавни тужилац постао је «господар» претходног поступка. Посљедица тога је укидање истраге као посебне фазе претходног поступка и претварање истражног судије у судију за претходни поступак, са овлаштењима судске контроле над мјерама процесне присиле и евентуалне контроле одлука јавног тужиоца о одустајању од кривичног гоњења. Наиме, јавни тужилац у судској истрази нема положај који би омогућио ефикасно кривично гоњење, па се препушта динамици рада истражног судије и најчешће остаје пасиван према хеуристичкој дјелатности неопходној за успјех оптужбе. Тиме се осим истражне функције на истражног судију пребацује и одговорност за успјех кривичног гоњења. У даљим фазама кривичног поступка након подизања оптужнице, јавни тужилац не сноси одговорност за прибављање и извођење доказа већ суд, а нема ни законских могућности да утиче на казнену политику судова.⁷²⁹ Као најважнији аргументи који иду у прилог основаности промјене концепта истраге тј., напуштања судског концепта истраге и преласка на тужилачки (тужилачко-полицијски) концепт истраге може се изнијети следеће⁷³⁰:

- Стварање нормативне основе за ефикаснији кривични поступак. Добро је познато и неспорно да је ефикасно спроведена истрага један од веома битних фактора ефикасности кривичног поступка уопште.
- Тужилачки концепт истраге доприноси већем степену активности тужиоца који је у веома пасивном положају у судском концепту истраге и већином се

⁷²⁸ Закон о Високом судском и тужилачком савјету („Службени гласник БиХ“, број 25/04), који је ступио на снагу 1.6.2004. године, Закон о измјенама Закона о Високом судском и тужилачком савјету БиХ („Службени гласник БиХ“ број 93/05), који је ступио на снагу 7.1.2006. године и Закон о измјенама и допунама Закона о Високом судском и тужилачком савјету БиХ („Службени гласник БиХ“, број 15/08) проглашеног Одлуком високог представника од 15.6.2007. године („Службени гласник БиХ“, број 48/07), који је ступио на снагу 3.7.2007. године.

⁷²⁹ Ђурђић В.: У сусрет реформи кривичног правосуђа, оп. цит. стр. 303

⁷³⁰ Више: Бејатовић С.: Законска норма као претпоставка ефикасности поступања јавног тужиоца у кривичним стварима, Зборник радова «Законик о кривичном поступку и јавно тужилаштво», Удружење тужилаца и замјеника јавних тужилаца Србије, Београд 2009. година. стр. 22-32.

ослања на оно што му у истрази достави полиција и истражни судија што није у складу са његовом основном функцијом кривичног гоњења учинилаца кривичних дјела.

- На адекватнији начин тужилац регулише одговорност за неефикасност истраге што код судског концепта истраге није случај обзиром да су велике могућности пребацивања одговорности једних на друге у замишљеном троуглу полиција, истражни судија и тужилац.
- Постигнути резултати код тужилачког концепта истраге је један од кључних аргумената обзиром да анализа резултата који су постигнути у земљама које су прешле на тај истражни концепт то показују, примјер успјешног преласка са судске на тужилачки концепт истраге су Њемачка, Италија, Босна и Херцеговина.
- Смањење могућности непотребног понављања доказа а тиме и повећање ефикасности не само истраге већ и првостепеног поступка уопште.
- У прилог тужилачком концепту истраге иде и реализација једног од основних начела кривичног процесног права а то је начело непосредности према коме се на главном претресу морају по правилу извести сви докази што није случај код судског концепта гдје је могуће читање исказа свједока и вјештака датих током истраге.

С тим у вези и реформа кривичнопроцесног законодавства у БиХ из 2003. године за основне циљеве је имала:

- ефикасност кривичног поступка у смислу прописивања правног инструментарија за борбу против криминалитета и сузбијање његових негативних и деструктивних посљедица,
- заштита основних и међународним правом афирмисаних права и слобода учесника у кривичном поступку, нарочито претпостављеног извршиоца кривичног дјела,
- отклањање дуготрајности кривичних поступака и утицање на убрзање кривичног поступка у смислу отклањања оних препрека које успоравају ток конкретног кривичног поступка,
- растерећење кривичног правосуђа поједностављењем процесних облика и института кроз које се развија кривични поступак за лакша кривична дјела, односно кривична дјела која у укупном фондусу материјалног кривичног права чине готово 80% прописаних инкриминација.
- хармонизација прописа,
- кориштење традиционалних процесноправних рјешењима и нових процесноправних установа из упоредног права.⁷³¹

⁷³¹ Више: Сијерчић-Чолић Х.: Расправа о реформи у кривичном правосуђу и кривичном законодавству БиХ, Хрватски летопис за казнено право и праксу број 1/2003, Загреб, 2003. године, стр. 181-208.

Поред тога што су у новим кривичним законима први пут дефинисани нови облици кривичних дјела, закони о кривичном поступку промијенили су концепт на којем је деценијама почивао положај и улога тужиоца у поступку остваривања функције кривичног гоњења. Једна од свакако најважнијих промјена огледа се у напуштању ранијег института истражног судије и преласку на систем у којем истрагом руководи тужилац. Такође, кривични поступак се заснива на једнакости странака (тужиоца и одбране) пред судом. Положај тужиоца је сада двострук, јер тужилац је истовремено и државни орган задужен за откривање и гоњење кривичних дјела и учинилаца кривичних дјела, али и странка у поступку. Динамика страначки структурираног поступка тражи од тужиоца да више и чешће него до сада обавља “чисту” улогу странке, а не објективног заступника државних интереса. На тужиоцу је терет доказивања, али истовремено и обавеза једнаког поступања према другој страни у поступку. Јавни тужилац ипак није права, односно типична странка, јер је он, као државни орган, дужан да, осим страначких интереса утемељених на функцији оптужбе, штити и опште интересе, а прије свега интерес који произилази из начела истине, па сходно томе, на примјер мора осим доказа који терете окривљеног, прикупљати и доказе у прилог његовој одбрани, односно мора их имати у виду. Сложености функције коју обавља тужилац, доприноси и чињеница да тужилац да би успјешно обављао своју функцију мора поред правних, посједовати знања и из других научних области, као нпр. криминалистике, судске психијатрије, судске форензике, безбједности и економије. Тужилац мора добро познавати свој предмет, јер је у судници свака његова грешка видљива, а његова несигурност и неприпремљеност подложна критици. Његова функција му не дозвољава пасивност нити једног момента у току поступка и од тужиоца се очекује да докаже случај држећи се начела истине. Од тужиоца се не очекује да, без обзира на све, докаже кривицу оптуженог већ утврди материјалну истину на основу прикупљених и предочених доказа.

Тужилац је постао у потпуности одговоран за руковођење и надзор над истрагом јер усмјерава рад полиције и других органа који раде на прикупљању и чувању доказа, затим подиже и заступа оптужницу, те изводи доказе пред судом. Оваква позиција захтјева од тужиоца досљедно поштовање закона, професионалност, рад, упорност, истраживачки дух, перманентну едукацију из различитих дисциплина, лидерске способности, говорничке вјештине, високе моралне квалитете.

Измијењени положај и улога тужиоца у свјетлу реформе кривичног процесног права, примјена нових закона у пракси на овом степену развоја друштва у БиХ, као и сличне тенденције кретања кривичног законодавства које су евидентне и у Србији⁷³² и

⁷³² Законик о кривичном поступку Србије из 2006. године предвидио је тужилачку (тужилачко-полицијску) истрагу, али одредбе овог законика су само мањим дијелом ступиле на правну снагу (нека правила о заштити свједока, о одлагању и прекиду главног претреса, те пауза током главног претреса) а његова потпуна примјена је више пута одлагана да би Скупштина Републике Србије 31. 08. 2009. године коначно усвојила Закон о измјенама и допунама Законика о кривичном поступку Р Србије из 2001. године којим је дефинитивно стављен ван правне снаге Законик из 2006. године тако да у потпуности није никад ни заживио, (Службени гласник бр. 72/09). Практично је већ сасвим извјесно да ће се приступити изради потпуно новог Законика о кривичном поступку и већ сада је извјесно, уважавајући мишљење ауторитета кривичног процесног права у Србији (Ђурђић, Бејатовић, Шкулић, Илић) да ће тај најновији Законик о кривичном поступку Србије дати јавном тужиоцу у надлежност спровођење истраге.

другим државама насталим распадом СФР Југославије, комплементарности и разлике у основним правним системима континенталног и обичајног права (*civil law* и *common law*), разлогом су овог научно-истраживачког рада. Како би тема рада била систематично и цјеловито обрађена, било је потребно и проучавање националног, регионалног и међународног кривичнопроцесног права, како би се указала разлика између наведених основних система кривичног поступка која се према савременим тенденцијама кретања кривичног права све више међусобно испреплићу у поступцима пред националним кривичним судовима. Подјела на та два темељна правна система узрокује последице на подручју кривично процесног права јер државе *common law* правне традиције имају кривични поступак акузаторског типа, док државе код којих се правни систем темељи на традицији *civil law*, у правилу имају тзв. мјешовити кривични поступак настао историјским развојем инквизиторског кривичног поступка.⁷³³ Зато су у раду обрађена најважнија питања везана за улогу тужиоца у кривичном поступку у обје ове правне традиције. С обзиром да тужилац мора имати и друга сазнања осим правничких, то је утицало да се у раду на одређеним мјестима дотиче и других научних дисциплина, нпр. криминалистике, безбједности, криминологије, психологије и судске форензике.

Савремене државе, спознајом да криминал добија све шире међународне размјере, развој тужилаштва усмјеравају у правцу стварања једнообразне организационо-функционалне тужилачке организације, ради што ефикасније реализације функције кривичног гоњења, а у оквирима условљеним различитим друштвено-политичким системима тих држава. Долази до приближавања различитих модела и због тога мијешања форми и садржаја који су традиционално били одредница неког од основних типова кривичних поступака. Искуства су различита, па тако понекад та приближавања доносе позитивне резултате и на пољу сузбијања криминалитета и на пољу заштите права човјека, док у неким случајевима те комбинације не дају добра рјешења. Приликом проучавања улоге тужиоца у кривичном поступку треба имати на уму историјски развој кривичног поступка и позицију јавног тужиоца која се мијењала у складу са друштвеним, политичким, економским, историјским и социолошким факторима. Можемо извести закључак да данас практично нема нити једног кривичнопроцесног система који у себи не садржи специфичности и обиљежја неког другог модела. Вријеме интензивних промјена у којем живимо не погодује одржавању традиција, па тако и оних из подручја кривичног правосуђа. Потичане страним узорима, правосудне реформе одступају од наслеђа и усвајају нова рјешења која измичу устаљеним оријентацијским појмовима правне теорије. Бришу се тако и јасне границе кривичних поступака англо-америчког и континентално-европског типа. Новија кретања кривичних поступака континентално-европских држава у великој мјери иду за идејама које посредно или непосредно своје извориште имају у англо-америчкој правној култури. Босна и Херцеговина је вјероватно и најтипичнији примјер примјене компромисног кривичног поступка у савременом свијету.

Босна и Херцеговина у постратним годинама пролази кроз велике промјене, транзицију у економском сектору и реформе у различитим областима друштвеног живота. Често се воде расправе око ефикасности и вриједности кривичног правосуђа и посебно о томе како би требао изгледати кривични поступак. Актуелни кривичнопроцесни закони у БиХ, резултат су напора и рада представника локалне и

⁷³³ Шкорић М.: Тужилац пред међународним казним судовима. Загреб, 2005. година, стр. 4.

међународне заједнице. Тако се и важећи кривичнопроцесни закони у БиХ темеље како на традиционалним, тако и на новим кривичнопроцесним институтима, али и настоје ухватити корак са међународним правом о правима човјека и праксом ЕСЉП. Кривичнопроцесно законодавство у БиХ може се упоредити са модерним законодавством држава Централне и Западне Европе, у коме су прилично изражени англоамерички елементи, који још не постоје у таквом обиму у кривичнопроцесним законима у осталим државама које су настале дисолуцијом бивше Југославије, с тим што је јасно изражена тенденција увођења одређених института акузаторског типа кривичног права и на тим подручјима.

Дакле, развој кривичног процесног права у државама насталим распадом СФР Југославије у великом дијелу још није ни отпочео, док у Босни и Херцеговини још није завршен. Досадашњим интервенцијама у кривичнопроцесном законодавству Босне и Херцеговине нису исцрпљене све могућности за стварање ефикасног кривичног поступка. Напротив, тај специфични развојни процес тек је отворен и мора бити усмјерен према будућим савременим рјешењима у борби против криминалитета, потпуном усклађивању кривичнопроцесног законодавства са ратификованим међународним документима и општеприхваћеним стандардима заштите људских права и слобода. У вези са наведеним као и добијеним резултатима истраживања можемо констатовати да квалитет и примјењивост позитивног кривичнопроцесног законодавства стоји у каузалном односу са степеном успјешности дјеловања јавног тужилаштва као и других државних органа гоњења на пољу борбе против организованог криминала. Наиме, један од незаобилазних фактора ефикасности дјеловања јавног тужиоца на пољу борбе против криминалитета, као и ефикасност било којег другог процесног субјекта, јесте и прецизност садржаја правне норме и услова примјене мјера и института.⁷³⁴

Тужилац је у појединим фазама кривичног поступка *dominis litem* – господар поступка (покретање и обустава истраге, оптужење и др.) док је кроз функцију судије за претходни поступак осигурано поштовање права осумњиченог у току истраге. Тужилац је од кабинетског тијела постао активни, оперативни субјект кривичног гоњења, истраге и кривичног поступка, пред којег су постављени и бројни задаци теренског и истражног рада. Од тужиоца се очекује висок степен активности, знања и вјештина. Тужиоци од првог тренутка – обавјештења о извршеном кривичном дјелу, најнепосредније утичу на почетак, ток и коначни завршетак кривичног поступка. На главном претресу улога тужиоца посебно је активна, јер тужилац заступа оптужницу, представља предмет, износи доказе, испитује свједоке, вјештаке, предлаже извођење доказа.

Када је ријеч о организацији тужилаштва, треба истаћи да основна организациона начела свих савремених тужилачких институција – начело централизма, монархизма и хијерархијске организације, дају институцијама тужилаштва карактер чврсте и јединствене тужилачке организације, те указују на тенденцију повезивања свих тужилачких организационих јединица у јединствену цјелину. Тужилаштва у БиХ имају карактер савремене тужилачке институције и почивају на савременим организационим и кривичнопроцесним начелима. У извршавању своје примарне дужности – гоњење починилаца кривичних дјела, често се овлашћења и обавезе

⁷³⁴ Бејатовић С.: Законска норма као претпоставка ефикасности поступања јавног тужиоца у кривичним стварима, оп. цит. стр. 36

тужиоца и полиције у кривичном поступку испреплићу и често се намеће закључак како су та овлашћења конкурентска, што није и не смије бити тачно. Полиција, иако има бројна овлашћења и задаће у поступку расвјетљавања кривичних дјела, одговорна је тужиоцу и обавезна да поступа под његовим надзором и инструкцијама. Због тога је нужно активно радити на успостављању и јачању механизма сарадње полиције и тужилаштва, а тужилац мора бити стално и потпуно обавјештаван од полиције како о радњама које полиција намјерава предузети, тако и о резултатима спроведених радњи. Потребно је унаприједити систем едукације тужилаца како би на практичним примјерима, размјени искустава и специјалистичким обукама овладали посебним вјештинама које су неопходне савременом тужиоцу, нарочито у супротстављању организованом криминалу.

Такође, како би се унаприједила организација тужилачког система у БиХ, потребно је изградити јединствен правилник о начину вођења предмета и евиденција у тужилаштвима као и правилнике о унутрашњој тужилачкој организацији и систематизацији радних мјеста у које треба да се укључе нове професионалне позиције за пружање подршке тужиоцима (истражиоци, тужилачки савјетници, тужилачки сарадници-помоћници итд.) Неопходно је уједначити судску и тужилачку праксу. Евидентно је да тужилачка организација на државном нивоу није по хијерархији надређена нижим тужилаштвима у БиХ, док се у организацији тужилаштва у ентитетима поштује принцип субординације и хијерархије. Раду Тужилаштва БиХ у будућности треба дати сву потребну пажњу и подршку, оснажити га кадровски и материјално-технички, како би дало још боље резултате у свом раду, нарочито у супротстављању организованом криминалу који је у његовој примарној надлежности.

Општи је утисак да у кривичнопроцесним реформама широм свијета долази до приближавања различитих облика кривичног поступка. Кривични поступак у XXI вијеку мора гарантовати основна права и слободе, дјелотворно заштитити друштво од најопаснијих напада и омогућити комуникацију у међународним односима. Новије реформе европских кривичних поступака уопштено су обиљежене настојањем да се раздвоји функција истраживања и одлучивања у претходном поступку, тако да се прва повјери тужиоцу и другим органима који му помажу, прије свега полицији, а да одлучивање, посебно када су у питању захвати у дијелу заштите права и слобода човјека, буде у надлежности суда.

У прилог тужилачком концепту истраге иде и реализација једног од основних начела кривичног процесног права а то је начело непосредности према коме се на главном претресу морају по правилу извести сви докази што није случај код судског концепта гдје је могуће читање исказа свједока и вјештака датих током истраге.

На крају, тужиоци, као носиоци правосудних функција у систему кривичног правосуђа, требају бити особе високих морално-етичких квалитета, снажне мотивације и знања. Такви ће носиоци правосудних функција постати узданица грађанима и уточиште успостављању нарушене правде.

Извршена је анализа остварених резултата тужилаштва у БиХ, као и полицијских агенција и других агенција за спровођење закона у БиХ, које се непосредно дотичу супротстављања организованом криминалу, нарочито оном виду који се односи на прекогранични криминал, који је, у ствари, и доминантан тип тог криминала када је ријеч о БиХ и другим земљама западног Балкана.

Резултати истраживања, који су приказани у овом раду, недвосмислено потврђују важност улоге тужилаштва у супротстављању организованом криминалу, као и чињеницу да је значај те улоге велики, о чему свједочи и завидна ефикасност државних органа гоњења у процесуирању кривичних дјела организованог криминала у БиХ у истраживаном периоду тј. у периоду од кад је у примјени тужилачки концепт истраге у БиХ.

Мишљења смо да је најбољи начин и права формула за статистичко сагледавање рада и улоге тужилаштва у супротстављању организованом криминалу сукцесивни однос између броја наредби за спровођење истрага, броја оптужница и броја осуђујућих пресуда. Наредби за спровођење истраге је наравно увијек више од оптужница, као што је оптужених увијек више од броја осуђених лица, што је сасвим нормално и очекивано. Али, ако је наређено спровођење истраге против много више лица него што их је оптужено или ако је оптужених много више него осуђених, онда се сасвим оправдано може закључити да су тужиоци врло често улазили у одређене фазе кривичног поступка и онда кад за то није било довољно убједљивих доказа. Такође, и обрнуто, ако је број оптужених свега незнатно мањи од броја лица против којих је наређено спровођење истраге, као и ако је број осуђених свега незнатно мањи у односу на број оптужених, можемо закључити да су тужиоци поприлично рестриктивно поступали у складу са својом функцијом, односно да су у најмању руку чешће требали да наређују спровођење истраге и да се чешће одлучују на подизање оптужнице. Резултати истраживања дају нам за право да закључимо да су тужиоци у знатној мјери били ревносни у вршењу својих надлежности у периоду у којем је вршено истраживање. У вези са наведеним, а обзиром на врло упечатљив тренд пораста процента осуђених у односу на број оптужених, што у нешто мањем обиму вриједи и у односу броја оптужених у односу на број лица против којих је наређено спровођење истраге, мишљења смо да би у наредном периоду тужилаштво требало храбрије и мање рестриктивно да улази у наведене фазе кривичног поступка, при чему треба да се води рачуна да та повећана ревност не доведе до друге крајности.

Имајући у виду горе наведено, као и постављену хипотезу, спроведеним истраживањем дошло се до нивоа научног сазнања који у потпуности потврђује да проблем организованог криминала постоји у Босни и Херцеговини, да су карактеристични облици његовог испољавања слични или готово исти као и у другим државама западног Балкана и да је неопходна непрестана, унапријед законски регулисана заједничка реакција свих државних органа гоњења у супротстављању истом, а међу којима тужилаштво, обзиром на своју надлежност, заузима значајну улогу.

Уз разумијевање економских, социјалних и политичких проблема који оптерећују нормалан развој, државе западног Балкана морају се активније суочити са организованим криминалом. Одлагање рјешавања нагомиланих проблема које производи организовани криминал може спријечити даљи напредак и развој земље. Јачање положаја и улоге јавног тужилаштва је свакако један од приоритета за успјешно супротстављање организованом криминалу. С тим у вези, предлажемо (*de lege ferenda*) да:

- приликом израде нормативно-правних аката који се односе на институционализовано супротстављање организованом криминалу потребно је користити искуства држава које имају дужа и већа искуства у супротстављању организованом криминалу. Нова законска рјешења морају да одговарају савременим захтјевима супротстављања криминалу, да буду усклађена са нашим стварношћу и да буду примјењива.
- Неопходне су таква законска рјешења која задржавају примјену принципа инквизиторских поступка у предкривичном и предходном кривичном поступку, у оној мјери у којој се обезбјеђује ефикасан кривични прогон ради сузбијања организованих видова криминала и остваривања максимализације у поступању јавног тужиоца у складу са Препоруком Савјета Европе 19 (2000). То значи да се са суда на јавног тужиоца пренесу овлашћења везана за спровођење истраге и истражне радње, обезбјеђење доказа а да се при том лишење слободе, претреси, заплијене, примјена посебних истражних мјера и радњи на јасно одређен начин мора стави на верификацију надлежног суда. *Ratio legis* сврставања истраге у надлежност јавног тужиоца оправдава се прије свега:
 1. убрзавањем кривичног поступка обзиром да се у истрази која је повјерена јавном тужиоцу спајају елементи некадашњег предкривичног поступка и судске кривичне истраге, што би требало да доведе до бржег стварања процесних и фактичких услова за суђење;
 2. јавни тужилац се активно укључује већ у процесу прикупљања првих доказа што му омогућава боље познавање чињеница и доказа у евентуалним каснијим фазама кривичног поступка;
 3. преузимањем надлежности над истрагом од стране јавног тужиоца долази до растерећења суда чиме он ствара предпоставке да се може фокусирати на своју примарну функцију, тј. на пресуђивање кривичне ствари.
- Босна и Херцеговина, као и друге државе западног Балкана, требало би у наредном периоду да наставе са јачањем својих капацитета за одлучније супротстављање организованом криминалу, при чему би се положају и улози тужилаштва посветила посебна пажња а институционални оквир за супротстављање организованом криминалу био би додатно усмјерен у том правцу. Наведено се постиже прије свега добром организацијом и координираним радом јавног тужилаштва, са једне стране, и правосудних и полицијских органа који су непосредно ангажовани на пословима супротстављања организованом криминалу са друге стране.
- интензивирати активности које имају за циљ развој и јачање државних институција за борбу против организованог криминала, а при томе неопходно им је дати шири законска овлашћења у обављању послова који се односе на борбу против организованог криминала, нарочито у репресивном смислу,
- дати нове импулсе развоју и јачању институционалне правосудне и полицијске сарадње, прије свега са државама у окружењу, али и са другим заинтересованим државама, на основу билатералних и регионалних споразума.

- дати акценат едукацији, професионализацији, модернизацији и специјализацији људског ресурса за борбу против организованог криминала,
- развијати повјерење и разумјевање између тужилаштва и судства са једне стране и тужилаштва и полицијских агенција са друге стране. Као добар примјер је Њемачка гдје млади судија, по правилу, мора да одређено вријеме проведе као јавни тужилац или његов замјеник и обрнуто, јавни тужилац ради неко вријеме као судија, што доприноси бољој каснијој сарадњи и бољем увиду у рад државних органа који су субјекти кривичног поступка.⁷³⁵
- стварати добро организоване, обучене и опремљене намјенске (специјализоване) тужилачко-полицијске тимове, које би, да би се могле успјешно носити са организованим криминалом, требало да буду:
 - попуњене људством у складу са важећим свјетским стандардима за попуњу таквих јединица,
 - опремљене савременом софистицираном опремом и обучене,
 - са прецизно одређеном и прецизираном линијом командовања и ангажовања,
 - са утврђеном координацијом у дјеловању са другим агенцијама за спровођење закона и
 - са утврђеном прецизном координацијом за дјеловање са сличним јединицама сусједних држава.
- спровести ревизију, допуну и осавремењивање кривичних закона када је ријеч о санкцијама за учињена кривична дјела организованог криминала, у складу са потписаним и ратификованим међународним споразумима, при чему је потребно водити рачуна о специфичностима подручја западног Балкана, а што се, прије свега, односи на потребу повећања висине санкција које се изричу, уз истовремено смањење распона запријеђених казни за та кривична дјела,
- корупцији, посебно ако има елементе организованог криминала, супротставити се свим расположивим снагама, како превентивним тако и репресивним мјерама. Законодавна регулатива у овој области требало би да буде садржајна и конкретизована, како би се омогућило ефикасно откривање учинилаца и вођење кривичног поступка примјеном специјалних истражних мјера и радњи, а у домену материјалног кривичног права требало би да се распон запријеђених казни за ова кривична дјела смањи, што би довело до уједначавања казнене политике, а што би такође дјеловало превентивно на потенцијалне учиниоце ових и других кривичних дјела,
- донијети стратегију борбе против свих видова испољавања организованог криминала на националном и регионалном нивоу,
- иницирати и јачати едукацију шире заједнице у вези са опасностима које са собом носи организовани криминал и о његовом негативном утицају и разорном дјеловању, прије свега на развој и перспективе земље, што би требало да

⁷³⁵ Шкулић М.: Садашња, будућа и могућа концепција истраге у Законику о кривичном поступку, Зборник радова «Законик о кривичном поступку и јавно тужилаштво», Удружење тужилаца и замјеника јавних тужилаца Србије, Београд 2009. година. стр.58.

представља моћну превентивну мјеру - стварањем таквог окружења у којем организовани криминал неће бити «табу» тема и који ће утицати да грађани више и слободније сарађују са органима за спровођење закона.

IX

ЛИТЕРАТУРА

1. Abadinsky, H.: Organised Crime, Thrid Edition, „Nelson Hall“, Chicago 1990.
2. Аврамов, Ц. Крећа, М: Међународно јавно право, Савремена администрација, Београд 1999.
3. Адигес, И.: Стилони доброг и лошег управљања, Адигес, Нови Сад 2004.
4. Албанезе, Џ.С.: Узроци организованог криминала, Погледи бр. 1/03.
5. Алексић, Ж.: Облици борбе против организованог криминалитета у свету, Организовани криминалитет и корупција, зборник радова са научног скупа Српског удружења за кривично право, одржаног на Копаонику 1996.
6. Ахић, Ј.: Механизми и институције превенције и сузбијања организованог криминалитета у југоисточној Европи, Криминалистичке теме, бр. 3-4, Факултет криминалистичких наука, Сарајево 2003.
7. Arlacchi, P.: Mafia Business: The Mafia Ethic and the Spirit of Capitalism, Oxford University Press 1985.
8. Бабовић Б.: Полиција у свјетском поретку, Cicero Print, Београд 1997.
9. Бејатовић, С.: Кривично-процесно законодавство и тешки облици криминала, Правни информатор број 2/2005, Београд 2005.
10. Бејатовић, С.: Тужилачко-полицијски концепт истраге и ефикасност кривичног поступка са посебним освртом на кривично процесно законодавство Србије, Ревија за криминологију и кривично право, бр. 3/2006.
11. Бејатовић, С.: Законска норма као претпоставка ефикасности поступања јавног тужиоца у кривичним стварима, Зборник радова «Законик о кривичном поступку и јавно тужилаштво», Удружење тужилаца и замјеника јавних тужилаца Србије, Београд 2009.
12. Бејатовић С.: Нови законик о кривичном поступку Србије и успешност борбе против криминалитета, Правна ријеч, Бања Лука 2007.
13. Бејатовић, С.: Трајање кривичног поступка као квалитативна компонента његове ефикасности и његов утицај на превенцију криминалитета, деликти насиља, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд 2002.
14. Blakesley, C.: The criminal Justice Systems Facing the challenge of Organized Crime, RIDIO/IRLP br. 3-4/ 1996.
15. Vovenkerk F., Yesilgoz Y.: De Maffia van Turkie, Amsterdam, Meulenhoff, 1998.
16. Божиловић-Петровић, Г.: Организовани криминал-корупција и мито, Правни информатор број 10/2004, Београд 2004.
17. Бошковић, Г.: Методика откривања и доказивања кривичног дела прања новца, Безбедност бр. 3/2005, Београд 2005.
18. Бошковић, М.: Актуелни проблеми сузбијања прања новца, Безбедност бр. 5/01, Београд 2001.

19. Бошковић, М.: Актуелни проблеми сузбијања корупције, Полицијска академија, Београд 2000.
20. Бошковић, М.: Етиолошка обележја корупције у земљама транзиције са освртом на Републику Србију, Безбедност бр.1., МУП РС, Београд 2005.
21. Бошковић, М.: Транснационални организовани криминал, Полицијска академија, Београд 2003.
22. Бошковић, М.: Облици организованог криминалитета у нашем законодавству, Безбедност, бр.3., МУП РС, Београд 2003.
23. Бошковић, М.: Организовани криминалитет, Полицијска академија, Београд 1998.
24. Бошковић, М.: Организовани криминалитет и корупција са посебним освртом на Републику Српску, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука 2004.
25. Бошковић, М.: Савремене тенденције у супротстављању организованом криминалитету и корупцији, Дефендологија, бр. 11-12, Бања Лука 2002.
26. Бошковић, М.: Криминална етиологија, Правни факултет, Нови Сад 2003.
27. Бошковић, М.: Криминологија с пенологијом, (део II) - Социјална патологија, Правни факултет, Нови Сад 2002.
28. Бошковић, М.: Облици организованог криминала и методи супротстављања, Quatro Press, Београд 1994.
29. Бошковић, М.: Криминалистичка методика 2, Полицијска академија, Београд 1998.
30. Бошковић, М.: Теоријски и практични аспекти примјене нових метода у супротстављању организованом криминалитету, Безбедност бр. 4/2003, Београд 2003.
31. Василијевић, В.: Могуће ознаке организованог криминалитета, «Правни живот», бр. 3/85, Београд, 1981.
32. Васиљевић, В.: Превенција и репресија организованог криминала, Безбедност и друштвена самозаштита, Београд, број 12/1990.
33. Вејновић, Д.: Актуелни тренутак организованог криминала у БиХ и региону са тежиштем на трговину људима, Дефендологија, бр. 11-12 Бања Лука, 2002.
34. Водинелић, В.: Криминалитет са мрежном структуром и организовани криминалитет профита, Безбедност, 1/92. Београд, 1992.
35. Водинелић, В.: Методика откривања, доказивања и разјашњавања кривичних дјела корупције, Безбедност, 2/92. Београд 1992.
36. Водинелић, В.: Проблематика криминалистичко-тактичких института - информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави, II део «Безбедност» бр.2/94. Београд, 1994.
37. Vold, G.: Theoretical Criminology, New York, Oxford Univesity Press, 1958.
38. Вуковић, М.: Стратегија супротстављања организованом криминалу, Тешки облици криминала, зборник радова са XVI семинара права одржаног у Будви 2004.
39. Глушчић, С.: Казненоправни сустав пред изазовом организираног криминалитета међународна казненоправна помоћ и сурадња, Хрватски летопис за казнено право и праксу, Загреб 1998.
40. Грубач, М.: Кривично процесно право, Правни факултет универзитета Унион и ЈП Службени Гласник, Београд 2008.

41. Дамашка М.: Судбина англо-америчких процесних идеја у Италији. Хрватски летопис за казнено право и праксу. Загреб, вол. 13, број 1/2006.
42. Dewallef, Y.: Меѓународна полицијска сорадња или како рјешавати проблеме који су последица пропустљивости граница, Излагање у Месини поводом 14. меѓународног течаја високе специјализације за полицијске снаге који је одржан 1992.
43. Димитријевић, В., Стојановић, Р.: Меѓународни односи, Нолит, Београд 1979.
44. Dvoršek, A.: Organizirani kriminal – problem policije na prehodu v 21. stoletje, Zbornik posvetovanja, VŠNZ, Ljubljana 1993.
45. Dvoršek, A. Dobovšek, B.: Posebne operativne metode in sredstva pri zatiranju organiziranega kriminala – kriminalistični pogledi, Zbornik, Ljubljana 1996.
46. Дундовић, Д.: Тајне полицијске операције, Информатор, Загреб 2003
47. Дундовић, Д.: Криминалистичка мотришта на нове појавне облике криминала злоупорабом опојних дрога, Полиција и сигурност, Загреб 1999.
48. Ђокић, З., Шћекић, А.: Корупција као тешки облик криминала, Тешки облици криминала, зборник радова са XVI семинара права одржаног у Будви 2004.
49. Ђорђевић, З.: Улога Интерпола у борби на сузбијању кријумчарења дроге, Тешки облици криминала, зборник радова са XVI семинара права одржаног у Будви 2004.
50. Ђорђевић, О.: Лексикон безбедности, Привредапублич, Београд 1989.
51. Ђурђић, В.: Концепцијска доследност тужилачке истраге према новом Законику о кривичном поступку, Примена новог Законика о кривичном поступку Србије, Удружење за кривично право Србије, Београд, 2007.
52. Ђурђић В.: Кривични поступак Србије, Правни факултет у Нишу, Ниш 2006.
53. Ђурђић, В.: Начело опортунитета, Правни живот бр. 9., тематски број „Постојеће и будуће право“ 1996.
54. Ђурђић, В., Бејатовић, С., Илић, Г. и др.: Опортунитет кривичног гоњења, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд 2009.
55. Ђурђић, В.: Начела кривичног гоњења и њихов допринос ефикасности кривичног поступка, Зборник „Алтернативне кривичне санкције и поједностављене форме поступања“, Београд 2009.
56. Ђурђић, В.: Начело правичног поступка, Ревивија за криминологију и кривично право, Београд 2006.
57. Ђурђић, В. и др.: Јавно тужилаштво, полиција, кривични суд и сузбијање криминалитета, Удружење јавних тужилаца и замјеника јавних тужилаца Србије, Београд 2008.
58. Ђурђић, В.: Заштита на личната слобода во југословенската кривична постапка, Слободите и правата на човекот и граѓанинот во Република Македонија, Правнот факултет во Скопје, 1996.
59. Ђурђић, В.: Скица за кривични поступак Србије, Правна ријеч, Бањалука 2008.
60. Ђурђић, В.: Рационализација кривичног поступка Србије, Правна ријеч, Бањалука 2007.
61. Ђурђић, В.: Основна начела југословенског кривичног поступка и заштита слобода и права човека, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд 2001.
62. Ђурђић, В.: Злоупотреба власти органа кривичног гоњења, Зборник радова Правног факултета у Нишу - тематски број „Злоупотреба права“, 1996.

63. Ђурђић, В.: У сусрет реформи кривичног правосуђа-између захтјева друштвене стварности и правних препрека, Зборник радова Правног факултета у Нишу - тематски број „Приступ правосуђу-инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије“, 2007.
64. Ђурђић, В., Ранђеловић, Н и Илић Г.: Српско државно тужилаштво 1804-2004, коауторски рад, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш 2004.
65. Збирка међународних мултилатералних уговора из области борбе против међународног тероризма, Министарство иностраних послова БиХ, Сарајево 2002.
66. Звекић, У.: Жртве криминала у земљама у транзицији, Виктимолошко друштво Србије, Београд 2001.
67. Зулчић, С.: Иницијатива земаља Југоисточне Европе за сарадњу у борби против прекограничног криминала – СЕЦИ Центар, Букурешт Операција «CONTAINMENT», Securitas, Сарајево 2002.
68. Иванда, С.: Шенгенски споразуми и унутарња сигурност, Министарство унутарњих послова Р Хрватске Полицијска академија, Загреб 2001.
69. Игњатовић, Ђ.: Криминологија, Номос, Београд 1998.
70. Игњатовић, Ђ.: Организовани криминалитет – други део, Полицијска академија, Београд 1998.
71. Игњатовић, Ђ.: Криминалитет и реаговање државе, XV семинар права, Будва, 2003.
72. Игњатовић, Ђ.: Сузбијање најтежих облика криминалитета у условима транзиције и несигурности, Тешки облици криминала, зборник радова са XVI семинара права одржаног у Будви 2004.
73. Јовановић Љ., Ђурђић В. и Јовашевић Д.: Кривично право–посебни дио, Ниш 2002.
74. Јовашевић, Д.: Основни институти међународног кривичног права, Безбедност, бр. 2/2004. Београд, 2004.
75. Јовашевић, Д.: Кривична дела у вези са опојним дрогама у упоредном кривичном законодавству, Безбедност бр.2., МУП РС, Београд 2005.
76. Јовашевић, Д.: Систем одговорности и кажњивости за међународна кривична дјела, Тешки облици криминала, зборник радова са XVI семинара права одржаног у Будви 2004.
77. Јовашевић Д., Гајић-Гламочлија М.: Кривично дело прања новца, Беосинг, Београд 2008.
78. Јовашевић Д.: Коментар Кривичног закона СРЈ, Службени гласник, Београд 2002.
79. Јовашевић Д.: Систем одговорности и кажњивости за међународна кривична дјела, XVI семинар права Будва 2004.
80. Јовашевић Д., Гајић-Гламочлија М.: Проблем корупције у свјетлу заштите људских права, Беосинг, Београд 2008.
81. Камбовски, В.: Међународно-правни оквир сузбијања организованог криминала, Зборник радова са међународног научног скупа «Примена међународног кривичног права-организовани криминал», одржаног на Тари у мају 2007. године у организацији Удружења за међународно кривично право.
82. Крапац Д.: Поглед на новији развој кривичног процесног законодавства СР Немачке, с посебним освртом на новеле ЗКП с краја 1986. и почетка 1987.

- године. Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 4/98,
83. Крапац Д.: Казнено процесно право - Прва књига: Институције, Загреб, 2003.
 84. Крапац, Д. Бирин, В.: Међународна кривичноправна помоћ са збирком прописа, Информатор, Загреб, 1987.
 85. Кривокапић, В.: Криминалистичка тактика I, Полицијска академија, Београд, 2000.
 86. Кривокапић, В.: Превенција криминалитета, Полицијска академија, Београд, 2002.
 87. Кривокапић, В.: Илегалне миграције и трговина људима као облици организованог криминалитета, Безбедност бр. 6/2002.
 88. Крстуловић, А.: Улога државног одвјетника у савременом претходном поступку. Хрватски љетопис за казнено право и праксу, вол. 11, број 1/2004 Загреб 2004.
 89. Крунић, Р.: Илегалне миграције (кријумчарење људи и трговина људима), Безбедност бр.2., МУП РС, Београд 2005.
 90. Ковчо, М.: Организовани криминалитет: педофилије и проституције, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, вол.5 - бр.2, Хрватско удружење за казнене знаности и праксу, Загреб, 1998.
 91. Кокољ, М.: Осврт на стање организованог криминалитета у неким државама света, Организовани криминалитет и корупција, зборник радова са научног скупа Српског удружења за кривично право одржаног на Копаонику 1996.
 92. Корж, В.П.: Корупцијске везе организованих криминалних група и организација - криминалистичка анализа, Безбедност бр. 6/2002.
 93. Кос, Д., Мрчела М. и Трипало Д.: Расправни приручник у казненом поступку, Народне новине, Загреб 2003.
 94. Кошутић, Б.: Интерпол против тероризма, Н/К, Београд, 1989.
 95. Кулић, М.: Прање новца, привредни криминал и корупција, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2004.
 96. Lommel, С.: Europa 1993. kriminal bez granica?, Policija i sigurnost, Zagreb 1992.
 97. Лопандић, Д. Јањевић, М.: Споразум из Шенгена, За Европу без граница, Међународна политика, Београд, 1996.
 98. Лопандић, Д.: Регионалне иницијативе у Југоисточној Европи, Институт за међународну политику и привреду, Београд 2001.
 99. Ljunggren, D.: Russia Disowns Plutonium Seired in Germanz, in Renter News Service, 1994.
 100. Недељковић М., Васић Т.: Приказ активности по акцији «Сабља», Безбедност број 3/2003.
 101. Маринковић Д.: Конфискација незаконито стечене имовине у борби против организованог криминалитета, Ревиија за криминологију и кривично право бр. 1, Београд 2006.
 102. Маринковић, Д.: Организовани криминалитет - изазов кривичном законодавству, Безбедност бр. 1/2004. Београд, 2004.
 103. Маринковић, Д.: Основни правци криминалистичког поступања у сузбијању нарко-криминалитета, НБП- часопис Полицијске академије бр. 2/2003. Београд 2003.
 104. Маринковић, Д.: Наркоделикти као тежак облик криминала, Тешки облици криминала, зборник радова са XVI семинара права одржаног у Будви 2004.

105. Маричић, Н.: Актуелни тренутак недозвољене трговине хероином у европским земљама, Београд 1995.
106. Маслеша, Р.: Савремени облици организованог криминала и сигурност полиције, Међународно научно - стручно саветовање - Удружење безбедности припадника полиције - узроци, облици и мере заштите, Зборник радова, Полицијска академија, Београд 2003.
107. Мијалковић, С.: Осврт на облике и правце развоја међународне полицијске сарадње, Безбедност, бр.2/2003.
108. Мијалковић, С.: Појмовно разграничење трговине људима и других сличних појава и термилошких концепата, Безбедност бр.1., МУП РС, Београд 2005.
109. Милашиновић, Р.: Улога органа унутрашњих послова у сузбијању криминалитета, Зборник за криминалистичка и социолошка истраживања, бр. 1, Београд, 1994.
110. Милашиновић, Р.: Могућности превенције конфликта, Зборник радова факултета Цивилне одбране, Београд 2003.
111. Милосављевић, М.: Дрога, мит, пакао, стварност, ИПО Образовање БиХ, Сарајево 2000.
112. Милиновић М.: Предговор Спрјечавању прања новца, МУП Р Хрватске, Загреб, 1998.
113. Милошевић М.: Посебне доказне радње у законодавству Републике Србије, Правна ријеч, Бања Лука 2007.
114. Милошевић, Г.: Кријумчарење, Безбедност бр. 4/2003.
115. Милошевић, М.: Уред европске полиције - ЕУРОПОЛ, Безбедност, бр.3/2000.
116. Милошевић, М.: Организација и функционисање полиције у кривичном поступку, Драслар партнер, Београд 2005.
117. Милошевић, М.: Организовани криминал - збирка прописа са уводним објашњењима и напоменама, «Службени лист», Београд, 2003.
118. Милошевић, М.: Легислативни и практични аспекти заштите свједока у кривичном поступку, Безбедност бр.1., МУП РС, Београд 2005.
119. Милутиновић, М.: Криминалитет као друштвена појава, Београд, 1957.
120. Милутиновић, М.: Криминологија, четврто издање, Савремена администрација, Београд, 1981.
121. Modly, D.: Kriminalitet danas, Zakonitost, Zagreb 1992.
122. Modly, D.: Neki faktori koji otežavaju ili onemogućavaju borbu protiv organizovanog kriminala, Kriminalističke teme, br. 3-4, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo 2003.
123. Modly, D.; Korajlić, N.: Kriminalistički rječnik, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj 2002.
124. Мрчела, М.: Правна ваљаност доказа прибављених у иноземству, Полиција и сигурност, Загреб 2000.
125. Мршевић, З.: Организовани криминал. Актуелни проблеми сузбијања криминалитета, Институт за кримилошка истраживања, Београд, 1993.
126. Нађ, И.: Кријумчарење особа, Хрватски летопис за казнено право и праксу, вол. 5 –број 2, Загреб 1998.
127. Нешковић, С.: Интерпол и савремени тероризам, Безбедност бр.2., МУП РС, Београд 2005.

128. Нидик, Норберт Мапес: Балканска мафија: државе у рукама злочина, Независне новине, Бања Лука 2004.
129. Никач, Ж.: Транснационална сарадња у борби против криминалитета – Еуропол и Интерпол, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2003.
130. Никач, Ж.: Улога међународне кривичноправне помоћи у борби против криминалитета, Безбедност 1/93, Београд, 1993.
131. Николић, Д.: Трговина људима као тешки облик криминалитета, Тешки облици криминала, зборник радова са XVI семинара права одржаног у Будви 2004.
132. Ницовић, М.: Дрога – царство зла, Народна књига – Алфа, Београд 1996.
133. Новоселец, П.: Државно одвјетништво у Савезној Републици Њемачкој, Француској и Швицарској, Загреб, 1990.
134. Обрадовић Ј.: Положај и улога јавног тужиоца у остваривању функције кривичног прогона - магистарски рад, Правни факултет, Сарајево 1978.
135. Paoli, L: The pledge to security: culture, structure and cation of mafija associations, doktorska disertacija Institut evropskog univerziteta, Firenca, 1997.
136. Piacente, N.: Fighting Organized Crime: National and Transnational experiences, Genova 2004.
137. Пливашавски, Е.: Криминалитет који повезује народе, Безбедност 2/93, Београд, 1993.
138. Петровић, Д.: Организовани криминалитет - теоријске дилеме, Организовани криминалитет и корупција, зборник радова са научног скупа Српског удружења за кривично право, одржаног на Копаонику 1996.
139. Петровић, Д.: Организовање злочиначког удружења, Српско удружење за кривично право, Београд, 1996.
140. Петровић Б., Добовшек Б.: Мреже организованог криминалитета, Правни факултет, Сарајево 2007.
141. Поертинг К.: Сигурносна мрежа против «рак-ране организованог криминалитета», Избор бр 4/97, Загреб.
142. Прцовић, М.: Фалсификати новчаница, Безбедност 1/95, Београд, 1995.
143. Pfeiffer, G. : Krivično pravo i organizovani kriminalitet, predavanje sa skupa održanog u Већу 1996.
144. Pfeiefer, G.: Strafprozesordnung und Gerichtsverfassungsgesetz, 2. neubearbeitete und erweiterte Auflage, Munchen 1999.
145. Рачић, О. Димитријевић, В.: Међународне организације, Савремена администрација, Београд 1996.
146. Рид К.: Европска конвенција о људским правима - Водич за практичаре. Књига I. Београд, 2007.
147. Савона Е.: Правна традиција и криминална стварност. Промјене и континуитет правних инструмената у сврху сузбијања организованог криминала, Избор, Загреб број 4/97.
148. Сакан, М.: Израда стручних и научних радова, студио плус, Београд 1999.
149. Сачић, Ж.: Организовани криминал методе сузбијања, Информатор, Загреб 2001.
150. Сачић, Ж.: Организовани криминал у Хрватској, МУП Р Хрватске, Загреб 1997.
151. Сачић, Ж.: Међународна сарадња Министарства унутарњих послова Републике Хрватске – облици, циљеви, обиљежја и уочени проблеми, Хрватски љетопис за казнено право и праксу бр.1/2000, Загреб 2000.

152. Сачић, Ж.: Сузбијање организованог криминалитета у Републици Хрватској - Криминалистичка стајалишта, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Хрватско удружење за казнене знаности и праксу, вол. 5-2, Загреб 1998.
153. Сепи, Р.: Кривичноправни оквир за борбу против организованог криминала.
154. Сијерчић-Чолић Х.: Кривично процесно право - Књига I, Друго измјењено и допуњено издање. Сарајево, 2008.
155. Сијерчић-Чолић Х.: Акузаторске и инквизиторске форме у кривичном процесном праву у Босни и Херцеговини, Сарајево, 2005.
156. Сингер, М.: Криминологија, НЗ Глобус, Загреб 1994.
157. Сингер, М.: Организирани криминал, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Хрватско удружење за казнене знаности и праксу, вол. 5-2, Загреб 1998.
158. Симовић М. и Симовић В.: О неким карактеристикама новог концепта истраге у Босни и Херцеговини, зборник радова Криминалистика у теорији и пракси, Висока Школа унутрашњих послова, Бања Лука 2005.
159. Симовић М.: Кривично процесно право-увод и општи део, Правни факултет Универзитета у Бихаћу, 2005.
160. Симовић М.: Кривични поступци у БиХ, Привредна штампа, Сарајево 2004.
161. Симоновић, Б.: Криминалистика, Правни факултет, Крагујевац 2004.
162. Скакавац, З.: Појам и појавни облици организованог криминалитета, магистарски рад, Нови Сад 2003.
163. Соковић, С.: Искуства ЕУ у сузбијању тешких облика криминалитета, Тешки облици криминала, зборник радова са XVI семинара права одржаног у Будви 2004.
164. Соколовић, Р.: Полиција и кривични поступак – Супротстављање организованом криминалу, Службени гласник, Београд 2003.
165. Спаић Ј.: Однос јавног тужиоца и полиције с аспекта места и улоге јавног тужиоца у Закону о кривичном поступку Републике Српске, Зборник радова, ВШУП, Бања Лука 2003.
166. Стевановић Ч., Ђурђић В.: Кривично процесно право - Општи део, Правни факултет у Нишу, Ниш 2006.
167. Стевановић Ч., Ђурђић В.: Кривично процесно право – Посебни део, Правни факултет у Нишу, Ниш 2006.
168. Стевановић Ч., Ђурђић В.: Кривично процесно право, процесни субјекти, процесне радње, Ниш 1998.
169. Стојановић, З.: Организоване форме криминалитета, Безбедност и ДСЗ, Београд 1990.
170. Стојановић, З.: Организовани криминалитет и питања заштите и остваривања људских права, Права човека и савремена кретања у криминалној политици, Београд 1989.
171. Schneider, H. H.: Kriminologie, Berlin, New York, 1977.
172. Теофиловић Н, Јелачић М.: Превентивне мере полиције према повратницима из области организованог криминалитета, Безбедност бр. 3/2005, Београд 2005.
173. Тодоровски М., Јовановић М.: Стављање у промет фалсификованог новца, Безбедност 1/93, Београд 1993.
174. Тирић, Ј.: Људска права у сенци организованог криминала, Фонд за хуманитарно право, Београд 2004.

175. Ђирић, Ј.: Хиперинфлација – криминолошки и кривично-правни проблеми, Зборник број 1/93, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд 1993.
176. Фалаџић, А.: Значај међународне полицијске сарадње у борби против организованог криминала у БиХ, магистарски рад, Факултет безбедности, Београд 2006.
177. Фатић, А.: Предавања на курсу «Организовани криминал и политика борбе против организованог криминала» Центар за менаџмент, Београд 2004.
178. Фатић А.: Антикорупцијска агенција у контексту системске корупције, Ревизија за Безбедност бр.2/09, Београд 2009.
179. Фатић, А.: Криминал и друштвена контрола у источној Европи, Институт за међународну политику и привреду, Београд 1997.
180. Фулкруг, М.: Могућности и границе борбе против организованог криминала, Избор 2/88.
181. Cressey, D. R.: Treft of the Nation: The Structure and Operations of Organized Crime in America, «Harber and Row», New York 1969.
182. Hagan, F.: The organized crime continuum: after specifikation of a new conceptual model, Criminal Jutice Review, broj 8, 1983.
183. Heijden, T.: Proučavanje in primerjalni vidiki policijske dejavnosti u svetu, Visoka policijsko – varnosna šola, Ljubljana 1998.
184. Хубер Б.: Јавно (државно) тужилаштво: правни положај, дјелатност и надзор. Законитост број 46 (1992) 5.
185. Чупић, З.: Процес транзиције у Централној Европи, Институт за међународну политику и привреду, Београд 1997.
186. Wegner, W.; Petrović, B.; Bojanić, N.; Korajlić, N.: Balkanski putevi droge i Bosna i Hercegovina, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo 2004.
187. Weigend T.: Criminal procedure Comparative aspects, 1 Encyclopedia of crime and Justice, Joshua Dressler ed., 2d, New York Macmillan Reference USA, 2002.
188. Williams, P.: The nature of Drug Trafficking Networks, Current History, 1998.
189. Wickman P., Whitten P.: Criminology - Perspectives on Crime and Criminality, Lexington 1980.
190. Шаковић, А.: Организовани криминалитет, Криминалистичке теме, бр. 1-2, Факултет криминалистичких наука, Сарајево 2002.
191. Шкорић М.: Тужитељ пред међународним казним судовима, Правни факултет Загреб 2005.
192. Шкулић, М.: Организовани криминалитет појам и кривичнопроцесни аспект, Досије, Београд 2003.
193. Шкулић М.: Коментар Законика о кривичном поступку, ЈП Службени Гласник, Београд 2007.
194. Шкулић М.: Улога посебних доказних радњи у сузбијању организованог криминалитета, Примена међународног кривичног права-Организовани криминал, Тара 2007.
195. Шкулић М.: Основи међународног кривичног процесног права, Удружење за међународно кривично право и „Интермех“ Београд 2008.
196. Шкулић М.: Кривично процесно право-приручник за полагање правосудног испита, Правни факултет Београд и ЈП Службени Гласник, Београд 2008.

197. Шкулић, М.: Прикривени иследник – законско решење и нека спорна питања, Безбедност бр. 3/2005, Београд 2005.
198. Шурлан, Т.: Уједињене нације у борби против организованог криминала, Безбедност бр. 4/2003, Београд 2003.

ЗАКони И ДРУГИ ИЗВОРИ

1. Декларација из Бон–Петерсбурга о реконструирању полиције у Федерацији Босне и Херцеговине која је потписана 25.04.1996.
2. Декларација из Мадрида Савјета за имплементацију мира у БиХ која је потписана 16.12.1998.
3. Водич о приступу, објављивању и достављању информација у посједу и под контролом Тужилаштва БиХ
4. Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока, Службени гласник БиХ, број 3/2003.
5. Закон о кретању и боравку странаца и азилу Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ, број 29/03.
6. Закон о Тужилаштву Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ број 42/02, 3/03 и 37/03.
7. Закон о царинској тарифи Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ, број 31/02.
8. Законик о кривичном поступку СРЈ – Службени лист СРЈ бр. 8/02
9. Закон о спречавању прања новца, Службени гласник СР Југославије бр. 53/2001
10. Закон о спречавању прања новца, Народне новине Р Хрватске бр. 69/1997
11. Закон о спречавању прања новца, Службени гласник Босне и Херцеговине бр. 29 од 28.06.2004. године
12. Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дјела Службени гласник Р Србије бр. 97/08
13. Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока, Службени гласник БиХ, број 3/2003.
14. Закон о програму заштите свједока, Службени гласник БиХ бр. 29/2004
15. Закон о министарствима и другим тијелима управе БиХ, Службени гласник БиХ број 5/03.
16. Закон о Агенцији за информације и заштиту, Службени гласник број 15/2002.
17. Закон о Државној агенцији за истраге и заштиту, Службени гласник БиХ број 27/04
18. Закон о унутрашњим пословима Републике Српске, Службени Гласник број 48/2002
19. Закон о унутрашњим пословима ФБиХ, Службене новине Федерације БиХ број 1/96.

20. Закона о обавјештајно-безбједносној агенцији Босне и Херцеговине (Сл. гласник БиХ бр: 12/04 и 56/06)
21. Закон о Управи за индиректно опорезивање Службени гласник БиХ бр: 89/05,
22. Закона о службама безбедности СРЈ, Службени лист СРЈ бр. 37/2002 и бр. 14/2004
23. Закона о слободи приступа информацијама у БиХ, Службени гласник БиХ, број 28/00
24. Закону о Агенцији за борбу против корупције, Службени лист Републике Србије бр. 87/08
25. Закон о царинској тарифи Босне и Херцеговине, Службени гласник број 31/02
26. Законик о кривичном поступку Р Србије, Службени гласник РС број 46/06
27. Закон о јавном тужилаштву Р Србије, Службени гласник број 63/01
28. Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, Службени гласник Р Србије бр. 42/2002, 39/2003.
29. Закон о сузбијању организованог и најтежих облика привредног криминалитета, Службени гласник Републике Српске број 37/06 и 69/06
30. Извјештај Владе САД о трговини људима за 2004. годину поднијет Конгресу САД 14. јуни 2004. године
31. Истраживање трговине дјецом у Босни и Херцеговини, УНИЦЕФ БиХ и Save the Children Norway, Сарајево 2004.
32. Кривични закон Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ, број 3/2003.
33. Кривични закон Дистрикта Брчко, Службени гласник Дистрикта Брчко БиХ, број 10/2003.
34. Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине, Службени новине Федерације БиХ, број 36/2003.
35. Кривични закон Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 49/2003.
36. Кодекс тужилачке етике, објављен на веб страници ВСТС БиХ - www.hjpc.ba.
37. Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, Службени лист СРЈ – Међународни уговори бр. 6. од 27.06.2001.
38. Конвенцијом Уједињених нација против незаконите трговине опојним дрогама и психотропним супстанцама (тзв. Бечка конвенција) донијета у Бечу 19.12.1988. године
39. Међународне конвенције о сузбијању финансирања тероризма. Службени лист СРЈ - Међународни уговори број 7/02
40. ОХР, Интернет презентација, <http://www.ohr.inf>
41. Правилник о заштити странаца жртава трговине људима, Службени гласник број 33/04.
42. Правилник о азилу у Босни и Херцеговини, Службени гласник број 26/04
43. Правилник о заштити странаца жртава трговине људима, Службени гласник БиХ бр 33/04
44. Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији полиције Брчко Дистрикта БиХ из 2002. године
45. Приручник о заштити жртава трговине људима у Босни и Херцеговини, Уред високог комесара за људска права у БиХ, Сарајево 2005.
46. Приручник начела и процедура, МУП Републике Српске, Бања Лука 1999.

47. Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњује Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, Службени лист СРЈ – Међународни уговори бр.6. од 27.06.2001. године.
48. Протокол против кријумчарења мигрантима копном, морем и ваздухом, који допуњује Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, Службени лист СРЈ – Међународни уговори бр.6. од 27.06.2001.
49. Transparency International, Перцепција корупције – Босна и Херцеговина, Глас Српски, Бања Лука 2002.
50. Transparency International, Студија перцепције корупције – 2004. Босна и Херцеговина, Глас Српски, Бања Лука 2004.
51. The Rule of INTERPOL in Fighting Organized Crime, Lyon, 2000. godine
52. Уређивање органа реда: Даљи план реформе у Босни и Херцеговини, Извјештај међународне кризне групе за Балкан бр. 130 од 10.05.2002.
53. Устав Босне и Херцеговине.